T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MİLLİ EDEBİYAT DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA BATILILAŞMA (1908–1923)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. İbrahim KAVAZ

HAZIRLAYAN
Özcan BAYRAK

ELAZIĞ–2009

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MİLLİ EDEBİYAT DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA BATILILAŞMA (1908–1923)

DOKTORA TEZİ

Bu tez ..../..../2009 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. İbrahim KAVAZ	Prof. Dr. Ramazan KAPLAN	Doç. Dr. Tarık ÖZCAN
Danışman	Üye	Üye

Yrd. Doç. Dr. Birol AZAR	Yrd. Doç. Dr. Fatih ARSLAN
Üye	Üye

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun …../…../…… tarih ve ……./……. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Yukarıdaki jüri üyelerinin imzaları tasdik olunur.
Doç. Dr. Erdal AÇIKSES
Enstitü Müdürü

ÖZET
DOKTORA TEZİ

MİLLİ EDEBİYAT DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA BATILILAŞMA (1908–1923)

Özcan BAYRAK

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI ANABİLİM DALI
2009, SAYFA X+525

Osmanlı İmparatorluğunun yeni bir medeniyetin eşiğine doğru başlayan sürüklenişi, batılılaşma sürecini yaşatır. Batılılaşma 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla asıl kırılma noktasını yaşar. Batı'yı tanıma ve batılı unsurları yaşama arzusu sistemli bir değişim sürecini getirir. Toplumsal düzeyde gerçekleşen bu değişim süreci, toplumu oluşturan her alanda kendini gösterir. Bu çalışmamız batılılaşma sürecinde görülen bu değişimin, Milli Edebiyat dönemi romanlarına yansıyan unsurların tespitine yöneliktir.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde batılılaşmanın tarihi süreci, edebiyata yansımaları ve fikir akımları hakkında bilgiler yer almaktadır.

Çalışmanın temelini oluşturan ikinci bölümde Milli Edebiyat dönemi (1908–1923) yılları arasında basılan, 43 romanı batılılaşma açısından ele aldık. Toplumun temelini oluşturan bireyin davranış ve düşünce boyutundaki değişim sürecini sosyoloji, psikoloji ve felsefe gibi bilim dallarından hareketle belirginleştirmeye çalıştık. Batılılaşma sürecinin kültürel yapıda ve mekânlarda oluşturduğu değişim gözler önüne serdik. Yanlış batılılaşma süreci ve bu süreçle oluşan toplumsal çöküşün romanlara yansımalarını tespite çalıştık.

Çalışmamızın ikinci bölümünde romanlarda geçen yabancıları ve bu yabancıların toplum hayatındaki konumlarını ele alarak, yanlış batılılaşma sürecindeki fonksiyonlarını belirledik.

Milli Edebiyat döneminde batılılaşmanın nasıl bir süreç geçirdiğini anlatan sonuç bölümünden sonra, çalışmamıza katkı sağlayan geniş bir kaynakçaya yer verdik.

Anahtar Sözcükler: Milli Edebiyat, roman, batılılaşma, kültürel değişim, meşrutiyet

SUMMARY

DOCTORATE THESIS

WESTERNIZATION IN TURKISH NOVEL IN NATIONAL LITERATURE PERIOD (1908–1923)

ÖZCAN BAYRAK

T.C.

FIRAT UNIVERSITY

INSTITUTES OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF MODERN TURKISH LITERATURE

2009, PAGES X+525

The drift of Ottoman Empire to a new civilization kept the westernization period alive. Westernization had its actual breaking point with rescript of Gülhane declared in 1839.The desire of knowing the west and having the western elements in their life brought a systematic change period. This change period happening at the social plane made its presence felt in all areas forming the society.Our work intends to detect the elements of this change seen in westernization period which reflected to novels of National Literature period.

Our work is composed of two parts.In the first part there are information about the historical process and reflections of westernization and opinion movements.

In the second part which is the main part of the work we examine 43 novels printed in National Literature Period between the years of 1908-1923 in terms of westernization. We try to concretize the change process in the behavioural and ideational dimension of individual which forms the basis of society from the points of sciences such as sociology and philosophy. We reveal the change caused by westernization in cultural structure and locality. We try to detect the wrong westernization change and the reflection of the social breakup to novels caused by this change process.

In the second part of our work by approaching foreigners in novels and the positions of these foreigners in the social life , we detect the functions of these foreigners in the wrong westernization period.

After the conclusion part which tells what kind of a process westernization had in the National Literature Period , we give place to a bibliography which contributes to our work.

Key Words: National Literature, novel, westernization, cultural change, constitutionalism

İÇİNDEKİLER

İÇ KAPAK

ONAY

TÜRKÇE ÖZET……...II

İNGİLİZCE ÖZET(SUMMARY)……III

İÇİNDEKİLER…….……...IV

ÖN SÖZ…….....…VIII

KISALTMALAR…….....X

BİRİNCİ BÖLÜM

1.OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA SİYASİ DURUM, BATILILAŞMA VE FİKİR AKIMLARI…….……1

1.1. SİYASİ DURUM VE BATIYLA MÜNASEBETLER …….……...1

1.1.1. Karlofça'dan Tanzimat'in İlanına(1699 – 1839)……..…….....1

1.1.2. Tanzimat Dönemi (1839 – 1876)……...11

1.1.3. I.Meşrutiyet Dönemi (1876 – 1908)……..20

1.1.4. II.Meşrutiyet ve Sonrası (1908 - 1923)…….....26

1.2.BATILILAŞMA DEVRİ TÜRK EDEBİYATI……32

1.2.1. Tanzimat Öncesi Türk Edebiyatında Batılılaşma……..32

1.2.2. Tanzimat Edebiyatı ve Batılılaşma.…….....34

1.2.3. Servet-i Fünun Edebiyatı ve Batılılaşma……..…….....41

1.2.4. Milli Edebiyat ve Batılılaşma……..……..43

1.2.4.1. Ziya Gökalp……..…….....46

1.2.4.2. Mehmet Emin Yurdakul……..…….....49

1.2.4.3. Ömer Seyfettin…….…….……49

1.2.4.4. Ali Canip Yöntem……..……..……..51

1.2.4.5. Mehmet Akif Ersoy…….…..……51

1.2.4.6. Yahya Kemal Beyatlı……..……53

1.2.4.7. Halide Edip Adıvar……..……...55

1.3. FİKİR AKIMLARI……..……57

1.3.1. İslamcılık…….....58

1.3.2. Batıcılık (Garpçılık).……61

1.3.3. Türkçülük (Milliyetçilik)……...……..64

İKİNCİ BÖLÜM

2. TOPLUM HAYATINDA BATILILAŞMA…….....68
2.1. KÜLTÜR VE ZİHNİYETTE BATILILAŞMA ……..……...68
2.1.1. Kültürde Batılılaşma…….....68
2.1.1.1. Eğitim ve Öğretim…….....69
2.1.1.1.1. Kız Çocuklarının Eğitimi…….69
2.1.1.1.2. Erkek Çocuklarının Eğitimi……79
2.1.1.1.3. Eğitim Yolunda Avrupa'ya Yöneliş…….....…….81
2.1.1.2. Yabancı Dil ve Kullanımı……....85
2.1.1.3. Yabancı Okullar…….....92
2.1.1.4. Yeni Edebiyat……..95
2.1.1.4.1. Edebiyatta Yenileşme Süreci……..……..95
2.1.1.4.2. Batı Edebiyatının Romanlardaki Yansıması……..……..98
2.1.1.4.2.1.Kitaplar, Yazarlar ve Şairler…….98
2.1.1.4.2.2. Gazeteler…….....109
2.1.1.4.2.3. Dergiler.……..……...113
2.1.1.4.2.4. İnsanımızın Yeni Edebiyat Görüşü……115
2.1.2. Zihniyette Batılılaşma………….....123
2.1.2.1.İnsandaki Değişimin Topluma Yansımaları……...124
2.1.2.1.1.Kadındaki Değişimin Topluma Yansımaları……....124
2.1.2.1.2.Erkekteki Değişimin Topluma Yansımaları…….……....148
2.1.2.2.Doğu-Batı Mukayesesi……..…….....164
2.1.2.3.Batı Medeniyetinin Üstünlüğü …….…….....177
2.1.2.4.Milli Kimlik-Batılılaşma…….…….....188
2.1.2.5.Avrupa'ya Kaçış…….....207
2.1.2.6.Eski-Yeni Çatışması……..…….... .209
2.1.2.7.Anadolu'ya Bakış ve Anadolu'nun Bakışı……...…….....212
2.1.2.8.Yabancıların Bakışıyla Olaylar…….....218
2.1.2.9.Siyasi Değişim ve Batılılaşma……226
2.1.2.10.Batı Medeniyetinin Çöküşü…….....237
2.1.2.11.Yeni Fikirler…….....257
2.1.2.11.1.Feminizm……..……...257
2.1.2.11.2.Determinizm…….....260
2.1.2.11.3.Reenkarnasyon……265

2.1.2.11.4.Diğer Fikirler ve Görüşler…….....268
2.2. AİLE HAYATINDA BATILILAŞMA…….……269
2.2.1. Ailede Yenileşen Yapı…….....269
2.2.2. Aile Hayatını Bozan İlişkiler ve Olaylar…………...….....277
2.2.3. Aşk ve Evlilik…….....314
2.2.3.1. Aşk…….……..……314
2.2.3.1.1. Aşk Üzerine Görüşler……..……314
2.2.3.1.2. Aşka Zemin Hazırlayan Olaylar……..……328
2.2.3.1.3. Aşkı İlan Etmenin Yolları……...…...333
2.2.3.1.4. Aşkın Verdiği Yıkım…….....336
2.2.3.1.5. Düşkün Kadınların Aile Hayatına Etkisi……..…….....341
2.2.3.2. Evlilik……...…...343
2.2.3.2.1.Evlilik Üzerine Görüşler…….....343
2.2.3.2.2.Görücü Usulü Evlilik…….…….....359
2.2.3.2.3.Aşk Evliliği…….....366
2.2.3.2.4.Serbest Evlilik ve Sonuçları……...…….....369
2.2.3.2.5.Boşanma ve Sebepleri…….....371
2.3. ZEVKTE BATILILAŞMA…….……375
2.3.1. Giyimde Batılılaşma…….……375
2.3.1.1.Erkek Giyiminde Batılılaşma……...…….....375
2.3.1.2.Bayan Giyiminde Batılılaşma……..……381
2.3.1.3.Dekolte Giyim…….……390
2.3.1.4.Yabancıların Giyimi…….391
2.3.1.5.Moda…….394
2.3.1.5.1.Saç Boyaması ve Bakım…….……394
2.3.1.5.2. Tuvalet, Süs ve Makyaj…….396
2.3.1.5.3.Takı…….404
2.3.2. Güzel Sanatlarda Batılılaşma……...408
2.3.2.1. Müzik ve Müzik Aletleri…….408
2.3.2.2.Resim……..…….416
2.3.2.3.Heykel…….……419
2.3.2.4.Opera……..…..…….421
2.3.3. Eğlence Hayatında Batılılaşma…….……...…….423
2.3.3.1.Dans ve Balo…….…...…424

2.3.3.2.Çay Partileri……..…….…….431
2.3.3.3.Kumar……...……..434
2.3.3.4.Diğer Eğlenceler……...……...……...435
2.3.3.5.Eğlence Hayatında Spor ve Sportif Faaliyetler…….…..…….…..441
2.4. GELENEK VE GÖRENEKTE BATILILAŞMA…….……..…….....443
2.4.1.Düğün Adetlerine Bakış ve Değişim……...…….443
2.4.2.Geleneklerin Değişimi ve Sonuçları……446
2.5. MEKÂNDA BATILILAŞMA…….…….450
2.5.1. İç Mekânda Batılılaşma……..……..450
2.5.1.1. Ev-Konak……..450
2.5.1.2. Mobilya-Dekorasyon…….....455
2.5.1.3. Mutfak ve Yemek Kültürü…….....462
2.5.1.4.Kütüphane ve Büro…….....465
2.5.2. Dış Mekânda Batılılaşma…….467
2.5.2.1. Batılı Hayatın Öne Çıktığı Semtler……..467
2.5.2.2. Mağazalar…….474
2.5.2.3.Tiyatrolar ve Sinemalar…….476
2.5.2.4.Kahvehaneler, Gazinolar ve Pastaneler…….479
2.5.2.5.Gezinti Yerleri……...481
2.5.2.6.Otel ve Lokantalar…….485
2.6. ROMANLARDA GEÇEN YABANCILAR VE BATILILAŞMA.…….488
2.6.1. Mürebbiyeler ve Eğiticiler…….489
2.6.2. Konak Hizmetçileri……491
2.6.3.Ticaret ve Meslek Sahipleri……493
2.6.4. Memurlar……...495
2.6.5.Diğer Yabancılar…….495
SONUÇ……...501
KAYNAKLAR……..507
1.İncelenen Romanlar…….507
2. Tezler (Yüksek Lisans ve Doktora) …….....509
3. Genel Kaynaklar…….…….....512
3.1.Kitaplar…….…….....512
3.2.Makaleler…….……..520
ÖZGEÇMİŞ

ÖN SÖZ

Osmanlı İmparatorluğunun siyasi süreçte başlayan gerileyişi, onu arayışa yöneltmiştir. Rönesans ve Reform hareketleri ile gelişim sürecine hız veren Avrupa karşısında Osmanlı İmparatorluğu geri kalışının farkına varır. 1699 yılından itibaren değişim kaçınılmaz olur. Bu tarihten itibaren batı medeniyetine yönelmeye hız veren Osmanlı, hayatın birçok alanında bu değişimi gerçekleştirme hareketine girişir.

Batılılaşma ilk olarak askeri alandaki eksikliklerin giderilmesine yönelik yapılır. Bu değişim süreci zamanla birçok alana yansır. Kültürler arası çatışma batılılaşma sürecinin başlangıcını oluşturur.

Tanzimat batılılaşmanın en hızlı yaşandığı dönemdir. Tanzimat Fermanı'nda ve Islahat hareketlerinde taklide dayalı bir anlayış hâkimdir. Bu anlayışın getirdiği yaşam ile geleneksel yaşam sürekli bir çatışma içerisindedir.

20.yüzyılın başlarından itibaren batılılaşma sürecinde bu değişim kendini gösterir. Özellikle fikir akımlarıyla, nasıl bir batılılaşmanın olması gerektiği tartışılmaya başlanır.

1908 II.Meşrutiyet'in ilanı ile 1923 arasındaki Milli Edebiyat sürecini ele alan çalışmamız, bu dönemdeki batılılaşmanın nasıl bir konumda olduğuna yöneliktir. Bu dönemde fikir hareketlerinin aktif olduğu ve yapılan savaşlarla Batı'nın gerçek yüzünün anlaşıldığı görülür.

Çalışmamız, 1908-1923 yılları arasında basılan, 43 romanda batılılaşma sürecinin incelenmesinden oluşmaktadır. Romanları tespit ederken, yazar ve eser ayrımı yapmadık. Romanlar, "Hece" dergisinin hazırlamış olduğu "Türk Romanı Özel Sayısı"nda yer alan, "1872–2002 Yılları Arasında Yazılan Türk Romanları Bibliyografyası" (s.816–841) adlı bölümde verilen romanlardan oluşmaktadır.

İncelememiz iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın asıl bölümü ikinci bölümdür.

Birinci bölümünde (s.1–67) batılılaşma sürecinin tam kavranması için Batı'nın üstünlüğünün anlaşıldığı 1699'dan 1923 yılına kadarki tarihi süreci verdik. Bu tarihler arasında görülen birçok siyasi olaya değindik. Siyasi yapıda görülen değişimin ve batılılaşmanın toplum ve edebiyatta yansımalarını ele aldık. Yapılan tespitlerin tam anlaşılması için fikir akımlarını da vererek batılılaşma sürecinin nasıl bir konumda olduğunu belirginleştirdik.

İkinci bölümünde (s.68–500) romanlara yansıyan batılılaşma sürecini inceledik. İncelemede doğu-batı unsurlarını birlikte ele alarak, Batı'nın etkilediği kültürel ve sosyal yapıyı verdik. Bu dönem içerisinde görülen milli kimliğe dönüş sürecinin romanlara ve batılılaşma sürecine yansımasını tespit ettik. Özellikle batı medeniyetinin çöküş noktalarını ve milli kimlik-

batı çatışmasını belirginleştirmeye çalıştık. Batılılaşma sürecinin hızlı ilerleyişinde önemli rol oynayan, yabancı şahıslara değindik. Bu şahısların hangi romanlarda geçtiklerini ve ne iş yaptıklarını, toplumun batılılaşmasında nasıl bir rol oynadıklarını inceledik.

İkinci bölümde yaptığımız alıntılarda, çalışmamızda incelediğimiz romanları esas aldık. Bu eserlerin künyelerini kaynaklar bölümünde belirttiğimiz için alıntıların sadece sayfa numarasını verdik. Diğer kaynaklardan yaptığımız alıntıları aslına uygun olarak verdik.

Çalışmamızın sonunda incelediğimiz eserleri ve bu çalışmayı oluştururken yararlandığımız kaynakları verdik. Kaynaklar bölümünde çalışmamızı şekillendiren eserlerle birlikte, çalışmaya katkı sağlayan ve bir yönüyle döneme bağlantısı olan, yorumlarımıza katkı sağlayan eserleri de verdik.

Uzun ve yorucu bir çalışma sonucu ortaya çıkan bu çalışmada, akademik hayata başladığım ilk günden itibaren fikirleriyle beni sürekli aydınlatan, destekleyen ve yoğun siyasi yaşamı içinde sürekli zaman ayıran, 23.Dönem Erzurum Milletvekili Sayın Hocam **Prof. Dr. İbrahim KAVAZ**'a sonsuz teşekkür ederim.

Çalışmanın şekillenmesinde fikir ve desteklerini esirgemeyen Serdar Yavuz'a, M.Fatih Kanter'e ve Beyhan Kanter'e teşekkür ederim. Öğretmenliğin verdiği iş yüküyle hazırladığım bu çalışmada, zamanını çaldığım eşim Funda'ya ve oyun zamanlarını çaldığım kızım İlayda ve oğlum Muhammed'e gösterdikleri anlayıştan dolayı teşekkür ederim.

Elazığ–2009 **Özcan BAYRAK**

KISALTMALAR

Ank.: Ankara

C.: Cilt

çev.: Çeviren

İst.: İstanbul

MEB.: Milli Eğitim Bakanlığı

s.: Sayfa

S.: Sayı

ünv.: Üniversite

Yay.: Yayınları

YKY.: Yapı Kredi Yayınları

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA SİYASİ DURUM, BATILILAŞMA VE FİKİR AKIMLARI

1.1. SİYASİ DURUM VE BATIYLA MÜNASEBETLER

1.1.1. Karlofça'dan Tanzimat'in İlanına (1699 – 1839)

Osmanlı Devleti'nin tarihte kazandığı başarılar, devlet yöneticilerine sürekli cihan devleti olduklarını düşündürür. Rönesans ve Reform hareketlerinden önce ve yenilik hareketlerinin başladığı 15. yüzyılda; Osmanlı Devleti, Avrupa'dan üstündü. Bu üstünlük düşüncesi, ülkeyi yönetenlerin dış dünyaya ilgisiz kalmalarına ve gelişmeleri takip etmemelerine neden olur. Takip edilmeyen bu gelişmeler, zamanla Batı'nın her alanda üstünlüğünü öne çıkarır.

1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması'nda alınan kararlar, siyasi ve askeri bakımdan birçok şeyin değiştiğinin belgesidir. Bu antlaşmayla "Osmanlı Devleti Macaristan ve Transilvanya'yı, savaş halinde olduğu Avusturya'ya bırakıyor, Podolya ve Ukrayna Polonya'ya, Mora Venedik'e veriliyordu. Azak'ı alan Rusya'ya burası bırakılmakla Moskof devleti ilk kez Karadeniz'e adımını atmış oluyordu." (Berkes, 2008: 41) Antlaşmanın neticesinde kaybedilen topraklarla birlikte, alınan iki kararla; "a) Hıristiyan devletlerin Osmanlı devletine haraç vermesi kaldırılıyordu, b) Osmanlı Devleti bundan sonra Avrupa savaşlarında ve politikasında büyük bir devlet olmak yerine diplomatik önemi olmayan bir devlet olacak, yani daha güçlü Avrupa devletlerinin (Fransa, Avusturya, İngiltere ve Rusya'nın) birbirleriyle çarpıştığı diplomasi mekanizmasında sadece amaçlarına göre itilen ya da tutulan bir araç olacaktı." (Berkes, 2008: 41) Karlofça Antlaşması, Osmanlının siyasi bakımdan devletlerarası ilişkilerdeki konumunun değiştiğini gösterir. Antlaşma, Osmanlı idaresindeki kişilerin değişimi görmelerini sağlar. Bu fark ediş, ileriki süreci şekillendirmesi ve Osmanlının yüzünü Batı'ya dönmesi noktasında batılılaşmanın ilk başlangıcını oluşturur.

Osmanlı'da batılılaşma süreci Batı'ya hayranlıktan kaynaklanmaz. "Batıya karşı gösterilen tavrın değişmesinde rol oynayan en önemli faktör askeri mağlubiyetler olduğu için, değişme başlangıçta daha çok askerlik veya onunla ilgili sahalarda kendisini gösterir." (Şahin, 2006: 229) 18. yüzyılın başlarında askeri alandaki yenilgiler neticesinde kaybedilen topraklara rağmen; Osmanlı'yı yönetenler gerçekleri tam anlamıyla göremeyip, "Batı'nın her yönüyle üstün bir konumda olduğu fikri yerine, sadece askeri ve teknik açıdan var olan bir üstünlük düşüncesi benimsenmişti." (Özer, 2005: 20) Bu düşünce, yenileşme hareketlerini askeri alana ve bu alandaki tekniğin getirilmesine yöneltir.

Avrupa'daki Rönesans hareketleri mecburi bir değişimi getirmekle birlikte; bu değişim Batı'da birçok ülkede ve birçok alanda birbirine yakın zamanda başlar. Bu değişim birçok alanda ve kısa bir sürede Batı'nın ilerlemesini sağlar. "1440'lı yıllardan itibaren Roma ve Floransa Akademileri'nde toplanan aydınlar, sanatkârlar ve düşünürler; daha rasyonel bir dünya algısı yaratmak için Antik Çağ bilginlerinin eserlerini Latince'ye çevirmiş ve bu eserler üzerine geniş yorumbilimsel tartışmalar yapmışlardır." (Korkmaz, 2005: 13) Bundan kısa bir süre sonra 1456 yılında matbaada ilk kitabını basan Gutenberg Avrupa'nın gelişim sürecine büyük bir katkı sağlayacaktır. 16. yüzyılda başlayan ve Avrupa'nın gelişim sürecinin zeminini oluşturan fikirlerde matbaanın katkısı oldukça fazladır. "1500'de altmıştan çok Alman şehrinde matbaa açılmış bulunuyordu. Yalnız 15.yüzyılda Avrupa'da 1.700 matbaa kurulduğu, 15-20 milyon kitap basıldığı tahmin edilmektedir." (Berkes,2008: 37) Basılan eserlerin sayısı dikkate alınırsa, matbaanın büyük bir aydınlanma hamlesi oluşturduğu kolayca anlaşılır.

Batı'nın göstermiş olduğu bu gelişim sürecini 1721 yılında Fransa'ya sefir olarak gönderilen Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin kaleme aldığı "Sefaretname"sinden öğreniriz. "Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi bu bilinmeyen Batı'nın bir Osmanlı gözüyle ilk müşahadelerini, ilk intibâlarını verir. Çelebi'nin gördüğü *eklüz*'lü kanallar, şehirlerin ve sokakların intizamı, bahçelerin, ormanların tanzimi, mektepler, laboratuarlar, Goblen tezgâhları, rasathane hulâsa her biri ölçüye ve ilme bağlı bir takım teknik marifetler ona şaşkınlıkla karışık bir hayranlığa sevk etmiştir." (Okay, 2008: 21) Osmanlı sefirleri resmi görevle gittikleri ülkelerde kaleme aldıkları sefaretnamelerde gözleme dayalı karşılaştırma yaptıkları görülür. "Özellikle Avrupa'da burjuvazinin kültürel atmosferini belirlediği kentler Osmanlı elçileri için modern uygarlığın sembolü olarak algılanmıştır." (Turan, 2004: 80)

Karlofça Antlaşması ile değişen dengeler, 1718 yılında imzalanan Pasarofça Antlaşması'yla kendini daha da hissettirir. Bu iki antlaşmanın verdiği yıkım ve sarsılan durum dinlenmeye çekilerek düzeltilebileceği düşünülür. 18. yüzyılın başlarında 1718–1730 arasındaki 12 yıllık süre, "Lale Devri" olarak adlandırılır. Bu dönemin "Lale Devri" olarak adlandırılmasında, yapılan savaş ve antlaşmaların ağır maddelerinin verdiği yıkımı azaltmak için savaş politikasından barışçı bir politikaya yöneliş yatmaktadır. Bu dönemde arzulanan huzur ortamı sağlanamaz. "1723'te, bir Afgan Türkü olan Nadir Şah'ın zaptettiği İran'la çeyrek yüzyıl süren savaşlar başlamış, 1730'da bir esnaf-yeniçeri ayaklanması olmuş, padişah düşürülmüş, 'Lale Devri' ileri gelenleri yok edilmiştir." (Berkes, 2008: 42)

Osmanlı Devletinin, Batı'ya ilk yönelişi bu dönemde başlar. Bu iki kültür ilk evrede birbirini etkiler. Paris'e gönderilen elçiler neticesinde Avrupalılar, Türklerin yaşam biçimine özenir. "Türk usulü yaşam biçimine özenen pek çok Paris seçkini, egzotik bir merakla evlerinde birer 'Şark odası' ihdas eder ve Şarkın bu büyülü sandıkları penceresinden dünyaya bakmayı denerler. Ne var ki, sürekli yenilgiler, toprak kayıpları ve baş edilemez boyuttaki iç isyanlarla büyük bir itibar erozyonuna uğrayan Osmanlı imajı, bu ilgiyi daha ileri bir boyuta taşıyamaz." (Korkmaz, 2005: 22)

Lâle Devrinin en önemli özelliklerinden biri zihniyette değişimi başlatmasıdır. Bu dönem içerisinde Batı, Osmanlı Devleti'ni ve İslam dünyasını kendine rakip görmekten vazgeçer. Bu sürecin Osmanlı Devleti'nin yıkımıyla neticeleneceğini düşünür. Değişimin Osmanlı cephesine bakıldığında; "Osmanlı ülkeleri dünyasında da Avrupa'ya karşı bir gevşeme havası başlamıştır. Avrupa ticaretiyle ilgili kişilerin yazılarında bu gevşeme belirtilmektedir. Bunlarda gerek hükümetin, gerek halkın ticaret işleriyle uğraşan yabancılara eskiden olduğu gibi tepeden bakmadıkları, bunların halk arasında daha serbest dolaşıp işlerini gördükleri söylenmektedir." (Berkes, 2008: 43)

Karşılıklı etkileşimin olduğu bu dönemde özellikle III. Ahmet dönemi teknik konuların yanında, itfaiye teşkilatının düzenlenmesi, gemi yapımı ve bu alandaki usuller gibi teknik konularla birlikte; sosyal alanda bahçe düzenlenmesi, dekorasyon gibi alanlarda etkilenmeler görülür.

Lale Devri olarak adlandırılan bu sukut ve Batı'yı tanıma süreci, 1730 yılında İran Hükümdarı Nadir Şah ile yapılan savaşın kaybedilmesi neticesinde; ayaklanan halk Patrona Halil İsyanı'nı başlatır ve bu dönemi bitirir. Ayaklanmanın etkili olmasında, Lale Devri'nin kapsadığı 12 yıllık sürenin "batılı yaşam, frenk tarzı" yaşam olarak

adlandırılması ve bu düşüncenin isyanı körüklemesidir. İsyan neticesinde I. Mahmut (1730-1754) tahta geçer. Bu isyandan kısa bir süre önce 1727 yılında Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi'nin destek olmasıyla İbrahim Müteferrika ilk matbaayı getirir.

İbrahim Müteferrika bu dönem içerisinde yazdığı eseri 1731 yılında I.Mahmut'a sunar. "Sözü edilen *Usulü'l-hikem fi nizâmi'l-ümen*'in amacı, Osmanlı devlet kuruluşunun bozulmasının, Avrupa devletlerinin güçlenmelerinin nedenlerini araştırmak, kalkınmak için Osmanlı devletinin neler öğrenmesi ve alması gerektiğini belirtmektir. Yazar, önce üç siyasal düzeni anlatır: monarhiya, aristokrasiya, demokrasiya." (Berkes, 2008: 53)

İbrahim Müteferrika, ilerleyen Avrupa'nın yasa düzenlerinin gelişimdeki payını vurgulamakla birlikte; özellikle askeri alanda ilerlemiş olan Avrupa'nın bizden çok üstün olduğunu bu nedenle askeri alanda ve devlet yönetiminde örnek alınması gerektiğini vurgular. İbrahim Müteferrika coğrafi keşifler nedeniyle yeni bir boyut kazanan ticaret kavramına, coğrafi bilgilere ve diğer ilimlere gereken önem verilmediği takdirde güçlü bir devlet yönetiminin oluşmayacağı görüşündedir. "Osmanlılığın ve bütün İslam dünyasının derin bir cehalet içinde kalmasının tehlikelerini anlatır. Böyle kişilerin yönetiminde İslam ülkelerinin bir gün Avrupa devletlerinin egemenliği altına gireceğini haber verir. Avrupa'dan ders alan, oradaki gelişmelerin en yararlı olanlarını seçmesini bilen Petro'nun nasıl başarı kazandığına işaret eder. Osmanlı devleti de aynı şeyi yapmazsa ileride Osmanlı ülkesinin Rusya karşısında güçsüz ve yoksul kalacağını haber verir." (Berkes, 2008: 54) Doğru tespitleriyle öne çıkan İbrahim Müteferrika bu süreç içerisinde Avrupa'nın askeri yapısını ve bu askeri yapının oluşturulması için gerekli alt yapıyı inceler. Bu inceleme esnasında "nizan-ı cedit" terimini kullanır. Yapılan bu çalışmalarla birlikte "Katip Çelebi'nin harita, resim ve şekillerle desteklenmiş coğrafi bilgileri içeren ve devri için önemli yankılar uyandıran Cihannüma'sı(1732), Naima Tarihi(1734), Raşid Trihi(1741), ve Farsça'dan Türkçe'ye Ferheng-i Şuuri(1742) adlı sözlük" (Korkmaz, 2005: 23) bu dönem içerisinde basılmış eserlerdir.

1742'de basılan son kitaptan sonra kâğıt sıkıntısının ortaya çıkması nedeniyle, Polonya'dan kâğıt ustaları getirtilerek bu alanda ilerlemenin ilk adımı atılır. Bu gelişmeler neticesinde İbrahim Müteferrika kâğıt sanayinin kurulmasını teklif eder. Kâğıt sanayinin kurulabilmesi için Avrupa'dan kâğıt ustaları getirtilerek bu alanda çalışmalar yapılır.

İbrahim Müteferrika zamanında "14 yıl içinde toplamı 23 cilt tutan 17 eser basılmıştır. Bunların 11 tanesi tarihi, 3 tanesi faydalı bilimler (coğrafya, mıknatıs, askerlik) üzerinedir. Watson'un hesaplamalarına göre toplam baskı adedi 13.200'dür." (Berkes, 2008: 62)

I.Mahmut döneminde basın hayatındaki bu gelişmelerin yanında askeri alandaki yenileşme süreci de devam eder. 1732 yılında tımarlı ordusunu düzenleme çalışmaları, 1733 yılında maaşlı bir humbaracı kıtasının kurulması, humbaracı kıtasının eğitim ve uygulama amaçlı "Hendesehâne" adlı fen okulunun açılması başlıca yapılan yeniliklerdir.

Bu dönemde "Conte de Bonneval" humbaracı ocağının başına getirilir. Bonneval Osmanlı'daki askeri yapı üzerine oldukça çalışır ve Avrupa'daki ülkelerin askeri yapıları ile karşılaştırır. Karşılaştırmada Fransa, Avusturya, Macaristan ve Prusya gibi ülkelerdeki gelişmeleri esas alır. Bu alanda yapmış olduğu çalışmalar ve verdiği raporlarla askeri yapımızdaki eksikleri tespit ederek; gelecekle ilgili görüşlerini belirtir. Bonneval'da, İbrahim Müteferrika gibi "Rusya'nın yakın gelecekte Avrupa ve Asya'daki gelişmelerini önceden görmüş, bundan en çok etkilenecek devletin Osmanlı devleti olacağını haber verir." (Berkes, 2008: 65)

1754 yılında I.Mahmut'un ölümü üzerine III. Osman başa geçer. Üç yıllık hükümdarlık döneminde en önemli olay, 1756 yılında İstanbul'da meydana gelen büyük yangındır. Üç yıllık süre içerisinde III. Osman altı sadrazam değiştirir. 1757 yılında ölümüyle III. Mustafa tahta geçer.

1757–1774 yılları arasında hükümdarlık yapan III. Mustafa döneminde askeri alanda geri kalmışlığı önlemek için çalışmalar sürdürülür. Askeri alandaki bu çalışmalar için yabancı uzmanlar getirtilir. "1773'te denizcilik için yeni bir matematik okulunun açılışıyla daha ciddi bir çaba başladı. Bu ve bununla ilgili tasarılarda Türklere, Macar asıllı ve Fransız uyruklu bir topçu subayı olan ve birkaç yıl önce Türkçeyi incelemek üzere Türkiye'ye gelmiş bulunan Baron de Tott yardımcı olur." (Lewıs, 2004: 50) 1773 yılında askeri amaçlı mühendis ihtiyacı için Mühendis-hâne-i Bahrî-i Hümâyûn açılır.

Bu dönemde dış siyasette iyi bir yol çizilememesi ve III. Mustafa etrafında modern ordunun kuruluşunu istemeyen çevrelerin kışkırtmaları, 1768–1774 yıllarında devleti Rusya ile savaşa sürükler. Bu savaşta üstünlük elde edilemediği için, 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanır. Bu antlaşma Osmanlı devleti açısından bakıldığında çok ağır şartlar taşır. Antlaşmayla Rusya'ya, Karadeniz'e inme,

Ortodoksları himayesine alma ve daimi elçilik bulundurma hakkı verilir. Bu antlaşmadan sonra Ali Paşa "yazılarında Türk askerinin cesaret ve moralinden hiçbir şey yitirmediğini belirtir." (Lewıs, 2004: 23) Antlaşma Osmanlı açısından bir gurur kırılışı olmakla birlikte, Osmanlıya bakış açısını da değiştirir. Antlaşma sonrası o çok korkulan, "Avrupa'ya dehşet salan Osmanlı orduları, bizzat kendi hükümdarlarından ve sivil halkından başka kimseyi korkutamaz hale gelir." (Lewıs, 2004: 24) Avrupa'nın, Osmanlıya yıkılacak bir devlet gözüyle bakışı; tam anlamıyla belirginleşir.

Osmanlı Devlet'i bu dönemdeki askeri çalışmalarda tam anlamıyla ilerleme sağlayamaz. Avrupa ordularındaki ilerleyiş, hızını artırarak devam eder. Sıkıntılı bir sürecin geçirildiği bu dönemde Avrupa'daki ilerleyişin tam anlamıyla takip edilememesine; siyasi olaylar, savaşlar ve yeni ordu çalışmalarından rahatsızlık duyan çevreler neden olur. Osmanlı, Avrupa'daki bu gelişmeleri izlemekten öteye geçemez.

1774 yılında III. Mustafa'nın ölümüyle; I.Abdülhamit (1774–1789) yılları arasında tahta geçer. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın olumsuz etkileri bu döneme de yansır. Olumsuzlukların giderilmesi için modernizasyon çalışmalarına hemen başlanmasına karar verilir. Humbaracı ve topçu ocaklarının düzenlenmesi için Sadrazam Halil Hamit görevlendirilir. Rusya 1783 yılında Kırım'ı işgal eder. İşgal Fransız politikasına zarar vereceği için Fransa, Osmanlıdaki reform programlarına tam anlamıyla destek verir.

Topçu kıtalarını düzenlemeye çalışan Baron de Tott, 1775 yılında Fransa'ya döner. Bu sürecin devamını İskoçyalı Campell (İngiliz Mustafa) sürdürür. Deniz hendese okulu Avrupa'dan getirilen haritalar, kitaplar ve diğer kaynaklarla modern bir görünüme kavuşturulur. Bu çalışma daha sonraki çalışmalara örnek olacak düzeyde kapsamlı tutulur.

I.Abdülhamit döneminde askeri ve sosyal alanda çok önemli gelişmeler görülmez. I.Abdülhamit ve öncesine baktığımızda; devlet, çağdaşlaşma konusunda, devrin askeri şartları nedeniyle, sadece askeri düzenlemelere yöneldiği görülür. "Ancak, çağdaşlaşma olayı bir bütündü ve her şeyden önce, bir "zihniyet değiştirme" olayı idi. Asırlarca alışılmış olan doğulu değer hükümlerini, hayata ve dünyaya bakış tarzını bırakıp onların Batı dünyasındaki karşılıklarını alarak benimsemek gerekmekte idi." (Akyüz, 1999: 8) Toplumların zihniyet değişim sürecinde en önemli unsur planlamadır. Bu planlama toplum düzeyinde gerçekleştirileceğinden tüm yönleriyle düşünülmelidir. Planlama süreci iyi oluşturulmadığında toplumları sıkıntıya düşürebilir. Planlama süreci

devlet yönetiminde yer alan yetenekli kişilerce gerçekleştirilmelidir. Osmanlılar 18. yüzyılda bu planlama sürecini, 1789 yılında tahta geçen III. Selim'e kadar planlayamamıştır.

1789 yılında tahta geçen III. Selim "Çağdaşlaşma hareketinin bir bütün olduğunu ve onun bir programa bağlanması gerektiğini ilk kavrayan hükümdardır." (Akyüz, 1999: 8) Fransız İhtilâli'nin çıkmasından çok kısa bir süre önce tahta geçen III. Selim, Fransız dostluğuna çok önem verir. Dönemin söz sahibi devlet adamları da Fransız dostluğunun devamı görüşündedir. Bu görüşün hâkim olmasında Fransa'nın, Avusturya ve Rusya'ya karşı izlediği siyaset ve Avrupa politikasında diğer ülkelerden iyi bir konumda olması etkili olur.

III. Selim'in tahta çıkışından kısa bir süre sonra 1789'da Fransız İhtilâli yapılır. "İhtilâl Osmanlı İmparatorluğu'nda herhangi bir endişe ve korku uyandırmadı. Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin duyduğu endişeye kapılmak hususunda herhangi bir sebep görmedi. Avrupa devletleri korkmakta haklıydılar; zira, ihtilâlin yıkmayı amaçladığı sosyal ve siyasal düzen aynen kendilerinde mevcuttu." (Armaoğlu, 1997: 81) Osmanlı Devlet'i bünyesinde imtiyaza dayalı bir sistem olmadığı için bu korkuyu ilk aşamada yaşamaz. İhtilâlle gelişen olaylar savaş sürecini başlatır. Osmanlı Devlet'i bu süreçte tarafsız kalınca sıkıntılar oluşur. İlk sıkıntı "İstanbul'daki İhtilâl taraftarı Fransızlar, göğüslerine Cumhuriyet'in simgesi olan kokartları takarak Beyoğlu'nda gösterilerde bulundular ve Fransa'nın elçilik binasına da girerek, elçiyi dışa attılar ve elçiliğe yerleştiler." (Armaoğlu, 1997: 82) İlk yaşanan bu olay, ihtilâlin getirdiği ilk problemdir. İhtilâlin getirdiği savaşlar ve daha sonra belirginleşen bağımsızlık fikri diğer problemlerdir.

Bu yıllarda Avrupa ile olan ilişkilerimiz daha da ilerletilir. Bu döneme kadar Avrupa ile olan ilişkiler gönderilen geçici elçiliklerle yürütülmekteydi. Geçici olarak yürütülen bu görevlerden tam anlamıyla bir temas sağlanamamaktaydı. III. Selim "Avrupa başkentlerinde düzenli ve sürekli Osmanlı elçiliklerinin kurulmasına karar verdi. İlk elçilik 1793 de Londra'da açıldı; onu bir fasıladan sonra Viyana, Berlin ve Fransız Cumhuriyetine ilk elçiler gönderildi." (Lewıs, 2004: 63)

III. Selim döneminden önce başlayan askeri alandaki çalışmalar sürdürülür. III. Mustafa döneminde başlayan Mühendis-hâne-i Bahrî-i Hümâyûn tamamlanır, Kara Mühendisliği Okulu olan Mühendis-hâne-i Berrî-i Hümâyûn kurulur. Osmanlının şanlı bir tarihe ulaşmasında önemli bir yeri olan Yeniçeriler, işlevini kaybeder. III. Selim bu

birliklere son vermek amacıyla, Batı'nın gelişmişliğini yansıtacak yeni bir ordu kurma çalışmalarına başlar. Çalışmalar için mali kaynak aktarılır. İlk olarak İstanbul'da daha sonrada Anadolu'da Nizâm-ı Cedît adıyla yeni bir ordu kurulur. Bu orduların savaşta başarıya ulaşması Yeniçerileri endişelendirir. Yeniçeriler, yeniliklere karşı olan kişileri de yanlarına alarak başlatmış oldukları isyan sonucunda Nizâm-ı Cedît ordusunu dağıtıp(1807); III. Selim tahttan indirerek, IV. Mustafa'yı tahta geçirir.

III. Selim döneminde modernleşme tam bir sisteme kavuşacağı esnada yeniçeri ve ulema buna engel olur. Bu sürecin başarıya ulaşmamasında devlet kademelerindeki yöneticilerin ve padişahın pasif kalışı; olaylara zamanında ve cesaretle müdahale etmemeleri neden olur.

"IV. Mustafa'nın bir yıllık padişahlığından sonra 1808–1839 yılları arsında II. Mahmut tahta geçer. II. Mahmut dönemi kendinden önceki dönemlere göre farklılıklar gösterir. Özellikle yapılmak istenen yeniliklerin ve gelişen olayların değerlendirilmesi, devamlılık sürecinin kontrol edilmesi yönüyle kendinden önceki dönemlerden ayrılır. Bunun en güzel örneği III. Selim döneminde düşünülen fakat gerçekleştirilemeyen Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasıdır. II. Mahmut, Osmanlının çağdaşlaşma sürecinde yapmış olduğu veya yapmayı düşündüğü çalışmalarda en büyük sorunu teşkil eden "Yeniçeri Ocağı'nı söndürmek için, tam on sekiz yıl sabırla bekleyip en uygun zamanı kollamıştır. Nihayet, bu fırsat 1826 yılında gelir. Bu yıl, Nizam-ı Cedîd gibi, batılı düzende eğitim verecek yeni bir ordu kurulmasına karar verilir." (Akyüz, 1999: 9) Padişahın hızlı ve çabuk karar verip devlet yöneticileri, din adamlarını ve halkı yanına alarak; 15 Haziran 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdı. Bu olay Osmanlı tarihinin önemli ve en hayırlı olaylarından biri olarak görülüp, "Vak'a-ı Hayriye" olarak adlandırılır. Yeniçerilerin kaldırılması neticesinde yeni ordu kurma çalışmaları başlatılır. Kurulan bu orduya Muhammed'in Muzaffer Askerleri anlamına gelen "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye" adı verilir.

Avrupa ile münasebetlerimiz neticesinde başlayan batılılaşma süreci her dönemde görülür. "Türklerin Batı medeniyetiyle yakınlaşmalarındaki sebeplerin başında devleti eski gücüne kavuşturmak için askerî teknolojinin transferi ihtiyacının duyulması ve medreselerin gerekli inkılâbı yapmamış oluşları gelir. II. Mahmut ve ondan sonraki padişahlar dönemi, özellikle Tanzimat dönemi, Türklerin Batı medeniyetiyle sıkı temaslarının olduğu, Batı kurumlarının, kuruluşlarının, bilim ve tefekkürünün perakende ve toptan alındığı olaylarla doludur." (Çelik, 2006: 37) "Sultan

II. Mahmut ve sadrazamı Reşid Paşa, Sultan Abdülaziz gibi Osmanlı yönetici ve aydınları, İmparatorluğun parçalanma sürecinden kurtuluşunu ancak Batılılaşmakla mümkün olabileceğine inandıklarından hukuk, siyaset, eğitim, edebiyat, sanatın yanında, spor alanında da Batı'daki örneklerine göre düzenlemeler yapmışlardır." (Özdemir, 2007: 22)

Yeni kurulan ordunun yenilgiler alması nedeniyle, yapılan çalışmaların bir bütün olması gerektiği ve yapılan yeniliklerin her yönüyle tam yapılmasının önemi anlaşılır. Askeri alanda yapılacak yeniliklerde devamlılığı sağlamak ve sürekli yabancı ülkelere muhtaç olmamak için askeri alanda komutan ve savaştaki yaralıları tedavi edecek doktor ihtiyacı için yeni okullar açılmasına karar verilir. "Bu dönemde açılan okulların bir kısmı III. Selim zamanında açılan, ancak sonradan sekteye uğrayan okullardı. Bu okulların başlıcaları ise; Rüştiye, Mekteb-i Harbiye (Harp Okullu), Mekteb-i Tıbbiye-i Harbiye (Askeri Tıp Okulu), Muzıka-i Hümayun"dur." (Özer, 2005: 17)

II. Mahmut döneminde okuma yazma oranının düşüklüğü nedeniyle ilköğretim zorunlu hale getirilir. Devlet yönetiminin memur ihtiyacını karşılamak için okullar açıldı. Sultan Ahmet camiinde "Adlî Maarif Okulu" adı altında bir okul açıldı. Daha sonra bu okul ikiye bölünerek ikincisine "Ulûm-ı Edebiye" adı verildi. Bu okulların yaptığı iş, okuryazar memur yetiştirme işi idi." (Berkes, 2008: 183)

II. Mahmut, Tıbbiye'nin açılışına katılır ve burada yapmış olduğu konuşmada eğitimin Fransızca verileceğini belirtir. Eğitimin Fransızca verilmesine sebep olarak; tıp kitaplarının bir anda kendi dilimize çevirmenin imkânsızlığı gösterilir. Eğitimin Fransızca verilmesi, tıp bilimini çabuk öğrenmemizi ve zamanla kendi dilimizle tıp eğitimi içeren kitaplar yazmamızı sağlayacaktır. II. Mahmut bu alandaki gelişmeleri çabucak görmek için, kendi eşitlik anlayışını da yansıtan bir karar açıklar: "Hangi dinden olursa olsun, bütün Osmanlı uyruklu kişilerin tıp okuluna kabul edileceğini ilan eder." (Berkes, 2008: 187)

II. Mahmut döneminde en önemli gelişmelerin görüldüğü diğer bir alan yönetimdir. II. Mahmut'un "reformculuk dönemi, gördüğümüz yeni bir rejim arama deneylerinde gelenek doğrultusuna en çok uyan mutlakiyetçi monarşi şekline yöneliş dönemidir. Bunu gösteren özellikler şunlar olmuştur: a) hükümdarın mutlak yetki hakkı devam ediyor, b) yönetilenler "reâyâ" olmaktan çıkıp, "tebaa" ve halk oluyor, c) kapıkulluğu kalkıyor onun yerine, sınıf, ırk, din, gözetilmeden devşirilen bir sivil bürokrasi gelişiyor, d) kapıkulu ordusu yerine farklı şekilde devşirilecek bir militer

örgüt kurulmasına doğru gidiliyor, e) sivil bürokrasi ve ordunun başında bulunanlarla ulemâdan seçilen kişilerden oluşan en üst yetkili, kanun yapma görevlisi sürekli meclisler kuruluyor." (Berkes, 2008: 171) Bu özellikler dönem içerisinde tam anlamıyla uygulanmamış olmalarına rağmen, toplumun yönetim değiştirme sürecinde bir geçiş dönemi olması nedeniyle önemlidir. Yönetim alanında yapılan çalışmaların amacı, Batı ülkelerindeki yönetime benzer bir yapıyı oluşturmaktır. "Sadrazamın adı Başvekil'e çevrilerek, yetkileri daraltıldı. Yine doğrudan doğruya padişah tarafından tayin edilen ve eskiden Vezir adının taşıyan hükümet üyelerine Nâzır ve makamlarına da Nezâret (Bakanlık) denilmeye başlandı." (Akyüz, 1999: 10) Bu dönem içerisinde yeni meclisler kuruldu. Merkezde hükümet organı olarak "Dâr-ı Şûra-yı Bâb-ı Âli (Hükümet Şûrası)", adaletle ilgili olarak "Meclis-i Ahkâm-ı Adliye (Adliye İşleri Yüksek Kurulu)", ordu ile ilgili olarak "Dâr-ı Şûra-yı Askerî (Askeri Şûra Dairesi)" kuruldu. Batı örnek alınarak oluşturulan diğer bir kurul, bakanlar kurulu olan "Heyet-i Vükela"dır.

Batılılaşma sürecinin önemli bir aşaması olan bu dönemde, ilk genel nüfus sayımının yapılması, itfaiye, posta ve polis teşkilatlarının kurulması, ilk resmi gazete olan Takvim-i Vekayi'nin çıkarılması, halk ile devlet arasındaki işleri düzenleme noktasında muhtarlıkların oluşturulması, dış ülkelere yapılan seyahatlere pasaport uygulamasının başlatılması diğer çalışmalardır.

Birçok alanda yenilikler yapılması, karışık bir görüntü sergileyen kıyafet noktasında da bazı değişiklikler yapılması fikrini doğurur. Padişah fes, ceket ve pantolon giyerek, bu kıyafetlerin kullanımını özendirir. Sarık din adamlarının simgesi olarak kabul edilir.

Kültürel anlamda birçok yeniliğin yapıldığı bu dönemin en önemli olaylarında biri "1826 yılında açılan ve Osmanlı'da yerleşik ilk tiyatro olan Beyoğlu'ndaki Fransız Tiyatrosu'dur." (Özdemir, 2007: 19) Bu tiyatro, bu alanda yapılacak olan sonraki çalışmalara; örnek olması bakımından önemlidir. Fransız Tiyatrosu'nu, Şark Tiyatrosu, Osmanlı Tiyatrosu ve diğerleri takip eder.

Osmanlı kültürünün değişim süreci başlangıçta isyanlarla kesintiye uğrar. II. Mahmut döneminde devamlılık kazanan yenileşme hareketleri, bu döneme kadar görülmemiş geniş bir alana yayılır. Geniş bir alanda yapılan yenileşme çalışmaları, hızlı bir şekilde neticelendirilir. Yenileşme sürecinin geniş ve hızlı oluşunda, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmış olmasının verdiği rahatlık önemlidir. II. Mahmut döneminde yapılan yenilikler tam bir planlama içermese de, çağdaşlaşma sürecindeki en önemli

dönemlerdendir. Bu dönem daha önce başlamış olan çağdaşlaşma sürecinin devamını sağlayarak; 1840 sonrasına zemin hazırlar.

II. Mahmut'un ölümünden sonra, 1 Temmuz 1839'da tahta geçen Abdülmecid 1861 yılına kadar ülkeyi yönetir.

1.1.2. Tanzimat Dönemi (1839 – 1876)

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat öncesi görülen yenileşmede yöneticiler önemli rol oynar. "Yönetici sınıf, yeni programlar hazırlamak hususunda, teoriden çok pratiğe bağlı idiler. Bunlar arasında bir kısmı, batıda var olan örneklerin doğrudan alınmasını teklif ederken; bazıları, ihtiyaç bulunan konularda, devlet yapısına ve milli bünyeye uygun düşebilecek, batıya ait, uygulamalardan yararlanmayı kabul ediyorlardı. Yeniliğin her şekline karşı gelenler ise, devletin üst düzey yöneticileri arasında üçüncü bir grubu teşkil etmekteydi." (Kavaz, 2005: 36) Bu üç farklı bakış açısının etkin olduğu dönemde Tanzimat Fermanı ilan edilir. Ferman yenileşme sürecine farklı bir boyut kazandırır.

Abdülmecid döneminin en önemli olayı "3 Kasım 1839'da Müslüman olan ve olmayan halkların ileri gelenlerinin önünde yayımlanan bildirisine "Tanzimat Fermanı" denir." (Berkes, 2008: 213) Fermanla "İmparatorluk, asırlarca içinde yaşadığı bir medeniyet dâiresinden çıkarak, mücadele halinde bulunduğu başka bir medeniyetin dairesine girdiğini ilân ediyor, onun değerlerini açıkça kabul ediyordu." (Tanpınar, 1988: 129)

"Tanzimat dönemi, idari modernleşme ihtiyacının şiddetle hissedildiği bir yüzyıldır. Bu idari modernleşme kaçınılmaz olarak hukuki, kültürel, siyasi ve sosyal değişmeyle birlikte gelişmiştir. Tanzimat, Osmanlı-Avrupa ilişkilerinde yeni evreyi simgelemektedir. Önceki ıslahat hareketleri, Osmanlı Devletinin kendi yönetim ve medeniyet anlayışının bir eseri olarak gerçekleşmekle beraber Tanzimat, Batılılaşmanın bir eseridir. Avrupa kültür ve medeniyetinin etkisinin daha fazla kendini hissettirdiği bir dönemde ortaya çıkmıştır." (Yücel, 2006: 21)

Tanzimat Fermanı ile padişah kendi iradesinin sınırlandırılmasını, yönetiminin yapılacak kanunlarla yürütülmesini kabul eder. "Batı'dan ilham alınarak bir dizi siyasal ve sosyal reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde toplumun birçok kesiminde yeni örgütlenmelerin oluşması ve idari reformların yapılması, kul sistemini ortadan kaldırmıştı. Osmanlı bürokrasisinin bir unsurunu teşkil eden kalemiye (sivil bürokrasi),

yapılan bu düzenlemeler sonucu, padişaha karşı gücünü artırmış ve ülke yönetiminde etkin bir unsur haline gelmiştir." (Aslan, __: 295) Ferman kişi haklarının korunması bakımından oldukça önemlidir. Padişah iradesinin sınırlandırılması ve kişi haklarındaki değişim, önemli bir reform niteliğindedir. "Ferman, hakkında aleni olarak soruşturma yapılıp hüküm verilmedikçe, kimseye gizli veya aleni idam veya zehirleme cezası uygulanamayacağını belirtmekteydi. Ayrıca bir kimsenin suçundan dolayı, onun varisleri, çoluğu çocuğu sorumlu olmayacaklar ve mallarına da el konulmayacaktır."(Armaoğlu, 1999: 221)

Osmanlı yöneticilerinin ticarete gerekli önemi vermemeleri; ekonomik bakımdan zorluklarla karşılaşılmasına neden olur. "Aynı süre içinde, sanayi ve teknikte büyük bir hızla ilerlemiş olan batılı ülkeler, üretim fazlası mallarını satabilecek yeni dış pazarlar peşinde idiler."(Akyüz, 1999: 11) Bu süreci yaşayan Batı ülkeleri için Osmanlı İmparatorluğu açık pazar özelliğindeydi. Batı devletleri bu avantajları yapılan ikili antlaşmalarla daha da güçlendirir. Tanzimat Fermanı öncesi yaşanan bu süreç "Osmanlı Devleti'nin 1839'da Tanzimat Fermanı ile geleneksel yapısında köklü değişiklikler yapacağını uyruklarına ve dünya kamuoyuna ilan etmesiyle başlayan bu yeni dönemde, yalnız devlet değil toplumsal yaşam da değişime uğramıştır. Devlet kurumları, hukuk düzeni, eğitim sistemi bir takım yeniliklerle zihniyet değişikliğine uğruyordu. Aynı zamanda Avrupa devletleriyle gittikçe artan ekonomik ve siyasal ilişkiler de ülkedeki 'Batılılaşma'nın hızlanmasını sağlıyordu." (Özer, 2005: 28)

Osmanlı Devleti'nde değişim süreci ele alındığında 19. yüzyılın ilk yarısı yapılanma süreci bakımından çok önemlidir. "Siyasi ve sosyal tıkanmışlık kendini her alanda hissettirmekte; toplum, değişim sancıları yaşamaktadır. Bir taraftan iç istikrarsızlık, diğer yandan Avrupa devletlerinin baskısı, değişimi gündeme getirmiştir. Hayatın hemen her alanında ortaya çıkan sıkıntılar ve yeniden yapılanmaya duyulan ihtiyaç, her geçen gün daha çok artmaktadır. Bu yıllarda, dünya dengelerinin kurulmasında etki ve gücünü devam ettirme mücadelesi veren Osmanlı Devleti, Avrupa ile ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramaktadır." (Kavaz, 2005: 1)

Bu doğrultuda batılılaşmaya başlayan "Saray, genç hükümdar ve nihayet hareketin asıl mürevvici olan Mustafa Reşid Paşa olmak üzere Tanzimat ricâlinin muhitlerinde başlayan yenilikler yavaş yavaş halkın arasına sokulur. Yazın Tarabya'da, Büyükdere'de görülen ecnebi kıyafet ve âdetlerini Müslüman halk, artık sık sık gidip gelmeğe başladığı Beyoğlu'nda kışın daha yakından görür. Garp hayatının unsurları

taklit ve moda sayesinde gündelik hayatımıza girer. Beyoğlu'nda umuma açılmış Avrupakâri müesseler, terziler, manifatura tüccarları, tuvalet eşyası ve mobilya satan dükkânlar, bilhassa Kırım harbinden sonra Müslüman halkın daha sık uğradığı yerler olur. Devrin gazetelerinde görülen ilânlar her gün Avrupa'dan yeni bir modanın girdiğini gösterir. Bugün Büyükdere'de kotra yarışı yapılıyor, ertesi gün İngiliz usulü mobilya satılıyor, daha bir başka seferinde, ecnebi bir kadının piyano çaldığı ve istenirse öğreteceği ilan ediliyordu. Türk ricalinin de bulunduğu sefaret balolarının, süvarelerin hadiseleri ağızdan ağza naklediliyordu." (Tanpınar, 1988: 131)

Tanzimat Fermanı'yla ekonomide ve yönetim sisteminde amaçlanan batılılaşma, hedefine ulaşamaz. Batılılaşma ilim ve fenden ziyade; adab-ı muaşeret kuralları, eğlence ve moda ile sınırlı kalır. Gelişmelerin yaşandığı bu geçiş döneminde yeni insan tipleri ortaya çıkar. Bu özellikle çelişkiler yaşayan, iki kültür arasında bocalayan insan tipinin oluşmasına neden olur.

Tanzimat öncesinde özellikle askeri alanda yapılan yenilikler, bu dönemde devlet kurumlarının düzenlenmesine ve idari yapının modernleşmesine yöneltilir. Eğitim kurumlarına verilen önem devam ettirilir ve yeni eğitim kurumları açılır. Üniversitelerde okutulacak kitapları hazırlamak için 1851 yılında Encümen-i Dâniş kurulur. Bu tür çalışmaları yapmak için 1846 yılında Meclis-i Maârif-i Umûmiye oluşturulur. "Bu meclis 1847'de Maârif-i Umûmiye Nezâreti(Milli Eğitim Bakanlığı) haline getirildi. Yeni okullara öğretmen yetiştirmek gayesi ile, Dârülmuallimin (Erkek Öğretmen Okulu, 1848) ve modern bilgilere sahip idareciler yetiştirmek üzere de, Mekteb-i Mülkiye (Devlet Memurları Yetiştirme Okulu, 1859) açıldı." (Akyüz, 1999: 16) İlkokulların açılmasına önem verildi. İlk meslek lisesi bu dönemde açıldı. Açılan ilk meslek lisesi 1847 yılında Ziraat Mektebi'dir. Erkek Öğretmen Okulu'nun öğrenci ihtiyacı için; Dârü'l-maârif 1849 yılında açıldı. Orman Mektebi, Telgrafçılık Mektebi bu dönemde açılan diğer okullardır.

"Yeniliğin memleket içinde yerleşmesinde ve gelişmesinde âmil olan şeyler arasında yeni yeni filiz süren gazeteciliği de saymak" (Tanpınar, 1988: 146) gerekir. Modernleşmenin en önemli araçlarından olan gazete, ilk olarak 1831 yılında Takvim-i Vekayi adıyla çıkar. "Genellikle resmi haberleri yayınlayan gazete'de, kişisel düşünce ve görüşler fazla önemsenmediğinden Sultan'ın ziyaretleri, nişan törenleri, Asakir-i Muhammedi'deki ilerlemeler, askerlik eğitimi, iç isyanların bastırılması ve Avrupa'daki bilimsel gelişmelerle ilgili haberlere daha öncelikli yer verilmektedir." (Korkmaz, 2005:

26) Batılılaşmayı gazete sürecinde başlatan Takvim-i Vekayi, önemli bir zihniyet değişimini belgelerken; kendinden sonraki süreci de etkileyip, yol gösterir. "1826–1839 yıllarına nispetle daha müsait bir havada çıkan "Ceride-i Havadis" (Tanpınar, 1988: 146) William Churchill tarafından çıkarılır. "İlmi, ahlaki ve ededi içeriğiyle her ne kadar vaktin "üdeba"sını başına toplasa da; gazetenin asıl amacı; İngilizlerin ekonomik ve siyasi çıkarlarına yönelik bir kamuoyu oluşturmak idi. Zira 1830–1837 yılları arasında İstanbul'da İngiliz elçiliği yapmış olan David Urguhard, yaptığı araştırmalar sonucu; zengin hammadde kaynakları ve geniş bir pazara sahip Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz çıkarları için yararlı olacağını Kraliyet ailesine rapor etmişti." (Korkmaz, 2005: 26)

Türk gazeteciliği kısa sürede gelişir ve zenginleşir. Özel gazetecilikte ilk başarı 1860 yılında Tercüman-ı Ahval'in çıkarılmasıdır. Çeşitli dergi ve gazetelerin çıkarıldığı bu dönemde "Tasvir-i Efkar (1861), Muhbir (1866), Muhip ve Utarit (1867), Terakki (1868), İbret (1871), İstikbal, Sadakat ve Vakit (1875) izler. İlk haber gazetesi, Ruznamei Ceride-i Havadis (1864) ve ilk meslek gazeteleri, Mecmua-i Fünun (1862), Takvim-i Ticaret (1865), Mecmua-i Maarif(1866), Mecmua-i Ulum, Sıhhatnüma ve Tuhfetü'l- Tıb (1867); Şark (bankacılık, maliye, ekonomi gazetesi; 1874), Vasıta-i Servet (fenni ziraat, baytarlık; 1878), Ziraat (1880); ilk günlük gazete, Terakki (1868), bu konuda ilk akla gelen gazete ve dergilerdir." (Özdemir, 2007: 14) Bu gazete ve dergilerle birlikte, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın 1868 yılında Londra'da kurdukları Hürriyet, Ahmet Mithat'ın 1872 yılında kurduğu Devir adlı gazeteler halka yararlı bilgiler vermek, halkın fikirlerini yansıtmak ve sorunlara duyarlı bir topluluk oluşturma sürecinde üstlendikleri roller bakımından modernleşme sürecinde önemli rol oynar.

Basın hayatında mizah içerikli yayınlar da görülür. Mizah içerikli yayınlar, ilk olarak gazetelerin haftasonu ekleri olarak verilir. Eklerin ilgi görmesi beraberinde eklerdeki gelişme ve çeşitlilik sürecini oluşturur. "Terakki(1868) gazetesinin Letaif-i Asar adlı haftalık mizah eki, bu konudaki ilk uygulamadır. Gerçek anlamda Osmanlı'daki süreli ilk mizah yayını ise, 1869 yılından itibaren Teodor Kasap tarafından çıkarılmaya başlayan Diyojen gazetesidir. Kısa süre çıkan Çıngıraklı Tatar'ın aksine Latife (1873) adlı mizah gazetesi, her sayıda yayımladığı karikatürlerle oldukça ilgi görmüştür. Şafak, Kahkaha'nın (1874) hemen ardından Mehmet Tevfik (Çaylak Tevfik) Bey'in çıkardığı Geveze, Meddah (1875) ve Çaylak (1876) adlı mizah gazeteleri okurlarıyla buluşmuştur. Halit Bey de, Tevfik Bey gibi, kent kökenli Türk

halk tiyatrosunun bir diğer geleneğinin adını kullanmış ve Karagöz adlı mizah gazetesini çıkararak, sözlü kültürle bağları bulunan kesimlere hitap etmeye çalışmıştır." (Özdemir, 2007: 16)

Batılılaşma sürecinde Osmanlı toplumunun karşılaştığı yeni türlerden biride tiyatrodur. Batı edebiyatının bu yeni türü ilk olarak tercüme ve adapte yoluyla edebiyatımızda kendini gösterir. Yabancı tiyatro gruplarının yapmış oldukları gösteriler büyük ilgi görür. "İtalyan tiyatro kumpanyaları, Tanzimat'tan sonra İstanbul'a yaptıkları deneme gezilerinin rağbet ve kazanç bakımından umduklarının çok üstünde sonuç verdiğinin görünce, ziyaretlerini sıklaştırdılar." (Akyüz, 1999: 18) Bu ziyaretler ve sahnelenen oyunlar, Batı tiyatrosu ile geleneksel tiyatro arasındaki farkları belirginleştirir. Bu farklılıkların birincisi tiyatro metni, ikincisi tiyatronun sahnelendiği mekândır. Geleneksel tiyatro, yazılı metinle ilk olarak Şinasi'nin "Şair Evlenmesi" adlı eseriyle tanışır. Eser kendisinden sonraki sürece örnek olarak bu alandaki yenileşme sürecini başlatmış olur. İkinci fark olarak ortaya çıkan tiyatronun sahnelendiği mekân bakımından yenileşme kendini gösterir. Özellikle yabancı tiyatro gruplarının ilgi görmesi, bu oyunların sahneleneceği mekân eksikliğini belirginleştirir. Bu eksiklik, Tanzimat'ın ilk yıllarında İstanbul'a dört tiyatro binası yapılarak giderilir.

Batı tarzına en yakın ilk tiyatro eseri Şinasi'nin "Şair Evlenmesi"dir. Ancak bu eserden önce tercüme yoluyla Batı tarzında tiyatro eserleri edebiyatımıza girer. Bu gelişmeler modern tiyatronun kapılarını açarak; bu alanda eserler verilmesini sağlar. Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Şemsettin Sami, Ahmet Vefik Paşa, Ebuziya Tevfik bu alanda eser veren yazarlardır.

Tanzimat döneminde edebî tür olarak tiyatronun önemi, "Tanzimat projesinin "batı medeniyet dairesi"ne giriş niteliğinde olduğu düşünüldüğünde anlaşılabilir. Bir tür olarak tiyatronun benimsenmesi, yeni bir türün benimsenmesi anlamında kültürel aktarım olarak görülebilir. Çeviri ve uyarlamalar yoluyla Batı uygarlığının halk geleneğinden de beslenmiş klasik tiyatro yapıtlarının Ahmet Vefik tarafından seçilmiş ve Molière gibi metinlerinin Fransız edebî kanonunda "saygın" yeri olan bir yazarın on dokuz yapıtının bir külliyat halinde çevrilmiş olması, bir Tanzimat aydını olarak Ahmet Vefik'in *"kültürel aktarım"* ve *"kültürel dönüşüm"* gibi kavramlar çerçevesinde değerlendirilmesini önemli kılmaktadır." (Gül, 2004: 15) Osmanlı toplumunun batılılaşma sürecinde tanışmış olduğu bu yeni tür, batılılaşmada önemli bir yer tutar. Özellikle İstanbul'a gelen tiyatro gruplarının halk üzerindeki etkisi oldukça fazladır.

Eğlence amaçlı yapılan bu seyirler, zamanla seyircinin sahnedeki insanlardan etkilenmesine neden olur. Sahnedeki insanların ve ait oldukları kültürlerin giyim-kuşamı, yaşayış tarzı ve hayata bakış açıları insanları etkiler. Bu etkileniş batılılaşma sürecinde oldukça önemli bir yer tutar.

Gazeteler aracılığı ile roman, öykü, eleştiri, mizah ve tiyatro gibi türlerde tercüme bölümler ve telif eserler yayınlanarak yenileşme sürecine önemli katkılar sağlar. "19. asrın son çeyreğinde yayın hayatına katılan kadın, çocuk ve mizah ve magazin gazete, gazete eki ve dergileri, son asır eril bakış açısı egemen Osmanlı toplumsal düzenini ve dolayısıyla da eğlence dünyasını etkilemiştir. Yeni dönemde kadınlar ve çocuklar da önemsenmeye, okur kitlesi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Erkek egemen Osmanlı kentli toplumsal düzeninde, bu tür süreli yayınlarla yavaş da olsa değişmeler ortaya çıkar." (Özdemir, 2007: 15) Gelişmeler beraberinde yeni bir edebiyatın temellerinin oluştururken, aynı zamanda topluma yeni bakış açısı kazandırır. Bu bakış açısıyla şekillenen yeni zevkler ve ihtiyaçlar, beraberinde değişen bir yaşamı ve eğlence kültürünü oluşturur. Basın yoluyla tanınan ve toplum tarafından benimsenen Batı eğlence hayatı ve kültür öğeleri toplumumuza yerleşmeye başlar.

Abdulmecid döneminde yenileşme sürecinin işlevi ve içeriği bakımından bir planlama eksikliği dikkat çeker. Bu dönemde amaçlanan ülkeler arası denge politikası ve bu politika doğrultusunda yayınlanan Tanzimat Fermanı tam anlamıyla amacına ulaşmaz. Toplumun düşünce yapısında yenileşme sürecinin altyapısı oluşturulamayınca, amaçlarda sapmalar olur. Amaçlardaki bu sapmalar, azınlıklara tanınan haklar çeşitli sorunları beraberinde getirerek; 1856 yılında Islahat Fermanı'nın yayınlanmasına neden olur.

1856 yılında Bâb-ı Âli'de okunan Islahat Ferman'ı şekil ve içerik bakımından Tanzimat Fermanı'na benzemektedir. Islahat Fermanı, milletin can, mal ve namus hususlarında korunmalarını; ticarette ve vergi konusunda vatandaşların eşit tutulmasını içerir. Islahat Ferman'ı genel halkı ilgilendiren bu maddelerin yanında, azınlıkları koruyucu ve kollayıcı maddeleriyle dikkat çeker. Bu fermanla azınlıklara "verilen imtiyazlar aynen devam ederken hükümetin kontrolü altında Patrikhanelerde meclisler kurularak bu meclislerin kararları Bab-ı Âli tarafından onaylanacaktır. Bunların cemaatlerinin reislerine, bahşiş usulü kaldırılarak papazlara ve diğer din görevlilerine maaş bağlanacak ve mallarına dokunulmayacak, cemaatin dini mekânlarının onarımına izin verilecektir." (Karabulut, 2008: 31) Azınlıklar ibadetlerini serbestçe yerine

getirecek, din ve mezhep ayrımı yapılmadan devlet memuru olabilecek. Farklı inanışlara sahip şahıslar arasındaki davalara karma mahkemeler bakacak, Müslüman olmayanlar bedelini ödediği takdirde askerlikten muaf tutulacak ve vergi adaleti sağlanacak.

Bu fermanla "Tanzimat hareketi yeni bir devresine girer." (Tanpınar, 1988: 151) Islahat Ferman'ı içeriği ve azınlıklara verdiği haklar nedeniyle tepki alır. Bu tepkilerin büyük çoğunluğu Müslüman halktan gelir. Azınlıklara verilen ayrıcalıklar o kadar fazladır ki yenilik taraftarı Mustafa Reşid Paşa gibi reformun önde gelen temsilcileri de tepki gösterir. "Ayrıca bu fermanla yeni bir nesil, çok acemice olsa bile, ilk defa olarak kendi adlarına konuşurlar. Filhakika bu fermanla, Ali ve Fuad Paşa'lar, artık Reşid Paşa mektebinin talebeleri ve onun yakın iş arkadaşları olmaktan çıkarlar; Gülhane Hattı'nda daha mühim ve değiştirici bir devrin mesuliyetini kendi başlarına yüklenirler." (Tanpınar, 1988: 151)

Paris Antlaşmasının, Islahat Fermanı'nı pekiştirmesi ileriki dönemlerde birçok yabancı devletin müdahalesine zemin hazırlar. "Cidde isyanı, Cebel-i Lübnan ve Suriye vakaları, Bosna ve Hersek hâdiseleri" (Tanpınar, 1988: 152) gibi olaylar ve daha sonra gelişen olaylara yabancıların müdahale etmesine fırsat vermiştir. Islahat Fermanı'nın hazırladığı bu ortamla birlikte, devlet adamlarının yabancı devlet politikalarına, politikacılarına verdikleri önem ve tavizler devletin dağılma sürecini hızlandırır. Osmanlıda oluşan ilk fikir hareketleri yine fermanın oluşturduğu bu ortamda şekillenir.

Bu dönemde Medeniyetçilik, Osmanlıcılık ve İslamcılık fikirleri oluşmaya başlar. "Tanzimat devrinin ilk ideolojisi medeniyetçiliktir. Sadık Rıfat Paşa ve Sami Efendi'den itibaren 'medeniyet, temeddün, ünsiyet, menûsiyet, teennüs' gibi kelime ve terkiplerle Frenkçe 'civilisation' kelimesinin karşılığı aranıyordu. Reşid Paşa, Ali Paşa, Cevdet Paşa, Münif Paşa, Sultan Abdülaziz türlü yazılarında, fermanlarda hep onun tarifini yapmağa çalışırlar. Cevdet Paşa, "Tarih"ini medeniyet ve bedâvet hallerini mukayese ile başlatır." (Tanpınar, 1988: 152) Şinasi, devlet adamlığı ve insani yönüyle büyük bir değer olarak gördüğü Reşid Paşa'ya büyük bir hayranlık duyar. Şinasi bu hayranlıkla birlikte sadakatine sonuna kadar bağlı kalır. Şinasi bu bağlılık ve hayranlıkla "Medeniyet resûlü" (Akyüz, 1986: 3) diye adlandırarak "hayatımıza yavaş yavaş sızan bu mefhumu kendi nesli ve gelecekler için bir din haline getirir. Tanzimat'tan sonra ilk ideoloji cristallisation'u bu kelimenin etrafında olur." (Tanpınar, 1988: 152)

Bu dönem içerisinde ortaya çıkan ideolojik hareketlerden biri Osmanlıcılıktır. Osmanlı İmparatorluğunun çok uluslu bir yapıya sahip olması, birçok sorunu da beraberinde getirir. Sorunlar özellikle Fransız İhtilali ile daha da belirginleşir. "Fransız İhtilali'nin prensiplerinin temelini oluşturan Aydınlanma felsefesi ve özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi kavramlar yeni bir insan yaratma çabasına yol açmıştır. Artık eskinin köhne dogmalarından kurtulmuş, aklın ve bilimin egemen olduğu, çağdaş, ilerici bir toplumsal doku oluşturulmak istenmiştir." (Atalay, 2007: 25) Fransız İhtilali'nin oluşturduğu fikri zemin süreci, milletlerin kendilerini yönetmek için giriştikleri ihtilal hareketleri Osmanlı İmparatorluğundan kopmaların yaşanmasına neden olur.

"1815 Viyana kongresi sonucunda özellikle kutsal ittifak devletleri tarafından ve onlara İngiltere ve Fransa'nın katılmasıyla Beşli İttifak'ça önlenilmesine çalışılan milliyetçi hareketler adına ilk patlama, bu kongrenin ve oluşturulmaya çalışılan yeni Avrupa dengesinin dışında kalmayı yeğlemiş olan Osmanlı Devleti'nde meydana gelmiştir." (Can, 1998: 19) İlk kopuş 19.yüzyılın ilk çeyreğinde Yunanistan'la başlar. Yunanistan'ın ulaştığı bu sonuç, Osmanlı İmparatorluğu'nda yer alan diğer azınlıklara ve milletlere ilham kaynağı olur ve kopuş sürecini hızlandır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun düştüğü bu durum, yeni bir kimlik ve arayış sürecinin başlamasını gerektirir. "Tanzimat Döneminin sonlarına doğru bazı Osmanlı aydınları Genç Osmanlılar adıyla bir cemiyet kurarak çeşitli faaliyetlerde bulunmaya başladılar. Ortaya koydukları tez, milliyet isyanlarını durdurup ülkenin bütünlüğünü korumak için devletin sınırları içinde yaşayan bütün milletleri Osmanlıcılık düşüncesi etrafında toplamayı gerektiriyordu." (Karataş, 2007: 622) Osmanlıcılık fikri, Islahat Fermanı'nın sonuçlarından biridir. "Uzun zaman hayatımızın hiç olmazsa resmi şekilde mihveri olan az çok anasırcı ve garpçı Osmanlılık, yani Osman -oğulları ocağının etrafında din farkı gözetmeksizin aynı haklara sahip muhtelif kavim ve milletlerin toplanmasından doğan içtimaî bir heyet ideolojisidir." (Tanpınar, 1988: 152)

Kırım Savaşı neticesinde oluşan siyasi durum, yabancı devletlerin Osmanlı'nın iç işlerine karışmasına fırsat verir. Osmanlıcılık fikri ve başlangıcı bu ortamda belirginleşir. Bu süreç Osmanlı İmparatorluğunun siyasi, sosyal ve hukuk alanında din, ırk ve dil gözetmeksizin bir bütünlük yaratmasını zaruri hale getirir. Osmanlıcılık fikrinin temelini oluşturan bu bütünlüktür. Bu bütünlük yeni bir kimlik yaratarak Osmanlı İmparatorluğunun dağılma sürecini durduracaktır. Bu oluşumun şekillenmesi ve Batı ile olan münasebetler, Tanzimat dönemini şekillendirir. Bu dönemde batılı

anlamda kurumlar açılarak, azınlıklara haklar verilerek, ayrıcalıklar ortadan kaldırılarak dil, din ve ırk kavramlarının ikinci plana atılması ve Osmanlı fikrinin öne çıkarılması amaçlanır. Bu düşüncenin amacı; zihinlerde bir bütünlük oluşturarak hangi ırktan ve dinden olursa olsun bir Osmanlı kimliği yaratmaktır.

Osmanlıcılık ideolojisi bu siyasi ortam içerisinde kendilerine yol arayan "Ali ve Fuad Paşa'lar, sonradan Namık Kemal'in muhtelif makalelerinde geliştirdiği ve Ahmet Mithat Efendi'nin Üss-i İnkilâb'ında bütün imparatorluk tarihine teşmil edeceği bu ideolojinin asıl kurucularıdır." (Tanpınar, 1988: 153) I.Meşrutiyet sonrası Osmanlıcılık fikrinin en önemli savunucusu Tunalı Hilmi Bey'dir. Tunalı Hilmi Bey, oluşturulması gereken bu Osmanlı kimliğinin önemini belirterek; devletin kurtuluşunun bu noktada olduğunu vurgular ve bu düşüncelerini içeren bir devlet modelini savunur. Tanzimat devrinin önemli temsilcilerinden olan Namık Kemal, "Osmanlı bayrağı altında yaşayan bütün kavimleri tek bir millet sayıyor, ırk, din ve dil ayrılıklarının millet birliğine engel olmayacağını söylüyordu. Ona göre aynı vatanda, ortak menfaatler içinde ve eşit haklarla yaşamak millet olmak için yeterlidir." (Kabaklı, 1994: 310)

Osmanlıcılık fikri bütünleştirici bir yaklaşımla ortaya çıkar ve varlığını devam ettirir. Bu fikir özellikle II. Abdülhamid döneminde İslamcılık fikriyle paralel olarak sürdürülür. Osmanlıcılık fikri kısmen de olsa azınlıklar arasında etkili olur. Ancak devrin karışık siyasi ortamı ve Batı devletlerinin kışkırtmaları bu hareketi olumsuz etkiler.

Islahat Fermanı'nın oluşturduğu süreçte oluşan diğer bir fikir akım İslamcılıktır. Gelişen olayların hukuki bir ifadesi olan İslamcılık ideolojisi "Abdülaziz devrindeki meşrutiyet fikrinde, bütün teklifleri İslami esaslara bağlamak yahut onlardan hareket etmek esası daima örülecektir." (Tanpınar, 1988: 153) Bu dönemde öne çıkan Ziya Paşa'yı, Suavi'yi ve Namık Kemal'i görmekteyiz. Bu dönemde mücadele eden bu şahıslar "Keyfi idareye son vermek kadar, 1856'yı karşılamak düşünce ve gayreti hâkimdir. Bu muharrirler, sadece, tarihi ve gelişmesi itibariyle garplı olan ve kendilerine garptan gelen parlamenterizmin esaslarını "Kur'an"da ve İslam tarihinin ilk devrelerinde aramakla kalmıyorlar, yeni tesisler için fıkhı tükenmez ve ihmali hiçbir suretle caiz olmayan bir kaynak gibi gösteriyorlardı." (Tanpınar, 1988: 153) Bu dönemde düşünce ve fikir dünyası fıkhın ve İslam hukukunun etrafında şekillenir. "Ziya Paşa'nın "Zafernâmesi"nde Ali ve Fuad Paşa'lar hakkında kullandığı dil, 1856 fermanını beğenenleri, Müslüman kıyafetli Frenk bozmaları" tabiriyle zemmeden

Cevdet Paşa'nın dilinin hemen hemen aynıdır. Namık Kemal ve Suavî, devlet tesislerinde, bir taraftan fıkhı ve İslam hukukunu müdafaa ederlerken, diğer taraftan da büsbütün başka âmillerle İttihad-ı İslam fikrine gideceklerdir." (Tanpınar, 1988: 153) 1856 Islahat Fermanı kendi ideolojisini getirirken; bu ideolojiye karşı olan fikri zeminin oluşmasını da sağlar.

Fikir hareketlerinin belirginleşmesi ve bu dönemde hızlı bir gelişme gösteren gazetecilik, hiç görülmemiş bir fikir gerginliğinin oluşmasına neden olur. 1856–1876 arasındaki devrin siyasi olayları ve ülkenin kötü gidişatı yanında, belirginleşen fikir hareketlerinin oluşturduğu ortam; buhranlı yıllar geçirilmesine neden olur.

1.1.3. I.Meşrutiyet Dönemi (1876 – 1908)

1876 yılında Sultan Abdülaziz tahtından alınır ve yerine V.Murat getirilir. İki aylık bir padişahlık döneminden sonra "Aklî dengesinin bozukluğu nedeniyle hal' edilir ve yerine 31 Ağustos 1876'da Kanun-ı Esasi'yi kabul etmek mecburiyetinde kalan 34 yaşındaki II. Abdülhamid, getirilir." (Çetin, 2007: 15)

"Saray entrikaları o dönemde sadrazamların ve Bab-ı Ali'nin diğer üyelerinin görevlerinde çok kalmasını engeller. Rüştü Paşa ile Mithat Paşa'nın kendisinden önceki iki padişahı tahttan indirmiş olduğunu bilen yeni padişah, son derece dikkatli davranmak zorundadır. Ancak önceleri, kendisinin tahta çıkmasında rolü bulunan bu iki paşanın tecrübelerinden yararlanmak yolunu seçer. Zamanla daha güvenebileceği kişilerden oluşan kadroyu da oluşturmaya başlar." (Karabulut, 2008: 35) Bu oluşum II. Abdülhamid'in tahtta uzun süre kalmasını sağlar.

II. Abdülhamid'in döneminin ilk önemli olayı, Tanzimat döneminde ortaya çıkan Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin etkisi ve çalışmalarıyla 23 Aralık 1876 yılında Beyazıt meydanında ilan edilen I.Meşrutiyet'tir. Uzun soluklu olmamasına rağmen; bu ilanla, Osmanlı Devleti ilk olarak parlamenter bir idare sistemiyle tanışmış olur.

I. Meşrutiyet içerik bakımından yarı parlamenter bir özellik taşımaktadır. Kanun-ı Esasi'nin 113. maddesi padişahın şüphe ettiği kişileri sürgüne gönderme yetkisi olduğunu belirtir. Özellikle Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi hürriyetçi kişilerin tepkisini çekmiş olmasına rağmen; ilan edilir. Bu madde ilk olarak Sadrazamlık görevinde bulunan Mithat Paşa'nın sürgüne gönderilmesine neden olur.

Meşrutiyet'in ilanından sonra "II. Abdülhamid, hatıralarında Mithat Paşa'nın konağında Namık Kemal, Ziya Paşa, Rüştü Paşa gibi kişilerle yaptığı toplantılarda sık

sık "Hânedân-ı Osmanî'den artık hayır gelmez. Cumhuriyete gitmekten başka çare kalmadı. Bunu nasıl sağlamalı dersiniz? Bu meseleyi sizin gibi birkaç kişi anlar. Âlemde bugüne kadar Âl-i Osman (Osmanoğulları) denilmiş, bundan sonra da 'Âl-i Mithat' denilse ne olur" dediğini, Osmanlı hanedanını devirip yerine kendisi geçmek istediğini ve onun İngilizler lehine çalışan bir Mason olduğunu, Müslüman halkın çoğunlukta bulunduğu vilayetlere azınlıktan valiler tayin etmek, ordunun temeli olan Harbiye Mektebine Rum talebe almak gibi devleti temelinden yıkabilecek teşebbüslerde bulunduğunu, ancak kendisinin bu kararnameleri imzalamadığını belirtir." (Çetin, 2007: 15) Gelişen bu olaylar neticesinde II. Abdülhamid, Kanun-ı Esasi'nin kendisine verdiği yetkiye dayanarak Mithat Paşa'yı sadrazamlıktan alır ve sürgüne gönderir.

1877 yılında yapılan Osmanlı-Rus Harbinde, "Osmanlı Devleti'nin yenilmesi, Rusların Yeşilköy'e kadar gelmeleri, mecliste Sultan II. Abdülhamid ve askerlerin suçlanmaları gibi sebeplerle 13 Şubat 1878'de padişah, Meclis-i Mebusanı feshetti. Böylece I.Meşrutiyet dönemi sona erdi ve 1908 yılına kadar II. Abdülhamid idaresi hüküm sürdü." (Çetin, 2007: 16)

II. Abdülhamid'in, Meclis-i Mebusanı kapatması, istediği gibi bir yönetime ve kararların daha kolay alınıp uygulanmasına zemin hazırlar. II. Abdülhamid, Tanzimat'ın ilanından sonra hızlanan ve yanlış bir yol izlenilerek sürdürülen batılılaşma sürecinin olumsuzluklarını gidermeye çalışır. Bu döneme kadar yerli sanayiye gerekli önem verilmez, dış borçlanma en üst seviyelere çıkar, gümrük gelirleri azalır, yol ve haberleşme ihmal edilir. Devlet memuru olarak alınan yabancıların önemli görevler getirilmesi, devlet düzenin aksamasına neden olur.

Bu aksaklıkların giderilmesine çalışarak "Darülfünun'u (Üniversite) Mülkiye-i Şahane (Siyasal Bilgiler Fakültesi), genç kızlar için Darü'l-Muallimâ'ı (Kadın Öğretmen Okulu) kurmuş ve Galatasaray Sultanîsini üniversite seviyesine çıkarmış. Darüşşafaka'yı geliştirmiş. Buralarda müspet ilimler okutulmasını teşvik etmiştir." (Çetin, 2007: 18)

Noterlik ve savcılık kurumlarını kurar, cezaevlerini ıslahevi haline getirir. Fabrika, hastane ve işletmelerin açılmasına destek verir. Sanayileşme süreci bu dönemde önemli ilerlemeler sağlanır. II. Abdülhamid, şikâyet ettiği ve batılılaşma sürecimizin temel yanlışı haline gelen sorunu dile getirerek; bu konuya dikkat çekmek ister. Aydınların ve Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin, buradaki laboratuarlara imrenip, kalkınma hamlesini gerçekleştireceklerine; Avrupa insanının yaşamına ve giyimine

özenerek, batı hayranı şaşkınlar haline geldiğini belirtir. Bu şekilde Batı'nın ilim ve fenni yerine; yaşamına yönelen insanlara ehemmiyet vermediğini belirtir. Şemsettin Sami, Cevdet Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Mizancı Murad gibi ilim adamlarına maddi ve manevi desteklerde bulunur. Batı'nın bilimsel çalışmalarını yakalamak için Avrupa'ya öğrenciler gönderir.

II. Abdülhamid dönemi sorunların en yoğun olduğu dönemdir. Bu dönemin en önemli sorunları: Batılı devletlerin baskıları ve eleştirileri, Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu güçsüz durumun yol açtığı toprak kayıpları, misyonerlerin faaliyetleridir. Bu sorunların yanında azınlık meseleleri ve Jön-Türklerin muhalefetçi tutumları diğer sorunlardır.

Bu sorunlar içerisinde en önemlisi batılı devletlerle olan politik mücadeledir. Batılı devletlerin en büyük gayesi "Şark Meselesi" sorununu çözümlemektir. II. Abdülhamid yönetimi boyunca bu sorunla uğraşmıştır. "Şark Meselesi, aslında 1071'de Anadolu'nun Müslüman Türkler tarafından fethedilmesiyle başlar. Batılılar bunu hazmedemediler. Bu mesele, batılılarda önce Avrupa topraklarının Türklere karşı nasıl korunması gerektiği şeklinde ortaya çıkmış, 1683 yılındaki Viyana bozgunundan sonra da gidişat tersine dönmüş ve bu sefer Türkleri Avrupa topraklarından dışarı atma davasına dönüşmüştür." (Çetin, 2007: 21) Bu amaç doğrultusunda çalışan batılı devletler, Balkan topraklarından Osmanlıyı çıkarır. Bu politikanın devamı olan; Osmanlıları Anadolu'dan atma düşüncesini 1. Dünya Savaşı sonrası uygulamaya çalışırlar, fakat başarılı olamazlar.

Batılı devletlerin bu amacı ve içeride de Jön Türklerin, Mason, Yahudi gibi grupların yıpratıcı işbirliği, dış politikada hassas dengeler kurulmasını ve bu konuda dikkatli olunması gerektirir. II. Abdülhamid, "devletler arası ilişkilerde usta bir satranç oyuncusu gibi idi. Sorunları diploması ile çözmeye öncelik verirdi. Düşmanı olan devletleri ve grupları birbirine düşürerek kendisine olan düşmanlıkların etkisini kırmaya çalışırdı." (Çetin, 2007: 20) Bu dönemin olaylarına hatıralarında şöyle açıklık getirir:

"Kırk yıldır büyük devletlerin birbirleriyle kapışmasını bekledim. Bütün ümidim oydu ve Osmanlı'nın bahtını buna bağlı görürdüm. O beklediğim gün geldi. Heyhat ki ben tahtan uzaklaştırılmış, ülkemi idare edenler de akıldan ve basiretten uzaklaşmışlardı. Kırk yıl beklediğim büyük fırsat, bir daha ele geçmemek üzere Osmanlı'nın elinden çıktı gitti.

Otuz bu kadar yıl tahttan uzaklaşmamak için çalışmışsam, bunun içindi! Saltanatım günlerinde bazı büyük devletlere taviz vermişsem bunun içindi. Donanmayı Haliç'e kapamış, talime dahi çıkarmamışsam bunun içindi. Girid'i İngilizlere kaptırmamak için Yunan muharebesini göze almışsam bunun içindi… Velhasıl otuz bu kadar yıl ne yapmışsam, ne etmişsem, doğrusu da yanlışı da yalnız bunun içindi."[1] (Çetin, 2007: 20)

II. Abdülhamid'i siyasi olarak yoran en önemli olayların başından Yahudilerin siyasi emelleri gelir. Yahudiler, İsrail devleti kurmak için Mason Localarını, Ermenileri ve batılı devletleri kullanarak; sürekli baskı yaptırır ve II. Abdülhamid'i ikna etmeye çalışır. II. Abdülhamid'i ikna edememeleri neticesinde başlatılan yıpratma politikası ve "Kızıl Sultan" adlandırması; Abdülhamid'i ortadan kaldırılmasına kadar sürer.

Dönemin Yahudi politikası, birçok sorunun temelini teşkil eder. Siyonizmi kuran Theodor Herzl, Yahudi devletini kurmak için her türlü yola başvurur fakat netice alamaz. II. Abdülhamid'e gelerek kurulacak devlet karşılığında "Osmanlı'nın dış borçlarını ödeyeceğini, Ermeni meselesi konusunda yardım edeceğini, Avrupa basınında çıkan Türk karşıtı yayımları durdurabileceğini, Jön-Türklerin kendisine karşı olan mücadelesini engelleyebileceğini söyler." (Çetin, 2007: 20) Bu vaatlere karşı II. Abdülhamid, Newlinsky aracılığıyla şu mesajı gönderir:

"Mösyö Herzl sizin arkadaşınız olduğuna göre, benim de dostum demektir, kendisine bu meselede artık hiçbir teşebbüste bulunmamasını öğütleyiniz. Benim bir karış toprak vermem söz konusu olamaz. Zira, istenen toprak bana ait değildir. O milletime aittir. Bu devleti kuran ve kanıyla besleyen milletime… Herhangi birisine vermek veya bizden koparılmasına razı olmaktansa, yeniden kanımızla yıkamayı tercih ederiz. Benim Suriye ve Filistin'den gelen iki alayım Plevne'de son nefeslerine kadar şehit oldular. Türk imparatorluk toprakları bana değil, Türk milletine aittir. Bu imparatorluğun hiçbir parçasını hiçbir kimseye veremem. Yahudiler şimdilik milyarlarını biriktirsinler. Kim bilir, bir gün bu imparatorluk paylaşılırsa onlar da istediklerini belki de bir şey ödemeden elde edebilirler. Fakat ancak kadavramız paylaşılır, canlı vücuttan parça koparılmasına müsaade edemem."[2] (Çetin, 2007: 27)

---

[1] Bu bilgi: İsmet Bozdağ, Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri, Pınar Yayınları, 9.Baskı, İstanbul 1992, s.66'dan alınmıştır.

[2] Bu bilgi: Ergun Göze, Siyonizmin Kurucusu Theodor Herzl'in Hatıraları ve Abdülhamid, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1995, s.14,15'ten alınmıştır.

II. Abdülhamid, istihbarat sistemine önem verir. Özelikle yabancı devletlerin kendi çıkarlarına hizmet edecek kişileri devlet kademesinde üst görevlere getirilmiş olması, bu görevlilerin muhaliflerle birlik olup kargaşa ortamına zemin hazırlamaları ve görevlerini kötüye kullanmaları nedeniyle, padişah kendisine bağlı bir haber alma teşkilatı oluşturur. Bu oluşumdan hoşnut olmayan kişiler bu oluşumu "Jurnalcilik" olarak adlandırır. Bu oluşumdan ve oluşumun gerekliliğinden II. Abdülhamid hatıralarında şöyle dile getirir:

"Yabancı elleri ciğerlerimin içinde duyuyorum. Sadrazamlarımı, vezirlerimi satın alıyorlar ve mülküme karşı kullanıyorlardı! Ben nasıl olur da devlet hazinesinden beslediğim bu insanların ne yaptıklarını, neye hazırlandıklarını öğrenmeyebilirdim!... Evet jurnal sistemini ben kurdum, ben idare ettim. Fakat vatandaşı değil, hazineden maaş aldıkları, Osmanlı nimeti ile gırtlaklarına kadar dolu oldukları hâlde, devletime ihanet edenleri tanımak, takip etmek için!... Kendi devletini yıkmak , kendi padişahının canına kasd etmek karşılığı, yabancı devletten para alan sadrazamları gördükten sonra!..."[3] (Çetin, 2007: 28)

II. Abdülhamid döneminin içerdeki en önemli muhalifleri Jön-Türklerdir. III. Napolyon'un 1867 yılında dağıttığı Jön İtalya mensuplarından bazıları İstanbul'a yerleşir. Türk gençlerinden bazıları dağıtılan Jön İtalyan mensuplarının fikirlerinden etkilenir ve onların gazete ve kitaplarını okuyarak bilgilenirler. Bu nedenle Avrupa'ya kaçan Türk gençleri Jön Türk olarak adlandırılır. "Jön Türk, Fransızca "Jeune Ture" ifadesinin söylenişidir ve "Genç Türk" anlamındadır. 1865–1908 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde siyasi ve sosyal anlamda batılı bir anlayışla değişiklik yapmak isteyen ihtilalcilere "Yeni Osmanlılar," 1890–1908 yılları arasındaki aynı gayeyi sürdürenlere "Jön Türk" denmektedir." (Çetin, 2007: 28) Jön Türk ifadesi II. Abdulhamid'e muhalif olan okumuş kişiler için kullanılmıştır.

"Batılılaşma yolundaki bu hızlı devrimci hareketler, geriye doğru bakacak olursak daha yarım yüzyıldan beri birçok Türk düşünürleri tarafından hazırlanmış bulunuyordu. Sultan Aziz ve II. Abdülhamid'nin müstebit idaresine karşı "Genç Osmanlılar" diye tanınan bir hareket başlamıştı ki, aralarından Şinasi, Namık Kemal ve Ali Süavi'nin adlarını hatırlamalıyız. Bu hareket edebiyatta Fransız romantizminden, fikirde Aydınlanma felsefesinden mülhem bulunuyordu. Bu ilk ideoloji akımı Osmanlı

[3] Bu bilgi: İsmet Bozdağ, Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri, Pınar Yayınları, 9.Baskı, İstanbul 1992, s.82'den alınmıştır.

birliğine giren bütün kavimler üzerine tesir etti: vatan, hürriyet, hak ve insanlık fikirlerini getirdi. Onların ardından giden "Genç Türkler" 1890 ile 1908 arasında Paris'te toplanmışlar, siyasi bir ihtilal hareketi hazırlamışlardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti adı ile teşkilatlanan bu hareket içinden iki önder yetişti. Bunlar da Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin'dir. Birincisi pozitivizme çığırma girmişti. İkincisi Le Play'in Science Sociale ekolünün sosyolojik görüşünü savunuyordu." (Ülken, 1963: 34)

Jön Türkler, Tıbbiye, Mülkiye Mektebi gibi mekteplerde taraftar bulur ve gelişir. Birinci dereceden beslendikleri kaynaklar Batı düşüncesine ait kaynaklar olduğundan, düşünce dünyaları Batı doğrultusunda değişime uğrar. Madde ve dünya kavramları önem kazanıp; ahiret ve din kavramlarının önüne geçer. Batılı birçok devletle işbirliğine girmeleri; batılı devletler tarafından kullanılması sonucunu ortaya çıkarır. Jön Türkler içerisinde de farklı görüşler bulunmaktadır. Bu üyelerin bir kısmı gerçek anlamda millete doğru bir yol bulmak için çalışırken; bir kısmı batılı devletlerin ve mason localarının emelleri için kullandıkları bir araç olmuştur. Üyelerin bir kısmı maddi menfaatler peşinde koşarken; bir kısmı da Avrupa'ya gitmek, heyecanlı bir hayat yaşama amacındadır. Jön Türkler içerisinde yer edinmiş diğer bir kesimde kendi milletine mensup insanları Osmanlı Devleti'nden ayırıp bağımsız bir devlet kurma amacındadır. Jön Türkler ve siyasi ilişkileri hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. II.Abdulhamid hatıralarında Jön Türklerin mason olduklarını ve mason locaları tarafından kullanılarak; mevcut düzeni değiştirme amacında olduklarını belirtir.

"Bir gün tarih kendilerine Genç Türkler, Jön Türkler dedirten kimselerin neden Mason olduklarını elbette araştıracak ve ortaya koyacaktır. Benim tahkik ederek öğrenebildiklerimin hemen hepsi Masondular ve yine hemen hepsi İngiliz Locasına bağlıydılar! Bu localardan maddi yardım görüyorlardı. Bu yardımlar insani mi, siyasi mi olduklarını tarih elbette öğrenecek."[4] (Çetin, 2007: 28)

Osmanlı Devleti'nde siyasi fikir hareketlerinin bu denli aktif olduğu bir dönemde Balkanlar karışır. Rumeli'nin değişik bölgelerinde ihtilal toplantıları yapılarak; bildiriler asılır. Abdülhamid'in üst düzey istihbarat elemanı olan Nazım Bey'e suikast girişiminde bulunulur. "Resne'de bulunan Kolağası Niyazi Bey, 3 Temmuz 1908 de, yanına aldığı gönüllülerle dağa çıkıp, Anayasa ilân edilmedikçe, silahı elden bırakmayacağını ilan etti." (Armaoğlu, 1999: 601) Bu isyan kısa sürede

[4] Bu bilgi: İsmet Bozdağ, Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri, Pınar Yayınları, 9.Baskı, İstanbul 1992, s.49'dan alınmıştır.

yayılır. Selanik'te bulunan İttihad ve Terakki Cemiyeti, Abdülhamid'e telgraf çekerek olayların büyümemesi için meşrutiyeti ilan etmesi gerektiğini belirtir.

1.1.4. II. Meşrutiyet ve Sonrası (1908 - 1923)

Yabancı devletlerin, Osmanlı'nın iç işlerine karışmasını engellemek ve isyanın, büyüyerek kardeşkanı dökülmesine yol açmamak için 24 Temmuz 1908'de Kanun-u Esasi ilan edildi. Bu olayla İkinci Meşrutiyet dönemi başlar. İkinci Meşrutiyet, Osmanlı Devleti'nin anayasal düzenle ikinci defa yönetilmesidir.

Meşrutiyet'in ilanı içerde olduğu kadar dışarıda da iyi karşılandı. Ancak meşrutiyetin ilanından hoşnut olmayan ülkeler de bulunmaktaydı. Meşrutiyetin ilanı, ülkeyi ayakta tutmak ve ülkenin yıpratılmasını engellemek için ilan edilir. Abdülhamid'in uyguladığı istibdadından kurtulan halk; bunaltıcı bu baskıdan kurtulur. Halk, bu hürriyet ortamında sokağa dökülerek, kutlamalar yaparak, eğlenerek meşrutiyetin ilanını kutlar. İngiltere, Fransa, Almanya gibi ülkeler meşrutiyetin ilanını memnuniyetle karşılar. Fakat batılı devletlerde görülen bu memnuniyet samimi değildir. Çünkü onlar Osmanlı Devleti'ni paylaşmak ve yok etmek amacındadırlar. Bu özgür ortam, Osmanlı Devleti'nin toparlamasını sağlarsa emelleri zorlaşacaktır.

Meşrutiyetin ilanından Rusya da memnun kalmaz. Osmanlının güçlenmesinden endişe eder ve bu güçlenme gerçekleşirse emellerini gerçekleştiremeyeceğini düşünür. Rusya'nın diğer bir endişesi de Osmanlıdaki hürriyet ortamının kendi topraklarında yaşayan Müslümanları etkilemesidir.

İlk olarak 1889'da "İttihad-ı Osmanî" adıyla kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşrutiyetin ilanıyla çalışma alanlarını genişletir. Bu cemiyet İbrahim Temo, İshak Sükutî, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşid, Ali Bey tarafından kurulmuştur. İkinci Meşrutiyet dönemi bir anlamda İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin aktif ve yönetimde söz sahibi olduğu dönemdir. Halk, İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni kötü gidişata son verecek kurtarıcı olarak görür. Meşrutiyetin ilanından sonra yapılan seçimde büyük bir zafer kazanırlar.

İkinci Meşrutiyet döneminin ekonomik ve sosyal durumu siyasi olaylar gibi içinden çıkılmaz bir durumdadır. Daha önceki dönemlerde yabancılara verilen haklar ve tanınan ayrıcalıklar ekonomik hayatta yabancıları ön plana çıkarır. Döneminin en önemli ticari sektörleri Hristiyan ve Yahudilerin elindedir. "Türkler genellikle köylerde yaşarlardı. Meslek ve iş olarak da çiftçi, hayvancı, köylü, asker, hamal, arabacı, nalbant,

saraç, amele idiler. Kasaba ve şehirlerde ise Rum, Ermeni, Yahudi gibi gayrimüslimler yaşarlar ve işletme, zanaat, ticaret, diplomatik, basın-yayın gibi önemli ve paralı işler de bunlara aitti. İthalat, ihracat, demircilik, hekimlik, eczacılık, kunduracılık, sarraflık, bankacılık gibi işler genellikle Hristiyan ve Yahudilerin elinde idi. Türkler askerlik, memurluk ve çiftçilik yaparken gayrimüslim unsurlar faizcilik yapar, dükkân açar, köşk ve konaklarda zevk ve rahatlık içinde yaşarlardı." (Çetin, 2007: 59)

II. Abdülhamid döneminin basın hayatında sıkı bir denetim uygulanır. Özellikle devlet yönetimi ve padişah aleyhinde olan ve yıpratıcı nitelik taşıyan yazılara izin verilmez. Takvim-i Vekayi, II. Abdülhamid'i 1890 yılında uygunsuz bir duruma düşürünce, 1908 yılına kadar kapatılır. Bu baskıcı tutum Jön Türkler'in basın yayın hayatını yabancı ülkelerde sürdürmek zorunda bırakır. O dönemde Osmanlının otoritesinin zayıfladığı Mısır topraklarında Kanun-u Esasi, İçtihad, Mizam, Meşveret, Osmanlı gibi gazeteler çıkarılır. Mevcut yönetime muhalif olarak dış ülkelerde gazete çıkarma geleneği 1867 yılında Muhbir gazetesiyle başlar. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra oluşan özgür ortamda birçok gazete ve dergi çıkarılır. "İkinci Meşrutiyetin ilan edilmesinden itibaren 2 ay içerisinde 200'den fazla gazete ve dergiye yayın izni verilmiş, bir yıl içinde İstanbul'da 353 gazete ve dergi yayın hayatına başlamış, ancak çoğu kısa ömürlü olmuştur. Birçok kişi servetini gazetecilik yolunda harcamış ama uzun ömürlü olamamışlar. İktidar tarafından desteklenmeyen gazeteler kapanıp gitmiş. 18 Temmuz 1909'da basın kanunu yürürlüğe girerek basın anarşisine bir çeki düzen verme gereği duyulmuş. Devlet, padişah, dinler, Osmanlı milleti aleyhine yayın yapmak, suç ve ayaklanmayı kışkırtan yazılar yayınlamak engellenmeye çalışılmıştır." (Çetin, 2007: 59) Basın ve yayın hayatı, sosyal hayattaki düzensizlikler, devrin siyasi olayları ve en önemlisi azınlık çalışmaları 31 Mart vakasının alt zeminini hazırlar.

Meşrutiyetin ilanından sonra gelişen olaylar, 1909 Nisan ayında en üst noktaya ulaşır. "6–7 Nisan 1909 geçesi, İttihad ve Terakki'ye en çok çatan ve Osmanlı Ahrar Fırkası'nın organı durumuna gelen Serbesti gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi Bey Galata köprüsü üzerinde öldürülür ve öldüren de bulunamaz. Bazı söylentilere göre katilin bir subay olması, olayın siyasî bir cinayet ve bundan da İttihad ve Terakki'nin sorumlusu olduğu sonucu çıkarılır." (Armaoğlu, 1999: 609) Bu olay neticesinde 8 Nisan günü Serbesti gazetesi İttihad ve Terakki'yi suçlayan, vatanın bu hainler elinden kurtarılmasını içeren yazılar yayınlar. Meşrutiyetin ilanından sonraki süreci, İttihad Terakki-İrtica ve Ordu üçgeni şekillendirir. Bu süreç 31 Mart vakasının yaşanmasına ve

bu vaka da II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve yerine V.Mehmet Reşat'ın getirilmesi sürecini yaşatır.

Osmanlı Devleti'nin güçsüz durumu Akdeniz'de ve Afrika'nın kuzeyindeki topraklar üzerindeki etkisinin de azalmasına neden olur. Ekonomi ve sanayi bakımından güçlenen İtalya, Osmanlı ve özellikle Trablusgarb bölgesinde ticari faaliyetlerde bulunur. Bu gelişmeler neticesinde İtalya, Trablusgarb ile yakından ilgilenmeye başlar. 29 Eylül 1911 günü İtalya Osmanlıya bir ültimatom vererek Afrika'nın kuzeyinde bulunan Trablusgarb ve Bingazi'nin uygarlıktan uzak bırakıldığını, insanlara iyi muamele edilmediğini, özellikle yabancı memurlara baskı yapıldığını belirtir. Bu bölgelere insani yardım ve iyi bir yönetim getireceklerini söylerler. İtalya'nın bu isteğine olumsuz cevap verilmesi, bahane edilerek bu bölgeler işgal edilir. Batılı devletlerin bu insanı yardım götürme bahanesi daha sonraki tarihi süreçte, hatta günümüzde dahi uygulanmaktadır.

Osmanlı donanmasının etkisizliği, İtalya'nın Ege Denizi'ne hâkim oluşu gibi nedenlerle deniz yoluyla bu bölgeye müdahale edilemez. Kara yoluyla birlik göndermek hem zor hem de sınır bağlantısı olmadığı için imkânsız hale gelir. Osmanlı Devlet'i bu imkânsızlıklar nedeniyle bölgeye subaylar göndererek, halkı örgütleyip bölgesel bir direniş oluşturulmaya çalışır. Bu süreç İtalya'nın Ege adalarını işgal etmesiyle sonuçlanır. İşgal neticesinde Osmanlı Devlet'i anlaşmak zorunda kalır. Trablusgarb Savaşı sonrasında Ekim 1912 yılında Cenevre'de yapılan bir antlaşmayla, bu topraklar İtalya'ya bırakılır.

"1908 Temmuzunda ilan edilen İkinci Meşrutiyet, 1914 Temmuzu sonunda, Birinci Dünya Savaşı'na sebep olan büyük krizin patlamasına kadar geçen altı yıllık süre içinde, Osmanlı Devleti'ni bir dizi iç ve dış gailelerle darbeledi. İkinci Meşrutiyet'in ilanını, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Yunanistan'ın Girid'i ilhak teşebbüsü, Arnavutların ve Arapların bağımsızlık isteklerinin şiddetlenmesi, İtalya'nın Trablusgarb'a saldırması izledi. Osmanlı Devleti'nin İtalya ile savaşa tutuşması ise, Balkan devletlerinin, yani Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın, Makedonya'yı ele geçirmek hususundaki yeni çabalarına zemin hazırladı ve bu çabaların sonucu olarak Balkan Savaşları patlak verdi." (Armaoğlu, 1999: 651)

Balkan devletleri, Berlin Antlaşmasının 23. maddesinden hareketle kendilerine yönetim, sosyal, eğitim ve askeri alanda ayrıcalıklar tanınmasını ister. Bu istekleri

Osmanlı Devleti kabul etmez. Osmanlı Devlet'i 1912 yılında Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'a savaş ilan eder. "18 Ekim 1912 – 30 Mayıs 1913 tarihleri arasında 7 ay 23 gün sürmüş olan savaşa I.Balkan Savaşı denir. Bu savaşla Selanik, Yanya, Manastır, Edirne, İşkodra kaleleri kaybedildi. Bütün Rumeli Balkan devletlerine terk edildi. Edirne Bulgaristan'a bırakıldı." (Çetin, 2007: 82)

Bu savaşın bitiminden sonra Osmanlı Devleti'nden aldıkları toprakları paylaşma noktasında anlaşmazlığa düşen Balkan Devletleri aralarında savaş başlar. Bu savaş Romanya, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan arasında geçer. Bu savaş ortamından yararlanmak isteyen Osmanlı Devleti, bu savaş döneminde Edirne'yi geri alır. Bu paylaşma anlaşmazlığından başlayan savaş süreci II. Balkan Savaşı olarak adlandırılır. Osmanlı Devleti, yapılan savaşlar neticesinde 1913 yılında Londra Antlaşması'nı imzalar. Bu antlaşmayla Edirne, Kırklareli Bulgaristan'a bırakılır. Osmanlı Devleti, Edirne ve Kırıkkale'yi bırakmasıyla Balkanları kaybetmiş olur.

Sanayileşmesini tamamlayan batılı ülkeler, ham madde ve pazar ihtiyaçlarını karşılamak için yoğun bir sömürge arayışı içerisindedir. Bu arayış devletler arenasında ülkeleri karşı karşıya getirince, gruplaşmalar başlar. Ülkeler kendi çıkar ve siyasi emellerine yakın olan diğer ülkelerle temaslar kurar. Kurulan bu temaslar ülkeler arasında bir kutuplaşma başlatır. Bu kutuplaşma, 28 Haziran 1914'te Avusturya veliahdı Ferdinand'ın Saraybosna'da Sırplı biri tarafından öldürülmesiyle savaşa dönüşür.

I.Dünya Savaşı, "İtilaf Devletleri denen Fransa, İngiltere ve Çarlık Rusyası ile İttifak devletleri adı verilen Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devletleri arasında geçen büyük savaştır. Sonradan bu savaşa Amerika Birleşik devletleri, İtalya, Japonya ve Balkan ülkelerde katıldı." (Çetin, 2007: 82)

Devletlerarası izlenen politik süreçte Osmanlı Devlet'i, Alman yanlısı bir politika izler. İngilizlerden kaçan iki Alman gemisi "Göben ve Breslau" Türk sınırlarına girince; satın alınmış gibi gösterilerek, Türk bayrağı çekilir. Yavuz Sultan Selim ve Midili adı verilen bu iki gemi daha sonra Rus limanlarını bombalar. Gelişen bu olaylar zinciri Osmanlı Devleti'ni savaşın içine çeker. Osmanlı Devleti, Kafkasya, Suriye-Irak, Makedonya ve Galiçya cephelerinde savaşır.

İngiliz ve Fransız birlikleri 1915 yılında İstanbul'u işgal eder. Bu işgalin amacı Rusya'ya yardım götürmek ve savaşı bitirmektir. Osmanlı Devleti, İngiliz ve Fransız birlikleriyle Çanakkale'de savaşır ve her bedeli ödeyerek bu cepheden başarıyla çıkar. Rusya'ya yardımın ulaşmaması neticesinde Rusya'da Bolşevik isyanı çıkar. Çanakkale

Zaferi'ni kazanmamıza rağmen yenik sayılarak, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kalırız.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra yönetimde söz sahibi olan, İttihat ve Terakki dönemini genel bir bakışla sorguladığımızda başarısız olduklarını görmekteyiz. Bu başarısızlıklara genel olarak bakıldığında; iktidarı akıl, tecrübe ve bilgiden ziyade heyecanlarıyla yönetmeleri, en önemli istek ve hedeflerinin ülkeyi huzura ve gelişmişlik ölçülerine kazandırmaktan ziyade Abdülhamid'i yıkmak oluşu, değerlendirmeden, sonuçlarını düşünmeden Avrupa'ya bağlılıkları, millet menfaatlerinden ziyade kendi menfaatlerini düşünmeleri, millet ve ordu dayanışmasını sağlayamamaları, vatana ve millete ihanet eden hainleri ayıklayamamaları neticesinde oluşan devlet yönetimindeki otorite eksikliği, ekonominin kötü yönetilmesi, batılılaşma sevdası yüzünden dini ve milli değerlere kayıtsız kalışları sayılabilir.

"2 Kasım 1918 tarihinde İttihat ve Terakki Partisi liderleri Enver, Talat ve Cemal Paşalar bir Alman denizaltısıyla Türkiye'yi terk ettiler. Enver Paşa Rusya'ya, Talat Paşa Almanya'ya, Cemal Paşa da Afganistan'a gittiler. Fakat daha sonraları Talat Paşa, Berlin Hardenberg Strasse'de, Cemal Paşa da Tiflis'te Ermeniler tarafından öldürülür. Enver Paşa da 6.8.1922'de Ruslar tarafından öldürüldü." (Çetin, 2007: 89) İttihatçıların yurt dışına kaçmaları beraberinde siyasi bir boşluğu da beraberinde getirir.

Sultan Reşad'ın ölümü nedeniyle Sultan Vahdettin tahtta geçer. Mondros Antlaşması sonrası yurdun birçok bölgesi işgal edilir. 15 Mayıs 1919'da İzmir, 16 Mart 1920'de İstanbul ve yurdun diğer bölgelerinde savaş öncesi ve savaş esnasında İtilaf devletlerinin yaptıkları planlar doğrultusunda işgal edilir. Bu dönem içerisinde ülkenin içerisinde bulunduğu aciz durum birçok manda fikrinin oluşmasına neden olur. Mandacılık fikrini savunan kesimler, kendi bakış ve değerlendirişleriyle güçlü gördükleri bir devletin himayesine girmeyi, kurtuluş olarak görür. Başka bir milletin egemenliğindense ölmeyi tercih ederim, düşüncesinde olan kesim ne pahasına olursa olsun bağımsız bir devlet fikrini savunur. Bu düşünce daha sonra bölgesel cemiyetlerin oluşmasına ve kurtuluş mücadelesinin ilk yapılanmasına zemin hazırlar.

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Samsun'a resmi görevle gönderilmesi ile başlayan süreç Kurtuluş Savaşının başladığı resmi tarihtir. Mustafa Kemal tüm yurda telgraflar çekerek işgalin protesto edilmesini ister. Bu çağrı milletin uyanışını sağlayan ilk girişimdir. İzmir ve İstanbul'da yapılan protesto gösterileri milli mücadeleye halkın vereceği desteği göstermiştir.

Mustafa Kemal ilk olarak halkı bilinçlendirme noktasından başlayarak, kongreler düzenler. 22 Haziran 1919'da Amasya Tamimi hazırlanarak tüm yurda gönderilir. Bu girişim Mustafa Kemal'in resmi görevden alınmasına neden olur. Amasya Tamimi ile sonra yapılacak olan Erzurum ve Sivas Kongresi'ne hazırlık yapıldı. 23 Temmuz 1919 da toplanan Erzurum Kongresi'nin kararları 7 Ağustos 1919'da bütün dünyaya ilan edildi. Bu kongrenin en önemli yanları manda ve himayenin reddedilmesi, milli sınırlar içerisinde vatan bir bütündür asla parçalanamaz düşüncesidir.

4–11 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi genel bir kongre oluşu bakımından çok önemlidir. Bu kongrede işgaller neticesinde vatanı müdafaa için kurulan cemiyetler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında bir araya getirildi.

8 Mart 1920'de Mebusan Meclisi feshedildi. Mustafa Kemal'in yayınladığı bir genelgeyle, Ankara'da yeni bir meclis toplanacağını bu nedenle tüm yurtta seçimlerin yapılarak temsilcilerin Ankara'ya gönderilmesini ister. Yapılan hazırlıklar neticesinde 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi toplandı ve yapılan seçimde Mustafa Kemal, Meclis başkanlığına getirildi.

Bağımsızlık mücadelesinde siyasi süreç tamamlandıktan sonra savaş süreci başlatılır. I.İnönü ve II. İnönü ilk başarıların alındığı savaşlar olur. Daha sonra Kütahya, Eskişehir savaşlarında yorgun ve eksikleri çok olması nedeniyle Türk birlikleri Sakarya gerisine çekilmek zorunda kalır. Hazırlıklar yapıldıktan sonra Sakarya Savaşı, 23 Ağustos 1921'de başlar. Şiddetli çarpışmalar neticesinde Yunan ordusu 13 Eylül'de yenilir.

Yunanlılara vurulan bu darbenin ardından Büyük Taarruz'un hazırlıklarına başlanıldı.26 Ağustos 1922 günü başlatılan bu taarruzda Yunan ordularına ağır kayıplar verildi. Yunan orduları İzmir'e doğru kaçarken, Türk askerine yapamadığını Türk halkına yaparak birçok insanımızı öldürdü. 9 Eylül 1922'de Türk ordusu İzmir'e girerek, İzmir'in üç buçuk yıllık esaretine son verdi.

1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılışı ve Sadrazam Tevfik Paşa görevinden istifa etmesi neticesinde Osmanlı Devleti tarihe karıştı. 29 Ekim 1923 günü Cumhuriyet ilan edildi. Mustafa Kemal Paşa Türkiye Cumhuriyet'inin cumhurbaşkanı oldu.

Bu dönemin basın hayatı sıkı bir sansür altında geçer. Özellikle işgal kuvvetleri ve işgal kuvvetlerinin baskısıyla hareket eden Osmanlı Hükümeti, gazete ve dergilere aşırı bir baskı uygular. Özellikle yapılacak haberlere sansür uygulanır. "Milliyetçi

gazetelerde yer almasına izin verilmeyen başlıca haberler şunlardır: Osmanlı vatandaşı Rumların işgalci Yunan ordusuyla işbirliği yapmaları, Yunanlıların Türklere uyguladıkları vahşilikler, işkenceler, katliamlar, İngiliz-Rus Ticaret Anlaşmasının eleştirilmesi, İstanbullu Türklerin gizlice askere alınması, Malta Adası'nda sürgünde olan İttihatçıların kaçmaları, Ankara Hükümetinin dış ilişkileri ile ilgili haberler nedeniyle gazeteler, hükümet tarafından sık sık kapatılırdı." (Çetin, 2007: 93)

Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar bu dönemde gazetecilik faaliyetlerinde yoğun bir şekilde bulunmuş; bu faaliyetleri daha çok Türk düşmanlığını arttırmak ve zararlı cemiyetlere gizliden yol göstermek noktasında yoğunlaştırmıştır.

Bu dönemde gazetelerini şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1. Tarafsız Olanlar: Tercüman-ı Hakikat,
2. Resmi devlet gazetesi: Takvim-i Vekayi,
3. Mizah gazeteleri: Zümrüt, Akbaba, Diken, Karagöz,
4. Milli Mücadele taraftarı ve işgalci karşıtı olanlar: Tevhid-i Efkar, İleri, Vakit, Akşam, İkdam, Tanin, Fransızca yayınlanan La Turquie Nouvelle de Kemalist milliyetçi bir gazeteydi.
5. Emperyalist işgalcilerle işbirliği yapan vatan ve millet düşmanı hain gazeteler: İstanbul'da: Peyam-ı Sabah, Alemdar ve Serbesti, Anadolu'da: Ferda, Açıksöz, Adana Postası, İrşat, Adalet. (Çetin, 2007: 93)

1.2.BATILILAŞMA DEVRİ TÜRK EDEBİYATI

1.2.1. Tanzimat Öncesi Türk Edebiyatında Batılılaşma

Batılılaşma sürecinin başlangıcı olarak Tanzimat Fermanı'nın okunması kabul edilir. "Batılılaşma gibi genel ve şümullü bir hadiseler zinciri için ay ve gününe varıncaya kadar belirli bir tarih kabul edilmesinin güçlülüğü hatta imkânsızlığı açıktır. Nitekim Batılılarla yapılan siyasi ve ticarî akitler, Batı ülkelerinden ithal edilen ev eşyası ve kıyafet malzemesinin rağbet görmesi, Batılı ordular karşısında Osmanlı askerinin başarısızlık göstermesi ve bu sebeple ordunun ve kullandığı silah ve malzemenin Batı sistemine adaptasyonu gibi hadiselere ve teşebbüslere bağlayarak bu hareketlerin başlangıcını daha önceki yüzyıllarda arayan görüşlerde vardır." (Okay, 2005: 48) Bu görüşten hareketle batılılaşmanın başlangıcını Tanzimat'ın ilanından önceki süreçte ve Batı'nın üstülüğünün farkına varıldığı 1699 Karlofça Antlaşmasıyla başlatmalıyız.

Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin kendini Batı'dan üstün görme fikrinden vazgeçmesini sağlar. Osmanlı Devleti, bu dönemde askeri alanda geride kaldığını hisseder. Bu nedenle batılılaşmanın ilk evresi askeri alanda başlar. Osmanlı Devleti, askeri alandaki çalışmalardan önce, Batı'ya ait yeniliklerle tanışır. "On beşinci yüzyıl sonlarında İspanya'dan gelen Yahudi mültecilerin Osmanlı toprağında matbaa kurmasıyla oldu. İlk Yahudi matbaası 1493 veya 1494 sıralarında İstanbul'da açıldı ve bunun diğer çeşitli kentlerdeki, özellikle Yahudilerin başlıca basım merkezi olan Selânik'teki, basımevleri izledi. Yahudileri diğer azınlıklar izledi. Venedik'te matbaacılık öğrenimi yapmış bir papaz olan Sivaslı Apkar tarafından 1567 de İstanbul'da bir Ermeni matbaası açıldı. 1627 de Nikodemus Metaksas, İngiltere'den getirdiği makine ve harflerle bir Rum matbaası kurdu." (Lewıs, 2000: 51) Matbaa alanında görülen bu gelişmeleri, 1727 yılında İbrahim Müteferrika tarafından ilk Türk matbaasının kurulması takip eder.

Batı'ya ait unsurlarla tanışmaya başlayan Osmanlı Devleti, Batı'nın göstermiş olduğu bu gelişim sürecini ilk olarak 1721 yılında Fransa'ya sefir olarak gönderilen Yirmi Sekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin kaleme aldığı "Sefaretname"sinden öğrenir. Çelebi Mehmet bilinmeyen Batı'nın şehirlerini, sokaklarını, okullarını, laboratuarlarını, ilim ve tekniğini tanıtır.

18. yüzyılın sonlarına doğru "1798 ilkbaharında Reis-ül Küttab Ahmet Atıf Efendi'ye, siyasal durum ve Fransa'ya karşı bir koalisyona katılma hususunda müttefiklerin Bâbıâli'ye yaptıkları çağrı hakkında Divana bir lâyiha hazırlaması talimatı verildi." (Lewıs, 2004: 67) Atıf Efendi'nin "Müvâzene-i Politike adıyla III. Selim'e arz ettiği lâhiyası," (Okay, 2008: 21) "Fransız Aydınlanma edebiyatının akıl kanadını simgeleyen düşünürlerinden Voltaire ile duygu kanadını simgeleyen Rousseau üzerine, yanlış ve eksik bir nitelikte de olsa, Osmanlı Devleti içinde ve Türkçe olarak ilk bilgilerin ve tutumun sergilendiği yazıdır." (Öztürk, 2002: 69)

"Osmanlı dünyasında iki düşünürün okur bulma süreci, Farabîler çağındaki gibi Arapça üzerinden geçerek başlamıştır denirse herhalde yanlış olmayacaktır. Çünkü, fen, edebiyat ve güzel sanatlar öğrenimi yapmak üzere Mısır'dan Fransa'ya gönderilen yirmi altı öğrenciden biri olan Rifâ'a Râfi Tahtavî'nin Arapça yazıp 1832'de Bulak'ta bastırdığı ve Arapça bilmeyen Mısırlı Mehmed Ali Paşa ile Türk kamuoyunun okuyabilmesi için Arzuhalci Rüstem Besim Efendi adlı birinin Türkçeye çevirerek 1839'da yine aynı matbaada bastırdığı Tahlîsü'l-İbrîz fî Telhîsi Paris ev el-Dîvânü'n-Nefîs bi Eyvânı Paris

adlı gezi-gözlem kitabında, yazarın Fransızlarca Frenk'in İbn Haldun'u diye anıldığını aktardığı Montesquieu'nün İran Mektupları'nı ve Kanunların Ruhu'nun iki bölümünü, Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'ni, Voltaire'in Felsefe Sözlüğü'nü ve Condillac'ın yazdıklarının çoğunu okuduğu belirtilir." (Öztürk, 2002: 71)

"Batı'ya bakışımızın bu ilk emarelerinin neticeleri ve onu takip eden yüz yirmi yıllık bir devrinde II. Mahmut, III. Selim ve Abdülmecid gibi hükümdarların Nizâm-ı Cedit, Tanzimat, Islahat adı altında süregelen teşebbüslerinin esasları hep Avrupa medeniyetine yönelmiş hareket ve davranışlardır. Batılılaşmanın lehinde olduğu kadar aleyhinde olan grup ve şahıslar için de ölçü yine Avrupa'dır." (Okay, 2008: 21) Avrupa'yla başlayan ilişkiler, yaşamın birçok alanda olduğu gibi edebiyat alanında da batılılaşmayı meydana getirmiştir.

1.2.2. Tanzimat Edebiyatı ve Batılılaşma

Osmanlı Devleti'nin askeri, hukuk, yönetim ve eğitim alanında başlatmış olduğu yenileşme süreci bir müddet sonra edebiyat alanında da görülmeye başlar. "XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren, hayatın bütün safhalarında yenileşme hareketleri, varlığını kuvvetle hissettirmeye başlar. Sosyal hayatın bütün alanlarında olduğu gibi, edebiyatımız da bu durumdan etkilenir." (Kavaz, 2005: 2) Bu etkileşim ilk olarak tercüme yoluyla kendini gösterir. Edebiyatta yenileşme Tanzimat'ın ilanından sonra öğrenim için Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin, burada yeni bir edebiyat dünyasıyla tanışması ve bu edebiyatın ilk örneklerini edebiyatımıza taşımasıyla başlar. Bu edebiyatı taşıyan ilk elçilerinden biri Şinasi'dir. Maliye alanında eğitim almak için Avrupa'ya gönderilen Şinasi, Paris'te edebiyatla ilgilenmiştir. Şinasi yurda dönünce "Avrupai nesrin kurucusu olmuş, nesri düşüncelerinin anlatılmasında bir aracı olarak kullanan yeni anlayışın ilk temsilcisi hatta öncüsü olmuştur. Şiirde ise biçimde eskiyi izlerken, içerik bakımından bütünüyle yeni ve Avrupai bir anlayışı denemiş ve başarılı örnekler vermiştir." (Aydın, __: 106) "Şinasi (1826–1871), Fransız klasik ve romantik şairlerden örnekleri ihtiva eden taşbasması Tercüme-i Manzume(1859) adlı risaleyi yayınlamıştır. Bu kitap Batı edebiyatından Türkçeye yapılan ilk tercümedir." (Okay, 2005: 50)

Şinasi'nin, batı edebiyatı kaynaklı ilk örneği Türk edebiyatının yenileşme sürecinin başlangıcını oluşturur. Tanzimat'ın ilanı ile batı edebiyatına ait ilk örneğin verildiği 1859 yılları arasındaki yirmi yıllık süreç; yenileşme dönemi Türk edebiyatının hazırlık ve gelişim sürecidir. Bu süreç 1859 yılında ilk örneklerin görülmesini sağlar.

“Edebiyat tarihlerinde Tanzimat Edebiyatı kaba hatlarıyla 1859’da başlatılıp, Servet-i Fünun topluluğunun kurulacağı 1896’ya kadar sürdürülür.” (Okay, 2005: 53) Bu devre kendi içerisinde iki gruba ayrılır. Tanzimat Edebiyatı’nın birinci dönemi olarak ele alınan bu dönemde Şinasi-Ziya Paşa-Namık Kemal yer alır. 1859 yılında başlatılan Tanzimat Edebiyatı’nın birinci dönemi II.Abdülmahid’in tahta çıkışı, Birinci Meşrutiyet’in ilanı ve Meclis-i Mebusan’ın açılışı gibi birbirine yakın tarihli siyasi olaylarla bitirilir. Bu olaylardan, 1876 I. Meşrutiyet’in ilanı siyasi bakımdan yeni bir boyut getirdiği için akla daha yatkındır. Tanzimat Edebiyatı’nın ikinci döneminde Ekrem-Hamid-Sezai görülür. Tanzimat’ın ikinci dönemi, 1876 yılından Servet-i Fünun edebiyatının başlangıcı olan 1896’ya kadar devam eden süreçtir.

Şinasi’yle başlayan edebiyatta batılılaşmanın ilk evresi 1876’ya kadar sürer. “Bu yirmi yıla yakın sürede yeni edebiyat roman, hikaye, tiyatro, tenkit(makale) türlerinde oldukça süratli bir gelişme gösterirken şiir alanında aynı hız görülmemektedir.” (Okay, 2005: 51)

Bu yeni dönemin ilk evresinde klasik şiirin nazım şekilleriyle şiirler yazılmaya devam edilir. “Muhtevada başlayan yenilik neticesinde klasik şiirin hayal dünyası tasavvufî unsurlarla örtülü mazmun sistemi, mistik aşk anlayışı, muhayyel zaman ve mekân tasavvuru çözülerek yerini yavaş yavaş daha gerçekçi ve akılcı, yani realist ve rasyonalist bir anlayış içerisinde şekillenen hayata, topluma, insana ve nihayet onun siyasi, kültürel, sosyal alandaki meselelerine bırakmaya başlar.” (Gariper, 2005: 41)

Tanzimat dönemi batılılaşma sürecinde ve batıya ait edebi türlerin girmesi ve hızlı bir şekilde yayılmasında “Agah Efendi’nin 1860’da çıkardığı ilk özel Türk gazetesi olan Tercüman-ı Ahvâl’i, 1862’de Şinasi’nin çıkarmağa başladığı ve Namık Kemal’in devam ettirdiği Tasvir-i Efkâr, 1866’da başyazarlığını Ali Suavi’nin yaptığı Muhbir, 1872’de Kemal’in başyazarlığını yaptığı İbret, 1873’de Ebuzziya Tevfik’in çıkardığı Hadîka, 1875’de başyazarlığını Şemsettin Sami’nin yaptığı Sabah” (Akyüz, 1999: 27) gibi özel basının önemli bir rolü bulunmaktadır. Özel basının yenileşme sürecindeki çabaları yurt içiyle sınırlı kalmamıştır. Yeni Osmanlılar adıyla kurulan cemiyet nedeniyle yurt dışına kaçmak zorunda kalan Ali Suavi, Namık Kemal ve Ziya Paşa gazetecilik çalışmalarını yurtdışında da devam eder. Ziya Paşa ve Namık Kemal Hürriyet gazetesini, Ali Suavi Londra’da Muhbir gazetesini çıkararak bu çalışmalarını sürdürür. Sürdürülen bu mücadele yurda dönünce I. Meşrutiyet’in ilanına kadar devam eder.

Tanzimat devrinin bu ilk aşamasında edebiyatın batılılaşması demek Fransız edebiyatı demektir. Edebiyatımızda yeni tanınan türlerin, yabancı yazarların ve edebiyatla ilgili ilk örneklerin alındığı yer Fransız edebiyatıdır. Bu dönemde yeni bir edebiyat oluşturmak için "Divan edebiyatına aralıksız saldırıp onu gözden düşürme, yani çağdaş bir Türk edebiyatına alan açma, Fransız edebiyatının başlıca türlerini getirme, bu edebiyatın klasik ve romantik okullarının başlıca yazar ve şairlerini tanıtma, eski nazım ve nesir dillerinin dışında yeni bir edebi dil yaratma" (Akyüz, 1999: 27) şeklinde gelişmiştir. Tanzimat'ın ilk devrinde Namık Kemal, İntibah'ın önsözünde; Recaizade Mahmut Ekrem Ta'lîm-i Edebiyat'ta çağdaş bir edebiyata alan açmak için çalışarak, Fransız edebiyatına ait teorik bilgiler verirler. Tanzimat'ın ikinci döneminde bu çalışmalar sürdürülür. Bu dönemde yeni bir edebi dil oluşturma çabalarıyla realist ve natüralist roman türlerinin tanıtıldığını görürüz. Bu hususları Namık Kemal Celal Mukaddimesi'nde, Nâbizade Nâzım Karabibik'te, Recaizade Mahmut Ekrem Takdir-i Elhan ve III. Zemzeme'de ele alır.

Türk edebiyatının batılılaşma sürecini başlatan Şinasi, bu süreci başlatması bakımından olduğu kadar, birçok alanda ilklere imza attığı içinde önemlidir. 1859 yılında ilk olmasına rağmen teknik bakımdan oldukça başarılı olan, moderne tiyatronun ilk örneği Şair Evlenmesi'ni yazar. Edebiyatın yenileşme sürecinde şiirin şekline ve muhtevasına önemli yenilikler getiren Müntahabat-ı Eş'ar'da şiirlerini toplar. Şiirde meydana gelen değişim tema noktasında da kendini gösterir. Şiirin ilk temaları olan hak, hukuk, adalet, medeniyet ve millet ile devlet arasındaki sosyal ve siyasi unsurlar Şinasi ile şiire girer. "Konuşma diline ve halk kültürüne eğilmenin ilk ve ciddi denemesi sayılabilecek olan, bir çoğunu Arapça, Farsça, Fransızcadaki karşılıklarını da vermek suretiyle derlediği Durup-ı Emsâl-i Osmaniye (Osmanlı Atasözleri, 1863)" (Okay, 2005: 51) Şinasi'nin çalışmaları arasındadır.

Şinasi ile aynı nesilden olan Ziya Paşa, yeni edebiyatın oluşum sürecine fikirleriyle öncülük eder. Ziya Paşa,"Türk edebiyatının yenileşmesinde ve değişmesinde emeği geçenlerin başında gelir. Ancak o, Şinasi'nin yanında daha çok siyasi ve fikri yönü ağır basan bir şahsiyet olarak belirirken, Namık Kemal'e göre de daha çok gelenekçi olarak dikkati çekmektedir." (Okay, 1988: 342) Bu dönemin en büyük amaçlarından biri, edebiyatın halka inme düşüncesidir. Bu düşüncenin en önemli savunucusu Ziya Paşa'dır. Ziya Paşa'nın, Hürriyet gazetesinde yayınlanan "Şiir ve İnşa" adlı makalesinin amacı, yeni edebiyatın oluşumuna temel olacak unsurların

değerlendirilmesi üzerinedir. Ziya Paşa makalesinde divan edebiyatını halka inme noktasında başarısız görerek; milli bir edebiyat olmadığını belirtir. Bu nedenle yeni oluşan edebiyatın moderne bir özellik taşıması için halk edebiyatıyla bağlantılı olması gerektiğini belirtir.

Fikir yazılarıyla öne çıkan Ziya Paşa'nın, özellikle Avrupa'da bulunduğu dönemde Hürriyet gazetesinde bu fikirleriyle ilgili yazılarını kaleme alır. Yazılarında hak, adalet, eşitlik, meşrutiyet gibi konuları işler. Yenileşen edebiyat dünyasına fikirleriyle ışık tutan Ziya Paşa, "Tanzimat edebiyatının ilk kuşağında yenileşen Türk şiirine damgasını vuran bir sanatçıdır. Eski şiir dilindeki külfetli üslûbu ayıklamasını bilen şair, şiire Şinasi yolunda akılcı bir tavırla yaklaşır; şiirini yaşanılan hayatın unsurları ile besleme yoluna gider." (Okay, 1988: 342)

Ziya Paşa'nın şiirlerinde "XVIII. yüzyıl şiirinin dili ve üslûb özellikleri de göze çarpar. Oldukça zengin bir hayal gücüne ve zarif duygulara sahiptir. Rindcesine bir edâ taşıyan aşk şiirlerinin yanı başında eski şiirin hakîmâne davranışı da mühim bir yer tutar ve asıl ününü de bu şiirlerine ve sosyal konulardaki hicivlerine borçludur." (Akyüz, 1999: 47) "Klasik zevkin içerisinden hayata üstten bakan rindâne söyleyişle yeni duyuş ve düşünüş bu şiirin dünyasında aynı çizgide birleşir. Duygularıyla daha çok klasik zevkin dairesinde yer alan, aklıyla batılı fikirlere gitme çabası içinde görünen şair, yenileşme dönemi Türk edebiyatında gönlüyle aklı arasındaki tezadı derinliğine yaşayanlardandır." (Korkmaz, 2005: 49) Ziya Paşa'nın, iç dünyasında oluşan bu zıtlığın yarattığı çatışma, eserlerinde kendini gösterir.

Ziya Paşa, yenileşme devri Türk edebiyatına özellikle fikri yönden açılımlar getirir. Eş'ar-ı Ziya, Zafernâme, Rüya, Harâbât, Endülüs Tarihi, Engizisyon Tarihi, Verâset-i Saltanat-ı Seniyye Hakkında Mektup, Arz-ı Hal gibi eserleri kaleme alır. Bu eserlerinden başka J.J. Rousseau'dan ve Fenelon'da çeviriler yapar.

Şinasi'nin açtığı yenileşme yolunda yer alan önemli temsilcilerden biri Namık Kemal'dir. Şinasi'yle tanışması, yeni fikirlere ve gazeteciliğe yönelmesini sağlar. İlk olarak Tasvir-i Efkâr'da yazar. Şinasi'nin Avrupa'ya gitmesiyle gazetenin yönetimini üstlenir.

Namık Kemal, şiirinin ilk dönemlerinde klasik edebiyat kültürünün etkisindedir. Namık Kemal'in bu dönemdeki şiiri şekil ve muhteva açısından Divan şiiri doğrultusundadır. "Divan şairi olarak Namık Kemal yaşadığı devrin ilham itibariyle daha ziyade yarı tasavvufi, dil ve örnek itibariyle eklektik zevkine bağlıdır." (Tanpınar,

1988: 368) Şinasi ile tanışmasından sonra şiir anlayışında değişimler görülmeye başlanır. Bu değişimler, Divan nazmından ve özellikle bu nazımda etkili olan tasavvuf anlayışımdan uzaklaşmasıdır. Bu uzaklaşma Namık Kemal'i hayata yönlendirerek; Batı'yı örnek almasını sağlar.

Namık Kemal, Tasvir-i Efkâr'da ses getirecek birçok yazı yayınladı. Yenileşen ve değişen zihniyetlerin ileride oluşturacakları yeni bir edebiyatın esaslarını belirlemek noktasında, Tasvir-i Efkâr'da "Lisân-ı osmânî'nin edebiyatı hakkında bazı mülâhazâtı şâmildir" adlı makalesini yazar. Edebiyatı milletin geleceği olarak gören Namık Kemal, "Divan edebiyatı'nın gerçeklerle ilgisizliğine, sun'îliğine ve boşluğuna şiddetle hücum ederek, Türk edebiyatının yeniden düzenlenebilmesi için birtakım esaslar koymağa çalışır." (Akyüz, 1999: 39)

Namık Kemal'in "Vatan Yahut Silistre" tiyatrosu Gedik Paşa tiyatrosunda sahnelenir. "Oyunun yarattığı heyecan ile halkın gösteriler yapması, yalnızca Kemal'in değil, onun yanında olan ve İbret'te yazan öteki gazetecilerinde tutuklanmasına yol aç(ar)." (Okay, 1988: 371) Bu olay İbret gazetesinin kapatılmasına ve Namık Kemal'in 38 ay kalacağı Magosa'ya sürgün edilmesine neden olur.

Magosa sürgünü Namık Kemal'in edebiyatla daha çok ilgilenmesini sağlar. Yazar, birçok eserini bu dönemde kaleme alır. Bu sürgünde "İntibah" romanını, "Zavallı Çocuk", "Akif Bey", "Kara Bela", "Gülnihal" adlı piyeslerini yazar. Roman ve piyeslerin dışında "Tahrib-i Harabât", "Silistre Muhasarası", "Kanije" gibi tarihi eserleri kaleme alır.

Namık Kemal, yenileşme devri Türk edebiyatı içerisinde "gerek ortaya koyduğu görüşler, gerek yazdıkları ile tam bir yol gösterici olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Makaleleri, eserlerine yazdığı ön sözler ve özellikle mektupları ile bu görüşleri dağınıkta olsa edebi çevreye iletmeye çalışan yazar, öncelikle "edebiyatın vatanı yoktur" diyerek geniş bir anlamda bir edebiyat görüşüne sahiptir." (Okay, 1988: 372)

Tanzimat Edebiyatı'nın ilk devri içerisinde ele aldığımız "Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal" edebi mektebinin en önemli yani, siyasi ve sosyal hayatın en hareketli olduğu bir dönem olmasıdır. "Her üçü hakkında söylenebilecek ortak edebi özellikler, bazı yeni edebiyat türlerinin denenmesi, ağırlığı sosyal ve siyasi meseleler olmak üzere Avrupaî fikirlerin edebî eserler yoluyla tebliği, halkın kullandığı veya kolaylıkla anlayabileceği bir dille yazmaktır. Bu özellikler dikkate alınarak, her üç edebiyatçının

da eserlerindeki başarı dereceleri veya edebiyat tarihindeki yerlerinin öncelikleri de şöyle sıralanabilir: Dilin sadeleşmesinde Şinasi – Namık Kemal – Ziya Paşa; sosyal ve siyasi fikirlerin tebliğinde Namık Kemal – Şinasi – Ziya Paşa; türlerin, özellikle şiirin edebi-estetik planında ise Ziya Paşa – Namık Kemal – Şinasi." (Okay, 2005: 54)

1859 yılından I.Meşrutiyetin ilanına kadarki Tanzimat Edebiyatı'nın birinci neslinden sonra, 1896 yılında Servet-i Fünun edebiyatının başlangıcına kadar olan dönem, Tanzimat Edebiyatı'nın ikinci neslidir. Bu dönemde Ekrem, Hâmid, Sezai üçlüsü yer alır. Tanzimat Edebiyatı'nın birinci neslinde "Şinasi – Namık Kemal – Ziya Paşa" üçlüsünde görülen sosyal ve politik anlamdaki birliktelik, Tanzimat Edebiyatı'nın ikinci neslinde görülmez. Bu dönemin şahısları toplumsal ve politik olaylardan uzaktır. Bunun en önemli sebebi devrin siyasi şartları ile şahısların kişilik yapılarıyla ilgilidir. Bu tutum bu dönemin edebiyatının gelişmesini engellememiştir. "Türk edebiyatına getirdikleri yenilikler açısından bu grup içinde Abdülhak Hamid, eserlerinde felsefi/metafizik düşüncelerin yanında bir takım fantezilere ve şiirde çok değişik formlara özenmiş; Recaizade Ekrem oldukça gerçekçi tabiat tasvirlerini şiire sokmuş; Samipaşazade Sezai ise küçük hikâyeleri ve romanlarıyla realist bir edebiyatı fakat döneminin duygusal üslûbuyla denemiştir. Her üçünde de aşırı hassasiyet ortak özelliklerini teşkil etmiştir." (Okay, 2005: 54)

Tanzimat'ın birinci nesli sosyal ve politik olaylarla yakından ilgilenmesine rağmen, Tanzimat'ın ikinci nesli ferdiyetçi bir yaklaşımla öne çıkar. Tanzimat edebiyatının birinci neslinde öne çıkan sanat anlayışının, ikinci nesilde geri plana atılması yeni bir dil ve üslup değişikliğini de beraberinde getirir.

Tanzimat edebiyatının ikinci neslinde şiir, Recaizade Mahmut Ekrem ile başlar. Şiirinde metafizik ve felsefi düşüncelere ağırlık veren Ekrem'in en önemli rolü, Servet-i Fünun döneminin oluşumunda önemli gayretlerinin olmasıdır. Tanzimat'ın ikinci nesli içerisinde ilk şahsiyetlerden olan Ekrem, birçok türde eser verir. Ekrem, Şinasi ile başlayan yenileşme yolunda emeği geçen en önemli kişilerden biridir.

"Tanzimat'ın ilk nesli edebiyatı "sosyal ve manevi bünyeyi düzenlemek ve eğitmek" için bir vasıta saydığı halde, Ekrem ile edebiyat "sosyal hizmetten" çıkarak "kendi kendisinin hizmetine" girer ve böylece, "sanat için sanat" formülü rağbet görmeye başlar." (Akyüz, 1999: 49) Ekrem'in şiirlerinde başlıca temalar aşk ve tabiattır. "Türk şiirinde kadının gerçek ve estetik değerini alması Ekrem'ledir. Fakat onun şiirlerinde büyük aşkların derin ve sarsıcı heyecanı değil, ancak küçük

duygulanmaların, hayal kırıklıklarının ve ayrılıkların hafif hüzünlü terennümlerini bulabiliriz." (Akyüz, 1999: 51) Ekrem'in şiirinin tek bir gayesi vardır, oda güzelliktir. Güzel olan her unsur şiirin konusu olabilir. His, hayal ve fikir şiirin güzellikleridir. Ekrem'in şiir üzerinde durduğu en önemli unsurlar arasında dil ve üslup gelir. Ekrem için önemli olan dil ve üslup, beraberinde konuşma dilinden uzak şiire has bir söyleyiş düşüncesini oluşturur.

Recaizade Mahmut Ekrem'in Nağme-i Seher, Yâdigâr-ı Şebâb, Zemzeme I, Zemzeme II, Zemzeme III, gibi şiir kitapları; şiir - nesir karışık Pejmürde, Nijad Ekrem, Tefekkür adlı eserleri vardır. Ekrem tiyatro türü üzerinde de çalışır ve Afife Anjelik, Atala, Vuslat, Çok Bilen Çok Yanılır adlı eserleri kaleme alır. Sanat hayatının son dönemlerinde hikâye ve roman üzerine yoğunlaşır. Muhsin Bey, Şemsa, Araba Sevdası adlı eserleri yazar. Edebiyat üzerine görüşlerini ve derslerini bir araya getirdiği Talim-i Edebiyat'ta ve yazdığı Takdir-i Elhan ve Takrîzat adlı eserlerinde edebiyat üzerine düşüncelerini dile getirerek; kendinden sonrakilere yol gösterir.

Türk edebiyatının batılılaşma sürecinde en önemli şahsiyetlerden biri Abdülhak Hâmid Tarhan'dır. Yenileşme sürecinde kaidelere bağlı kalmayarak, gördüğü yenilikleri çekinmeden şiirine uygular. Türk edebiyatında özellikle şiirde, yapılması düşünülen yenileşme çabalarını düşünce noktasında bırakmayarak; düşünceleri eyleme dönüştüren kişidir.

Abdülhak Hâmid, klasik bir edebiyat kültürüyle büyür ve düşünce dünyası bu doğrultuda şekillenir. Bu düşünceler Şinasi, Namık Kemal ve Ekrem'i okumasıyla geniş bir açılım gösterir ve yenileşme sürecini hızlandırır.

Hamid'in ilk şiir kitabı Sahra'dır. "Gözleme dayanmayan bir kır ve köy hayatının övgüsü olan Sahra, gerek konusunun ve gerekse nazım şekillerinin yeniliği ile, o dönemde bir hamle değeri taşır. Batılı Türk şiirinde tabiat tasvirlerinin ilk örnekleri bu eserle başlar." (Akyüz, 1999: 52)

"Abdülhak Hâmid, Türk edebiyatında, eserlerine en çok felsefî fikirler karıştıran bir yazardır. Gerçekten Makber şairin ilk yazdıklarından son yazdıklarına kadar, ister şiir, ister piyes olsun bütün eserlerinde felsefî bir atmosfer kendini kuvvetle hissettirir." (Kaplan, 1995: 302) Hâmid'in, eşi Fatma Hanım'ı 1885'te kaybetmesi sanatı üzerinde önemli açılımlar sağlar. Bu ölümün ardından Makber, Halce, Ölü adlı şiirleri yazar. Hâmid'in ferdi ıztıraptırları metafizik düşünce dünyasının başlangıcıdır.

Hâmid'in şiiri tema ve şekil bakımından da farklılıklar göstermektedir. Yenileşme devri Türk şiirinde Ekrem'inde kullandığı aşk ve tabiat Hâmid'in şiirinin başlıca temalarıdır. Hâmid, klasik şiirin nazım şekillerini kullandığı gibi Fransız şiirinin nazım şekillerini de kullanır; hatta kendi icat ettiği nazım şekillerini dener.

Pek çok türde eser veren Hâmid'in, Macera-yı Aşk, Sabr ü Sebat, İçli Kız, Nesteren, Sahra, Tezer, Eşber, Makber, Ölü, Halce, Belde, Bunlar Odur, Vâlidem, Turhan, Yâdigâr-ı Harp, Cünûn-ı Aşk, Tayflar Geçidi, İlham-ı Vatan, Balâdan Bir Ses, Sardanapal, Arziler, Zeynep gibi kitap halinde yayınlanmış eserleri vardır.

Tanzimat edebiyatının ikinci nesli içerisinde hikâye ve roman yazarı olarak öne çıkan Samipaşazade Sezai'dir. Yenileşme sürecini yaşayan Türk edebiyatı, küçük hikâye türünün romandan ayrılarak, ayrı bir tür olarak ortaya çıkmasını ona borçludur. "Sezai Bey, Ekrem ve Hamid gibi II.Abdülhamid devri içinde ve Tanzimat'ın ikinci devresinde kabul edilmekle beraber, aşırı hissi ve romantik akıma kendisini fazla kaptırmamış, asıl ürünleri Edebiyat-ı Cedide'de ortaya çıkacak olan realist edebiyata yol aç(ar)." (Okay, 2005: 132) Sezai Bey, Sergüzeşt adlı romanında Tanzimat devri soysal hayat içerisinde geçerliliğini hâlâ koruyan ve Tanzimat romanında çok işlenilmiş, bir konu olan köleliği ele alır. Ele aldığı konu itibariyle realist romanın kurallarını esere yansıtır ve kendinden sonrakilere öncülük eder. Küçük ve günlük vakaların işlendiği Küçük Şeyler, Rümuz'ül Edep ve İclâl adlı nesir kitapları, kendinden sonra gelenlere, hikâyedeki dil ve teknik açıdan yol göstericidir.

1.2.3. Servet-i Fünun Edebiyatı ve Batılılaşma

Edebiyatın yenileşme sürecine, birçok katkıda bulunan Recaizade Mahmut Ekrem'in, yenileşmedeki en önemli rolü Servet-i Fünun döneminin oluşmasındaki gayretidir. Recaizade Mahmut Ekrem ile Muallim Naci arasında oluşan kafiye münakaşasında Ekrem, düşüncelerini Servet-i Fünun'da yayınlar. Ekrem edebiyatın yenileşme sürecinde sağlam bir zemin oluşturmak için çalışır. Derginin başyazarlığına Tevfik Fikret'i getirir. Aynı doğrultuda düşünceler sahip gençlerin katılımı ile 1896-1901 yılları arasında Servet-i Fünun dönemini oluşturur. Kısa bir süre devam etmesine rağmen yoğun bir dönem olmuş ve çok sayıda edebiyatçıyı bir araya getirmiştir. "Teknik ve üslûp bakımından yoğun aşırı hassasiyet eğilimleri gösteren bu grup, öncekilere göre daha zengin bir kadroyla edebiyat tarihine girer." (Okay, 2005: 54)

Batı'nın şekil ve muhtevalarına yaklaştıkları gibi dilin sadeleşmesi noktasında herhangi bir çaba göstermeyerek, edebi faaliyetlerini Servet-i Fünun dergisi etrafında sürdürürler.

Servet-i Fünuncuların Batı'ya yönelişi, Doğu kültürüne uzak kalmalarına neden olur. Bu süreçte "Hâmid ve Ekrem'in havası içinde eski edebiyat zevkinden büsbütün kopmuşlardı. Dolayısıyla, Batı örneklerine sımsıkı bağlandılar. Bu yüzden, getirdikleri alafranga sanat, toplumumuzda kolayca benimsenemedi." (Kabaklı, 1994: 176) Toplumla barışık olamayan bu dönemin sanatçıları, halktan uzak zengin bir sanat dünyasına sığınarak, seçkin insanların ruh hallerine, bakış açılarına uygun şiirler yazar.

Servet-i Fünun şairleri, Batı'nın sone ve terzarima nazım şekilleri ve Hamid'in oluşturduğu kuralsız nazım şekillerini kullanır. Vezne büyük bir önem vererek, aruz veznini kullanırlar. Şiirde kullandıkları tema bakımından kendilerinden öncekilerle farklılık gösterirler. "Bu edebiyatın baş teması hayal-hakikat çarpışmasıdır. Romanda ve şiirde bu konu çok işlenmiştir. Aşkta, hayatta, dostlukta hayal kırıklığı, Servet-i Fünun'un baş tacıdır. Bunun yanı sıra maddilik ve manevilik çekişmesi görülür. Şair maddeden nefret eder; gerçek dünyadan kaçıp hayal âlemine sığınır. Tabiatın kucağına çekilmek, avunmayı ufuklarda aramak, yalnızlık ve sessizliğe sığınmak Servet-i Fünun'un gönül verdiği temalardır." (Kabaklı, 1994: 177)

Servet-i Fünün döneminin Tevfik Fikret, Cenap Şahabeddin, Süleyman Nazif, Hüseyin Sîret(Özseven), Ali Ekrem(Bolayır), Hüseyim Suad(Yalçın), Faik Ali (Ozansoy), İsmail Safa, Celal Sahir önemli şairleridir.

Bu dönemde nesir alanında Halid Ziya Uşaklıgil, Mehmed Rauf, Hüseyin Cahid, Ahmed Hikmet, Ahmet Şuayib, Saffeti Ziya başlıca yazarlardır.

"Genç ve tahsilli olan Servet-i Fünuncular, tam anlamı ile modern bir Türk edebiyatı yaratmak düşüncesi ile bir araya geldiler. Ve bu amaçlarını, devrin ağır şartlarına rağmen büyük bir başarı gerçekleştirdikleri görülür. Hüseyin Cahit'in Fransızcadan çevirdiği "Edebiyat ve Hukuk" adlı yazının yayınlanması üzerine derginin kapatılmasına (Ekim 1901, Sayı 533) kadar geçen kısa süre içinde, başta roman ve hikaye olmak üzere bütün edebi türlerde modern örnekler verilmiştir." (Kavcar, 1985: 26)

Servet-i Fünun dergisi 1901 yılında kapatılınca bu topluluk dağılır. 1901'den II. Meşrutiyet'in ilanına kadarki sürede yayın hayatında bir düşüş görülür. Bu dönemin siyasi yapısı ve sansürün etkisiyle, sadece edebiyat dünyasında değil birçok fikir alanında ve düşünce dünyasında bu düşüş hissedilir. Bu düşüş, yayın hayatının her

alanında kendini gösterir. Bu durgun süreç, II. Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan hür ortamda; basın hayatı oldukça hızlı ve serbest bir döneme girer.

1.2.4. Milli Edebiyat ve Batılılaşma

Yenileşme sürecinde, özellikle edebi faaliyetlerde birçok yeniliği getirmiş olan Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemi kendinden sonraki sürece zemin hazırlar. II. Meşrutiyet dönemi, kendinden önceki Tanzimat hareketinden ayıran en önemli farkı sorgulayan aydın tipini oluşturmasıdır. "Türk aydınlarının bu yeni ülkenin siyasi, fikri ve edebî rotasını belirlemek üzere farklı şekillerde düşünce üretmiş olmasıdır." (Çetişli, 2007: 125) İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan özgürlük ortamı neticesinde "büyük bir özgürlük patlaması olmuş ve II. Abdülhamid'in sansür baskısı altında ezilen Türk aydını, yüzlerce dergi ve gazeteyi Türk fikir tarihine hediye etmiştir. Meşrutiyetin özgürlük ortamında "*Osmanlı Devleti nasıl kurtarılabilir?*" sorusuna cevap arayan İslâmcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük ve batıcılık gibi fikir hareketleri" (Uyanık, 2003: 230) 1908'den sonra oluşarak, yenileşen edebiyat ve toplum hayatına farklı bir boyut kazandırmaya başlar.

Milli Edebiyat kavramı ve kapsadığı dönemin sınırları noktası farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşler birçok yönüyle örtüşmekle birlikte küçük farklılıklar içerir. İsmail Çetişli'ye göre Milli Edebiyat, "herhangi bir milletin kendi tarihi içinde, kendi estetik anlayışı çerçevesinde ve kendi diliyle ortaya koyduğu edebî mahsullerin toplamı, o milletin milli edebiyatını oluşturur." (Çetişli, 2007: 126) Hülya Argunşah Milli Edebiyat'ı, "Türk edebiyatında milliyetçilik akımıyla birlikte ortaya çıkan ve milli devletin kuruluşuna kadar olan zaman diliminde devam eden, milli kimliğin ortaya çıkışını sağlayan ve çok yönlü bir edebiyat faaliyetini içerisine alan anlamlı karşılığı görülmektedir." (Argunşah, 2005: 171) Orhan Okay'a göre "Milli Edebiyat, İkinci Meşrutiyet'ten sonra benimsenmeye başlayan İstanbul Türkçesiyle yeni konu ve tiplerin işlenmesini esas alan, ancak bu yolda sadece hamasî ve didaktik bir seviyede kalmayıp estetik değerlerin de ihmal edilmemesini öngören bir edebiyat anlayışıdır." (Okay, 2005: 196) Bu hususta şu bir gerçektir ki bir milletin edebiyatı içerisinde yer alan unsurları "milli edebiyat" ve "milli olmayan edebiyat" şeklinde ayırmak edebiyatımızın bütünlüğünü bozacaktır. Fakat devrin siyasi şartları ve batılılaşma süreci dikkate alındığında; 1908 tarihinin beraberinde birçok farklılığı da getirdiğini görmezlikten gelemeyiz. Meşrutiyetin oluşturduğu özgür ortam ve ülkenin içerisinde bulunduğu

yanlış batılılaşma süreci; fikri akımların oluşmasını sağlar. Birinci Dünya Savaş'ı ve getirdiği yıkım neticesinde başlayan Kurtuluş Savaşı, bu süreci devam ettirerek toplumumuzu Cumhuriyetin ilanına kavuşturur. İki özgür ortam içerisinde oluşan edebi ürünlerdeki farklılıkları görmezlikten gelemeyiz. Bu dönem kendinden önceki süreçten farklı olmakla birlikte; kendinden sonraki Cumhuriyet sonrasına yol gösterir. Bu düşüncelerden hareketle bizim kanaatimiz, 1908 Milli Edebiyat'ımızın başlangıcı olmakla birlikte, 1923 Cumhuriyetin ilanına kadar birinci evresini tamamlayan, milli kimlik ve benliğimizin oluşmasında, önemli bir dönüm noktası olan ve kendinden sonraki döneme ışık tutarak; edebiyatımızın yolunu aydınlatan bir dönemdir.

Milli Edebiyat, Türkçülük akımının devamı gibi düşünülmemelidir. Çünkü Milli Edebiyat, "yeni fark edilen bir Coğrafya'ya, Anadolu'ya doğru giden, daha doğrusu şuurlu olarak yeniden Anadolu'ya dönen bir milletin, Batı kültür ve değerlerine de yabancı kalmaksızın ahlaktâ, dilde, dinde, milli duygularda yeni arayışlarının ifadesi olmuştur." (Okay, 2005: 197)

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1699 yılından sonra farkına vardığı Batı'nın askeri, siyasi, mali ve hukuk alanındaki üstünlüğü karşısında oluşan kötü gidişat, yöneticiler tarafından fark edilir ve yenileşme çalışmaları başlatılır. Topluma yön veren aydınlar, kötüye gidişatı değiştirmek için düşünceler üretir. Aydınlar, düşünceleri ve eserleri doğrultusunda bu sürece katkıda bulunur. "Devrin imkânları oranında gazete, dergi ve kitap yoluyla geniş kitlelere yayılmaya çalışılan bu düşünceler, tabiî olarak dönemin edebiyatını da etkilemiş ve beslemiştir." (Çetişli, 2007: 133) Milli Edebiyat döneminin doğuşu ve gelişimi sürecinde ülkenin içerisinde bulunduğu siyasi ve sosyal yapının katkısı oldukça önemlidir.

1908'de II. Meşrutiyet'in oluşturduğu ortam ve bu dönemde basın hayatının aktifliği Milli Edebiyat döneminin ilk kıvılcımlarını oluşturur. Milli Edebiyat döneminin sınırları üzerinde bir birlikteliğe ulaşılmamasındaki en büyük sebep; bir beyanname yayınlayarak başlanmamasıdır. Bu konu üzerine çalışmış olan birçok aydın, bu hareketin Genç Kalemler dergisinde 1911'de yayınlanan Yeni Lisan makalesini başlangıç olarak almaktadır. Bu konuda dikkat çeken nokta, devrin siyasi olayları ve içerisinde bulunduğu baskıcı döneme yeni bir açılım getiren II. Meşrutiyet'in ilanıdır. Bu ilan devrin şartları içerisinde düşünüldüğünde fikirlerin söylenebilmesi noktasında çok önemli olduğu sonucuna ulaşılacaktır. Bu nedenle Milli Edebiyat 1908 yılında

başlayıp; 1911 yılında Genç Kalemler dergisinde yayınlanan Yeni Lisan'la sistemleşir ve kimliğine kavuşur.

Selanik'te 1911 yılında çıkan, Genç Kalemler dergisi Yeni Lisan hareketini başlatır. "Millî edebiyat döneminin başlangıcında önemli bir girişim olan "Yeni Lisan" hareketi Türkçe konusunda duyarlı sanatçıların ve fikir adamlarının Genç Kalemler dergisi etrafında oluşturdukları bir dil hamlesidir." (Burcu, 2004: 141) Bu hareketin öncüleri Ömer Seyfettin, Ali Canip ve Ziya Gökalp'tır. Bu öncüler, Yeni Lisan hareketini sadece edebi bir olay olarak değerlendirmeyip; sosyal yönü üzerinde de dururlar. Kendinden önceki Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Ati üyelerini, kullandıkları dil hususunda eleştirip; kullandıkları dilin yabancılığından ve anlaşılmamasından dolayı eleştirirler. Bu öncüler, başlatılan "Yeni Lisan dâvasının gerçekleştirilmesini şu işlemlere bağlamışlardır: 1) Arapça ve Farsça gramer kaidelerinin kullanılmaması ve bu kaidelerle yapılan tamlamaların –bazı istisnalarla- kaldırılması, 2) Arapça kelimelerin, gramerce, asıllarına göre değil, Türkçedeki kullanışlarına göre değerlendirilmesi, 3) Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçede söylendikleri gibi yazılmaları, 4) Bütün Arapça ve Farsça kelimelerin atılmasına lüzum olmadığından, ilmî terim olarak Arapça kelimelerin kullanılmasına devam edilmesi, 5) Diğer Türk lehçelerinde kelime alınmasına, 6) Konuşmada İstanbul şivesinin esas tutulması." (Akyüz, 1999: 168)

Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ve Ali Canip'in dilde sadeleşme hareketine Fuat Köprülü, Halit Ziya, Yakup Kadri, Cenap Şahabeddin destek verirken; Yeni Lisan'da ileri sürülen görüşleri eleştirenlerde olmuştur. "Yeni Lisan'ın dil konusundaki düşüncelerine yapılan itirazlar, terkiplerin dilden atılmasının dilde bir yoksullaşmaya sebep olacağı; dildeki sadeleşmenin ancak tabiî bir şekilde gerçekleşebileceği ve Yeni Lisancıların dilde bir müdahale üstelik de sınırlı bir grubun müdahalesi olduğu, bu sebeple hedefine ulaşamayacağını; hatta bu gençlerin yaptıklarının siyasal kaynaklı bir hareket olduğu ve dile siyasetin bulaştırılmaması gerektiği; Yeni Lisan'ın savunduğu dil anlayışının ancak bilim dili olabileceği ve bu dil anlayışıyla sanat eserlerinin üretilemeyeceği ile tasfiyeci oldukları ve artık Türkçenin tarihî dönemlerine dönülemeyeceği noktalarında toplanır." (Argunşah, 2005: 197)

Milli Edebiyat dönemi şiiri Batı edebiyatına kapalı olmamakla birlikte; kaynağını genel olarak halk edebiyatından alır. Şiirde kullanılan vezin, hece ve söyleyiş halk edebiyatından beslendiğini gösterir. Kullanılan nazım şeklinde tam bir bütünlük görülmez. Bu dönemde "Divan edebiyatı klasik nazım şekillerinden (mesnevi, gazel,

müstezat), halk edebiyatı klasik nazım şekillerine (koşma, destan, mani), Batı edebiyatı nazım şekillerine (sone), şairin ferdi anlayışlarının ürünü olan serbest nazım şekillerine kadar her türlü nazım şekliyle karşılaşmak mümkündür." (Çetişli, 2007: 210)

Milli Edebiyat dönemi hikâye ve romanına bakıldığında memleket düşüncesi öne çıkar. Bu yönüyle kendinden önce gelen Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Âti romanından ayrılır. Edebiyat-ı Cedide ve Fecr-i Âti romanında yazarlar, aşkları ve kendi dertleriyle baş başa kalmayı seçerken; "Milli Edebiyat romanı dışa açılmış, başka insanların da var olduğu bilinciyle hareket eden, içinde yaşadığı toplumu siyasi, fikri, ekonomik meselelerine, sıkıntılarına yabancı kalmayan insanların hikâyesini anlatır. Mekân olarak şehir, kasaba ve köyleriyle Anadolu romana girmeye başlar. Bu tarafıyla realist bir edebiyat olmaya gayreti yanında, bir memleket romantizmi de hissedilir. Olabildiğince sade bir dil bu edebiyatın diğer bir özelliğini teşkil eder." (Okay, 2005: 198)

Milli Edebiyat döneminin bazı şair ve yazarları şunlardır: Ömer Seyfettin, Mehmet Şevket Esendal, Refik Halit Karay, Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp, Ali Canip, Ahmet Hikmet, Hamdullah Suphi, Mehmet Akif Ersoy, Yahya Kemal Beyatlı, Faruk Nafiz Çamlıbel, Yusuf Ziya Ortaç.

1.2.4.1. Ziya Gökalp

Ziya Gökalp 23 Mart 1876'da Diyarbakır'da doğdu. Arapça, Farsça ve İslam felsefesi üzerine ders aldı. İstanbul yıllarında Jön Türkler'den etkilendi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldı. Belli bir süre cezaevinde yattı ve daha sonra sürgüne gönderildi. Türk Ocağı'nın kuruluşunda önemli rol oynadı. Ziya Gökalp, Türk Yurdu, Halka Doğru, İslam Mecmuası, Yeni Mecmua gibi dergilerde yazdı. Darülfünun'da sosyoloji dersleri verdi. I.Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizlerin etkisiyle Malta Adası'na sürgüne gönderildi. Diyarbakır'a döndükten sonra Küçük Mecmua'yı çıkardı. 1923'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Diyarbakır vekili olarak gitti. 1924 yılında hastalandı ve aynı yıl İstanbul'da yaşamını yitirdi.

Ziya Gökalp, çok sorgulayan ve düşünen bir yapıya sahiptir. Düşüncelerine ve sorularına cevap bulmak için sürekli araştırmış ve sorgulamıştır. Bu durum "okuduğu kitapların yarattığı zihni kargaşa gibi çeşitli etkenlerin oluşturduğu bir buhran ve bunalıma girdi. Bunun sonucu intihara kalkıştı ve şakağına sıktığı kurşun kafatası

kemiğine saplandı kaldı." (Çetişli, 2007: 253) 1894 yılında yaşanan bu olayda düşüncelerinin ve düşüncelerin yarattığı çıkmaz etkili olur. Ziya Gökalp, düşünce dünyasını hatıralarında şu şekilde dile getirir:

"Ben gençliğimde, zihnimde uyanan suallere cevap veremezdim. Kitaplar karıştırır, onlarda da beni ikna edecek cevaplar bulamazdım. Bütün suallerime cevap verecek bir filozof, bir âlim bulmak için çok çalıştım. Maalesef bunu da bulamadım. O zaman kendi kendime halletmeğe, zihnimde doğan her suale kendim bir cevap bulmağa çalıştım." (Kaplan, 1995: 492)

Ziya Gökalp, "1910'lardan itibaren Türkçülük düşüncesini yayma ve sistemleştirme gayreti içinde oldu. Ömer Seyfettin ve Ali Canip ile birlikte Genç Kalemler dergisinde yazılar yazdı; Yeni Lisan ve Milli Edebiyat hareketi içinde yer alarak Türkçenin sadeleşmesi ve milli bir edebiyatın oluşturulması hususunda önemli çalışmalarda bulunur." (Çetişli, 2007: 254) "1911'de Genç Kalemler dergisinde yayınladığı Turan Manzumesi ile "Türklüğün bütünlüğü" fikrini benimsediğini göstermiş olan Ziya Gökalp I.Dünya Savaşı boyunca, bu hareketin lideri durumundadır." (Akyüz, 1999 : 166)

Ziya Gökalp, milliyet şuurunun uyanması için fikri yollara başvurur. "Başlıca membası Osmanlı edebiyatına karşı folklor idi. Medeniyet ve hars hakkındaki tarifleri, onu bu neticeye götürüyordu: Onca medeniyet beynelmileldir: Güzel sanatların, ahlakın ve hukukun esasıdır. Medenileşmek, muasırlaşmak, yani muasır medeniyeti kabul etmek demektir." (Ülken, ____: 23) "Bu açıklamadan anlaşılıyor ki muasırlaşmak deyiminin manası, çağdaş olan medeniyet zümresinin gittikçe mükemmelleşen ilim ve tekniğinde hiçbir milletten geri kalmayacak şekilde üstün bir yer elde etmektir." (Gökalp, 1977 : 36) Gökalp, medeniyet kavramını vurgularken bu kavramın iki yönüne dikkat çeker. "medeniyet kavramı ile bir yandan yozlaşan toplumsal sınıfları betimlemekte, diğer yandan da Türk milletinin yeni bir medeniyete doğru yönelişini vurgulamaktadır. Medeniyet kavramının yöntem ve teknik anlamlarıyla ayrışan farklı dünya tasarımlarını açıklamak için kullanılması, Batı Medeniyetine yönelişin pratik aracı haline gelmesini sağlıyordu." (Çelik, 2006: 54)

Gökalp, batı medeniyetinin birçok alanda doğu medeniyetini etkisi altına alacağını belirtir. Bu süreç içerisinde Osmanlı medeniyetinin yıkılacağını vurgular. Gökalp, İslam dini ve Türk kültürüyle yeni bir medeniyetin kurulacağını; bu medeniyete batı medeniyetinin yansımalarının görüleceğini belirtir.

“Düşüncel batılılaşma sürecimize Avrupa'nın 19. yüzyıl pozitivizmi, naturalizmi ve materyalizminin de eklenmesiyle, Şinasi'den Ziya Gökalp’e (1876-1924), ondan da günümüze dek hemen hemen tüm Türk aydınlarının, mezhep-meşrep ayrılıkları bir yana, batıcı, aydınlanmacı, usçu, “modernist” çizgide birleştikleri görülür. Öyle ki, “Türkçülük”, “Turancılık” da batı “modernizm” indeki ulusçuluk akımının bizdeki bir yansımasıdır.” (Soykan, 1993: 36)

Zira Gökalp, “Türk milletinin tarihinde tekerrür eden medeniyet değişikliklerinin yeni ve son halkasına tanıklık ediyordu, bir başka deyişle ilerleme ve gelişmenin cezbedici adresini oluşturan Batı medeniyetine dâhil olma, onun medeniyet çözümlemesinde odak fikri temsil ediyordu. Ancak bu süreçte geçişin ulusal kültür ve kimliğe bağlı olarak gerçekleşmesi gerekirken, Türk milleti Osmanlı tecrübesinde yüklendiği zafiyetler nedeniyle kültür ve kimlik sorunları yaşamaktaydı.” (Çelik, 2006: 61) Osmanlı Devleti’nde, Osmanlı kimliği içerisinde farklı dinlere ve milletlere mensup birey ve toplumları görmekteyiz. “Osmanlı Klasik Dönemi’nde kültürel ve siyasal kimlik, esasta dinîdir. Bu demektir ki geleneksel Osmanlı siyasal kimliğinde belirleyici unsur, etnisite veya başka bir şey değil, İslam’dır. Osmanlı’nın son dönemlerine kadar bir ulusal kimlik olgusu olarak Türk kimliği olgusu yoktur ve dolayısıyla siyasal anlamda bir Türk kimliği de oluşmamıştır.” (Okumuş, 2005: 17) Yaşanılan bu kimlik sorunu Gökalp’in bu noktada yoğunlaşmasını sağlar. O, Osmanlı kimliği altında unutulan ulusal değerlerin, Türk kimliğinin ortaya çıkarılmasının ve bu bilinci oluşturacak milli yapıyı şekillendirme çabasındadır.

Ziya Gökalp, düşüncelerini eserlerine yansıtarak; “Kızıl Elma”, “Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak”, “Yeni Hayat”, “Altın Işık”, “Türk Töresi”, “Doğru Yol”, “Türkçülüğün Esasları”, “Türk Medeniyet Tarihi” adlı eserleri yazar.

“Gökalp’in düşüncelerinde de pratiğe dayalı yeni yönelimler ve stratejilerin ortaya çıkması söz konusudur. Belki de bu özelliğinden dolayı Gökalp diğer aydın ve düşünürlerden farklı olarak, döneminde ve sonrasında ele aldığı hususlarla pek çok araştırmaya konu olmuş ve daima gündemde kalmıştır. Gökalp bu bakımdan, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde ve hatta ölümünden sonra 1945’e kadar teorisyenlere ilham veren görüşleri ile etkili olmuştur.” (Çelik, 2006: 44)

1.2.4.2. Mehmet Emin Yurdakul

1869 yılında İstanbul'da doğdu. Mehmet Emin Yurdakul, Milli Edebiyat ve Türkçülük akımı içerisinde ses getiren en büyük temsilcilerindendir. Şiirlerini fikirlerini yaymak için bir araç olarak kullanmak yerine; halkın sıkıntılarını dile getirmek için kullanır. Mehmet Emin'in, 1897 yılında çıkan Osmanlı-Yunan Harbi'nden önce yayınlanan şiirleri çok beğenilir. Bunlardan ilki "Selanik'teki Asır gazetesinde basılan, Cenge Giderken isimli parçasıdır. Milli duyguları Hece vezni ile ve sâde Türkçe ile terennüm eden bu şiirler, büyük akisler uyandırır." (Akyüz, 1986, 499) "Mehmet Emin, "Cenge Giderken -yahut- Anadolu'dan Bir Ses" şiirine gösterilen olumlu tepkiler hemen sonra Türkçe Şiirler kitabını yayınlamasıyla (1898), kamuoyunda ciddi bir şöhret sahibi olur." (Çetişli, 2007: 246) "Bu yolda yazdığı asıl olgun şiirler Türk Sazı'nda(1914) toplanmıştır. Türkçe Şiirler'le Türk şiirinde kendi adıyla anılan bir şiir yolunu açmıştır." (Argunşah, 2005: 205)

Mehmet Emin, Türk Ocağı ve Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Derneği, Türk Gücü derneklerinin kurucuları arasında yer alır. Türk Yurdu dergisinin yayın sorumluluğunu üstlenir. 1914 yılında Musul milletvekili olarak Meclis-i Mebusan'a girer. İstanbul işgalinden sonra Anadolu içlerine ve özellikle İzmir civarında çalışmalarda bulunur. İstanbul ve Urfa milletvekili olur ve ömrünün sonuna kadar vekillik yapar.

Yazı hayatına şiirle başlayan Mehmet Emin'in ilk şiiri Servet-i Fünun dergisinde yayınlanır. Hece ölçüsüne dayalı yalın bir Türkçe kullanarak, halkın sesi olur. Ferdi şiire ilgi göstermeyerek; toplumun yaşamı ve toplumu ilgilendiren olayları yansıtmak için şiiri araç edinir. Şiirde dörtlük geleneğinin dışına çıkarak yenilikler getirir. Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarına karşı çıkan şair, Türkçülüğü savunan şiirler yazar. Türkçülüğü temel ilke olarak alması, savunması nedeniyle Türk Şairi, Milli Şair unvanı ile tanınır.

Mehmet Emin'in, Türkçe Şiirler, Türk Sazı, Ey Türk Uyan, Tan Sesleri, Ordunun Destanı, Hastabakıcı Hanımlar, İsyan ve Dua, Zafer Yolunda, Turana Doğru, Aydın Kızları, Mustafa Kemal, Ankara gibi şiirleri; Fazilet ve Asalet, Türkün Hukuku, Kral Corc'a, Dante'ye adlı düzyazıları kaleme alır.

1.2.4.3. Ömer Seyfettin

1884 yılında doğan Ömer Seyfettin, 6 Mart 1920'de İstanbul'da yaşamını yitirdi. Kısa bir ömür geçirmesine rağmen büyük işler başardı. "Ömer Seyfettin'in 'milli bir

edebiyat vücuda getirmek için evvele milli lisan isteriz' tezini ileri sürdüğü" (Okay: 2005: 160) ve "11 Nisan 1911 tarihli Genç Kalemler mecmuasında neşrettiği 'Yeni Lisan' başlıklı makalesi, edebiyatımızda Türkçenin sadeleşmesi ve Türk edebiyatının millileşmesi hususunda bir çığır açmış, devrin edebiyat ve düşünce ortamında bir tartışma zemini oluşturmuştur." (Andı, 1999: 37)

Yazar şiir, makale ve öykü türlerinde birçok eser kaleme alır. "Milli Edebiyat'la birlikte edebiyat tarihimizde küçük öyküyü başlıbaşına bir tür olarak kullanışıyla, önemli bir yer alan Ömer Seyfettin de Türklerde ulusal bilinci uyandırmak ve güçlendirmek, kendilerine güven duygusu vermek amacıyla öyküler yazmıştır. Bunların yanında bilgisizlik ve tutuculuğu, yanlış batılılaşmayı, Batı'nın Doğu'yu yanlış tanımasını konu alan öykülerde yer alır." (Önertoy, 1984: 7)

Yazarın eserleri dönemin gazete ve dergilerinde yayınlanır. Ömer Seyfettin'in, "İhtiyar Tenezzühü" adlı ilk öyküsü 1902 yılında Sabah gazetesinde yayınlanır. Ömer Seyfettin'in, "hikâyeleri, tarihi çok fazla eskiye uzanmayan Batılı tarzdaki kısa hikâyeciliğimizde önemli bir aşama olmuştur. Onun sayıları 140'ı aşan hikâyeleri bu edebi türün edebiyatımızda kendisine kalıcı bir yer edinmesini ve sevilmesi sağlayan eserlerdir." (Andı, 1999: 41) Ömer Seyfettin'e bu kalıcılığı sağlayan asıl hikâyeleri Genç Kalemler ve Yeni Mecmua dergilerinde yayınlananlardır. Ömer Seyfettin'in hikâyeleri klasik tarz olarak adlandırılan Maupassant tarzındadır. "Hikâyeler, özellikle mizahi olanlarda çarpıcı bir sonla tamamlanarak okuyucu üzerinde açık bir etki oluşturur. Bu etki, hikâyeler aracılığı ile çizilmeye çalışılan insan tipinin belirginleşmesine yardımcı olur. Bu insan 'Yeni Hayat' düzeninin yeni insan görüşüdür." (Argunşah, 2005: 2007)

Tanzimat sonrası gelişme gösteren hikâye türü özellikle Sâmipaşazâde Sezai ve Halid Ziya'dan sonra "Ömer Seyfettin'in hikâyeleri ile büyük bir atılım yapmış ve bu edebi tür, adeta Ömer Seyfettin'in kalemiyle Cumhuriyet sonrasına taşınmıştır." (Andı, 1999: 41)

Milli Edebiyat akımının öncülüğünü Ziya Gökalp ve Ali Canip ile birlikte yürüten Ömer Seyfettin, "kuvvetli bir Türk Milliyetçisidir. Birçok eserinde Türkçülük ve Milliyetçilik konularını ele almış, bunlara ait yazılarında sanat ile ülkünün hudutlarını da çok iyi ayırabilmiştir." (Oktürk, 1984: 34) Ömer Seyfettin dil birliği olmayan bir milliyetçiliği doğru bulmaz ve dil birliği olmadan milliyetçiliğin olmayacağını savunur. "Ömer Seyfettin'in yürekten inandığı ve mücadelesini verdiği

milli dil şuurunu, bir sanatkâr olarak öncelikle kendi eserlerinde ortaya koymaya gayret eder. Ziya Gökalp, onun bu konudaki öncülüğü ve önemini, "Edebî Türkçemizin Kristof Kolomb'u" şeklinde ifade eder." (Çetişli, 2007: 315)

Ömer Seyfettin kısacık ömrüne birçok eser sığdırır. Yazdığı eserler şunlardır: Bahar ve Kelebekler, Gizli Mabet, Yüksek Ökçeler, Beyaz Lale, İlk Düşen Ak, Bomba, Asilzadeler, Nokta, Mahçuplık İmtihanı, Harem, Yarınki Turan Devleti, Tarih Ezeli Bir Tekerrürdür, Ashab-ı Kehfimiz, Dalga, Yalnız Efe, Efruz Bey, Türklük Mefküresi, Türklük Ülküsü ve Ömer Seyfettin'in Şiirleri.

1.2.4.4. Ali Canip Yöntem

1887'de İstanbul'da doğdu. 1911 yılında Genç Kalemler dergisinin başyazarı oldu. Genç Kalemler dergisinde başlayan "Yeni Lisan" fikrinin anlaşılması üzerine yazılar yayınladı. Yeni Lisan fikrine inanmayan Cenap Şahabettin, Süleyman Nazif gibi yazarlarla fikri tartışmalar yaptı. Ali Canip, bu tartışmalar içerisinde Cenap Şahabettin ile yapılanları "1918 de Milli Edebiyat Meselesi ve Cenap Bey'le Münakaşalarım" (Akyüz, 1986: 641) adıyla bir araya getirdi. Ali Canip bu eserinde Milli Edebiyat hakkında düşüncelerini şöyle dile getirir: "Bizim "Tahrîrî an'aneler"imiz olmadığı için sanatkârlarımız "Türk ruhiyatı"na yönelmeli, "halka doğru" gitmelidir: "Halka Doğru Edebiyat" demek edebiyatı halkın idrâki için aşağı bir seviyeye indirmek değil, mevzuundan bünyesine kadar her şeyini, halkın ruhunda yaşayan Türk ruhiyet ve lisanından alarak yüksek bir edebiyat meydana çıkarmak demektir." (Filizok, ___: 18)

Ali Canip'in, Milli Edebiyat kavramını 1911 yılından itibaren kullanımı "Tanzimat'tan beri gelen eski edebiyat anlayışına tepkinin bir açıdan devamı sayılabilir. Buna ilave olarak aşırı bir şekilde Batı taklidi bir edebiyata da karşı olma özelliğini taşımaktadır. Bu anlayışta konuların zaman zaman vatanî, milli, hamasî olmasının tercihi, Türkçenin en güzel eserlerinin Milli Edebiyat dışında telakki edilmesine sebep olmuş, bu da birtakım münakaşalara yol açmıştır." (Okay, 2005: 163)

Edebiyatımızda fikirleri ve tenkitleriyle haklı bir yer edinmiş olan Ali Canip Yöntem, döneminin önde gelen temsilcilerindendir.

1.2.4.5. Mehmet Akif Ersoy

1873 yılında İstanbul'da doğan Mehmet Akif Ersoy, 1908 sonrası görülen fikir hareketlerinden İslamcılık anlayışının en önemli temsilcisidir. Mehmet Akif, Türk

şiirine dini, milli, ahlaki boyutta yeni bir ses getirir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdiği 1908 yılında şiirlerini yayınlamaya başlar. Mehmet Akif "28 Aralık 1893'te "Hazine'i Fünun" mecmuasında yedi beyitlik bir 'gazel'i yayınlandı. Bu gazel, Akif'in halen bilinen ilk matbu eseridir." (Düzdağ, 1988: 10) "Akif bu dönemdeki arayışlar içerisinde önemli bir rol oynar. İslam'ın kavmiyeti reddettiğini Türkçülerinse kavmiyeti önemsediklerini belirterek bu görüşten yana görünmemesine rağmen Türkçü anlayışta olanlarla özellikle de Ziya Gökalp'la halkın önünde tartışarak bu iki görüşü birbirine yaklaştırma arzusunda olmuştur." (Argunşah, 2005: 209)

Mehmet Akif, Balkan Savaşları ve sonrasında gelişen olaylar neticesinde oluşan, siyasi durumun etkisi ve sonra İstanbul'un işgaline kayıtsız kalınması üzerine "Milli Mücadele'ye katılmak için Anadolu'ya gider. Mehmet Akif, Ankara, Kastamonu, Balıkesir, Konya, Eskişehir gibi illerde halkı işgaller karşısında bilinçlendirip; bu işgallere karşı birlik olma yolunda konuşmalar yapar.

Mehmet Akif, Avrupai eğitim anlayışını benimseyen bir okulda aldığı eğitimle Batı'yı tanıma fırsatı bulur. "Akif, burada batı medeniyetinin ilim ve fenniyle tanışmış, tenkitçi ve sentezci bir tavır kazanmıştır. Böylece medeniyetimiz için de çok gerekli olan Batı medeniyetine tenkitçi bir tavırla bakarak, gerekli görülen hususlarda örnekler alınması konusunu teklif eder." (Argunşah, 2005: 209) "Mehmet Akif'in sanatkâr kişiliği ve sanatı güçlü bir Türk-İslam kültürü, müspet ilim zihniyeti, sağlam dil şuuru ve içinde yaşanılan sosyal şartların realist bir gözle müşahedesi çerçevesinde oluşmuştur. Onun sanatının en belirgin niteliklerinin başında, taşıdığı sorumluluğun bilincinde olan bir aydının 'samimiyet'i gelir." (Çetişli, 2007: 268)

Mehmet Akif, topluma ve toplum sorunlarına duyarlı bir şairdir. Toplumda görülen her birey onun şiirlerinde yer alır. Şiirlerinde toplumsal olayları işler. Hayatının her safhasını milletine adamış olan Akif, "fertte ve ailelerde başlayan devlete ve bütün İslam âlemine akseden bozuk ahlakı, yanlış fikir ve telakkiler, sırayla ve tam bir isabetle gözler önüne seren merhuma, şair sıfatından önce mütefekkir sıfatının daha uygun olacağı kanaatindeyiz." (Düzdağ, 1989: 109)

Akif, sentezleyici ve birleştirici bir yapıya sahiptir. O, bütün problemlerin çözümü için ilim ve dinin birleşmesi gerektiğini savunur. Toplumun batılılaşma sürecinin yanlışlığını dile getirerek; Batı'yı kabullenmek ya da tamamen reddetmek gibi iki zıt kutbun savunulmasını yanlış görür. Akif, Batı'dan alınması gereken ilim ve fen noktasında her şeyin alınmasını ancak kültür, gelenek noktasında toplumumuza zarar

verecek unsurlardan uzak durulmasını gerektiğini belirtir. “Mehmet Akif, Türk-İslam-Batı terbiyesinin en mükemmel vasıflarını nefsinde toplamış ideal bir insandır.” (Öztürkmen, 1969: XXXI) “Yurdumuzda, Tanzimatla başlayan batılılaşma hareketinde bir kısım aydınlar; asrın şartlarını da dikkate alarak dinin ve dinî müesseselerin tamamen kaldırılmasını isterken; Ziya Gökalp, Mehmet Akif Ersoy, Yahya Kemal Beyatlı gibi şair ve yazarlarımız da ileri sürdükleri terkip denemelerindeki bazı görüş farklılıklarına rağmen, “Türklük, İslâmlık ve Batılılaşma” hareketlerinin terkibinden doğan inanç ve telakkilerinde, “doğu” ve “batı” medeniyetleri arasında sağlam bir köprünün kurulmasını istediler.” (Kaplan, 1987: 192) Akif, bu yönüyle bir türlü gerçekleştirilemeyen, batılaşmanın ve batılılaşan insanın nasıl olması gerektiği noktasına açıklık getirir.

Mehmet Akif’in 1911 tarihli “Safahat” adlı eseri yedi kitaptan meydana gelen bir eserdir. Birinci kitap “Safahat” ismiyle geçmektedir. 1912 yılında “Süleymaniye Kürsüsünde” adlı eseri şairin ikinci kitabıdır. Bu eserde dine karşı Batıcı bir milleti tenkit eder. Şairin üçüncü kitabı “Hakkın Sesleri”, dördüncü kitap “Fatih Kürsüsünde”, beşinci kitap “Hatıralar”, altıncı kitap “Asım” ve yedinci kitap “Gölgeler”dir.

1.2.4.6. Yahya Kemâl Beyatlı

Yahya Kemâl Beyatlı, 2 Aralık 1884 yılında Üsküp’te doğdu. Akıncı beylerinin soyundan olan Yahya Kemâl’in asıl adı Ahmet Âgâh’tır. “Gazetecilik yaptığı yıllarda bir gün baş makale yazmak zorunda kal(ır). Yazmış olduğu bu makaleyi Yahya Kemâl diye imzalaması sonucu ismi Yahya Kemâl kal(ır).” (Kahraman, 1998: 46)

Yahya Kemâl, ilk öğrenimine Üsküp’te “Yeni Mektep” adı verilen mahalle mektebinde başlar. Beş yaşında başladığı bu mektebe iki yıl devam eder. Yedi yaşına girince ailesi, Müşir Ahmet Eyüp Paşa’nın açtırdığı “Mekteb-i Edeb” adlı özel okula gönderilir.(1889–1895) Şair bu iki mektebi mukayese ederken, Yeni Mekteb’den Mekteb-i Edeb’e geçişini Doğu’dan Avrupa’ya geçiş olarak değerlendirir.

“Yahya Kemâl, Üsküp İdadisi’nde öğrenciliği sırasında şiirle ilgilenmeye başladı. İlkin Muallim Naci etkisinde kaldı. Recaizade Mahmut Ekrem’den, Ziya Paşa’dan, Abdülhak Hamit’ten şiirler okudu.” (Kudret, 1997: 605) “Tevfik Fikret”in, “Rubâb-ı Şikeste’si” aracılığıyla bağlandığı “Edebiyat-ı Cedide” şiirinin ve şairlerinin (Cenab Şahabettin vb.) etkileriyle, o yolda şiirler yazdı, bunlar Malumat ve İrtika dergilerinde yayınlandı.” (Kudret, 1997: 606) “Abdulhak Hamid, Muallim Naci, Tevfik

Fikret ve diğer şairlerimizin ortaya koydukları eserler kendi dönemlerini temsil etmeleri açısından önemli olmakla beraber, Türk şiirinin geleceğini oluşturmak yönünden, Yahya Kemâl tarafından yeterli görülmez." (Kavaz, 1996: 387) Yahya Kemâl, Fransa'ya bu şiir zevki ve anlayışıyla gider.

Paris'te Ahmet Rıza, Sami Paşazade Sezai, Prens Sabahattin, Abdullah Cevdet gibi Jöntürk ileri gelenleri ile tanışır. Abdullah Cevdet'in tavsiyesine uyarak Meaux kolejine yazılır. Burada Fransızca öğrenir. Bir yıl sonra Siyasi İlimler Okulu'nun dış siyaset ile ilgili bölümüne devam eder. Tarihle olan ilgisi onu, bu okulda daha çok, Albert Sorel'n derslerine çeker. Bu dersler kısa süre içerisinde Yahya Kemâl'de tarih ortasında Türklüğü aramak ve bulmak hevesini uyandırır.

Avrupa'da bulunduğu süre zarfında Fransız şiir ve şiir akımlarını yakından tanıma fırsatı bulur. Bu ortamdaki kültür hareketleri Yahya Kemâl'de yeni bir dünya görünüşünün ve sanat anlayışının oluşmasına yol açar. Albert Sorel'in derslerinde anlattığı ulus ve ulusçuluk bilincinin toplumlarda nasıl uyandığı yolundaki görüşlerinin etkisiyle Türk tarihine eğilir. Türklüğü aramak ve bulmak hevesine kapılır.

Eski Yunan ve Latin şiirinin zevkine varan Yahya Kemâl, Türkçe'nin konuşma dilinin Yunan ve Latin şiirindeki beyaz dil gibi olduğunu sezer ve Türk destanı yazmaya çalışır. Yahya Kemâl'in ünlü "Akıncı" şiiri bu dönemin şiirlerindendir.

"Gönlümü Paris'e çeken diğer bir sebep de Jön Türklük" dür, diyen şair, Paris'te yaşayan Türkler arasında çok yaygın olan politik faaliyetlere, gerçekte pek itibar etmez." (Özbalcı, 1996: 18) Kültür ve sanat hayatı içerisinde zihnen çabuk olgunlaşması; Jön Türkler'in savundukları tezlerin doğru olmadığını anlamasını sağlar. Bu dönemden sonra asli kaynaklara yönelir. Batılı bir dikkatle Selçuklu ve Osmanlı tarihlerini okumaya başlar. Bu, onun tarihte "biz"i arama gayretidir. Bu arayış sadece düşüncede değil; şiirde de aynı gayret içindedir." (Okay, 1992: 197)

Yahya Kemâl, bu geniş kültürü sayesinde "milli mâzimizle zamanımız arasında bir altın köprü kurmuştur. Bu köprü bir taraftan bir şiir ve mûsiki havası içinde bir bilgi, tefekkür ve iman istikametinde yürüyerek bizi eski âlemimize ulaştırmış, diğer taraftan da o âlemi bize getirerek tılsımlı bir vazife görmüştür." (Şenler, 1997: 18) Birleştirici bir yapıya sahip olan Yahya Kemâl, Divan Şiiri'ne Avrupalı anlayışı, metodu ve bakış tarzını getirir. Batı şiirinin kurallarına tamamıyla vakıf olan Yahya Kemâl, taklitçi bir zihniyetle bizim şiirimize aktarmamış; yeni bir arayış içerisine girmiştir. Bu üstün

anlayışıyla Yahya Kemâl, eski ile yeni şiiri, Doğu ile Batıyı birbirine bağlayan bir şairdir.

Yunan ve Latin şiir geleneğinden yararlanan Heredia'nın etkisiyle, Türk zevkini Arap ve Acem etkilerinden uzaklaştırarak, Avrupa uluslarında olduğu gibi bizde de Yunan ve Latinlerden gelen edebî miras çerçevesinde bir şiir yaratmak hülyasına kapılır. "Nev Yunanî dediği bir çeşnide, Türkçe'nin Yunan sanatı gibi beyaz ve çıplak olan güzelliğini belirtecek bir çığır denemiştir." (Kudret, 1997: 610) İstanbul'a döndüğünde, Yakup Kadri ile birlikte bu fikrini tekrar dener ve bu amaçla iki şiir yazar. Bu şiirler "Sicilya Kızları" ve "Biblos Kadınları"dır.

1903–1912 yılları arasında Avrupa'da kalan, Yahya Kemâl, zevk ve kültür bakımından olgunlaşır. "Zevk ve kültür bakımından olgunlaşmış olarak yurda dönen Yahya Kemâl, önce Darüşşafaka'da tarih ve edebiyat öğretmenliği yapar. (1913) Bir yıl sonra Medresetü'l-Vaizîn'de uygarlık tarihi okuttu. İslam medeniyeti üzerinde verdiği derslerle dikkat çeker. Kurtuluş Savaşı sırasında çeşitli gazetelerde (Tevhid-i Efkar, Hâkimiyet-i Milliye .....vb.) Anadolu hareketini destekleyen makaleler yazar. Savaştan sonra, Lausanne barış konferansı kurulunda danışman olarak görev alır. (1922). Çeşitli dönemlerde Urfa, Tekirdağ, İstanbul milletvekilliklerinde bulunurdu. Varşova (1926), Madrid (1929) orta elçiliklerine, Pakistan büyükelçiliklerine (1948) atandı, bu görevde iken emekli oldu (1949); o tarihten sonra, ölünceye kadar İstanbul'da, Park Otel'de yaşadı. 40'lı yıllarda, CHP sanat danışmanlığı yaptı (1943) ve İnönü Sanat Armağanı'nı kazandı. (1948)" (Kudret, 1997: 604) 1957 yılında yakalandığı hastalıktan kurtulamadı; 1.Kasım 1958'de hayata gözlerini kapattı.

Yahya Kemâl'in bütün eserleri, "Yahya Kemâl Enstitüsü" tarafından ölümünden sonra yayınlandı. Şiirleri: Kendi Gök Kubbemiz, Eski Şiirin Rüzgârıyle, Rubâiler ve Hayyam Rubâîlerini Türkçe Söyleyiş, Bitmemiş Şiirler. Nesir tarzındaki eserleri şu kitaplarda yer alır: Aziz İstanbul, Eğil Dağlar, Edebiyata Dair, Çocukluğum, Gençliğim, Siyasi ve Edebi Hatıralarım, Yahya Kemâl'in Hâtıraları, Siyasi ve Edebî Portreler, Siyasi Hikayeler, Tarih Müsahabeleri, Mektuplar ve Makaleler.

1.2.4.7. Halide Edip Adıvar

Halide Edip, 1884 yılında İstanbul'da doğdu. Yazar, 1922 yılına kadarki yaşamını hayattayken kaleme alır. "Halide Edip anılarını iki eserde toplamıştır. Bunların ilki çocukluk günlerinden başlayıp 1918'e, demek ki otuz altı yaşına kadarki

yaşantılarını anlattığı Mor Salkımlı Ev, diğeri de Milli Mücadele anılarını anlattığı Türk'ün Ateşle İmtihanı'dır. Bu anılardan hareketle Halide Edip Adıvar'ın yaşam öyküsünü 1922'ye kadar kendi ağzından izlemek mümkündür." (Bekiroğlu, 1999: 13)

Küçük yaşta annesini kaybeden ve kalabalık bir aile kültürü ile şekillenen Halide Edip, akraba ve dadılar tarafından büyütülür. 1901 yılında Üsküdar Amerikan Kız Koleji'ni bitirir. Okulda aldığı eğitimle birlikte özel hocalardan da ders alır. "Filozof Rıza Tevfik'ten edebiyat ve felsefe, Salih Zeki Bey'den matematik dersleri alır." (Kabaklı, 1994: 679) İlki Salih Zeki Bey, ikincisi Abdülhak Adnan Adıvar olmak üzere iki evlilik yapar.

İngiltere'ye ve Mısır'a seyahatler yapar. Yurda dönünce kız öğretmen okullarında ve kız liselerinde öğretmenlik görevinde bulunur. Cemal Paşa'nın davetiyle Suriye'ye gider. Özellikle Beyrut ve Şam olmak üzere modern yatılı okulların açılmasında aktif rol oynar.

Halide Edip, 1909'da yurda döndükten sonra küçük yazılarla birlikte roman çalışmalarına başlar. Heyûla ve Raik'in Annesi gibi eserleri yayınlandıktan sonra, ilk romancı şöhretini kazandıran Seviyye Talip olur.

İlk Türk kadın profesörümüz olarak (1918–1919) İstanbul Darülfunun'da Batı edebiyatı dersleri verir. "Mütareke ve Kurtuluş Savaşı günleri ömrünün en dolgun, en kargaşalı, aynı zamanda öncülük ve kahramanlık yılları oldu. İzmir'in Yunanlılarca işgali üzerine yapılan Fatih ve Sultanahmet mitinglerindeki unutulmaz nutukları ile İstanbul'u coşturdu." (Kabaklı, 1994: 679) Yurdun kurtarılması için Anadolu'ya kaçanların yanında yer alır. Cephede ve cephe gerisinde yurdun kurtuluşu için mücadele eder. Yaptığı başarılı ve özverili çalışma neticesinde askeri alanda Halide Onbaşı olarak anılır.

Kurtuluş savaşı sonrası kırgınlıklar yaşadı ve yurt dışına gitti. Paris ve İngiltere'de on dört yıl geçirdi. İngiltere'de Cambridge ve Oxford üniversitelerinde konferanslar verdi. Hindistan ve Amerikan üniversitelerinde çalıştı. 1939 yılında yurda döndü. İngiliz Dili ve Edebiyatı profesörü olarak İstanbul Üniversitesi'nde çalıştı.

Harabat Mabetleri adlı eserde mensur şiirlerini toplar. Türk'ün Ateşle İmtihanı adlı eserinde Kurtuluş Savaşı'nı; Mor Salkımlı Ev'de çocukluk günlerini anlatır. İzmir'den Bursa'ya, Dağa Çıkan Kurt adlı kitaplarda hikâyelerini toplar.

Seviyye Talip, Raik'in Annesi, Handan, Yeni Turan, Son Eseri, Mev'ut Hüküm, Ateşten Gömlek, Kalp Ağrısı, Vurun Kahpeye, Zeyno'nun Oğlu, Sinekli Bakkal,

Yolpalas Cinayeti, Tatarcık, sonsuz Panayır, Döner Ayna, Akile Hanım Sokağı, Hayat Parçaları, Sevda Sokağı Komedyası, Çaresiz, Kerem Ustanın Oğlu yazdığı romanlardır.

1950–1954 yıllarında İzmir milletvekili olarak görev yaptı. 1964 yılında vefat etti. Halide Edip, Merkezefendi Mezarlığı'na defnedildi.

1.3. FİKİR AKIMLARI

II. Meşrutiyet döneminin sosyal ve kültürel yapısını anlamak için bu dönemde ortaya çıkarak; düşünceleri etkileyen ve fikir hayatımıza yön veren, fikir akımları oldukça önemlidir.

Fikir hareketlerinin çıkış noktaları ve amaçları değerlendirildiğinde, birbirinden uzak ve kopuk olmadıkları görülür. Fikir hareketleri arasında "pek çok noktada önemli geçişler ve ortaklıklar mevcuttur. Meselâ Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık birçok noktada kesişirken; İslamcılık da Milliyetçilik ve Batıcılıkla kesişir. Aynı durum, söz konusu fikirlerden herhangi birine mensup olduğu belirtilen kişiler ve eserler için de geçerlidir." (Çetişli, 2007: 133)

Fikir hareketlerindeki benzerliklerle beraber, düşüncelerin uygulama noktasında farklılıklar da görülür. "Her üç akım da çağdaşlaşma taraftarıdır ancak, çağdaşlaşma kavramı ve çağdaşlaşma için izlenecek yolda özellikle İslâmcılar ve Batıcılar birbirlerinden ayrılmışlardır. Batıcılar, Batı'nın ilim ve tekniğinin yanında kültür ve ahlakından da iktibaslar yapılması gerektiğini savunurken; İslamcılar yalnızca ilim ve tekniğinin alınmasını, Batı'nın kültürüne karşı kapılarımızı kapatmamız gerektiğini savunmuşlardır. Bu hususta -aralarında derece farkı olmakla birlikte- Milliyetçiler ve İslâmcılar, Batıcılara karşı birleşmişlerdir." (Kafadar, 2000: 168) "Ancak, İslamcılar Batı'nın fen ve tekniğini; kültür olarak da asr-ı saadette yaşanan gerçek İslam'ın temel alınmasını savunurken, milliyetçi çevreler ise, Batı'nın fen ve tekniği, İslâm'ın inanç ve ibadeti ile Türk Kültürünün bir sentezini savunmuşlardır. Bu noktada, her üç akım da Batı'nın ilim ve tekniğinin alınması taraftarı iken, Batıcılar ve Milliyetçilerin de "laiklik" konusunda hemfikir oldukları dikkati çekmektedir." (Keskin, 2003: 102)

Bu dönemde görülen fikir akımlarının tamamı devletin kötü gidişatına son vermek amacındadır. Savundukları düşüncelerle yıkılmaya doğru giden devleti kurtararak; milleti ve devleti şanlı şerefli günlere kavuşturmak, amacını taşımaktadır. Hareketlerin en önemli ortak özelliklerinden biri Batı'nın üstünlüğünü kabul etmeleridir. Fikir hareketlerinin temelinde ilim ve teknoloji noktasında bu üstünlüğü

yakalamak ve Batı'yla yarışacak düzeye gelmektir. Fikir hareketlerinin paralellik gösterdiği bir diğer husus, Tanzimat'la birlikte gelen ve taklitten öteye geçmeyen yanlış batılılaşmaya; bu yanlış batılılaşmayla oluşan Doğu-Batı çatışmasındaki çıkmaza bir yön vererek; batılılaşma sürecine milli bir kimlik kazandırmaktır.

1860'tan sonra görülen ve II. Meşrutiyet döneminde de eskisi kadar olmasa da desteklenen "Osmanlıcılık" ideolojisi, dönemin Balkan Savaş'ı, Arnavutluk isyanı, Araplar ile Kürtler arasındaki mücadeleler bu ideolojinin temelindeki problemleri belirginleştirir. Bu problemler "Osmanlıcılık" ideolojisinin sonunu hazırlarken; "1908'den sonra, ilk belirtileri daha önce görülen "İslamcılık" ve "Türkçülük" ideolojileri çevresinde toplanmalar başladı, Müslüman milletleri kalkındırmak ve birleştirmek suretiyle Hıristiyan âleminin karşısında bir denge gücü kurmak esasına dayanan, Tanzimat devrinin bazı aydınları arasında rağbet görüp; II. Abdülhamit tarafından da desteklenen İslamcılık ideolojisi," (Akyüz, 1999: 164) 1908 sonrası özgürlük ortamında daha da genişleyerek yayılır.

Bu dönemde Türkçülük, İslamcılık, Batıcılık, gibi fikir akımları öne çıkar. "Üç akım çevresinde toplanan dönemin aydını, Batı'nın hızlı yükselişini takip edip anlamaya çalışan, kendi toplumunu içine düştüğü durumdan kurtarmak için gayret gösteren ve bunun için her türlü çareye başvuran eklektik aydın tipidir." (Keskin, 2003: 103) Aydınlar "niçin geri kaldık?" sorusuna cevap aramaktadır. Bu doğrultuda Avrupa'ya öğrenci gönderilir. Avrupa'ya gönderilen öğrenciler sanat, edebiyat, felsefe gibi birçok alanda Batı'yı örnek alır. Bu örnek alış taklit boyutunda kalır.

Bu dönemde görülen fikir hareketlerini İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük olarak üç başlıkta ele alabiliriz.

1.3.1. İslamcılık

II. Meşrutiyet döneminin en önemli fikir hareketlerinden olan İslamcılık oluşum itibariyle daha eskidir. Bu fikir hareketi özellikle I. Meşrutiyet'in ilanından sonra II. Abdülhamid dönemde ön plandadır. II. Abdülhamid'in önemli desteğini alan, bu destekle hız verilen fikir hareketinin hedefi; yok olma sürecine girmiş olan Osmanlı İmparatorluğunu toparlamaktır. "İslamcılık, XIX. ve XX. yüzyıllarda, İslam'ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, eğitim…) yeniden hakim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslam dünyasını Batı sömürüsünden, taklitten, hurafelerden… kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna siyasi, fikri ve ilmi

çalışmaların, arayışların teklif ve çözümlerin bütününü ihtiva eden" (Çeviş, 2000: 85) bir harekettir. Hareketinin hızlı gelişiminde; yönetimin desteği kadar, halkın yaşamı ve devletin teşkilat yapısının da uygun olması etkili olur.

Tanzimat ve sonrasında oluşan batılılaşma toplumun kültür yapısına zarar verir. Kültürel yapıda oluşan bozulmalar, yenileşmenin yanlış algılanmasından kaynaklanır. Batılılaşma sürecinde ilim ve fen noktasında gerçek bir batılılaşma süreci gerçekleştirilemez. "İşte Tanzimat dönemi ile birlikte bu gerçeklikler dikkate alınmadan bütün hatlarıyla bir taklit ve toplumsal dönüşüm/dönüştürme projesi uygulamaya sokulmuştur. Bu tarz dönüştürme projesinin toplumsal ve kültürel bakımdan birtakım sıkıntılara yol açacağı iddiasıyla hareket eden ilk İslamcılar tepkilerini bu noktadan dile getirmişlerdir." (Efe, 2002: 55) İslamcılık fikrinin hızlı gelişiminde özellikle Tanzimat dönemi ve sonrasında uygulanan yönetim sistemi ve azınlıklara verilen haklar etkili olur. "Tanzimat dönemi boyunca Müslümanlarla gayrimüslimlerin eşit tutulması ve Avrupa'dan alınan kanunlar, halkta çeşitli huzursuzluklara yol açmıştır. Bu süreçte kendilerini devletin sahibi olarak gören ve "artık 'millet-i hâkime' statülerini kaybedecekleri endişesi" taşıyan Müslümanlar, İslam'a sıkı sıkıya sarılma gereğini duymuşlardır. Bu da İslamcılığın gelişmesine önemli bir katkı sağlamıştır." (Gür, 2007: 373)

İslamcılığın fikri zemininde, diğer fikir hareketlerinde de olduğu gibi gelişen ve üstün konuma gelmiş olan Batı dünyası karşısında gerileme ve yıkılma sürecini yaşayan Osmanlı İmparatorluğunun, nasıl kurtulacağı düşüncesi yatmaktadır. İslamcılar kötü gidişatı durdurmak için Batı'nın ilim ve tekniğine mutlaka ihtiyaç olduğunu kabullenmektedir. Batı'nın üstünlüğünü görmezlikten gelinemeyeceğini vurgulayarak; asıl üzerinde durdukları, Batı'nın örnek alınma noktalarıdır. Birbirinden köken, yaşayış ve din olarak farklılık gösteren Doğu-Batı münasebetinde, kültürel değişim yaşanmaması, sadece teknik alanında örnek alınması gerektiğini belirtirler. İslamcılar iki medeniyet arasındaki farkları mukayese ederek, "Müslümanlığın Batı medeniyetine nazaran üstünlüğünde karar kılmışlardır. "Bedevi bir kavmi" yeryüzünün en ileri devleti haline getirmiş olan İslamlılık XX. yüzyılda Batı'nın varmış olduğu sosyal ve politik şartlara halen sahiptir. Bu alanda Batı medeniyetine muhtaç değildir." (Can, 1998: 26) İslamcıların bu görüşü ahlaki ve manevi yönden bir eksikliğin olmadığını hatta bu anlamda Batı'nın bize muhtaç olduğunu belirtirler. Bu nedenle Batı'nın sadece ilim ve teknik bakımından örnek alınması gerektiğini savunurlar.

İslamcılar savundukları düşüncelerden hareketle "Osmanlıda bulunan hilafeti bir güç haline getirerek İslam dünyasını bunun etrafında birleştirmektir. Batılılaşmak konusunda da fikir üreten anlayış, özellikle Renan gibi, İslam'ın ilerlemeye engel bir din olduğu anlayışını savunanlara karşı müspet ilimlerle dini birleştirmek istemiştir. Bunun için de İslam'ın, özünü kapatmış olan hurafe ve batıldan kurtarılması gerekmektedir. Dinin en saf şeklinin yaşandığı 'Asr-ı Saadet'i örnek dönem olarak alan anlayışın 20. yüzyılın başlarında edebiyattaki en mühim temsilcisi Mehmet Âkif'tir."(Argunşah, 2005: 218) Âkif bu konudaki düşüncesini şu şekilde belirtir: "Kendisinin Müslüman olduğunu söyleyen bir adam kabul etmiş olduğu dinin mebâdi-i esâsiyesine göre hissetmedikçe, ona göre hareket eylemedikçe; yani İslam'ın ahlakiyatına, içtimaiyatına, siyasiyatına tamamiyle kendini uydurmadıkça yalnız Müslümanlığın itiraf etmekle bir şey kazanamaz, hiçbir saadet elde edemez." (Abdulkadiroğlu, 1990: 203)

İslamcılara göre batılılaşma sürecinde iki esas önemlidir. Bu esaslardan biri taklitten kaçınmak, ikincisi ise Batı'dan alınacak hususlar noktasında toplumun ihtiyaçlarını gözetmektir. Bu ihtiyaçlar toplumu kalkındıracak teknik alanlarda olmalıdır. İslam'a ve bu yaşam tarzına zarar verecek batılı yaşam unsurlarından uzak durulmalıdır. Mehmet Akif, batılılaşma sürecinde yanlış bir yol izlemenin doğuracağı sıkıntıları sürekli dile getirir. Akif, dini, konuşması, adetleri, kıyafeti, selamı kısacası her şeyi taklit olan bir ferdin bir insan taklidinden başka bir şey olmadığını ve taklit olan bu insanın oluşturacağı toplumunda, taklitten öteye geçmeyeceğini vurgular. Taklitlerden oluşan bir toplumunda, gerçekte bir topluluk oluşturamayacağını belirtir.

İslamcılık fikrini savunan ve çeşitli şekillerde bu fikre hizmet eden isimler şunlardır: "Manastırlı İsmail Hakkı, İsmail Fenni Ertuğrul, Şeyhülislam Musa Kazım, Sait Halim Paşa, Ferit Kam, Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, İsmail Hakkı İzmirli, Mehmet Ali Aynî, Şeyhülislam Mustafa Sabri, Babanzade Ahmet Naim, Seyit Bey, Bediüzzaman Said Nursi, İskilipli Mehmet Atıf, Elmalılı Muhammet Hamdi Yazır, M.Şemsettin Günaltay, Ahmet Hamdi Akseki." (Gür, 2007: 382)

İslamcılık, temel noktada Müslüman milletlerin kalkınmalarını ve birleşip bir bütünlük teşkil etmesini esas alır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ve İslam âleminin kurtuluşu gerçekleştirilecek bu bütünlükle sağlanabilir. "İslamcılık cereyanı mensupları bütün ıslahat tezlerini İslamcı bir rönesans formülüne bağlamışlardır." (Can, 1998: 29)

Ancak I. Dünya Savaşı'nda gelişen olaylar neticesinde Arapların aleyhte çalışması, İngilizlerle işbirliği içerisine girmeleri, İslamcılık akımının etkili olmadığını gösterir.

1.3.2. Batıcılık (Garpçılık)

Batılılaşma fikri II. Meşrutiyet'ten çok önce görülür. Özellikle III. Selim döneminde askeri, sosyal ve kültürel anlamda batılılaşma süreci başlar. "Türk batılılaşması, Tanzimat döneminde devlet düzeneğince temelleri atılmış siyasi, ekonomik ve kültürel yansımaları oldukça geniş boyutlara ulaşmış günümüzde de hala tartışılan 'Batı Dışı Modernleşme' 'Gecikmiş Modernleşme', Türk Modernleşmesinin 'Başkalığı' olarak adlandırılan ve halen devam eden bir süreçtir. Avrupa Medeniyeti'nde temellenen Aydınlanma Düşüncesi ve Modernleşme Projesinin Yansıması olan Batıcılık Düşüncesi kendi dışındaki diğer medeniyetleri de bir 'ötekileşme sürecine' itmiştir." (Kunt, Sapaz, 2005: 55)

"Tanzimat'la birlikte Batı'dan idari kültürel ve sosyal karakterli bazı kurumlar alındı, batılı yaşama biçimi girmeye başladı. Zamanla özellikle Aydınlanma filozoflarının etkisiyle materyalizm, pozitivizm, ateizm gibi fikri ve felsefi akımlar girdi. Ayrıca Fransız İhtilalinden etkilenmeye hem yeni Osmanlılar hem Jön Türkler medeniyet, kanun, adalet, terakki hürriyet gibi bazı kavramları batılı anlamlarıyla aldılar." (Çetin, 2007: 451)

Batıcılık, ilk dönemlerde özellikle padişahlar ve sadrazamlar tarafından desteklenir. Hak ve eşitliğin sağlanması noktasında devam eder. Batıcılık fikrinin ilk başarısı I.Meşrutiyet'in ilanıdır. Batıcılık fikri iki önemli noktada önem arz eder. Batıcıların birinci düşüncesi, içerisinde yaşadıkları toplum düzenini yetersiz görüp, beğenmeyerek; yeni bir toplum düzeni istemeleridir. İkinci düşünce ise, batılılaşma sürecini isteyen, özellikle Batı'nın ilim ve tekniğini takip edilmesi gerektiğini vurgulayan, ancak oluşacak yeni düzenin temelini eski gelenek ve göreneklerin oluşturması gerektiğini belirtirler.

"Osmanlı'da Batıcılık fikri, İslamcılığın karsısındaki keskin bir ideolojidir. Batıcılık hareketi İslâmcılıktan çok önce ortaya çıkmıştır. Osmanlı'nın Batı karsısında sürekli geriye gidişine dur demek üzere ortaya çıkan Batıcılık fikri, her düşüncede olduğu gibi sağlam bir sisteme oturtulamadığı ve ifrat noktalarında gezindiği için zaman zaman tepkilerle karşılaşmıştır." (Ceyhan, 2007: 138)

Batı'yı bir bütün olarak gören Batıcılık fikrinin temsilcileri medeni olabilmek için Batı'nın bütün değerlerinin benimsenmesi gerektiğini savunurlar. "Toplumun ilerlemesinin, Batılı ülkelerin refahına aracı olan her türlü müessesenin aynen alınmasıyla sağlanabileceği görüşünde olan, Batı taraftarı bir zihniyete sahip bulunan aydınlardır." (Balcı, 2002, 51)

Batıcılık fikri savunucuları özellikle İleri ve İçtihad gazete ve dergisi etrafında toplanmış, buralarda çıkan yazılarla düşüncelerini yansıtmıştırlar. Batıcılık fikrinin tanınmış temsilcileri Kılıçzade Hakkı, Abdullah Cevdet, Celal Nuri'dir.

Batıcılık fikrinin temsilcileri düşüncelerini İçtihat dergisinde yayınlarlar. Kılıçzade Hakkı Bey, batıcılık fikrinin programını ilk bu dergide yazar. Bu planda tek kadınla evlilik, şehzadelerin eğitim ve öğretimine gerekli önemin verilmesi, yerli malı kullanımı ve fabrikaların kurulup; geliştirilmesi, kadınların giyimine karışılmaması ve saygı gösterilmesi, kızlara okuma ve evlilik hususunda gereken önemin verilmesi, mahalli yönetimlerin aktif hale getirilmesi, hangi yaşta olursa olsun insanımıza okuma yazma öğretilmesi, Arap harfleri yerine Latin harflerinin kullanılması, kanunların yeniden düzenlenmesi gibi başlıkları içermektedir.

II. Meşrutiyet döneminde "Abdülhamid'in istibdat politikalarını eleştiren ve Avrupa irfanına yaklaşmak isteyen Celâl Nuri, bir anlamda Yeni Osmanlı hareketinin ilerleme için hazırladığı zeminin ilk ürünlerinden biri olmuştur. Bu perspektifle hareket eden Celâl Nuri, öncelikle batı medeniyetinin temelini teşkil den Helen medeniyetini sorgulayarak Avrupa'nın konumuna dikkat çekmiştir." (Uyanık, 2003: 251) Batı'nın sürekli ilerleyişi üzerine araştırmalar yapan Celal Nuri, Avrupa'nın ilerlemesindeki en büyük etken olarak askeri güç ile siyasal gücün ayrı olmasına bağlar. Batı'da gelişimin bir diğer dayanağı bütün bilimlerin deneye dayalı olmasıdır. Batı'yı öven ancak Batı'nın yanlış noktalarını da dile getiren Celal Nuri, bilimsel ilerlemenin bütün insanlığın ortak malı olduğunu belirtir. Batı'da gördüğü gelişmeyi anlatırken; gördüğü olumsuzlukları da ön plana alarak, Doğu'yu öven bir yaklaşım sergilemiştir. Celal Nuri, Batı'nın gelişme kaydederken ahlaki buhran geçirdiğine dikkat çeker. Hiçbir şekilde Batı insanının bizim iyiliğimizi düşünmeyeceğini ve sevmeyeceğini vurgular.

Batıcılık fikrinin gelişimi, amaçları ve fikri politikalarına bakıldığında batı medeniyeti "fert veya toplum halinde yaşamak için en refahlı, en sağlam ve heyecanlı vasıtaları bulmak, bugün ve yarın için hayattan maddi ve manevi en büyük faydayı çıkarabilmektir. Her türlü fikri ilerlemeler, sanat harikaları, yaratılışlar ve icatlar

Avrupa(Batı) medeniyetinin eseridir. Bu sebeple o dünyaya hâkimdir. Şu halde batı demek üstünlük demek, kuvvet demektir. Osmanlı Devleti ile Avrupa arasındaki münasebetlere gelince, bu kuvvetli ile zayıf, bilgi ile bilgisizlik arasındaki ilgidir." (Can, 1998: 23) Batıcıların bu değerlendirmeleri her ne suretle olursa olsun Osmanlı tüm varlığı ile Batı'yı örnek almalı, Batı'ya yürümelidir. Çünkü Batı haricinde bir medeniyet yoktur.

Batıcılık fikri ve bu fikrin temsilcileri kendi içerisinde çeşitli dallara ayrılır. Bu dallardan biride medeniyetçiliktir. Medeniyetçilik, "Batı'yı medeniyetin beşiği olarak gören, siyasi anlamda rejim değişikliğinden önce medeniyet değişimini gerekli ve önemli gören eğilimdir. Buna göre bu eğilimde olanlar, Osmanlı toplumunun Batı medeniyetini alarak kuracağı ve kalkınacağı düşüncesindedir. Bunlar için batıcılık, son dönemde Batı'da üretilen teknik medeniyet değerlerinin alınmasıdır. Üzerinde yoğunlaştıkları temel değerler, materyalizm, pozitivizm, sekülerizm, laiklik ve hümanizmdir. Bu anlamda batıcılığın öncüsü Tevfik Fikret'tir. Tevfik Fikret ve Abdullah Cevdet gibi medeniyet misyoneri batıcılar, genellikle İngiltere'nin temsil ettiği medeniyet değerlerini Türkiye'ye aktarma çalışmaları yapmışlardır. Onlar, medeniyet deyince genellikle İngiliz medeniyetini anlıyorlardı." (Çetin, 2007: 453)

Osmanlı İmparatorluğunun yenileşme çabaları içerisinde başlayan batıcılık fikrinin, temel noktası devletin nasıl kurtulacağı sorusuna çözüm aramaktır. Bu noktadan hareket eden "Garpçılar arasında da tam bir istikamet görülmemektedir. Garpçıların önde gelen temsilcileri arasında yer alan Kılıçzade Hakkı, Abdullah Cevdet, Celal Nuri gibi isimler yapılması gereken inkılâplara dair ortak bir düşünce içerisinde değillerdir. Gerek İçtihat, gerekse Hürriyet-i Fikriye'de neşrettikleri makalelerde farklı düşünce içerisinde olduklarını görmekteyiz. Aralarındaki farklılık umumiyetle dinî, içtimaî ve fikrî meselelerde yoğunluk kazanmaktadır." (Aslan, 2006: 635)

Batıcılık fikri, genelde toplumun her yönüyle batılı bir yaşam şekline getirilmesi gerektiğini savunurlar. Bu düşünce "Kılık kıyafetten imaja, düşünme biçiminden ahlak felsefesine, yeme içme alışkanlığından kişilerarası ilişkilere, aile yapısından hukuk sistemine kadar her alanda Garplılara benzemedikten sonra muasır medeniyete kavuşulamayacağını savunan bu düşünürlerin teorileri Cumhuriyet Dönemi bürokratlarını ve bu dönemde uygulanan Garplılaşma politikalarını etkilemiştir." (Aslan, 2006: 631) Batıcılık, Cumhuriyet'in ilanından sonra yeni bir boyut kazanarak varlığını sürdürür.

1.3.3. Türkçülük (Milliyetçilik)

Bu dönemin en önemli fikir hareketlerinden biridir. Türkçülük özellikle XIX. yüzyılın sonlarında II. Abdülhamid döneminde gelişen fikir hareketidir. Bu dönem içerisinde İslamcılık ve Osmanlıcılık akımlarını savunan şahıslarda bu fikre hizmet etmiştir. Azınlıkların özellikle millet kavramına yönelmeleri, bu dönemde arayış içerisine girmiş olan birtakım aydınlarımızı millet kavramına yöneltir.

"Türkçülük düşüncesinin ortaya çıkışında, 1789'daki Fransız İhtilali'nden sonra Batı'da hızla yaygınlaşan milliyetçilik hareketlerinin önemli rolü vardır. Çünkü milli egemenlik, bağımsızlık, eşitlik, hürriyet, adalet, laiklik gibi kavramlar üzerine oturan Fransız İhtilali, Batı'da milliyetçilik duygularını ateşlemiştir. Önce Fransa ve İngiltere, ardından İspanya, İtalya ve Almanya bu çerçevede milli birer devlet olurlar. Avrupa'dan hızla bütün dünyaya yayılmaya başlayan milliyetçilik hareketleri, özellikle bünyelerinde birden fazla milliyeti barındıran imparatorlukları tehdit etmeye başlar. Bunlardan biri de Osmanlı İmparatorluğu'dur." (Çetişli, 2007: 140) Batı'da meydana gelen bu siyasi değişime paralel olarak; XVIII. ve özellikle XIX. yüzyıllarda batı araştırmacılarının Türk kültürüne yönelik çalışmaları oldukça önemlidir. Bu dönemde Thomsen, Radlof, Leon Cahun, Vanbery, Wilkinson Gibb gibi araştırmacılar özellikle Türk dili üzerine araştırmalar yapar. Yapılan bu araştırmalardan Osmanlı Devleti, Tanzimat döneminde haberdar olur. Batı'nın Türk dili üzerine yaptığı bu araştırmalar aydınlarımıza örnek olur. Ahmet Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osmani; Süleyman Paşa'nın Tarih-i Alem'i ve İlm-i Sarf-ı Türkî ; Şemsettin Sami'nin Lisan-ı Türkî Osmanî ve Kamus-ı Türkî adlı eserler bu doğrultudadır.

Türkçülük fikrinin temel zeminin oluşumunda bu çalışmalarla birlikte "Çarlık Rusya'sından kaçıp Osmanlı'ya sığınan Türk aydınlarının çalışmaları da etkili olmuştur. Mesela bunlardan İsmail Gaspıralı'nın 'Dilde, fikirde, işte birlik" sloganıyla yayımladığı Tercüman gazetesi, ortak bir yazı dilinin oluşmasına hizmet etmiş; düşünce birliğine önemli katkılarda bulunmuştur." (Çetişli, 2007: 142) İsmail Gaspıralı'nın Tercüman gazetesiyle yaydığı fikirler şunlardır:

1. Avrupaî manada okullarda eğitim yapılması,
2. Türkler için ortak bir yazı meydana getirilmesi,
3. Kadının esaretten kurtarılması,
4. Rusya Türklerinin iktisadî hayata katılmaları,

5. Dini idarelerin düzeltilmesi,
6. Yardımlaşma cemiyetlerinin kurulması vb." (Devlet, 1988: 54)

Türkçülük fikrinin yavaş yavaş kendini hissettirdiği bu dönemde II. Meşrutiyet'in ilanı ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin desteklediği bir sürece girer. Türkçülük fikrini sistemleştirme, araştırma ve halka yayma noktasında birçok dernek kurulur. Bu fikre hizmet eden dernekler şunlardır: "Türk Derneği (1908), Türk Yurdu(1911), Türk Ocağı(1912), Türk Bilgi Derneği(1908), Türk Gücü, Halka Doğru Cemiyeti(1917), Turan Neşr-i Maarif Cemiyeti, Türk Tamim-i Maarif Cemiyet-i Hayriyesi." (Çetişli, 2007: 142)

Türkçülük fikrini savunan, derneklerin çıkardıkları gazete ve dergilerin yanında; derneklere bağlantısı olmadan doğrudan Türkçülük fikrini savunan birçok gazete ve dergi çıkarıldı. Türkçülük fikrini savunan gazete ve dergiler şunlardır: Genç Kalemler, Büyük Emel, Yeni Hayat, Türk Yurdu, Yeni Turan, Türk Duygusu, Yeni Mecmua, Büyük Mecmua, Küçük Mecmua.

"Türkçülük ilgili dernek ve dergilerde yazılarıyla faaliyetlere katılanlar arasında Ziya Gökalp, Mehmed Emin, Müftüoğlu Ahmed Hikmet, Yusuf Akçora, Hüseyinzade Ali gibi isimler sayılabilir. Hamdullah Suphi ise Gökalp'tan sonra gerek Türk Ocakları'ndaki faaliyeti, gerekse Türk Yurdu dergisini -aralıklarla da olsa- 1950'li yıllara kadar çıkarmasıyla Türkçülük akımı içinde önemli bir rol almıştır." (Okay, 2005: 157) Bu temsilcilerden başka Cumhuriyet'e kadarki süreçte Ahmet Vefik Paşa, Aka Gündüz, Hamdullah Suphi, Ahmet Ağaoğlu, Şemsettin Sami, Ömer Seyfettin, İsmail Gaspıralı gibi şahsiyetler Türkçülük akımı doğrultusunda eserler verir.

Türkçülük fikrinin "Turan'dan Türkiye Türkçülüğüne devam eden çizgisinde fikir babalığını Ziya Gökalp yapmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında neşredilen Türkçülüğün Esasları'yla, yeni başlayan dönemi de şekillendirmiş olan en etkili isimlerdendir. O da birçok Türk aydını gibi Osmanlı milliyetçisi olarak başlamış ve 1911'de Genç Kalemler'de yayınlanan Turan manzumesiyle Türk milliyetçiliğine dönmüştür." (Argunşah, 2005: 204) Gökalp'in şiirleri düşüncelerini dile getirdiği diğer bir edebi alandır. Şiirlerinde oluşturduğu muhteva, dil ve şekil bütünlüğü Gökalp'i Milli Edebiyat'ın şiirdeki ilk ve önemli temsilcisi haline getirir.

Ziya Gökalp, Tanzimat döneminde Osmanlı kavramının öne çıkarılarak Türklüğün geri plana itildiğini belirtir. "Tanzimatçılar Türklüğün üzerine aldatıcı bir örtü çekmek istemiştir. Milli bir Türk dili yoktur; Unsurlararası ortak bir Osmanlıca

vardı. Bütün unsurlar kaynaşmış yeni bir kavmi tip, tarihi bir ırk, bir Osmanlı milleti türemişti. Bu milletin kendine has bir dili olduğu gibi kendine mahsus bir tarihi de vardı. Bu yalana hiçbir unsur inanmadı. Her kavim mekteplerinde çocuklarına kendi tarihini okuttu, kendi dilini öğretti." (Gökalp, 1977: 41)

Gökalp, Türk kavramının unutturulması neticesinde insanların Türk'üm demektense Araplıkla, Kürtlükle övündüklerini belirtir. Kötü yapılan her işin Türk kelimesiyle birlikte kullanıldığını vurgular. Türk kelimesinin bu denli ayaklar altına alınmasında yine Türk kavmini mesul tutar. "Türkler milli bir vazife üzerine almamış kendi başına fertlerden ibaretti. Milli bir vicdana, milli bir mefkûreye sahip olmayan bir kitleden ahlak, milli şeref, fedakârlık beklemek saçma bir şeydir. İşte yaratılıştan gayet soylu olan Türklerin topluluk olarak bu derece soysuzlaşmaları ancak 'kendini tanımamak' ve 'milli mesuliyetini bilmemek' hatalarından ileri geliyor." (Gökalp, 1977: 40)

Gökalp, Türkçülük fikrinin temelinde Türk milletini bir kaynaktan geldiğini belirterek "Türkçülerin uzak mefkûresi, Turan namı altında birleşen Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri, Yakutları dilde, edebiyatta, kültürde birleştirmektir." (Gökalp, 1996: 27)

Ziya Gökalp, 1918 yılında Yeni Mecmua'nın arasında "Yeni Hayat" adlı yazısını yayınlar. Yeni Hayat'ta Türk milletinin üstünlüklerini dile getirir. "Yeni Hayat, başkalarını parlak ve bizi sönük gösteren… yalancı hakikatlerin foyalarını meydana koyacak. Gösterecek ki, Avrupa medeniyetleri çürük, hasta, müteaffin (kokuşmuş, çürük) esaslar üzerine istinat etmiştir. Bu medeniyetler inkıraza, (tükenme, bitme) izmihlâle (yok olma) mahkûmdur. Hakiki medeniyet ancak yeni hayatın inkişafı ile başlayacak Türk medeniyetidir. Türk ırkı diğer ırklar gibi ispirto ile, sefahetle bozulmamıştır. Türk kanı, şanlı muharebelerde çelikleşmiş, gençleşmiş.

Türk zekâsı, başka zekâlar gibi tefessüh(kokuşma, bozulma)e başlamamış, Türk hassasiyeti başka hassasiyetler gibi kadınlaşmamış, Türk iradesi başka iradeler gibi zayıflamamıştır. İstikbalin hâkimiyeti Türk şekîme(dayanma)sine mev'ud(vaad edimli)dur.

Alman filozofu Nietzsche'nin tahayyül ettiği fevkalbeşer (insanüstü)ler Türklerdir. Türkler her asrın 'yeni insanları'dır. Bundan dolayıdır ki, yeni hayat bütün gençliklerin anası olan Türklerden doğacaktır." (Gökalp, 1976: 72)

Türkçülük sisteminin temel programında; Türkçülüğün temelini teşkil eden unsur ‘Büyük Türk Birliğini’ oluşturmaktır. Irk, dil ve kültür bakımından bir bütünlük gösteren, hatta çoğunun dini inanışı da aynı olan Türk milletini bir çatı altında toplamaktır. Bu bütünlüğün oluşmasına katkı sağlayacak, en önemli unsur ortak tarihtir. Çünkü Türk Tarihi, Osmanlı Devleti ile başlamamıştır. Osmanlı dönemi büyük Türk tarihi içerisinde bir dönem olarak yer almaktadır.

Türk dilinin diğer dilerin etkisinden kurtulması gerektiği belirtilmiş, İstanbul Türkçesi yazı ve konuşmada ortak bir dil kabul edilmiştir. Edebiyat alanında halk kültürünün, dilinin, folklorunun araştırılması getektiği vurgulanmıştır. Yabancıların ekonomik baskılarından kurtulmak ve yoksulluğu ortadan kaldırmak için üretimin artırılmasının önemini vurgulanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TOPLUM HAYATINDA BATILILAŞMA

2.1. KÜLTÜR VE ZİHNİYETTE BATILILAŞMA

2.1.1. Kültürde Batılılaşma

Kültür, genel anlamda belli bir coğrafi alanda yerleşmiş olan halkın, tarihi süreç içerisinde meydana getirdiği fikir, sanat, edebi, bilgi ve yaşam tarzının tümünü içine alan kavramdır. Milletlerin kültürel özellikleri sürekli diğer milletlerin kültürlerinden etkilenir. Toplumlar arası kültürel etkileşim engellenemeyeceği gibi, sürekli devam eden bir özelliğe sahiptir.

Türk kültürünün, Batı ile ilk münasebetlerinin başladığı "Lale Devrinden itibaren mimari, musiki, resim, edebiyat, dini inanç ve yaşantıda görülmeye başlayan Batı etkisi," (Çıkla, 2004: 71) kültürdeki değişimin göstergesidir. Bu değişim süreci "XIX. asrın başında Batı medeniyetiyle karşılaştığımız zaman onun kültürü gözlerimizi kamaştırmış ve tesir sahasını, diğer sahalardan daha kolay seçmiştir. Çünkü Batı medeniyeti meselâ ahlak, din, aile ve veya yaşayış tarzı sahalarında lehte ve aleyhte olanların münakaşaları sebebiyle bir mücadele ve mukavemetle karşılaşmış, buna mukabil kültür sahasını daha rahat işgal etmiştir. Diğer hususlarda yeni değerleri bütünüyle reddeden birçok Osmanlı aydını çıkmışsa da kültürel değerler için böyle olmamıştır." (Okay, 2008: 351)

Batı'nın etkisiyle ortaya çıkan, Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemlerinde yoğun bir şekilde görülen kültürel değişim, beraberinde eski ve yeni mücadelesini getirir. İslam dini içerisinde belli kaideler ve gelenekler doğrultusunda hayatını sürdüren Türk milleti, batılılaşma süreci ile eski ve yeni arasında kalır.

Batılılaşma sürecimizin en önemli dönemlerinden biri, aldıkları eğitim ve yetiştikleri dönem itibariyle yüzünü tamamen Batı'ya dönen, Servet-i Fünun temsilcileridir. Servet-i Fünun temsilcileri, toplumu oluşturan tüm unsurların bir bütün olduğunu; bu nedenle batılılaşma sürecinde de bu bütünlüğün gözetilmesi gerektiğini vurgulayarak, tam anlamıyla batılılaşmak gerektiğini belirtirler.

1908 sonrası gelişen olaylar, batılılaşma sürecine de yansır. Bu dönemde yaşanan siyasi olaylar ve fikir hareketleri birçok açılımı da beraberinde getirir. Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemlerindeki bilinçsiz batılılaşma süreci yavaşlamaya başlar. Milli Edebiyat döneminde Batı'nın üstünlüğü kabul edilmiş ancak Batı'yı bir bütün olarak değil; özellikle teknik ve bilim noktasında örnek alması gerektiği belirtilmiştir. Batı'nın kültür ve yaşam tarzından uzak durulmalı, görüşü ağırlık kazanmıştır. Gerçek anlamda batılılaşmanın, Batı'yı her yönüyle almak değil, Batı'nın ilim ve tekniğini kendi kültürümüzle birleştirmek fikri belirginleşmiştir.

2.1.1.1. Eğitim ve Öğretim

2.1.1.1.1. Kız Çocuklarının Eğitimi

Batılılaşma sürecinde değişim gösteren alanlardan biri eğitimdir. "Tanzimat Dönemi'nde eğitim alanında zihniyet ve uygulamada meydana gelen değişim, Osmanlı eğitim sisteminin klasik-dinî yapısının sarsılmasında ve eğitimde laikleşmenin zemininin oluşmasında rol oynamış, bu laikleşme zemini ise Osmanlı Devleti'nin meşruiyetini temelde dinden sağlayan bir devlet yapısından, meşruiyetini temelde dinden sağlamayan devlet yapısına doğru yol alışının alt yapısının hazırlanmasıdır." (Okumuş, 2005: 24)

Tanzimat'la birlikte kurumlarda başlatılan yenileşme süreci eğitim ve öğretim kurumlarında da görülür. "Tanzimat adını verdiğimiz 19.asır reform politikası birçoklarının iddia ettiklerinin aksine dinle devlet arasındaki kurumsal bağların çözülmesinde çok ileriye gidilen bir devirdir. Eğitim, Rüşdiye ve İdadiye gibi Batı modeline göre kurulmuş okullarda ve Mülkiye, Harbiye gibi yüksek okullarla, Ulema'nın nisbî tekelinden alınmış bir sivil idarece sınıfı kurulmuş, mahkemelerde şeriatın hükmü hissedilir şekilde daraltılmıştı." (Mardin, 1997: 195)

Tanzimat'tan sonra eğitim bilim alanı olarak kabul edilir. Batılılaşma sürecinin "…aydını ve eğitimcileri öğretim yöntemleri, okuma-yazma öğretimi, yeni öğretim yöntemlerinin uygulanmasının istenilmesi gibi sorunların üzerinde durmaya başlamış, kitabî ve takrirî öğretimi eleştirmiş, ezbere dayalı öğretimin terk edilerek dayağın öğretimde yerinin olmadığı görüşünü benimsemiş, bireysel öğretimden sınıf ve şube sistemine geçilmesini istemiş, okuma-yazma öğretimine aynı oranda önem verilmesini arzulamışlardır." (Şanal, 2005: 138) Bu dönemde düşünceleri derinden etkileyen unsurlardan biri okullarda görülen değişikliklerdir. "Okulun medreseden ayrı bir

kuruluş olduğu bize çoktan beri anlatılan bir öğedir, fakat bu ayrılığın en aşağı üç yön olduğu inceleme konusu yapılmamıştır: Pedagoji değişikliği, program değişikliği ve örgütlenme değişikliği." (Mardin, 1997:195)

Eğitim-öğretim alanında görülen bu değişim süreci, kız çocuklarının eğitimine olan bakış açısını zamanla değiştirir. Tanzimat'la başlayan bu değişim sürecinde, Osmanlının geleneksel yapısı içerisinde ikinci plana itilmiş olan kız çocuklarının eğitimine gereken önem bu dönemde verilmemiştir. Bu dönemde değişen bakış açısı zamanla kız çocuklarının eğitimi ön plana çıkarır. Bu değişim özellikle Milli Edebiyat döneminde belirginleşir.

II. Meşrutiyet döneminde kadınların eğitimine toplumsal açıdan bakılır. "Kadının eğitimden yoksun kalmasıyla hem erkeklerin, hem de toplumun büyük zarar göreceğini belirten Tevfik Fikret, düşüncelerini şu sözlerle anlatır: Kızlarını okutmayan bir millet, oğullarını manevi öksüzlüğe mahkûm etmiş demektir; hüsranına ağlasın." (Kurnaz, 1996: 35)

Batıcılar kızların erkekler kadar eğitim görmesini savunmaktadırlar. Batı'ya gönderilen erkekler gibi kızlarında gönderilmesini ve Avrupa'da eğitim almaları gerektiğini belirtirler. Bu düşünce geleneksel yapıdan gelen yapıya aykırı olduğundan, değişim sürecinde zorlanılır.

Kadınların eğitimi konusunda II. Meşrutiyet dönemi dergi ve gazetelerinde çok sayıda yazı yer alır. Bu yazılar Batıcıların, İslamcıların ve Türkçülerin görüşlerini yansıtmaktadır. Her üç fikir akımı da kadınların eğitim konusunda hassasiyet gösterilmesi gerektiğini savunur.

İslamcılar, "Kadının ilim öğrenmesinin dine aykırı olmadığını savunurlar. Esasen, din kadına da, erkeğe de ilim öğrenmeyi farz kılmıştır." düşüncesindedirler. (Kurnaz, 1996: 36) Bu düşünce eğitimde eşitliğin gözetilmesini belirginleştirir. İslamcıların bu düşüncesi Türkçüler ile aynıdır. "Türkçüler eğitimde, kız ve erkeklere fırsat eşitliği verilmesini isterler." (Kurnaz, 1996: 38)

Kadınların eğitimine bakışta görülen değişim, Milli Edebiyat dönemi romanlarında kadın eğitiminin önemli bir yer tutmasını sağlar. Bu dönemde kız çocuklarının eğitiminde geleneksel, milli ve dini boyutta görüldüğü gibi; batılı bir eğitim anlayışı da görülür. Kız çocuklarının eğitim sürecini tespit ederken, yaş sınırı gözetmedik.

*"Jöntük"*te, kız çocuklarının eğitiminde değişen bakış açısı, Gazanfer Bey'den hareketle verilir. Gazanfer Bey, esir düştüğü yıllarda eşinden aldığı mektupların başkası tarafından yazıldığını bildiği için, mektupta geçen duygular ile mektubu yazanın aynı kişi olmaması nedeniyle, bu duyguların gerçeği tam anlamıyla yansıtmadığını dile getirerek: *"Haberleşebilmek kavuşmanın yarısı gibidir"*(s.10) sözünün ne kadar doğru olduğunu dile getirir.

> *"Çünkü kadınların da eğitim görmelerinin kesinlikle gerektiğini, bugün neredeyse çoğunluk inanıyor. Fakat bu düşünce ve çaba bundan otuz sene önce bu kadar genel değildi. Kızların yazıp okumaları onların gelişmeye kapalı ve alçak gönüllülüğe mecbur olmaları terbiye ve düşüncesine göre, henüz uygun görülmüyordu. "Dostuna mektup mu yazacak?" itirazı henüz pek kuvvetli olup buna karşılık , "hayır! kocasına mektup yazacak" sözü azınlığın zayıf sesi olmaktan kurtulamıyordu. Gazanfer Bey'in de kadınların eğitimi fikrine katılmayanlardan olmasına şaşırmamak elde değil! Gazanfer Bey, kızları mutlaka dinlerini, mezheplerini, İslam kurallarını ve toplum kurallarını öğrenmek gerektiğine inanıyordu. Ama, öyle eline kalemi aldığı gibi karşısındaki erkekleri durduracak derecelerde: Kadınları eğitmeyi bir türlü zihnine sığdıramıyordu. Şimdi, şu içinde bulunduğu esaret halinde, İstanbul'dan aldığı mektuplarda kendi eşinin sözlerini değil, bir kâtibin sözlerini okuyor olmaktan üzüntü duyunca bu fikri değişti. Nasıl değişmesin ki, kendisi bile yazacağı, yazdığı mektuplarda gönlünün her istediğini o kâğıda yazamayacaktı. Çünkü o sözleri doğrudan doğruya eşi okumayacak. Dilşinas Hanım o sözleri bir yabancının ağzından işitecekti."* (s.11)

Gazanfer Bey'in kız çocuklarının eğitimi üzerine değişen bu düşüncesini eşine vasiyet eder. Dilşinas Hanım kocasının vasiyetini yerine getirerek kızını okutur. Dilşinas'ın eğitim almamış oluşu, kız çocuğu tek başına okula gönderilmez, düşüncesinin oluşmasına neden olur. Kiracılarının aynı yaşta bir kız çocuğunun olması bu iki kızın iki kardeş gibi en yakın olan ve kızlı erkekli eğitim veren, bir okula devam etmelerine olanak sağlar.

Dilşinas'ın okula ve eğitime bakışı dedikodularla şekillenir. Bu dedikodulara inanmasında en önemli faktör Dilşinas'ın eğitim almamış olmasıdır. Kızını öğretmen okuluna vermesini söyleyen eş dostlarına bunun mümkün olmadığını belirtir. Dilşinas'ın yeni eğitim kurumları hakkındaki düşüncelerini şu şekildedir:

"Kız öğretmen okulu mu? Allah esirgesin! Dilşinas'ın, öğretmen okuluna giden kızlar, hakkındaki düşüncesi hiç iyi değil. Birçok gevezenin bilip bilmeden kız öğretmen okulu öğrencilerinin serbestlikleri, açıklıkları daha bilmem neleri hakkındaki söyledikleri masallara Dilşinas Hanım, tamamıyla inanmıştı. Hiç kızını öğretmen okuluna gönderir mi? Hatta harem dairesindeki kiracılara bile göndertir mi?" (s.15)

Dilşinas Hanım'ın eğitimsizliği ve çevreden duyduğu dedikoduların yarattığı tedirgin ortam, Ahdiye'nin eğitimini zorlaştırır. Eğitimini tamamlayan Ahdiye sadece müzik alanında eğitim alamamıştır. Müzik alanındaki bu eksiklik, Dilşinas Hanım'ın eğitimsizliğinden ve müzik eğitimine olan eski bakış açısından kaynaklanmaktadır. Ahdiye'nin aldığı eğitim ve Dilşinas'ın müziğe bakışı eserde şu şekilde yer alır:

"Dilşinas Hanım'ın tedirginliği, eğitime bakışı ve çevre faktörleri etkisiyle "Ahdiye, yeniyi eskiyi sindirerek hakikaten mükemmel bir eğitim ve terbiye içinde yetişmiş bir kız oldu. El hüneri olarak biçip dikmek ve nakış ve dantel yapıyordu. Yalnız müzikten tamamıyla mahrum kaldı. İnatçı Çerkez'e müziğin şeytan sedası olduğu inancı öyle yerleşmiş ki kerpetenler ile söküp çıkarmak mümkün değil." (s.17)

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde, görevi nedeniyle Avrupa'ya gönderilen Vedat Sarım Bey'in, Paris'e vardıktan kısa bir süre sonra büyük kızı Belkıs ile Leyla'yı okula verir. Yabancı bir ülkede başlanılan eğitim, iki senelik süreç sonunda şu şekilde verilir:

"Aradan iki sene geçtikten sonra genç kızlar adetâ Parisli olmuşlardı, Fransız kızlarının görmekte oldukları terbiyeye esaslı surette kesbi vukuf ediyorlardı. Spor, raks, musiki, taganni, resim gibi şeylerle de ülfet ettiler."(s. 9)

*"Nedret"*te, anne ve babasını yitiren küçük bir kız çocuğunun eğitimiyle konağın kâhyası ilgilenir. Anne ve babasının düşünceleri doğrultusunda eğitim aldırır.

"Gerek babasının son arzusu ve gerek Suat Hanım'ın vasiyeti üzerine, bir ana kucağı yerine uzattığım kollarının arasında yetim ve kimsesiz geçen günlerinin acılarını hissettirmemeğe çalışarak büyüttüğüm bu çocuğun, her ihtiyacına yetişecek kadar olan servetini de iyi idareye çalışarak kendisini Bebekteki Amerikan mektebine verdim. Arzusu böyleydi…" (s.7)

Kız çocuklarının eğitim sürecinde yeni okullar önemli bir yer tutar. Çocukların eğitimi yeni okullarla birlikte şekillenirken, diğer yandan da özel hocalar tutularak,

çocukların eğitimine önem verilir. Özel hocalarla yürütülen eğitim sürecinde "batılı eğitimden geleneksel eğitime ve hatta milli ve dini eğitime kadar çok yönlü" (Gündüz, 1997: 505) ele alındığı görülür.

Halide Edip, batılılaşma sürecinde İngiliz kültürünü öne çıkarır. Bu öne çıkış romanlarındaki kahramanlarda kendini gösterir. Halide Edip,*"Mev'ut Hüküm"* adlı eserinde kız çocuklarının eğitiminin önemi vurgular. Sara, kızı Atıfe'yi iyi bir eğitim için yatılı bir okula vermeyi düşünür. Ailevi problemler yaşayan Atıfe'nin, bir çocuk olarak sevgi ihtiyacını Doktor Kasım karşılar. Doktor Kasım, Atıfe'yi yatılı olan Amerikan okuluna gönderir.

*"Handan"*da, Neriman'ın mektubundaki anlatımından; kız çocuklarına tutulan özel hocalar ve aldırılan dersler hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

> *"Ertesi gününden Handan'la beraber ders odasına geçtim. Bu, duvarlarına kadar mürekkep sıçramış, masası, sandalyeleri aşınmış sevgili odadan ne kadar çehreler geldi geçti. Sakallı, sakalsız, sarıklı Kur'an ve Arabî hocaları; bazen çılgın, hoppa, bazen kuru ve korkunç İngiliz mürebbiyeleri; Ermeni, Macar, İtalyan daha bilmem ne cins musiki hocaları! Biz dört çocuk hep aynı hocadan aynı tahsili görüyorduk, (…) Bir iki lisan öğrenip, biraz piyano çalıp çekildikten sonra onun öğrenmek iştiyakı her gün daha şiddetle artıyordu. Ona daha âlim, daha yüksek hocalar tutuyorlardı. Ve en nihayet en son hocası da zavallı Nâzım oldu. Musiki, edebiyat, felsefe, içtimaiyat, daha bilmem ne hep onunla ikmal etti."* (s.42)

Handan'ın eğitiminde önemli bir rolü olan özel hocalardan biri Nâzım'dır. Nazım, Handan'ın eğitim sürecinde alacağı dersleri ve uygulayacağı planı anlatır. Bu plan ve eğitim süreci Handan tarafından beğenilmez. Uygulanacak eğitim kapsamında Handan'ın alacağı derslere bakıldığında kız çocuklarının her yönüyle mükemmel yetiştirilmesine önem verildiği görülür.

> *"Sabahleyin erken kalkacakmışım, evvelâ bir saat tarih ve edebiyatla meşgul olacakmışım, sonra bir buçuk saat piyanoda etüt yapacakmışım, yemekten sonra bir saat istirahat, sonra bir saat sosyoloji ve felsefe okuyacakmışım ve ondan sonra günü tatil edecekmişim. Nâzım burada bulunduğu müddetçe her gün fakat eve gittikten sonra haftada iki gece*

muntazaman bize gelecekmiş. Bunların hepsini okutacak, yalnız musiki için Don Pedrelli gelecekmiş." (s.55)

*"Yeni Turan"*da, eğitim alanında öne çıkan Cuma okulları hakkında bilgiler verilir. Bu dönemde Cuma okullarının oldukça gözde olduğunu ve Yeni Turan mensuplarının dahi çocuklarını bu okullara gönderdiklerinden bahsedilir. Cuma okullarının özellikle İstanbul'da oldukça fazla olduğunu belirtir.

"Bazen Cuma günleri bizim mahallenin köşesinden geçerken, bu Cuma okullarının kapısını açık bulursam, bakardım. Her vakit uzun, ciddi yüzlü, beyaz başörtülü, siyah cübbeli bir kadının çocukların karşısında tatlı bir sesle ahlaki bir hikâye söylediğini yahut duvardaki tahtaya, bir hayvan, bir eşya, bir bitki resmi çizdiğini, ya da çocuklarla bir elişi yaptığını görürdüm. Bu Cuma okulları hele İstanbul'da o kadar çoğalmıştı ki, Yeni Osmanlılar bile çocuklarını oraya göndermeğe başlamışlardı." (s.18)

*"Sisli Geceler"*de Zehra'nın eğitimine önem verildiği görülmektedir. *"Zehra o zaman on sekiz yaşındaydı, sultaniden o sene birincilikle şehadetname (diploma) almış, ünas darilfünununa devama başlamıştı"* (s.52)

Zehra, eserde eğitimini tamamlayan ve kız çocuklarının eğitimi için çalışan bir fert olarak yer alır. En büyük hayali kız çocuklarını eğitebileceği bir okul açmaktır. Bu fırsatı kendisine Ahmet Nüzhet verir.

"İşte ben bugün sana, bu rüyayı bir hakikat yapmanı rica ediyorum. Bütün servetimi resmen sana terk ettim. İzmir'in cennet gibi bağlarından birini al, içine iki katlı geniş, beyaz bir bina yaptır; babaları İzmir rüyası uğrunda şehit olan küçük kızları oraya topla; onlarla uğraş, uğraş kardeşim… Sonra bu teşkilâtı günden güne genişletirsin değil mi Zehra?" (s.212)

*"Acı Gülüş (Tebessüm-i Elem)"*te mülkiyeden emekli Kâşif Efendi, kızı Ragıbe'nin eğitimi ve terbiyesiyle yakından ilgilenir. "Çocuğun ailesi hangi sosyal ve ekonomik çevreye dâhil bulunuyorsa ahlak değerleri ve terbiye imkânları bakımından da o çevrenin özelliklerini gösterecektir." (Güngör, 1997: 88)

Kâşif Efendi, Ragıbe'yi erkeklerden uzak durması gereken yaşlara kadar Frenk mekteplerine gönderir ve özel hocalar tutarak; kızının eğitimini kendisi için zevk ve bir hayat gayesi haline getirir. Bu şekilde mükemmel yetiştirilen kızların aldıkları eğitimi

uygulayacakları toplum düzeninin henüz oluşmadığı belirtilir. Bu eğitim sürecini tamamlayan kızları bekleyen ortam, şu şekilde verilir:

> *"Bizde imkân derecesinde okuyup yazan kızların sonları ne olur? Bu çalışmalarından istifade etmek için önlerinde bir fikir beslenmesi ve inkişaf zemini bulamazlar. Hiç bir yerde gözüküp parlayamazlar. Kadınlar için olan medenî cemiyetlerin hemen hiç biri yok, okumalarının sonunda erebilecekleri sonuç, çıkan gazete ve mecmualara ara sıra makale göndermek, evdeki büsbütün boşluktan ibaret zamanlarını, hangi Frenk musiki ustasının meşhur parçalarını ne kadar ustalıkla çarlarsa çalsınlar, ev halkınca baş ağrısından başka bir şey sayılmayan piyano ile meşgul olmak, birkaç sayfa kitap okumak, yahut bir el işiyle vakit geçirmekten ibaret kalır."* (s.110)

*"Şıpsevdi"*de, kadın derneklerinin faaliyetleri dikkat çeker. Bu derneklerde yapılan konuşmaların temelinde kadınların eğitimi yer alır. Gelişmiş toplumların temelinde, iyi eğitim almış ve çocuklarını bu bilgi ışığında büyütmüş kadınların rolü büyüktür. Bu noktada bilgi, kadın ve batı bir noktada birleştirilir.

> *"Bir Türk atalar sözüyle bu konuyu bitireceğim. Burada kadınlara "saçı uzun, aklı kısa" deniyor. Bu söz yaldızlanmış bir kalp para gibi doğuda dökülmüştür. Ama gerçeğe uygunluğu pek düşünülmemiş. Akıl da eğitim ve öğretimle gelişir. Avrupa'nın Georges Sand, Louise, Ackerman gibi dâhi kadınları, doğunun bilgi kısırlığı içinde dünyaya geleydiler elbette akılları saçlarından kısa kalırdı."* (s.352)

Eserde geleneksel unsurlar yer yer öne çıkarılarak eleştirel bir yaklaşım sergilenir. "Geleneksel olanın tenkidi daha çok genç kızların eğitim ve terbiyesinde görülür." (Gündüz, 1997: 506) "Osmanlı cemiyetinde ulema sınıfından olan babaların kızların eğitimleri ve bu sınıfa mensup kızların cemiyet içindeki yerleri ve davranışları ilginç ve az bilinen bir konudur. Genelde bu sınıfın muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip oldukları, bu tutumla kızlarını okutmadıkları ve eve kapattıkları düşünülür." (Ortaylı, 2002: 45) Bu terbiyenin eserdeki karşılığı Rebia ile Hasene'dir. Geleneksel olanın tenkidi noktasında diğer bir kişi Kasım Efendi'dir. Kasım Efendi, varlıklı biri olmasına rağmen, kızının eğitimine gereken önemi vermediği gibi; insanca yaşaması için gerekli harcamayı yapmaktan kaçınan cimri biridir. Kasım Efendi ve hanımı "…çocuklarını kendi görüşlerine göre eğitmek isterler, böylece çocuğun sonraki

yaşamında karşılaşacağı durumla bağdaşmayacak bir eğilimin temelini atarlar. Bu yolda eğitilen çocuklar ilerde ister istemez büyük güçlüklerle karşılaşırlar." (Adler, 1996: 121) Kasım Efendi'nin kızı Edibe aldığı eğitim nedeniyle evlilik sürecinde sıkıntı yaşar. Kasım Efendi'nin kızına verdiği eğitim şu şekildedir:

> *Edibe Hanım, tamahkâr bir babanın özel kuramları, garip eğitimi altında yetişmiş acayip bir kızdır. Yiyişi, içişi, giyinişi, kısaca bütün yaşam biçimi İstanbul kızlarından hiçbirine benzemez. İnsanlık bilgisi diye, babasının öğrettiği ve ancak onun cimriliğine yarayacak birtakım saçma sözlerden başka bir şey bilmez. Kasım Efendi'nin kendine özgü felsefesine göre yeni elbise giymek, doyuncaya kadar yemek yemek, has ve taze ekmek yemek, parayla su içmek, harcamak maksadıyla lira, mecidiye bozdurmak, yürümeye engel bir hastalık olmadıkça hayvana, arabaya binmek, lüzumsuz gezintilerle ayakkabı eskitmek, az çok para harcamayı gerektirecek daha bunlara benzer birçok şeyler gibi tokgözlülük, cömertlik, merhametli olmak gibi erdemler kötü işlerdendir."* (s.157)

*"Genç Kız Kalbi"*nde eğitim, aile ve çevre unsurlarından hareket edilerek, ortaya çıkan uyumsuzluklar verilmeye çalışılır. Bu uyumsuzluğun bireyde oluşturduğu sıkıntılara dikkat çekilir. "Bir çocuk, anne-baba otoritesinin tehditkâr soğukluğu karşısında kendisini savunabilecek durumda değildir. Anne-baba, çocuğun duygularını zayıf ve değersiz olarak nitelerse, çocuk kendine özgü olandan utanmayı öğrenir. Böylece anne-baba, kendileri için tehdit olarak gördükleri bir şey için çocuğun suçluluk duymasını sağlamış olurlar. Bunun sonucu ise çok derinlere kök salan bir kendilik değeri yitimidir. Kendilik değerinde oluşan bu boşluk, itaat ve anne-babanın direktiflerine kendini bırakmanın tahrikini oluşturur." (Gruen, 2005: 46)

Belli bir döneme kadar aile baskısına maruz kalan gençler, okul hayatında tanıştıkları yeni çevre ile aile ortamının çelişkisini yaşar. Çelişki şahsın almış olduğu eğitimle içinden çıkılmaz bir hale gelir. Çocukların eğitiminde yanlış bir yol izlenildiği ve aile ve okulda verilen eğitimin uyuşmadığı belirtilir. Uyuşmazlığın kişiyi mutsuz ederek, evlilik sürecinde sıkıntılar yaratacağı vurgulanır. Kız çocuklarının eğitim süreci şekillendirilirken toplumun beklentilerine dikkat edilmelidir. Bu süreç Pervin'in değerlendirmesiyle şu şekilde verilir:

"Anam, babam beni evvela en muazzez, en nazik bir oyuncak gibi süslemek, yalnız kendi iftiharları için süslemek istedi ve bütün başkalarının çocuklarına üstün, emsalsiz bir çiçek gibi yetiştirmek için çalıştı. Terbiye ve tahsilime büyük itina gösterdiler; lisanlar, piyanolar öğrettiler. Bu lisanlar, piyanolar kimin için? Yalnız kendileri için mi? Hâlbuki kendileri o lisandan bir şey anlamazlar, o piyanoya biganedirler. Yegâne olarak istiyorlardı ki herkes bana ve kendilerine imrensin. En parlak, müstesna bir evlât olarak gösterileyim. Düşünmediler ki bu memlekette ne kadar yegâne, ne kadar müstesna olursak o kadar bedbaht olacağız. Düşünmediler ki bizi yaşatacağımız hayata, beraber ömür geçireceğimiz kocalarımıza göre terbiye etmek ve büyütmek lazımdır. Yoksa böyle âdetlere esir olacak kadar âciz ve zayıf oldukça bu muhit içinde bizi bedbaht ve ağlamaklı etmekten başka bir şey yapmak kendileri için mümkün olmayacaktır." (s.22)

Yaşanılan muhit ele alınarak, bu muhiti oluşturan unsurların bireyle olan çelişkisi verilir. Çocuklar, anne ve baba baskısından sonra başladıkları; "kendilerini birdenbire farklı kültür ve çevrelerden gelmiş öğrencilerin teşkil ettiği okul hayatının kozmopolitik yapısı içerisinde bulurlar. Okul idareleri dış görünüşe değer verdikleri için, öğretim dışında, öğrencilerin terbiyeleriyle ilgilenmekten acizdirler." (Gündüz, 1997: 510) Bu bakış açısı ve ilgisizlik yozlaşan fertlerin meydana gelmesine neden olur. Fertlerin tek gayesi servet edinmek ya da zengin bir kızla evlenmek olur. Eser, alınan eğitim ile muhit arasındaki tezatlığı da yansıtır.

"Tahsilim bir Türk kızının az çok tertipsiz usulsüz tahsilinden başka bir şey değil. Loti'nin iddiası gibi bir kız bu hayatta "Dezanşante" olmak için Kant'ı, Viçe'yi okumak lazım geldiğine benden iyi misal olmaz. Hayır, Kant'ı en küçük bir felsefe kitabını bile elime almadım. Fakat bütün vaktimi şiire, edebiyata hasrettim. Demek ki hassas ve derin bir ruh benim gibi uzun seneler böyle edebiyat sayesinde şiir ve hülya ile beslenirde sonra bu kadar adi bir muhite düşerse tabii ve cebri bir surette anlaşmazlık peyda oluyor. Bu anlaşmazlık kadar ruhu tahrip eden başka bir şey olamaz. Dünyada muhitine yabancı olmak kadar tahammülsüz bir felaket yoktur zannederim." (s.19)

*"Genç Kız Kalbi"*nde, Pervin'in düşünce dünyası aldığı eğitimle hayatı sorgulayan bir şahsın haykırışıdır. Yaşamla çelişen bir eğitimi anne ve babaların neden

çocuklarına aldırdığı sorgulamaktadır. Pervin, öğretilen hayat ile sunulan hayat arasındaki çelişkiyi şu şekilde sorgular:

> *"İstedikleri şey hislerimizin incelmesi, fikirlerimizin açılması ise, bu ince hislerimiz, açık fikirlerimizle bize tayin ettikleri hayatı nefretle kabul edeceğimizi niçin ve nasıl düşünmüyorlar?"* (s.21)

*"Aydemir"*de, kız çocuklarının eğitim sürecinde tek bir hedefe yönelik olması ele alınarak eleştirilir. Toplumun, tek bir alanda değil, her alanda kadınlara ihtiyaç olduğu vurgulanır.

> *"Bizdeki mekteplerin hemen hepsinin hedefi kız öğretmenler yetiştirmekti. Hâlbuki cemiyetin, yalnız kız öğretmen suretindeki mürebbiyeye değil, her terakki sahasında, her günkü yaşayışında, kadın irşadına ihtiyacı vardı."*(s.57)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, Kani'nin on üç yaşındaki kızını değerlendirişi, eğitimi ve aldığı dersler hakkında bilgi verilir.

> *"Daha kızım on üçüne yeni bastı. Etrafında şimdiden herifler pervane olmuş dönüyorlar. Haspa da anlar gibi bir kırılıyor, bir dökülüyor ki, olur şey değil!… Görsen ama, ne de akıllı! Keman, İngilizce, resim, piyano neler de neler? Hepsine yetişiyor, hocaları, kadınlı erkekli parmak ısırıyorlar."* (s.28)

*"Hiçbiri"*nde, Cavide'nin yetiştirilmesinde izlenecek süreç anlatılırken, onun iyi bir ev hanımı olarak eğitilmesi amaçlanır.

> *"Türkçe dersleri için bir hoca tutulacak ve her zaman bakmak için bir matmazel getirilecekti. Ali'nin Suzan'dan bir ricası, Cavide'yi iyi yetiştirmesiydi. Onun, çılgınlık derecesinde olan, fazla neşesinin ve afacanlığının önüne geçilecek, iyi bir ev hanımı olarak yetiştirilmesine gayret edilecekti."* (s.45)

"Sözde Kızlar" ve *"Şimşek"*te kız çocuklarının eğitim ve eğitim süreçleri verilir. *"Şimşek"*te, Pervin'in tahsili *"Üç sene iptidaî mektep. İki sene Fransız mektebi o kadar."* (s.44) şeklinde verilir. "*Sözde Kızlar"*da, Mebrure iyi bir eğitim ve terbiye için İzmir'de Amerikan Koleji'ne yatılı olarak verildiği belirtilir.

"Beni İzmir'de tahsile gönderdi. Çok fedakârlık etti. Çünkü bir tane evlâdı idim. İyi terbiye edilmemi istiyordu. Orada Amerikan mektebine leylî verdi, ayrıca Türkçe okumam için de hususî muallim tutturdu. Yedi sene İzmir'de kaldım." (s.73)

2.1.1.1.2. Erkek Çocuklarının Eğitimi

Osmanlı Devleti'nin yapısında ve yaşantısında erkekler, kadınlara göre daima ön planda tutulur. Kadınlar her alanda olduğu gibi eğitimde de geri planda kalır. Batılılaşmayla kadında ve kadının toplumdaki yerinde meydana gelen değişim, eğitim sürecinde de kendini gösterir. Bu değişim dönemin romanlarına da yansır. Sosyal hayatta bir sıkıntı yaşamayan erkekler, eğitim alanında da sıkıntıyla karşılaşmazlar. Bu nedenle eğitim konusunda romanlara daha çok kız çocukları yansır. Eğitim almasında bir sıkıntı yaşanmayan erkekler, kızlar kadar ön plana çıkarılmaz.

*"Jöntürk"*te Nurullah, eğitimini yatılı olarak almaktadır. Yaz tatillerin de bu eğitimi farklı şekilde, fakat yine yatılı olarak sürdürür.

"Nurullah Mekteb-i Sultani'ye devam edip yalnız cumartesi akşamları gelir ve pazar akşamları giderdi. O akşamı babası ve ablası ile geçirirdi. Büyük tatil geldiği zaman ise baba evinde ancak birkaç gün misafir kalıp, tatilini Kadıköy'deki Fransız mektebinde muallimlere yardım ederdi. Burada yatılı ve gündüzlü olarak kalıyordu." (s.71)

*"Küçük Paşa"*da, Salih'in küçük yaştan itibaren eğitimine başlandığı görülür. Eğitimin ilk aşaması yabancı bir mürebbiye ile verilir.

"Salih altı yaşına yaklaştığı esnada, pratik suretiyle Fransızca öğrenmesi ve yedi yaşına gelince okutulması, yazdırılması kararlaştırılarak Matmazel Aleksandrin Bujiye adında yirmi yaşlarında bir mürebbiye bulundu." (s.52)

*"Seviyye Talip"*te Hikmet, ilk eğitimini aile ocağında annesi Macide'den alır. İnsanlığın amacının sorgulandığı bu derste cesaretin ve doğruluğun önemi babasından örnekle verilmeye çalışılır.

"Macide, insanlığın amacı ne diye anlattığı bir hayali çocuğa aşılamaya çalışıyordu: Mert, dindar, doğru, onurunu koruyan ve cesur olacak.

— Yalnız topla, tüfekle değil, iradenle de cesur olacaksın; fena şeyleri yapmamak için cesur, inandığın, doğru bildiğin şeyi yapmak için, öldürseler bile, cesur olacaksın, oğlum. Daima, daima doğru, anlıyor musun Hikmet, doğruluğun başkalarını öldürse, yüreklerini doğrasa, ezse, en çok seni seven adama, ahiret azabı çektirse bile yine doğru! Anlıyor musun Hikmet?" (s.119)

*"Son Eseri"*nde, Asım her yönüyle kendini yetiştirmiş, resim ve musikiden anlayan, mükemmel denecek derecede keman çalabilen, Fransızcayı mükemmel konuşan biri olarak verilir.

*"Genç Kız Kalbi"*nde, Pervin'in bakışıyla olaylar değerlendirilir. Pervin, anne ve baba baskısı ile alınan eğitim arasındaki hayatı ve yaşamı sorgular. Pervin, okul idarelerinin yetersizliğini ve öğrencilerin ahlaklarıyla ilgilenilmediğini belirtir. Okul yaşamında bir kısım erkek öğrencilerin eğitimle alakalarının olmadığı; bu kişilerin tek gayesinin, zengin bir kız almak, servet yapmak veya bir devlet memurluğuna atanmak olduğu verilir. Bu tip şahıslardan biride Abdi Bey'dir.

"On sekiz yaşına kadar devam ettiği mekteplerin hiçbirisinden bir şahadetname almaya muvaffak olamamış ve bu tuhafın tuhafı, dört sene leyli devam ettiği Fransız mektebindeki tahsilinden ve evde hususi hocalardan aldığı Fransızca derslerinden sermaye olarak yüze kadar dürüst sayamadığı gibi zannederim alfabeyi de doğruca ezber okuyamaz. Nihayet son mektebinden de galiba kovulduğu vakit babasının rica ve istirhamlarıyla gümrüğe kabul olunmuş." (s.27)

*"Çalıkuşu"*nda Hacı Kalfa, Mirat'ın sürekli okul değiştirmesini istemektedir. İki yıllık sürelerle yapılacak bu değişiklikler, Mirat'ın yeni diller öğrenmesini sağlayacaktır. Bu dönem içerisinde farklı dillerde eğitim veren okullar dikkat çekmektedir.

"Mirat, iki sene Ermeni mektebine gitmiş, iki seneden beri de Osmanlı mektebinde okuyormuş.

Hacı Kalfa'nın programına göre bu çocuk, iki senede bir mektep değiştirecek, yirmi yaşına kadar sıra ile Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyancayı mükemmel öğrenerek tam bir adam olacakmış." (s.156)

2.1.1.1.3. Eğitim Yolunda Avrupa'ya Yöneliş

Yenileşme sürecinde yüzünü Batı'ya dönen toplum, birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da Batı'dan etkilenir. Bu etkileşim neticesinde Batı'ya öğrenciler gönderilerek, Avrupa'nın bilim ve teknik alandaki ilerleyişi öğrenilmeye çalışılır.

Tanzimat döneminde gençlerin en büyük hayali eğitimlerini Avrupa'da ve özellikle Paris'te almaktı. Bu dönem içerisinde gerek devlet eliyle gerekse şahsi imkânlarla birçok öğrenci Avrupa'ya gönderilir. Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin küçük bir kısmı kendilerini Batı kültüründen soyutlayarak, eğitimine önem verir. Batılılaşmayı doğru kavrayan bu gençlerin en büyük hayali memleketine faydalı olmaktır. Gönderilen öğrencilerin bir kısmı ise Batı'nın ilim ve tekniğinden ziyade, eğlencesine ve yaşamına yönelir. Sosyal hayata yönelen öğrenciler zamanla doğu-batı kültürü arasında çelişkiler yaşadığı gibi, Avrupai yaşamın etkisiyle kendi milletini beğenmeyen yozlaşmış tipler olarak geri döner.

Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemlerinde Batı'ya erkek öğrenciler gönderilir. Gönderilen öğrencilerde devlet ırk ayrımı yapmaz. Milli Edebiyat döneminde de erkek öğrenciler gönderilir. Batılılaşma sürecinde kültür etkileşiminde önemli rolü olan öğrenci gönderme politikasında "kız öğrencilerin gönderilmesi Cumhuriyet'le başlar." (Özer, 2005: 121) Kız öğrencilerin yurt dışına eğitim amaçlı gönderilmesi Cumhuriyet'le başlamasına rağmen; Milli Edebiyat dönemi romanlarından olan Müfide Ferit Tek'in, *"Aydemir"* romanında Avrupa'ya kız öğrenci gönderildiği görülür.

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde, Vedat Sarım Bey'in Paris'e atanması kızları Belkıs ve Leyla'nın Avrupai bir eğitim almasına fırsat verir. Belkıs ve Leyla Paris'te kaldıkları iki yıllık sürede birçok alanda eğitim alırlar. Özellikle *"spor, raks, musiki, taganni, resim"*(s.9) gibi alanlarda kendilerini geliştirirler.

*"Nedret"*te Nihat, Avrupa'da gerçek anlamda bir eğitim görmüş; kişilik ve karakterinde bir değişim olmadan memleketine dönerek, aldığı eğitim doğrultusunda mesleğini yapan bir genç olarak eserde yer alır.

Eğitim hususunda Avrupa'nın öne çıktığı en önemli eserlerden biri *"Mev'ut Hüküm"* romanıdır. Yazar bu eserinde eğitim için Batı'ya giden ve tıp eğitimi alan Kasım Şinasi'yi ön plana çıkarır. Kasım Şinasi, Avrupa'ya gitmiş olmak için gidenlerden değildir. Avrupa'da kaldığı süre içerisinde kendini tamamen eğitimine

verir. Eğitimini tamamladıktan sonra yurda dönerek, halkına hizmet eder. Kasım Şinasi'nin, Avrupa'ya gidiş amacı şu şekilde verilir:

> *"O, genç bir tip öğrencisi iken ihtiyar öğretmenlerinden daha zengin bir kütüphanesi vardı; küçük bir laboratuvarı içinde her yeni eseri, nazariyeyi anlamak için, babasının vaktiyle sonsuz ve karışık rakamlar arasında rahat kafasiyle çalıştığı gibi çalışıyordu. Sonunda Avrupa'ya giderken, dönüp meşhur ve zengin bir doktor olmak isteğiyle değil daima gerçeği bütün çıplaklığıyla görmek isteyen ve onun için bazan teleskop başında kırk yıl gökleri gözetleyen, bazan cam şişeler arasında mikroskopla başbaşa bütün bir hayat geçiren bilim adamlarının ateşli aşkıyla gitmişti."* (s.9)

Kasım Şinasi, yenileşme süreci içerisinde Avrupa'ya giden, Avrupa'nın sadece ilim ve tekniğini getiren kesimin temsilcisidir.

> *"Genç doktor Avrupa'dan henüz gelmiş bir meslektaş olmakla beraber, ellerinde Avrupa'dan herhangi bir damga olanların şımarıklığı, züppeliği yoktu. Bunun Avrupa'da bir bilim boyasına batıp, İstanbul'da kendini göstermekten çok ağırbaşlılıkla çalışmak için gittiğini ve vaktini boş geçirmediğini sezdiriyordu."* (s.117)

Yazar, Kasım Şinasi'nin aldığı eğitimle başarılı oluşunu öne çıkarır. Avrupa'dan geleli iki yıl gibi kısa bir süre olmasına rağmen; bilgi ve azmiyle İstanbul'un en meşhur ve en iyi kazanan doktoru olduğunu belirtir. Yazar, genç ve bilgi birikimi yerinde olan Kasım Şinasi'yi öne çıkarırken; Kasım Şinasi'nin şahsında bu meslekte olup da bu mesleğe gereken önemi vermeyen, başka işlerle uğraşan doktorları eleştirir. Kasım almış olduğu bilgi ile bilgisizleri tespit etmemizi ve o günden günümüze değerlendirme yapmamızı sağlar.

> *"Geldiğinden beri birkaç arkadaşı yoklamaya gitmiş, birkaçı da onu görmeye gelmişlerdi. Fakat hiç birinin hayatında gerçek bir fen adamı, bir meslek adamı tutumunu bulamıyordu. Doktorların bir bölüğü memur, bir bölüğü politikacı, bir bölü dedikoducu, bir bölüğü de sefahat adamlarıydı. Bunların kimilerinin muayenehaneleri sabahtan akşama kadar doluyordu; birçok hastaları ve geniş bir çalışma alanları vardı. Fakat aralarında hiçbirinin, uzun tecrübeler sonucu diye gösterilecek ağırbaşlı bir eseri yoktu. Neslin deneylerini toplayacak bir derneğe, bir gazeteye, hiçbir şeye rastlanmıyordu. Her alanda*

olduğu gibi, memlekette de doktorlar doktorluğu memurluk anlayışı ile kabul etmişler, hastasını muayene edip ilâcını verdikten sonra kendini mesleğiyle ilgili her şeyi yapmış saymışlar ve bütün hayatlarında basit ve pratik birer "tıp memuru" olarak kalmışlardı." (s.17)

*"Seviyye Talip"*te Fahri, Avrupa'ya eğitim için giden ve başarılı bir eğitim alan bir genç olarak yer alır. Fahri aldığı eğitimin sorumluluğunu taşıyan bir gençtir.

"Acaba Macide bu sınıf halkı kıskanıyor mu? Beni böyle birkaç Fransızca kelimeye evimi, esaslarımı kurban edecek bir züppe sanıyor. Hissediyorum ki biz, Batı uygarlığını genelleştirecek şimdiki nesil, pek büyük bir sorumluluk altındayız. Biz kar gibi beyaz, çocuk gibi saf ve temiz olmalıyız; hatta insanlığın gereği küçük fenalıklara bile eskilerden şiddetli davranmalıyız ki memlekete yeni fikirler, yeni esaslar sokabilelim." (s.23)

*"Sisli Geceler"*de okuma hevesi üst seviyede olan Fikret'in doktor olmasından sonra Avrupa'ya gitme arzusunda olduğu belirtilir. *"Baksana, doktor çıktı, daha hâlâ gözü okumakta. İllâ Avrupa'ya gidecek!"* (s.18)

*"Şıpsevdi"*de, yanlış batılılaşma ile gelen birçok sorun ele alınarak işlenir. Bu yanlışlıklardan bir bölümü eğitimle bir bölümü de yaşamla ilgilidir. Yazar eserinin girişinde alafrangalaşmanın üç örneği üzerine açıklamalarda bulunur. Açıklamanın birinci bölümü, varlıklı ailelerin ve devlet göreviyle Avrupa'da bulunan ailelerin çocukları hakkındadır. Çocukların Avrupa ile iç içe olduklarını, bu süreçte aldıkları eğitimin bir faydası olmadığını dile getirir. Bu süreçte büyüyen gençlerin ülkeye yarar sağlamadığı gibi zarar verdiği vurgulanır.

"İçlerinde gayet güzel Fransızca konuşanlar, ata binenler, kumarda ustalık gösterenler, yani orta derecede bir salon adamı olmak niteliklerini gösterenler var, ama bir antlaşma sırasında, bir kongrede çıkarlarımızı gereği gibi anlayacak ve koruma değerini gösterebilecek olanları yoktur. Devletimiz daima bu yüzden pek büyük ve önemli zararlara uğraşmıştır. Fransızca sıradan konuşmak başka, bilim ve fazilet sahibi olmak gene başka." (s.13)

Hüseyin Rahmi Gürpınar, Avrupa'da bulunan öğrenci ve insanımızın *"Avrupa'dan şıklık, kumar, dans, güzel konuşmak gibi salon hünerlerinden"*(s.9) başka bir şey getirmediklerini belirtir.

*"Şıpsevdi"*de, Avrupa'ya eğitim amaçlı gönderilen Meftun üzerine düşen öğrencilik vazifesini yerine getirmeyen biridir. Öğrencilikten başka her işle meşgul olan Meftun'un, Avrupa'da ne üzerine eğitim gördüğü bile belli değildir. Meftun'un amcası, Batı'ya gönderilen öğrencilerin getireceği bilgiyi dört gözle bekleyen halkın temsilcisidir. Meftun ise Batı'ya eğitim amaçlı gönderilen, ancak öğrencilik haricinde her işle meşgul olan kesimin temsilcisidir.

> *"Delikanlı, orada ne okudu? Askerlik mi? Hekimlik mi? Hukuk mu? Ticaret mi? Ziraat mi? Sanayi mi? Hayır, bunların hiç biri değil… O bir kolay meslek izlemek istiyordu. "Armut piş, ağzıma düş" derecesinde kolay ne meslek olabilir? İnsan her ne öğrenmek isterse istesin, bilgi sermayesini bir çalışma karşılığında kazanabilir. Yeğeninin dünyada tek bir allâme kesileceğini umarak İstanbul'da birtakım boş ümitlerle ağzı açık bekleyen amcasını Meftun, her hafta yalancı bir mektupla kandırarak o Fransız ülkesinde girmeyi mümkün gördüğü kuruluşlardan dolaşmadığını bırakmadı. Ama hep alargadan dolaşıyor, kayıtlı öğrenci sıfatıyla hiç bir yere girmiyor, dinleyici sırasında bulunabileceği kuruluşları, üniversiteleri dolanıyor, hiç bir kitap açmadan, zahmetsizce, kulaktan bir bilgin oluverip meydana çıkmak istiyordu."* (s.63)

Avrupa'ya eğitim amaçlıyla giden insanımızın memlekete dönüşü ve yaşamı, Avrupa'da geçirdiği başıboş zamanlar kadar ilginçtir. Bu insanlar, eğitim almışçasına her işten anlayan, her konuya söyleyecek bir sözü olan insan tipinin oluşmasına neden olur. Avrupa'dan eğitimsiz dönen bu gençler, olayları tümünü aldıkları eğitim ile değil gördükleriyle değerlendiren tiplerdir.

> *"Aile halkından kim hastalansa, Meftun Bey, hastanın nabzını tutar, saati çıkarır, vuruşları sayar, diline bakar, karnını fiskeler, göğsünü, arkasını dinler. Çünkü Beyefendi Paris'te bulunduğu sırada, tıp fakültelerinin de önünden geçmiş, belki kapılarından içeriye bir-iki adım atmış, belki kapıcılarıyla konuşmuş, belki o yapıların duvarlarına sürtünmüş olduğundan, o çeşitli öğrenimi arasına hekimliği de katmadan, bu bilgiden bir kara cahil denecek kadar nasipsizlikle İstanbul'a dönmeyi bir türlü uygun bulamamıştı. Yani ondan da çaktığını göstermek isterdi."* (s.73)

*"Aydemir"*de, Nedim Paşa kızlarının eğitimi için çok uğraşır. Bu yolda kızlarını devlet imkânlarıyla Paris'e gönderir, fakat bu eğitim süreci çok uzun sürmez.

"Nedim Paşa, bir müşkülatla aldığı hususi bir irade ile kızlarını Paris'e gönderdi; fakat bu tahsilleri çok sürmedi.

Nevin, iki sene sonra tıbbiyeye girmek için müsabakaya hazırlanıyordu. Hazin de konservatuarın son sınıfında idi ki, Nedim Paşa'nın Saray'dan uzaklaştırılmasıyla beraber çıkan ikinci bir irade onları geriye çağırdı." (s.23)

*"Kiralık Konak"*ta yazar, Avrupa'ya kaçan bir genç kızı Seniha'yı, eserin merkezine yerleştirerek batı ile doğuyu bir zeminde verir. Seniha, Avrupa'nın tesiri altında kalan genç neslin temsilcisidir. Seniha'nın, Avrupa'ya Batı kültürüne kaçışı, konakta mutsuzluğa ve çözülmeye yol açar. Seniha, mektubunda Avrupa'nın kendisi için ne ifade ettiğini ve aldığı eğitimi anlatır.

"Genç kız Paris'te mütevazi bir pansiyona yerleştiğini ve meşhur bir musikişinastan piyano dersi aldığını yazıyordu:

Burada hayat su gibi akıyor;" diyordu. "Saatlerin nasıl geçtiğini bilmiyorum. Sabahları Luxembourg bahçesinde dolaşmaya gidiyorum. Tenha bir yere çekilip elimde bir kitap bir kanepenin üzerine oturuyorum ve beyaz heykellerin omuzlarına düşen yaprakları seyrediyorum. Akşamları gelişigüzel herhangi bir caddede birkaç adım yürümek bana dünyanın bütün neşvelerine denk gibi geliyor. Buranın taşını, toprağını kendi memleketimizden ziyade seviyorum. Ahalisi ne kadar nazik, ne kadar zinde, ne kadar iyi insanlar!" (s.138)

2.1.1.2. Yabancı Dil ve Kullanımı

Osmanlı İmparatorluğunun Batı ile münasebetlerinde meydana gelen etkileşim, batılılaşma sürecini başlatır. Batı'yı tanıma ve Batı kültürüne yabancı kalmamak için dil öğrenimi zaruri hale gelir. Tanzimat, Servet-i Fünun dönemlerinde en çok bilinen ve öğrenilmeye çalışılan dil Fransızcadır. Bu dönemlerde Fransızcanın önem arz etmesi "16. asırda kapitülasyonlar dolayısıyla başlayan dostane münasebetler, muharebe ve muhasemeyi gerektiren pek az hadisenin zuhur etmesi de düşünülünce, Fransa ile kültür ve medeniyet temaslarımızın neden diğer milletlere nazaran daha kesif olduğu ortaya çıkacaktır." (Okay, 2008: 355) Kapitülasyonlar Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemlerinde etkili olan Batılılaşma da, daha çok Fransız tesirinin görülmesinin en önemli nedenidir. Önemli bir konu olan dil öğretimi için aileler özel hocalar, özellikle

mürebbiyeler tutarak, yurtdışı görevlerinde çocuklarını yanlarında götürerek veya çocuklarını yabancı dil eğitimi veren okullara göndererek dil öğrenmelerini sağlamaya çalıştıkları görülür.

Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemlerinden öne çıkan Fransız tesiri ve Fransızca kullanımı, Milli Edebiyat döneminde de devam eder. Bu dönemde Fransızca daha fazla kullanılmakla birlikte İngilizce ve Almancanın da varlığı görülür. Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemlerinde olduğu gibi, yabancı dil ve kullanımı Milli Edebiyat dönemi romanlarına da yansır.

"*Jöntürk"*te, sekiz yaşlarında olan Ayşe'nin konak içerisinde Çerkez cariyelerle konuşmaları neticesinde Çerkezce öğrenmeye çalışır. Romanda Çerkezcenin öğrenilmesi hususuna *"Çerkezceyi bilmesi çok da gerekli değildi."* (s.68) şeklinde yorum dikkat çekmektedir. Önemli olan Ayşe'nin Fransızca öğrenmesidir. Fransızca öğretimi için özel hoca tutulur.

> *"Ayşe bu dairede Fransızcayı da öğrenmeye başladı. Fransızca daha mükemmel bir dildi. Cariyelere piyano çalmak için ayrı, arp ve keman için ve alafranga, raks için de ayrı olmak üzere üç Fransız öğretmeni vardı. Ayrıca küçük hanımefendiye Fransızca öğretmek için bir de gayet iyi bir Fransız muallimi haftada üç gün ders vermeye geliyordu."* (s.68)

Kazım Bey, kızının dil eğitimi hakkında açıklamalar yaparak, Ayşe'yi Fransızca öğrenmeye ikna etmeye çalışır. Çünkü Ayşe Fransızca yerine Çerkezceye ilgi duymaktadır. Kazım Bey, dil öğretimi konusunda ailelerin izlediği yanlış politikanın en güzel örneğini teşkil eder. Bu politika kendi diliyle okuma yazma öğrenmeden, başka bir milletin dilini öğrenen o dilde okuryazar olan; bir nesli oluşmasına neden olur.

> *"Kazım Bey dil ve eğitim konusunda kızına "Çerkezceyi ne yapacaksın. Fransızcayı öğren. Alafranga, hem de tam alafranga olmak için Fransızca lazımdır. Kibar kızları hep Fransızca öğreniyorlar. Bazıları hocalar tutup bazıları da Frenk mekteplerine gidiyorlar. Çerkezceyi bırak! Fransızca öğren. Eğer Fransızcanı beğenirsem sana neler alırım neler!" diye teşvik etmektedir. Alınan kitaplarla Ayşe Türkçe okumaya başlamadan Fransızca okumaya başlamıştır. Ayşe on yaşına geldiğinde Fransızcayı şiveleriyle konuşacak derecede iyi öğrenmiştir."* (s.69)

*"Küçük Paşa"*da Salih'in, altı yaşına geldiğinde Fransızca öğretilmesi; yedi yaşında da okutulup, yazması için Aleksandrin adında bir mürebbiye tutulması yabancı dil eğitimine verilen önemi gösterir.

*"Handan"*da, Fransızca ile birlikte İngilizce konuşmalar da görülür. Eserde Refik Cemal'in, Server'e yazdığı mektupta, evleneceği kızı hatırlatmaya çalışırken, kızların İngilizce konuşmalarından hareket eder. *"…kısa yeldirmeleri, serbest tavırları, hızlı İngilizceleriyle giden kızlar! Bilir misin, bunların sokakta İngilizce konuşmalarına ben itiraz ederdim de sen: "Kendi aralarında, ne var?" derdin."* (s.7) Fransızca konuşma, Refik Cemal'in yurtdışı seyahatinde otel görevlisine gezilecek yer sorması esnasında görülür. Refik Cemal, kötü Fransızcası nedeniyle utandığını mektubunda eşine yazar.

*"Seviyye Talip"*te bir sohbet esnasında konuşulan dillere bakıldığında, dönem içerisinde Fransızcadan başka dillerinde konuşulduğunu görürüz. Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemlerinde Fransızcaya gösterilen ilgi, bu dönemde Fransızca ve İngilizce olarak birlikte devam eder.

> *"Cemal, girdiğimizi görür görmez kardeşleriyle daldığı Macarcayı bırakarak bizi Fransızca selâmladı. Matmazeller Türkçe bilmediklerinden elbette, biz de Fransızca konuşmaya başladık. Bu yönden zahmet çeken zavallı Macide idi. O, biraz İngilizce anlıyor ve söylüyorsa da Fransızca bilmiyordu. Fakat buna da çare bulundu: Matmazeller meğer İngilizce biliyorlarmış, Cemal de isteğini anlatabiliyordu; Numan, Seviyye ve bense, zaten hemen o dil içinde büyümüştük."* (s.78)

*"Son Eseri"*nde, sanat alanında kendini geliştirmiş olan Asım ile Halide Nusret'in *"Sisli Geceler"*de, Mine'nin son derece mükemmel Fransızca konuştukları belirtilir.

*"Acı Gülüş"*te romanın isminin belirlenmesinde eserin giriş kısmında yaşananların önemli rolü bulunmaktadır. İki dost arasında kurallar koyularak yangında kurtarılan "Almanach"ın herhangi bir sayfasının açılması ve buradaki sözlerden hareketle bir hikâye konusu çıkarılması kararlaştırılır. Eserde iki dostun kararları doğrultusunda cildin herhangi bir sayfasının açılıp, okunması ve tercüme edilmesini görülür.

"İl ya dans la douleur quelque chose de plus affreux á voir que ses larmes: C'est son sourire"

Bu satırları ikimiz birlikte şöyle tercüme ettik:

"Felâkete uğramış biri için ümitsizliğin en acı manzarası gözyaşlarından ziyade kendinin "tebessüm-i elemini" (acı gülüşünü) görmektir." (s.12)

*"Acı Gülüş"*te, Kenan ile Yağlıkçı Hasan Efendi arasındaki diyalog yabancı dile bakış noktasında önem arz eder. Ticaretle uğraşan Hasan Efendi için yabancı dillerin hepsi birdir. Hasan Efendi ile Kenan arasındaki konuşma, dini bütün görünen ancak evinde sazlı sözlü eğlence ve fuhuş yaptıran Uncu Ahmet'in evini bastırmak istemesi üzerinedir.

"Sandal vapur değil ya, içeride babam olsa yine bastıracağım."

"Que faire_ Il est la bétise même… (Ne yapmalı, herif aptalın ta kendisi…)"

"Tanrıma bin hamdüsenalar olsun. Fransızca anlamam."

"Eh öyle ise adiyö…"

"Adiyöden de çakmam. Benim bildiğim 'Allaha ısmarladık'tır.'

"İşte manasını söylüyorsun ya."

"Böyle senin gibi tatlı sululardan işite işite öğrendik. "mancarna" yemek, "moncorna" vakitler hayır olsun, "olavalava" nereye gidiyorsun, "piyastril" para, "ipsomi" ekmek…

"Bu söylediklerin benim hiç anlayamadığım bir lisandan, hele bu sonuncusu Rumca…"

"Canım Rumcası mumcası ne olacak? Hepsi bir herzenin soyu değil mi? (s.19)

Kenan ile Yağlıkçı Hasan Efendi arasındaki konuşma ticaret hayatı ve ülkenin gidişatı yönünde ilerler. Kenan, Hasan Efendi'nin bakış açısının yanlış olduğunu belirtmeye çalışırken sürekli yabancı dilde kelimeler kullanır.

…Ingorance, paresse, fanatisme, superstition, voilá les canses de nos malheurs. (Cehalet, tembellik, tassup, batıl fikirler, işte felâketlerimizin sebepleri.) (s.20)

İkili arasındaki konuşma sosyal hayatın değişim sürecinde görülen kuşaklar arası farkı belirginleştirir. Yeni ile eski arasındaki bu çatışmada, yeni nesil konuşmaları arasında yabancı dillere ait kelimeleri sık kullandığı görülür. Kenan ile Hasan Efendi de olduğu gibi Ragıbe ile annesi arasında da böyle bir konuşma örneği geçmektedir. Ragıbe görücü geleceğini öğrendiğinde bu geleneğe karşı nefretini yabancı lisanla dile getirir.

"— Maman, je ne suis pas une béte á vendre (Anne, ben satılık hayvan değilim.)" (s.111)

Kenan'ın hayata bakış açısında etkili olan Determinizm ve çıkarcı kişiler, onu sefil ve içinden çıkılmaz bir hayata sürükler. Kenan içine düşüp de çıkamadığı; bu sefil hayatı ve başına gelenleri, Fransızca bir ahlak kitabında okuduğu *"Le bonheur n'est que l'interet et l'interet est vil et indigne." (Saadet, çıkardan başka bir şey değildir.)* (s.240) sözle yorumlar.

*"Cadı"*da, Naşit Efendi'nin eski hanımlarından biri olan Şükriye tanıtılırken; Şükriye Hanım'ın eğitimi ve konuştuğu yabancı diller üzerine şu ifadeler kullanılır: *"Frenk mektebinde okumuş; Türkçe, Fransızca, İngilizce ve her türlü dilden biliyor."* (s.22)

*"Hakka Sığındık"*ta, Fettah başından geçenleri anlatırken, Komiser Şinasi not tutmaktadır. Komiser Şinasi hakkında bilgi verilirken yabancı dil kullanımıyla ilgili bilgiler yer alır.

"Bu zat, Türkçeyi bir edip kadar doğru yazıp okur, Rumca ve Fransızcaya âşina, Avrupa'da münteşir polise ait âsarın çoğunu mütalea ile tevsi-i malûmat etmiş, zabıta memurlarımızın arasında emsaline tesadüf olmak muhal bir nadire-i dirayet ve zekâ idi." (s.74)

*"Şıpsevdi"*de, yabancı dil ve kullanımı üzerine genel yorumlar dikkat çekmektedir. Eserin giriş bölümünde alafrangalaşma sürecinde üç örnek üzerinde duran yazar, dil konusundan da bahseder. Görev için Avrupa'ya giden ailelerin çocuklarının yabancı dil öğrenme fırsatı bulduklarını belirtir. Dil öğreniminin günlük konuşma

sınırları içinde kaldığını ve ilmi boyutta ulaşmadığı vurgulanır. Bu nedenle devlete ve devletin ilerleyişine bir faydası olmadığını belirtilir.

Yazar, alafrangalaşmanın ikinci örneğinde batılı kadınlara aşırı ilgi gösterip, onlarla evlenen insanların karşılaştığı sorunları ele alır. Bu evliliklerde erkeğin sürekli kendini ezik hissedeceğini vurgular. Bu evlilik neticesinde yaşanacak en büyük sorun, çocukların konuşacakları dil üzerinedir. Yazar, çocukların konuşacakları dil üzerine *"…anaları Frenkçe, babaları Türkçe, dadıları Rumca konuştuklarından dillerin bu bülbülleşmesi içinde büyüyen yavrucuklar üç yaşındayken üç-dört dille konuşur görünürler. Ama on yaşına gelirler de hâlâ başlıca bir dilden içten bir konuşma gücü gösteremezler."* (s.16) yorumunu yapar.

Avrupa'ya eğitim için giden ancak hiçbir eğitim almadan sadece duydukları ve gördükleriyle kendini eğitim almış gösteren Meftun, bu süreçte öğrendiği Fransızca kelimelere yer verilir. *"Meselâ ciddi bir ilmin notlarına ayrılmış sayfaların kenarında Paris külhanileri, dilinin adî kelimeleri görülür, tarihle, edebiyatla ilgili yararlı, önemli konuların sayfa çevrelerinde aşağıdaki garip terimlere rastlanır:*

Nou-nou	*Sütnine*	*Petit noir*	*Kahve fincanı*
Moche	*Çirkin*	*Frangine*	*Hemşire*
Gosse	*Çocuk*	*Gago*	*Aval*
Môme	*Keza*	*Rupin*	*Zarif*
Chigner	*Ağlamak*	*Sauce*	*Çamur, yağmur*
Parigot	*Parisli*	*Singe*	*Usta*
Paf	*Sarhoş*	*Taf*	*Korku*
Pégre	*Hırsız*	*Teuf-teuf*	*Otomobil*
		Tube	*Yüksek şapka*

(s.67)

Eserde yeni neslin yabancı dil kullanımlarına örnek verildiği gibi; Kasım Efendi'nin şahsında da eski neslin yabancı dile ve yabancılara bakışı verilir.

> *"Onun gözünde Fransız, İngiliz, Alman, İtalyan yoktu. Hepsi gâvurdu. Hatta bu çeşitli milletleri aynı dilden konuşur sanır, Ermeniceyle Almancanın, Fransızcayla Rumcanın bir farkını görmezdi. Bunların hepsi Kasım Efendi için gâvurcaydı."* (s.293)

Romanda yabancı dil öğrenimi üzerine fikir değişimleride görülür. Mahir yabancı dil öğrenimine şiddetle karşı çıkmaktayken; daha sonra cebinden yabancı dilde yazılmış notlar çıkar. Mahir'in bu fikri, hayatın getirdikleri ile değişir.

> *"Önceleri iki kelime Fransızca öğrenmesini istemezdi. Şimdi ise cebinde küçük bir konuşma kitabı, durmadan ezberliyor… "Bonjour madame, comment vous-portez vous?" gibilerden sıradan konuşmalardan başka ayrıca kâğıtlara yazılmış: Madame, vous etes la reine de mon coeur (Madam, gönlümün kraliçesisiniz)", "Madame, pourriez vous me dire les heures oú s'absente votre mari? (Madam kocanızın evde bulunmadığı saatleri bana söyleyebilir misiniz?" cümleleri pek dikkat çekici, pek manalı değil mi? İşte bu kanıtlardan, Mahir'i, yaradılışına aykırı bu yeniliklere, bu isteklere götüren bir kuvvet, etki, daha doğrusu bir madam olduğunu anlıyorum."* (s.379)

*"Aydemir"*de, Ali Cevat Bey, Fransızcası mükemmel olan bir edebiyat öğretmenidir. Dil öğreniminde en üst nokta o dile tam anlamıyla vakıf olup, o dilde eser yazmaktır. Ali Cevat Bey, Fransızcaya bir eser yazacak kadar vakıftır. Bu tespiti Nevin'in misafirleri karşılaması esnasında yaptığı sohbette görürüz.

> *— Sefa geldiniz doktor… arkadaşınız nerede? Durunuz sizi D.M.'e tanıştırayım.*
>
> *— Madam, bizim edebiyat hocalarımızdan Ali Cevat Bey,*
>
> *— Tanıdığıma memnun oldum. Fransa'ya gittiniz mi beyefendi?*
>
> *— Tabiî, Fransa'nın perestişkârıyım Madam. O derece ki, Fransızca bir eser bile yazdım. İhtimal ki okumuşsunuzdur. Bir şiir kitabı."* (s.26)

*"Çalıkuşu"*nda, yabancı dil eğitimine verilen önemi, Mirat'ın eğitimi sürecinin planlanmasında görürüz. Hacı Kalfa, Mirat'ın iki yılda bir okul değiştirmesini planlayarak, bu süreç sonunda Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyancayı mükemmel bir şekilde konuşacak bir eğitim aldırma planı yapar.

Feride almış olduğu eğitimle Fransızca öğretmenliği yapacak kadar bu dile hâkimdir. Feride'nin Fransızca hocalığına başlayacağı gün, okul müdürünün Feride'yi öğrencilerine tanıtırken Fransızca hakkında söyledikleri; bu dile verilen değeri göstermektedir. Abartılı yapılan bu konuşma, Feride'nin anlatımıyla verilir.

"Aman, neler söylüyordu! Avrupalılar tıbbı, kimyayı, felekiyat ve riyaziyatı Araplardan aldıkları halde biz ne halt karıştırıp Avrupalılardan yeni bilgileri almıyoruz? Avrupalıların hazainü ilm-ü irfanına payzeni duhul olup gücün yettiği kadar ganimetler almak meşru bir çapul imiş. Bu çapul öyle topla, tüfekle olmaz, ancak Fransız diliyle olurmuş." (s.250)

*"Bir Sürgün"*de, Paris'e kaçan Doktor Hikmet Fransızcası iyi olan ve Fransızcaya büyük önem veren biridir. Doktor Hikmet'in, Paris'e kaçışı ve Paris'te yaşadığı sürede dil noktasında sıkıntıya düşmediğini görürüz. Doktor Hikmet, yabancı dile oldukça önem vermekte ve yabancı yayınları özenle saklamaktadır.

"Doktor Hikmet ancak kendi yatak odasına tahsis etmiştir. Çünkü ona göre Fransız diliyle basılmış bir yazı, hattâ basbayağı bir bakkal ilânı bile olsa "mukaddes kitaplar"ın metinleri gibi yüksek sesle ve bir hususî ahenkle okunmalıdır." (s.20)

*"Kiralık Konak"*ta Seniha, duyguların en güzel anlatımı ancak Fransızca ile olacağı düşüncesindedir. Duygularını dile getirirken Fransız şiirinden örnekler alır.

"Seniha bu mektuplarında, ekseriya, Fransa'nın aşk şairlerinden birçok uzun istinsahlar (kopya etme, alıntılar) da yapıyor, kendi coşkunluğunu ancak onlar vasıtasıyla ve onların haliyle anlatabiliyordu. Hiçbir kap onun ruhuna göre değildi; her sözü dar ve az buluyordu." (s.89)

*"Efruz Bey"*de, Babıâli'de dışişleri çalışanlarının, kendi aralarında Fransızca konuştukları görülür.

"Babıâli'nin her zamankinden daha sakin gibi duruyordu. Dışişleri tarafına geçti. Orada biraz hayat vardı. Kapıları önünde kalem beyleri dolaşıyorlar, "adetleri gereği" Fransızca konuşuyorlardı." (s.10)

2.1.1.3. Yabancı Okullar

Osmanlı İmparatorluğunda, Batı'nın üstünlüğünün kabul görmesiyle birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da yenilikler görülür. 18.yüzyılın sonlarına doğru askeri alanda görülen eksikler ve bu eksiklerin giderilmesine çalışılır. Osmanlıda yeni fikirlerin doğması ve yeniliklerin yayılması noktasında açılan yeni okullar aktif rol

oynar. Tanzimat, Servet-i Fünun ve Milli Edebiyat dönemlerinde eğitim alanında yenilikler devam eder, ihtiyaca göre yeni okullar açılır.

Yenileşme sürecinde açılan okullarla birlikte, ülkede yabancıların açtıkları okullar dikkat çeker. "Okulların toplum idealleriyle bağlantısı kuşkusuz ilgili ülkenin kendi hükümetiyle bağlantısına gelip dayanır. Çünkü bir devletin ideallerinin eğitim sisteminde yansıması o hükümetin alacağı kararlara bağladır. Hükümet anne babalarla aileleri kendi amacı yönünde doğrudan etkileyemez, kendi çıkarlarını koruyabilmek için okullardan yararlanır." (Adler, 1996: 118) Yabancı okullar, birçok yeni fikrin ve yeniliğin yayılmasında önemli rol oynarken; misyonerlik faaliyetlerinde de bulunur. Yerli ve yabancı eliyle açılan bu okullar, devirlerinin aydın insanını yetişmesine katkı sağlarken; kendi düşünceleri doğrultusunda bireyler yetiştirir. Yabancıların açtıkları okullar dönemin romanlarına da yansır.

*"Jöntürk"*te, Ahdiye ilk eğitimini kızlı erkekli bir okulda alır. Eserde kız öğretmen okuluna ve bu okul hakkında çıkan dedikodulara da yer verilir. Bu eserde isme geçen diğer bir okul Nurullah'ın yatılı devam ettiği Mekteb-i Sultani'dir.

*"Mev'üt Hüküm"*de Atıfe'nin hangi okula verileceği hususunda tereddüt yaşanır. Bu tereddüt Atıfe'nin, yatılı okula mı yoksa Amerikan okuluna mı verilmesi noktasındadır.

> *"Nedret"*te kâhya, Nedret'in anne ve babasının vasiyeti doğrultusunda hareket eder. *"…her ihtiyacına yetişecek kadar olan servetini de iyi idareye çalışarak kendisini Bebekteki Amerikan mektebine verdim."* (s.7)

*"Son Eseri"*nde, Kamuran'ın devam ettiği "Dam dö Siyon" okulu ve bu okuldaki misyonerlik faaliyetleri dikkat çekmektedir. Okulun resim öğretmeni misyonerlik faaliyetlerinde en aktif olan kişidir. Eserde misyonerlik faaliyetleri ve resim öğretmeni şu şekilde verilir:

> *"Tabiî olarak kuvvetli bir Katolikti. Beni de Hıristiyan yapmaya içten içe uğraştı. Muvaffak olamadı. Fakat bu bana kuvvetli bir din hissi aşıladı. Belki bir aksülâmel, belki mizacımın tesiri, herhalde "Dam dö Siyon"dan kuvvetli bir Müslüman olarak çıktım."*(s.67)

*"Cadı"*da, Naşit Efendi aracılığıyla Robert Koleji'nin ek inşaatının çevreye verdiği zarardan bahsedilir. Okulun sürekli genişleyen yönünü anlatarak bizim

okullarımızda bu tür genişlemelerin olmadığını vurgulanır. Eserde yeni okulların sürekli arttığına dikkat çekilir.

> *"Robert Kolej o tepeye kondurulduğu günden beri orada yapının eksik olduğunu Hisar'da gençten, yaşlıdan bilen kimse yok… İngilizliğin yurdumuzda bir "nüfuz" alanı demek olan o üstten bakan yerde okul binaları arttıkça artıyor."* (s.77)

Yazar aynı zamanda yabancı okulların, Batı'nın yayılmacı politikasının en güzel örneği olarak belirterek; bu süreci *"Konket Pasifik"* süreç olduğunu vurgular. Yazar, bu eğitim sürecindeki değişimin, bizim okullarımızda neden olmadığını da sorgular.

> *"Robert Kolej yöneticileri de, yerin bu tarihsel ergisinden yararlanarak bir okul yeri ele geçirdikten sonra ilk alışın metrekarelerini yılların sayısıyle çarparak tepeye yayıldıkça yayılıyor. Bugün o alanda ortaya çıkan yapılar nitelik ve nicelik bakımından çürük, kararmış tahta evlerden kurulan birkaç Rumelihisarı köyüne, değerce, üstün bir duruma gelmiştir. İşte buna (Konket Pasifik) yani barışçı yollarla fetih derler. Bu süre içinde bize, yani bu yurdun sahiplerine ilişkin rüştiyelerin, sultaniyelerin, hemen bütün okulların -Meşrutiyet çocuğu bazı eğitim bakanlarının yeniliksever çabalarıyla- yalnız adları değiştirilmiş; başkaca binalarının birer karış genişlememiş olduğuna şaşalım mı, acınalım mı?"* (s.78)

*"Sözde Kızlar"*da, Nevin ile Mebrure arasında geçen konuşmada yabancı okul ismi geçer. Nevin, Mebrure'nin piyano çalıp çalamadığını sorması üzerine Mebrure az çalabildiğini ve piyano hakkındaki bilgisini de İzmir'deki Amerikan Koleji'nde öğrendiğini söyler.

*"Şimşek"*te, Pervin hakkında bilgiler verilirken iki yıl Fransız mektebine devam ettiği belirtilir.

*"Çete"*de, Beyrut'tan Adana'ya geliş süreci içerisinde *"Yukarıda Amerikan Üniversitesinin geniş bahçeler içindeki yer yer dağınık binaları görünüyor"* (s.12) ibaresi yer alır.

*"Çalıkuşu"*nda, Feride, on sene kapalı kaldığı ve Fransızca eğitim aldığı okulunu tanıtır. Bu okul*"Dam dö Sion"*dur.

*"Acı Gülüş"*te, yabancı okullara bakış açısı oldukça önemlidir. Kenan ile Hasan Efendi arasında geçen konuşmada, Hasan Efendi okullarımızı beğenmeyerek; yenileşme sürecinde bir nevi moda olan yabancı okulların çocuklarımıza gerçek anlamda bir eğitim veremeyeceğini vurgular. Yabancı okullarda eğitim alan çocukların, manevi duygulardan yoksun kaldığını ve bu çocukların kendi vatanlarına düşman olarak büyütüldüğünü belirtir.

> *"Bizim mahalledeki kibarlar, çocuklarını Cizvit mekteplerine gönderiyorlar. Niçin böyle yaptıkları sorulunca onlar gibi okutma yerlerimiz olmadığını söylüyorlar. "Mektep" adını verdiğimiz, memleketteki o irili ufaklı binalar nedir? Ne içindir? Neden millî tahsil yolunda değil ve olamıyor aklım ermiyor. Frenklerin, çocuklarımızı Türklük için terbiye etmeyecekleri meydanda bir şeydir. Oralarda bir iki "fan fan" öğrenip çıkıyorsunuz. Milliyetimize karşı en büyük düşman siz oluyorsunuz."* (s.21)

2.1.1.4. Yeni Edebiyat

2.1.1.4.1. Edebiyatta Yenileşme Süreci

Tanzimat, öncesi Türk hikâyeciliği geleneksel tarzda olup, 18. yüzyılın sonlarına kadar devam eder. Bu süreçte halk edebiyatı ürünleri öne çıkmaktadır. Özelikle "Kerem ile Aslı, Aşık Garip, Emrah ile Selvihan, Ebu Müslim Cenkleri, Kesikbaş Hikayesi, Battal Gazi, Köroğlu, Dede Korkut Hikayeleri gibi metinler yanında Divan edebiyatından gelen Leyla ile Mecnun, Vamık u Azra, Gül ile Bülbül, Hayal ü Yar, Hüsrev ü Şirin, Yusuf u Züleyha, Hüsnü Aşk, Şah u Geda gibi mesneviler daha çok seçkin sınıfın okuduğu metinler olarak öne çıkar." (Kolcu, 2007b: 11)

18. yüzyıldan sonra başlayan süreç geleneksel hikâye ile yenileşen hikâye ürünlerini görmemizi sağlar. Özellikle Baccacio'nun ve Decomeron'un toplu hikâye anlayışı ve "Batı tecrübesini birleştirerek yeni bir terkibe varmayı başarmışlardır. Bu aşamada Giritli Ali Aziz Efendi'nin Muhayyelatı-ı Aziz Efendi adlı kitabındaki hikâyeler ile Emin Nihat Bey'in Müsameretname (Gece Hikayeleri)'si (Kolcu, 2007b: 11) ve Ahmet Mithat Efendi'nin yirmi beş hikayesini topladığı Letaif-i Rivayet serisi ilk örnekleri oluşturur. Hikâyecilikte görülen bu değişim süreci, 19. yüzyılda en güzel örneklerini Küçük Şeyler adlı hikâyeleriyle Samipaşazade Sezai verir. Nabizade Nazım ve Halit Ziya ile önemli bir mesafe alan Türk hikâyeciliği, en güzel ve başarılı

örneklerini Milli Edebiyat döneminde verir. Milli Edebiyat döneminde özellikle Ömer Seyfettin, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Reşat Nuri, Halide Edip, Yakup Kadri, Refik Halit dil, üslup ve tema bakımından Türk hikâyeciliğinde önemli mesafeler alınmasını sağlar.

Tanzimat Fermanı ve sonrasındaki süreç birçok alanda değişime zemin hazırlar. "Edebiyatımızın Batılılaşması'nda ve onun ilk basamağı olan Tanzimat dönemi edebiyatında yeniliğin ilk belirtileri, Batı kaynaklı bir takım yeni formlar ve bu formlarla verilmek istenen muhteva ile ilgili değişikliklerdir." (Okay, 2005: 61) Tanzimat'la birlikte değişim süreci hızlandığı gibi birçok alanda kendinin gösterir. Tanzimat'tan sonra değişen ve gelişen temaların başında aile gelir. Aile dönemin edebiyatında oldukça çok işlenir. Özellikle "yanlış evlenmeler, görmeden evlenmeler, bedbaht çiftler, ailenin zorlamasıyla kurulmuş yasak ilişkiler vs. Buna bağlı olarak kadın da ikinci bir tema olarak gelişir. Kadın, evlenmede ve aile içindeki hürriyeti, eşitliği (asrın sonuna doğru feminizme kadar varacaktır), eğitimi, düşüşü ve yükselişi, meslek sahibi olamayışı ile roman ve tiyatromuza girer." (Okay, 1998: 53)

"Tanzimat'tan sonra gelen nesillerin bir taraftan batıya ilgileri arttıkça batı dünyasının zihniyet ve yaşantısını benimseyip bu zihniyet ve yaşantı biçimine göre hayatlarını tanzim etmeye başladıklarını, doğu edebiyatı ve düşünce dünyasından yavaş yavaş uzaklaştıklarını kabul etmek gerekir. Bu durum Servet-i Fünûn sanatkarları içinde nesircilerde kendini daha belirgin olarak göstermiştir." (Çıkla, 2004: 267) Servet-i Fünûn dönemi temsilcileri Avrupa'yı özelliklede Fransa'yı örnek alırlar. Batılılaşma süreci içerisinde "edebiyatımızı kökten modernleştirmek amacı ile yola çıkan Servet-i Fünûnculardа, Tanzimat döneminde görülen doğu-batı ikiliğine ve sentez endişesine rastlanmaz. Onlar kökten ve toptan batılılaşma yanlısıdırlar. Sanat konusunda asıl düşünceleri, batılı tekniklere ve türlere karşı edebiyatımızın kapılarını ardına kadar açmak, örnek aldıkları eserler ayarında ürünler verebilmektir. Bu alanda yeterince batılı olduklarını, mesela bizde örneklerle rahatça boy ölçüşebilecek olgunlukta eserler yazdıklarını kabul etmek gerekir. Bu başarıda en büyük pay, hiç şüphesiz ki Halid Ziya'ya düşer." (Kavcar, 1985: 64)

Milli Edebiyat döneminde değişim süreci başka bir boyut kazanır. Fransız İhtilali ile başlayan, gelişen olaylar ve siyasi süreç neticesinde "imparatorluğun bir Osmanlı milleti yaratmak şeklindeki gecikmiş rüyası, bu öncü ve uyarıcı çalışmaların etrafında başkalarının da meydana gelmesini sağlar. Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa, Ali Suavi ve Şemseddin Sami bu yıllarda yazdıklarıyla ufuk açıcı olurlar ve daha

sonraki yıllarda telaffuz edilmeye başlanacak olan milli ve milliyetçilik kavramlarının ilmi zeminini oluştururlar." (Argunşah, 2005: 183) Özellikle fikir hareketlerinin oluşturduğu zemin ve bu dönemde görülen savaşlar Doğu-Batı çatışmasını belirginleştirir. Belirginleşen bu çatışma milli unsurların ön plana çıkmasını sağlar.

1908 yılında kurulan Türk Derneği "Yeni Lisan hareketindeki görüşleri 1911 öncesinde başlatmak üzere kurulmuş bir dernektir." (Argunşah, 2005: 193) Türk Derneği dil üzerine görüşlerinin ve izlenmesi gereken yolu "Beyanname" başlıklı yazılarında dile getirirler. Dil üzerine izlenmesi gereken yolu belirlemelerine rağmen "Daha çok yapılan suçlamaları cevaplamak ve kendilerini anlatmak için gösterdikleri çabalar arasında istediklerini gerçekleştirmiş gibi görünmezler. Ancak yazı diliyle konuşma dilini birleştirmek ve bu dilin etrafında milli bir edebiyat meydana getirmek isteyen Yeni Lisancılar, onların tecrübelerini de devralmışlardır." (Argunşah, 2005: 193)

Milli Edebiyat döneminden önce temelleri atılmış olan tiyatro, mizah ve hiciv alanlarında olduğu gibi; edebi eleştiri, gazetecilik ve dergi alanlarında da oldukça önemli gelişme sağlanır. Meşrutiyetin ilanıyla oluşan süreçte Milli temele dayanan birçok dergi çıkarılır. Bu dergiler: Genç Kalemler, Türk Yurdu, Yeni Mecmua, Şair, Dergah, Büyük Mecmua, Halka Doğru, Türk Sözü, Kalem, Cem, Akbaba, Kelebek, Diken'dir.

Meşrutiyetin(1908) ilanından sonra dergi ve gazetecilik alanında da önemli gelişme görülür. Bu dönemde oldukça fazla gazete basılır. Bu gazetelerden bazıları şunlardır: "Aks-i Seda, Alem, Amid, Amid-i Sevda, Anadolu, Askere Aşiyan, Bağçe, Barika, Berika-i İrşad, Beyanülhak, Bosna, Boşboğaz, Ceride-i Vakfiye, Ciddi Gazete, Cihan, Cingöz, Cuma, Dalkavuk, Davul, Demet, Doğru Yol, Edep Yahu, Efkar-ı Millet, Envar-ı Ulûm, Hacivat, Hukuku Umumiye, Hürriyet, İbiş, İkbal, İkbal-ı Millet, İktisat, İncili Çavuş, İnsaf, İntibah, İrşad, İslam ve Ulûm, İstikbal, İstişare, İtidal, İtimad, İttifak, İttihat ve Terakki, İttihad-ı İslam, İzmir, Kadın, Kalem, Karagöz, Karakuş, Ezop, Karnaval, Kukuruk, Makine, Mebus, Baytariye, Mehasin, Mekarim-ül Ahlak, Meşrik-i İrfan, Metin, Mevsim, Meziyet, Mikyas-i Şeriat, Millet, Mir'at-ı Alem, Mir'at-ı Maarif, Misbah, Miskad, Muallim, Karnaval, Musavver Meşher, Musavver Mevsim, Musavver Muhit Musavver Nevzad-ı Vatan, Musavver Papağan, Musavver Seyyare, Muzaffer, Müdafa-i Hukuk-ı Vatan, Müjde, Necat-ı Millet, Necm-i Terakki, Neyyir-i Hakikat, Pertev-i Adalet, Protesto, Püsküllü Bela, Rehber-i Saadet, Rehber-i Vatan, Sda-yı Hak,

Sada-yı Mazlum, Sebat, Sebilürreşad, Serbest İzmir, Serbesti, Seyf ve Kalem, Seyyare, Son Haber, Şakacı, Şakrak, Sark, Şark, Şuun-u Hukkiye, Şükombi, Tanin, Tashih-i Efkar, Tasvir-i Hayal, Tavus, Terakki, Tan, Tonguç, Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye, Üç Gazete, El Üfürük, Vakit, Volkan, Yaşasın Ordu, Yeni Edirne, Yeni Gazete, Yıldız, Zevzek, Ziraat Gazetesi, Zuhuri" (Kolcu, 2007b: 349)

2.1.1.4.2. Batı Edebiyatının Romanlardaki Yansıması

Milli Edebiyat dönemi romanları milli bir karakter taşır. Romanlarda görülen karakterler ve işlenen konular, günlük hayatının yansımasıdır. Dönemin temsilcileri halka uzak durmayarak; aydınla toplum arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmıştır. Romanlarda doğu-batı çatışması daha da belirginleşir. İstanbul-Batı ilişkisine, Anadolu-İstanbul-Batı olmak üzere farklı bir süreç getirilir. Unutulan Anadolu'ya tekrar yönelme görülür. Yazarlar bu çatışma ortamında kahramanları yanlış batılılaşma yolunda öne çıkararak, doğruya dikkat çekme eğilimindedirler.

Milli Edebiyat döneminin en önemli özelliği batılılaşmaya bakışıdır. Batılılaşma sürecinde izlenilen yolun yanlışlığı vurgulanır. İncelediğimiz romanlarda Batı'ya ait yazar, eser, dergi ve gazete isimleri yer almaktadır. Bu isimlerin Milli Edebiyat dönemi yazarlarınca kullanılması batı edebiyatının yazar ve yapıtlarını okuyucuya ulaştırmaları ve batılılaşma sürecine etkileri bakımından önemlidir.

2.1.1.4.2.1.Kitaplar, Yazarlar ve Şairler

*"Jöntürk"*te Ceylan, Fransız edebiyatıyla yakından ilgilenmektedir. Feminist bir bakış açısıyla kadın sorunları konusunda önemli bir bilgi birikimine sahip olmasının tek kaynağı vardır, o da Fransız edebiyatıdır. Ceylan, *"Fransızca olarak kadın sorunlarına dair yazılanların hemen tümünü okumuştur. Her neyi okumuş ise onu bizim ülkemizdeki hallere uyarlamıştır."* (s.91) Ceylan'ın Batı edebiyatıyla yakınlığı, insanların yeni haberdar oldukları konularda daha önceden bilgi sahibi olmasına ve bu konularla ilgili konuşmalarda yorumlar yapmasına imkân sağlar.

*"Küçük Paşa"*da Salih, Paşa tarafından konağa alınır ve himaye edilir. Ancak Paşa'nın ölümü ile Naime tarafından kötü muamele edilir ve köyüne gönderilir. Orada da üvey annesi eziyet eder ve bir kış günü sokakta kalınca kurtlar tarafından parçalanır. Naime, çocuk düşürdüğü zaman çektiği eziyet ve gördüğü rüyalara dayanamaz. Naime, köye telgraf çekilerek Salih'in getirilmesini ister. Naime'nin dayanamayıp delirdiği gün

köyden Salih'in kurtlar tarafından parçalandığı haberi gelir. Zarif Bey bu kötü haberi okuduğunda mürebbiye bu olaylara şu açıklamayı getirir:

> *"— Adaletin pek sabırsızca hükmünü icra ettiği bir konakta bulunuyoruz, Kâmil Flamaryon'un "Inconü" namındaki kitabına ehemmiyetle ilâve edilecek rüyalar, görünüşler arasında yaşıyoruz, diye mırıldandı."* (s.187)

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde Belkıs'ın boş vakitlerinde sürekli Fransızca kitaplar okuduğunu ve okuduğu bu kitapların düşüncelerinde etkili olduğunu görmekteyiz.

*"Ateşten Gömlek"*te şoförlerin kumandanlarını taşımadıkları vakitlerde Fransız yazar Xavier de Montepin'i okuduklarını verilir.

*"Seviyye Talip"*te Macide, yabancı yayınlara aşırı bir ilgi duymaktadır. Meşrutiyet'in ilanı ile basın yayın hayatında görülen artış ve Meşrutiyet'in getirdiği özgür fikir ortamında yazılan her şeyi okumak ister. Bu nedenle yemek saatlerinde bile elinde gazete bulundurur.

> *"Macide'de yeni bir merak uyandı. Vaktini okumaya harcıyor, İngilizce alfabeler, coğrafya, tarih kitapları, sağlık bilgisi dergileri, hasılı ne bulursa okuyor ve ilân edilen kitabı aldırıyordu."* (s.41)

*"Son Eseri"*nde, Mediha'nın yirmili yaşlarda olduğu dönemde okumaya oldukça meraklı olduğu belirtilir. Mediha'nın okuduğu eserlerin çoğunluğu Fransızcadır.

> *"Edebiyata merakı samimîdir. Eline geçen, bilhassa Fransızca eserleri ne olursa olsun okur. Kafası fena istif edilmiş bir kütüphaneye benzer. Bazen iyi bir eseri adamakıllı anlar ve anlatır, bazen da en adî, en mübalâğalı bir romanı tabii olarak okur."* (s.16)

"Acı Gülüş" ün ilk bölümünde verilen büyük yangında birçok ev ve eşya yanar. Bu yangında zarar gören evlerin birinde, kurtarılan eşyalar arasında kitaplarda bulunmaktadır. Eser bu yangında kurtarılan kitaplardan bölümler okuması ile başlar. Bu yangın ve kurtarılan kitaplardan bölümler okunması eserde önsöz kısmı olarak verilmiştir.

> *"Hemen soba odunluğunu aradım. İçinde bir yığın siyah ciltler yatıyor. Voltaire'nin bütün eserleri… Numara sırasıyla ciltleri saydım. Her ikisi bir arada ciltli olmak üzere doksan iki ciltten yalnız sonuncusu, fihrist cildi yoktu,*

ötekiler tamamdı. Bütün hikmetlerine karıştırdığı ince alayları ile, hayatımın en hüzünlü zamanlarında beni oyalayan, düşündüren, güldüren, derin derin düşünmeye mecbur eden bu kıymetli arkadaşım, sanki o günü, o siyah ciltler arasında beni şöyle teselli ediyordu: "Aziz dostum seninle buluşmak için alevler içinden kaçarak işte geldim." (s.8)

Görülen diğer bir kitap türü evlilik üzerinedir. Ragıbe Hanım ve Kenan Bey evliliklerinin ilk aylarında "*…karı-kocaya yol göstermek için yazılmış kitaplar getirttiler. Sadece para kazanmak için yazılmış bu çeşit eserlerin gülünç sözlerini hayatlarında yapmaya uğraştılar."* (s.119)

Ömer Numan, Ragıbe Hanım'ı görüp beğenmesinden sonra onun okuduğu kitaplara dikkat ederek, bu kitapları temin eder ve okur.

"Bir gün elinizde Louise de Lavaliére'in 'Un Double Amour'unu okudum. Bu romanı hemen ben de alarak okudum. Bunda ümitsizce bir aşkın, kurbanını öldürünceye kadar olan korkunç safhaları beni bitirdi. Sonra elinize Leon Faber'in 'Bir Mutallakanın Mektupları'nı, Michel Proven'in 'Ayrılma Sanatı'nı, Cainibru'nun 'Ölmek Daha İyidir'ini, René Mezeroy'un 'Aşk Tehlikede'sini, Maksim Fromon'un 'İşkence'sini ve daha başkalarını sıra ile okudum." (s.177)

Kenan hataları nedeniyle düştüğü perişan halini değerlendirirken; determinizme göre yorumlar yapar. Her insanın iyi ve kötü tarafları olduğunu belirterek, toplumun deliliğe bakışı üzerine yorumlar yapar. Bu yorumlarında Batı'ya ait yazar ve eserlerden örnekler verir.

"Deliliklerinin meşalesi ile asırlardan beri insanlığı aydınlatan bu akılları denk olmayanların içinde medeniyetin varlıklarıyla övündüğü en büyük insanlar görürsünüz. Sonrakiler, yaman ve biraz saygısız tenkit kalemiyle deli insanlar defterine ta Sokrat'lardan başlayarak Shakespeare'leri, Moliére'leri, Voltaire'leri, Rousseau'ları, Descartes'leri, Montesquiou'ları kaydetmekten çekinmeyerek bu aman vermez korkunç hükmünü Musset'lere, Balzac'lara, Tolstoy'lara, Flaubert'lere, Zola'lara, Maupassant'lara ve daha daha benzerlerine kadar genişletmiştir.

> *Shakespeare'nin deliliğini Otheloo'da, Hamlet'te, Macbeth'te, Moliére'inkini Adamcıl'da, Cimri'de, Hayali Hasta'da, Goethe'ninkini Verter'de görüyorlar. Flaubert'in Madam Bovari'sini, Zola'nın Küre'sini, Hayvan Beşer'ini; Tolstoy'nin Kroçer Sonatı'nı, Karanlıkların Kuvveti'ni ve hep daha böyle eserleri vücuda getirenlerin hastalıklı ruhlarının bir aynası olarak seyrediyorlar."* (s.256)

*"Cadı"*da ölen insanların ruhları üzerine geçen konuşmada yabancı yazar ve yapıt adları geçer. Ölen insanların kişiliğini yitirmeksizin, bedenden bedene geçilmesi ve sürekli bedenlerde yaşayarak ruhun olgunlaşması şeklinde görüşlere inanmadığını belirten Şükriye Hanım'ın babası, konuşmasında yazar ve yapıt adlarını örnek olarak kullanır. Bu tür söylemlerin ve bu felsefi bakış açısının doğru olmadığını dile getirir.

> *"Eflâtun (Fedon) adlı yapıtıyla bu düşünceyi savunmuş; Lamartine'in de (Sokrat'ın Ölümü) adındaki felsefî manzumesi Fedon'dan esinlenmiştir. Ölüm, yaşamdan geldiği için yaşamın da ölümden doğduğu temeline dayanan felsefe… İnsan yeniden bir şey öğrenmezmiş; önce başka bir evrende bildiklerini hatırlarmış… Filan falan… Bunlar eski nağmeler."* (s.122)

*"Gulyabani"*de, Hüseyin Rahmi *"Okuyucularınızdan bir Hanımnine"* (s.24) notu düşülmüş olarak aldığı bir mektubu eserin giriş bölümünde verir. Bu mektupta okuyucu, yazarın masal ile roman karışımı bir eser yazmasını istemektedir. Okuyucu buna sebep olarak okurların romanları anlama hususunda zorlandıklarını belirtir. *"…Romanın, onların saf anlayış güçlerini zevklendiren açık, içten noktalarında bu aciz okuyucunuzun da sevinci sonsuzdur. Ama yazık ki her kadınnine Schopenhaure'ın dünyayı kara gözlükle gösteren üzücü felsefesine ayna olan satırlarından anlam çıkarabilecek bir zihin terbiyesine sahip değildir…"* (s.24) Bu düşüncesinden hareketle yazardan romanın sanat değerini düşürmeden masal seviyesine indirecek, masalı da roman seviyesine çıkaracak, içerisinde gizemlerin yer aldığı bir roman yazmasını istemektedir. Okurun bu mektubuna, yazar cevap verirken basın hayatının serbestliği esnasında bu tarz eserlerin çok yazıldığını ve bu konuda yabancı yazarlarında eserler kaleme aldığını bildirir.

> *"Basım serbestliği çıkalı "ispirtizma" ya ve ruhlarla konuşmalarla ilgili birçok eserler yayınlandı. Acayip şeylere karşı her zaman merak duyan halk bu eserlerden bekledikleri iç ferahlıklarına erişemediler. Arkadan "Nat Pinkerton"*

yetişti. İşlerinin çerçevesi pek de peri işinden geri kalmayan bu Amerikalı, hayalden çıkma hafiye ustasından sonra basın alanına bir gulyabani de ben salıversem, zaten siyaset ve kriz patırtıları içinde yorgun düşen okuyucularımın zihinlerini büsbütün karıştırmış olmaz mıyım?" (s.25)

*"Hayattan Sayfalar"*da, Veli ile Hacer gelişen olaylardaki rolleri nedeniyle Alman yazar Goethe'nin *"meşhur bir eserindeki iki önemli kişi sırasına geçmişlerdi: Hürmüz'ün anası neuzübillah şeytan olmuştu, ihtiyar manavda Faust…"* (s.251) romanındaki şahıslarla ilişkilendirilir.

*"Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme"*de, Galip İrfan'ın eğitim alanında kendini yetiştirmek için felsefe ve evrim konusunda araştırma yaptığını ve bu araştırmaları için yabancı kaynakları kullandığını görürüz. Galip Bey, araştırmasında *"philosophie contemporaine (çağdaş felsefe) kitaplığının açık tirşe kaplı kitaplarını masanın üzerine döker, haftalarla çalışarak "Evrim Kanunu"na ait uzun bir makale yazar."* (s.45)

Galip İrfan ile Feriha arasındaki mektuplaşma ve çeşitli konularda fikir alışverişi roman boyunca sürer. Birbirlerini tanımadan evlilik kararına götüren bu süreçte Feriha kendisini deli, çirkin, kadın doğarak dünyaya gelmiş bir zavallı olarak tanıtır. Feriha, evlilik teklifini kabul eder, fakat evliliğin cinsel yönünü kuyruklu yıldızın çarpma ihtimalinin ortadan kalkmasından sonraya bırakır. Galip İrfan ile Feriha, kuyruklu yıldızın çarpma ihtimali olduğu akşam evlenirler. Feriha'nın odasında masada duran bir kitap Galip'in dikkatini çeker ve Feriha ile olan ilişki süreci şekillenir.

"İrfan iç sıkıntısından oraya buraya bakmaktayken tunç işlemeli küçücük bir abanoz masa üzerinde açık bırakılmış bir kitap gördü. Bunun çeşidini anlamak için doğan bir merakın itmesiyle kitabı aldı. Başlığa baktı. Bu eser Maurice D'Oneil'in "La Douloureuse (Istırap Çeken Kadın)" isimli komedisiydi. Kadın haklarını korumak üzere Héléne'in Philippe'e karşı söylediği o acı sözler, tamam o ateşli sahne açık bırakılmıştı. İrfan bu komediyi okumuş olduğundan konusunu birdenbire hatırlayarak fena bozuldu. Adeta benzi sarardı." (s.164)

*"Son Arzu"*da edebiyatımızın yeni bir yönü üzerinde durulmaktadır. Eserde bazı roman tercümelerinin cinsel unsurları içerdiği görülür. Okulun son senesinde Rasime'nin derslerde cinsel içerikli tercüme eser okuduğu görülmektedir.

"Mektebin son senelerinde, birgün sınıfta Nuriyezdan yan yana oturduğu refikası Rasimenin, derse kulak vermeyerek başını sıranın içine eğmiş bir şey okumakla meşgul olduğunu gördü. Merakla gözlerini o da kitaba dikti. Bu "ilk buse" isminde ufak bir tercüme romandı." (s.27)

Eserde cinsel içerikli tercüme romanlar dönemin gazetelerinde de haber olarak geçmektedir. Nuriyezdan'ın babası ismi belirtilmeyen gazetede okuduğu haberler üzerine oldukça sinirlenir ve kızını çağırarak *"Kızım, birtakım açık açık kitaplar neşrolunuyormuş. Onlardan birini elinde görürsem sonra sen bilirsin. Gebertirim alimallah…"* (s.28) der. Nuriyezdan, babası uyuyunca, gazetedeki haberi merak ederek okur. Yazarlardan birinin *"Leylei Zifaf"* adlı bir kitap yazdığını ve cinsel konularda her şeyi olduğu gibi tarif ettiğini belirten bir haber okur.

Çocukların büyüme sürecinde sürekli bir endişe içinde olan anne ve babalar, edebiyat alanında görülen bu değişimin çocukları etkileyeceği endişesini ayrıca yaşamaktadır. Büyükbaba Feyzullah Efendi sürekli endişelenen kişilerden biridir. Feyzullah Efendi, bu endişe ile torununun çantası ve dolabını karıştırarak, torununun ne gibi kitaplar okuduğunu öğrenmek ister. Fakat *"kendi hediye ettiği: (Fâdılâtı Nisvan), (Âdabı Muhadderat), (Abdest Namaz) vesaire ile mektep programı kitaplarından"* (s.30) başka eser bulamaz.

*"Şıpsevdi"*nin giriş kısmında 6 Ocak 1908 Aksaray ibaresi düşülerek verilen yazıda batılılaşama sürecinde görülen üç çeşit alafrangalık olduğu dile getirilir. Yazar, *"Cemiyet Hayatımız ve Alafranga"* bölümünde doğru batılılaşma sürecinde gençlerin okuduğu eserler üzerine görüşlerini belirtir. *"…Avrupa'nın ölmez eserleri gençlerimiz üzerinde, evet üzülerek söylemek zorundayım, çok az, ancak seçkin bir kısım gençlerimiz üzerinde önemli etki yaptı. Spencer'lerin, Ribot'ların, Poincaré'lerin, Lebon'ların eserlerini bunların kitaplıklarında hatta birer ayrılmak bilmez dost gibi daima ceplerinde görürdüm. Hep bu eserler, bu bilim heveslilerinin âdeta ruh arkadaşı olmuştu. Çetin, karışık meselelerden açıklıkla söz ettiklerini görünce son derece içim ferahladı. İlerleme ve yurdun mutluluğu adına kutsayarak geleceğin kendilerine ait olduğunu bu gençlere müjdelerim."* (s.11)

*"Ferdâ-yı Garâm"*da, Sermed'in okuduğu eserlerde yabancı yazarları görürüz. Sermed romanlarını birlikte yazan *"Edmond Huot"* ve *"Jules"*in ya da Fransız gerçekçi yazarı *"Alphonse Dautet"*in eserlerini okur. Sermed, *"Gonkurlar'ın, ya da Dode'nin bir*

romanı dizlerine düşmüş" (s.46) şeklinde verilir. Sermed'in *"Goncourt Kardeşlerin"* yazmış olduğu *"Soeur Philomene"* (Rahibe Philomene) adlı kitabı okuduğu verilir.

*"Genç Kız Kalbi"*nde, yaşamda görülen uyumsuzluklar Pervin'in bakışıyla verilir. Bu sürecin belirginleşmesi yabancı düşünürlerle belirginleştirilir. Pervin bu uyumsuzluklar nedeniyle *"Loti'nin iddiası gibi bir kız bu hayatta "Dezanşante" olmak için Kant'ı, Viçe'yi okumak lazım geldiğine"* (s.19) kendisinin en güzel örnek olduğunu belirtir.

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, Didar Bey tanıtılırken, solgun yüz hatları ve giydiği paltodan hareketle *"İstanbul'da bir Alfred dö Müsse gibi dolaşıyor"* (s.147) şeklinde verilir. Didar Bey, edebiyatla ilgilenen, sabahlara kadar odasında şiirler yazan *"bir duygu ve bir lâftan ibaret bir adam"* (s.147) olduğu belirtilir. Didar Bey'in edebiyatla olan münasebeti küçük yaşlarda başlamıştır. Didar Bey'in edebiyatla ilgisi ve yabancıların edebiyatına bakışı eserde örneklerle şu şekilde yer alır:

> *"Küçükken adî tercüme romanlarla başlamışlar. "Amory"ler "Antonin"lerle sinirlerini iyice gevşettikten sonra yavaş yavaş "Ladam o Kamelya"lara geçmişler, daha sonra da Fransa'nın ateşli ve mariz (hasta) edebiyatına gırtlaklarına kadar dalmışlardı. Fransızca öğrenmeleri onlar için bedbahtlık olmuştu; onları bu lisan aşinalık (bilirlik) büsbütün mahvetmişti; romatizmaya müsait bir adamın yalıya taşınması gibi onların da Frenkçeye fikirlerini nakletmeleri büsbütün hastalanmalarına sebebiyet vermişti. Kırk elli sene evvelki romantik bir muaşaka… "Rafael"ler, "Graziella"lar ellerinde, dünyadan bihaber, hayatın maddî ve sağlam zevklerinden uzak hulyada ömür sürüyorlardı."* (s.147)

Nermin ve Münire'nin yaşam tarzları ve görücülere sert tavırları ev halkını şüphelendirir. Bu hususlarda Didar Bey'e uyarılar yapılır. Didar Bey, uyarılardan heyecana gelir ve *"birkaç gece, birbiri üstüne "Werther"i okuyarak intihar arzuları içinde kıvranır."*(s.148)

"Salon Köşelerinde", Şekip Bey, çok hikâye okuyanların, okudukları eserlerde yer alan kahramanları günlük hayatta aradıklarını belirtir. Katıldığı baloda gördüğü Madam Sanşayn ile Miss Lydia Sanşayn birbirine çok benzeyen ve çok güzel olan anne ve kızıdır. Şekip Bey'i etkileyen bola ve bayanlar Maupassant'ın eserinden bölümler hatırlamasını sağlar.

"Guy de Maupassant'ın Fort Comme la Mort'undaki (Ölüm Kadar Güçlü) düşesle kızı, Anny ile Annet aklıma gelmişti. Kadınlardan gözümü ayıramıyordum. Bu ne benzerlik, Aman yarabbi! Duruşları, bakışları, sesleri… Tekrar tekrar okuduğum ve her okuyuşta ağladığım o aşk faciasının ilk sayfaları gerçek bir sahne olarak gözümün önünde canlanıyor sandım." (s.9)

Şekip Bey'in yazar ve eserleriyle bağlantı kurduğu bir diğer isim Balzac'tır. Şekip Bey'in, Lydia'ya duyduğu sevgi ve onu elde etme arzusu, bir balo dönüşünde kendisini Balzac'ın kahramanlarıyla özdeşleştirmesini sağlar.

"Balzac'ın kahramanlarına döndüm" diyordum.

Balzac'ın Rastignac'ı da bir balodan dönüşünde böyle yıldızlı bir göğe karşı Paris kaldırımlarında durmuş, bu şehir benim olacaktır, dememiş miydi? Ben de onun gibi; Lydia'nın kalbi benim olacak diyordum." (s.37)

"Ne Bir Ses… Ne Bir Nefes!.." romanı Ahmet Haşim'in Akşam gazetesindeki yazısında ele alınır. Romanın "korku edebiyatı" içerisinde olduğunu belirten Haşim, bu romanın aynı tarzda yazılmış yabancı eserlerle ilişkilendirdiği görülür.

"Bu genç kız, bu edebiyatın ulvi menatıkından, Amerikalı "Edgarpo" "Emerson" Fransız "Vilye Rolil Adam", "Bodler", Belçiklaı "Meterlnk"in, tâ Babil ve Asur, Mısır ve Finike sihirbazlarına kadar giden sülâlesinden geliyor." (s.6)

*"Kara Kitap"*ta, Hasan ile Şadan arasında geçen diyalog, Lamartin'e olan büyük hayranlığı ortaya çıkarır. Annesinin Şadan'a ne okuduğuna dair yönelttiği soru neticesinde Lamartin cevabına alır. Hasan bu cevaba gülmesine, Şadan şu şekilde cevap verir:

"Sus, Hasan!.. Söyleyeceklerini biliyorum. Bunlar basit, düz, cılız şeyler, değil mi? Fakat ben de o histe bir kızım. Şaşaalı bir güneşten ziyade mahzun bir mehtabı severim. Rahat bırak beni, kuzum!.. Zevkimi bozma. Böyle solgun sonbahar günlerinde pencereden kırları seyrederek Lamartin'i okumaktan sonsuz bir zevk duyuyorum… Ne olur, hâlâ dünyada Lamartin'i severek okuyan bir kızcağız mevcut olsun!" (s.31)

*"Bir Sürgün"*de dikkati çeken en önemli konulardan biri, Doktor Hikmet'in kaçışı esnasında gemide papazla sohbet edişinde rastlanır. Doktor Hikmet'in, Monte

Kristo adasını görme arzusundadır. Bunu papazdan rica etmesi neticesinde yapılan sohbette doğu ve batının bakış açısını görürüz. Doktor Hikmet'in çok önem verdiği unsurlara yabancıların önem vermediği görülür.

"Rica ederim bana şu Monte Kristo adasını gösterin;"dedi.

"Monte Kristo, sizi, neden bu kadar alakadar etti?"

"Hiç; bir çocukluk hatırası… İlk okuduğum kitap Alexandre Dumas'nın Monte Cristo'sudur."

Papaz yüzünü ekşitti. Âlimane bir tavır takındı:

"Alexandre Dumas mı? Hokkabazın biri. "Monte Cristo, baştan başa uydurma, kötü bir masal. Yazık ki çocukluğunuzu daha faydalı etüdlerle geçireceğiniz yerde böyle abur cubur şeylerle heder etmişsiniz. Ananız babanız da size bu muzır kitapları okumağa neden müsaade etmişler bilmem ki…(s.42)

Paris birçok yönüyle Doktor Hikmet'te tam bir hayal kırıklığı yaratır. Beklediğini bulamadığı gibi Paris'te tanık olduğu birçok unsura da anlam veremez. Panteon'u ziyareti esnasında önem verdiği ve çok sevdiği şahsiyetlerin hiçbirinin mezarının Panteon'da olmayışına çok şaşırır ve üzülür. Sadece *"Voltaire, Rousseau, Hugo"*nun (s.69) küllerinin olduğunu görür.

"(…)muhteşem gölgesi bütün 19'uncu asır boyunca uzanan Chateaubriand nerede idi? Allah'tan sonra yeryüzünde en çok tip yaratmış Balzac nerede idi? Flaubert'le Maupassant'a niçin burada bir hücre ayrılmamıştı? Muasır Fransız şiirinin babaları. Beaudelaire ile Verlain'in muzdarip kemikleri sanki neden buraya lâyık görülmemişti? Doktor Hikmet'e, bütün, bu şanlı gaiplerin yerini, burada, ismini ilk defa bu türbe bekçisinin ağzından işittiği birtakım resmî rütbeliler gasbetmiş gibi geldi." (s.69)

Doktor Hikmet'in Paris macerasında hayranı olduğu, Batı yazarlarının romanlarında yarattığı kahramanlarla gerçek hayattaki kişiler arasında bağlantı kurduğunu ve bu roman karakterlerini günlük hayatta aradığı görülür. Hayat sahnesinde görülen çirkinliklerin edebi bir eserde ulvi bir değer kazandığı belirtilir.

"Doktor Hikmet, şimdiye kadar Paris'i de böyle bir levha halinde seyredip görmeğe alışmıştı. Hugo'dan, Balzac'tan, Bourget'ye kadar bütün bir silsile sanat dehasının menşurları, bu koca şehri, onun muhayyelesine bir feerik

dünyanın parıltılı gölgesi gibi aksettirmişti. Öyle ki, buraya ilk geldiği günlerde, sokakta rastladığı her insanı, bu kitaplardan birinin içinde fırlamış bir kahraman zannetmekten ve bütün Paris halkını bir roman mevzuunun türlü türlü ihtiraslarını, maceralarını sevinç veya kederlerini yaşayan birtakım edebî sembollerle karıştırmaktan kendini alamamıştı." (s.108)

Doktor Hikmet'te mevcut olan hayranlığın yok oluşu ile başlayan arayış sürecinde Avrupa'daki Jeune Turc'lere danışmaktan çekinir. Çünkü onlar Avrupa'da bile doğu insanı ile arkadaşlık etmektedir. Batı medeniyetini tanıma noktasında pasif kaldıklarını düşünür ve Batı'yı tanımak için kitaplara ve fikirlere yönelir.

"Tarihe, sosyolojiye, felsefeye, edebiyata dair ne bulursa okuyordu. Okudukça zihnine, şimdiye kadar duymadığı bir ferahlık ve açıklık geliyordu. Bu gidişle, artık, Quartier Latin kahvelerinin edebî münakaşalarında şaşkın bir dinleyici vaziyetinde kalmaktan,…Albert'e kafa sallamaktan kurtulacaktır. Zira, devam ettiği kütüphanelerde, bu entelektüel gençlerin ağzından eksik olmayan müellif, kitap, meslek ve doktrin isimlerini birer birer keşfetmişti. Artık yavaş yavaş Parnassien'lerin kimler olduğunu, klâsik etiketinin ne mâna ifade ettiğini biliyordu. Artık Prudhon'un, Marx'ın, Engels'in ve bunların karşısında sisli bir dağ gibi yükselen Hegel'in ne dediklerini öğreniyordu.

On dokuzuncu asrın bu büyük fikir nehirlerinin yanı başında birtakım ırmaklar da keşfediyordu. Bunlar bir taraftan sosyalist ve liberal okullara mensup ekonomistlerle, Hippolyte Taine nevinden realist mütefekkir ve münekkitler ve nihayet, Auguste Comte gibi pozitivist sosiologlardı. Doktor Hikmet, hattâ bir aralık, adını Sabahattin Beyin "Terakki" gazetesinde gördüğü Edmond Demoulin adında bir müellifin eserini de okudu ve ondan biraz sonra Gustave Lebon isminde orijinal bir muharririn belli başlı sosyal ve politik meselelere dair kitaplarını gözden geçirdi." (s.170)

*"Kiralık Konak"*ta Seniha, Batı edebiyatına meraklı olan ve okuduklarını uygulamaya çalışan bir kişiliğe sahiptir. En fazla zevk aldığı kitaplar, **"***Gyp'in romanları, yeni tiyatro piyesleri ve Paris'in mizahi gazeteleriydi."* (s.17) Gyp'in romanları, Seniha üzerindeki tesiri ikinci bir anne, ikinci bir mürebbiye kadar fazladır. Seniha, yazarın romanlarda okuduğu "*serbest tavırlı, yarı oğlan, yarı kadın genç kızlar,*

üzerlerinde ruhunu biçtiği modeller" (s.17) dikkatini çekmekte ve bu tiplerin özelliklerini uygulamaya çalışmaktadır.

*"Efruz Bey"*de Ahmet, Batı edebiyatına ait birçok türle yakından ilgilenir. Ahmet cinayet romanları ve cinsel içerikli romanlarla ilgilenir. Ahmet ismini değiştirmek ve güzel bir isim bulmak için kitaplara başvurur. Bu arayış içerisinde kitap, dergi ve Avrupa hükümdarlarının isimlerini görmekteyiz. Ahmet yaptığı bu çalışma sonucunda, *"aydınlatıcı, yönlendirici"* (s.32) anlamına gelen Efruz ismini seçer.

> *"Yazıhanenin sağında yüksek bir seyyar dolap vardı. Raflar eski "Frou frou" nüshalarıyla dolu idi. Ahmet Bey, Türkçe cinayet romanı tercümeleriyle bu açık Paris gazetelerinden daima alırdı. Romanları sabahleyin yatakta okur, Cullote-Rouge'un, Sans Gene'in yatmazdan evvel resimlerine bakardı. Son okuduğu cinsel romanlarından bir tanesi seyyar dolabın ta üstünde idi. Uzandı. Onu aldı. Kapağını açtı. Boş sayfaya cebinden çıkardığı kırmızı mürekkepli bir kalemle, aklına gelen Avrupa hükümdarlarının isimlerini yazdı: Nikola, Vilhelm, Edvard, Viktor, Emanuel, Alfons, Yorgi, Jorp, Fransuva, Josef, Albert, Hakan…"* (s.31)

Az olmakla birlikte şairler eserlerde yer alır. Şairlerin şiirlerinden örnekler okunarak ya da konuşmalarda isimleri anılarak verilir.

*"Sisli Geceler"*de Fikret, Zehra'ya olan aşkını ablasına yazdığı mektupta dile getirir. Fikret duygularını ifade ederken Tevfik Fikret'in şiirinden örnek verir.

> *"Şunu kat'iyen bil ki ablacığım, eğer Zehra ile evlenemezsem çok bedbaht olacağım. Şımarık küçük beyler gibi sizi "intihar" kelimesiyle boş boşuna tehdit etmek istemem, Fikret merhumun dediği gibi;*
>
> *Sever hayatı beşer ta seri mezarında!"* (s.37)

*"Acı Gülüş"*te, Uncu Ahmet'in evinin basılması esnasında içerde aradıkları bayanların bir türlü bulunamaması, dışarıda bekleyen halkın sinirlenmesine yol açar. Bu esnada çeşitli konular hakkında sohbetler edilir. Baskında bazı kelimelerin geçmesi konuşmaları dil ve dil kuralları konusuna getirir. Bu konuşmaların temelinde eski – yeni bakış açısı önemlidir.

> *"Bu herif kırklık var. Nasıl olmuş da gebermemiş. Edebiyatımızı böylelerinin vücudundan temizlemeli. Bunlar Muallim Naci'nin Ateşpare'siyle*

yanıp tutuşmuşlardır. Eski kelimeler mahzenine benzerler. Fikir sermayeleri olan rakıyı, bizim gibi Beyoğlu tarafında değil, İstanbul meyhanelerinde içerler. Bu herifler tamamıyla öldürülmedikçe dil, bayat edadan kurtulamaz. Ona karşı öldürücü bir makale yazılsın. Medeni bir ölümle öldürülsün." (s.71)

*"Hakka Sığındık"*ta, komiser yazılan ihtarname hakkında açıklama yaparken; ihtarnamenin eski tarzda yazılmak istendiğini ancak bunu başaramadıklarını belirtir ve şairlerden örnekler verir.

"Eski tarzda yazmak istemiş, fakat muvaffak olamamış. Şiirlerde ne vezin var ne kafiye… Bizde şiir kolaylaştıkça şair çoğaldı. Lâkin nazmın da, nâzımın da necabeti bozuldu. Mecmualarda dakikada on mısra söylemek müsabakaları kuruldu. Nef'i ile Nedim bugün gelseydiler, muhitin yâvegûluğu tesiriyle belki asaletlerini kaybederek dakikada bir koşma söyleyen birer zevzek olurlardı." (s.80)

"Kiralık Konak" ta, Hakkı Celis şiire merakı olan ve Seniha'ya şiirler okuyan bir gençtir. Hakkı Celis, Seniha'ya *"Paul Verlaine'in Sagesse'inden parçalar okuyor, sonra James'e ve ondna Caludel'e geçiyordu."* (s.115)

2.1.1.4.2.2. Gazeteler

*"Jöntürk"*te Nurullah Bey, yaşanan olaylar neticesinde İskenderiye'ye iltica eder. Bu süreçte gelişen olaylar ve Nurullah Bey hakkında *"Phare d'Alexandrie"* adlı Fransızca gazetede bir yazı yayınlanır.

"Nurullah Bey'in İskenderiye'ye ilticası hakkında Mısır gazetelerine gelen bilgiler, Messagerie Maritime şirketinin Akka acentesi Mösyö Caen tarafından Phare d'Alexandrie gazetesine yazılan yazıdan ibaret kalmadı. Fransızca, İngilizce, Rumca, İtalyanca yayınlanan diğer gazeteler de birer ikişer yayınladılar. Özellikle Arapça ve Türkçe yayınlanan gazetelerde de haftalarca bu yeni mülteci ile meşgul oldular." (s.227)

*"Ateşten Gömlek"*te, cephede görev alan Kezban'ın Yunanistan'da yayınlanan *"Risos Pastis"* ve bir Rumca gazete olan *"Katimerini"*den makale incelediğini görmekteyiz.

"Gündüzleri "Risos Pastis" ve "Katimerini"nin makaleleri üstünde çalıştıktan sonra geceleri bizim baş amir beni de yıldırım kuvvetiyle başımızı

döndürerek, dönen harp makinesi içinde çalıştırıyor, ben bazen Başkumandanlık'a, bazen yukarıda yanan çadırlara gidip geliyorum, harekâtta emri yevmileri yazıyorum." (s.151)

*"Son Eseri"*nde yurtdışında olan Feridun Hikmet, Berlin'de gazetelere makale yazmayı kabul ederek; bu çalışma için bilgi toplamaya başlar. Feridun Hikmet için en önemli sorunlardan biri kendi bakış açısı ve merakının okuyucudan farklı olmasıdır.

"Kaç gündür Berlinde makale yazmağı taahhüt ettiğim gazeteler için malumat toplamakla meşgulüm. Bura gazetecilerini yakından tanımak lâzım geldi. Sonra Alman medeniyetindeki en mühim noktaları seçmek ve bizim okuyuculara anlatmak lâzım. Beni tabîî olarak Almanların sanatı, fikriyatı, felsefesi alâkadar ediyor. Bu lisanı pek iyi bilmediğim için tabiî bunları sırf tercüme halinde görebildim. Fakat benim yazacağım makalelere bunlar zemin olamaz. Bizim okuyucular, daha doğrusu gazeteler Almanların sanayi tarafını, teşkilât tarafını, bilhassa askerliğini yazmamı isterler." (s.87)

Feridun Hikmet'in kendi bakış açısı ile okuyucunun bakış açısı, batılılaşma sürecinde yapılması gerekenlerin örneğini teşkil eder. Feridun Hikmet, batılılaşma sürecinde Batı'nın sanatı ve felsefesiyle ilgilenir. Onun düşüncesi ve aynı zamanda okurun beklediği Batı'nın sanayi yönü, batılılaşama sürecinin doğru istikametidir. Ancak bizim batılılaşma sürecimiz düşünce ve teknolojik boyuttan ziyade yaşayış tarzında sürdüğü için batılılaşma sürecinde tam bir gelişmeden bahsedemeyiz. Alman medeniyetinin insanı hayrete düşüren maddi yönünü ve bu başarıya ulaşılmasında izlenen yolu anlatmaya çalışan gencimize, Alman gazeteci Feldam şunları söyler: *"Şu makine ve fabrikayı bırak ta biraz bizim dans salonlarından, kahvelerinden, artistlerinden bahset"* der. (s.87)

Eserde *"Şafak"* gazetesinde çıkan bir vefat ilanı ile 1913 yılına ait Fransız muhabiri *"Ahmet Şerif'in 10 Ağustos tarihli Monte – Karlodan"* (s.123) makalesinden bir bölüm yer alır. Bu makalede kumar oynayan insanların psikolojisini tespit etmek için Ahmet Şerif uygulamalı bir araştırma yaparak makalesini yazar. Kamuran'ın vefat ilanı, 15 Şubat 1913 tarihli gazetede verilirken, resim sanatındaki başarıları dile getirilir.

"Roma sefareti baş kâtibi Asım Bey'in kardeşi Kâmuran Hanım uzun süren bir hastalıktan sonra hava tebdili için bulunduğu Niş'te vefat etmiştir. Merhum sanat hayatımız için bir ziyadır…

Kâmuran hanım yirmi dokuz yaşlarında, birkaç lisana aşina ve saire vesaire… Ailei kederdidesine gazetemiz namına taziyet ederiz." (s.123)

*"Yeni Turan"*da, *"Yeni Turan"* ile "*Yeni Osmanlı"* adlı iki gazeteden bahsedilir. Bu gazeteler arasındaki çekişme, olayların değerlendirilmesinde etkin rol oynar. Fikirler doğrultusunda olayların değerlendirildiği bu gazeteler, eserde yer alan olayları şu şekilde değerlendirir:

"Yeni Osmanlı"nın başyazısını ben yazmıştım. Bir genç yazarın imzasını ve yazısını basılmış görmek zevkini henüz kaybetmediği bir yaşta olduğumdan, memnunlukla bir göz gezdirdim. Sonra hemen "Yeni Turan"ı istedim "Yeni Osmanlı" ile aynı konu üzerinde gösterdikleri önemin karşıtlığı gülümsememi çekecek derecede idi. Biz "Yeni Turan"ın henüz bilmediği Kaya'nın evlenmesi felaketini parlak başlıklar, ateşli sütunlarla doldurmuş; Oğuz'un salıverilmesine iki küçük satır ayırmıştık. Hâlbuki "Yeni Turan sütunlarını baştan başa Oğuz'un salıverilmesiyle süslenmişti." (s.53)

*"Son Arzu"*da cinsel içerikli tercüme eserler hakkında gazetelerde makaleler yayınlandığını görmekteyiz. "Leylei Zifaf" adlı tercüme eser gazeteler aracılığıyla tenkit edilir. Gazetenin ismi verilmemesine rağmen toplumdaki olaylara yorumlar getirmesi bakımından önemlidir. Gazetede kitap üzerine yazılan satırlar şöyledir: *"Leylei Zifaf" muharriri biârı bugüne kadar kızlarımızdan kemali itina ile sakladığımız zevciyet esrarının en mahremlerini küstah kalemine has lâübali bir tarzda tenviri en lâzım bir edebî meseleden bahseder gibi bâsırasûz teşrihatla tasvir ve târife girişiyor…"* (s.28)

*"Şıpsevdi"*de, gazete ve gazete çalışanları hakkında yorumlar yer almaktadır. Meftun ile Mösyö Mc Ferlan bir plan yaparak büyük bir ikramiyenin kendilerine çıktığını söylerler. Bu yalanı da gazeteler aracılığıyla duyurdukları görülür. Mc Ferlan'ın yaptığı bu plan Meftun Bey'in oldukça hoşuna gider. Meftun işin kolay göründüğünü ancak piyangonun çıktığı dedikodusunu nasıl yayacaklarını düşünürken; Mc Ferlan bu konuya açıklık getirir. Mc Ferlan'ın bu süreçte ismi verilmeyen gazeteler ve gazeteciler hakkında da yorumlar yapar.

"— Pek kolay. Ben bu havadisi karşı (Beyoğlu) gazetelerinden birine yazdırırım. İstanbul'da çıkan gazeteler bunu tercüme ederler. Ertesi gün kendinizin on beş bin liralık bir servet sahibi olduğunuza siz de inanırsınız.

Gazete yazarları genel olarak züğürt kimselerdir. Talihin bu lütfunun ara sıra şuna buna nöbetle görünmesini yazmaktan pek hoşlanırlar." (s.272)

Piyangonun şanslı kişisi üzerine gazetelerde haberler çıkmaya başlar. Tam anlamıyla gazetecilik yerleşmediği için verilen haberlerde devrin şartları gibi karmaşıktır. Gazetelerin farklı farklı haberler verdiğini ve birbirlerini yalanladıkları görülür. Bu olayla insanların rahatlıkla gazetelerde istedikleri haberi yazdırabildiklerini görmekteyiz.

"Gazetenin biri: Geçenlerde gazetelerde Şark Demiryolları büyük ikramiyesinin Meftun Bey adında birine çıktığı görülmüşse de bu ilk haberin aslı olmayıp adı geçen ikramiyenin Balıkpazarı'nda Kevork Ağa adında bir kurukahveciye çıktığı son araştırmalarımızda anlaşılmıştır" kılıklı bir yalanlamada bulunur. Bir ikinci gazete bu haberlerin hepsini yalanlayarak piyangonun Zeyrek'te bir aktara çıktığını ileri sürer. Bir başkası, üzerinde anlaşmaya varılamayan piyangonun gümrük hamallarından birine vurduğu davasına kalkar. Söz biraz karışır. Havadisin dümenini usta elinde tutan Mösyö Mc Ferlan, karşı (Beyoğlu) gazetelerine sıkıştırdığı beş on satırla gene talih iğnesinin Meftun Bey üzerinde kararlaştığına herkesi inandırmayı başarır." (s.280)

*"Ferdâ-yı Garâm"*da gazetelerin günlük olaylarda olduğu gibi dönemin moda dünyasında da fonksiyonu olduğunu görülür. Ev halkının gazetelerin başına toplanarak; *"…garip bir merakın itişiyle bu moda dünyasının uzak köşelerinden doğarak bilinmedik buluşların ve düzenlemelerin esintisiyle birbiri ardınca çıkan yeni modelleri"* (s.22) incelerler. Sermed Hanım, ilk olarak İngiliz modasını merak ederek bahar için hazırlanan modelleri görme arzusundadır. Gazetelerdeki modeller günlük hayatta takip edilen ve uygulanan bir süreci yansıtmaktadır. Macid'in, kızlara ne okuduklarını sorması üzerine, Nevber cevap verir. *"Bahar geldi ya; Sermed, yine "Miss Çarmin" olmak istiyor."* (s.24) Bayanların moda merakı gazetelerin takibinde etkili olduğunu gösterir.

*"Bir Sürgün"*de Doktor Hikmet'in yabancı yayınlara oldukça meraklı olduğunu, okul yıllarından itibaren yabancı gazetelere abone olduğunu ve bu merakın İzmir'de sürgünde olduğu sürede de devam ettiği görülür. *"Je sais Tout"yu bıraktı. "Les*

Annalles"i aldı. Doktor Hikmet bu haftalık gazeteye ta mektepten beri abonedir. Bunun içindir ki imzalara en yakın arkadaşlarının isimleri kadar alışkındır." (s.23)

Doktor Hikmet'in, Paris'e kaçışından sonra tanıştığı "*Jeune Ture neşriyat acentası Cemal"* (s.36) birçok konuda doktora yardım eder. Cemal'in, getirdikleri arasındaki gazeteler ve gazeteler hakkında söyledikleri, dönemin basın yayın hayatı hakkında önemli bilgiler içerir.

> *"Bunlar daha dün geldi. En son neşriyattır. Şu Türkçeler Mısır'da basılır, Fransızcalar Paris'te… Tabiî Meşveret'i, Şûrayı Ümmet'i şimdiye kadar çok görmüşsünüzdür. Fakat eminim ki, Prens Sabahattin Beyin Paris'te yeni çıkarmağa başladığı Terakki ile Mısır'da çıkmağa başlayan Türk gazetesinden henüz haberiniz yoktur."* (s.36)

2.1.1.4.2.3. Dergiler

Batılılaşma sürecinde toplumdaki değişime en fazla katkı sağlayan gazete ve dergiler olur. Özellikle yabancıların elinde olan yayın organları batılılaşma sürecine yön verir. "İstanbul Yahudi basını 19. yüzyılın sonlarıyla, 20. yüzyılın ilk yıllarında gazetelerin dışında çok sayıda İspanyolca, Fransızca ve Türkçe dergiye de hayat vermiştir." (Ovadya, 2003: 35) Basın hayatında yerli halkın etkin olmaya başlaması ve siyasi süreçte görülen değişimler basın-yayın hayatına canlılık ve özgürlük getirir. Özellikle II. Meşrutiyet sonrası yayın organlarında bir patlama yaşanır. Basın hayatındaki bu gelişmeler dönemin romanlarına da yansır.

*"Sözde Kızlar"*da bayanların ilgisini çeken moda dergilerinin bayanları zamanla etkilediği görülür. Mebrure'nin ilk olarak çan sıkıntısını gidermek için karıştırdığı dergiler bir süre sonra giyinme ve süslenme hususunda başvurulan yegâne kaynak olur.

> *"Mebrure, kendi odasında hazırlanıyordu. Nedense hafif heyecanı vardı. Bu gezintiyi biraz da istiyor ve bu arzusuna hayret ediyordu. Hattâ giyinmesine de ehemmiyet verdi, saçlariyle, başıyla fazla oyalandı. Salondaki Avrupa mecmualarını sık sık karıştıra karıştıra, kendisinde iyi giymeye karşı yeni bir iştiyak duyuyordu."* (s.133)

*"Seviyye Talip"*te Macide'nin ilgi duyduğu yabancı yayınlar arasın da okuduğu "*sağlık bilgisi dergileri"* (s.41) yer almaktadır.

*"Çete"*de, "Cook Acentesi" çalışanlarından olan yaşlı memur *"haftalık Times"* (s.10) dergisini okumaktadır.

*"Bir Sürgün"*de, Doktor Hikmet'in Avrupa'yı dergi ve gazetelerden takip ettiğini ve bu hayata büyük bir özlem duyduğunu görürüz. Yaşadığı mekânı beğenmeyen ve sürekli bu dar mekândan kaçış eğilimde olan bir kişiliktir. Doktor Hikmet'in bu dar mekândan kaçış anları Avrupa dergileriyle ilgilendiği anlardır. Doktor Hikmet, çalıştığı Gruba hastanesinden çıkışından sonra *"Abajoni"nin mağazasına seğirtir ve hafta içinde gelmiş yeni neşriyattan ne görürse hepsinin üstüne ayrı bir tehalükle atılırdı."* (s.19) Doktor Hikmet, bu yayınların bir kısmını alarak bir kısmını da kitapçıda uzun zamanlar geçirerek inceler.

Doktor Hikmet'e göre Fransız diliyle yazılmış, *"bir yazı, hattâ basbayağı bir bakkal ilânı bile olsa "mukaddes kitaplar"ın metinleri gibi yüksek sesle ve bir hususî ahenkle okunmalıdır."* (s.20) Doktor Hikmet, aldığı mecmualarda ilgisini çeken, hoşuna giden her türlü yazıyı keser ve nazarında çok değerli olan bu metinleri, bu iş için ayırdığı yatak odasında saklar.

Doktor Hikmet'in sıkıldığı İzmir hayatından, yabancı dergiler kısmen uzaklaştırır. Birahanede oturduğu bir anda dergileri inceleyişi, onu yaşadığı ortamdan kaçış zeminini oluşturur. Dergilere bakarken *"Je sais Tout"(Her şeyi bilirim)* (s.22) ibaresini okur. Bu ibareden hareketle dergileri karıştırmaya başlar.

> *"Doktor Hikmet bu kaba, yüksek bir sanat eseri seyreder gibi hayran hayran baktıktan sonra mecmuanın sahifelerini çevirmeğe başladı. Baş sahifede Sully Prudhomme'un madalya şeklinde bir resmiyle bir nefis sonnet'si. İkinci sahifede Mistral'in gene aynı şekilde bir resimle bir Ballade'ı. Üçüncü sahifede Comtesse de Noailles; dördüncüde –Aman Yarabbi; bu mecmua ne define imiş!- Henri de Régnier, beşincide Rostand… Doktor Hikmet helecandan titreyerek ve gözleri tuhaf bir ışıkla parıldayarak böylece sıra ile on, on beş sahifeyi gözden geçirdi. Okumuyordu. Fakat okumaktan daha fazla bir şey yapıyordu. Resimleri, mısraları; bunların altındaki imzaları bir bakışta sömürüyordu. Deminki bunalmış hali birden tatlı bir gevşekliğe inkılâp etti."* (s.22)

*"Kiralık Konak"*ta Hakkı Celis, şiire merakı olan ve yabancı şairleri okuyan genç bir şairdir. Yazmış olduğu şiirin yayınlanacağı dergiyi haber verir.

"Abla, dün gece bir sonnet daha yazdım. Haftaya Nihal mecmuasında çıkacak;" (s.24)

2.1.1.4.2.4. İnsanımızın Yeni Edebiyat Görüşü

*"Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme"*de, İrfan Galip Bey'in edebiyat yönü üzerinde durulur. İrfan Galip, bilgi yönünden kendisini yetiştirmiş, yeni edebiyat kuşağının temsilcilerindendir. Galip Bey'in edindiği bilgi birikimine kaynak olarak İstanbul okullarında aldığı eğitimi ve kişisel çabası gösterilmektedir. Galip Bey'in kişisel çabası bilgi birikimindeki en önemli etkendir. Çünkü o Avrupa ilim kurumlarında öğrenilecek bilginin, memleketimizde de öğrenebileceğini savunmaktadır. Bu düşüncesi Galip Bey'i araştırmaya yönlendirerek; tabiat ve felsefi konularda bilgisini derinleştirmesine olanak sağlar. Bu çaba bazı noktalarda Galip Bey'i düşüncelerinde çıkmaza sürükler. Galip Bey'in, felsefi konularda yoğunlaşması yazılarında ve düşüncelerinde kendini gösterir. Galip Bey'in kendi çabasıyla eğitim süreci, düşünce dünyası ve yazı hayatı eserde şöyle verilir:

"Venüs'e iniltili bir hediye gibi aşk dolu yazılar yazar, yahut "Vicdan aydınlığı ruh ve emelin işitilebilir bir aynasıdır" gibi fikir yüceliklerine boğulmuş, karanlık ama büyük, derin sözler… Bazen tutturur: "Bu kâinat içindeki benliğim, varlığımın sınırıyla belli olmak gerekir. O şey ki benden dışarıdadır, ben o değilim. Ama bence hissedilir durumdaki bir şey nasıl benliğimin dışında sayılabilir?"

Sonra kitapları önüne açar. (Rationalite, réalité, conscience, Le moi et non moi" ve benzeri kelimeleri açıklamanın enginliği içinde bunalır. Bir bahis üzerinde derinleştikçe o şeyin aklındaki eski açıklığı da kaybolur. Büsbütün mana karanlıkları içinde kalır." (s.43)

Galip İrfan, bilgi birikimini makaleler yazarak insanlarla paylaşmak ister. Bunu sağlayacak olan gazete ve dergilere makalelerini gönderir. Gönderilen makaleler dönemin dergi ve gazetelerince dikkate alınmaz. Galip, yazılarına ilgi göstermeyen gazeteleri ve okuyucuları bu süreçte değerlendirir. Gazete ve dergilerin ilgisini çekmeyen "Evrim Kanunu" makalesiyle gazetelerde çıkan yazıları kıyaslar; *"…fikri üslûbundan bayat, ne bayağı yazılar görerek üzülürdü. Niçin böyle faydalı, ciddi makalelere rağbet eden yoktu? Hiçbir sağlam ilim temeline dayanmaksızın, hemen her*

gün, fikir ve üslûpça aynı bayağılıkta tekrarlanan adî şeyleri kötü bir alışkanlıkla okuyorlar, bu bayağı yazıların okuyucuları ilk bakışta anlaşılamayan bir tamlamaya, yabancı gelen yeni bir şiveye, bir zihin gücü harcamaya bağlı bir cümleye rastlamaktan nerdeyse korkuyorlar." (s.45)

Galip İrfan, toplumun bakışında eski ile yeni kuşak arasındaki duygu ve anlayış farkını belirtirken bu kuşakların ilgi ve zevklerini şekillendiren yazar ve eser adlarından örnekler verir. Yeni kuşağın Batı'ya olan meyli ile eski kuşağın doğu yönü arasında sürekli bir çatışmanın olacağını belirtir.

> *"Biz Zola'ların, Maupassant'ların, Goncourt'ların olgunluklarını incelerken annelerimiz Billur Köşk hikâyesinin felsefesine göre hareket ettikçe, biz Beethoven'lerin Chopin'lerin, Gounod'ların sanatlı nağmeleriyle kendimizden geçip de onlar "Arabı fellâhi" kantosuyla iç açıcı duygulara kapıldıkça bu duygu ve anlayış zıtlığı aramızdan hiçbir vakit yok olmaz."* (s.124)

*"Şıpsevdi"*nin baş kısmında yer alan *"Cemiyet Hayatımız ve Alafranga"* adındaki açıklama bölümünde edebiyatımızı etkileyen ve şekillendirecek olan unsurlar üzerine görüşler verilir. Bu bölümde batı medeniyeti, istibdat ve etkileri, değişen eğitim süreci, basın yayın hayatı, kitap ve ticaret gibi birçok konu ele alınır. Hüseyin Rahmi *"Batı uygarlığı bizi uyarıcı bir meşale oldu. Bundan sonra da ilerleme işinde önümüzde gidecektir.*" (s.10) fikrini dile getirmektedir. Batıdaki bu gelişmeye rağmen bizde *"…İstibdat kaç yıldır bize kitaplıkları kapadı. Çocukların yüreklerine yurt sevgisi aşılayan onları fikirce yükselten dersleri kaldırdı. Öğretim düzenini büsbütün bozdu. Bütün okulları çocukların eğlence yeri haline koydu. Bir milletin manevî gıdası ve varlığının, ilerlemesinin kefili olan her çeşit yayını yasakladı. Memleket gazetelerini istibdadı öven, jurnalcı birer yalan kâğıdı haline soktu. Hep bozdu, yıktı, acayipleştirdi..."* (s.10) İstibdat zihniyetinin gelişim sürecini yıprattığını ve her türlü denetime rağmen; saklanarak gelişim sürecini sürdüren unsurun yabancı dilde yazılmış eserlerle olacağını belirtir.

Dönemin yayınları hakkında da görüşlerini belirten yazar, bu dönemde yerli ve yabancı basın örneklerini kıyaslarken, bu işle geçimini sağlayan insanlarında değerlendirmesini okuruyla paylaşır.

> *"Bir şeye dikkat ediyordum: İkbal (Yücelme), Tefeyyüz (Feyz alma), Şafak (Gündoğuşu) gibi parlak isimler, koca koca boyalı levhalarla ön*

taraflarını süsleyen millî kitapçılarımız resmi izinle yayınlanan saçma kitaplar karşısında sinek avlarlar, zavallı Arakel Efendi gibi en itibarlı, en namusluları iflâs defteri koltuklarında kapı kapı dolaşırlarken yabancı dilde kitap satan dükkânlar karınca yuvası gibi işliyordu. Hem, yalnız Babıâli yakınlarında bunların sayısı birken iki, üçken dört oluverdi. Memlekette bilgi iflâs edince yabancı bilgi imdada yetişti. Çocuk velilerinin rağbet gözü yabancı okullarına döndüğü gibi, gençlerimizin okuma isteği de o yana eğildi. Avrupa'nın filozofları, faziletli kişileri, tarihçileri, edebiyatçıları, şairleri bizim millî kalem sahiplerimizden çok tanınıyor, okunuyor, batıdaki basın bereketi buradaki kitapçı vitrinlerini de dolduruyordu." (s.10)

Yazar, basın hayatında Türkçenin şiir ve edebiyat alanında kullanılmasının yasak oluşu, ana diline gereken önemi vermeyen ancak yabancı dilde, özellikle Fransızcada, yazdığını okutacak kadar iyi eğitimli gençlere de rastladığını belirtir.

*"Şıpsevdi"*de Meftun Bey, yazacağı kitaptan hareketle dönemin basın hayatına yorumlar getirir. *"Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi"nin sırayla değerbilir gözler önüne serdiği seçme eserler hakkındaki"*(s.61) düşüncelerinden hareketle değerlendirmeler yaptığını görmekteyiz. Kitap kapaklarına seçilen renklerin uygun olmadığını düşünerek; *"…Bunların sahipleri olan zavallılara şaşıyorum. Renk illetine uğramış sanılan bu sayın yazarlar bilmelidirler ki okuyucu, bir kitabı, kırmızı kabını şerbetlik şeker gibi ezip de şifa niyetine suyunu içmek için değil, içindekileri okumak için alır. Bu kitapların, Türklük yalnız kaplarında görülüyor…"* (s.61) yorumunu yapar. Kendisi ise yazacağı eserde böyle bir renk kullanmayacağını daha *"modest"* (s.61) olacağını belirtir.

Meftun Bey, kitap kapaklarından başlayarak eserlerin içerikleri hakkında birçok eleştiri yapar.

"Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi"nin sayın yazarlarının dehalarından renk almış sanılan kırmızı zemin üzerine beyaz yazılarla süslü bu kaplar elbette görülmüştür. Gönlü çeken her nakışları, hazırlayanların yaratılışlarındaki zarifliğe birer büyük kanıt olan bu nefis kitapların kapları hakkında böyle hezeyanla ağzını açan Meftun'u, bunların edebiyatla ilgili taraflarına dair söyletmek lâzım gelse, artık kulakları tıkamalı. Saldırıları dinlenmez… Dinlense de söylenmez. Meftun, yeni edebiyatçılarla bahse girişse türlü uyuşmazlık

noktaları bulur, çıkarır. Kendinin o gruptan olmadığını söyler. Yeniden değil, eskiden hiç değil." (s.63)

Meftun'un yeni edebiyata yönelttiği eleştirilerle birlikte, eski ve yeni edebiyat mensuplarından olmadığını belirtir. Yeni edebiyatçıları tanımadığını, bu edebiyatçıların sadece kelimelerle oynadıklarını belirtir. Kendisinin nasıl bir edebiyat anlayışı olduğunu soranlara *"(…)ben öyle bir şeyim ki bağlı olduğum edebî meslek bundan ancak yüzyıl sonra rağbet görebilecektir. "Dekadizm", "Sembolizm" sönerken bunların ölgün ışıklarından başka bir mesleğin ışıkları yayılacaktır. Bunun adına ne denecek, bilir misiniz? Haydi Türkçeyle Fransızcayı karıştırarak buna bir ad vereyim… Efendim, buna "Hiçizm" denilecektir."* (s.63)

*"Çalıkuşu"*nda zamanının büyük bir bölümünü kitaplara ayıran Hayrullah Bey'in, kitap okuma ve yazımı ile ilgili değişen görüşlerini görürüz. Bütün gençliğini okumaya veren ve evinde büyük bir kütüphanesi olan Hayrullah Bey'in değişen bakışı şu şekilde verilir:

"Dünyada kitaptan lüzumsuz, boş şey olmadığını söylüyor. Kitap yazanlar gibi, okuyanların da hayatta hiçbir şey görmeden geçip giden budalalar olduğunu iddia ediyor."(s.354)

*"Ne Bir Ses… Ne Bir Nefes!..,"*te, Osman birinci eşinden olan Kemal'in bir ihanette bulunacağını rüyasında görür ve o günden sonra hep oğlunun ihanetini bekler. Kemal, Osman'ın birinci eşinden olan oğludur. Zeliha Osman'ın ikinci eşidir. Eser bu üç kişi arasında gelişen olaylar neticesinde şekillenir. Kemal üvey annesini sevmektedir. Osman, oğlunun bu sevgisinin farkına vararak; kıskançlık sonucunda oğlunu hançerle boğazlamasıyla neticelenir. Eserin bu konusundan hareketle Ahmet Haşim, *"Korku Edebiyatı"* üzerine bir yazı yayınlar. *"Ahmet Haşim"*in bu yazısı 22 Şubat 1923 tarihli *"Akşam"* gazetesinde yer alır. İncelediğimiz romanın (1946) basımında eserin ön sözü gibi verilen bu yazı, edebiyatın değişen çizgisinden ve korku edebiyatından bahseder.

"Haşyet" hissi, hayatımızı doğrudan doğruya tehdit eden müsbet tehlikelerden gelmediği zaman, bir zevk menbaı ve bir güzellik mevzuudur.

Onun için birçok çocuk masalları, halk efsaneleri, ciddî sanat eserleri bu mevzudan mülhem olmuşlardır. "Korku edebiyatı" dünyanın her tarafında en çok rağbet bulan metadır. Bütün medenî merakizde bir nevi temaşa müesseseleri

vardır ki oraya gayet ağır başlı kimseler, karılarile kızlarile, akşam yemeğinden sonra, henüz iyi ölmemiş bir ölünün, diri diri mezara konuluşunu veyahut canlı bir insan sırtından lime lime, et ve deri parçalarının koparılışını seyir için giderler.

Son zamanlarda "sinema" "haşyet" merakını bütün içtimaî tabakalara tamim etti. Dünyanın hiçbir tarafında artık hiçbir sinema perdesi tasavvur edilemez ki orada seyirciler, rakseden iskelet kafilelerini, cadı ve peri alaylarını, hortlak ve hayalet nümayişlerini temaşaya mecbur olmasınlar. Kanın aktığı, demirin şıkırdadığı, meşum rüzgâr darbeleri ile pencerelerin kapandığı, taze ölünün ağaçlar arasından beyaz bir bulut halinde doğup yükseldiği şeritler, karanlıkta en ziyade çehreleri geren ve gözleri çekenlerdir.

Avam romanları da sinema tesirile, bu müstevli zevke uymaya mecbur oldular.

Şimdi eski macera romanları yerine halkın istediği "korku" romanlarıdır. Fakat bu romanların malzemesi son zamanlarda artık karin ensesinden soğuk raşeler geçirecek yerde tebessüm ettirmeye başladı. Her fazla rağbet bulan şey gibi "korku" edebiyatının usanç vermeye başlayacağı zaman da uzak değildir." (s.5)

*"Kiralık Konak"*ta, Hakkı Celis'in bakış açısındaki değişim, şiir ve edebiyatta da kendini gösterir. Sanatın ve şairlerin suni olduklarını söyler. Şairlerin, bir takım meçhul kimseler olduğunu ve yaşadıkları olayların ve çektikleri acıların bir yansıması olarak şiirlerini oluşturduklarını belirtir. Bu şairlerin duygularına sevinmeyi ya da üzülmeyi çok fedakârca bulur. Hakkı Celis'in bu bakış açısından hareketle dönemin edebiyat hayatını da eleştirdiği görülür.

"Bu yavan, bu tuzsuz ve mayasız edebiyatta -affedersiniz- bir tek isim bulabiliyorum: Zampara edebiyatı. Otuz yıldan beri kâh "Edebiyatı Cedide", kâh "Fecriâti", şimdi de "hece vezni cereyanı" adları altında hep bu çığır devam ediyor duruyor. Mecmualar hâlâ birtakım mahalle çocuklarıyla doludur. Bu mecmualar bu gibi muaşakalara açık muhabere varakası (sayfası) vazifesini görmekten başka bir şeye yaramıyor. Doğrusu bütün bunlar, beni asıl şiirden, asıl edebiyattan bile nefret ettirdiler." (s.179)

Hakkı Celis için gerçek şair mensup olduğu milletin "*itikatlarını, gazalarını, hezimetlerini, elem ve neşatını terennüm eden"* (s.180) kişiler gerçek şairdir.

> *"Şair denilen mahluk biraz evliya ve kahraman arasında bir şey olmalıdır; Garb'ın ve Şark'ın eski şairleri böyleydi. Onun içindir ki, hâlâ hepimize tükenmez birer membadırlar. Son devrelerin ortaya çıkardığı cüceler, birtakım dolaşık yollardan sürüne sürüne bu membalara doğru gidiyorlar ve bize, oradan kâh bir tas, kâh bir avuç, kâh bir katre su getiriyorlar. Bütün bu cüceler bizim nazarımızda bu getirdikleri suyun, miktarı derecesinde aziz ve kıymetlidirler."* (s.180)

*"Efruz Bey"*in *"Bilgi Bucağında"* başlıklı bölümünde, Efruz'un *"Bucakta"* verdiği derslerde dil konusunda birçok görüşü yer alır. Efruz, ilk derslerinde dilcileri ve özellikle eski dilcileri eleştirir. Gerçek dili konuşulan dil, İstanbul Türkçesi olarak görenlerin bu fikrini kabul etmez. Bu görüşle herkesin yazar olacağını kalemi alan herkesin yazacağını belirtir.

> *"Hakikî canlı dil konuşulan dilmiş! İstanbul Türkçesi imiş! Bu konuşulan dille yazmak kâfi imiş! Düşününüz, böyle bir ihtimal kabul olursa, herkes yazar oldu demek! Herkes kalemi eline alınca, yazmaya başlayacak! Fransızlar, Almanlar, Bulgarlar gibi… Ayrıca sözlük öğrenmeye, kurallar öğrenmeye lüzum yok. Âdeta sıfat tamlaması, Arapça, Acemce zarflar, edatlar, o güzelim kurala uymayan kuralları hep cicoz ha? Böylesi olmaz! Yeni dilciler işin kolayına gitmek isteyen birtakım tembel cahillerdir. Bir şey öğrenmesinler, kulaktan, hayattan öğrendikleriyle yetinsinler."* (s.96)

Efruz, derslerinde ***"****Ahmet Şuayb"*i konu alır. Ahmet Şuayb, 1876 yılında İstanbul'da doğmuş, hukuk alanında eğitim görür ve Rıza Tevfik ve Mehmet Cavit'le birlikte *"Ulum-i İktisadiye"* ve *"İçtimaiye"* dergilerini çıkarır. Ahmet Şuayb'in *"Hayat ve Kitaplar"* adlı bir eseri vardır. Efruz Bey, Bucakta verdiği derslerde Ahmet Şuayb ve eseri hakkında düşüncelerini dile getirir.

> *"Eski dilcilerin en âlimlerinden rahmetli Ahmet Şuayb'in eşyaları içinde büyük bir Arapça, Acemce sözler defteri çıkmıştır. Anlaşılıyor ki, yazıları kendisi yazmadan birkaç sene evvel, Gaston Deschanp tarafından çalınıp "La vieles livres" yani "Hayat ve Kitaplar" unvanı altında yayınlanan, büyük âlimimiz o parlak sözler hep bu defterinden çıkarıyormuş. Diğer eski dilcilerin de böyle*

mükemmel, büyük sözler defteri olduğu güç değildi. Ben de, siz de pekâlâ yapabiliriz. Ne derin bir çaba, ne sonsuz bir araştırma ister!" (s.97)

Efruz'un derslerinde eleştirdiği bir diğer unsur yeni dilcilerdir. Yeni dilcilerin yaptıkları işe "doğallık" kılıfını uydurduklarını belirtir.

"… Ah hele o yeni dilciler… Bunların isimlerini anınca sinirlerim oynar. Söylendiği gibi yazmak, kolaylığın adını "doğallık" koymuşlar. Halbuki sanat yapaydır. Tabiatın dışındadır. Her (tabiî şey) adi demektir." (s.97)

Efruz verdiği dersler neticesinde Bucakta bulunanları asıl Türkçenin en eski Türkçe olduğuna inandırır ve Bucakta insanların *"Uygurca, Yakutça, Moğolca kelimeler havayı dolduruyor, herkes beş on bin sene önceki lehçelerle"*(s.98) anlama hiç önem vermeden konuşurlar. Efruz, bu düşenceler doğrultusunda asıl Türkçenin basit olduğunu basit olan bir şeyin gerçek olamayacağını belirterek, gerçek olabilecek lisanın bileşik olan lisan olduğunu vurgular. Bu nedenle *"Biz olağanüstü bileşik bir dile taraftar olmalıyız."* (s.100) şeklinde açıklamalar yapar. Efruz'un düşüncelerindeki tutarsızlıklara rağmen Bucak mensuplarında hemen etkisini gösterir ve Efruz neyi söyler neyi işaret ederse Bucaklılar onun dediklerini bilir, savunur.

"Şimdi bütün Bucaklılar "bileşik dil" taraftarı idi. Efruz Bey, geçici öğrencilerinin bu eğilimlerini keşfettiği için sevindi. Bileşik Türkçe için bütün prensiplerini birkaç derste anlattı. Yine önce yeni dilcilerden ayrılıyordu. "Onlar her ne kadar şimdiye kadar dile girmiş Arapça, Acemce, Frenkçe kelimelerinin yerinde bırakılmasına taraftarlarsa da Türk harfinin dışındaki yabancı kuralları kabul etmiyorlar. Millî Türk harfinin tamamıyetini istiyorlar. Halbuki, bu da bir yönden "basitçilik sayılır" diyordu. Onun fikrince Türkçe: "Arapça, Acemce, Frenkçe, Almanca, Rumca, Latince" lisanlarından bileşik mükemmel bir lisan olmalıydı."

Efruz, dilin kullanımı noktasında atalarımızın Arapça ve Acemce kuralları kullandıklarını, bu kuralların konuşulan dile geçmediğini belirtir. Bu noktada hükümetin baskı yaparak kuralların konuşulan dile yerleştirilebileceğini belirtir. Kuralların konuşulan dile geçişi esnasında ise Türkçe kelimelerin kullanılması gerektiğini belirtir. Bu konuda *"evimin kapısı" denecek yerde Farisî kaidesiyle "kapı-yı evim"* (s.100) denilmeli şeklinde örnekler verir.

Efruz, dil ve edebiyat konusunda ilerlemek isteniyorsa geçmişte kalan ve bu alanlarda söz sahibi kişilerin unutulmaması gerektiğini belirtir. Dil ve edebiyatta *"…ilerleme, yükselme, ancak geriye dönmekle mümkün olabileceğini ispat ediyordu. Nedim, Baki, Nef'i" opera haline geçirilmeliydi. Hele "Nailî Kadim!" bu bir bir yaratıcıdır" diyordu. Her gazelinden bir trajedi çıkabilirdi. Süruri ile Aristofan arasında benzerlikler buluyor, Sull-Prudhomme'un eserlerini Ahmet Neylî'den çalmış olduğunu meydana çıkarıyordu."* (s.102)

Şiirde ölçü konusunda da yeni bir arayış içinde olan Efruz, *"Eski lisancıların "efâil tefâil"ini de kabul etmeyi onuruna yediremiyordu. İkisinin dışında bir şey… Öyle bir şey ki, ne Acem aruzu, ne de parmak hesabı!"* (s.102) şeklinde olmaması gerektiğini belirtir.

Efruz, derslerde Abdülhak Hamit hakkındaki görüşlerini de dile getirir. Abdülhak Hamit'in bir dahi olduğunu söyleyerek, eserleriyle yabancı eserleri kıyaslar. Konuşmasında dönemin harfleri üzerine çalışma yapan ve eserde "Milaslı" olarak bahsedilen Milaslı Doktor İsmail Hakkı Bey'den de bahseder. Bu dönemde dil üzerine yapılan çalışmalardan biri, "Ispartalı Hakkı Bey, yazı ile ilgili bir şeylerin yapılmasını istemektedir. Bunun da yazıda biraz değişiklik yapılarak sağlanacağını belirtir. Böylece harflerimizin Latin harflerinden geri kalmayacağını açıklamıştır ve bu konu ile ilgili çalışma yapan Milaslı Doktor, İsmail Hakkı Beyin çalışmalarını desteklemiştir. Çalışmaya göre Milaslı, Arapça'daki sessiz harflerin yanına kendisinin oluşturduğu sesli harfler koymaktadır ve harfleri keserek birbirinden ayırmaktadır." (Boyacıoğlu, 2001: …) Bu dil çalışmaları roman içerisinde Efruz tarafından dile getirilerek; bu çalışmalardan hareketle Milaslı'nın ve eserlerinden hareketle Abdülhak Hamit'in dahi olduğunu belirtmiştir. Hamit'in eserlerinin anlaşılamaması, Milaslı'nın önerdiği teklifin kabul edilmemesi konusunda Efruz'un düşüncesi şöyledir:

> *"— … Abdülhak Hamit ne? Bir dâhi değil mi? söyleyiniz, buna itiraz eden var mı? Hayır, yok; değil mi? Pekâlâ… Abdülhak Hamit niçin dâhi? Onun niteliklerinde arayalım. Bu zatın eserlerini kimse okumaz, kimse anlamaz. Halktan kimse Hamit'in eserlerini okumamıştır. Okusada tabi anlamaz. Hamit'in eserleri öyle "La Dame aux Camélias, Manon Lescault, Rafael filan…" gibi halka mahsus yazılmış adi, aşağı bir piyes yazarı değildir ki eserleri sahnede anlaşılsın, alkışlansın. Hamit'in dâhi olduğuna sebep,*

eserlerinin hiç yokmuş gibi, hiç kimse tarafından tanınmamasıdır. Yalnız edebiyat öğretmenleri, birkaç şair, dostları, ona tapanlar bilir. Bir dâhiye, "genel" olarak on beş kişi çoktur bile… Milâslı'nın sağlıklı, nefis harflerini de bütün büyük adamlar kabul etmişlerdir. "Herkes" denilen bu cahil halkın ne ehemmiyeti var? Milâslı dahidir. Harflerini kabul ettiklerine dair Arap, Türk bütün büyük adamlardan birer senet, birer imza almıştır. Cenap Şahabettin, Abdülaziz Çaviş, Halit Ziya gibi birçok "yarım dâhi"ler de harflerinin en doğru, en mükemmel harf olduğuna dair Milâslı'ya imza vermişlerdir. İcadını herkesin kabul etmediği, herkesin anlamadığı içindir ki, Milâslı dahidir." (s.109)

2.1.2. Zihniyette Batılılaşma

Değişim düşünce dünyasında başlar. Düşünceler eyleme dönüştürülmeye başlandığında değişim belirginleşir. Osmanlı İmparatorluğu gelişen Batı karşısında geri kaldığının farkına varınca, değişim sürecini başlatır. Birçok alanda Batı örnek alınarak, bu değişim gerçekleştirilmeye çalışılır. Batılılaşma süreci olarak adlandırdığımız bu dönemde "Osmanlı kulluk anlayışından Tanzimat sonrası değişimlerle bireye doğru nerdeyse zorlanan bir değişim geçirmiştir. Batı bilincini sorarak bulmuştur ve bunu çeşitli dönüşümler sonucunda elde etmiştir. Osmanlı ise bu dönüşümleri birer değişim olarak bünyesine uygulanmıştır. Yapay bir ortamda oluşturulmaya çalışılan birey anlayışı, ne yazık ki bir laboratuar ortamı gibi doğal olmayan bir ortamda oluşturulmaya çalışılmış. Batının çeşitli dönüşümlerle elde ettiği kavramlar özü düşünülmeden monte edilmeye çalışılmıştır. Batı bireyinin özünü oluşturan Faustlar Osmanlı toplumunda oluşmamıştır." (Kunt, 2005: 57)

Batılılaşma sürecinin yapay bir zeminde oluşturulmaya çalışılması, insanın toplumdaki konumunu belirsiz bir hale getirir. "Oturmamış, belli bir dünya görüşüne ulaşmamış, daha doğrusu henüz hastalık dönemini atlatamamış bir toplumun romancısı da bütün dikkatini ferde, yani insana çevirir. Çünkü toplumun henüz sağlam temellere dayalı bir medeniyeti yoktur, bu nedenle de fertler toplumda yerlerini alamamışlardır." (Yılmaz, 1976: 14) Fertlerin toplumdaki belirsizliği, ferdin kendi sorunlarını çözümleyememesine neden olur. Batılılaşma sürecinde izlenilen bu yöntem, yanlış batılılaşma sürecini beraberinde getirir. Dönemin romancısı bireyde görülen bu değişim sürecini eserlerine yansıtır.

2.1.2.1.İnsandaki Değişimin Topluma Yansımaları

2.1.2.1.1.Kadındaki Değişimin Topluma Yansımaları

Osmanlının geleneksel yapısı içinde ikinci planda kalan kadınlar, batılılaşma süreciyle değişimi yaşar. Tanzimat sonrası görülen değişim süreci kadınların düşüncelerinde değişimi başlatır. "Kırım Savaşı'nı izleyen yıllarda kadın, Lady Londenderry'nin 1840'larda anlattığı gibi, artık haremin ayrılmaz bir parçası, bir köle ve cinsel nesne olma statüsünden yavaş yavaş kurtulma çabasına girmiş ve karşı cinsle ilişkilerinde giderek aktif bir rol oynamaya başlar." (Timur, 1991: 19) Özellikle **"**II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında ilk kez kadınların kendileri hak mücadelesinde yer alır. 1917 yılında çıkartılan bir kararname ile de çok eşli evliliği kadının iznine bırakan hükümlere yer verilir. Bu dönemde kadınların talepleri eğitim hakkı, serbestçe sokağa çıkabilme, eğlence yerlerine gidebilme, çalışma hakkının tanınması gibi konularda yoğunlaşır. Buna karşılık siyasal haklara, aile hukukuna ilişkin kadın talepleri henüz düşünülmemektedir." (Atalay, 2007: 27)

Tanzimat'la başlayan batılılaşma süreci kadın haklarının kazanılmasına önemli katkılar sağlar. "Meşrutiyet döneminde kadın ile ilgili problemlerin üzerinde durulmasının en önemli sebebi Osmanlı Devleti'nin çöküş sebeplerinden birinin, toplum nüfusunun yarısını oluşturan kadın gücünün ihmal edilerek eğitim ve sosyal hayat içine sokulmaması düşüncesinin kuvvetlenmesi ve bunun mütemadiyen devam eden savaşlarla iyice belirginleşmesidir." (Doğan, 1996: 118)

Kadın haklarında alınan mesafe Milli Edebiyat döneminde belirginleşmesine rağmen; tam anlamıyla bir ilerleme sağlandığı söylenemez. "Türkiye'de kadınlar üzerine söylemin dönüşümünde kilit noktalar, Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine geçişteki can alıcı yol ayrımlarına denk gelir. İslami teokratik ve çeşitli etnik grupların yer aldığı bir imparatorluktan modern laik bir ulus devlete aşamalı geçiş," (Kandiyoti, 1997: 133) kadın haklarının kazınılmasına imkân sağlar. Kadın haklarının tam olarak belirginleşmesi ve kabul görmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra gerçekleşir.

Kadınların toplum hayatındaki konumunun değişmesi, kadının toplum hayatındaki yaşamını değiştirdiği gibi kadının toplum hayatına olan katkısının da artmasına imkân verir. Kadınlar bu süreçte kurdukları cemiyetlerle toplum hayatına katkı sağlar. 20 Mart 1912'de *"Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti"* bünyesinde kurulan

"Osmanlı Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi" bu cemiyetlerdendir. "Osmanlı toplumunda yardımlaşmayı sağlayan, sevgi ve şefkat duyguları uyandırarak toplumsal dayanışmayı en üst seviyeye çıkaran kurum, kuruluş özelliklerine uygun olarak cephede ve cephe gerisinde çalışarak yaralı askerlere, hasta ve kimsesiz muhtaç durumda olanlara gerekli gözetim ve bakımı sağlamayı amaçlar. Bu faaliyetlerinden başka asker ve şehit ailelerine, göçmenlere, muhtaçlara ve yoksullara yardım eden dernek, hastaneler açarak hasta ve yaralıları tedavi eder, hastabakıcı ve sağlık personeli de yetiştirir. Ordunun ihtiyaç duyduğu sağlık malzemelerini üreten atölyeler kuran dernek, sargı bezi ve zehirli gazlardan korunmaya yarayan ağızlık ve burunluk üretimine kadar birçok alanda malzeme üretmiştir. Yardım toplama baloları, çeşitli sergiler ve konferanslar aracılığıyla toplumsal dayanışma ve yardımlaşmada etkili olan dernek, düzenlediği toplantı ve konferanslarla toplumu eğiten bir kuruluş olma özelliğini de taşımıştır." (Tepekaya, __: 148)

"Yardım sağlamak amacıyla düzenlenen faaliyetlerden birisi de tiyatrodur. Hilal-i Ahmer Cemiyeti yararına hanımlar heyeti tarafından 12 Kânunnısâni 1330 (25 Ocak 1914) tarihinde bir tiyatro hazırlanmıştır. (Kurnaz, 1996: 201) Cemiyetin çalışma sistemi ve faydaları Kurtuluş Savaşı yıllarında devam eder. Bu oluşuma 1935'te Mustafa Kemal *"Türkiye Kızılay Cemiyeti"* adını verir. Bu cemiyet 1947'den sonra *"Türkiye Kızılay Derneği"* adını alır.

Batılılaşma sürecinde kadına tanınan haklar, doğru kullanıldığında toplum hayatına sayısız katkı sağlar. Bu haklar ve kadına verilen özgür yaşam, Batı hayatını taklit olarak düşünülüp, yaşanıldığında topluma zarar verir.

*"Jöntürk"*te, değişen bakış açısından hareketle kadındaki değişimi görmekteyiz. Ceylan'ın şahsında görülen bu değişim, doğu kültürüyle büyüyen ancak Batı'yı bilen ve ikisi arasında mukayese yaparak, hakkını savunan, gelenekten gelen yanlışlıkları eleştiren, bu eleştirisini karşısındaki erkeğe rahatlıkla ifade eden değişimi yansıtan kadını görürüz. Ceylan, toplumda kadın ve erkek davranışlarının da değerlendirilişinde haksızlık yapıldığını dile getirir. Ceylan'ın bu düşüncesi serbestliği arzulayan ancak toplum baskısıyla karşılaşan ve bu baskıyı eleştiren insan örneğini oluşturur.

> *"Nasıl olur ki bir delikanlıya her şey caiz, her şey mübah olsun da bir kıza hiçbir şey caiz hiçbir şey mübah olmasın? Delikanlı her gördüğü kadına, kıza göz koyup bıyık burabilsin de kız, hatta yahut kadın bir hafif tebessüm bile edemesin? Bir erkek için uygun olan serbestliğin yüz binde birisi bir kadında,*

bir kızda görecek olsa mahvolduğu an o andır. Biz erkek Efendilerin adeta eğlencesi olmuşuz, kalmışız… Bize karşı her hal ve tavırda onlar özgür, hak sahibi. Biz? Oo! Bir eşyadan ibaret. Hayvandan bile değil, nerede kaldı ki insandan ibaret olalım." (s.59)

Ceylan eserde her yönüyle değişen bayanı temsil eder. O, serbest tavırları ve rahatlığıyla ön plana çıkar. Ceylan'a göre, aşkın ilan edilmesinde erkekle bayanın aynı konumda olması gerekir. Erkek nasıl aşkını ilan edebiliyorsa, bayanda rahatlıkla aşkını ilan edebilmelidir. Onun, *"sizi kafama denk buldum, açıkça söylüyorum, sevdim!"* (s.83) sözleri, erkeğin bile bu sözleri söylerken büyük cesarete ihtiyacı olduğu belirtilir.

Ceylan, kadının serbestliği olmadığını savunur ve bu serbestliği elde etmeye çalışır. Evin müsait olması ve düşüncelerindeki serbestlikten hareketle, Nurullah ile olan arkadaşlık ilişkisini ileriye götürme teklifinde bulunur. Bu teklif incelenen romanlar içerisinde bayandan gelen aşk arzusunun ilk örneği olduğu gibi, Ceylan'ın cinsel boyutta aşk itirafı, bayandan erkeğe yapılan teklifinin ilk örneğini oluşturur. *"Bir genç kız sana diyor ki, şu kardeşçe ilişkiyi, şu gayr-i tabii halinden çıkaralım. Normal bir hale koyalım. Bir birimizi seviyoruz. Muhabbetimizden istifade edelim. Ama sende bin düşünce varmış. Seni men etmem, hürriyetini yine sana bırakırım. Hazır şu akşam ev müsaitken, neden istifade etmeyelim?"* (s.62) Nurullah yapılan bu teklif karşısında çok şaşırır ve yanlış olduğunu belirtir. Ceylan, bakış açısıyla Nurullah'ın düşüncesini eleştirir ve kendi düşüncesinin yanlış olmadığını dile getirir. *"Canım bir erkek bir kadına kavuşmak için köpek gibi yalvardığı, ağladığı, sızladığı halde hiç şaşırılmıyor da, bu istek bir kadın tarafından olunca neden çılgınlık olunuyor? Nuri! Sevgili mıymıntı! Bırak şu mantıksızlığı!"* (s.62)

Toplumda ikinci plana atılan kadının, medeni haklarında düzenlemelerin yapıldığı belirtilir. Yapılan bu düzenlemeler, kadınların çalışma hayatında yer almasına imkân verir. "Tanzimat döneminde kadınlar öğretmen olarak çalışmaya başlamışlardır. Ancak devlet dairelerine memur olarak alınmaya başlamaları 20. yüzyıl başına rastlar. I.Dünya savaşı döneminde erkeklerin savaşa gitmesiyle boşalan memuriyetlere kadınlar atanmıştır. Telefon şirketi ve maliye nezareti kadın memur alan ilk kurumlar olmuştur." (Osma, 2006: 91) Kadının farklı sebeplerle girdiği kamu alanlarında geçirdiği süreç geleceği şekillendirir. "Margaret Fallers, "Kamu alanında yer alan bu Türk kadınları, geleneksel olarak erkeklerin girmediği bir kadın dünyasından, erkeklerden bağımsız

olma duygusunu beraberlerinde taşırlar; bu duygu onları kamu alanındaki görevlerinde yoğunlaşmaya daha yetenekli hale getirdi."diye yazar. " (Kandiyoti, 1997: 32)

Ceylan, kadınların çalışma hayatındaki değişimini anlatırken, çalışmayan kadınların azınlık olarak kaldığını vurgular. *"Kadınlar arasında kendi çalışıp kazanmayan ve yalnız kocasına yar olup kalan kadınlar bir azınlık olarak kalmıştır. Köylerde kadınlar ezelden beri erkeklerle beraber çalışıyorlardı zaten. Fakat şehirlerde de kadınlar evvela fabrikaları doldurmaktan başlayıp yapma çiçek ve dikişçilik gibi bütün işleri tekellerine almışlar."* (s.79) Kadınların çalışma alanındaki bu değişim süreci daha sonra mağazalarda tezgâhtarlıkla devam eder. Kadının, değişimine zemin hazırlayan sosyal yaşam ve fikirlerin değişimidir. Bu süreç kadınların *"postanelerde, telgraf hanelerde, telefon hanelerde"* (s.79) çalışmasını sağlar. Değişimle çalışmaya başlayan kadın, aldığı eğitimle hizmet sektörü dışındaki mesleklere de yönelir. Kadınların son dönemlerde doktor, avukat, mühendis olduklarını belirtilir.

Toplumda belirginleşen kadın birçok alanda öne çıkarken; bu öne çıkışı destekleyen düşünce dünyasında da değişim görülür. Değişim, olumlu birçok unsuru yerleştirirken; beraberinde bazı olumsuzlukları da getirir. Bu olumsuzluklardan biride kadın ile erkek arasındaki ilişki sürecine bakıştır. Evlilik hayatındaki ilişkiye Ceylan şu şekilde bakmaktadır: *"Biz bugün bir geçiş noktasında bulunuyoruz. Ecnebi sosyetesinde erkekleri imrendirecek kadınlarla içli dışlı olup da hanesindeki kadınla yetineceğinin zannettirmek istediğin erkekte bu yetinmenin gönülden inanılması gereken bir güven olacağına beni değil a, hiçbir kadını ikna edemezsin."* (s.95) Ceylan'ın bu görüşü kadının bakışındaki değişimi yansıtır. Ceylan geçiş sürecinde bu tür ilişkilerden erkeklerin büyük zevk alındığını ve kadınlarında bu ilişkinin farkına vardığını ve bu tür ilişkilerden zevk aldıklarını belirtir. *"Biz kadınlar dahi bu lezzetin başlangıcını bir parçacık tattıktan sonra onu pek büyük buluyoruz da ondan biliyorum."* (s.95) Bu konuların konuşulmasında erkeklerin korktuğunu ve konuların konuşulmasında kadınların daha fazla korkması gerektiğini belirten Ceylan, bu sürecinde değişeceğini belirtir. Bu tarz konu ve ilişkilere uzak olan kadının değişim süreci, değer yargılarından uzaklaşmış kadının oluşumuna zemin hazırlar.

> *"(…)bu mesele gayet tehlikeli meselelerden olduğu için siz erkekleri şu konunun konuşulması ziyadesiyle ürkütür. Biz kadınları daha ziyade ürkütmesi lazımdır. Ama bu korku yine şu konunun konuşulmasına özeldir. Zaman geçtikçe*

alışkanlıklar da arttıkça bu korkunun ortadan kalkacağına hiç şüphe etme demekle yetinmiştir." (s.95)

Nurullah ile Ceylan arasındaki ilişki, düşünce ve davranışlardaki yanlışlıklarla çıkmaza girer. Bu olayların gelişim sürecini ve kadının toplumdaki değişimini, Nurullah'ın ablası Zeliha belirginleştirir. Zeliha, üç kuşağı yaşamış biri olarak; geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanın kadınını değişimini değerlendirir.

"—Ceylan ile olan maceranı tamamıyla biliyorum. Bunun önceden böyle bir faciayla biteceğini biz zaten bekliyorduk. Kadınların özgürlüğüymüş, yok alafrangaymış, bunlar bizim Türk ve Müslüman mantığımıza henüz sığacak şeyler değildir. Biz gençliğimizde Ceylan'daki serbestinin on binde birini gösterecek olsak bizden büyüklerin gözünde, bir rezalet olarak kabul edilirdi. Şimdi bizde bu görüş Ceylan gibi turfandalar için var. İhtimal bir zaman gelir ki serbestliğin bu derecesi de genellikle normal hallerden sayılır." (s.154)

Yanlış batılılaşma süreci, emellere ulaşma noktasında her türlü kötülüğü yapabilecek bir insan tipinin oluşmasına neden olur. Ceylan emellerine ulaşmak için dedikleri yapılmadığı takdirde, kendinin ve çocuğunun canına kıyacağını söyler. Avrupa'nın bakışıyla şekillenmiş olan Ceylan, eserde her şeyi yapabilecek bir karakter olarak belirginleşir. Bu belirginleşen insan örneği eserde şu şekilde verilir:

"O yolda terbiye almış bir canavar, bir ifrit her şeyi yapar. Hiçbir dinin semtine uğramamış ve kutsallığın hiçbir ışığını almamış olan böyle bir laneti en büyük cinayetleri işlemekten men edecek ne gibi duygu olabilir. Avrupa gazetelerinde her gün birkaç intihar haberine rastlanmaktadır. Bunlar hep dinsizliğin sonuçlarıdır. Kendi canına, hayatına değer vermeyenlerin göze alamayacakları ne olabilir ki? Bereket versin ki babasına "seni de öldürürüm, anamı da" demek hatırına gelmedi. Bu dinsizler arasında şimdilerde cinayetin bu türlüleri de görülmeye başlamıştır. Avrupa gazetelerinde bunlara dair olan haberleri okurken insanın üzüntüden gözleri kararıyor, içi bulanıyor." (s.223)

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde Belkıs, batılılaşma sürecinde büyüyen bir bayandır. Belkıs davranışlarıyla, serbest tavrıyla eski yaşam tarzının hâkim olduğu ailede, yeni bir sürecin başlangıcı olur. Belkıs'ın rahat tavırları kocası Tahir'i rahatsız etmediği gibi, bu davranışlar Tahir'in hoşuna gitmektedir. Belkıs, *"başkalarınca hoppalık telâkki edilecek olan bazı aykırı halleri, pek eski zaman evine bir yenilik, bir başkalık"* (s.11) getirerek, bu evdeki düşünce yapısını değiştirmeye çalışan değişen kadının temsilcisidir.

Eserde Huriye değişen kadının ikinci örneğidir. Kendisine eş olarak gereken önemi vermeyen kocasından intikam almak isteyen kadını temsil eder. Belkıs'ın rahat hareketleri, kocasının ilgisizliği ve Sofi'nin bakışı, Huriye'nin iç beninde aldatmaya hakkı olduğunu düşündürür. İhanetinde haklı olduğunu düşünmesinde çevresindeki insanların değerlendirmeleri etkili olur. Huriye'nin aşığıyla buluştuğu evin sahibi ve Sofi aynı düşüncededir.

> *"— Ben senin teyzenim kızım! Beni hep senin gibi hanımlar, beyler teyze diye çağırırlar. Senin fenalığını istemem! Gençlik eğlence ister… Kocanı düşünüyorsan hiç nafile düşünme. O seni düşünüyor mu ki!…*
>
> *Şimdiki erkekler hep Beyoğlu'nun pis kokonalarının peşinde dolaşıyorlar, hangisi evine çocuğuna bağlı oturuyor."* (s.61)

Belkıs, batılılaşma sürecinde doğru değerlerle değişen, kadının temsilcisidir. Rahat tavırları olan, evlilikte gelenekteki resmiyeti yok eden, okuyan, bilgili, namus olgusunu üst seviyede tutan ve koruyan, kadın örneğidir. Huriye ise batılılaşma sürecinde yanlış fikirlerle zihnini yoran, çevresindekileri tam değerlendiremeyen, başkaları tarafından yönlendirilen kadın örneğidir. Huriye'nin içine düştüğü durumdan kurtaran ve ona doğru yolu gösteren, hiç sevmediği ve sürekli kıskandığı Belkıs'tır. Belkıs'ın, *"Veli Bey seni ziyade hırpalıyor. Hattâ bir kadına değil, bir esire yapılmayacak surette bed muamele ediyor… Lâkin senin namus ve iffetin ondan intikam almak için alet olmamalıdır;"* (s.66) şeklindeki yol gösterici konuşmaları, Huriye'nin doğru yolu bulmasını sağlar.

Belkıs, ahlak ve terbiyede doğu; davranış ve rahatlıkta batı yönü öne çıkan bir kişidir. Huriye'nin yanlışlarının bedelini ödemek zorunda kalan Belkıs, olayları değerlendirirken, değişen kadının özelliklerini yansıtır. Bu değişimde en önemli faktör alınan eğitim ve olaylara bakıştır.

Hüriye, Belkıs'ın boşanmasında kendisinin sorumlu olduğunu belirterek, özür diler ve affını ister. Belkıs, bu özre verdiği cevap değişen kadının bakış açısını belirginleştirir.

> *"Affedecek hiçbir şey görmüyorum. Zira kabahatli olan siz değil, muhitinizdir. Size samimiyeti safiyeti bir cürüm gibi göstermişler, her üryanlık sizi ürkütmüş. Çıplak bir kalp çıplak bir fikir size çıplak bir vücuttan farksız gösterilmiş. Hepsini ayni suretle takip etmeyi öğrenmişsiniz. Siz her şeyi,*

aldığınız terbiye iktizası, o türlü, sımsıkı kapalı görmek istersiniz, aksi olursa çirkin bulursunuz. Sizin terbiye telâkki ettiğiniz bütün sahteliktir. Zevcinize "bey efendi!" diye hitap ederseniz değil mi! Bu yolda hitap etmek için gönlünüze cebredersiniz. Ana ve babanızın nüvazişlerine henüz muhtaç olduğunuz bir yaşta, onların huzurunda, halayık gibi el pençe divan dursunuz. Onlara, daima hissinizin rağmına "bey baba" "hanım nine!" dersiniz. Bütün bunlar sahte şeyler, yapmacıklardır. Beni bu sahteliklerden azade görür görmez benden tevehhuş ettiniz. Belkıs sizin indinizde muzir, müfsid, fena bir mahlûktu. Hâlbuki kardeşim, ben sizden başka türlü bir terbiye görmüştüm. Her hissim apaçık meydanda idi. Her hareketim düşüncelerime tercüman oluyordu farkımız bu değil mi?" (s.67)

Tahir Bey eşini boşadıktan sonra her şeyi Huriye'den öğrenir ve Belkıs'a mektup yazarak affını ister. Yeniden birleşme isteği Belkıs tarafından kabul edilmez. Bu zihniyetin iyi düşünülmesi gerektiğini, eşini boşadıktan sonra tekrar alabilmek için başka bir erkeğe kendi eliyle teslim eden zihniyeti anlayamayacağını söyler. Bu ayrılığa başka bir kadın sebep olsaydı yeniden varma mecburiyetini hissedeceğini belirtir. Fakat bu değişmeyen tutucu bir zihniyetle boşandıktan sonra dönemeyeceğini, herkesin aldığı terbiye doğrultusunda yaşamını sürdürmesinin en doğru karar olduğunu belirtir.

"Etik kurallar, kendini gerçekleştirmiş insanlar için önemlidir ve etiğe önem verirler. Kendileri için istemediklerini başkaları için de istemezler. Bedeli ne olursa olsun doğru dürüsttürler." (Özdaşık, 2001: 110) Belkıs, eser boyunca etik kurallara önem veren, kendi doğrularını savunan ve olduğu gibi görünen, kendini ezdirmeyen ve doğru bir değişim süreci geçiren bireyin temsilcisidir.

*"Nedret"*te, Osmanlı hayatı içerisinde duruşu ve bakışıyla tam bir sembol olan kadının, Batı hayatına mağlup oluşunu görürüz. Mualla aşkın getireceği acıları saçma bulmakta ve sadece güzelliği ile aşk hayatını ve farklılıkları yaşama düşüncesindedir.

"Sevmek, düşünmek, ıstırap çekmek… Bunlar onun kafasına sığmayan şeylerdi… Mademki bu kadar güzeldi, kendisini Nihat gibi herkes, her erkek sevebilirdi… Hususiyle, şimdi Avrupa hayatı daha parlak olacaktı… Tuvaletinin ihtişamı, tavırlarının şuhluğu ile kim bilir, daha ne kadar kalpleri kendine çekerek yaşayacaktı?" (s.59)

*"Ateşten Gömlek"*te kadının toplumdaki değişen konumunu ve olaylarda yer alışını görürüz. Cemal yeni ve garip bir İstanbul gençliğinin meydana geldiğini belirtir. Kadınların toplum olaylarında yer alışlarına ve Ali Kemal Bey'in makalelerinde yer verdiği kadınlara dair yorumlar yapar. O dönemde kadınlarda görülen değişime güldüğünü, kadınların toplumun fikir âleminde yer alacağına inanmadığını, bu tür işlerin bir hayal olarak kalacağını belirtir. Ancak kadınların fikir ve siyasi hayatta geldikleri nokta eserde şu şekilde yer alır:

> *"Köprü'nün öbür tarafında da bir hanım faaliyeti vardır, orada daha genç, daha yeni bir kadın unsuru, Darülfünunlular, genç muallimler, genç şairler çalışır. Onlar bu tarafla meşgul değildirler. Kendi taraflarında da genç olmayan kadın unsuruna o kadar ehemmiyet vermezler. Yalnız şekli muhafaza için pek genç olmayanları zaman zaman aralarına çağırırlar, Darülfünun salonunda, Türk Ocağı'nda fesli, çarşaflı daimi bir faaliyet vardır. Ne genç ne pembe dudaklı, ateşin gözlü talebeler, ne uzun ökçeli zarif muallimler vardır. Fakat ne yapsalar bu taraf için hepsi yaya ve alaturkadırlar. Onlar bir gün sefaretlerden birine Türk davası lehinde bir muhtıra gönderseler bu taraf hemen en köhne Hariciye hanımlarından en şık ve en iyi Fransızca söyleyenlerine kadar mükemmel bir muhalif heyetle muhalif bir muhtıra yapar, gönderirler. Bunlar, Türkiye'nin asil kadınları diye imza ederler, her zaman İtilaf Devletleri'ne sadık kalan Alman aleyhtarı kadınlar o pespaye mahlûkların dediklerini siyasi notalarla tekzip ederler. Her zaman bir müsamere öteden, bir müsamere beriden olur, bir muhtıra oradan bir muhtıra buradan çıkar. Bunların arasında ecnebi anasırı mebzuldür. Öteki İstanbul genç kadınlığına gelince, onlar sefaretlere muhtıra götürmenin haricinde Frenklerle pek temas etmezler. Bu, daha ziyade kendi kendisinin ikna ile meşgul, fakat daha genç ve canlı bir âlemdir."* (s.20)

*"Handan"*da, geleneksel yaşamda görülen kadının değişim sürecini görürüz. Batılılaşma süreciyle başlayan bu değişim, birçok noktada ele alınır. Refik Cemal, Server'e yazdığı mektupta evleneceği kızı hatırlatmaya çalışırken, kısa yeldirmesi, serbest tavırları ve mükemmel İngilizcesi kadının belirgin özellikleri olarak verilir.

Handan değişen kadının toplumdaki yansımasıdır. Handan, aldatılan ve ihanete uğrayan bir kadın olarak, kocasına hep sadık kalacağını bir daha evlilik ve aşk yaşamayacağını belirtmesine rağmen, arkadaşı Neriman'ın kocası Refik Cemal'e âşık

olur. Düşünce ve davranışlarındaki bu tezatlığın farkında olan Handan, bir yönüyle intikam bir yönüyle kadındaki sevilme ve arzulanma hissini yaşayamayışı, Handan'ı bu ilişkiye sürükler. Bu süreç değerleri yıkan ve bu yıkımın farkında olan kadının değişimidir. Handan, yaşananların yanlışlığını değerlendirerek, değişen ve düşüşü yaşayan kadına bakışı dile getirir.

> *"Neriman, sana artık sevgili demek, seni hâlâ seven kalbimde senin hayalini taşımak bir cinayet, biliyorum, safiyete, insaniyete karşı bir cinayet kardeşim. Ve beni affettiğini istemiyorum. Katiyen istemiyorum; bana acıdığını, beni affettiğini hissetsem, böyle bir şey kabil olursa, şimdikinden çok kahrolurum. İstiyorum ki beni yaldızlı bir cephe ile kapanmış bir çirkâp, senin saf kalbin için tasavvuru bile istikrah verecek bir çirkap diye bil. Tükürmeye bile tenezzül etmeden eteklerini topla, ayaklarını kirli papuçlarını bile bulaştırmadan kalk git! Ben o kadar korkmuş, o kadar tefessüh etmiş bir leke, bir et parçasıyım, başka bir şey değil. Değil cennet hatta cehennem, cehennemin en yakıcı, en işkence edici derinlikleri bile beni kusup atmalı. Ben ebedîyen hiçbir yerde kendime yer bulamamalıyım. Hava, deniz ve esir beni reddetmeli, vücudumu tabiatın hiçbir unsuru kabul etmemeli, ruhumu hiçbir ahiret, hiçbir mabut, ebediyen kovularak, ebediyen yüzümü mülevves yüzümü, günahkâr ruhumu örtmek, saklamak için bucak bucak gitmeli, sürünmeli, kahrolmalıyım!"* (s.216)

*"Mev'ut Hüküm"*de, Cavide kadındaki değişimin toplumdaki yansımasıdır. Cavide, *"Avrupalı bir salon kadını davranışını takınmak için pek istekli"* (s.19) görünen bir tiptir. Avrupa giyiminden, birkaç opera isminden, Berlin'de bulunan sokak ve mağaza isimlerinden bahsederek kendini Avrupai yaşam içerisinde gösterme arzusu olan kadın tipine örnektir.

Kadındaki değişimin görüldüğü bir diğer alan davranışlardır. Davranış değişikliğinde kadının geleneksel yaşamda karşılaştığı kapalılık, sosyal hayat azlığı ve kocalarının davranışları etkilidir. Bu süreç kadınların çok hasta olmasına yol açar. Hastalıklar kadınların sınıflandırılmasına ve doktorlarla ilişkilendirilmesine zemin hazırlar. Eserde kadınlar üçe ayrılmakla birlikte; doktorlarda bu üç kadın tipine göre üç gruba ayrılır. Bu ayrım toplumdaki sınıf ayrımını verdiği gibi, değişen kadınlarında belirginleşmesini sağlar.

> *"Doktor bu memlekette fukara hasta kadının gözünde terbiyeli ve insan duygulu yalnız bir erkek, acısını gideren biricik kurtarıcı araçtır. Zaten fakirler bu memlekette en içten hastalardır. Pek zorda kalmayınca doktora gidemez. Orta sınıflarda doktor, biricik görülen erkektir. Şiirle ve büyü ile dolu bir yaratıktır. Kocalar doktoru burada da pek sevmezler; onun için orada da ayrık bir durumu vardır. Zengin veyahut birinci sınıflara gelince, onların hastalığı çoğu zaman sinirdir. Bir doktor onlarca kur yapılacak bir erkektir. Kocaların ilgisizliğini, hayatlarının heyecan ihtiyacını doldurur."* (s.30)

*"Seviyye Talip"*te Macide, değişen kadın örneğidir. Fahir'in batılılaşma arzusu ve bu konuda eşini bilgilendirmesi değişim sürecini başlatır. Fahir'e ilk günlerde *"Ben Türk kızıyım.(…)Frenk karıları gibi öyle açık saçık yabancı erkeklerin yanına çıkamam."* (s.21) şeklinde tepkiler veren Macide'nin, bakış ve giyim noktasında değiştiğini görmekteyiz.

> *"Onu görür görmez, çevrenin bir kadın ahlâkı üzerinde etkisinin derecesine ilk defa şaştım. Düşünülürse, benim Londra'dan geldiğim zaman bulduğum sade, utangaç Macide ile bu, aynanın karşısında, kendi tazeliğiyle muzaffer duran kadın arasında ne kadar fark vardı. O zaman, küçüklüğünden beri tanıdığı, kardeşim yerinde olan, Numan'ın yanına başörtüsüyle bile çıkmaya karşı idi. Şimdi, yarı dekolte bütün vücudunun çizgilerini hissettiren elbise ile yabancı denebilecek Cemal'in evine gidiyordu."* (s.77)

*"Yeni Turan"*da, İttihatçı Lütfi bey tarafından ortaya atılan ve Kaya tarafından hayata geçirilen Yeni Turan okulları, kadının toplumdaki yeri bakımından önem arz eder. Yeni Turan okullarının birçok alanda ilerlediği belirtilir. Okulların en önemli kollarından biri Türk Kadın Kolları'dır. Bu faaliyetler kadındaki değişim sürecini oluşturur. "*Yeni Turan kadınlarının kıyafeti de sadeleşmiş, değişmiş, modaya hiç uymuyordu. Fakat yarattıkları Türk ve İslam dünyasıyla pek ilgili bir biçim almamıştı. Şimdi kadınlar, ince, zarif, sanatkâr çarşafları ve tuvaletleriyle evlerinin bir süsü, erkeklerinin sevda amaçları olmakla kalan kadınlarımıza karşılık, Yeni Turan'ın öğretmenlik eden, ağırbaşlı, karakterli hastabakıcı yetişen bir muharebe olur olmaz Arap savaşçıları gibi mehmetçiklerin yaralarını sarmaya giden, ordunun dikişini dikmek için kadın çalışma yurtlarında çalışan, eski Türk işleme sanatlarını Yeni Turan'a uygulamak için ekonomik, insancıl, bilimsel ve bilmem daha bir sürü yönlerde*

çalışan, akın akın kadınları vardı. Bir süsten, değerli bir biblodan birden bire yaralı, çalışkan bir toplum elemanı, bir ana, bir arkadaş" (s.18) olarak değişim süreci verilir.

Kadının fikir sürecinde görülen değişimi, giyim konusunda da kendini gösterir. Eserde kadınlardaki fikri değişim süreci çok olumlu karşılanırken; giyim hususundaki değişim pek hoş görülmez. Bu kadınların "*eski Tatar Türklerini hatırlatan bazen kurşuni uzun bir manto, başlarında beyaz, yumuşak bir örtü, ayaklarında sade, kalın ayakkabılar,"* (s.18) şeklinde giyinişleri olduğu verilir.

*"Sisli Geceler"*de, kadının değişimini ve bu değişime bakışı iş hayatında görürüz. Fikret, Zehra'ya karşı olan duygularını, ablası Sacide'ye yazdığı mektupta dile getirir. Zehra, değişim süreciyle toplumda ve özellikle iş hayatında kendinden söz ettiren kadını temsil eder. *"Bizim hastanede kâtibe (sekreter) sıfatıyla çalışan bir hanım; asıl beni korkutan nokta da budur. Anlarsın ya ablacığım... Annemin çalışan kadınlara karşı bilmem nasıl garip bir kini, bir nefreti var. Onların hepsini havaî meşrep, adî telâkki ediyor!"* (s.32) Fikret, annesinin Zehra ve Zehra gibi çalışanlara bakışını öne çıkararak; kadının iş hayatındaki değişimine tam anlamıyla alışamayan, eski insanın bakışını belirginleştirir. Fikret ise bu süreci yeni bir bakış açısıyla değerlendirerek, kadının toplumda değişen konumunu değerlendirir.*"Çalışabilecek kuvvet ve cesareti kendinde bulması insanlık namına şayanı şükran değil midir?… Bu memlekette, daha doğrusu bu dünyada, çalışmadığı için düşmüş kim bilir kaç milyon kadın var!…"* (s.33) Zehra, kendisini tam anlamıyla yetiştirmiş, tıptan, edebiyattan, felsefeden anlayan ve değişen yaşam koşulları ile toplumda kendine yer edinen kadındır.

*"Acı Gülüş"*te kadınların eğitimle değişen yaşamları anlatılarak, değişen kadının toplumdaki yansıması verilir. Kadının eğitim sürecinde imkânsızlıklara dikkat çekilir. Kadın ne kadar okursa okusun, çıkan birkaç gazete ve dergiye ara sıra makale göndermekten başka bir şey yapamayacağı belirtilir. Müzikte ne kadar usta olursa olsun ev içerisinde çalacağı üç beş parçayla sınırlı kalacağı vurgulanır.

Kadının aldığı eğitim kadının değişim sürecini başlatır. Eğitim kadınlarımıza, bir kıyas sürecini yaşatır. Bu süreçte kadınlarımız, *"Frenk kadınlarının serbest hayatlarını görürler, zavallı "enstruit" kadınlarımızı kara kara bir düşüncedir alır. Artık etrafa, her şeye lanet okurlar, kendi ayarlarında bir kadın bulamadıkları için kimse ile görüşmez, tanışmaz, bir şey beğenmez olurlar."* (s.111)

Ragıbe, değişen kadının toplumdaki yansımasıdır. Eşi Kenan'ın aldatması nedeniyle ayrılmak ister. Kenan bu süreçte elinde bulunan tek dayanak noktası nikâhın verdiği yetkidir. Bu yetki eşini *"kendine ister istemez hayatının sonuna kadar bağlı kalmak zorunda"* (s.182) bırakan bir yetkidir. Kenan, bu yetkiye dayanarak, *"bu memlekette her âdet ve nizama karşı ihtilâlci bir kadın kafası ile yaşamak, davanı yürütmek istiyorsun. Bu kabil olamaz. Annen annenin annesi, onun büyük annesi, bu şehirde âdeta erkekliğin kadınlığa üstün gelmesi önünde nasıl boyun eğmeğe mecbur olmuşlarsa sen de isyan eden başını bu zorluk karşısında indireceksin."* (s.182) şeklinde haklı çıkmaya çalışır. Ragıbe bu bakış açısına değişen kadının yorumunu getirir. Bu süreçte kendi devrinin, büyükannesinin ve annesinin devrinden farklı olduğunu, yeniçerilik sürecinin kapandığını ve bu sürece boyun eğmeyeceğini belirtir.

*"Cadı"*da, evlilik üzerine geleneksel süreçten gelen fikirlere karşı çıkma noktasında kadındaki değişimi görmekteyiz. Evlilik konusunda Fikriye kendi düşüncesinin sorulması gerektiğini belirtir. Yengesi Emine bu düşünceye dayısı ve kendisi olduktan sonra evlilik konusunda ona söz düşmeyeceğini belirtir. Fikriye, bu düşünceye karşı çıkarak toplumda değişen kadını temsil eder.

> *"–Evlendirilecek kadının oyu, sorulmazmış… O eski usul yengeciğim… Kadın ninelerimizin çağında belki öyle idi. Fakat şimdi değil… Zamane kızları varacakları erkekleri kendileri seçiyorlar… Pekâlâ sözlerini de kesiyorlar. Yalnız velilerine: "Ben falan adama varacağım" diye kararı bildirmiş oluyorlar.*
>
> *— Ben seni alık sanıyordum, ama sen epey fenlenmişsin. Bu yeni usul evlenmeleri nereden öğrendin?"* (s.16)

Geleneksel yaşamda görülen evliliğe karşı çıkışı *"Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç"* romanında da görürüz. İrfan Bey'in bayanlara verdiği konferansta, bayanlar arasında geçen konuşmada görmekteyiz. Romanda *"Z"* harfiyle verilen genç kızın Tayyar isimli erkekle evlilik için sözleştikleri belirtilir. *"N"* harfiyle verilen bayanın *"Ananız babanız sizi birbirine vermedikten sonra sizin söyleşmeniz kaç para eder?"* (s..47) söylemine cevabı, değişen kadının bakışını verir.

> *"Z. –Niçin para etmesin? Kocaya annem varacak değil ya? Ben varacağım."* (s.47)

Kadındaki değişim sürecini Feriha'nın düşüncelerinde görmek mümkündür. Feriha, geleneksel yapı içerisinde sıkışmış, yapmak istedikleriyle yapabildikleri çok farklıdır. Feriha, bir kız için dama çıkmanın bile ayıp sayıldığı; geleneksel yaşamın hapsettiği kadının temsilcisidir. Yapmak istedikleri ve hayalleri, Feriha'nın değişim sürecini yansıtır. Onun düşüncelerini, İrfan Bey'e yazdığı mektupta görürüz.

> *"Ben ne kadar antikalıklara meraklı bir kızım, bilseniz… Ben ne spor delisiyim, ah ne yapayım ki Tanrı beni kadın yaratmış. Alp Dağları'na gidenleri, Mont Blanc'a çıkanları, Mısır'da ehramları gezenleri, Baalbek harabelerinde dolaşanları, balonlara binenleri, uçaklarla uçanları gazetelerde okudukça ne kadar imrendiğimi size tarif edemem. Birkaç ay önce şehrimizde kazada ölen Mösyö Bléria'nun Tatavla'da (Kurtuluş) bir eve çarpan uçağı içinde ben de bulunmadığıma ne kadar üzüldüm, bilemezsiniz, bu sözlerime gülmeyiniz rica ederim Beyefendi. Ben yalan sevmem. Kendimi olduğum gibi yazıyorum. Ben yaradılışta bir Türk kızı bulunabileceğine belki ihtimal vermezsiniz. Ama inan olsun ki ben varım, hem de böyle anlattığım giyim."* (s.88)

"*Sevda Peşinde"*, Sermet ile eşi Seza Hanım arasında evlilik üzerine geçen konuşmada, Seza hanımın açık sözlülüğü kadındaki değişimi yansıtır. Evlilikten kısa bir süre sonra eşlerin ya tek taraflı ya da karşılıklı birbirlerinden bıktıklarını belirtir. Bu bıkkınlığın insanı yeni arayışlara sürüklediğini vurgulayarak; bu sürecin kadın ve erkek olmak üzere farklı iki boyutu olduğunu söyler. Erkek rahatlıkla eşini boşayabilir, aldatabilir, hatta bir ikincisini getirebilir. Kadın ise bunların hiçbirini yapamaz. Kadın sadece bu süreçte eşini aldatabilir. *"Meşruiyet şirazesinden çıkan gönül kadına ait ise o zaman aman Allah'ım ne felâket!… Ne dehşet!… O bedbaht kadın bu cinayetini gizli tutamazsa artık hayatta onun için sığınacak bir yer yoktur. Ölmeli… Gebermeli… Bu yüz karasını toprakla örtmeli…"* (s.39) Seza'nın bu sözleri karşısında şaşıran Sermet, eşinin bu konuşma tarzını beğenmediğini belirtir. Seza, eskinin değiştiğini söyler. Seza'nın vurguladığı değişim süreci, gerçekte kadının değişim sürecidir.

> *"- Valdenin pederine karşı böyle sual ve serzenişlerde bulunmadığına eminim… Fakat gitgide muhit değişiyor. Medeni terakkilerin her gün doğurduğu yeni fikirler büyüye büyüye kuvvet bularak eski kasabaları deviren kasırgalar gibi buralara kadar nüfuz ile köhne kafaları delik deşip edip kendine mecralar*

açacak ve bugün mini mini bulunan kızımızın zevcine karşı kalkacağı müsavat ve istiklâl davası daha müthiş olacaktır." (s.40)

Sermet'in gerçekleri anlamasından sonra, Nezihi'ye yazdığı ve yalanlarla dolu mektupta; Seza, fikirlerini açıkça söyleyen bir karakterdir. Eşinin kendinden şüphe etmesi üzerine, gelişen olaylar mektupta Nezihi'ye aktarılır. Sermet, elinde silahla eşinin yanına gittiğini, suç delillerini sıraladığını ve onu öldüreceğini belirtir. Bu olaya Seza'nın verdiği cevap değişen kadının açık sözlülüğüne örnektir.

"— Peki beyim, ben zaten cezama rıza ile cürmümü itiraf eyledim. Bu meselede kabahat yalnız benim değildir. Vaktiyle ben size imkân derecesinde her şeyi anlattım. Fakat siz anlamadınız. Bir kadın bu nevi cürmünü zevcine karşı benim size yaptığımdan daha büyük bir vuzuhla anlatamaz. Bu gibi ahvalde bazı vahim alâim vardır. Onlar sıra ile belirmeğe başladıktan sonra bir zevç gözlerini açmalıdır. Zamanında uyanabileydiniz, şu elîm netîceye varmadan bu işe belki insanlığa yakışır daha muvafık bir çare bulunabilirdi." (s.83)

Seza ile Sermet arasında evlilik üzerine geçen konuşmada, Seza'nın açık sözlülüğü dikkat çeker. Seza, gelenekten gelen mantıkla, erkek için eşini boşamanın çokta önemli olmadığını, bir eşin gidişi ile bir diğerinin gelişine, zemin hazırlandığını vurgular.

"Senin gibi beyler, efendiler için kadın boşamanın hizmetçi savmadan ne farkı vardır? Birini savar, bir başkasını bulursunuz… Allah kesenize bereket versin… Paranıza güvendikten sonra size karşı, alacağınız karıların adedini kim tahdit edebilir? Zevcelerinizin reylerini istihsal, haysiyetlerini korumak hususunda insanî bir mecburiyet hissetmedikten sonra sürü ile karı alın, defedin. Bizim, nazarınızda hayvan sürüsünden ne farkımız var?…" (s.177)

Ayn-ı Nur'un, Seza'ya mektubu kadının değişim sürecinin başka bir örneğini yansıtır. Geleneksel yapı içerisinde büyüyen Ayn-ı Nur'un başkaldırışını görmekteyiz. Bu değişimi yaşamak istemekte ancak tam anlamıyla gerçekleştirememektedir. Bu bastırılmış arzuları mektupta yazarak, yaşamak ister. Ayn-ı Nur, nasihat, himaye, ihtiyaç gibi hiçbir şeyin önemli olmadığını belirtir. Bundan sonra önemli olan tek şeyin sevgilisi olduğunu vurgular. Sevgilisi hariç, hayatın her şeyine başkaldırışında yaşamın getirdikleri etkili olur.

"Bir zaman kızlığımda ana vesayetinde bulunarak kafeste yaşayan mahpus bir kanarya hayatı geçirdim. Sonra beni hiç sevmediğim ve ömrümün sonuna kadar sevmeyeceğim bir herifin kocalık hodkâmlığına teslim ettiler. Maddîyetim, maneviyetim, hürriyetim, etim, kemiğim hep bu adama meşru bir mal kaydolundu. Ne zaman bu hayatta şahsî hürriyet havası teneffüs ederek kendi nam ve hesabıma yaşayacağım? Artık başkaları için, sırf başkalarının keyiflerine hizmet için yaşamaktan usandım; bundan sonra kendim için, kendi keyfim için yaşayacağım…" (s.211)

Geleneksel süreçte baskı altında olan kadın, batılılaşma süreciyle bu baskıyı kırmaya çalışır. Kadın, her şeyine sahip olan ve kendisine söz hakkı tanımayan erkeğin egemenliğinden kurtulma çabasındadır. Bu süreci yaşayan ve eşini aldatan Ayn-ı Nur, her şeyde erkek egemenliği olduğunu ve bu şekilde yaşamaktan bıktığını belirtir. Bu yaşamda en azından ölümünün karar ve şekline kendi karar vermek ister. O, kocasını aldatarak bu egemenlikten intikam alır ve intiharıyla eşini intikam lezzetinden mahrum bırakır.

"Muzir olan her şey imha edilmelidir. Şu son zamanlarda hayatımın zevcim ve sizin için muzir olduğunu gördüm; bu mazaret her gün geçtikçe büyüyor. Maceranın müthiş fakat pek âmiyane olan neticesi bütün bedahetiyle görünüyor. Birçok romanlarda, facia sahnelerinde olduğu gibi zevç, âşık ile sadakatsiz zevcesini akur bir intikamla öldürecek; perde inecek; muhakkak netice böyle olacak; bu gayeyi beklemek akıl kârı mıdır?

Bütün hayatımca zevcim gönlümden başka her şeyime hâkimdi; fakat ölümüm onun istediği gibi olmayacak; ben istediğim gibi öleceğim. Onu, beklediği intikam lezzetinden de mahrum bırakmayacağım." (s.253)

"Son Arzu" romanında, Vicdan ile mektuplaşan Necdet Eşref'in eski kadınlar ile yeni kadınları mukayese eder. Bu mukayesede kadının olaylara bakışı ve değerlendirilişi verilerek değişim süreci belirginleştirilir.

"Eski kadınları iğfal zor değildi. Meselâ annem her şeye çabuk kanar. Fakat şimdi zevcinin imlâ ve terkip hatalarını bulan yeni kadınları celbe muvaffak olmak, onlara söz beğendirmek kolay mı?" (s.81)

Sabih ile Nuriyezdan arasındaki aşkın çıkmaza girmesi olayları şekillendirir. Bu aşka Sabih'in ailesi müsaade etmez. Aşkın bu çıkmaz süreci değişen kadını görmemizi

sağlar. Nuriyezdan, Sabih'in annesi Ziba Hanım'ı evlilik konusunda ikna etmek için görüşmeye gider. Nuriyezdan'ın bu davranışı geleneksel süreçte hiç görülmemiş bir davranıştır.

> *"Hanımefendi hazretleri, size gelin olmak şeref ve bahtiyarlığına nailiyet için icap eden meziyetlerden mahrum bir kız değilim… Beni oğlunuza alınız. Çünkü hiçbir kız onu benim kadar mes'ut edemez. Çünkü emin olunuz, ben Sabih Bey için yaratılmışımdır. Allahın bu takdirini bozmayınız. Ve yine çünkü bunu gelip size söylemeyi bana Cenabıhak ilham etti…"* (s.165)

*"Şıpsevdi"*de, Edibe değişen kadının temsilcisidir. Aldığı aile terbiyesi ve büyüdüğü ortam ile evlilik hayatı birbirine çok zıt yaşam alanlarıdır. Bu süreçte Edibe bir süre bocalar, fakat daha sonra bu yaşama ayak uydurmak zorunda kalır. Edibe batılılaşma süreciyle gelen yaşamı eleştirir. *"Beğenilecek bir zamane kadını olmak için mutlaka her gün düzgüne, allığa bulanmak, açık saçık gezmek, bütün gelen giden misafirlere kıçını çıkarıp bir ayağı üzerine aksayarak "boncorno" demek mi gerekiyordu? Bu evde birçok şeyin Türkçeleri kötü sayılarak Fransızcaları kullanılıyordu. Bunları Zarafet bile öğrenmişti. Ama bu kadar zaman geçtiği halde kendisinin bir türlü bu fanfanlara dili yatmıyordu. Oh, aman Yarabbi… Bunlar ne güç şeylerdi. Ama ya bu deveyi gütmek, ya bu diyardan gitmek gerekti."* (s.419)

Bu yaşam, Edibe'nin yabancı dilden kelimeler öğrenmesine ve her fırsatta bu kelimeleri kullanması ile değişim sürecini yaşar. Giyim noktasında Rebia'yı örnek alır. Saçlarını sarıya boyar ve rahat tavırlarla dolaşmaya çıkacak kadar bir değişim süreci geçirir. Yeni yaşam Edibe de bir çatışma ortamı yaratır. Bu sürecin tek sorumlusu olarak da Meftun'u görür.

> *"Böyle sarılı beyazlı, pembeli, renk renk yüz ve ince örtüyle sokağa ilk çıktığı gün ne kadar sıkılmıştı. Erkekler yiyecek gibi bakıyorlardı. O küstah bakışlarla kendi yüzü arasına şemsiyesini indirdiği zaman, o küçücük perdenin arkasında yüreği garip bir duyguyla gümbür gümbür atıyordu. Bu kıyafetle Edibe pek güzel mi oluyordu? Niçin böyle ateşli, âdeta ısırıcı bir istekle bakıyorlardı. Bu ayıp değil miydi? Namusu bundan zedelenmez miydi? Ama bu fenalıktan gelecek kabahat, günah, Meftun'dan başka kime gidebilirdi? Hem bu kötülükler onun dileğiyle olmuyor muydu?*

Bu kepazelikleri yaptırmak için yalnız izin değil, ders veriyordu. Kadının ödevi erkek avlamaktır. Durmamalı avlamalı demiyor muydu?" (s.420)

*"Toraman"*da, kadının aşk ve evlilik sürecinde gelişen olayları değerlendirişi yer alır. Evliliklerde erkeğin kendinden çok küçük yaşlarda bir bayanla evlenmesine bakış verilir. Servinaz'ın bu tür evlilikleri değerlendirişi, toplumda sesi çıkmayan kadının bir bakıma sesidir.

"— Ahmak adam hiçbir şey bildiğin yok. Her bir fenalık benim beynimde de vardır… kalbimde de… içimde de dışımda da… Anlıyor musun hebennaka? Aynaya git de suratına bak… boyalı kuka… Üzerine hıyanet edersem beni kim ayıplayabilir? Bile bile aldın pezevenk. Bana adlan sanlan orospu Servinaz'ın kızı Binnaz derler. Siz namuskârlığın aynalı, oyuncaklı, süslü tasması altında yaşayan insanlar… Kendinize hoş gelen bir fenalığı işler, fakat adını değiştirerek, kitaba uydurarak irtikâp edersiniz. Evet bu dünya bütün sania ile, kelime oyunu ile, bilerek aldatmak ve aldanmakla dönüyor… İhtiyar zevcenizin üzerine torununuz yerinde bir kızcağız aldığınız zaman vicdanınız size hiçbir itapda bulunmaz; bu genç kadın tabiattan telezzüz hissesini istediği vakit meydana müthiş iki kelime çıkarırsınız: Irz ve namus… İşte size mânaları zevkinize göre tefsir ettiğini iki lûgat." (s.162)

*"Ferdâ-yı Garâm"*da, Nevber erkeklerde görülen değişim sürecini vurgulamasıyla, Macid bu konuda sadece erkeklerin değil kadınlarında bir değişim süreci geçirdiğini ve bu değişimin ilk olarak kadında başladığını belirtir.

"Siz de o kadar az kadınsınız ki… Erkekler ne yapacaklarını şaşırdı. Sizin yanlışınız var; önce değişen biz değil, sizsiniz… Bir sabah erkekler uyandıkları zaman gördüler ki, kadınlarda daha önceki naz ve edâ yerine… (dedi) gerisini çok alçak sesle söyledi. Nevber o kadar hoş buldu ki, kırıtırcasına gülmeye başladı." (s.92)

"*Genç Kız Kalbi"*nde, Pervin'in bakışıyla kadının toplumdaki yerini ve bu yer hakkındaki düşüncelerini görürüz. Bu düşünceler değişen, sorgulayan kadının toplumdaki yansımasını verir. Pervin'in değerlendirmesinde dünyada kadın olmak bir suç iken; bu memlekette yaşamak ise tahammül edilmez bir azaptır.

> *"Bazen düşünüyorum da dünyaya gelmek bir âfet iken sonra bu memlekette bahusus kadın olarak doğmanın tahammül edilmez azabına nasıl tahammül ettiğime hayret ediyorum. Mesela yalnız erkek olsaydım, bugün beni tazyik ve harap eden bu elemlerin birçoğundan haberim olmayacaktı. Kadın olmak yani erkeklerin ruh ihtiyaçlarına fazla fazla zebun olduğumuz hâlde ıstırap içinde bir esir hayatı sürmeye mecbur olmak…"* (s.51)

Pervin'in evlilik noktasından hareketle yaptığı yorumlar, kadının toplumda söz sahibi olmamasını ve istediği gibi yaşayamamasını eleştirir. Eleştirisini kadın ve erkeğin toplumdaki yerinden hareketle vermeye çalışır. Pervin'e göre erkeklerin hayatı gıpta ile bakılacak kadar rahattır. O, kadınların yaşamını sınırlı ve zor olduğunu belirterek; bu kadınların yaşamını kendi hayatından örneklerle açıklar. *"İşte ben, ne istediğim vakit sokağa çıkabilirim, ne istediğim şeyi yapabilirim, ne istediğim yere gidebilirim. Çünkü kadınım! Yani iradesiz, arzusuz, kudretsiz, bir âciz, bir esir… Hayat, yalnız onlara müsait, yalnız onlara lütfetmiş. Biz her şeyde mağlup, her hâlde makhur ve mazur… Erkekler istedikleri vakit evlenirler, isterlerse hiç evlenmezlerse, tesadüf edinceye kadar yahut hiç evlenmeyebilirler yahut kırk hatta elli yaşına kadar bekâr oturan erkekler vardır. Hâlbuki biz zavallı kızlar…"* (s.52) Pervin erkeklere tanınan bu evlilik imkânının kadınlara tanınmadığını, bir kadının yirmi, yirmi iki yaşına geldiğinde evlenmemiş ise evde kalmış olarak değerlendirildiğini belirtir. Evlilik teklifi de dâhil olmak üzere her şeyin erkeklerin emrine verildiğini söyleyerek kadının toplumda ikinci plana itildiğini savunur. Pervin'in bu süreci yargılaması, kadının toplumda değişen sürecini yansıtır.

*"Sözde Kızlar"*da, batılılaşma süreciyle değişen kadının toplumdaki yansımasını Belma'da görürüz. Belma temsil yeteneği olan ve aktris olmak yolunda bu hünerini her ortamda sergileyerek insanların beğenisini toplayan biridir.

> *"Belma'nın aktrisliğe hevesi meşhurdu. Daha çarşafa girmeden evvel, Şehzadebaşı sinemalarından aldığı tesirlerle aktris olmaya karar vermiş, o günden beri, her yerde her vesile ile bu arzusunu anlatmış, ara sıra meclislerde monologlar söylemiş, tek roller temsil etmişti. Bu kızın sinemaya ve aktrislere zaafı o derece idi ki, emeline kavuşmak için mukaddes tanıdığı her şeyi feda edebileceğini açıkça söylerdi."* (s.55)

Belma'nın değişim süreci Behiç ile aralarında geçen tartışma neticesinde verilir. Belma içerisine düştüğü hayattan Behiç'i sorumlu tutar. Behiç, Belma'nın bu hayata nasıl başladığını unutmuş görünmesine, küçük bir hatırlatma yapar. Bu hatırlatmada değişen ve gelenekten uzaklaşan kadını görürüz.

Behiç, Belma'ya kendisini Cerrahpaşa'da değil Şehzadebaşı'ndaki Nadir'in evinde tanıdığını hatırlatır. *"O eve de ilk gidişimdi, sen Türk hayatından acı acı şikâyet ediyor, bana Viyana hakkında bir sürü sualler soruyor, cevap aldıkça çıldırır gibi seviniyor, Avrupa'yı hayalen olsun tanımaktan hoşlanıyordun: "Ben aktris olacağım. Evimi barkımı terk edeceğim, ailemden, anamdan, babamdan nefret ediyorum!" diyordun."*(s.66) Behiç'in Viyana'da birçok aktrisler tanıdığımı ve onlarla mektuplaştığı söylemesi, Belma'nın oldukça ilgisini çeker ve Behiç'e ne pahasına olursa olsun yakın olmak ister. *"O zamanlar ben Nevin'in piyano ustasının kızıyla uğraşıyordum. Sen bir gün yine bu odaya geldin, ağladın, bağırdın. "Ben o budala kızı istemiyorum!" dedin, ben de sana cevaben: "Ne yapayım, her erkeğin bir metrese ihtiyacı vardır" dedim. Sen de büyük bir tehalükle, memnuniyetle (Silviya)nın yerine geçmek istedin ve yine bu odada, şu uzun koltukta baygın düştüğün zaman unutamazsın ki bana tekrar tekrar teşekkür ettin ve dedin ki: "Behiç, hayatı bana sen öğrettin!"* (s.66)

Nadir, değişen kadının toplumdaki örneklerini Mebrure'ye anlatırken, yanlış batılılaşmayla görülen kadının değişim sürecini belirginleştirir. "İnsanın kendi içine kapandığı yahut doğa ve toplum içinde eridiği zaman hürriyetini kaybeder. Her iki şekilde de *"makine adam"* olur. Birinde gururu diğerinde melâmeti onu kişiliksizliğe götürür, asıl kendi doğasından uzaklaştırarak renksiz, hüviyetsiz bir "sözde insan" ve "manken" haline getirir." (Ülken, 1998: 83) Nadir, gelenek kurallarından uzaklaşan bu tür kızlar için, en güzel tabirin *"Sözde Kızlar"* olduğunu söyler. Bu kızlar *"Serbest kaldıkları zaman gördüğünüz şeyleri çekinmeden yapan bu mahlûklar, koca aramaya başlayınca sıkılgan, utangaç, tecrübesiz, saf görünmesini"* (s.123) çok iyi bilen insanlardır. Bu hayatı benimseyen kızlar, yaşamlarında *"yazın Ada'da, Moda'da, kışın Beyoğlu'nda, Şişli'de"* (s.123) rahat ve eğlence hayatı içerisinde yaşarlar. Kızların düşüncelerini meşgul eden en önemli unsur âşık ve koca bulmaktır. Âşık ve eş arama sürecinde tercihleri rahat yaşamlarına uygun bir kişinin olması yönündedir. *"Âşıklarını, tahayyül ettikleri gençler arasından seçerler, onlara fedakârlık etmeye de katlanırlar, kendilerine bir damla fazla teheyyüç veren genci kızgın bir et aşkıyla severler… Koca*

için düşündükleri tamamiyle aksidir: Zeki bir adamla evlenmeye hiç razı değildirler. Yaşlı simsarları, bunamış tüccarları, gizli fikirler ve hareketler keşfetmek hassasından mahrum ihtiyar zenginleri ararlar.(…) Bu zavallı bunakların her gençten fazla servetleri ve her gençten az akılları vardır: "Aklı az, parası çok" tabirini hatırlayınız. Sözde kızların en çok andıkları darbımesel budur." (s.124)

Kadındaki değişimin toplumdaki yansımasına diğer bir örnek, Belma'nın yani Hatice'nin intiharıyla görülür. Hatice'nin batılı bir hayat tarzına yönelmesi ve bu yaşamda yaptıkları düşüşüne neden olur. Bu düşüş Hatice'yi intihara sürükler. Bu olayı değerlendiren aile yakınlarından biri, onun ölümünden "tango"ları sorumlu tutar. Tango değişen kadın anlamında kullanılmıştır. Bu açılımı Nadir'in düşünce dünyasından hareketle görürüz. *"Tangolar, halis Türk, dini bütün Müslüman mahallelerinde yeni kadınlara verilen isimdi. Birkaç sene evvel, dekolte bir moda yüzünden işitilen bu isim, memleketin en kibar mahallelerine kadar her yere yayılmış, onlarca pek iğrenç bir zihniyete lakâp yerinde kullanılmış, bugüne kadar unutulmamıştı. Onlarca tango demek, dinini, milliyetini sevmiyen; mahallesine, ailesine, isyan eden; ırzını, namusunu satan, her günâhı işleyen ve böyle, Allah tarafından, bin türlü hastalıklarla, hırıldaya hırıldaya gebertilen mel'un karı demekti."* (s.197)

Hatice'nin ölümü ile Hayriye Hanım, değişen kadınları değerlendirir. Bu değerlendirmede değişen kadının özelliklerine yer verilir. "*Bir delilik, bir çılgınlık, bir hoppalıktır gidiyor… Şaşıp kalıyorum… Mahallelerini, evlerini, beğenmiyorlar… Hayatlarını değiştirmek istiyorlar… Baksana, Hatice bile, Hoca Mustafa Efendi'nin kızı, ille aktrist olacağım diye tutturuyordu. Ben mutaassıp bir kadın değilim. Genç kızların, memur, muallime, mağazalarda tezgâhtar olmalarına itiraz etmem. Tiyatroya gitsinler, çalgılı kahveye de gitsinler, kızmam. Amma, aktrisliği zihnim almıyor, bir Müslüman kızına yakıştıramıyorum,"* (s.213)

Yanlış batılılaşma süreciyle, doğu-batı yaşamı arasında kalan kararsız insan tipleri görülür. Bu tipler davranışlarıyla, bu kararsızlığı sergiler. *"Şimşek"*te bu karasızlığı iki erkek arasında kalan Pervin'de görürüz. Pervin, kocası Müfid ile Müfid'in dayısı Sacid arasında aşk yaşayan, her ikisinin farklı özelliklerinden hoşlanan, bu iki aşk arasında yaşamaktan zevk alan insanı temsil eder.

> *"Pervin istiyor ki, Müfid de, Sacid gibi, diri, vücudiyle de ruhiyle de diri olsun. Bu onda yok. Müfid, Sacid'in dediği gibi: "Hastalıklı, âciz, bîçare bir adamcağız." Niçin böyle? Böyle işte. Hem de Sacid ve Müfid birbirlerine ne zıt*

insanlar! Biri kadından daha yumuşak, öteki erkekten daha sert: biri saf, öteki tecrübeli; biri masum, öteki hain, biri mahkûm, öteki hâkim, Pervin'in ruhunda iki türlüsüne de ihtiyaç var. İstiyor ki bir erkek hem metin, hem hassas, hem saf, hem kurnaz, hem masum, hem tecrübeli olsun. Yalnız bir türlüsü, yalnız Müfid ve yalnız Sacid ona eksik geliyor, onun için ikisinin ortasında yaşamaktan zevk alıyor. Bu iki adam; yan yana geldikleri vakit, ancak tam bir erkeğin yerini tutabiliyorlar." (s.43)

İki yaşam arasında kalan Pervin'in farklı dört süreci verilir. Pervin bu süreçlerde sürekli çelişki yaşar. Pervin'in birinci halinde Müfid'in inandığı, güvendiği ve beğendiği kadındır. Yanlış hayat tarzı ve *"ahlâksız bir arkadaş zümresi içinde, bir iki macera geçirmiş, fakat onlardan iğrenmiş, vakar sahibi, hassas ve faziletkâr, kalbi merhametle ve insanî duygularla dolu"* (s.77) olan birinci Pervin'dir.

İkinci Pervin, herkesin özellikle Müfid'in bildiğinden çok fazla lekeler sürülü, şerefini kaybetmiş; *"fakat evlendikten sonra, evvelce mahvolan izzetinefsini tamir için tabiî sevkleriyle, eski itiyatları ile mücadele eden, kirli fakat temizlenmeğe çalışan"* (s.77) Pervin'dir.

Üçüncü Pervin, *"ahlâksız yığın içinde, onlarla beraber, bütün ahlâkî imanını kaybetmiş, türlü erkeğe şerefini ve tabiatını vermiş kadındır; bir ayyaş gibi fuhuş iptilâsına tutulan, kendini kurtaramayan, yırtık ve düşkün"* (s.77) kişidir.

Dördüncü Pervin, üçüncü kadar düşkün olmayan doğru ile yanlış arasında mücadele eden, mazinin pişmanlığını taşıyan kişidir. Pervin davranışlarını değerlendirirken; doğru ve yanlışı ayıran fakat doğru olana yönelmekte zorlanan bir yapıya sahiptir. O, yeni yaşamın getirdiği hayat ile gelenekten gelen düşünce dünyasının çatışmasını yaşar. *"Düşünüyordu: "Ben kocamı seviyor muyum? Cevap veriyordu: "evet." Sonra yine kendi kendine istintak ediyordu: "Öyle ise niçin Sacid'le münasebetim vardı?" Bunun cevabını bulmakta eziyet çekiyordu. Eziyet çekiyor, çünkü ananevî mantıkla düşünüyordu."* (s.177)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, kadının değişim süreci siyasi olaylarla bağlantılı verilir. Bu değişim Meşrutiyet'in ilanıyla gerçekleşir. Konağın kızlarından olan Şadiye, her yönüyle mükemmel olan güzel ve ahlaklı bir bayandır. Konağın geleneksel yapısı içerisinde örnek konumda olan Şadiye, Meşrutiyet ile oluşan özgür ortamda düşüşü yaşar. Bu düşüş, yaşanan diğer örneklerin sembolüdür.

"Zavallı Şadiye! Ömrü bir masal gibi, bir roman gibi geçti!

Ne kızgın, ne kaynayıcı bir ruhu vardı! Alttan alta kaynardı, eski idare, o mahfuz (korunan) ve ananeli konak Şadiye'yi sağlam bir şişe gibi, içinde sımsıkı zapt ediyordu; bu mühürlü tıpayı, bu dar mahfazayı bir türlü atıp paralayamıyordu. Lâkin Meşrutiyet gelince mantarı çıkarılmış bir şampanya gibi taştı, köpürdü, kadeh kadeh İstanbul'un kirli ağzına döküldü. Onu haşin, hoyrat darbelere dayanamaz zannederdim; halbuki tül gibi ince, hafif, mukavemetsiz farz ettiğim vücudunu İstanbul'un türedileri, aralarında meşin gibi senelerce çekiştirdiler, hırpaladılar da ancak eskitebildiler." (s.68)

*"Çete"*de, Nina, hayatını birleştireceği kişi Kıran olduğu takdirde kendisini dünyanın en sadık ve uslu bir kadını yapacağına inanmaktadır. Nina, kadının ihanetine sebep olarak erkeğin zayıflığı gösterir. *"Her ihanette erkeğin zayıf huyundan bir sorumluluk payı çıkarmalıdır; kadın erkeğinin fizik değil, asıl moral yönünden iğrenmedikçe onu aldatamaz; aldatmadan önce erkekte, muhakkak bir ahlak ve huy düşüklüğü bulur; hatta yoksa icat eder."* (s.144) Bu süreç ve düşünce değişen kadının yansımasıdır. Bunun en güzel örneğini *"Şimşek*" romanında Pervin'de görmekteyiz. Pervin, kocası Müfid'in zayıf huyları nedeniyle onu aldatır. Aldatışı kendince mantıklı sebeplere bağlayarak; psikolojisini rahatlatır. Nina, Kıran'da gördüğü gücü, *"Sağlam göğsüne dayandığım zaman sağlam bir ruha da sokulduğumu duyuyorum. Bir kadın için bu ne erişilmezliktir!..."* (s.144) şeklinde yorumlar. Pervin bu gücü kocasında bulamadığı için, o gücü bulduğu Sacid'e yönelir.

*"Çalıkuşu"*nda, Feride değişen kadının temsilcisidir. Anadolu'da oluşuna şaşıran Kristiyan'a *"Bütün bunlarda şaşılacak bir şey yoktur, herkesin bir şeye heves ettiği gibi, ben de hocalığa heves ettim. Gönlümün rızasıyla bu vilayette çalışmak, memleketin çocuklarına hizmet etmek istedim. Hayatımdan memnunum, herhalde yelkenli kayık ile dünya seyahatine çıkmak kadar tehlikeli bir kapris değil. Şaşıyorum; bunun ne kadar tabii bir şey olduğunu bir türlü anlamak istemiyorsun."* (s.243)

Feride, kuştan hareketle kendini ve değişim sürecini anlatır. Müdire Hanım'ın fikirlerinden hareketle kendisinin de öyle düşündüğünü ancak, gerçeklerin öyle olmadığını belirtir. *"Ben de sizin gibi zannederdim. Fakat, artık fikrimi değiştirdim. Kuşlar, ne istediğin bilmeyen zavallı, akılsız mahlûklar. Kafesten kaçıncaya kadar türlü türlü üzüntüler içinde çırpınıyorlar. Fakat, sanır mısınız ki, dışarıda daha fazla*

bahtiyar olacaklar? Hayır, buna imkân yok." (s.317) Feride, kadının değişim sürecinde de mutsuz olduğunu, bu nedenle geleneksel yapıdan kopmaması gerektiğini vurgular. Sıkıcı gibi görünen bu yaşamın değişimle farklılaşmadığını, bu farklılığında kendi içerisinde sorunları olduğunu belirtir. Kadınların geleneksel yapı içerisinde tutulması gerektiğini, bu hayata zamanla alışıldığını vurgular. Yenileşmeyle gelen değişimin verdiği çöküşün, daha korkunç sonuçlar doğurduğunu ve sonuçta geleneksel yapıya dönme arzusunun oluştuğunu söyler. *"Ben öyle sanıyorum ki, bu biçareler her şeye rağmen kafeslerine alışıyorlar, açık havaya kavuştukları zaman bir dal üstünde, başlarını kanatları içine gizleyerek geçirdikleri gecelerde sabaha kadar bu kafesi düşünüyorlar, küçük gözlerini pencerelerin aydınlığına dikerek hasret çekiyorlar. Kuşları zorla kafeslerde alıkoymalı Müdire Hanım, zorla, zorla."* (s.317)

*"Hiçbiri"*nde, geleneksel yaşam içerisinde sıkılan Şefika, değişimi arzular. Şefika'yı, bu değişim sürecine sürükleyen aşktır. Aşkın verdiği ıstırap, farklılıklar yaşama arzusunu uyandırır. Şefika'nın bu arzusu toplumda değişen kadının yansımasıdır.

> *"Artık hayatından sıkılıyordu. Halbuki, onu tanıyıp, kaybedinceye kadar, bu hayatın, hep böyle yeknesak olduğunu hiç düşünmemişti. Nişantaşı'ndaki bu konakta, kendini esir zannediyor; buralardan çıkmak, kaçmak istiyordu. Kendini, birtakım ufuklara sevk eden, yeni heyecanlar veren, maceralara atmaya ihtiyaç hissediyordu. Her şeyi eksikti. Güzelliği, gençliği, serveti, elbiseleri, elmasları ne işine yarıyordu… Her kadın gibi, gençliğini, güzelliğini göstererek takdir olunmaya muhtaçtı… Eğer o, her zaman için kendi güzelliğini görüp beğenseydi; kendini sevseydi; o zaman böyle kendini benliğiyle baş başa kalarak mesut olacak ve kendi hissine yabancı olan bir tek insanın bile mevcudiyetine tahammül edemeyecekti."* (s.18)

Şefika, görücü usulü ile evlendirilmesiyle mutsuz olur. Eşi Ali'nin sürekli şikâyet etmesi ve Şefika'ya değer vermemesi, Şefika'nın sevdiği Danyal ile kaçışında etkili olur. Kadının beğenilmemesi ve takdir görmemesi bu kaçışta etkili olur. Ali'nin kız kardeşi Suzan, bu kaçışı değişim süreciyle kadında görülen unsurlara bağlar. Suzan'ın fikrine göre *"dünyada bütün işi kitap okumak, modellere bakmak; terziye elbise ısmarlamak; odasında oturmak olan bir kadının"* (s.44) eninde sonunda böyle bir davranış yapacağı kesindir.

Cavidan, kadının değişim sürecini yansıtan diğer bir karakterdir. Cavidan ile Neriman arasında evlilik üzerine yapılan konuşmada bu değişim görülür. Evliliği *"hayatının uzun saatlerini kiler ve iş sepetinin başında geçiren ve arada reçel kaynatmak, pasta yapmak üzere"* (s.61) sürekli mutfakta geçen bir zaman olarak değerlendirir. Cavidan, bu süreci kadının değişen yaşamındaki unsurlarla kıyaslar. Bu kıyaslama kadının değişim sürecini yansıtır. *"Hayatımın her gününü yaramazlık etmeye ve şezlongun üzerine uzanıp ufak el aynasıyla yüzümü, güzelliğimi seyretmek gibi, nice zevklerin en büyüğü olan şeylere hasredip, piyanonun başında en şen şakrak şarkılar söylerken,(…)Dünyanın en şık, moda defilesinden daha şık, daha zarif düşüncelerle süslü olan bu başı, sebzevatçı küfesine çevirdikten sonra, bütün saadetim olan elbiselerimi, mutfak kokulu düşüncelerle dolu olan bu başla değiştirmek, pek büyük bir cinayet değil de nedir?"* (s. 61)

*"Kiralık Konak"*ta, Seniha düşünceleri ve davranışlarıyla değişen kadının toplumdaki yansımasına örnektir. Batılılaşma süreciyle görülen değişim tam anlamıyla Seniha'da mevcuttur. Seniha geleneksel sürece uygun olmayan davranışlarla verilir. Naim Efendi, torununu bu çöküşten kurtarmak için Faik'in babasıyla görüşmeye gider. Seniha bu görüşme nedeniyle dedesi Naim Efendi'yi eleştirir. Bu eleştirisinde geleneksel süreçten uzaklaşmış, kadındaki değişim sürecini görürüz. Seniha bu görüşmeyi bir hakaret sayarak, *"ne hakla, ne selahiyetle benim ismimi, benim haysiyetimi, hiç haberim olmaksızın, yalnız kendi kendinize makul bulduğunuz bir zaruret veya bir sebep için yerden yere sürüklemek zahmetine katlandınız?"* (s.109) Değişimi görmezlikten gelen ve olayları kendi düşünceleriyle değerlendiren dedesine bu değişimi, kendi düşüncelerinden hareketle açıklar. Bu açıklamalar değişen kadınını ve yanlış batılılaşan nesli örneklendirir.

> *"Siz zannediyor musunuz ki, ben ömrümün sonuna kadar böyle bir evde kalacağım? Böyle bir memlekette, etrafımda böyle bir halkla? Bin güçlükle senede ancak beş on kat esvap yaptırarak, ara sıra Ada'ya misafirliğe giderek ve pazartesi günleri aşağıda salonda birkaç mânasız ve yavan davetli bekleyerek yaşayıp gideceğim? Hayır! Büyükbaba, ben o kadar basit ruhlu bir kız değilim! Çok okudum; çok öğrendim; çok düşündüm, çok tahlil ettim. Biliyorum ki, hayat denilen şey, içinde doğup büyüdüğüm bu hapishanenin dışında, gürültülü, geniş, aydınlık, acayip, hazin, neşeli, düz, yılankavî, inişli, yokuşlu, bitmez tükenmez*

bir sahadır. Oradan bin türlü sesler işitiyorum; bu sesler her biri başka tarzda, bir başka lisanda bana, "gel" diyor. Kendimi güç zaptediyorum. Fakat, bugün değilse yarın mutlaka bu seslerden birine doğru koşacağım. Mutlaka!…" (s.110)

Seniha, yaşadığı hayattan sıkıldığını ve bu hayattan bir gün kaçacağı belirtir. Bu sıkılma süreci ve Avrupa'yı görme arzusu, Seniha'nın kaçışıyla neticelenir. Bu kaçış değişen insanın yansımasıdır. Bu kaçış kimilerine göre *"büyük bir rezalet, bazılarınca hazin bir felaket"* (s.127); Nuriye ve Neyyire Hanımlar için ise değişen kadının son düşüş noktasıdır.

"Seniha, Madam Kraft gibi bir kadının elinde, oralarda ne olacak? Mutlaka fuhşa düşecek. Zaten son zamanlarda bir fahişeden ne farkı kalmıştı? O ne giyiniş, o ne sürme çekiş! Nasıl gülüş, nasıl yürüyüştü!" (s.127)

2.1.2.1.2.Erkekteki Değişimin Topluma Yansımaları

Batılılaşma sürecinde erkekler aktif rol oynar. Erkeğin değişen bakış açısı birçok alanda değişimin yaşanmasına zemin hazırlar. Batı medeniyetini kadınlardan önce tanıyan ve değişim sürecini başlatan erkektir. Batılılaşma sürecinde bir kısım erkeklerin batılılaşmayı yanlış anladıkları ve yozlaştıkları görülür.

Toplumda modern kadının oluşum sürecinde de erkeklerin aktif rolü görülür. Batılılaşma süreciyle erkeğin toplumdaki rolü de değişime uğrar. Babalık rolü bu değişimin başında gelir. Geleneksel yapıda görülen "otoriter baba figürü yeni bir mahremiyete ve baba yakınlığına yerini bıraktı. Modern babanın değer verilen, eğitilen ve bakılıp büyütülen kızıyla özel bir bağ" (Kandiyoti, 1997: 213) kurduğu görülür. Ailede baba rolünde görülen bu değişim eğitim almış kadın toplumunun temelini oluşturur. Bu süreç ileride eğitimli Cumhuriyet kadınının oluşmasına zemin hazırlar.

*"Jöntürk"*te, yeni ile eski yaşamın ortasında kalan, ne eskiye ne de yeniye ait olamayan insan tipiyle karşılaşırız. Nurullah ile Ceylan arasında geçen konuşmada değişen insanı ve bu değişikliğin yarattığı çelişkiyi görürüz. Ceylan'ın anlatımında en dikkat çekici yön birbiriyle hiç uyuşmayan iki unsurun bir araya gelerek oluşturduğu durumdur. Bu eski ile yeninin yani doğu ile batının bileşkesinin sonucudur.

"İnsan içinde insansınız yani. Birbiriyle hiç uyumu olmayan iki adamı birleştirmişler ve o hamurdan bir Nuri yapmışlar… Teorilerinize bakarsak yeni fikirli bir adamsınız. Yeni adamlardansınız. Halbuki pratiklerinize bakınca hâlâ

eski zamanlar çürüklüğü içinde pala çalıp giden bir… bir… Öf nasıl tabir edeyim. Bizim Türkçemizde bu tabirlerde yok ki. Bir mahcup bir… Ha! buldum: bir mıymıntısınız." (s.51)

*"Gün Batarken"*de, batılılaşma süreciyle yozlaşan ve zenginliğin getirdiği yaşamla değişen insanı görürüz. Hulki Bey eşi ile aşkı, doğu ile batı ve doğru ile yanlış arasında kalan insanın temsilcisidir. Hulki Bey, zenginlik döneminde yanlışı, İzmaru'da batıyı, eşinde ise doğuyu yaşamakta olan kararsız bir süreç geçirir. Ancak Batı'nın eğlence hayatını ve kadını tercih eder.

"Beyoğlu'na doğru, karanlıkta yokuşu tırmanırken, beş altı defa karar değiştirdi. İzmaru'yu çıldırasıya seviyor. Hediye'den nefret ediyordu. Fakat on senelik evini barkını dağıtmak, kurulmuş yuvayı bozmak pek de sehil bir iş değildi. Beldi dildâdesini, para ile mücevherle kandırmak mümkün olurdu. Bu hususta her türlü fedakârlığı yapmağa âmâde idi; fakat evini yıkmağa kâil olamıyordu." (s.59)

*"Handan"*da, Refik Cemal'in, Neriman'a yazmış olduğu mektupta kadın ve erkekteki değişimin yansımaları görülür. Geleneksel yapı içerisinde Türk erkeği, eşini koruyan, gözeten ve sürekli himayesinde bulunduran bir özelliğe sahiptir. Ancak romanda Hüsnü Paşa'nın eşi Handan'a karşı göstermiş olduğu tutum ve davranışlar bu bakış açısında değişimin olduğunu gösterir. Refik Cemal, mektubunda Hüsnü Paşa ile Handan'ın yaşamlarını Neriman'a yazar.

"Kocası onu İtalya'ya götürüp bırakacak, dönecekmiş. Buna aklım ermedi. Nasıl yirmi üç, yirmi dört yaşında bir kadın yalnız bırakılır, hususiyle bir Türk kadını! Hele Hüsnü Paşa, bu lâkayıt ve mütekebbir mahlûk, eminim ki hiç de karısına iyi bakmıyor. Handan da, o yaşında bir kadında olması lâzım gelmeyen bir kendine güveni, bir kendi kendinden mesul tavrı var ki, bir genç kadında bu hâl bana hem isyan hissi veriyor, hem de acımak! Kadınlar daima rakik, emin bir himaye altında olmalıdırlar, değil mi Neriman?" (s.34)

*"Mev'ut Hüküm"*de, Kasım'ın amcası Rıfat Bey, tutucu ve ciddi olan babasına göre alay edilecek kadar alafrangalığa meraklı bir kişidir. Tutum ve davranışlarıyla Cavide gibi kendini Avrupa'nın salon insanları gibi gösterme derdinde olan bir kişidir.

Romanda, erkeklerdeki değişim sürecine farklı bir bakış açısını Profesör Remzi getirir. Kasım'ın toplumdaki kadınların hastalık oranlarındaki artışı sorması üzerine;

Profesör Remzi kadın hastalıklarına sosyal hayatın azlığı, kadınların sürekli baskı altında tutulması, evlenme şartlarındaki olumsuzlukların sebep olduğunu söyler. Bu sebeplerle birlikte en önemlisi olarak kocaların fenalıklarını gösterir. *"Sosyal devrim denilen şeyi geçirirsek erkeklerin kadınlara karşı görüşleri değişir mi? Pek sanmıyorum. Bizde erkeklerin fakir kısmı karısını döver; orta kısmı baskı yapar, eve kapar, zengin sınıfı ilgisizdir, pek açık ve ilgisizce aldatır, çapkın ve kumarbazdır."* (s.29) Profesör Remzi'nin bu değerlendirişi erkek davranışlarında görülen değişim sürecini verir.

Profesör Remzi, kadınların hastalıklarından hareketle doktorluk mesleğini ele alarak değerlendirmeler yapar. Remzi toplumdaki üç sınıf hastayı ve onları iyileştirmeye çalışan üç grup doktorun olduğunu belirtir. Bu tespitle toplumdaki yapıya göre doktorluk yapan, kişileri belirginleştirir.

> *"Fukaradan hoşlanan geniş yürekli, insancıl yönü olanlar pek küçük bir azınlığı teşkil eder. Bizde fukara doktoru hemen yok gibidir. İkinci sınıf kadınların doktorları tutucu, eski anlamda, aklı başında, oturaklı kimselerdir. Zengin sınıflarındaki yakışıklı, züppe, şarlatan, çok Fransızca söyler, bir ayağının üstünde yüz kompliman yapan gençlerdir. Orta sınıf doktoru kibar hanımların arasında asla geçinemeyeceği gibi, bu züppelerden biri de asla orta sınıflar arasında yer bulamaz. Çünkü kocalar ve babaların orada pek sıkı bir denetici sıfatı vardır. Diyebilirim ki, azizim Kasım, bunların ayakkabılarından boyun bağlarına kadar bir özellikleri vardır."* (s.30)

*"Seviyye Talip"*te, Meşrutiyet sonrası kadınlarda daha büyük bir değişim sürecinin görüleceğine değinilir. Değişimde rol alacak ve yönlendirecek olan yine erkektir. Bu süreçte kadınları bekleyen iki durumdan bahsedilir. Bu iki durum aynı zamanda batılılaşmayla gelen eski ve yeni mücadelesinin görünümü olmakla birlikte, erkekteki değişimin toplumdaki yansımasıdır. Değişim süreci Fahir'in anlatımıyla verilir. *"Bana geliyor ki, yurt bu bakımdan ikiye ayrılmış olacak: Bir kısım, mutaassıp bir kesim olarak bu şeyleri kökünden ezip mahvetmek isteyecek eskiler… Öbür kısım kadınlar, daha hürriyeti iyi kullanabilecek bir eğitim görmesinden, bir ahlâk olgunluğu geçirmeden, onlara kesin olarak bir hürriyet vermek isteyecek züppeler! Bir kısmı kadını esir yapacak, öbür kısmı ona süslü bir oyuncak gözü ile bakacak."* (s.14) Bu iki şekillenişin haricinde bir üçüncüsü olarak; kadına arkadaş ve gelecek neslin biricik

annesi ve eğiticisi gözüyle bakan ve bu şekilde yetiştiren erkeklerin sayısının az olacağını düşünür.

Fahir, kadının değişim ve eğitim sürecinde, kendi için bir konum belirlemeye çalışır. Fahir'in bu düşüncesi değişen erkeğin toplumdaki yansımasıdır. O, değişim sürecine ailesinden başlayarak; toplumu ayakta tutacak olan ailenin en önemli parçası olan annenin, eğitim süreci üzerine fikirlerini belirtir. "Temel bir güvenden ve sevgiden yoksun evliliklerde ortaya çıkabilecek türde derin bir doyumsuzluk hissetmeniz, sizin eşinizi terk etmeye ya da kendinize ve eşinize dürüstçe bakmayı göze alıp değişim için çaba göstermeye sevk edebilir." (Pearson, 2003: 67) Fahir, Batı'yı doğru tanımış olan ve bu doğrultuda eşini eğiterek memleketinin diğer kadınlarına eğitim yolunu açma derdindedir. Fahir, Batı'nın çirkef yönünü tanıdıkça eşine olan sevgisi ve bağlılığı artar.

> *"Bu üç yıllık ayrılıktan sonra Macide'ye karşı görüşüm, duygularım değişiyor; onun ciddiyetine, ağır başlılığına, aynı zamanda güzelliğine bağlılığım artıyor. Yalnız ufak bir korkum var; sanıyorum ki, onun epeyce direnen eskiye bağlı bir yaratılışı var. Buna razı olacağım, ama bu eskiye bağlılık, kökleşmiş bir taassup eseri olmasın diye, korkuyorum. Bu kadar değişiklik geçiren yurdumun benden beklediği görev Macide'nin, Hikmet'in yüzü ile karşıma çıkıyor. Belki gelecekte yeni neslin kadınlarına okullar, geniş fikirler, sağlam düşünceler verecek; eğitim ve öğretim araçları hazırlayacak. Fakat bizim gibi Avrupa görmüş gençlerin en büyük görevi evinde şimdiki zaman kadınlarını uyandırmak, onları hayata hazırlamak ve ulusun ilerlemesi için hayırlı işlere itelemektir."* (s.18)

*"Acı Gülüş"*te, Kenan'ın batılılaşması değişen insanı ve bakış açısını yansıtır. Kenan toplumu ve aile yapısını bozacak ilişkileri normal ve sıradan bir olaymış gibi değerlendirmektedir. Kenan değişen yaşamın getirdiği hayat içerisinde yer alan, yozlaşmış insanın temsilcisidir.

> *"O adam ırz satıyorsa sermayeyi senden istemiyor ya. Ticaret, serbesttir. Senin evin ayrı, kapın ayrı. Yakınlarda kanunsuz münasebetlerin olması komşular için çok büyük birer günah ise etraftaki evlerde geceleri neler oluyor, haberiniz var mı? Uncu Ahmet ticaretinin ne olduğunun yaftasını kapısının üzerine yazmış demektir. İsteyen kendini oradan sakınsın. Irzı, namusu, doğruluğu aldatmaya alet edinen gizli kötülerden korkmalıdır."* (s.23)

Kenan'ın bakış açısına benzer bakış açıları da görmek mümkündür. Uncu Ahmet'in evinin basılması esnasında, birçok kişi bu tür bir eğlenceye gizlice çağrılaydılar, gelmekte tereddüt etmeyeceklerini düşünür ve söyler. Eserde anlatıcı bu çelişkiyi öne çıkarmaktadır. Kendisinin yapmak isteyip de yapamadığını, bir başkası yaptığında duyulan kin ve öfkeye bir anlam veremez. Bu tip insanlar düşüncesiyle, davranışı bir olmayan değişen insanın yansımasıdır.

> *"İnsanların çoğu yasak işlerden ciddî bir çekinme ile kaçınır değildir. Yapmak ellerinden gelmediği şeyler için günah işlememiş olurlar ve sonra günah işleyenlere karşı atıp tutarlar. Hatta o kadar ki bazı kimseler, gizlice işledikleri günahların bir başkasının yaptığı meydana çıkınca onu kabahatli bulmak için herkesle ağız birliği yapmakta vicdanlarından sıkılmazlar."* (s.53)

Kenan, batılılaşma sürecinde Batı'nın kültürel yaşamına meyletmiş görünen ancak hiçbir şeyden anlamayan bir kişiliktir. Kenan bu süreçte iki kültür arasında yaşayan ve maske takmış bir tiptir. Evlilik öncesi ve sonrası farklı karakterler yansıtarak bu maske takışı belirginleştirir. Kenan yaşam tarzı ve bakış açısıyla değişen insanı temsil eder.

> *"Her gün, her gece aynı kadınla bir dam altında bulunarak kitap, mecmua, gazete sayfaları karıştırmaktan, bütün fikirce neticelerini, uzun günler, saatlerle dinleyip gık diyesi gelen hemen aynı hüküm ve sözleri karısından tekrar tekrar yine işitmekten, nöbet çalgısı gibi her gece piyanoda Weber, Schubert, Chopin'in iniltileri, Beethoven'in adacyoları ile beyni ezilmekten Kenan'a bıkkınlık ve âdeta yılgınlık geldi. Aslında, onun bir musiki terbiyesi yoktu. Alafranga "otör"leri alkışlamak, yeni fikirlilik modası icabından olduğu için her zaman bunlara tapar görünür; gazel, şarkı, ut filan duyduğu yerlerden yüzünü ekşiterek kaçardı. Hakikatte her iki musikin de ilk bilgilerinden bile habersizdi."* (s.120)

Kenan şahsında birçok değişimi belirginleştirir. Bu değişim noktalarından biride evlilik öncesi düşünce ve davranışlarıyla, evlilik sonrasında sergilediği düşünce ve davranışlarda görülür. Evlilik öncesi Ragıbe'yi büyülemek amacıyla yazdığı mektuplarda *"Türkiye'de "emancipation des femmes" yani kadınların hürriyete kavuşması fikrinin cesaretli, en mücadeleci"* (s.122) kişiliğini yansıtan Kenan, evlilik sonrası dar görüşlü ve tutucu bir kişiliğe bürünür. Kenan batılılaşma sürecinde görülen

her türlü eğlenceye ve baloya katılan, ancak eşini götürmeyen bir yaklaşım sergiler. Bu yaklaşımı da *"Ragıbeyi beraber alıp bir baloya götüremem ya! O gidemeyecek diye kendimi böyle eğlencelerden mahrum mu bırakayım?"* (s.122) düşüncesiyle hareket eder. Kenan bu yaklaşımıyla iki medeniyet arasında kalan, kendi nefsi duygularıyla batılı yaşamı seçen, eşini bu hayata sokmayarak kedine uygun ortamlar yaratan, doğulu bir yaşamı öne çıkararak eşini sınırlayan ve değişken bir kişilik sergileyen bireyi temsil eder.

Kenan'ın değişim gösterdiği alanlardan biride çalışma hususudur. *"Çalışmasız hayat, ölümün dünyadaki şeklidir."* (s.122) Felsefesini savunmasına rağmen, çalıştığı kaleme ayda beş gün dahi gitmeyen biridir. Çalışma noktasında Kenan, *"Her insan yaşamak için bir şeyler kazanmak zorundadır. Ahlâkla istediğini ele geçirmek çok zor görülüyor. Ahlâksızlıkla ise daha sağlam ve kestirme geliyor."* (s.127) düşüncesi içerisindedir. Kenan alafranga üslupta yazılmış bir iki makale göndermekten başka bir şey yapmayan, *"eskiye, var olana karşı çıkan, fakat ortaya uzun, ciddî bir çalışma eseri koymak elinden gelmeyen"* (s.122) kişidir.

"Sevda Peşinde", erkekteki değişimi eşlerinden şüphelenen, farklı bakış açısına sahip Sermet ve Nezihi görmekteyiz. Nezihi, geleneksel yaşamı temsil eder. Sermet değişim süreciyle olayları Nezihi'den farklı değerlendirir. Sermet'in, Nezih'e yazdığı mektuplar erkekteki değişim sürecini belirginleştirir.

Gelişen olaylarda aldatılanın Sermet görünmesi, eşini öldürme düşüncesini ortaya çıkarır. Ancak aldatılanın Nezihi olması nedeniyle, bu gerçeği Nezihi'den saklamak için fikirlerin değişim sürecinden yararlanılır. Nezihi, mektubunda düşüncelerinin değiştiğini bu nedenle eşini öldüremeyeceğini bildirir. Nezihi'nin bu karmaşık olaylar zincirinden kimsenin zarar görmemesi için ileri sürdüğü görüşler, değişen erkeğin özellikleridir.

> *"Zihinlerimiz, oraya yer eden mugalatalardan kurtulmadıkça doğru bir hükümde bulunamayız. Bir şehrin yeni usulde tanzimi için o eski, dar, eğri büğrü ve bazısı çıkmaz yolları, sokakları nasıl imha lâzım geliyorsa zihinlerimizi de yeni ve faydalı fikirleri almağa müstait birer tarla haline getirmek için o eski çarpuk çurpuk ve ekserisinin sonu çıkmaz şeyleri oradan birer birer defetmeliyiz. Eski muzır otlar ayıklanmadıkça bir tarlaya yeni atılacak tohumlardan iyi mahsul alınmaz."* (s.79)

Sermet eşini öldürmesiyle *"bir mezar, bir öksüz, sefil bir zevç"* (s.82) gibi bir sonucun ortaya çıkacağını belirtir. Bu sonuç *"Bir dakikalık intikam lezzeti uğruna zevce, evlât, aile ve bunların tazammun ettiği hep o büyük saadetler feda edilir mi?"* (s.82) sorusuyla kıyaslanarak irdelenir. Bu irdeleme neticesinde geleneksel süreçten gelen, sert ve cezalandırıcı erkek tipinin değiştiği belirtilir.

> *"Türkçede bir darbı meselimiz vardır. (Canı cana ölçmeli) derler. Ben zevcemi çıldırasıya sevdiğim halde evlendiğimizden beri yine kendisini pek çok defa aldattım. Bu hıyanetlerimden bir kaçını belki o da sezmiştir. Lâkin beni öldürmek gibi vahşiyane bir harekete kıyamı, böyle mecnunca bir intikam fikrini aklından bile geçirmediğine eminim; eminim ama kendime cesaret vermek için diğer suretle düşünmek lâzım geliyordu; o kadındır; ben erkeğim; böyle bir cürümden dolayı o beni öldüremez; fakat ben onu öldürmeliyim. Atalarımız böyle bir kanun vazetmişler. Bunun hilâfına hareket denaettir; cinayettir" dedim."* (s.85)

Nezihi'deki değişim sürecine esere taşıyan Sermet'in düşünceleridir. Sermet konuyla ilgili düşüncelerini açıklayarak, Nezihi'nin düşüncelerini okuyucuya yansıtır. *"Zevcenizi çok seviyordunuz, onun bir âşıkı bulunduğu hakikatine de tamamıyla vakıf oldunuz. İstediğiniz zaman bu hakikati ispat sizin için pek kolaydı. Fakat hakikatin sübutundan sonra ne olacaktı?"* (s.252) Sermet'in bu sorgusundan sonra Nezih'in gerçekleri bildiği halde bilmiyor gibi göründüğünü, bu kadar kıskanç bir kocanın bu olaylardan haberinin olmamasını imkânsız görür. Nezihi'nin davranışları değişen insanın göstergesidir.

> *"Bu hakikatin aleniyetinden sonra artık onunla yaşayabilmek kabil olmayacaktı. Siz bu takatsuz ziyaa katlanmak tahammülünü gösterecek yerde adî bir namuskârlıktan ziyade hayatın esrarına vakıf deryadil bir feylesof kesilerek Any-ı-Nur'u âşığıyla aranızda ârifane paylaşmak cihetini tercih ettiniz; bu tercihiniz pek hafî, pek derunî idi; zahiren en kaba bir âdetperest görünerek zevcenizi vururum; keserim; biçerim tehditleriyle köpüre köpüre idareye uğraşıyordunuz; ben böyle hissettim; çünkü arada öyle ahval cereyan etti ki sizin kadar kıskanç bir zevcin bunlardan külliyen bihaber olmasına ihtimal verilemez."* (s.253)

*"Son Arzu"*da, Salim Efendi'nin kızı Zişan'ın yazıştığı Namık Senai, kadın ve erkeğin ihanetini değerlendirir. Yazışma sürecinde Namık Senai, toplumda kadın erkek arasındaki ilişkiyi ve yaşananları eşit değerlendirir.

> *"İffete müteallik meselelerde kadınların erkeklerle aynı müsamehakâr hukuka müsavi olarak malikiyetlerini rical çekemez. Fakat işte ben, beni nev'im içinde bu hakkı gözeten bir şazım. Kadın uslu otursun, âlâ… Lâkin erkek niçin oturmasın? Erkeklerin sadakatsizlikleri yüzünden beşeriyetin uğradığı felaketler iffetsiz kadınların mazarratlarından daha ehven midir?"* (s.77)

Batı medeniyetinin birçok alanda ilerlemesi ve bu ilerlemenin ister istemez kabul görmesi, batılılaşma sürecinde Avrupa'ya öğrenci gönderme sürecini başlatır. Resmi yolla öğrenci gönderildiği gibi, özel olarak gidip Avrupa'da eğitim alan insanlar da görülür. Avrupa'ya belli amaçlar için giden veya gönderilen insanımızın, bir kısmı Avrupa'nın ilim ve fen boyutuyla ilgilenirken; bir kısmı da ilim ve fenden ziyada Avrupa yaşamına yönelir. Yazar, "Yeri geldikçe muhtelif zihniyetlerin temsilcileri olarak da mütalaa eden ve onları, kendi şartları dâhilinde zaman zaman detaya inmek suretiyle tahlile, tenkide tabi tutan Gürpınar; bunlar içinde bilhassa, "kendini inkar"dan yola çıkarak, batılılaşmayı sadece dış görünüşten ibaret sanan alafranga, züppe, boş tipleri" (Göçgün, 1993: 568) ilk romanından başlamak üzere ele alır. *"Şıpsevdi"*de Meftun, Avrupa'dan öğrendikleriyle toplumumuzda yeni yeni ortaya çıkan, bir insan tipinin en güzel temsilcisidir.

Meftun Paris'in altını üstüne çevirerek edebiyat ve bilgi veren yerlerle birlikte; edep dışı bütün yerlerini dolaşır. Amcasının öğütlerle gönderdiği Meftun, bu yaşamdan hiçbir şey öğrenmeden, öğrenmiş görünen bir tiptir. Meftun'un öğrenmeden öğrenmiş insan tipi gerçekle ilgisi olmayan, kulaktan dolma bilgilerle bilgelik taslayan insanın temsilcisidir.

> *"Bir insan iyiden kötüden her gün iki şey öğrense dört beş yılda bu kadar bilgi eder. Kendini üzmeden, zihnini yormadan, kolaylık rüzgârı beynine lüzumlu, lüzumsuz, yaralı, zararlı neler getirip tıkdıysa onları öğrendi. Az bilmek ve bildiğini insan ilminin son noktası, kendini de "âlim-i küll (her şeyi bilen) zannetmek, böyle öğrencileri gerçekten çok hayale, ciddilikten çok bilgiçlik taslamaya götürür. Şarlatanlık bu gibi noksan bilgilerden çıkar, şarlatanlar işte böyle yetişir. Şarlatanlık da bir çeşit tekniktir. Bu teknik,*

öğrenmekten ziyade yetenekle gelişir. Bu mesleğin az çok, bazı bilgi dallarına mensup olanlarla kızıl cahillere kadar dereceleri vardır. Evet, şarlatanın da yükseği, alçağı olur. Şarlatanın en açık işareti, hiçbir gerçek karşısında susturulmuş olmaya dayanamayarak seksen dereden su getirmeye uğraşmak, sözle, kalemle her bahse katılmak, bilmediği şeylerden bilir gibi söz etmek, bilgisizliğini örtmekte büyük başarı göstermek, bazı konularını ömründe bir defa okuduğu, ya da Allah saklasın, hiç okumadığı bilimlerde, bilgilerde uzmanlık taslamak." (s.65)

Meftun'un yaşama bakışı değişen insanın yansımasıdır. Meftun batılılaşma sürecinde geleneksel değerlerden uzaklaşarak; biz duygusu yerine ben duygusuyla hareket eden bir kişidir. Bu bakışla, çevresine hiçbir faydası olmadığı gibi, çevresindeki birçok insana zarar veren bir karakterdir. Meftun'un hayata bakışını; Paris'e kaçtıktan sonra gönderdiği mektupta görürüz.

"Bu dünyada her şeyden önce hüküm süren bencilliktir. Herkes kendi bencilliğine göre işleri düzenleme yolunu arar. Bir kişinin bencilliğe davranışlarını uydurması ötekinin aynı şeyi yapmasına ters düşeceği için, adalet ve kanunları ortaya atmaya gerek duyuluyor. İnsanlardan biri kendi bencilliğini kanun tanıtmaya zaman ve çevreyi uygun buldukça her zaman her gerçeği çiğner. Milyonlarca halkı keyfine baskısına esir etmekten çekinmez." (s.447)

Meftun'un davranışlarında bencillik ön plandadır. "Kendi dileğini, âlemin dileği, yapmaya çalışmak, âlemin sonsuzluğa uzanan hareketlerine engel koymaktır, kâinatın hürriyetine set çekmeyi istemektir." (Topçu, 1999: 16) Bencilliğin bir tabiat kanunu olması; insanın sonsuza kadar kendi varlığını koruma, üzüntüden uzak durma ve rahat yaşama gibi arzulardan kaynaklanmaktadır. Bu süreci engelleyecek her şeyi nefret ve kızgınlıkla karşılayacaktır. İnsan davranışını şekillendiren bencil düşüncelerdir. *"Her şey, her şey benim olsun der. Bu kabil olamayacağından, hiç olmazsa, her şeyi kendi isteğine boyun eğdirmek gibi bir hükmetme yolunu arar. Her şey benim olsun, başkalarına bir zerre bile kalmasın. İşte hareketini düzenleyen budur. Bencillik sonsuzdur. Dünyayı doldurup taşar. Bir insana: kendisi mahvolmakla bütün dünyanın mahvolduğunu görmek yollarından hangisini seçerdin sorusunu sorunuz. Çoğu zaman bu soru terazisinin hangi kefesi ağır basacağını açıklamaya gerek yoktur sanırım. Her*

kimse kendi başına bencil bir merkezdir." (s.447) Meftun, bu düşünceleri ile hayata bakışını anlatırken, değişen ve bencilleşen insanın toplumdaki örneğini oluşturur.

*"Ferdâ-yı Garâm"*da, Macid değişen hayat şartlarıy, sıkılan ve hayattan zevk almayan insanı temsil eder. Macid, kitap okumaktan, yazmaktan, müzikten ve her şeyden nefret ettiğini belirtir. Bu nefret değişen hayat içerisinde ortaya çıkan doyumsuzluğun yansımadır. Hayatın getirdiği bu memnuniyetsizlik erkekteki değişimin Macid'in şahsında belirginleşmesidir.

> *"Hiçbir şey bulamıyorum ki ruhuma bir tatmin bağışlayacağını sanayım. Ah, bir zamanlar ne çabuk memnun olurdum. Her şey benim için bir mutluluk vesilesiydi. Bütün güzel şeylere karşı öyle şairce bir tutkunluğum olurdu ki… Bütün geceleri, yıldızlı gökyüzüne bakıp kalbimden taşan duygulara boğularak geçirdiğimi söylesem… Ama şimdi sanki bütün yaşayan insanların, bütün yaşamış ve ölmüş insanların elemlerinin yükü hep benim omuzlarımda, hepsini ayrı ayrı çekiyorum…"* (s.57)

Erkekteki değişim süreci Nevber'in anlatımıyla verilir. Nevber ile Macid arasında geçen konuşmadan hareketle, Nevber erkekler hakkındaki yorumlarını yapar. Bu yorumlar batılılaşma süreciyle değişen erkeğin anlatımıdır.

> *"Erkek… Adınız, erkek… O kadar az erkeksiniz ki, insan size acıyor. Sanıyorum ki görevlerini değiştirdiler; hasta, zayıf, yardıma muhtaç, bütün tutkularını bir kadın gibi zayıflıkla bir aşk dakikasına fedâ eden sizi, acaba dişisini korumak için karabinasıyla geceleri sabaha kadar yağmurlar altında bekleyen o eski savaşçılar görselerdi, şu renksiz yüzünüz, şu taranmış süslü başınız, şu eldivensiz gezmemekten bir kadın eli gibi yumuşak ve beyaz kalan elleriniz, nihayet bütün şu bilmem hangi alamod makasdarın eseri ve icadı olan son kesim elbisenizle görselerdi… acaba ne derlerdi? Sanır mısınız ki sizi, kendilerinin izleyicisi olarak kabul etsinler?"* (s.91)

Nevber, eski erkeklerin mertçe, fedakârca, kahramanca sevdiklerini; bugünkü erkeklerimizin hepsinin değiştiğini "*o kadar zarif, o kadar kadın ki"* (s.92) şeklinde nitelendirdiğini görürüz.

*"Sözde Kızlar"*da, Mebrure köşkte yaşayan insanları değerlendirirken, bu insanların büyükten küçüğüne kadar batılılaşmayla gelen pisliklere bulaşmış, eğlence ve

zevkten başka bir şey düşünmeyen insanlar olarak görür. Bu düşüncesinden hareketle Behiç'i değerlendirir. Mebrure'nin düşüncesinde şekillenen bu bakış değişen erkeğin toplumdaki yansımasını verir.

> *"Behiç'i düşündü: Gazetelerde karikatürü yapılan asri genç bu muydu? Hayır, gerçi kıyafeti o kıyafet, tuvaleti o tuvaletti; gerçi göz söyleyişi, yürüyüşü, bakışı, bütün halleri o hallerdi, fakat züppe ismi verilen gülünç Türk genci bu değildi; çünkü Behiç, ne yaptığını bilmeyen, budala, tecrübesiz bir insan olmak şöyle dursun, etrafında herkesin zaaflarını çok iyi anlamış, herkesi gülünç ve manâsız görebilmiş, kendi arzularına göre yaşamanın sırrını keşfetmiş bir mahlûktu. Kendi aklına göre yaşamasını, iyi yaşamasını biliyor, harikulâde zeki. Bu genç adam, bir karikatür, gülün bir insan değil, belki şaşkın ve tehlikeli zekâsıyla korkunç ve zararlı bir mahlûktu."* (s.69)

Erkekteki değişim sürecini yaşadığımız karakterlerden biride Salih'tir. Belma'nın erkek kardeşi olan Salih, Belma gibi batılılaşma sürecinde değişen insanın toplumdaki temsilcisidir. Salih, gelenekten uzaklaşmış olan, geleneksel yapıdan gelen büyüğe saygıyı yitirmiş bir karakterdir. Salih ve Belma'nın yaşamlarında görülen bozulma ve bu bozulmaya tepki gösteren babaları hakkındaki düşünceleri yer almaktadır.

> *"Zıvanadan çıkarsam benden deli yoktur. Gevezeliği bırakalım. Moruk namazını bitirdi galiba… Sofada ayak sesleri işitiyorum, galiba buraya geliyor, "Babacığım…" falan de, elini öp, yüzüne gül, bir kulp yap da öfkesini geçir. Bu gün sen de, ben de ona muhtacız. Bende metelik kalmadı. İş kötü."* (s.82)

"Şimşek" romanında, Müfid değişen erkek karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Eşinden şüphelenen ancak bir türlü olayları görmezlikten gelen erkeğin temsilcisidir. Gerçeklerle yüzleşme cesaretini gösteremeyen Müfid, bu gerçeklerin kendini göstereceği anı beklemektedir.

> *"Her şeyi görmüş gibi biliyorum? Fakat ne yapayım ki bir kere Pervin'in üstüne kurduğum asılsız hayali sevmiştim; bu güzel hayaletin kaybolmaması için onu hakiki mahiyeti için de seyretmekten korkuyorum. Vakıa her şeyi öğrenmek istiyorum, fakat bir taraftan da sukûtuhayal korkusuyla, hakikatten kaçıyorum, sukûtuhayal korkusu ve aldanmak ihtiyaciyle kendimi avutup duruyorum; ta ki hakikat, kendi ayağıyla bana gelecek, zorla muhayyileme girecek, savurucu bir*

rüzgâr gibi orada ne kadar asılsız ve güzel vehimleri varsa hepsini tarumar edecek, beni kendime getirecektir." (s.123)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, batılılaşma süreciyle değişen erkek tipini damat İshak'ta görürüz. İshak Bey, batılılaşma süreciyle görülen tutarsız insanın temsilcisidir. Konakta çalışanlara sürekli şehveti duygularla bakan, ancak gayet ahlaklı, dindar ve namuslu görünmeye çalışan biridir. Sürekli gelen misafirlere *"kaltağın biri, yürüyüşünden belli, halis aşifte, üstünden akıyor, Tanırım, geçen gün bana, vapurdan çıkarken yeltendi amma yüz vermedim."* (s.52) şeklinde ithamlarda bulunur. İshak Bey'in değişken ruh hali bazen *"bir neş'esi tutar; odalardan odalara koşup kayınpederini göklere uçurur, kaynanasını ermişler menzilesine (derecesine) çıkarır, karısını kadınlığın baş tacı eder, bütün ev halkını methe başardı. Âdi çarşı işi hediyeler dağıttığı zaman da olurdu.(…) Sonra hiç yoktan gene bir küskünlüğü tutar, evde saz yapıldığına kızar, rakı içildiğine köpürür, Küçük Beylerin çapkınlıklarına vurulur."* (s.53)

İshak Bey, bazı zamanlar evden kaçar, belli bir süre sonra yeni meraklarla konağa döner. Bu meraklardan biride ikinci kaçışında görülür. *"Damat Bey ikinci dönüşünde ibadet yerine resme başladı; boyalar, çerçeveler, sehpalar… Kalemi attı. Babıâli'yi serdi, boyacılığa kapıldı; gül yapar, yaraya benzerdi; bardak maşrapadan, maşrapa testiden fark olmazdı; karpuz ıstakozdan seçilmez, sandalye masadan ayırt edilmezdi… Al, mor, yeşil, sarı renkleri birbirine karıştırır, karıştırır, kırlar, çayırlar, bahar manzaraları yapar, altına da beyitler, kıtalar yazarı. Sonra bunlara ağır, pahalı çevreler geçirtir, camlatır, kordonlarla süsler, salonlara, sofalara asardı."* (s.55)

İshak Bey, en sonunda konak çalışanlarından biriyle kaçar. İshak Bey batılılaşma sürecinde bozuk bir psikolojiyle hayat sahnesinde yer alan bir karakterdir. O, geleneksel yapıdan gelen yaşam ile yenileşen süreç arasında kalan ve davranışlarıyla değişim sürecini yanlış yaşayan bir kişiliğin, değişen insanın temsilcisidir.

Lütfi Pehlivan'da değişen erkeğin farklı bir yönünü görmekteyiz. Lütfi Pehlivan geleneksel yapıdaki erkeğin özeliklerinden ziyade; yanlış batılılaşma süreciyle görülen olumsuzlukları yansıtan bir tiptir. *"Ona sade kadından, kumardan, içkiden bahsetmelidir; artık kâra da kanmıştır; işlerini kendi haline bırakmış, zevk peşinde dolaşıyor; dünya umurunda değil, varsa kadın, yoksa kadın…"* (s.93) Lütfü Bey, bu zevk uğruna Almanya'yı, Avusturya'yı aylarca bu maksat uğruna dolaştığı belirtilir.

Erkekteki değişimin bir diğer örneği vurdumduymaz tavrıyla Şişman Rıza Efendi'dir. Rıza Bey, boğazına çok düşkün olan, yeme ve içmeden başka hiç bir şeyle ilgilenmeyen biridir. Onun hayatında saza, söze; rütbe ve nişana yer yoktur. Hayatla ilgili her şey yeme ve içmeyle ilgili olmalıdır. Ülkenin içinde olduğu kötü durumla eşleştirilerek verilen Şişman Rıza Efendi değişen, vurdumduymaz erkeğin temsilcisidir.

> *"Ne Meşrutiyet'e aldırmıştı, ne Otuz Bir Mart'a, ne de sonraki fırkacılığa… Dünya umurunda değildi, onun yemeğine dokunulmasın, çarşı, pazar kapanmasın da isterse kan gövdeyi götürsün. İstanbul cayır cayır, ateşe yansın… Hareket Ordusu Taşkışla önünde muharebe ederken Rıza Efendi turfanda enginar buldurmuş, zeytinyağlısını yaptırıyor; Halâskâran İnkılâbı'nda patlıcan turşusu kuruyor, Babıâli Baskını'nda, havanın soğukluğundan iştihası büsbütün galeyane geldiği (kabardığı) cihetle (gibi), hindi doldurtuyor, kadayıf pişirtiyordu. İlle Bakan Muharebesi'nde İstanbul önünde muharebeler olurken Kurban Bayramı münasebetiyle şişman Kadı tatlılı yahni yaptırmayı, bumbar, şirden kızarttırmayı hiç unutmamış, midesini alıştıklarından mahrum etmemişti. O şerefi, milliyeti, muzafferiyet ve mağlûbiyeti hep yemek sofrası ardında görürdü; dünyanın iyiliğini, fenalığını yemek çeşnisi ile anlar, dilde tadar, midesiyle mukayese ederdi."* (s.115)

*"Bir Sürgün"*nde, Dr. Hikmet değişen erkeğin toplumdaki yansımasını oluştur. Yaşadığı hayattan bıkmış olan, batılı bir yaşamı arzulayan kişidir. Dr. Hikmet arzu ettiği hayatı düşlerinde yaşar. "Düş zamana karşı kazandığımız bir zaferdir." (Eco, 2001: 190) Dr. Hikmet'in içerisinde bulunduğu bu hayattan uzaklaştıran, düşler kurduran Fransızca gazete ve dergilerdir. Ancak bu dergiler onun için, hastanın sevdiği yemeklere dokunamaması sadece bakması gibidir. Yabancı gazete ve dergiler Dr. Hikmet'in tek teselli kaynağıdır.

Dr. Hikmet'in ilk değişim süreci, bira bardağının alt kısmında kalmış olan su çemberinin içinden kurtulmaya çalışan karınca ile kendini kıyaslamasıyla başlar. Sürgünde olduğu İzmir'de hayatı belli mekânlar arasında geçmektedir. Bu mekânlar arasındaki yaşamını, karıncanın su halkası içerisindeki haliyle kıyaslar. *"Ben de tıpkı bu karınca gibiyim. Daracık bir hayat çemberi içinde dönüp duruyorum, dönüp duruyorum. Guraba hastanesi, Dağ mahallesindeki ev, Abajoli, Kosti, Kramer… Kramer, Kosti, Abajoli, Dağ mahallesindeki ev, Guraba hastanesi. İşte benim dünyamın*

kutupları ve her birinin arasında üçer kilometrelik mesafe bile yok… Bu mahlûk, hiç değilse, hep aynı noktada dönüp dolaştığının farkında değil." (s.20)

Karınca ile kendi arasındaki tek fark, kurtulma arzusudur. Kendi belirli mekânlar arasında kurtulma arzusu olmadan yaşarken; karınca bu su halkasında kurtulmak için çabalamaktadır. Doktor Hikmet karıncadan hareketle arzu ettiği yaşama ulaşmadaki pasifliğini görür. Zaman durdurulamayan ve sürekli akan bir yapıdadır. "Mekândaki her değişim ve dönüşüm zamandaki bir değişim ve dönüşümdür aynı zamanda, ya da tersi. Bir yandan zaman akıp giderken mekânda hareketsiz oturabildiğinizi hatırlayarak aldanmayın. Bu akan zamanın paralelinde insan durmadan yaşlanır." (Eco, 2001: 134) Karıncanın su çemberinden kurtulmak için gayesi olduğunu, kendisinin böyle bir gayesinin dahi olmadığını belirtir. Bu pasif yaşamla arzu ettiği hayata ulaşamayacağını ve her geçen "an"la yaşlandığını anlar.

Karınca gerçek düşüncelerinin ortaya çıkışında bir sembol niteliğindedir. Karıncanın bu su çemberinden kurtuluş çabası, Hikmet'in zihninde büyüttüğü Paris'e kaçmak düşüncesini belirginleştirir. Yaşadığı hayat tam anlamıyla bir sürgün olmasa da, bu hayattan kaçışı insandaki değişimin yansımasıdır.

*"Kiralık Konak"*ta, Naim Efendi'nin damadı olan Servet Bey değişen erkeğin toplumdaki yansımasına örnektir. Servet Bey, aldığı terbiye ile yaşayışı birbirine zıt olan iki kutup arasındadır. Yaşayışıyla değişen insanın toplumdaki yansımasına örnektir. **"***Nasılsa küçükten beri Fransızca bilmek, bir müddet Galatasaray Mektebi'nde bulunmak, bir müddet Beyoğlu muhitinde tatlı su Frenkleriyle düşüp kalkmış olmak ona bir softa evinde, çıplak kadın resimlerinden, dizi dizi Fransızca kitaplarından, vazolardan, biblolardan müteşekkil bir halvet yapmak ve bu halvete yaylı bir şezlonga uzanıp, gözleri tavanda, ayakları havada, bir taraftan Hollanda "sigar"ını emerek, diğer taraftan yabani ve perişan bir sesle birtakım opera parçaları terennüm ederek saatlerce vakit geçirmek hakkını vermiştir."* (s.14) Servet Bey, daima hayalinde bir Avrupa seyahati düşünür ve bu seyahat için bir bavulu sürekli hazır bulundurur. Odasında bir şapka kutusu olan ve sıkıntılı zamanlarında bu şapkaları takarak ayna karşısında saatlerce geçiren biridir. Bu şekilde şapkalı, seyahat kostümlü birçok resmi bulunmakta ve bu resimleri odasını süsleyen çıplak kadın resimleriyle yan yana sergilemektedir.

"Türkler içinde kimse bu Servet Bey kadar ateşle, coşkunca alafrangalığa düşkün olmamıştır. Bu düşkünlükte o derece samimiydi ki, gerek babasının, gerek kayınbabasının muhitinde bütün ahval ve harekâtı hürmetle değilse bile, adeta korku ve endişe ile karşılanırdı; zira, gözlerinde sarsılmaz bir imana ermiş adamların ateşi vardı. İşte bu ateşin kuvvetiyledir ki Servet Bey, Naim Efendi konağında bütün iradesini istediği gibi yürütüyor ve hele inkılâptan beri bu konakta artık hiç Türkçe konuşulmuyordu." (s.15)

Erkekte görülen değişim sürecine bir diğer örnek Faik Bey'dir. Faik Bey, küçük yaşlardan itibaren Avrupa'nın birçok şehrinde dolaşmış, yabancı kültürlerin etkisiyle hiç sahte görünmeyen bir Frenk zarafeti edinmiştir.

"Bir mecliste hikâyeler anlatmayı, kadınlara üstü kapalı, imalı lakırdılar söylemeyi, oturup kalkmayı, piyano çalmayı, dans etmeyi, hulasa Garplı salon adamının bütün gösterişlerini kendine tamamıyle mal etmiş, mevcudiyetine sindirmişti; sair gençler, onun yanında beceriksiz, çiğ, züppe, çocuk ve bayağı görünürlerdi." (s.22)

Konağa gelen isimsiz mektubu Naim Efendi, damadına okur. Mektupta Seniha'nın biriyle aşk yaşadığı ve herkesin önünde çırılçıplak denize girdiği, herkesin önünde öpüştüğü, içki içip sabahlara kadar dans ettiği yazılıdır. Servet bey, bu yazılanlardan ziyade mektubun isimsiz gelişine kızar ve isimsiz mektubun yazılanlardan daha kötü bir iş olduğunu belirtir. Naim Efendi'nin yazılanlar üzerine fikrini sorması *"Olabilir a, bunda o kadar harikulade ne var, efendim?"* (s.76) cevabını alır. Bu cevap değişen insanın toplumdaki yansıma sürecidir. Damadı tarafından gayet doğal bir olay gibi değerlendirilmesi Naim Efendi'yi oldukça sarsar. *"Olabilir a, bunda o kadar harikulade ne var?" cümlesi bir yumruk gibi inmiş ve onu benliğinin ta içerilerine doğru itmişti. Artık haricî hayatın bütün belirtileri, ses, söz, şekil ve renk, ona esasından değişmiş, anlaşılmaz, tanınma bir hale gelmiş görünüyordu."* (s.76)

"Kiralık Konak" batılılaşma sürecinde insanımızda yoğun olarak görülen değer çatışmasına ve nesiller arası çatışmaya en güzel örnektir. Yazar, batılılaşmanın yanlış anlaşılmasıyla oluşan bu yaşamları, eserin merkezine yerleştirerek batılılaşma sürecindeki yanlışlıkları belirginleştirir. "Osmanlı'nın geleneksel yaşamı ile Avrupa'nın modern olarak adlandırılan yaşamının kıyaslanması, Naim Efendi konağına indirgenmiştir. Naim Efendi ve konağı, Osmanlı'nın geleneksel yapısını temsil ederken

bunun karşısında Naim Efendi'nin torunları Seniha, Cemil ve damadı Servet Bey batılılaşmaktan ve modernleşmekten bir takım züppelikleri anlamaktadır. İki uç değer çatışmayı doğurmaktadır." (Akpınar, 2008: 68) Bu yaşamlar batılılaşmayla gelen ve insanımızda değişime neden olan sürecin toplumdaki yansımasıdır.

"Efruz Bey", "Milliyetçilik hareketlerinin edebiyatımızdaki öncülerinden sayılan Ömer Seyfettin, çağını sorgulayan ve olduğundan farklı görünen kişileri eleştiren eserlerinin başında Efruz Bey gelir. Efruz Bey, sadece bir hiciv değil, aynı zamanda devrin insan profilini de gözler önüne seren toplumsal anatomi kitabı olarak da değerlendirilebilir." (Aytaş, 2002: 200) *"Efruz Bey"*de, değişen insan olarak Ahmet Bey'i görmekteyiz. Ahmet Bey ilk olarak isminden başlayarak bu değişim sürecini yansıtır. Siyasi süreçte gelişen olaylar ve Ahmet Bey'in yaşasın hürriyet nidası bir anda onu bir lider konumuna getirir. Toplumda öne çıkışıyla ismini aydınlatan, yönlendiren anlamına gelen Efruz'la değiştirir. Efruz, toplumda insanın sahtekâr yüzünü tanımamıza yardımcı olur. Dönem itibariyle birçok insan kendisini devletin gizli bir elemanı ya da Jön Türklerin bir üyesi olarak gösterir. Bu tür davranışlar insanlarda güvensizliğe neden olur. Efruz Bey bu insanlardan biridir.

> *"Yalnız büyük adamlara mensup görünmekle kalmaz; cesur, şair, edip, düşünür, âlim, derviş, pehlivan, tamburcu, damacı filân… görünmek ister, hem de görünürdü. Kalemde küçüklerin yanında hep kendisine "Sır dolu bir Jön Türk" süsü verir, bir satırını görmediği halde Namık Kemal'in bütün eserlerini okuduğunu söyler, aklında kalmayan bazı şiirlerini bile ezberden okurdu. Hatta Şehit Mithat Paşa'nın kanlı gömleğinin evinde saklı olduğunu rast geldiğine bir sır olmak üzere söyler, bu sırrı saklayacaklarına peşinen yeminler ettirirdi. Herkesi inandırmakta son derece ustaydı."* (s.29)

Efruz Bey, dönemin karışık sürecinde sürekli arayış içerisinde olan bir karakterdir. Politika ve soyluluk girişimlerinde bulunur ancak bunlardan istediği sonucu alamayınca farklı bir alana yönelir. Efruz'un bu süreci kararsız ve değişen insanın toplumdaki yansımasına örnek oluşturur.

> *"Politika, soyluluk girişimleri cılk çıktıktan sonra Efruz Bey için yapılacak yalnız bir şey kalıyordu: Milliyetperverlik! O, öyle bir köşede oturacak, şöhretten, şandan uzak yaşayabilecek bir tip değildi. Hareket, devrim,*

gürültü, hırıltı adamıydı. Koştu. Gitti. Bucağa yazıldı. Oranın geceli gündüzlü bir müdavimi oldu." (s.76)

2.1.2.2.Doğu-Batı Mukayesesi

Batılılaşma "toplum seviyesinde değil, ferdi düzeyde zihni bir süreçtir. Cumhuriyet öncesi ve sonrası aydınların büyük bir kesiminin yanıldıkları nokta da burasıdır. Modernleşmenin, Batılılaşma veya Avrupalılaşma ile özdeşleşme olarak kabul edilmesi ilk yanılgı noktasını teşkil eder. İkincisi de modernleşmenin zihniyetle meydana gelen değişme yerine şekilde "biçimde" bir farklılaşma olarak idrak edilmesi olur." (Türkdoğan, 1998: 79) Bu süreç geleneksel yapıda görülen birçok konunun Batı'daki örnekleriyle mukayesesini belirginleştirir. Toplum hayatında görülen bu mukayese dönemin romanlarına da yansır. Romanlara yansıyan bu mukayese hayatın her alanında görülür. Bunun nedeni dönem itibariyle Doğu ve Batı kültürünün olaylara bakışı ve olayları değerlendirişidir. "Batı gerçekliğe açık, Doğu ise gerçekliğe kapalı ve gözünü yalnız kendine çevirmiş olan ruhu temsil etmektedir." (Ülken, 1998: 145) Doğu-Batı mukayesesi eserlere iki medeniyetin çeşitli konularda karşılaştırması şeklinde yansır.

*"Jöntürk"*te doğu-batı mukayesesi Nurullah Bey ile Ahdiye arasında yapılan evlilikte görülür. Nurullah Bey, müzik, resim ve diğer birçok alanda almış olduğu eğitimle tam bir Avrupalıdır. Ahdiye ise iyi bir insan olmasına rağmen terbiye yönünden Nurullah Bey'e uygun görülmez. İkisi arasındaki en net kıyas *"birisi pek alafranga, öteki pek alaturka."* (s.22) olmasıdır.

Düşünce ve davranışlarında yanlışlıklar yapan Ceylan, Nurullah Bey'i nikâha ikna etmeye çalışır. Bu ikna sürecinde başarılı olamadığı takdirde *"alaturka sosyete beni dışlarsa Avrupa sosyetesi beni reddetmez. Kaçar gider, aktris olurum!"* (s.115) şeklinde tehditler savurur. Yapılan tehditler yanlış batılılaşmayla gelen, yanlış düşünen insanın düşünceleri doğrultusundaki yaşama kaçış planıdır. Bu bakış doğu ile batının olayları değerlendirişinden gelir. Doğuda eleştirilen bu yaşam tarzı, Batı hayatına taşındığında sıradanlaşacaktır. Bu sıradanlaşma toplumda kabul görmeyen bireyin yaşamı ve sorunlu görülen davranışları toplum tarafından normal karşılanacaktır.

*"Yaban Gülü"*nde, Rahmi Bey'in dönemin siyasi sürecinde affedilince İstanbul'a geri döner. Misafir oldukları akrabalarında doğu ile batı arasındaki misafir adetlerinin kıyaslandığı görülür.

"İslam kadınlarında misafirlerine gösterilen hürmet öyle Avrupa kadınları gibi birtakım resmi kayıtlar altında bulunmadığından Pakize Hanım ile Leyla biraz yorgun göründükleri için kendi evlerinde imişler gibi bir müddet odalarına çekildiler." (s.19)

*"Ateşten Gömlek"*te, Halide Edip Adıvar, Sultanahmet Meydanı'nda yaptığı konuşmayı daha evvelden hazırlamamış ve yazmamıştır. Sonradan kaleme aldığı bu metinde iki kültürü kıyaslayarak batı medeniyetinin gerçek yüzünü dile getirir.

"Kardeşler; evlatlar size dünyanın verdiği hükmü dinleyiniz: Avrupalı itilaf devletlerinin tecavüz siyaseti bazen hıyanetle ve daima haksız olarak Türkiye'ye çevrilmiştir. Eğer ayda ve yıldızlarda da Türkler Müslüman bulunduğunu söyleseler oralara da istila orduları gönderirlerdi. Nihayet hilali parçalamak için ellerine bir fırsat geçmiştir. Bu kararlarına karşı bizi tutacak hiçbir Garplı kudret yoktur. Bu meselede bu insani olmayan karara katılmayanlar da aynı derecede, belki daha da mesuldürler. Onların hepsi, insan haklarını ve millet haklarını müdafaa için bir mahkeme kurmuşlar, fakat orada yenilenlerin parçalanması hükmünü vermişlerdir. Türklere günahkâr diyen bu kimselerin kendileri o kadar günahkârdırlar ki, Okyanus'un suları onları temizleyemez." (s.218)

*"Mev'ut Hüküm"*de, doğu ile batı mukayesesini davranışlarında görürüz. Avrupa'da eğitim alan ve Avrupa yaşamını yakından tanımasına rağmen bu yaşama pek uzak olan Kasım, amcası ve Cavide'nin batı hayatına ait bir parça olduklarını gösterme çabası doğu ile batının mukayesesini verir. Kasım'ın amcası ve Cavide, genç doktorun karşısında *"Avrupalı bir salon kadını davranışını takınmak için pek istekli görünüyordu. Avrupalı, Asyalı bütün kıtaların salon insanlarını, kadın erkek, dikkat çekici bulmayan Kasım, amcasının ve Cavide'nin beraber oynadıkları salon insanlığı komedisinde kendi halinde Behiye'yi kendisine yakın ve sevimli buldu. O akşam saatlerce Cavide'nin söz ettiği kordela, elbise, meselelerini, birkaç opera ismini, Berlin'in büyük sokak ve mağazalarının adını dinledi. Cavide bunları, doktorla kendini uygarlık alanında birleştiren birer bağmış gibi önemle sayarken, Kasım onu alafranga duruşlarıyle ve alafranga lakırdılarıyle tamamen amcası Rıfat Bey'e terk etti."* (s.19)

*"Seviyye Talip"*te, Fahir İngiltere ile Osmanlıyı mukayese eder. Avrupa'nın farklılıklarına, gelişmişliğine rağmen memleketiyle kıyasladığında ikinci planda kaldığını belirtir. *"Bana Londra'nın temiz, geniş sokakları; koskoca binaları onun yarı*

taze, siyah, yıkık ev yığınlarıyla, çarpık sokaklarıyla ölçülmeyecek kadar sevimsiz geliyordu." (s.13)

*"Acı Gülüş"*te, Kenan ile Yağlıkçı Hasan Efendi arasında geçen konuşmada, farklı yaşam tarzlarını benimsemiş bu iki şahsın arasında doğu-batı çatışmasını görürüz. İkili arasında ilk çatışma genelevler üzerinedir. Kenan bu tür evlerin olması gerektiğini, savunurken; Hasan Efendi karşı çıkar. Özellikle mahalle içlerinde kontrolsüz olanların aile ve toplum hayatını bozacağını belirtir. Kenan'ın bu evlerin olması konusunda ısrarlı söylemlerine; Hasan Efendi, Beyoğlu'nda bu tür yerlerin çok olduğunu belirtir.

> *"Lüzumu varsa, Beyoğlu'nda çok… Belediyelerin kontrolü altında doktorlu, patenteli, imtiyazlı böyle ticaretevlerinin kıtlığı mı var? Onları teşrif ediniz, İstanbul'da bu gibi evlerin çoğalması ile olacak medeniyete Allah beni eriştirmesin. Biz, abani sarıklı Türkleri hep ölelim, sonra siz medeniyeti istediğiniz gibi anlayınız. Çoluğumla çocuğumla oturduğum evimin karşısında böyle rezaleti, namussuzluğu caiz gererek seyredemem."* (s.19)

Ticaretten hareketle Beyoğlu eleştirilir. Hasan Efendi, Kenan'a doğru olanı anlatmaya çalışır. *"Böyle, neslini, ırkını, cinsini, millî âdetlerini beğenmemekle iş yürümez."* (s.20) Bu doğru olanı gösterme çabasında, ticaret hayatında önemli bir yer tutar. Hasan Efendi ticaret hayatını şu şekilde değerlendirir: *"biz Frenkleri birkaç kırpıntı ile aldatıyorsak onların bize soktukları kazıklardan haberin yok mu? Bu bizimkisi aldatmak değil, bir cins ticaret gazasıdır. Beyoğlu'ndaki ticarethaneleri, o büyük camların arkasında elektrikler içinde parlayan eşyayı görmüyor musun? Hep onların bu fantazyalarını, süslerini, pahalılıklarını bizim keselerimiz ödüyor. Bak benim bu fakir dükkânında ne var? Müşteriyi rahatça oturtabileceğim bir yerim bile yok. Onlar mı bizi aldatıyorlar? Biz mi onları?"* (s.20) Beyoğlu'nda yabancıların dükkânlarında bir *"fiyat maktu"* (s.20) astıklarını ve müşteriyle ilgilenmediklerini söyler. O levhanın da sadece bize hükmü olduğunu, yabancı bir kişinin o levhaya hiç bakmadığını ve pazarlık yaparak malı aldığını belirtir. *"Dikkat et, o mağazaya başka bir Frenk girsin, o levhaya hiç aldırış etmez, sıkı sıkıya pazarlık eder. Çünkü o, malın asıl fiyatını bilir. Dolma yutmaz. Bu "fiyat maktudur" hilesi senin benim gibi kolayca aldanan ahmaklar içindir."*(20) Yabancıların ticaret hayatındaki bu ikili davranış sürecini değerlendirirken, yabancı esnafların kendilerinden küçük rakamlarla aldıklarını

büyük rakamlara sattıklarını söyler. Bu ticaretin sadece esnafı ezmediğini, resmi olan olamayan bütün varlığımızı ezdiğini vurgular.

Hasan Efendi ticaret hayatından başlayarak doğu ile batıyı birçok noktada mukayese eder. Bu mukayese noktalarından biride eğitimdir. İnsanımızın çocuklarını kendi okullarımıza değil de yabancı okullara göndermede bir yarış içerisinde olduğuna dikkat çeker. Bu yanlışlığı *"Frenklerin, çocuklarımızı Türklük için terbiye etmeyecekleri meydanda bir şeydir."* (s.21) şeklinde eleştirir. Eğitim sistemindeki bu yanlışlıkların, bizim insanımızın bize karşı olma sürecini hazırladığını dile getirir. Bu ise doğu ile batının çatışmasına neden olur.

> *"Mektep" adını verdiğimiz, memleketteki o irili ufaklı binalar nedir? Ne içindir? Neden millî tahsil yolunda değil ve olamıyor aklım ermiyor. Oralarda bir iki "fan fan" öğrenip çıkıyorsunuz. Milliyetimize karşı en büyük düşman siz oluyorsunuz."* (s.21)

Kenan bu çatışmanın hiçbir şekilde bitmeyeceği düşüncesindedir. Sinirlenen Hasan Efendi'ye bu düşüncesi şu şekilde aktarır:

> *"Aman sinirlenme beyim… Sen de benim inandığımı kıracak tavırlarda bulunma. Frenklik âşığı bir donsuzla, eski kafada, şalvarlı bir Türk hiçbir zaman fikirce birleşemezler."* (s.21)

*"Cadı"*da, Naşit Efendi kabir ziyareti esnasında bu tür yerlere gereken önemin verilmemesinden hareketle, doğu ve batıyı kıyaslar.

> *"—Burası deniz kıyısı… Bu iğrenç şeyleri buralara saçan aldırışsız eller, biraz daha öteye fırlatsalar acaba bileklerinden kopar mı? Bu duvarların her biri taşı bizim için birer bilgelik cümlesi, derin anlamlı birer tarih armağanıdır. Gönül ister ki şu kalelerin, baruların etrafı, geçmişimizin ululuğunu düşündürecek hale getirilsin; buraya gelecek ziyaretçilerin düşünme yetkilerini açıcı esinler versin; herkese şiir kokuları duyuracak gönüller süsleyen birer bahçe halinde görünsün… İşte Avrupalı gelir, Türkün ruhunu bu çöplükte arar ve hakkımızdaki korkunç hükmünü verir. Çünkü Avrupa'da bir demiryolu makasçısının bahçesi, içinde bir Fatih'in heybetli içbenliği uyuyan bu yerlerden çok temiz ve gönül açıcıdır."* (s.74)

*"Cadı"*da, Binnaz'ın gönderdiği mektupta doğu-batı mukayesesini görmekteyiz. Binnaz, yirminci yüzyıl insanlarının uyanış ve yükseliş noktasında ne kadar öğünürse öğünsünler, *"henüz uygarlıklarının karnaval çağını geçirmemiş"* (s.105) olduklarını vurgular. İnsanların daima kendilerini farklı göstermek sürecini yaşadıklarına dikkat çeker. Bu noktada Afrika kavimlerinde süs amaçlı takılan hayvan tüyleri ile Avrupa generallerinin taktığı tüyler arasında fark olmadığını belirtir. Değişim sürecinde etkili olan unsur, insanın kendini diğer insanlardan farklı ve akıllı gösterme çabasıdır.

> *"Herkes kedinin öbür insanlardan daha akıllı olduğunu iddiaya ve göstermeye yol arar. Bazıları dehalarını ispata uygun yollar bulamayınca dikkatleri, bakışları çekmek için artistler gibi saç bırakırlar, tırnak uzatırlar. Bir satırını anlayamadıkları kitaplara aforozlu eleştiriler yazarlar…"* (s.105)

*"Hayattan Sayfalar"*da, mezarların bakımı ve düzeni konusunda doğu ile batının karşılaştırılmasını yapılır. Doğunun tabi güzellikleri, batının şair ve ressamları tarafından daima ilgi gördüğü vurgulanır. Bu güzelliklere duyarsız kaldığımız belirtilir.

> *"Garbın medeniyet görmüşlerindeki sanat, süslemeyle daha çok sanat, şarkta ise tabiattır. Bu sır mezarlıklarımızın tetkikiyle kendini gösterir. Büyük mezarlıklarımıza bakınız. Ne görürsünüz: Etrafına duvar, sadece bir çit ve hatta en basit bir parmaklık çevirmek gibi iptidai hiçbir yapı içinde bulunmaksızın kırlara ulu orta ölülerimizi gömmüş, üzerine kim olduğunu gösteren yazılı taşlar dikmişiz. Sonra ne gözcü, ne bekçi, hemen bir daha buraların semtlerine uğramamışız.*
>
> *Düzeltmek için bir mühendisin fen eli buralara girmemiş. Ne yol, ne tarh… hiçbir şey… Herkes bir yeri kazdırıp ölüsünü gömdürmüş. Şimdi bir mezarı ziyaret etmek, orada yatanları çiğnemeden yapılamaz. Bunda da bir usul, nizam tutamamışız. Her işimiz yolsuz, hatta ahretimiz bile…"* (s.208)

*"Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme"*de, kadınların toplumdaki yeri bakımından doğu-batı mukayese edilir. Feriha'nın, bu konudaki görüşlerini İrfan'a yazdığı mektupta görürüz. Toplumumuzda biraz serbest davranan kızlara hemen kötü gözle bakıldığını, çevredeki uşak takımından birtakım kişilerin laf attığı belirtir. Bu sürecin yaşanmasına kadının serbest tavırları değil, kadına erkeğin kendinden aşağı bir varlık olarak görmesinden kaynaklandığı belirtilir. Başka milletlerde bu durumun çok

farklı olduğunu söyleyerek; doğu ve batıyı mukayese ettiği gibi diğer milletlerin bu konuda üstünlüğünü öne çıkarır.

> *"Başka milletlerin gözünde bir kadının tabii hallerden sayılacak en ufak bir serbest hareketi burada aşifteliğine veriliyor."* (s.111)

Feriha'nın ele aldığı bir diğer konu spordur. *"Bir Türk kadını için böyle şeylerin yapılması değil, akla getirilmesi bile büyük bir cesarettir."* (s.113) Kadının birçok alanda olduğu gibi bu alanda da ikinci plana atıldığını vurgulayarak; bu sorunları *"Avrupa'dan Poincaré'ler, Tardieu'ler, Spencer'ler filanlar mı gelip de düşünecekler?"* (s.113) şeklinde eleştirir. Kadınlarda görülen birçok sorunun kaynağını bu geri plana itilmişliğe bağlar.

> *"Bugün şehrimizdeki sinir hastalıklarının ölçülemeyecek kadar erkeklerden ziyade kadınlar arasında hüküm sürmesinin sebebi de işte budur. İnsaf ediniz. Hizmetçisi, aşçısı bulunan rahat yaşayışlı bir ailenin genç kızı, genç vücudunu tembellikten doğacak fenalıklara karşı neyle koruyacaktır? Ya çalgı çalacak, ya elişi işleyecek, ya bir şey okuyacak… Ya köşe penceresinde oturup sokaktan gelip geçeni sayacak… Bunlar, iyi-kötü, neyse, zihin meşguliyetleri… Ama vücuda gerekli çalışma ne yolda verilecek?"* (s.113)

Feriha, kadının toplumdaki yerini ve bu yerin getirdiği hareketsiz yaşamın sıkıntılarını ele alırken, Türk kadının iki türlü hareket yaptığını belirtir. Bunlar, *"ya ortalık süpürmek adına hasır süpürgeyi alıp iki kat olarak evin bütün mikroplu tozlarını yutmak, ya da çamaşır adına leğen başında akşama kadar ailenin bütün kirlilerinin sıcak su içinde salıverdiği zehirli buharını nefes yoluna çekmek… İşte bizim en büyük egzersizimiz, sporumuz bundan ibarettir."* (s.114)

"Sevda Peşinde", eserin merkezine yerleştirilen bir intihar olayından hareketle, doğu-batı mukayesesinin yapıldığı görülür. Giriş kısmında Heybeliada'da yaşanan intihardan hareketle yorumlar yapılır. Eser bu intihara sebep olan, olayların irdelenmesinden oluşur.

> *"Bir Türk kadınının intiharı külliyen işitilmemiş bir vak'a değildir; bu nevi vukuat nadir, fakat vakidir. Yeis saikasiyle kendilerini denize, kuyuya atan, ağaca, merdiven parmaklığına asan kadınlar görülüp işitildiği gibi birisi yine*

Adalarda olmak üzere son on beş yirmi sene zarfında kadınlarımız arasında rövolver ile iki üç intihar vuku bulduğu da zabıtaca mukayyettir.

Avrupa'da cereyan eden bu nevi vukuat bizdeki kadar dikkat ve hayreti celbeder görülmez. Meselâ Paris'te ay hafta geçmez ki elemlerinin bitmesini Sen Nehri'nin dibinde aramaya atılan talihsiz kadınlar işitilmesin." (s.5)

İntihar sonrası sürecin değerlendirilmesinde doğu ile batı arasında fark olduğu belirtilir. Avrupa'da bu tür olaylar pek dikkat çekmezken, bizde *"asîl bir aileye mensup bir kadının intiharı âdeta mühim ve heyecan verici bir vak'a sayılır."* (s.6)

Nezihi, eşi Ayn-ı Nur'un intiharından sonra gelişen olaylarla her şeyi öğrenir. Eşini intihara sürüklediğine inandığı İlhami ile duello yapmak ister. Sermet ile Nezihi arasındaki duello üzerine konuşmada doğu ile batı kıyaslanır. Sermet bu duello olayını gülünç bulur, çünkü *"milli ahlâkımız meyanına ithale uğraştığımız diğer Frenk âdetleri gibi burada "düello"yu da maskara edip bıraktık. Memleketimizde gazetelerle birçok "düello"lar ilân edildi. Bunlardan hiç birinin fiile geldiğini işittin mi?"* (s.249)

Sermet, batılılaşma sürecinde birçok unsurda olduğu gibi duelloda da batılılaşmaya çalıştığımızı, ancak yapamadığımızı belirtir. Sermet, bu gibi vahşice olayların memleketimize girmesinin de yanlış olacağına dikkat çeker. Nezihi, bu tür canice olayların memleketimize intihar şeklinde yansıdığını vurgular. Nezihi, duellonun vahşi olduğunu kabul etmektedir, ancak kişilerin gerçekte cezalarını çekmeleri içinde olması gerektiğini savunmaktadır.

"Hasmını düelloya davet edemediğinden ancak intihar ile teselli çaresine atılıyor. Filân bey veya efendinin bir hakaret veya saire meselesinden dolayı intihar etmiş olduğunu daima gazetelerde okuyup geçiyoruz. İşte bu intiharlar tetkik edilse meydana ekseriya düelloyu mucip bir mesele çıkar ve kabahat de her zaman ölende değildir. Hakareti eden, görenden ziyade suçlu olduğu halde düello usulünün mevcut olmamasından dolayı lâyık olduğu cezayı görmüyor." (s.250)

*"Şıpsevdi"*nin giriş bölümünde yer alan ve alafrangalık üzerine görüşlerini belirten yazar, batı medeniyetini dönemin baskıcı yönetimiyle kıyaslayarak doğu-batı mukayesesi yapar. Batı'nın gelişim süreci ile bizdeki baskıcı süreci karşılaştırır.

"Batı uygarlığı bizi uyarıcı bir meşale oldu. Bundan sonra da ilerleme işinde önümüzde gidecektir. İstibdat kaç yıldır bize kitaplıkları kapadı.

Çocukların yüreklerine yurt sevgisi aşılayan onları fikirce yükselten dersleri kaldırdı. Öğretim düzenini büsbütün bozdu. Bütün okulları çocukların eğlence yeri haline koydu. Bir milletin manevî gıdası ve varlığının, ilerlemesinin kefili olan her çeşit yayını yasakladı. Memleket gazetelerini istibdadı öven, jurnalcı birer yalan kâğıdı haline soktu. Hep bozdu, yıktı, acayipleştirdi." (s.10)

Giriş bölümünde yer alan yazıda doğu ile batı fen ve sosyal bilimler bakımından kıyaslanır. Avrupa'da her türlü bilgi için ayrı ayrı okullar olduğunu, bizde bu tür okulların olmadığı belirtilir.

"Otuz yıl önce bir "mahrec-i aklâm"ımız (bürolara adam yetiştiren yer) vardı. Sonra bir de siyasal ilimler fakültesi açıldı. Valimiz de oradan çıkardı, mutasarrıfımız da, kaymakamımız da, edebiyatçımız, şairimiz, astronomumuz, kimyagerimiz de… Evet, bu zavallı memlekette her bilim ve sanat bize Tanrı vergisidir." (s.14)

Doğu ile Batı arasındaki en önemli fark üretimdir. Birçok alanda olduğu gibi ilim ve fen alanında, üretim noktasında Batı'dan geri kaldığımızı belirtir. İlimler hususunda bizde görülen birçok kabiliyetin, anadan doğma olarak düşünüldüğü ve anadan doğma şair, anadan doğma edebiyatçı şeklinde nitelendirildiği belirtilir. Bu noktadan hareketle birbirimizi usta şair ve edebiyatçı diye kandırabileceğimizi belirterek; *"ciddî fen bilgilerinde, ekonomi bilgisinde, maliye usulünde, politikada"* (s.14) ne yapacağımızı sorgular. Bu tür bilimlerde Avrupa'da bir yıl içerisinde sayısız yayınların çıktığını, bizde ise bu yayınların çok az sayıda olduğu vurgulanır.

Eserde doğu ile batının kıyaslandığı noktalardan biride intihardır. İntiharın oluşmasına sebep olan olayların başında geçim darlığı ve sevgilinin verdiği üzüntü gelir.

"Avrupa'da, özellikle İngiltere'de bazı lortlar, kontlar gelirlerinin çokluğuna karşı harcayacak yer bulamamak sıkıntısıyla intihar ederlermiş… Bu söylentiler bize yalan, hatta rüya gibi gelir. Çünkü doğu taraflarında sorun bütün bütün tersinedir." (s. 23)

*"Şıpsevdi"*de, Meftun hayatta gördüğü her şeyi Avrupa ile kıyaslayan biridir. Meftun, Şaban ile Zarafet arsında geçen sevişme sahnesine istemeden şahit olur. Bu esnada gördüklerini bile Avrupa ile kıyaslar. Meftun, "*bu kadar tabiî ve canlı bir levhayı, rol yapmaktaki bu sanat olgunluğunu, sanatın son ucuna ulaşmış Paris*

artistlerinin hiçbirinde görmediğini ve Folies Dramatiques'te, Folies Bergéres'de, Moulin-Rouge'da seyretmiş olduğu ustaca oyunlardan hepsinin Şaban'la Zarafet'in şu tabiî oyunu yanında soğuk ve cansız bir taklitten öteye geçmediğini" (s.186) itiraf eder. Bu olayın tam anlamıyla tabiatın ta kendisi olarak değerlendirir.

Meftun'un, Şaban ile Zarafet arasındaki aşk sahnesini gizlice izlemesi ve yaptığı yorumlar, Meftun'u uygar ve tam bir alafranga bakışıyla okuyucuya verilir. Bu rahat tavrıyla dikkat çeken Meftun, kız kardeşi Lebibe ve teyzesinin kızı Rebia'yı sevgilileriyle görünce çelişki yaşar. Aşkın dayanılması imkânsız, hiçbir kural tanımayan doğal bir duygu olduğunu savuna Meftun, gördüğü olay karşısında zihni karışır ve ne yapacağını şaşırır. Meftun'un bu olayda iki bakış arasında kalır. Aşk konusuna doğu-batı medeniyetinin mukayesesini yapar. "*Herifin suratına birkaç tokat vurmak, iki kızı saçlarından tutarak köşke kadar sürüklemek istiyordu. O deminki geniş anlayışlı, uygar tabiatlı, alafranga, huylu, her bakımdan serbest düşünen Meftun, şimdi kaba, sert bir Asyalı kesildi."* (s.190)

Batılılaşma sürecinde değişen yaşam, birçok alanda iki kültür arasında mukayesesinin yapılmasına neden olur. *"Şıpsevdi"*de Mösyö Mc Ferlan'ın bakışıyla bu kıyaslama yapılır. Mc Ferlan'da göre batıdan doğuya geçince madde âleminden mana âlemine kadar birçok unsurun değiştiği belirtilir. Bu süreçte doğu insanının kaderci anlayışını öne çıkararak; olaylara eleştirel bir yaklaşım getirir.

> *"Bu iki çevre arasında dünyadan ahrete kadar her şey değişiyor. Doğulularda her çeşit dünya işine karşı büyük bir ilgisizlik görüyorum. Yaşamanın rahatlığını sağlayacak ilerleme nedenlerinin hiç birine önem verilmiyor. Her şeyde deve yürüyüşünü andırır o savsaklama dolu eski gidişten ayrılınmıyor. Geçmişe ibret gözüyle bakılmıyor. Şimdiki zamanın düzeltilmesini ciddi olarak düşünen yok. Gelecek için zihin yormak yararsız ve sanki günah sayılıyor. Türkler Avrupa'nın uygarlık etkilerinden tamamıyle ayrılsalar, hemen göçebeliğe ilkel haldeki insanlığa dönmek için kendilerinde büyük bir heves var."* (s.344)

*"Aydemir"*de, milli kimlik arayışı ve milli bilinci uyandırma sürecinde kadına düşen görevi görürüz. Bu süreçte kadının toplumda değişen konumuyla birlikte, kadınımızın Avrupa kadını ile kıyası yapılır. Batı medeniyetinin önde olduğu bu alanda,

doğru bir batılılaşmanın yaşanması amaçlanır. Kadının toplumdaki konumundan ve olması gerektiği noktadan hareketle, doğu-batı mukayesesi yapılır.

Bizdeki okulların tamamının kız öğretmenler yetiştirmek için çalıştığını, ancak toplumun sadece kız öğretmene değil, topumun her alanında kadına ihtiyacı olduğu vurgulanır. *"Bilhassa sefaletlerinde, acılarında cemiyet, kadın sevgisi arıyor, yaralarını bağlayacak kadın eli istiyordu. Niçin Avrupa'da olan o fedakâr, o güzide kadınlar bizde bulunmasın! Orada onların ekserisi en yüksek tabakaya mensup hanımlar, aile reisleri oldukları halde binlerce hayır cemiyetleriyle uğraşmaya vakit buluyorlar ve bütün ıstırap çekenlere annelik ediyorlar. İşte bize de böyle insaniyet ve şefkat mümessili kadınlar, cemiyete hizmet etmeyi ihtiyaç halinde duyacak alicenap hanımlar lâzımdı."* (s.57)

*"Sözde Kızlar"*da, Behiç, Mebrure üzerinde nasıl etkili olacağını ve Mebrure ile Fahir arasındaki yakınlaşmanın sebebini düşünürken; doğu ile batının mukayesesini yapar. Behiç'in düşüncelerinde fikir hareketleri de yer almaktadır. Bu fikir hareketlerine rağmen Frenk zevki alanların, yaşamlarına devam edeceği belirtilir. Behiç milliyetperverlik, Turancılık gibi yeni fikirlerin görüldüğünü ancak, *"Şişli muhitinde, bazı dalkavuk milliyetperverler müstesna tutulursa, bu cereyanı sevenlerin sayısı azdı; gerçi, frenk zevki alanlar, yine kıymet verdikleri âdetleri ve yaşamak tarzını"* (s.130) değiştirmediklerini, Mebrure'nin doğrudan düşman zulmünü gördüğü için Anadolu'dan gelen Fahir'e zaafı olduğunu düşünür.

Behiç, yenileşme sürecinde yanlış batılılaşan, yozlaşmış bir karakterdir. Mebrure'yi elde etmek için, onun düşünceleri doğrultusunda davranmaya ve konuşmaya başlar. Bu süreçte doğu ile batıyı kıyaslar. İstanbul'dan uzaklaşmak istediğini, uzak yerlere giderek tanımadığı insanların samimiyetini kazanmak arzusunda olduğunu söyler. Uzak yerlerden kastı Avrupa değil Anadolu'dur.

> *"İstanbul'dan ayrılmak, uzak… uzak yerlere gitmek. Biraz görmediğim diyarlarda dolaşmak, yabancı insanların samimiyetlerine girmek istiyorum. Avrupa'yı tanırım, orada beni eğlendirecek yeni hiçbir şey yok. Avrupa'nın her zevki, her eğlencesi kalıp ve kola içindedir. Her şeyi muayyendir, hattâ kadınların kalpleri bile muayyen kanunlarla hissederler. Aşkın bile evvelden çizilmiş programları, muayyen safhaları vardır. Avrupa taşlaşıyor ve onu taklit eden İstanbul da öyle…"* (s.135)

*"Şimşek"*te, Ali'nin anlatımında batılılaşma sürecinin yanlışlığı vurgulanarak doğu-batı mukayesesi yapılır. Ali insanların yaşamlarını şekillendirirken kâmil insan anlayışının önemli olduğunu belirtir. Bu insan tipini tek bir medeniyet çevresinden oluşmayacağının farkındadır. Bu kâmil insan *"ihtirasla feragatın en son derecelerini taşıyan bir "şark-garblı ruhu"* (s.165) olması gerektiğini vurgular. *"Azamî derece isteyen, en şiddetli ihtiras taşıyan ve bir Amerikalı hırsıyla çalıştıktan sonra, mutlaka uğrayacağı sukûtuhayal karşısında bir şarklı bir feragat ve tevekkül gösteren insanın ruhu."*(s.165)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, Şadiye ile Recai Bey arasında yaşanan aşkta doğu-batı mukayesesini görürüz. Yazışmalarda yabancı mürekkep ve kağıt markaları kullandıkları gibi, dil konusunda da doğu-batı mukayesesi görülür. *"…Fransızca muhabere ediyorlardı (yazışıyorlardı), kendi karşılıklı itiraflarına göre Türkçe'de samimiyet, şefkat ve muhabbeti izhar edecek (belirtecek) kelimeler yokmuş, bizim lisan hissiyatı ifade edemezmiş, iptidai (ilkel), adeta vahşî imiş, meselâ "aşk" kelimesi ne kadar bayağı imiş. Düşününüz; lâmur (Fransızca âşk)! O ne derinlik, o ne âhenk, ne ateş!…"* (s.80)

*"Çete"*de, Miryam Harry'nin "La Divine Chanson" romanından bir bölüm hatırlatılarak, giyim konusunda doğu ile batının karşılaştırması yapılır. Romanda bir Parisli bir kadının çölde subay elbiseleriyle âşık olduğu şahsı sivil elbiseler içinde görünce, askeri elbiseler içinde duyduğu heyecanı hissetmez ve ayrılır. Nina ile Kıran arasında da buna benzer bir aşkın yaşanması, giyim noktasında doğu-batı kıyasının görülmesine neden olur. *"Hem sen de beni şehir elbiselerimle, tayyörümle, kürklerimle, eldivenli, boyalı, şapkalı ve yüksek ökçeli bulduğun zaman yadırgamayacak mısın? Sıradan bir Avrupalı kadınla karşılaşmaktan hayal kırıklığına uğramayacak mısın? Acaba bugünkü sevginin büyük bölümünü şu Türk köylüsü kıyafetime, uzun etekli entarine, düğmeli dar yeleğime, pullu yemenime, sarı pabuçlarıma borçlu değil miyim?"* (s.129)

*"Salon Köşeleri"*nde, Miss Lydia ile Şekip Bey dans ettikleri esnada eğitim ve kültür hakkında konuşurken doğu-batı mukayesesini görürüz. Şekip Bey'in dans edişini çok beğenen Miss Lydia'nın *"Fakat siz ne kadar güzel vals yapıyorsunuz… Bir Türk için muhteşem bir şey!"* (s.11) övgüsüne canı sıkılan Şekip Bey, bu sözü iltifat olarak kabul edemeyeceğini belirtir. Şekip Bey, *"Neden bir Avrupalı için normal olan bir şey*

bir Türk için olağanüstü olsun. Emin olunuz ki, matmazel, ülkemizde şimdi Avrupalılar kadar, belki daha duygulu, daha ahlaki terbiye ve eğitim görmüş çok genç vardır." (s.12) şeklinde açıklama getirerek, iki kültürü karşılaştırır.

Doğu-batı mukayesesinin yapıldığı diğer bir konu yabancı kadınların gördüğü değer üzerinedir. Türk gençlerinin batıda değer verilmeyen salon kadınlarına oldukça değer verildiği vurgulanır. Lydia baloda gördüğü kadınlar için, Londra'da olsa bu kadınları loca kapılarını açmak için bile tiyatroya alınmayacağını söyler. Oysa Türk gençlerinin bu kadınlara oldukça değer verdiklerini belirtir. Bu değer verişte en önemli unsur bu kadınların cilve ve edaları olduğunu vurgular. Bu açıklamaya karşılık olarak Şekip, batılılaşma süreciyle geleneksel yapıdan gelen erkeği kıyaslayarak; kadına bakış noktasında doğu-batı mukayesesini yapan Lydia'na cevap verir. *"Doğru, nasılsa Beyoğlu gençleri çok kolay beğeniyor; eminim ki bu kadınlar da onlardan büyük ilgi görüyorlar. Fakat Osmanlılar için öyle değil; biz kendi evlerimize kendi hanımlarımıza o kadar bağlıyız ki başka kadınların güzelliğiyle ilgilenmeye zamanımız yoktur."* (s.79)

"Bir Sürgün" romanında, Dr. Hikmet Paris'e kaçtıktan sonra, başladığı yeni hayatta doğu-batı mukayesesinin yapıldığı görülür. Geleneksel yaşamda yer etmiş olan davranışlar, bu yeni yaşamda hoş karşılanmaz. Bu yaşamdaki insanların özellikle *"küçük para ve menfaat işlerinde öyle bir bayağılıkları, öyle bir pespayelikleri vardı ki"* (s.137) insanı insan olmaktan tiksindirecek bir boyuttadır.

Geleneksel süreçte görülen, bir arkadaşın bir arkadaşa kahve ikram etmesi, sigara vermesi veyahut yolda giderken ulaşım ücretini ödemek istemesi hiç görülmemiş, işitilmemiş ve bu yaşama anlamsız gelen davranışlardır. *"Doktor Hikmet, ilk günler, bu gibi nezaketlerde bulunmağa kalkışınca o kadar soğuk itirazlarla karşılaşmış ve bu itirazlarda, yapılan nezakete mukabeleye mecbur kalmak korkusunu andıran öyle adi bir endişenin ihtilâcını sezmiştir ki, böyle ahbapça hareketlere kalkıştığına bin pişman olmuş, sanki bu kabalığı işleyen kendisi imiş gibi utanmıştır. Onun içindir ki, bu çeşit yarenlik ve teklifsizlik tezahürleri, Doktor Hikmet'in nazarında yavaş yavaş fesle, püsküle beraber memlekette bırakılması lâzım gelen alaturkalıklar arasına geçmeğe başlamıştır."* (s.137) Dr. Hikmet, bu yeni yaşamda karşılaştığı bu davranışları değerlendirirken; *"parayla yaptığımız bu nezaketlerde bir bahşiş vermek, bir karşımızdakini kendimize minnettar kılmak"* (s.137) anlamına geldiği, dostlukla yapılmış olsa da şahısların rencide olduğunu düşünür.

Dr. Hikmet, Avrupai yaşama dâhil oluşuyla, bu yaşamın hayal ettiğinden farklı olduğunu belirtir. Bu gerçek birçok noktada geleneksel süreçten gelen unsurlarla, batı medeniyetine ait unsurların mukayesesine zemin hazırlar. Bu mukayese noktalarından biride insandır. Dr. Hikmet bu mukayeseyi katıldığı bir baloda yapar.

> *"Bütün bu odaların içindeki beyhude ve mekanik hareketler, bütün bu boş lâf kalabalıkları ve hele her biri bir cendere içinde sıkışmış gibi dolaşan bu kadın ve erkekler, ona, bir yaşamaktan beziş bir insanlardan iğreniş duygusu vermişti… İçinden: "Bu gördüklerimin bir kalbi bir ruhu bir dimağı var mı? Severler mi? Nefret ederler mi? Gerçekten gülüp ağlayabilirler mi?" diyordu. Ve gözlerini bazı şarklı simalara çevirince insanlık namına adetâ bir vicdanî huzur bir emniyet duyuyordu. Bunlar, bütün o pısırık, düşük ve madûn görünüşlerine rağmen öbürlerinden daha ne kadar insan, ne kadar kibar ve ne derece daha enteresan idiler."* (s.148)

*"Kiralık Konak"*ta, Seniha okuduğu, tanıdığı ve arzu ettiği yaşam ile içinde bulunduğu yaşamın birbirinden farklı oluşu, nefret duygusunu oluşturur. Bu nefretin oluşmasında doğu-batı mukayesesi önemlidir. Geleneksel yapıda sıkışmış olan şahsın, doğu-batı yaşamını karşılaştırması ve içinde bulunduğu geleneksel yaşamdan nefret edişi şeklinde görülür.

> *"Bu kuytu ve çukur bahçe, benim mezarım;" dedi, "bu rutubetli topraklara, bu yıkık setlerin altına, bu yosunlu havuzun suları içine ne arzular, ne emeller, ne huylalar gömdüm!" Bahçeden, nefretle başını çevirdi. Ya bu oda, ya bu mobilyalar… Şimdi simsiyah görünen şu koyu fes rengi halının üstünde küçükken kim bilir kaç defa emekledi. Tavandan sarkan şu billur avizenin lambası kim bilir kaç defa, kaç sıkıntılı gecenin karanlığında yarı uykuda bir göz gibi açıldı. Genç kız öteye beriye süs diye konulmuş şeyleri, etajerleri, aynaları, duvardaki levhaları birer birer söküp atmak, kırıp parçalamak istiyordu. Bu evin içinde her şey ve herkes ona hiç bu akşamki kadar sevimsiz, eski ve tahammül edilmez görünmemişti. Bu konağın çivisinden, tahta budağından kapılarına ve damına varıncaya kadar her noktasından ayrı ayrı nefret ediyordu."* (s.118)

2.1.2.3.Batı Medeniyetinin Üstünlüğü

Osmanlı İmparatorluğu'nda birçok alanda gerilemenin görülmesi, ıslahatların yapılmasını zaruri gören fikirlerin oluşmasını sağlar. Gerilemeyi durdurup, batı medeniyetinin ulaştığı noktaya ulaşmak için yapılacak olan çalışmalarda Osmanlı aydınında birliktelik görülmez. "Aydınlar, yenilikçiler (batıcılar), muhafazakârlar (statükocular) olarak ikiye ayrılmışlardı. Birbirine karşı ön yargılı olan her iki tarafın da ciddi bir planı yoktu. Bir taraf kurtuluşu Avrupa'yı taklit ederek yenileşmede görüyor, öbür taraf 'kânûn-ı kadîm'de yani eskiye dönüşte görüyordu. Dolayısıyla birbirlerini anlamıyorlar ve aynı zamanda da iyi tanımıyorlardı. Aralarında ciddi bir inatlaşma söz konusuydu. Aslında Avrupa'yı taklit etmek isteyen yenilikçilerle, maziyi taklit etmek isteyen muhafazakârlar arasında önemli bir fark yoktu. Her ikisi de taklitçiydi." (Kodaman, 2005: 154)

Kötü durumdan kurtulmak için Batı'yı örnek alan kesim batı medeniyetinin üstünlüğünü savunmaktadır. "Doğunun düşüncesi sistemsizdir: Orada kavramlardan kurulun bina, birbirini doğum fikirler zinciri değildir. Birçok lüzumsuz taşları, yanlış kurulmuş kemerleri vardır. Bazen bir yapı küçük bir taş üzerinde durur. Unsurların tutarlığı ve bağlantısı düşünülmeksizin her tarafı lüzumsuz ayrıntılar içinde boğulmuştur. Batının düşüncesi sistemlidir: Orada kavramlar yapısı gerçeklik temeline dayanır. Her yükselen sütun kuvvetini zeminden alır. Orada fikirler birbirine zincirler halinde bağlanmış ve hepsi birden en son sonuçlarına kadar götürülmüştür." (Ülken, 1998: 144) Toplumda belirginleşen bu düşünce batı medeniyetinin üstünlüğü görüşünü belirginleştirir. Bu düşünce yapısı devrin romanlarına yansır.

*"Jöntürk"*te, kadın hakları hususunda haksızlıkların olduğu, bu konuda batı medeniyetinin önemli bir mesafe aldığı belirtilerek, batı medeniyetinin üstünlüğü verilir. Ceylan ile Nuri Bey arasındaki konuşmada, Nuri'nin değişimi görmezlikten gelmesi nedeniyle Ceylan: *"Gözlerinizi yalnız Doğu'ya dikip oradan ayırmayacağınıza biraz da Batı'ya çevirseniz ya. Avrupa ve Amerika'nın yeni medeniyeti "medeniyet" değil midir? Her tarafta kadın hakları davasıyla ayağı kalkılmıyor mu? Kadın deyince kızlarda dahil değil midirler? Acayip! Bu ne kadar haksızlık?"* (s.54) şeklindeki fikirleriyle batı medeniyetinin üstünlüğünü belirginleştirir.

*"Handan"*da, Refik Cemal meydana gelen olaylar neticesinde gelişen süreci Neriman'a anlatırken, kısa bir süre sonra İstanbul'dan ayrılmaları gerekeceğini belirtir. Bu konuşmada Neriman'ın gözyaşlarını tutamayacağını düşünen Refik Cemal, farklı bir

tepki ile karşılaşır. Neriman batılılaşma sürecinin vermiş olduğu düşüncelerle Batı hayatını merak etmektedir. Neriman için önemli olan ne içine düşülen durum ne de İstanbul'dan ayrılma sürecidir. Onun, bu olay ve sürece bakışı *"Avrupa'yı görmek ne kadar isterdim, Refik. Ne iyi! Hele Londra olursa, ne iyi, ne iyi!"* (s.30) şeklindedir.

*"Seviyye Talip"*te Fahir, Avrupa'da kaldığı süreçte edindiği bilgi birikimini eşinden başlayarak, Türk kadınını eğitmek için kullanır. Fahir bu süreçte eşinin sert davranışlarını gidermek, doğru düşünmeye yöneltmek için çabalar. Fahir, Macide'nin *"eski esaslarını, doğru sandığı düşünce biçimini bir paçavra gibi fırlatmamasına, her yeni şeyi zayıf bir şımarıklık ile kabul etmemesinden memnun"* (s.34) olduğunu belirtir. Fahir üstün gördüğü batı tarzında eşini yönlendirmesindeki amacını " *…Dürüst hissedip, dürüst görmeye alıştırılırsa, şüphesiz, bu buhranlı devirde gerekli kadınlardan olacaktı. Macide'nin düşünce terbiyesi ile bu kadar uğraşmam, milli ve sosyal bir ihtiyaç ve tecrübe üzerine kurulmuş"* (s.34) olduğunu belirtir. Batı tarzında bu ilerlemenin gelecek nesillerin terbiyesiyle mümkün olacağını vurgular.

*"Acı Gülüş"*te, Kenan ile Hasan Efendi arasında geçen uzun konuşmanın bir bölümü ticaret hayatı üzerinedir. Kenan ticaret hayatı bakımından doğu-batı mukayesesi yaparak, Batı'nın ticaret noktasında üstünlüğünü savunur. Kenan ticaretle uğraşan insanların sıkıntılarından bahsederek; iş yapamamalarının tek sebebinin yine kendileri olduğunu belirtir. Ticaret hayatında görülen bu durgunluğun Batı'da böyle olmadığını ve batı insanının bu konuda üstün olduğunu vurgular.

> *"Ticaretin bu bereketsizliği, durgunluğu kimin günahıdır, onu da ben bilirim. Ne alıp sattığınıza dair düzgün bir defter bile tutmayı bilmezsiniz. Babanızdan ne görmüş iseniz o çıkmazdan kurtulamazsınız. Pek cahil bir âdete bağlısınız. Dünya esasından değişir, bütün sanat kaideleri, ticaret değişir. Sizin o eski kafanız yine odur. İrticai selâmet sanırsanız, Müslümanlıktan dem vurursunuz, müşteri aldatmaktan da çekinmezsiniz. Frenklere kırpıntılar yutturduğunuzu şimdi kendin söylüyordun. Âlemle beraber bütün beyinler de değişmelidir. Ingorance, paresse, fanatisme, superstition, voilá les canses de nos malheurs.(Cehalet, tembellik, tassup, batıl fikirler, işte felâketlerimizin sebepleri.)"* (s.20)

Hasan Efendi batı medeniyetinin üstünlüğünü kabullenmektedir. Onun kabullenemediği Kenan ve Kenan gibi düşünen, yanlış batılılaşma sürecini yaşayan

insanlardır. Batılılaşma yolunda değerlerin kaybedilmesine sinirlenir. Kenan'ın genelevler hakkında söylediklerine kızan Hasan Efendi, kazanç için edepsizliğin mübah kabul edilemeyeceği görüşündedir. *"Ticaretin şeraite, namusa, ahlâka uygun olması endişesi ortadan kalktıktan sonra dinlerin, mahkemelerin, camilerin, kiliselerin, hocaların, papazların ne lüzumu var?"* (s.24) Bu düşüncelerinden hareketle *"medeniyetine ağzımızın sularını akıttığımız Avrupa, terakkiye bu yoldan giderek mi erimiş?"* (s.24) şeklinde bakışı batı medeniyetinin üstünlüğünü kabulleniştir.

*"Cadı"*da, Fikriye'ye kendisini isteyen Naşit Efendi'nin eski karısının cadı olduğu hakkındaki dedikoduları araştırır. Fikriye, aracı kadın ve Emine, Naşit Efendi'den ayrılan, Şükriye Hanım'ı ziyaret eder. Bu ziyaret esnasında Şükriye Hanım'ın anlattıklarına inanmayan Emine'nin, olayları değerlendirişinde batı medeniyetinin üstünlüğünü görmekteyiz.

> *"Naşit Efendinin eşi cadı olmuş imiş de geceleri kocasını rahatsız etmek için eve gelirmiş! Bu nasıl saçma… Eğer olanak evreninde böyle bir şey olsa Avrupalılar bu cadıları yakalamak için kim bilir ne ustaca tuzaklar, kapanlar yaparlardı? Telsiz telgrafla günlerce uzak yerlerden konuşan bu herifler hiç mezarlıktan cadı mı kaçırırlar?…"* (s.31)

*"Hakka Sığındık"*ta, Hacı Efendi *"mâneviyata itikatta bütün dünyayı kendine uygun bulsa bakkala, kasaba borcunu bile tesbihle ödemek"* (s.58) taraftarı olan biridir. Batılılaşma süreciyle gelen değişimde *"İstanbul'un son terekkiyatından olan elektrikli tramvaylara"* (s.58) bakarak akıl sır erdiremez. Hacı Efendi tramvaydan hareketle, batı medeniyetini üstün görür.

> *"Bunlara bindiği zaman, havadan uzanan birkaç telin kuvvei cerriyesiyle o koca arabayı koşturan frengin aklına da okur üflerdi. Avrupalının hakkı zekâsına karşı ahrette borçlu yatmak istemezdi."* (s.58)

*"Hayattan Sayfalar"*da, Hacer her türlü pisliğe bulaşmış ikiyüzlü bir kişidir. En büyük sahtekârlıklarından biride cenazelerde dindar bir insan rolüne bürünmesidir. Bir cenaze gördüğünde hemen başını örten, kahvecide bulundurduğu su testisi ve elindeki asa ile yer alır. Bu hali *"eski badanalı kale kapısı yosması şimdi tamamıyla cennetlik muhterem bir banu"*(s.189) şeklinde verilir. Hacer bu davranışlarıyla cenaze sahiplerine yanaşır ve para alarak, geçimini sağlar. Son günlerde hep fakirlerin ölmesi üzerine yorum getirirken, batı medeniyetini över.

> *"Ali, kaç gündür buradan sade hamal çammal ölüsü geçiyor. Benim oğlan Hidayet gazetede okumuş. Frenkler kuduza, vereme, sıskaya, selamunkavlen'e hep çare bulmuşlar… bir kere aşılanıyormuşsun, artık ölüm yokmuş… Ama kafirler kim bilir kaç liraya aşılıyorlar?... Pek pahalı olmalı… Bugünlerde kibar ölülerinin azalmasına sebep işte ben bunu buluyorum."* (s.194)

*"Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme"*de, insanın yaşamda ihtiyaç duyacağı bilgilerin öğrenilmesi noktasında, Batı'nın üstünlüğü vurgulanır. İrfan Bey, insan vücudunun nasıl oluştuğu, nasıl beslendiği gibi konularda büyük bilgi birikimleri gerektiğini, ancak bu konularda çok çok kısaltılmış küçük kitapların hazırlanabileceğini belirtir. Hazırlanacak olan bu kitapların, bizi birçok yanlıştan kurtaracağını vurgular. Batı'da bu tür çalışmaların yapıldığı; bizde ise çocukluk devrinde akıl erdiremediği konularda daima saçma inançlara düştüğümüzü, bundan dolayı da ilerleme yolunda mesafe alamadığımızı söyler.

Romanın merkezine yerleştirilen kuyruklu yıldızın çarpma olayı, bizde olduğu kadar Avrupa'da da korku uyandırır. Bu korkudan hareketle, Avrupa'da intiharların görüldüğünü, ancak Avrupa insanının cesaret noktasında üstünlüğü vurgulanır. Cesaret kavramından hareketle batı medeniyetinin üstünlüğü savunulur.

> *"Avrupalıların kendine sahip olan iradelileri, cesaretlileri, korkuyla adeta alay ederler. En büyük tehlikeleri hiçe sayarlar. Kutup seyahatleri, şu son yıllarda baloncuların, uçakçıların gösterdikleri akıl almaz atılganlıklar buna güzel birer misal olabilir. Kutupların ebedî buzları nice kâşiflere kefen oldu. Kımıldar, tenteli bir tahtaboşa benzeyen uçakların başarıyla döneceği şüpheli pervanelerine hayatlarını teslim ederek göklere çıkan kimselerin şu hareketleri en ziyade şaşılacak cesaret örneklerinden değil midir?"* (s.70)

"Sevda Peşinde", eşinden haber alamayan Nezihi, birbirine komşu sayılacak kadar yakın olan adalar arasındaki iletişim eksikliğini eleştirir. Medeni ülkelerle kıyaslama yaparak, batı medeniyetinin üstünlüğünü ortaya çıkarır. Bu tür olaylarda medeni ülkelerde Afrika'ya kadar telgraf çekildiğini ve anında haber alındığını söyleyerek; kendilerinin yakın bir mesafeden haber alamamalarını eleştirir. Eşinin dalgalar arasında eceliyle mücadele ederken, yardıma koşmak için bir vasıta bulunmayışını eleştirir.

*"Şıpsevdi"*de, verilmek istenen yanlış bir örnekten hareketle doğru bir batılılaşmayı gerçekleştirmektir. Bu sürecin oluşmasına imkân sağlayacak olan gençler, olgunlaşmış batı medeniyetin kıvılcımları olarak görülür ve bu bakış batı medeniyetinin üstünlüğünü ortaya çıkarır.

> *"Bu hikâyedeki alafrangadan amaç, bu zeki ve gayretli gençlerin ilericiliğe karşı duydukları bağlılığı eleştirmek değildir. İstibdat zamanında düşünme ve anlama ışığımız bütün bütüne sönmek üzere iken bunu batının olgunluğundan buraya sıçrayan kıvılcımlar sürdürdü. Bugün iyi düşünen, yazan, hürriyeti koruyan kalemler işte batının bu kıvılcımlarıyla aydınlanmış beyinlerdir."* (s.11)

Meftun'un hayat tarzı ve hayata bakışı eserde başlıklar halinde verilir. Batılılaşma sürecinde "insanlar bir sanatı olmayan aktörler haline gelmiştir. Toplum ve toplumsal ilişkiler soyut olarak dramatik terimlerle tahayyül edilmeye devam edebilir. Fakat insanlar artık icracı değillerdir." (Sennet, 2002: 402) Meftun Bey, batı medeniyetine hayran olan ve kendi kültüründen gelen unsurları beğenmeyen ve Batı'yı taklit eden biridir. Meftun, kendi kültür öğelerini eleştirirken; batı medeniyetinin üstünlüğünü ortaya çıkarma amacındadır. Meftun ayıpladığı şeyler arasında *"Kaloş potin giyenler, gezgin aşçıdan kuskus pilavı yiyenler, Osmanlıca eserleri ve gazeteleri okuyanlar."* (s.59) gelmektedir. Meftun'un alışkanlıkları: *"Tırnaklarını bir çeşit insan nalbandına kestirmek. Türkçe söylemesi en kolay kelimeleri bile güçlükle söylemek, bazen en çok kullanılan deyimleri unutmak… Söz arasında, konu ile ilişkili olsun olmasın, Fransızca atasözleri kullanmak… Bir sohbette yorulunca ıslıkla opera parçaları çalmak…"* (s.59)

Meftun fikirleriyle de geleneğe ters düşmektedir. Meftun'un okumaktan korktuğu eserler arasında Evliye Çelebi Seyahatnamesi, Kavaid-i Türkiye, Osmanlı Edebiyatı ve millî romanlar olarak verilir. Türklük düşüncesinde olan ve Türklüğe ait özelliklerle *"seçkinleşmiş bir orijinaliteyi kabul etmemek, böyle bir iddiada bulunanları adî görmek."* (60) düşünceleri batı medeniyetinin üstünlüğünü belirginleştirir.

Batı medeniyetini üstün gördüğü alanlardan biri dans ve edebiyattır. Meftun gerektiğinde vals eder *"Chopin'i, Gounaud'yu, Bizet'yi, Verdi'yi tanır aileleri tasvir etmekten başka Türkçede hikâye konusu bulunamayacağı"* (s.60) görüşünü savunur.

Meftun'un yaşayışı ve olaylara bakışı neticesinde, çevredeki insanların Meftun'u yeni isimlerle özdeşleştirmesi sürecini yaşatır. Meftun, bu süreci değerlendirirken; batı medeniyetinin ve batı medeniyetine özgü bakışın savunuculuğunu yaparak, batı medeniyetinin üstünlüğünü ortaya çıkarır.

> *"Memleketimizin genç ve ihtiyar, sözde medenileri gibi düşünmediğim için benim adımı alafranga, züppe, şıpsevdi koymuşlar. Birbirlerine mal edip durdukları şu uygarlaşmış, gerici gibi sözlerin gerçek anlamlarını acaba içlerinde bir bilen var mı? Bu çağın ileri fikir şelâlesindeki akışa az çok zıt düşecek fikir besleyenlerin hepsi benim gözümde gericilerdendir."* (s.233)

"Genç Kız Kalbi" romanında, Behiç Bey'in fikirlerinde doğu ile batının mukayesesi yapılır. Bu kıyaslamada medeniyet alanında geri kaldığımızı ve bu ilerlemeye bir katkı sağlayamadığımızı belirttiği gibi, bu ilerleme sürecine zarar verdiğimiz vurgulanır.

> *"— Başka milletlere benzemek için neyimiz var? Bir edebiyatımız mı? Bir sanatımız, bir ticaretimiz, bir zanaatımız mı var; bir siyasetimiz, bir irademiz var mı? İlim ve fen âleminde bir keşifte mi bulunduk? Altı yüz bu kadar senedir ne keşfettik? Daha doğrusu, başkalarının keşiflerini taklit edeceğiz diye, bozmaktan başka ne yaptık?"* (s.55)

*"Sözde Kızlar"*da, Belma batılılaşma ile gelen yaşama hayranlık duymakta ve bu yaşamın üstünlüğünü kabul etmektedir. Tek gayesi bu yaşamın bir parçası olmak, bu yaşamda bir aktris olarak yer almaktır. Belma, bu yaşamı elde etmek için her şeyi feda eder. *"Bir aktris, ne serbesttir, ne iyi, rahat, eğlenceli yaşar! Eğer bir sinema filmine girebilirse Avrupa'ya gider, Amerika'yı da görür, para da kazanır, şöhret de alır, beğenilir de, sevilir de, alkışlanır da… mükemmel, mükemmel… diyordum… ismimden başlayarak, kendime ait, her eski şey bıraktım: Haticeydim, Belma oldum. Cerrahpaşa kızıydım, Beyoğlu kadını oldum. Eskilerin "yapma" dedikleri, ihtiyarların çirkin buldukları, hocaların günah saydıkları ne varsa merakla ve zevkle yaptım."* (s.173) Bu yaşamda kendisine yol gösteren Behiç'tir. Behiç, Avrupa'yı görmüş olması ve oradaki tiyatro, opera, aktris hayatını bilmesi nedeniyle; bu yaşama ulaşımı sağlayacak olan kişidir. Behiç'in *"Viyana'ya gideriz, seni evvelâ küçük bir kumpanyaya takdim ederim, yavaş yavaş başlar, sonra büyük, şöhret de, para da kazanırsın"* (s.173) sözlerine

inanan Belma, arzuladığı yaşam için açılan bu yolda seve seve ilerleyerek; bu hayal uğruna ruhunu ve vücudunu Behiç'e teslim eder.

*"İstanbul'un İç Yüzü"*nde, yaşamdan memnun olmayan ve sürekli eleştiren, Settar Efendizade'nin isteğinde batı medeniyetinin üstünlüğünü görmekteyiz.

> *"— Efendim bu halk, halk değil at… Memleket ahır; biz yaşamıyoruz. Ağaç gibi tenbit (bitkileşme) ediyoruz. İsmim keşke Ali, Veli olacağına Pol, Jan olsaydı, hiç olmazsa adam içinde yaşardım…"* (s.119)

*"Salon Köşeleri"*nde, balo esnasında Şekip Bey'in kendini İngiliz bir gençle kıyaslamasında, batı medeniyetinin üstünlüğünü görürüz. Miss Lydia ile dans eden İngiliz'de giyim ve dans bakımından kusurlar arayan, fakat hiçbir kusur bulamayan Şekip Bey, kendini küçük görerek batı medeniyetinin üstünlüğünü vurgular.

> *"Böyle yıllardan beri, çocukluktan beri toplum içinde yetişip büyüyen… Bu yaşayışa, bu tavra, duruşa doğuştan, soydan sahip olan bu adamlarla, bunların inceliğiyle mücadele etmek nasıl mümkün olacaktı? Beş on yıl sürekli vals etmeden bu ustalık nasıl nasıl kazanılabilirdi? Yıllardan bu siyah elbise giyilmeyince, bu beyaz kravat bağlanmayınca, bu zarafet, bu doğal incelik, bu sadelik içindeki olağanüstü zarafet nasıl oluşuyordu? Kendimi çok küçük görmeye… Çok güçsüz, çok eksik, zavallı görmeye başladım. Üstümden başımdan, eksikliklerimden utandım. İngiliz'de öyle özel bir şıklık, o derece soylu bir duruş vardı ki umutsuzluğa kapılıyordum."* (s.27)

Lydia, tavırları ve sanat yönüyle Şekip Bey'e eziklik duygusunu yaşatır. "Bir yandan geleneksel yapıyı sürdürmeye çalışırken, diğer yandan kentin içine geçişerek dışlanmışlık duygularından kurtulmayı istemek, geçiş toplumunun yaşadığı çelişkileri oluşturur." (Geçtan, 1999: 21) Bu duyguyu yaşayan Şekip, batı medeniyetinin üstünlüğünü kabullenmektedir. Şekip, Lydia'nın konuşma ve tavırlarından bu ezikliği yaşar.

> *"Tabii Rejan'ı görmüşsünüzdür. Fakat onu Madam Sanjet de görmeli; bu oyunda bütün bütün başkalaşıyor… Benzersiz kadın, efendim, benzersiz kadın!" diyor beni yatıştırılmış bir intikamla parlayan bakışlarının sessiz sorgusu altında tutarak utanmışlığımla, susuşumla eğleniyor, Avrupa'nın en büyük şehirlerini dolaşmış, dünyanın her türlü sanat güzelliklerini görmüş*

olanların karşısında hissedilen zavallılık ve mağlubiyetin bende etkisini görmekten büyük tat alıyordu." (s.81)

*"Bir Sürgün"*de, Dr. Hikmet yaşadığı İzmir'de belirli mekânların dışına çıkamayışı kaçış sürecini şekillendirir. Dr. Hikmet'in zamanını geçirdiği yerler yabancıların gittiği kahve ve içkili mekânlardır. Mekânların en önemlisi yabancı yayınların satıldığı kitapçıdır. Bu unsurlar ve Avrupa'yı görme arzusu kaçış düşüncesini etkiler. Kaçış düşüncelerinin zihninde belirginleşmeye başladığı anda, limandaki büyük bir gemiden gelen ses ve o sese yüklenen anlam, batı medeniyetinin üstünlüğünü oluşturur.

"Bütün okuduğun kitaplarda, mecmualarda vasıflarını ezberleyip de gözlerinle görmediğin, ellerinle dokunmadığın, burnunla güzel kokularını alamadığın sihirli iklimlerin anahtarı hep bendedir. Zindanların kapısını açan soluk benim. Örf ve âdetler esirlerini paslanmış zincirlerinden ben kurtarırım. Hep bir örnek günlerin musâbı olan hastalara türlü maceralarla şifa vermesini ben bilirim. Geniş ve aydın hürriyet yoluna ben iletirim. Gel gidelim. Gel gidelim." (s.21)

Kendi tarihinden daha iyi bildiği Fransız sokaklarında ilerleyen Dr. Hikmet, düşünceleriyle batı medeniyetine hayranlığını ve bu hayranlıkla batı medeniyetinin üstünlüğünü belirginleştirir. Paris'te bulunduğu ilk andan itibaren romanlarda okuduğu yer ve mekân adlarının bir anda hayatına girmesi, sonsuz bir sevinç verir. Yolculuk etiği şahısla konuşmalarında geçen bu isimler, arzuladığı hayatın işaretleridir.

"Yarın erken şimal trenine yetişmek mecburiyetindeyim. Onun için maattessüf kendime Gare du Nord civarında bir yer arayacağım. Benim size tavsiye ettiğim hotel şehrin sol yakasındadır. İşte Gare du Lion'a geldik.

Doktor Hikmet kulaklarına inanamıyordu. Muhayyel bir ülkenin mecazi işaretleri yalnız edebi kitaplardan ezberlediği bu yer, mahalle ve semt isimleri şimdiden kendi yaşadığı hayata karışıyordu. Biraz sonra arabacıya, kendi ağzile Alp honse Karr'ın veya Zola'nın romanlarındaki kahramanlardan biri gibi "Hodel du Midi, Rue des Ecoles" diyecekti. Garın asfalt kaldırımlarında ilk adımlarını atarken bacaklarının heyecandan birbirine dolaştığını, hissediyordu." (s.52)

Dr. Hikmet, Paris'te gördüğü yapılara hayranlıkla bakmaktadır. Onun bu hayranlığı batı medeniyetinin üstünlüğünden gelir. Çünkü Dr. Hikmet, çocukluğundan beri bu yaşama ve bu yaşama ait unsurlara hayranlık duymaktadır. Paris sokaklarında *"dalgın yürürken, rüyalarda gibi birdenbire kendisini, Pantheon kubbesiyle karşı karşıya buldu. İmanlı bir Müslüman'ın üzerinde, "Kabe" duvarını ve Haceri Esved'i ilk görüş nasıl bir ika eder, bilmiyoruz. Fakat, bu, olsa, olsa şu dakikada Doktor Hikmet'in duyduğu tesire benzer bir şeydir. Göz kamaştırıcı bir mucize önünde gibi dona kaldı."* (s.68) Dr. Hikmet'in bu hali batılılaşma sürecini yaşayan bir neslin onun şahsında verilmesidir. Düşünce dünyalarıyla ve yaptıklarıyla, geleneksel süreçten kopan ve çıkış yolunu bulamayan bir neslin analizidir. Bu nesil yüzünü Batı'ya dönmüş ve onun üstünlüğünü her alanda kabul etmiştir.

Dr. Hikmet, "Panteon" gezisinde çok değer verdiği yabancı yazarlara bu mekânda yer verilmemesini, hayret verici bir durum olarak karşılar ve bu durumu sorgular. Dr. Hikmet'in *"(…)muhteşem gölgesi bütün 19'uncu asır boyunca uzanan Chateaubriand nerede idi? Allah'tan sonra yer yüzünde en çok tip yaratmış Balzac nerede idi? Flaubert'le Maupassant'a niçin burada bir hücre ayrılmamıştı? Muasır Fransız şiirinin babaları. Beaudelaire ile Verlain'in muzdarip kemikleri sanki neden buraya lâyık görülmemişti?"* (s.69) bu sorgulayışı batı medeniyetinin edebiyattaki üstünlüğünü ön plana çıkarır.

Dr. Hikmet, batı medeniyetine ulaştıktan, sonra oluşan hayal kırıklığı neticesinde değerlendirme süreci belirginleşir. Batı medeniyetine olan hayranlığın, gerçek anlamda değerlendirilmediği vurgulanır. Batı'ya duyulan hayranlığın bu değerlendirme sürecini ikinci plana attığı ve gerçek bir değerlendirme yapılmadığı görülür. *"Doktor Hikmet, gerçi, hakikatle hayal, edebiyatla hayat arasındaki farkı takdir etmeyecek kadar masum değildi. Fakat, "Paris", "Avrupa", "Fransız kültürü", "Garp medeniyeti" ve saire gibi mefhumlar onun beyninde o kadar ebstret bir şekilde yer etmiş, o kadar aklî ve dimağî bir terkip mahiyetini almıştı ki, bunları herhangi bir tahlil mihengine vurup tetkik etmeğe veya bunların kıymet ve keyfiyetlerini kendi havasıyla ölçüp tartmağa, yoklayıp anlamağa aslâ imkân bulamamıştı."* (s.106) Dr. Hikmet değerlendirme sürecinde, Batı'nın eksikliklerini bilmeden bir hayranlık süreci oluşturduğu vurgulanır.

Dr. Hikmet, Paris'i ilk olarak edebiyatla tanır. *"Hugo'dan, Balzac'tan, Bourget'ye kadar bütün bir silsile sanat dehasının menşurları, bu koca şehri, onun muhayyelesine bir feerik dünyanın parıltılı gölgesi gibi aksettirmişti."* (s.107) Dr. Hikmet, Paris'e geldiği ilk günden itibaren, sokakta rastladığı her insanı okuduğu kitaplardan çıkmış bir kahraman gibi görür. Paris halkını romanlarda yer alan ve yaşamlarıyla, sevinçleriyle, ihtiraslarıyla görülen roman kahramanlarıyla karıştırır. Edebiyat, Paris bile olsa hayatın kötü yönlerini *"bir fukara çocuğun aç kalışı, bir masumun haksız yere cezaya çarpılışı, zekâ ve ehliyet sahibi bir gencin hüsran ve muvaffakıyetsizlik içinde sönüp gidişi, içkiye düşkün bir amelenin fezahat ve cinayet içinde çöküp çürüyüşü"* (s.107) gibi unsurları konu olarak işler. Ancak bu gerçekler yanlış batılılaşma süreciyle görmezlikten gelinerek; batı medeniyetinin üstünlüğü düşüncesiyle bu acı gerçekler sanat sahası içerisinde değerlendirilip; tragedyanın ulvi bir mertebesi olarak görülür.

*"Kiralık Konak"*ta, Seniha, batı medeniyetinin yaşamına hayran bir karakterdir. Bu yaşama olan merakı, bu hayatı yaşama arzusu ile geleneksel yapıda devam eden yaşamı bir çatışma içerisindedir. Bu çatışma süreci içerisinde bulunan mevsim, yaşadığı eski konak ve eski eşyalarla bütünleşmekte ve bu bütünlük psikolojisine yansımaktadır.

Seniha, sonbaharın verdiği duygularla eşyalar gibi küflendiğini, yok olduğunu hisseder. "*Ağaçlar soyulmuş, havuz, dökülmüş yaprak tabakaları altında görülmez olmuştu. Sonbahar denilen mevsim ne hazin bir mevsimmiş! Bu, adeta yazın çürüyüşü, parça parça çürüyüp dökülüşü gibi bir şeydi."* (s.117)

Seniha için sonbahar nasıl ki tabiatı yok ediyorsa, konağın eski tarz yaşamı da kendisini yok etmektedir. *"Bu yirminci sene, yirminci sonbahardı. Genç kız; "Ben de ben de bu bahçe gibi çürüyeceğim;" dedi; "günün birinde farkına varmaksızın ben de ansızın bir tabaka kuru yaprak yığını altında görülmez olacağı! Bir gün, mevsim ne çabuk geçti der gibi gençliğim de çabuk geçti, gitti diyeceğim!"* (s.118)

*"Efruz Bey"*de, bölümler halinde ve her bölümde Efruz Bey'in farklı bir süreci ele alınır. Bu bölümlerden biri *"Asiller Kulübü"*dür. Bu bölümde asillerin bir araya gelerek bir kulüp oluşturma süreci işlenir. Bu süreçte yer alan şahıslardan ve fikirlerinden hareketle batı medeniyetinin üstünlüğü görülür.

Efruz Bey, devletin ayakta kalmasındaki en önemli unsurlardan birinin soyluluk olduğunu belirtir ve görgü kurallarının, alafrangalığın önemini vurgular. Evine

soylulardan, paşazadelerden başkasını kabul etmez. *"Kibar zengin, asil bir aile içinde alafranga terbiyle alarak büyümeyenler salonlara kabul edilmeye lâyık değildiler. Çünkü bunlar ne kadar yüksek mevkilere geçseler, hatta milletvekili olsalar, yine "görgü kuralları" denilen kurallara, davranışlara kendilerini uyduramazlar, çizgili pantolonun altına sarı potin giymek nezaketsizliğini gösterirlerdi. Hele başlarından feslerini çıkarıp kapının yanındaki portmantoya bırakmamaları, salona, sokağa çıkar gibi fesle girmeleri katlanılacak rezaletlerden değildi. Çayı tıpkı Şehzadebaşı'ndaki çayhanelerdeki Türklerin tavrıyla içerlerdi. Likör kadehini tutmasını, bisküvi almasını bilmezlerdi. Yemek yemesini, çay içmesini, reverans yapmasını bilmeyen insan mıydı?"* (s.50) Eleştirerek öne çıkardığı bu davranışlar batı medeniyetinde olmadığı için bu medeniyetin örnek alınmasını gerektiğini belirtir. Bu tür davranışları sergileyen insanların salonlara alınmamalıdır. Salonlara ancak medeni sayılabilecek alafranga beyler girebilmelidir. Efruz'un kibar beylerden kastı giyimiyle, davranışıyla batı medeniyetine yönelmiş olan insanlardır. *"Efruz Bey'in çocukluğunda Galatasaray Lisesi'nde tanıdığı arkadaşlarının hemen hepsi böyle "distingué" böyle uygar idiler. Özellikle bugünkü davetli arkadaşları; hepsi soyluydu. Biri kralın yakın bir prens, diğerlerinin de kont, marki sayılabilirdi. Hepsi Terzi Mir'de giyinirlerdi. Küçük parmaklarındaki uzun tırnaklarla o kadar estetik bir tarzda şakaklarının yanlarını, burunlarının uçlarını kaşırlardı ki(…)"* (s.50) bu insanları görenlerin, davranışlarından hareketle asaletlerine hükmedileceğini belirtilir.

Misafirlerden Müzekki Bey, soyluluk için meşrutiyetin gerektiğini ve bunu en güzel başaran milletin İngilizler olduğunu söyler. Müzekki Bey, İngiltere hayranı ve İngiltere'yi vatanından çok seven biridir. Bu düşüncesini saklamadan herkese açıklamaktadır. Vatanımızda yaşamamız bile onlar sayesindedir.

> *"Biz, İngilizler sayesinde yaşıyoruz" derdi. "Yoksa ne Abdülhamit bizi rahat bırakır, ne de ittihatçılar çetesi… Başımız sıkıntıya geldi mi hemen onlara koşacağız. Tabii onları severiz."* (s.52)

Batı medeniyetine hayran olan diğer bir şahıs Müfat Bey'dir. Okullara verilen isimlerden hareketle Müfat Bey'in görüşlerine yer verilir. Müfat Bey, "aşiyan" kelimesinin yuva anlamına geldiğini, yerde yaşayanlara bu kelimenin uygun olmadığını belirtir. *"Müfat Bey, insanları kanatlı hayvanlardan çok, dört ayaklı hayvanlara benzettiği için okuluna "Tıfıl Kovuğu" demişti. Kovuk, İstanbul'un en meşhur bir*

kuruluşu sayılırdı. Alafranga, milli ahlaka karşı olanlar çocuklarını hep buraya verirlerdi. Zira Müfat Bey "Türk, Türklük" diye bir milliyetin varlığını kabul etmiyordu. Millî terbiyenin en büyük karşıtı idi. Türk milliyetseverliğinin çeşitli cereyanları karşısında "din var, millet yok!" manalı bayrakların sallandığını görmüştü. Fakat Müfat Bey için bu anlam, "din de yok, millet de yok"tu. Onun ideali yalnız alafrangalaşmak, taklit, Avrupalılara benzemekti. İstanbul gibi yenilik sever bir çehrede bu ideal çok tarafta buluyor, kovuğun çocukları için en büyük küfür "Türk!" kelimesiydi. Bu kemle ile arkadaşına küfreden çocuk hemen mektepten kovulurdu." (s.116)

2.1.2.4.Milli Kimlik-Batılılaşma

Osmanlı İmparatorluğu'nda batılılaşma süreci birçok sorunu beraberinde getirir. Modernliğe geçiş sürecinde kaçınılmaz olan değişim, geleneksel yapıdan gelen süreci ve bu sürecin düşünce yapısını benimseyen insanı rahatsız eder. Bu değişimle görülen rahatsızlık kuşaklar arası bir çatışmaya neden olur. Çünkü "Doğulu olan için Batılılaşmak hep dışta, hep yabancı kalmak olacaktır, çünkü özler farklıdır. Bu ise direnilmesi gereken bir şeydir." (Aydın, 2003: 22) Osmanlı'nın batılılaşma süreci yabancı unsurların yerleşmesine neden olur. Yabancı unsurlar, azınlıkları da kullanarak Osmanlı'yı yıkım sürecine doğru sürükler. "Islahatların menfi sonuçları ile Avrupa ve gayr-i Müslimlerin zararlı politikaları, Türklerde millî şuur, millî devlet, millî ekonomi, millî kültür gibi kavramların ve anlayışların yerleşmesine vesile ol(ur)." (Kodaman, 2005: 157)

Cumhuriyet sonrası görülen birçok köklü değişime, 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet ve sonrasındaki süreç zemin hazırlar. "II. Meşrutiyet'le birlikte başlayan bu köklü değişim, tepeden inmeci bir devrim anlayışının ürünüdür. "Halk için halka rağmen" felsefesiyle yola çıkan Batılılaşma yanlısı aydın kadrolar, halkın beklentilerini ve isteklerini büyük ölçüde bir yana bırakıp topluma yeni bir şekil vermek istemişlerdir. Batı'da uzun bir zaman dilimi içinde ve toplumun kendi iç dinamiklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan kurumlar, kendi içine kapalı ve Batı'dan farklı bir dünya görüşüne sahip Osmanlı toplumuna çok kısa bir süre içinde yerleştirilmeye çalışılmıştır." (Aydın, 2003: 20) Bu çaba geleneksel değerler ile batılılaşma sürecinde gelen değerler arasında bir çatışma zemini oluşturur. "Modernleşme ve endüstrileşmeye sonradan dahil olan

toplumların temel sorunlarından birisi, tarihsel kültürel miras ve değerlerin yeni yaşam pratikleriyle nasıl ilişkilendirileceğidir. Bu anlamda, Batı ve Doğu imgeleri değişme süreci içinde geçmişle bugün arasında bir ilişki kurma ve bir kimlik ve kültür inşasına girişme sonucunda üretilmektedir." (Akça, __: 260) Bu bütünlük sağlanamadığı takdirde milli kimlik-batı çatışmasına neden olur. Batılılaşma sürecinde bu dengenin iyi kurulamaması dönemin romanlarına davranış, evlilik, kılık-kıyafet, düşünce, değerlere bakış gibi birçok konuda milli kimlik-batı çatışmasını doğurur.

*"Raik'in Annesi"*nde, anlatıcı konumunda bulunan Siret'in evlilik üzerine düşüncelerine yer verilir. Siret, geleneksel evliliğin olumsuz sonuçlarına dikkat çekmekle birlikte; evleneceği insanın özelliklerini vermesi bakımından önemlidir. Necibe'nin evlilik öncesi yapmış olduğu hazırlıklar içerisinde Fransızca öğrenmesi, evlilik için giriştiği tahsil ve özellikle *"kiki koko"* (s.133) şarkılarına ne kadar acıdığını belirten Siret, *"kocasını "bonjur" diye karşılayan Beyoğlu'nda Fransızca pazarlık eden, çocuğun anneden önce "mama" dedirten kadınlardan Allah bizim gibi kendi halinde yaşayan gençleri korusun."* (s.133) şeklinde düşünür. Bu düşünce batılılaşma süreciyle oluşan değişim ile milli kimlik arasındaki çatışmanın göstergesidir.

Yazar, batılılaşma süreciyle gelen değişimde, milli kimlik ve batı kıyasını evlenilecek kadının özelliklerinden hareketle verir. Anlatıcı konumunda olan Siret'in düşüncesiyle esere yansır. Siret, anne yerine mama kelimesini kullanan ve sokakta çocuklarına Fransızca bir takım iltifatlarda bulunan kadına bakarak, evlenilecek kadının özellikleri belirtir.

> *"İşte kendimi daima sakınmak istediğim, bir Türk kadını!(…) Şu dantel içinde, kurulmuş gibi "bonjur, bonsuvar" diyen çocuklara baktım da; birdenbire ayağında takunya, ağzında sakız, arkasında iki örgü, kapı önlerinde o ateşli, alaycı… fakat terbiyesiz küçük kızları gözüm aradı.(…) "Bakınız ben nasıl bir kadın isterim. Dil, isterse bilsin, hatta iki, üç; fakat hiçbir zaman Beyoğlun'da Fransızca pazarlık etmesin. Fransız kadınlarını taklit edeceğim, diye sahte gülüşler, garip el oğuşturmalar, baş sallamalar, sıçrayarak, hoplayarak yürümeler yapmasın. Her lüzumsuz şeye Fransızca hayret etmesin. Babasını görünce "oh! mon per", bir şeyden korkunca "oh! mon diyö" demesin, tanrıya, inansın, arasıra camiye gitsin. Bizim yüksek, kül renkli, loş kubbelerde inleyerek sesi yansıtan yakarışların, göz kamaştırıcı bir düzenle, o kubbe altında yere sürünen alınların çıkardığı sesin şiir ve ululuğunu ruhça duyabilecek, bu ulu*

ibadetin iç korkusu ile ruhu titreyen bir kadın, sonra bütün bu duygularını çocuklarına aşılayacak bir kadın olsun." (s.139)

*"Mev'ut Hüküm"*de, Sara ile Kasım arasında milli kimlik-batı çatışmasını görmekteyiz. Yeni evlenmelerine rağmen Kasım, savaş çıkınca cepheye koşar. Edirne işgal altındadır ve bu işgal bitene kadar Kasım Edirne'de kalır. Sara, Kasım'ın gidişine anlam veremez. Çünkü Sara, Kasım'da *"milliyet üzerine kurulmuş bir insaniyetçilik"* (s.144) tasarlayamamıştır. "Ortak kimlik ya da biz kimliği, 'biz'i kuran ve taşıyan bireylerin dışında yoktur. Sadece bireysel bilgi ve bilincin ürünüdür." (Assmann, 2001: 131)

"Sara Kasım'ın iki güne kadar savaşa gideceğini duyunca biraz şaşırdı. Sara onun kalbinde hakim olan şeyin, fukaraları ile kendisini biliyordu. Onun insan sever kalbi insanların maddi, manevi felaketten kurtarmağa ayrılan meslek alışkanlığı, elbette ki ona savaşı sevdiremezdi. Memleketi, savaş açınca hemen ilk olarak koşan Kasım, Sara'ya biraz yabancı geldi. Eğer memleketin yaralarını sarmak istiyorsa onu pekâlâ merkezde de yapabilirdi." (s.143)

*"Seviyye Talip"*te, İngiltere'de yaşadığı dönemde Fahir'in milli kimlik-batı çatışmasını yaşadığını görmekteyiz. Bu çatışma Fahir'in bakış açısını şekillendirir.

"İngiltere'de elden geldiğince kadından uzak yaşadım. Oranın toplum hayatını ve kadınlarını gördükçe milli bir eksiklik gönlümü tırmaladı. Onun için memleketimize yarayabilecek başka bir görüşle İngiltere'yi gözden geçiriyordum." (s.12)

Romanda milli kimlik-batı çatışması kılık kıyafet hususunda görülür. Macide bu çatışmayı yaşar. Fahir, eşini yeni yaşam tarzında eğitmeye çalışırken bu çatışma belirginleşir. Fahir, Batı'yı; Feride Doğu'yu temsil eder. *"Fahir! Ben Türk kızıyım. Senin gibi İngiltere'de bulunmadım. Frenk karıları gibi öyle açık saçık yabancı erkeklerin yanına çıkamam."* (s.21) Feride'nin bu söylemi, milli duygularından ve gelenekten gelen yaşam nedeniyle, Fahir'in aşılamaya çalıştığı yeni sürece tepkisidir.

Macide, doğu ile batı arasında yani eski ile yeni arasında kalan ve bu çatışma ortamında ne yapacağını şaşıran kadınımızı temsil eder. Fahir'in yenilik arzusu ile annesinin eski düzeni arasında kalır. Bu süreç milli kimlik ile batı çatışmasını oluşturur.

"Avrupa'dan gelen kocam başka çıktı. Sen her şeyi başka görüyor, başka anlıyorsun. Yetişmemizin akış yolları değişmiş. Ben sana uymak istesem annem

güceniyor; anneme uysam sen beni sevmeyeceksin. Sen bilmezsin, çocukluğumdan beri, annemin her değişini kabul etmeyi doğru bulmak yok mu, ondan zor vazgeçiyorum. Hatta bazen saçma bulduğum halde yine onun gibi düşünmekten kendimi alamıyorum. Düşündüm, düşündüm, çıldıracağım…" (s.40)

Macide'nin bu sıkıntılı durumda yaşadığı çatışma, eski-yeni noktasından hareketle, milli kimlik-batı çatışmasını belirginleştirir. Fahir eşinin bu halinden hareketle toplum olarak içerisinde bulunduğumuz süreci yorumlar. Bu çatışma ortamında milli kimliğimizi kaybetmeden batılılaşmanın ne olduğunu ve nasıl olması gerektiğini anlatır. "Kimlik bir bilinç sorunu, daha doğrusu kişinin kendi hakkında bilinçsizce oluşan algılayışının bilince çıkmasıdır. Bu hem bireysel hem de toplumsal düzeyde geçerlidir." (Assmann, 2001: 130)

"Bütün ulusumuzun yakalandığı azaplı hastalık; yeni ile eskinin çatışması, anılarımızla, geçmişimizle, çocukluğumuzla bağlı olduğumuz ve sevdiğimiz eski! Sonra gelecek yolunu açacak biricik sağlam, dik bizden çaba ve direnme bekleyen yeni! İkisi arasında duraksayarak bekleyen bu elemanları ileri sürmek için ne kadar sabır gerekli idi. Hele geçmişlerini hor görür gibi görünmek, bizim gibi yenilik taraftarlarının bütün çabasını boşa çıkarmak için yeterdi. "Eski"yi saygılı bir biçimde gömmeye çalışırken, "yeni"nin bütün erdemliklerini fakat taklitten uzak, önemini göstermeli. En önce, pek esef edilecek örneklerini gördüğümüz taklitlerle yeniliğin ilgisi olmadığını anlatmalı, yeniliğini kabul edecek bir kadın, bir Fransız veya İngiliz kadınının kopyası, erkekler de Paris erkeklerinin modeli olacak değil; biz maymun gibi bir başka uluslara benzeyecek değiliz. Biz olgunlaşmış, insancıl görünüşleri hayatına uygulamış, Batının ilerleyişini kabul etmiş uygun ve bütün anlamıyla ırkının eğilimlerine bağlı yeni Türkler olacağız, işte bunu Macide'nin dar hayatına uygulayarak yavaş yavaş anlattım. Benim fikirlerimi kabul etmesi anasıyla bozuşması demek olamayacağını, anasına karşı saygılı, fakat sağlam olmasını, her kişinin kendi özel hayatıyla yaşaması gerekeceğini, her çocuk ana ve babasının hayatını izlerse ilerleyemeyeceğini söyledim." (s.41)

Milli kimlik-batı çatışmasının yaşandığı bir diğer alan Fahir ile Evelin Marchal arasındadır.

"Daha çok ikimizin arasında bir duygu çatışması var: O, istediği gibi, beni henüz esirler alayına katamadığı için, elinde zincir daima kovalıyor. Ben, Seviyye'yi hatırlatan dakikalar ve benzerliklerde gösterdiğim anî zaaflar, bunları izleyen uzun soğukluğa Evelin Marchal'ı üzüyorum, o, bu kadar uzun süren karşı koymaya epeyce kızıyor; yenmek için özenmesini çoğaltıyor… Bu çatışmanın nasıl sonuçlanacağını bilmiyorum. Ziyafetler, supeler, tiyatrolar bütün zamanımı dolduruyor. Gece yarısından sonra, otele döndüğüm zaman, bazen bir iki dakika başımı soğuk camlara dayayarak, yeni hayattan yorgun, bu hale son vermek istiyorum." (s.104)

Fahir, batılılaşma süreciyle bu çatışmayı sürekli yaşar. Bu çatışmayı sürekli yaşamasında, batılılaşmayı Doğu zihniyetiyle algılamasından kaynaklanır. Batı'ya ait unsurları toplumumuza aktararak yenilik sürecine katkıda bulunmak ister. Fakat bu süreçte kendisinin de hatalar yapması ve eşinin sade yaşamını değiştirmesi, bu süreci oluşturmaya çalışan yenilikçilerin başarısız olduklarını kabullenmesiyle neticelenir. "Kendi özünü arayan çağdaş insan "kendine karşı doğru ol" ilkesi ile sabitleşir" (From, 1994: 98) Fahir, kendi ve kendi gibi düşünen yenilikçilerin bu süreçte yaptıkları değişimin bir cinayete eşdeğer olarak görür ve doğrulara yönelir. Batılılaşma sürecinde şahısların düşüşü, vatanın düşüşüdür. Fahir bu süreçte temiz, kirlenmemiş milli kimlik ile yenilikçilerin kendi elleriyle hazırladıkları kirli ve günahkâr batı dünyasının çatışmasını yaşar.

"Ben de şu düşen vatanla beraber sonsuzluğa yuvarlanacağımı hissediyordum. Ben ne kadar günahkâr, kirli, vahşi bir canavarım. Yurdun bütün damarları kanlarını akıtır, yüreğinden ateşler püskürürken, ben de ateşler, sıtmalar, acılar içinde yanıyorum. O kadar kaçtığım uzaklaşmaya çabaladığım cinayetin karanlık uçurumuna, sonunda ayağımla gittim, yuvarlandım.

Şimdi, hep, yerlere, çamurlara, sürüklediğim ışıl ışıl bir kadını görüyorum. Biliyorum ki, o gece, kirliliğin ağırlığı ile, yerlere kapanan sarışın baş bir daha kalkamayacak! Her gün daha alçak, daha düşük, daha utanmış karanlıkların derinliklerine yuvarlanacak. Aşkı temiz gören, hayatını inanışına göre ayarlamaya cesaret edebilen o beyaz yüz, o temizliğini, ağırbaşlılığını kıskanç bir özenle koruyan kadın… Onlar şimdi nerede?(...)

Tanrım, ben ne yapmıştım? Bir kere bakmak için ölmeye hazır olduğum gözleri, insanlara bakamayacak bir felâket lekesiyle boyamıştım. Şimdi o kadar alçak, o kadar küçük ve aciz bir günahkârım ki ebediyen herkese gösterilerek, yanarak kusurlarımı silmek isterim. Anlıyorum ki, dünyada günahkârlardan daha bedbaht, daha zavallı insanlar olamaz. Şimdi, eskiden tiksindiğim suçlulara ne kadar acıyor ve bir zamanlar kendimi onlardan büyük gördüğüm için kendimden nasıl iğreniyorum!" (s.126)

Batılılaşma süreciyle düşüşü yaşayan ve geleneksel yapıya zarar verdiğini gören Fahir, bu günahkârlığın ezici duygularını, yurt sevgisi ile bastırır. Bu günahların bedeli, kirlettiği bu vatan uğrunda ve kirlettiği insanlar için ölmek olarak görür.

"Hareket Ordusu geliyor. Yerlere kapanan ruhumda kişisel aşkımın unutturduğunu sandığım yurt sevgimi muzaffer, fedakâr kalbimi sürükleyip götürüyor. Bütün bir milletin, mutluluğunun geleceği için ateş başına! Beynimde şu çamurlarda yuvarlanan kişiliğimde yıldızlar uçuşuyor.

…

Şimdi çıkacağım. Hayatımın, hayatlarını bedbaht ettiği bu iki varlık, belki ölümümle alınlarında bir zafer tacı hissedecekler." (s.127)

*"Yeni Turan"*da, dönemin siyasi sürecinde öne çıkan partiler Turan'ı ve Osmanlı'yı koruma amacındadır. Bu süreçte *"Turan yahut Osmanlı"* (s.27) kalacaktır. Siyasi ortamda korkulan nokta bu iki düşüncenin birbirini yok etmesi ve ortada bir fikrin kalmamasıdır. Bu siyasi süreçte Kaya hanımın Turan'ı arayışı görülmektedir.

"Ey Yeni Turan, sevgili ülke, söyle, sana yol nerede? Altı yüzyıl var, yabancı illerde, ırak yollarda susuz yaylalar, gölgesiz dağlarda gezdin; kurak, çorak ülkelerde, kurak çorak ağaçlar gibi kurudun. Söyle senin can veren berrak ırmağın, yeşil yurdun nerede?"

"Ey Yeni Turan, sevgili ülke, söyle, sana yol nerede?" (s.27)

Milli kimliğin oluşumunda, geçmişten gelen yanlışlar verilerek bu süreç değerlendirilir. Memlekette yedi sekiz ırkın ve bir o kadarda dilin konuşulmasında âdem-i merkeziyet ne de milliyetperverlik hislerinin etkisi olmadığı belirtilir. Bu çok başlılıkta tamamen Osmanlıların ilgisiz ve bilgisizliğinden kaynaklanır. *"Türk okulları açılmış Türkçe öğretimi yapılmış olsa idı, bir Arnavut milliyetçi akımı karşısında bulunmazdık. Gene Müslüman olmayan kardeşlerimiz için de birkaç yüzyıl önce Türkçe*

öğretimi zorunlu olaydı, birkaç yüzyıl öncesi, "merkeziyet" denilen politika, ideali izleyen bir hükümet ve ulusun yapacağı her şeyi yapmış olmamız gerekirdi." (s.84) Bu tedbirleri alan milletlerde bile milliyetçilik akımının baş gösterdiği vurgulanarak; bu fikir akımının bizde de uyanmasına şaşırılmamalıdır.

> *"Biz Yeni Turan Türkleri ve Yeni Turan politikasını yürüten Türk olmayan Müslüman ve Hıristiyan bütün yeni milletler bu eski ve yeni yılların doğurduğu bir olay karşısında bulunuyoruz. Artık ulusunu severlik akımlarıyla birbirinin boğazına atılmış bir halde bulunuyoruz. Bu genel boğazlaşma arasında da bir şey kaybolmuyor, bir şey örneği görülmemiş surette ezilmiyor: Türkler! Bir Türk sıfatıyla haykırırım ki :"Varsın Türk unsuru zarar görsün, varsın Türk unsuru bitsin" diyen her kişiye, kuvvete ve harekete karşı Türkler artık boyun eğmeyecektir."* (s.85)

*"Sisli Geceler"*de, milli kimlik-batı çatışmasını değişen fikirlerle belirginleşir. Batılılaşma süreci içerisinde özellikle Milli Edebiyat döneminde Batı'ya yönelişin eski heyecanını kaybettiği görülür. Bu süreçte özellikle milli kimlik arayışında, doğuya yönelme görülür. Fikret ve Zehra bu arayış içerisinde olan kişilerdendir. Bu çift evlilik sonrası Anadolu'ya giderek orda ki insanlara yardım etme kararı alır. Çevredeki insanlar bu olayı devrin bir modası olarak değerlendirirler.

> *"—Zavallı taze! Pekte kibar bir şeye benziyor! Birkaç güne kadar gelin güvey Anadolu'ya gideceklermiş; ondan haberiniz var mı?*
>
> *—Öyle bir şeyler duydum amma… Neden acaba?*
>
> *—Yardım içinmiş… Şimdi gençlerde bu moda var!"* (s.44)

Toplumun moda diye baktığı bu olayı, Zehra ve Fikret esaretten kurtulma, hür olma şeklinde değerlendirir. Onların bakışında İstanbul, esaretin sembolü olmuştur. Oysa Anadolu, her yönüyle hür, özgür olmak demektir. İkisinin de hemfikir oldukları bu konuda, temel nokta kenara itilmiş Anadolu insanına yardım etmek ve İstanbul'un boğan yaşamından kurtulmaktır.

> *"— Haklısın Zehra, ben de zindana kapanmış bir insanın ıstırabını her dakika duymaktayım. Anadolu'ya geçince "Ergastula"dan Pirencelere kaçan esir Jeminüs gibi "Hürüm!…" diye haykıracağım!… Hem orada sen ve ben, ne çok iş görebiliriz, Zehra."* (s.50)

Avrupa nasıl İstanbul'a Batı ise; İstanbul'da Anadolu'ya göre Batı'dır. İstanbul, Anadolu'dan ve buradaki yoksulluktan, milli kimliği arayış sürecinden uzak kalmıştır. Fikret ve Zehra İstanbul'un bu vurdumduymazlığından ve içlerindeki milli kimlik kıvılcımlarıyla Anadolu'ya yönelmiştir. "Kahramanlığın gerçek doğası, oturup ejderhaların varlığından yakınıp birilerinin bu konuda bir şeyler yapması gerektiğini söylememizi değil, o ejderhayla karşılaşmamızı gerektirir." (Pearson, 2003: 32) Milli bir düşünce dünyasını tam anlamıyla Anadolu'nun içinde, Anadolu insanıyla yaşayınca kavrayabilmiştir.

Zehra, Fikret'i cepheye gönderdiğinde sergilediği tavır, Anadolu insanı tarafından hoş karşılanmaz. Zehra, Anadolu kadınının *"Bu İstanbullular! diyordu. Hepsi de aha işte böyledirler…"* (s.64) sözü, Anadolu insanının yaşadıklarına rağmen, sergiledikleri davranışları kendi davranışlarıyla kıyasladığında; bu davranışlarının çok şımarıkça olduğunu belirtir. Zehra içerisine düştüğü bu durumla gerçek Anadolu kadını gibi düşünür.

> *"O vakit ne derin bir utançla sarsıldığımı sana anlatamam abla! Bu kadınların içinde şehit vermeyen bir kişi bile yoktu; hatta birçokları iki, üç delikanlı gömmüştü. Gidip de gelmeyenin yerine bir diğerini yollarken bile bu cesur ve mütevekkil kadınlar, benim bugün yaptığım hırçınlığı yapmıyorlardı. Doktorumdan bir zaman için ayrılıyorum diye böyle deliler gibi ağlamak gülünç bir şımarıklıktan başka bir şey değildi! Bütün bu düşünceler bir anda beynimin içinde sıralandı; hemen kalktım, beni teselli etmeye çalışan bu talihsiz, fakat çık metin kadınlara teşekkür ettim. İçimdeki acı bir anda hafiflemiş gibiydi."* (s.64)

Mekânlardaki yaşamlar, insanların davranışlarında etkili olan unsurlardır. İstanbul'da yaşayan Sacide, Anadolu'da başlayan harekâta ümitle bakmaz. Anadolu'da yaşayan Zehra, bu bakışı, *"Ne kadar yanılıyorsun abla! Sen şimdi orada esaretin o zelil acısını damla damla tatarak atarak zehirlenirken, hürriyete hepimizden fazla susamış olman lâzım gelir. Buradakiler bunun için çalışıyorlar, hür (özgür) ve müstakil (bağımsız) yaşamak için!... Biz, Tanrı'nın hakim olmak için yarattığı ulu millet, biz nasıl esir oluruz ablacığım?… "Ne çok insan ölüyor!" diyorsun. Hakkın var; bu çok elim bir hakikat. Fakat fertler milletin yaşaması için ölüyor ablacığım…"* (s.95) şeklinde eleştirir. Bu iki bakış, iki farklı mekânda yaşayan; iki insanımızın milli kimlik arayışına bakışını yansıtır.

*"Cadı"*da, Naşit Efendi'nin eğitim kurumlarına ve batılılaşma sürecine eleştirel yaklaşımı milli kimlik-batı çatışmasını verir. Naşit Efendi, Robert Kolej'i yöneticilerinin bir okul yeri ele geçirdikten sonra, sürekli okulun alanını genişlettiklerini belirterek, bunun barışçı yolla istila etmek olduğunu belirtir. Bizim eğitim sorumlularımızın ise sadece isim değiştirmeyle uğraştıklarını belirtir.

> *"–Meşrutiyet çocuğu bazı eğitim bakanlarının yeniliksever çabalarıyla- yalnız adları değiştirilmiş; başkaca binalarının birer karış genişlememiş olduğuna şaşalım mı, acınalım mı?"* (s.78)

Robert Koleji yerinde bir Türk Okulu olsaydı bu kadar olanağın tanınmayacağını ve resmi daireler tarafından sürekli problemler çıkarılacağını belirtir. Buradan hareketle insanımızda Batı'ya karşı anlamını bile bilmediğimiz bir ilginin olduğunu, bu ilginin bize zarar verdiğini vurgular. Naşit Efendi'nin bu düşüncesi milli kimlik ve batı çatışmasının göstergesidir.

> *"Bu tepedeki okul, bir Türk öğretim yuvası olaydı mezarlığın önüne iskele yapılmasına Evkaf itiraz eder: Belediye izin vermezdi. Mezarlık yakınına yapılan bu helâ için acaba neler söylenmez, ne lânetler yağdırılmazdı? Bu memlekette üstün ve başarılı yaşamak için Türk'ten başka bir şey olmak gerekiyor. Yurdumuzda Alman, İngiliz, Fransız, Rus üstünlüğü, her şeye söz geçirmesi her gün bizi biraz daha kaplayarak boğuyor. Her birimiz, pek nedenini bilmeyerek bu yabancı uluslardan birinin tarafını tutar, bilgisizce övücüsü olur, dediklerinin yerine gelmesine istekli bulunuruz. Onların ise, pek su götüren iyilikseverlikleri, amaçları, elde etmek istedikleri hemen birbirinin aynıdır."* (s.78)

*"Hayattan Sayfalar"*da, insanımızın hayata bakışından hareketle milli kimlik-batı çatışması oluşturulur. Anlatıcının bakışıyla verilen bu hayat tarzı *"Bugün buldum, bugün yerim; yarın olsun, Allah kerim"* (s.213) mantığına dayanmaktadır. Kanaatkârlığı öne çıkarması noktasında faydalı olan bu bakış, insanı hayat içerisinde tembelleştirmemelidir. Anlatıcı bu noktada insanımızın tembelliğini ve yaşamdaki konumunu bir devenin değerlendirişiyle verir.

> *"Türk… Hâlâ yüklerinle beraber fikirlerini de benim sırtımda taşımakta devam mı edeceksin? Artık elveda… Buraları dolduran lokomotif ıslıkları, otomobil, boruları başımı döndürüyor. Artık bu âlem kuvvet, hız, sanat,*

şeytanlık, hile, dalavere dünyası oldu. İşlemezlere, uyuşuklara ekmek kalmadı. Yıldırım gibi yerde koşanların, kuş gibi gökte uçanların arasında senin, benim üşengenliğimizle yaşanmaz; çiğnenir, eziliriz. Sanat ve hızca kendilerine uymayan her şeyi tepeliyorlar." (s.214)

Devenin bakışıyla yapılan değerlendirmede, "*Türk, seninle biz ne iyi geçiniyorduk. Sen bizim yavaşlığımızdan memnundun. Biz senin üşengenliğinden bahtiyardık."* (s.214) düşüncesinin değiştiği vurgular. Gelişme süreciyle kendilerine ihtiyacın kalmayacağını, hiçbir işte kullanılmayacaklarını, sadece hayvanat bahçelerinde birkaç devenin örnek olsun diye yaşamalarına izin verileceğini belirtir. Kendilerini bekleyen bu sürecin, örnek alınması gerektiğini, aksi takdirde Türk milletinin de bu sonla karşılaşacağını vurgular.

"Türk, benden ibret al… Allah beni deve yaratmış, seni insan… Hızda, sanatta, fende, ilimde onlara benzemen için nen eksik.

Ortalıkta baş döndürücü bir terakki uğraşması var. Medeniyet kendine yaramayanların hayat gıdalarını vermeyecek, ırkın sönmeye mahkûm kalacak. Seni de bu saltan, bu iskemlen, bu nargilenle müzeye taşıyacaklar. Başlangıcı zaferler içinde, fakat sonu acıklı tarihini okuyacak yeni kuşak evlatları, çıkardıkları düşüncelerini yüzünle karşılaştırmak için seni seyretmeye gelecekler. Biçare Türk, bir asır sonra ne beni burada taşıma işinde, ne de seni bu halde görecekler." (s.214)

*"Şıpsevdi"*nin giriş bölümünde bulunan, 6 Ocak 1908 tarihli "Cemiyet Hayatımız ve Alafranga" başlıklı yazıda Hüseyin Rahmi Gürpınar, batılılaşma sürecini ve bu süreçte görülen üç çeşit alafrangalık üzerinde durur. Yazar, alafrangalığın doğru anlaşılması ve bizi yükseltecek değerlerin doğru tespit edilmesi gerektiğini vermeye çalışır. Alafrangalığın doğru anlaşılıp, uygulandığında Türklüğümüze ve Osmanlılığımıza şan ve şeref katacak; bizi yükseltecek bir unsur olarak görür.

"Bazılarına göre bu romanı, alafrangalığı küçümsemek, küçümseyerek alaya almak maksadıyla yazdığım sanılıyormuş. Bu çok yanış bir zan ve yanlış bir inançtır. Alafrangalığa uymaktaki züppelikle gerçeğe ve ilericiliğe inanmayı birbirinden ayırmak gerekir. Türklüğümüze ve Osmanlılığımıza şeref ve yükseliş sebebi olacak şeyleri hangi kalem küçümser ve alaya alır ki buna ben cesaret edeyim?" (s.11)

*"Şıpsevdi"*de, Meftun ile kardeşi Raci arasında milli kimlik-batı çatışmasını görürüz. Meftun, Avrupa'da kaldığı süre neticesinde gelenekten uzaklaşan ve batılılaşma süreciyle değişen insanı temsil ederken; Raci geleneksel süreçte büyümüş ve terbiye almış insanı temsil eder. İki kardeşin, farklı iki kaynaktan beslenişi, çatışma ortamını yaratır. Bu çatışma ortamı milli kimlik-batı çatışmasıdır.

> *"Raci, İstanbul'da bir öğrencinin yapabileceği kadar eğitim görmüştü. Büyük kardeşine oranla ahlakı sağlam, özü doğru, sözü toktu. Kardeşinin aşırı alafranga zevzekliklerine bazen pek canı sıkılır. Aile halkını kardeşindeki bu tutkunluğun birçok rahatsız edici şekillerinden kurtarmak için elinden geldiği kadar uğraşır, üstün geleceğine aklının kestiği noktalarda doğruyu söylemekten sıkılmaz, uzun uzadıya çekişmelerden geri durmazdı."* (s.79)

*"Genç Kız Kalbi"*nde, Pervin'in yaşadığı aşk neticesinde değişen yaşam ile geleneksel yaşamın çatışması görülür. Pervin'in değerlendirmesiyle verilen bu aşk ilişkisinde, aşktan daha değerli olan duyguların olduğu vurgulanır. *"Ben kendisi için en saf emellere mevcudiyetimi terk ettiğim hâlde o benimle yalnız, yalnız eğlenmek istiyordu. Demek ki beni de birtakım bildiği kızlar gibi izzetinefissiz ve namussuz bir şey zannediyordu! Ve benimle de beş on gün eğlenecek, belki güzelliğim ve hatırım için bundan sonra yazacağı kitaba iki üç şiir ilave ettikten sonra bir gün hevesini alıp beni terk ve ihmal edecekti, öyle mi? Nasıl bilmiyordu ki Pervin ölür, böyle şeye müsaade etmez! Nasıl bilmiyordu ki Pervin için aşk ne kadar kıymetli olursa olsun izzetinefis daha mukaddestir!"* (s.86) Bu ilişki neticesinde Pervin bütün erkekleri *"hepsi de bir, hepsi de aynı şey… Bir Abdi ne ise bir Behiç de o, öyle mi? Ah ahlaksızlar, murdarlar…"* (s.86) olarak değerlendirir.

Pervin, geleneksel yapıdan gelen eğitim ile batılılaşma sürecinin getirdiği yaşam arasında çelişki yaşar. "Kendisini geleneksel değerlerle yönetmeye alışa gelmiş insanlar birden bundan yoksun bırakılıp kendi varoluş sorumluluğu ile yüzleşmek zorunda kalırsa "kimlik bunalımı" denilen olgunun yaşanması da kaçınılmaz olur." (Geçtan, 1999: 22) Pervin, doğru insanı bulmak için, batılılaşmanın getirdiği hayat tarzını yaşamak zorunda olduğunu düşünür. Bu yaşamın gelenekten gelen değerlerle sorguladığında yanlış olduğu kanaatine varır. Bu süreç kimlik bunalımıyla birlikte; batılı yaşamıyla milli kimlik çatışmasını belirginleştirir.

"Oh, ne yapmalı? Öyle ise aldanmamak için ne yapmalı? Anamız, babamız bizi manasız göreneklere, saçma usullere lakayıdane bir tevekkülle kurban ve feda ediyorlar. Kendimiz ne kadar dikkatli, ne kadar ince görüşlü olursak olalım, memleketin bu hayatı içinde mutlak böyle aldanmaya mahkûm olursak, demek ki bizim için çarrei halas yok. Mutlak kurban ve helak olacağız. Bu kadar parlak zevahirle beni bu kadar teshir etmiş olan bir şair böyle adi bir adam çıkarsa demek ki bu muhitte zevcimi kendi kendime intihap için böyle sergüzeştten yani tehlikeden tehlikeye, belki de çirkinden çirkine düşmek lazım gelecek… İşte buna hiç tahammül edemem! Şüpheli bir saadet peşinde böyle kirlenmeye asla tahammülüm yoktur." (s.86)

*"Aydemir"*de, Demir insanımızın kendi memleketinde efendi gibi yaşadığını, bu yaşayış içerisinde sefalet, yokluk ve birçok sıkıntısı olsa da, bu sıkıntıların, sefaletin kendi içerimizde olduğunu başkalarının bize müdahale etmediğini ve rahatça yaşadığımızı belirterek; bu rahatlığı yaşayamayan insanımızı öne çıkarmaya çalışır. *"Şark Türkleri, Şimal Türkleri, onlar orada koruyucu bir hükümet elinde değil, yok edici bir düşman ayağı altında eziliyorlar ve onları ezen düşman akıllı, medeni… onları mantıkla, hesapla ve bir gaye ile eziyor."* (s.15) Demir, ezilen insanımızın bu sürecini anlatırken; bu uygulamaların yaşandığı Rusya'yı örnek olarak verir. *"Rusya'da aldığı şeklin şiddet ve kuvveti başka hiçbir memlekette görülmemiştir. Türklük içerisine yerleştirilen Rus muhacirleri bugün yüz binlerle, milyonlarla sayılacak dereceye varmıştır. Bu, Türklüğü boğan bir Rus tufanıdır. Bundan başka dinî, millî, medenî bütün vasıtalarla da Türklerin Ruslaştırılmasına çalışılıyor. Mektepler Ruslaştırılıyor. Mescitler Ruslaştırılıyor ve netice olarak dimağlar Ruslaştırılıyor."* (s.16)

Demir, milletimizin Ruslardan gördüğü eziyete dikkat çekerek; Milli Edebiyat döneminde milli kimlik arayışının diğer bir boyutunu yansıtır. Demir bu süreçte yapılan eziyetlerin iki farklı boyutuna dikkat çekerek insanımızı bilinçlendirme rolünü üstlenir. Demir toplumun değişim sürecinde aktif bir bireydir. "İnsan hiçbir durumda çevresinde olup biten şeyler hakkında şöyle ya da böyle, doğru ya da yanlış bir fikir edinme konusunda kendisini sınırlamak zorunda olan basit bir seyircinin pasif rolüne indirgenemez. Aksine insan, içinde yaşadığı dünyanın değişimleri içinde aktif olarak devreye giren temel faktörlerden biridir." (Guenon, 1990: 145) Demir'in toplumu bilinçlendirdiği konulardan birincisi Türk kimliğinin yok edilme süreci, ikincisi ise insanı vasıflarla örtüşmeyen eziyetler ve hakaretlere maruz bırakılmasıdır.

> *"Milletin Ruslardan gördüğü eza, hakaret de pek müthiştir… Meselâ Rusya'da ekseriya şu levhaya tesadüf edersiniz: "Buraya domuz, köpek, Tatar ve Yahudi'nin girmesi memnudur." Vapurlarda, trenlerde onlara, mahkûmlara edilmeyen muameleler yapılır. Türkler kirli, pis hayvan koğuşlarıyla seyahate mahkûmdurlar. Bir otele inemezler. Taunlular gibi bir binaya hapsolunurlar."* (s.16)

Demir, Türk kimliğini arayış sürecinde yapılması gereken birçok iş olduğunu, ancak bunların en önemlisinin Türkleri uyandırmak olduğunu belirtir. Demir'in kişiliğinde "yaşam demek bir amaca ya da bir ideal kişiye varmak için çaba harcamaktır." (Adler, 1996: 44) *"Türkleri uyandırmak. Lakin her şehirde, her geçtiğim yerde bir ocak kurmak istiyorum. Orada toplanacaklar ben gittikten sonra da benim başladığım işi devam ettirebilirler. Ve bu ocaklar teşekkül ettikçe birbirlerine de bağlı olacaklar. Ve bir gün gelecek, bunlar bütün Türk ili üstüne kurulmuş bir milliyet ağı gibi her tarafın birden tekâmülünü doğuracak."* (s.40)

Demir, bu süreçte en önemli şehirlerden birinin İstanbul olduğunu vurgular. Kendisi diğer illerde bu uyanışı oluşturmaya çalışırken; geride bıraktığı kişilerden de İstanbul'u uyandırmalarını ister. Burası çok önemli olmakla birlikte uyanışın zor sağlanacağı bir şehirdir. Çünkü İstanbul'da, *"kirlenmiş ve eskimiş Bizans'ta milliyet tohumu kolay yetişmeyecek. İstanbul'a o kadar milletler temellûk etmişler ki İstanbullu olup da bir milletin evlâdı olmak kabil olmuyor. İşte sizi ona bekçi bırakıyorum. İstanbul'u uyandırınız. Anadolu meselesini ortaya koyunuz ve Türkleri seviniz."* (s.41)

Demir, Türklük bilincini uyandırmak ve milleti kimlik arayışında hedefe ulaştırmak için, başladığı çalışmada zorluklarla karşılaşır. Bu zorluklardan birincisi yapımına izin verilmeyen mescittir. Cami, minaresiyle Türklüğü ve Müslümanlığı gökyüzünde temsil edeceğinden izin verilmez.

Milli kimlik bilincini oluşturma sürecinde Demir'in karşılaştığı bir diğer sorun, kendi duygularıdır. Beşeri aşk ile millet aşkı arasında kısada olsa bir çatışma yaşar. Bu süreç Demir'in düşünce dünyasında şu şekilde değerlendirilir: *"Yenmek lazım! Hayat nedir ki aşk ne olsun? Rüya, gölge! Halbuki beni çalıştıran emel bütün bir istikbal, bütün bir ebediyet temeli! Asırlara saadet hazırlayacak ilahi bir şefkat."* (s.76)

Hiçbir beşeri aşkın, bir millete muhabbet ile bağlanan bir insanın ruhunda galip gelemeyeceğini belirtir. Demir, bu düşünceler doğrultusunda "…*aşk tahassürlerinin,*

saadet hicranlarının üstüne çıkmaya ve oradan ilk manevi tebessümü kendisinden öğrenen Türkleri, ırk ve istikbal ümitleriyle ilk defa kendi eli altında titreyen Türk kalplerini düşünmeye çalıştı. Onların, içinde boğuldukları esaret, sefalet ve zillet ummanını tasavvur etti. Onların zekâsı kapalı gözlerinin umutsuzluk pırıltısını, korkarak bakan istirham manasını gördü ve onlar için ruhunda, çocuklarını, bahusus alîl çocuklarını, yalnız bırakıp gitmekten titreyen, bir anne şefkati duydu." (s.76)

Demir, milli kimliği oluşturma sürecinde bir ay her akşam olmak üzere; işçilerin toplandıkları kirli bir kahveye giderek masal şeklinde yazılmış, basit bir Türk tarihini okuyarak insanların düşüncelerini şekillendirmeye çalışır. Bu okuma kahvede bulunan insanları yormadan meraklarını uyandırarak, milliyet fikrine yaklaştırır.

Yapılan bu çalışmaların bir gün Türk milletini serbest ve mesut edeceği, altmış milyonluk bir devletin esir olamayacağı fikrini yerleştirir. Bu süreç sonunda elde edilecek özgürlükle, Rusların ezilmesini isteyen Ali'nin düşüncesine bakış yer alır. Demir, özgürlüğün başka milletlerin esaret edilmesi olmadığını, bu düşüncenin yanlış olduğunu vurgular.

> *"Biz insaniyet saadetini arıyoruz. Biz de mesut olalım, onlar da olsun. Eğer onlara zulüm ile ceza vermek istiyorsan aldanırsın oğlum, zira emin olalım ki zulüm yapmak, zulüm görmek kadar işkencelidir. Mağdurlar bedbaht olur; fakat iyi kalabilirler… Halbuki zulüm yapan zalim oluyor. Bundan daha büyük mücazat olur mu? Hayır hakim olmak, zalim olmak istemiyoruz. Bir zaman gelecek ki mağdur milletler, hakim milletlerin elinden kurtulunca ikisi de birer serbest ve bahtiyar milletler olacaklar. Biz bunu bekliyoruz."* (s.90)

Demir, fikirlerini yayma sürecinde gelişen olaylar neticesinde idam edilir. Bu olayı Hazin *"senin sevgili ve mukaddes mezarın üstüne yemin ederim ki Demir, seni öldürmekle fikrini, emelini, mevcudiyetini öldüremezler…"* (s.127) şeklinde değerlendirerek; ezilen Türk milletinin açtığı yolda ilerleyerek bir gün özgürlüğüne kavuşacağını vurgular.

*"Sözde Kızlar"*da, Fahir ile Nadir arasındaki konuşmada milli kimlik-batı çatışması görülür. Fahir batılılaşma süreciyle değişen hayatı çirkef dolu bir kuyuya benzetir. Bu değişim karşısında toplumun sesinin çıkmadığını, her gün içimizi kemiren bir hastalık gibi zarar verdiğini belirtir. *"Tepemizin ucunda bir neslin ahlâki çöküntüsünü görüyoruz, sesimizi çıkaramıyoruz, elimizden bir şey gelmiyor."* (s.124)

Yanlış batılılaşma neticesinde görülen bu yaşam, insanımızın tepkisini alarak milli kimliği koruma kaygısını oluşturur. Ancak bu kaygıya rağmen bu sürecin devam ettiğini görürüz.

Behiç, Mebrure üzerinde nasıl etkili olabileceğini düşünürken; milli kimliğin oluşum süreciyle ilgili bilgilere yer verilir. Bu fikirlere gönül verenlerin batı medeniyetinden gelen insanlardan daha fazla ilgi gördüklerini belirtir.

> *"İstanbul'un hangi köşesinde kaynadığını bilmediği bir takım diğer fikirler, başta milliyetperverlik, mefkûre, turancılık, halkçılık vesaire cereyanları âdeta moda oldu. Hele Mütarekeden sonra, Anadolu'dan gelenler, Paris'ten, Berlin'den, Viyana'dan, Ekslebent'ten, Nis'ten, Venedik'ten gelenlerin itibarından fazlasını kazandılar. Gerçi, Şişli muhitinde, bazı dalkavuk milliyetperverler müstesna tutulursa, bu cereyanı sevenlerin sayısı azdı; gerçi, frenk zevki alanlar, yine kıymet verdikleri âdetleri ve yaşamak tarzını değiştirmiyorlardı, fakat Behiç pek iyi keşfediyordu ki, kuvvet ve itibar ötededir, bu cereyan nihayet umumileşecektir."* (s.130)

Mebrure, gelişen olayları değerlendirirken geleneksel yaşamdan uzaklaşan ve batılılaşmanın yanlış yönünü seçen insanlara söylemek istediklerinde milli kimlik-batı çatışmasını görürüz. *"Siz benden değilsiniz, Türk ve Müslüman cemiyetinden değilsiniz, bu memlekette, izini belli etmeyen kör yılanlar gibi sokulmuşsunuz, siz bizden değilsiniz, siz hiçbir milletten değilsiniz, şu içinizdeki masum kızı, Güzide'yi siz bitirdiniz. Belma'yı siz öldürdünüz. Salih'i siz çıldırttınız, her fenalığa katlanacak kadar adiliklere alışkın Salih bile size karşı izzetinefis sahibi oldu. O külhanbeyi, o müstereddi şark erkeği bile sizden yüksekti. Aklını kaybetti, fakat son haysiyetini kaybetmedi…"* (s.205)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, değişen ve yanlış batılılaşan tiplerin özellikleri ve yaşamları verilir. Bu yanlışlıklar neticesinde içerisine düştüğümüz durum, anlatıcı tarafından geçmişe duyulan özlemle belirginleştirilir. Bu özlem yanlış batılılaşma sürecinde yok olan, duyarlı insanımızı İstanbul şahsında aramaktır.

> *"Gurbette, yabancı diyarlarda kalmış gibiyim; yerime, evime, menbaıma (kaynağıma) dönmek arzusunun bir açlık gibi içimi bayılttığını duyuyorum. Aynı İstanbul'un içinde İstanbul'u arayarak ve artık bulamayacağımı pek iyi anlayarak hıçkıra hıçkıra ağlamak istiyorum.*

Ben İstanbul'un eski İstanbul'un, o şahsiyetli ve güzel İstanbul'un içyüzünü afacancasına tanıyan bir evlâdıydım; onu ben ne iyi anlardım… Sanki o da bana ayrıca, herkese yaptığından fazla yüreğini açardı.

İşte ben, bu pek iyi tanıdığım ve pek çok sevdiğim vücudu kaybettim. Ona yanıyorum, onun hasretini çekiyorum." (s.184)

*"Çete"*de, yabancıların işgali ile oluşan süreç, milli kimlik-batı çatışmasını yaratır. Binbaşı Recep ile Nezih arasında geçen konuşmada bu çatışmayı görürüz. Binbaşı Recep'in *"Demin, dedi, bir işgal polisi beni caddede şu üniformamla durdurdu, halkın gözü önünde ellerimi yukarı kaldırttı, yanındaki Ermeni tercümanına üstümü arattı."* (s.50) demesiyle; Nezih, oldukça şaşkın bir halde ne yapacağını şaşırır. *"Yüreğinin karaya vuran bir balık gibi, can havliyle çırpındığını bir iki kere döndüğünü, sağa sola vurduğunu, sonunda havasızlıktan boğulduğunu duydu."* (s.50) Nezih'in bu tavrına Binbaşı Recep, kendine gelmesini ve bu durumun geçici olduğunu ve yarının yine bizim olacağını belirtir. Bu tür olaylar batı medeniyetinin işgalci yüzünü görmemizi sağlarken, milli kimlik sürecinin de oluşmasını zemin hazırlar.

*"Salon Köşeleri"*nde, Şekip Bey ile Miss Lydia arasında yemek ve yemek saatleri üzerine yapılan konuşmada batı insanının gerçek yüzünü görürüz. Yemek saatleri konusunda alaturka ve alafranga saat üzerine başlayan konuşmada Lydia'nın *"Bütün gece ne yaparsınız, geceyi nasıl geçirirsiniz?"* (s.77) sorusuna, Şekip Bey uyuruz; *"Evet, uyuruz ve süslü düşler görerek hayatımızdan şikâyete zaman bulamayız."* (s.77) cevabını verir. Lydia bu cevap karşısında *"Tebrike layıksınız!(…) Uzun yaşayınız, mutlu olunuz,(…) Ve… Uyuyunuz, Her zaman uyuyunuz, daima uyuyunuz…"* (s.78) sözleriyle batı insanın gerçek yüzünü belirginleştirir. Batı, insanımızın gerçekleri görmesini istemeyen, yanlış batılılaşma uykusundan dolayı memnun olan ve bu uykunun sürekli olmasını arzulayan bir yapıya sahiptir.

Batılılaşma sürecinde görülen, yeni yaşamların temsilcilerinden olan Şekip, milli kimlik-batı çatışmasını yaşar. Batılı yaşamın eğlence hayatına önem veren Şekip, bu yaşamdan sıyrılarak milli sürece yönelir. Lydia'ya âşık olması ve devamında gelinen evlilik sürecinde Şekip, Türklük gururuna laf getirmemek için *"hayır"* kararını verir. *"Şu çılgınca evlenme teklifine verilebilecek hayır cevabıyla karşılaşıp Türklük namına bir küçüklük yapmış olmamak… İsteğim kabul edilmiş bile olsa şu zavallı ve fakir halimle eşim olacak bir İngiliz kızını mutlu edemeyeceğim yüzünden yine Türklük*

gururuna, o her zaman yüce, her zaman ve hatırı sayılır görmek istediğim grubumuza bir kusur atfına sebep vermek kararıyla "Hayır!" dedim." (s.134)

Şekip, hayattaki mevcut olan hiçbir şeyin Türklük gururundan önemli olmadığını vurgular. Şekip kararıyla batılı hayat içerisinde kimliğini arayan Türk gencinin temsilcisidir. Yanlış batılılaşmayla gelen çizginin, birçok kırılma noktasını gördüğümüz Milli Edebiyat döneminde yer alan kahramanlardan biridir.

> *"Osmanlılığı, Türklük gururunun her yerde olduğu gibi bütün şan ve şerefiyle muzaffer ve galip çıkarmak lazım geleceği düşüncesi aşkıma üstün geldi ve o dakikadan itibaren yüce bir amaca hizmet etmek arzusuyla doldum… Aşk ve aşk gibi geçici, unutulan ardı sıra bozgunlar, yaralar, pişmanlıklar bırakan duygulara boyun eğip, çocukça hareket edecek yerde bütün o hayalciliği bir tarafa bırakarak toplum içinde Türklük duygusunun bir vahşet örneği değil bir değer olduğunu düşünmeye başladım. Türklerin de uygar bir millet olduğunu bir İngiliz kızına, bir İngiliz ailesine karşı kanıtlamak gerektiğini düşünerek derhal hareket şeklimi değiştirdim. Zavallı aşkımı, bütün o yeni umutlarımı kendi elimle gömmeye, Türklüğün şerefi adına kalbimi mahkûm etmeye karar verdim."* (s.135)

*"Bir Sürgün"*de, Dr. Hikmet İzmir'deki sıkıcı hayattan kurtulma fırsatı olarak gördüğü, rıhtımdaki gemiye binip kaçmak ister. Bu süreçte Tanzimat sonrası görülen Türk aydının yaşadığı doğu-batı çatışmasını görürüz. Dr. Hikmet bu çatışmayı gemiye binme arzusu ile binmesine engel olan unsurların çatışması noktasında yaşar. *"Doktor Hikmet bu istipdat memleketinde bir sürgün olmasa, daha doğrusu dünyaya sadece bir Türk olarak gelmemiş bulunsa, elli adımda şu rıhtımın kenarına varır, bir sandala atlar ve beş on dakika içinde kendini o vapurda, o insanların arasında bulurdu. Fakat heyhat!"* (s.22) Bu çatışma belli bir bilinç düzeyine erişememiş, batılılaşma sürecini tam kavrayamamış ve yanlış batılılaşmış aydınımızın, bu süreçle gelen batı ve gelenekten gelen doğu kültürü arasında kalışıdır. Bu çatışma, milli kimlik ile batının çatışmasını oluşturur.

*"Kiralık Konak"*ta, Seniha yaşayışı ve Avrupa'ya kaçışı ile batı medeniyetini temsil ederken; Hakkı Celis, değişen bakış açısıyla doğuyu temsil etmektedir. Hakkı Celis, önce şair kişiliğiyle öne çıkar. Şairliğe olan merakı değişime uğrayarak; vatanın içinde bulunduğu kötü durumu düşünme ve askere giderek vatan için savaşma sürecine

dönüşür. Hakkı Celis, "kendi gözleriyle görmek isteyen, kendi kendisi olarak isteyen kendi yolunu arayan, ancak kendi hayatına yön verebilen insan, "ben istiyorum" (Kuçuradi, 1999: 25) diyen insanın değişim sürecini yansıtır.

Hakkı Celis, Seniha'nın Avrupa'ya kaçışı ile düşünce sürecini yaşar. Bu süreç doğuya ve batıya yönelen iki nesli tanımamıza imkân verir. Hakkı Celis, kendisinin ve Seniha'nın yaşam sürecini anlatırken aynı nesil içinde olan farklı iki gencin yaşamını belirginleştirir.

> *"Siz çok gezdiniz, çok gördünüz. Fakat ben çok düşündüm, çok hissettim. O kadar ki, bütün fikirler, bütün hisler bana şimdi yavan geliyor. Siz bu bezginliğe vasıl oldunuz mu? Nerede? Her tarafımızdan arzu, emel, gençlik fışkırıyor, şimdi 'haydi' deseler bir seneden beri yaptığınız seyahatleri aynı iştiha ile tekrar edebileceksiniz. Fakat, ben düşündüklerimi tekrar düşünmek, hissettiklerimi tekrar hissetmek istemeyeceğim. Seniha abla, bizi pişiren ıstıraptır; gezip görmek değildir. Sizden evvel kaç kişi Avrupa'ya geldi. Bunların bazılarının kıyafetlerinde epeyce değişiklik gördüm, fakat ruhlarında ne değişti; bilmiyorum. Bunlar bize oradan, başlarında bir acayip sarhoşluk ve gözlerinde safiyane bir hayretle avdet ettiler."* (s.151)

Hakkı Celis'in, vatanın içinde bulunduğu kötü durumda, Batı hayranı şairlikten vazgeçerek; milli kimliğe dönüşü yaşar. "Savaşa insani açıdan meşrutiyet kazandıran ilke "kahramanlık" tır. Savaş, insanın içinde saklı duran kahramanın uyanması için bir fırsattır. Gündelik hayatın yeknesaklığı ortadan kalkmakta ve en çetin musibetlerle yüzleşen kişi, ölümle iç içe geçmiş bir hayatın dönüştürücü bilgisini edinebilmektedir. İnsanın bir kahraman olma mecburiyetiyle karşı karşıya kaldığı an isterse dünya hayatının en son dakikası olsun, şehirlerin tek düze hay huyu içinde tüketilmiş ömrün bütün geri kalanından daha kıymetlidir ve terazide daha ağır basar." (Evola, 2003: 9)

> *"Ölüm adamı olmak ne demekti? Ölüm adamı etrafına ölüm saçana mı yoksa ölüme doğru gidene, ya da ölmeye mahkûm olana mı denilirdi? Hakkı Celis, bunların her ikisi değil miydi? Birkaç zamandan beri ya ölmeye ya öldürmeye hazırlanmıyor muydu? Bu önü parlak düğmeli, yakası işlemeli veston, bu belindeki kemer, bu bacaklarını sıkan dolaklar ne içindi? Nereye gitmek içindi? Biraz sonra omzuna neden bir silah yüklenecekti? Birkaç zamandan beri, memleketin havasında, ağızdan ağza dolaşan pek mebzul bir söz, şimdi, onun*

nazarında ulvi bir belâgat alıyordu; Hakkı Celis ancak, şimdi, kaç zamandan beri halkın: "Ya gazi, ya şehit!" diye bağırışlarının mânasını anlıyordu. Ya gazi, ya şehit! Evet, kendisi de bunlardan biri olmak için hazırlanıyordu." (s.152)

Hakkı Celis, milli kimliğe dönüş sürecinde, kendinin daha önceki Avrupa taklidi şair görünümünden ve düşüncelerinden nefret eder. Çarpışan yiğit bir Türk askerinin taklit kokan bu şairden daha ulvi olduğunu belirtir. Hazırlandığı savaşta küçük bir zabit olmak, eski orduların başında bir serdar olmaktan daha önemlidir. Çünkü bu savaşta ülkenin durumu kötüdür ve bu savaş bir dünya savaşıdır. Bu düşünceler Hakkı Celis'te var olan idealist ruhu belirginleştirir. "Her büyük idealist insanlık amacına ancak vatan yolundan gitmiş; hakikati soyut idealde ve kör gerçeklikte değil, ideal ile gerçekliğin, insaniyetle vatının birliğinde bulmuştur." (Ülken, 1998: 86) Hakkı Celis, şair olan eski kimliğinden nefret ederek idealist insan olmaya yönelir. Bu yöneliş milli kimlik-batı çatışmasının neticesidir.

"Ve ilk defa olarak şair Hakkı Celis'e karşı kalbinde bir nefret uyandı. Loş bir odada saatlerce Verlaine şiirlerini inşat eden ve yamru yumru bir kalemle kirli bir kâğıt üstünde birtakım topal mısralar sıralayan o cılız, o solgun çocuk neydi? Bu genç askerin topukları demir çivili çarıklarla tırmanmaya hazırlandığı sarp, yüksek ve tehlikeli tepenin yanında, bu solgun benizli çocuğun çıkmak istediği serin ve gölgeli yokuş ne adi bir yerdi!" (s.153)

Hakkı Celis, milli kimliği arayış sürecinde Seniha, Faik ve Naim Efendi gibi şahısları ve bu şahısların yaşamlarını düşününce, çelişkiler yaşar. ***"****Millet, ona bazen kilometrelerce toprak üzerinde yığılmış bir kocaman ceset halinde göründü."* (s.174) Bir an cepheye gidişini anlamsız bulan Hakkı Celis, bu müthiş fikir ve bu korkunç şüphe ile bir hafta sonra Çanakkale'ye sevk edileceğini düşünür. *"Evet, bu genç adam, istemeyerek, bilmeyerek, Naim Efendi hıçkırıklarında devam etsin ve Seniha Almanyalı, Avusturyalı zabitlerle rahat rahat çay ziyafetleri verebilsin diye, bir hafta sonra Çanakkale'ye, hayatına doymadan ölüme gidecekti!"* (s.174) Hakkı Celis, bu yaşamların verdiği düşünceyle milleti değerlendirmesi çok sürmez. Etrafında gördüğü türbeler, sebiller, camiler ve bu mekânların verdiği duygular ile milleti tekrar değerlendirir. *"Hayır! Hayır! Millet denilen şey Naim Efendi gibi müstehaselerle (fosillerle), Senihalar ve Faik Beyler gibi sefil iştahlı insanlardan mürekkep bir varlık değildi. Bunlar milletin çürüyen ve dökülen tarafıydı. Ve havaya kalkan sekiz yüz bin*

kılıç, işte, bu kangren olmuş uzvu kesip atmak içindi." (s.175) Hakkı Celis'in bu düşünceleri milli kimlik-batı çatışmasını belirginleştirir. Bu çatışmada Hakkı Celis'in en büyük emeli vatan uğrunda şehit olmaktır. Hakkı Celis, sevk edildiği cephede savaşarak şehit olur.

2.1.2.5.Avrupa'ya Kaçış

Batılılaşma sürecinde dikkati çeken ve romanlara yansıyan konulardan biride Avrupa'ya kaçıştır. Avrupa'ya kaçışların bir kısmına siyasi olaylar neden olurken; bir kısmı da Avrupa hayatının merak edilmesinden kaynaklanmaktadır.

*"Ateşten Gömlek"*te, İhsan Avrupa'ya kaçanlardan birdir. Bu kaçışa ailesinin evlendirmek istemesi neden olur.

> *"Adı Ayşe olan İzmirli bir kız. Çantamı topladım, Avrupa ya kaçtım. Bereket versin Meşrutiyet olmuştu da bu firar kolay oldu. Altı ay sonra babamın akrabalarından Mukbil Bey isminde bir adamla evlendiğini ve İzmir'e döndüğünü haber aldım ve ancak o zaman döndüm."* (s.4)

*"Bir Sürgün"*de, Dr. Hikmet İzmir'de sınırlı bir yaşam içerisinde sıkılarak hayatını sürdürür. Dr. Hikmet, İzmir'de tam olmasa da bir sürgün hayatı yaşamaktadır. Hayatı belli mekânlar arasında geçer. Dr. Hikmet yaşadığı mekânlardan sıkılmaktadır. Bu tür yaşamlarda "tam bir zaman-mekân sıkışması yaşanır ve insanlar kendi iradelerinin dışında, anlık olarak bir trajediden diğerine taşınır." (Urry, 1999: 293) Bu süreçte gittiği içkili bir mekânda su halkası içerisindeki karıncanın kurtulma çabasıyla, kendisini kıyaslar.

> *"Ben de tıpkı bu karınca gibiyim. "Daracık bir hayat çemberi içinde dönüp duruyorum, dönüp duruyorum. Guraba hastanesi, Dağ mahallesindeki ev, Abajoli, Kosti, Kramer… Kramer, Kosti, Abajoli, Dağ mahallesindeki ev, Guraba hastanesi. İşte benim dünyamın kutupları ve her birinin arasında üçer kilometrelik mesafe bile yok… Bu mahlûk, hiç değilse, hep aynı noktada dönüp dolaştığının farkında değil. Sonra kurtulmak için bu ıslak duvarları delip çıkmaya çabalıyor. Demek ki bir gayesi var. Ben bundan bile mahrumum."* (s.20)

Doktor Hikmet, bu düşüncelerden ve yaşadığı hayattan kurtulmak ister. "Yaşamınızda bir çorak arazi unsurunu tanımladığınız her seferinde –ki bu hastalık, can sıkıntısı, uyuşukluk, yabancılaşma, boşluk, kayıp, bağımlılık, başarısızlık ya da

kızgınlık olabilir– bir yolculuğa çıkmanın zamanı gelmiş demektir. Siz de bu yolculuğa böylesi bir hoşnutsuzlukla ya da sadece serüven arzusuyla çağrılabilirsiniz. Çıkacağınız yolculuk sizi kaçınılmaz biçimde değiştirip dönüştürecektir." (Pearson, 2003: 27)

Doktor dergilerde gördüğü, düşlerinde büyüttüğü Paris'e kaçmayı, tek çözüm olarak görür. İzmir'den, pis kokulu sahilinden ve kendisini sıkan bu hayattan kurtulmak ister. "Ölçü olacak karşılaştırma, öteki insanlarla, öteki insanın özgürlüğünün derecesi ile yapılır." (Davidon, 1997: 46) Bu kaçışta siyasi süreç ve baskı etkili değildir. Bu kaçış tamamen batılılaşmayla görülen Avrupa hayatına girmek arzusundan kaynaklanır. Dr. Hikmet dergilerde okuduğu hayatı yaşamak arzusundadır. "İnsanın, bilinçli olarak, bilinmeyenle karşılaşmak üzere yolculuğa çıkışı yeni bir düzeyde yaşanan bir hayatın başlangıcını işaret eder." (Pearson, 2003: 98) İzmir limanında bekleyen ve arzuladığı hayata yolculuk eden, Messagerie Maritime gemisine binerek kaçar. Bu kaçış İzmir'deki trajik süreci Paris'e taşır.

*"Kiralık Konak"*ta, Seniha batılılaşma süreciyle değişen insanın yansımasıdır. "İnsanlar, her zaman, belli toplumsal sınıf ve tabakaların, grupların vb. temsilcisi olarak yer almışlardır. Bu nedenle bir bireyin özgürlüğü ile ötekinin özgürlüğü arasındaki ilişki sorunu, bir başka sorunun çözümünü öngörür. Bu sorun, söz konusu bireylerin ait oldukları toplumsal tabakaların, yer aldıkları toplumsal grupların, temsilcisi oldukları toplumsal sınıfların özgürlüğü sorunudur." (Davidon, 1997: 47) Seniha yaşadığı toplumun özgürlük sürecini beğenmemektedir. Batı medeniyetine hayranlık duyan ve bu yaşamı arzulayan bir kişidir. Geleneksel süreçten gelen değerleri kabul etmez ve yanlış batılılaşma sürecinde görülen her türlü olayı yaşar. Batı hayatına olan merakı içinde bulunduğu ev ve yaşamdan nefret sürecini, bu nefret sürecide Avrupa'ya kaçışı getirir.

Bu dönem romanlarında eğitim amaçlı Avrupa'ya gidişler de görülür. Erkeklerin siyasi ve başka olaylar nedeniyle Avrupa'ya kaçışları da mevcuttur. Ancak romanlarda bir bayanın Avrupa'ya kaçışı sadece Seniha'da görülür.

> *"Bir hafta Seniha'dan ses seda çıkmadı. Fakat, yapılan tahkikattan epeyce şey öğrenildi. Madam Kronski'ye göre Seniha'nın Madam Kraft'la beraber Trieste'ye gittiği muhakkaktı. Zira, genç kızın ortadan kayboluşu ile, bu kadının İstanbul'dan ayrılışı bir güne tesadüf ediyordu. Cemil, bu esrarlı maceraya dair Faik Bey'den daha vazıh şeyler öğrendi.*

Kasım Paşa'nın oğlu hemen hemen başından beri işin içinde gibiydi. Seniha, iki aydan beri Avrupa'ya gitmek için hazırlanıyormuş; ne kadar elmasları varsa hepsini satmış; eline bin beş yüz liraya yakın bir para geçmiş; bu paranın bir kısmıyla giyime dair birçok eşya almış, hattâ bu alışverişlerin ekserisinde Faik Bey de onunla berabermiş." (s.126)

2.1.2.6.Eski-Yeni Çatışması

Batılılaşma süreciyle gelen ve eski yaşamda kendisine yer açmaya çalışan yeni yaşam, doğal olarak eski-yeni çatışmasına neden olur. Batılılaşma süreci birçok alana müdahale ettiği gibi "aile alanına da müdahale etmiştir, onun etkinliklerinin ve işlevlerinin ve etki alanını daraltmış ve bir ölçüde, muhtemelen başka herhangi bir toplumda eşi olmayan nesiller arası yabancılaşmayı ve gerilimi beslemiştir. Bu gelişmeler, ekolojik temelli, bir arada yaşama ve aileyle ilgili geleneksel modellerin alt üst olmasıyla birlikte gelişen suçun, cürümünün ve avareliğin çeşitli biçimlerini de ortaya çıkarmıştır." (Einsenstadt, 2007: 40) Bu süreçte yeni yaşamla geleneksel yaşam çatışır. Bu çatışmada kuşaklar arası fark çatışmayı belirginleştirir.

*"Son Arzu"*da Nuriyezdan, Sabih'in annesi Ziba hanımı evlilik konusunda ikna etmek için ziyaret eder. Nuriyezdan'ın bu ziyareti ve fikirlerini açıkça söylemesi Ziba Hanım tarafından hoş karşılanmaz. Bu ziyaret eski ve yeninin çatışma ortamını yaratır.

"— Kızım, görüyorum. Allah öğmüş yaratmış. Pek güzelsiniz. Asîl bir aileye mensubiyetinizi de inkâr etmiyorum. Fakat sizi pek şımarık, pek hoppala büyütmüşler. Tahsilinize diyeceğim yok. Lâkin terbiyenizde noksan görüyorum. Siz yaşta bir kız benim gibi anası yerinde bir kadının yanında bu kadar serbest serbest her hissini döküp de aşk ve alâkadan nasıl bahsedebilir? Benim gençlik zamanımda böyle bir hal işitileydi herkes bunu kıyamet kopacağına, Deccal çıkacağına bir işaret sayardı." (s.166)

*"Şıpsevdi"*de, değişim sürecinin yaşandığı unsurlardan biri olarak, zenginlerin toplum hayatındaki rolleri ve yaptıkları iyilikler üzerinedir. *"Şimdiki zenginler eski iyiliklerin ve hayır işlerinin kökünü kuruttuktan sonra hayrat yapmaktan büsbütün geri kalmadıklarını göstermek için sözüm ona, oraya buraya çeşmeler, yalaklar yaptırıyorlar. Erenköyü taraflarının mal sahipleri tarafından cömertçe yaptırılan bu çeşmeler gerçekten görülecek ve eskilerle yerlerini alanlar arasındaki cömertlik ve*

kudret farkını göstermekte ölçü olacak eserlerdir." (s.201) Doğu kültüründe çeşme denilince *"nakışlı, süslü, altınlı, üsluplu, uzun saçaklı, sayvanlı, geniş yalaklı, gürül gürül şarıltısıyla susayanların kulaklarını okşayan, yapanların adını rahmetle, minnetle"* (s.201) andıran eserler akla gelir. Bu sürecin değiştiği, şimdiki hayır sahiplerinin, *"Bir mecidiyeye bir ayna taşı, kırk kuruşa bir yalak, sıfır numara bir semaver musluğu, birkaç tuğla bir parça harç, bir günlük duvarcı yevmiyesi. Bir kuzu zinciri ucuna bağlı porselen dedikleri sırlı işlerden bir maşrapa…"* (s.201) şeklinde çeşmeler yaptırdıkları belirterek, hayır işlerindeki eski-yeni süreç okuyucuya verilir.

Eski ile yeni arasında değişim süreci görülen bir diğer unsur, gençlerin davranışları üzerinedir. Büyük anne Şeküre Hanım'ın bakışıyla değerlendirilen gençlerin davranışları, kendi dönemleriyle kıyaslandığında oldukça cüretkârdır.

> *"Biz gençliğimizde akşamüstü çarpılırız diye korkudan bahçedeki incir ağacının yanına bile gidemezdik. Bunlar gece yarısı döşeklerinden kalkıp galiba Fenerbahçesi'ni filan boyluyorlar. Ne çarpıldıkları var, ne bir şey. Bilmem yeni zamanın cinleri, şeytanları da insanlar gibi değişti mi ne oldu? Yoksa önceleri "Çarpılırsın, dışarı çıkma" diye bizimi aldatırlarmış? Meğer vaktiyle biz de ne alıkmışız, ne alık… Tadını çıkarmak için meğerse gencelip dünyaya şimdi gelmeliymiş. Böyle kurt kuş uykudayken döşeğini bırakıp Çiftehavuzlar'a, Fener'e gitmenin güzelliğini işte o zaman anlardık."* (s.212)

*"Şimşek"*te, batılılaşma süreciyle değişen yaşamda, kadınların davranışlarındaki değişimle eski-yeni mukayesesi yapılır. Nazikter kalfanın, Müfid'e anlatımıyla verilen bu kıyaslamada eski-yeninin değişim sürecini görürüz.

> *"—Onlar da sevgi vardı, gönül vardı, fedakârlık vardı: onlar bir yuva bellemişlerdi, onun üstüne titrerlerdi; onlar evlerinin taşını, toprağını bile severlerdi; hem de haysiyetli, azametli insanlardı; onlar hastaya bakmasını bilirlerdi; karşılarındakinin içinden geçeni anlarlardı; kabil mi, haddine düşmüş mü ki bir kocalı kadın, eskiden, böyle, geç vakitlere kadar sokakta kalsın, evdekileri merakta bıraksın. İnsanın başkalarını bu kadar üzmeye gönlü nasıl razı olur?"* (s.137)

Müfid'in, ahlaki değerler noktasında sergilediği davranışlarından hareketle bu davranışların eski ile yeni kıyası yapılır. Pervin, Müfid'i aldattığı için psikolojisini rahatlatma uğruna, aynı davranışı kocasının da yapmasını isteyen bir yapıdadır. *"Ah…*

kocam da bana böyle yapsa, kocam da beni aldatsa, bana cezamı çektirse… hem Müfid buna ne kadar muktedir. Müfid istese, Pervin'in en kıymetli arkadaşlarından biriyle onu aldatabilir. Pervin bunu biliyor. Fakat Pervin şuna da emin ki, Müfid bunu yapmaz, buna tenezzül etmez." (s.179) Pervin'i asıl rahatsız eden Müfid'in bu noktada ahlaki yüksekliğidir. Bu yükseklik sürekli Pervin'i ezer. Bu süreçte sergilenen davranış, *"eski kıymetler cetveline göre Müfid'in bu vefası ahlâkî bir tekâmül, yeni kıymetler cetveline göre hem biraz idrâk, biraz da irade eksikliğidir."* (s.179)

*"Kiralık Konak"*ta, batılılaşma sürecinin iki farklı dönemi verilir. Bu dönemlerde görülen batılılaşma kendi içerisinde eski ve yeni süreci oluşturur. Bu süreç verilirken, iki unsurdan yararlanılır. Bu unsurlardan biri insanımız, diğeri İstanbul'dur.

Yakup Kadri ilk romanı olan "Kiralık Konakta", "Tanzimat'tan sonra değişen yaşama biçimleri karşısında çevreye ve yakınlara yabancılaşmayı gündeme getirmiş, gençlerin bu değişimleri etkisinde kaldığını, böylece eski kuşakla yeni kuşak arasındaki, bir başka deyişle doğu ile batı arasındaki çelişkileri ortaya koy(ar)." (Lee, 1996: 122)

İstanbul'da iki devir yaşandığı, bu devirlerin *"biri İstanbulin; diğeri redingot devri"* (s.10) olduğu belirtilir. Osmanlıların hiçbir devirde "İstanbulin" devrinde olduğu kadar zarif, temiz ve kibar olmadıkları verilir. Tanzimat ile gelen değişim sürecinde yeni bir insan tipinin oluştuğu belirtilir. *"Tanzimatı Hayriye'nin en büyük eseri, İstanbulinli İstanbul Efendisi'dir. Bu kıyafet dünyaya yeni bir insan tipi çıkardı ve Türkler bu kıyafet içinde ilk defa olarak vahşi Asya ile haşin Avrupa'nın arasında gayet hususi yeni bir millet gibi göründü. Yaşayış ve giyiniş itibariyle Şimal kavimlerinden daha sade ve daha düşünceli olan bu millet, duyuş ve düşünüş itibariyle Akdeniz kıyılarındaki medeniyetlerin bir hulâsası şeklinde tecelli ediyordu."* (s.10) Değişim süreciyle insanımızda meydana gelen farklılıklarla, atalarından farklı bir görünümleri olduğu verilir. Çünkü *"bu beyaz pantolonlu, beyaz yelekli ve lüstrin kaloşlu Türkler, ince bir halattan ibaret endamlarıyla"* (s.11) kendinden öncekilere benzemeyen, farklı bir nesildir. Bu nesli eski nesillerle kıyasladığımızda *"Bunlar, boyunlarından ipekli bir mendille boğulmuş solgun benizleriyle onların cebir ve huşunetinden (sertliğinden, kabalığından) ürkmüş kimseler gibidirler. Hepsi de umumi işlerden çekinir, hiddetlerinde ve hazlarında ölçülü, namuslu aile babaları ve kibar konak sahipleri idiler."* (s.11)

Batılılaşama süreciyle görülen birinci nesilden sonra redingot dönemi başlar. Bu dönemde görülen değişim, eski değişim süreciyle kıyaslandığında her alanda düzensiz bir batılılaşma görüntüsü verir.

> *"Sonra redingot devri geldi ve redingotu içinden yarı uşak, yarı kapıkulu, riyakar, adi bir nesil türedi. Bu neslin en yüksek, en kibar simalarında bile bir saray hademesi hali vardır. Çoğu, İkinci Abdülhamit Han devri ricalinden olan bu adamların her biri bir hile ile efendilerinin arabasına binmiş seyisleri andırıyorlardı. Bunların elinde İstanbul'da konak hayatı birdenbire köşk hayatına intikal ediverdi. Ne yaşayışın, ne düşünüşün, ne giyinişin üslubu kaldı; her şey gelenek dışına çıktı; her beyni tatsız ve soysuz bir Arnuvo ve bir Rokoko merakı sardı; binalarımız, eşyalarımız, elbiselerimiz gibi ahlâkımız, terbiyemiz de rokokolaştı. Abdülmecit devrinin o ağır, zarif ve için için gelenekçi Osmanlılığından eser kalmadı."* (s.11)

Eski ve yeni süreç hakkında bir diğer değerlendirmeyi Naim Efendi yapar. Değişen yaşamla birlikte kendi dönemleriyle torunlarının dönemini kıyaslar. Bir gece torunu Cemil konağa sarhoş olarak gelir. *"Yürümek şöyle dursun, ayaküstünde durmaya mecali yoktu. Dışarıdan bir uşak koluna girmiş, adeta sürükleyerek bin bela alt katın mermer sofasında, bir kanepe üstüne oturtabilmişti. Cemil, bağırmakla hırlamak ve homurdanmak arasında birtakım sesler çıkarıyor ve muttasıl kusuyordu."* (s.84) Cemil'in bu halini gören Naim Efendi, *"Zavallı çocuklar, biz yine epeyce gün gördük, fakat onlar hiç göremeyecekler!"* (s.84) diyerek bu yeni neslin haline acır.

2.1.2.7.Anadolu'ya Bakış ve Anadolu'nun Bakışı

Milli Edebiyat dönemi romanlarında görülen özelliklerden biri romanlarda ele alınan konuların Anadolu'yla ilişkilendirilmesidir. Bu ilişkilendirme Anadolu insanını yansıtırken; bu insanların olaylara bakış açılarını, yaşamlarını yansıtması bakımından önemlidir. Dönemin romanlarında Anadolu, İstanbul ve Batı üçlemesi dikkat çeker. Yaşam, olaylara bakış ve batılılaşma sürecinde İstanbul, batı medeniyetine göre doğu konumundadır. İstanbul'un Batı'ya göre bu konumu, batı medeniyetine yönelişi, yaşayışı; Anadolu'nun yaşamından ve olayları değerlendirişinden çok uzaktır. Bu nedenle Anadolu'dan uzak İstanbul, Batı'nın kendisidir.

*"Küçük Paşa"*da Anadolu'dan İstanbul'a götürülen ve konak hayatında kısa bir süre yaşayan Salih, konağın paşası ölünce köyüne geri gönderilir. Bu süreçte köy halkı,

Salih'i giyiminden ve onu muhafaza eden paşadan dolayı Küçük Paşa olarak anılır. Salih'in köye dönüşüyle, köy halkının paşalık üzerine görüşleri verilir. Bu konuşmada paşalık ve padişahın atadığı memurlardan örnekler verilerek; aksaklıklar eleştirilir.

> *"— Paşalığı Paşalar değül Padişah verir, dedi. Padişah vermiş ise sahihdir. İsterse horoza da, keçiye de nişan takar; rütbe verir, kim karışır. Paşalar ilayık dediler, o da olsun buyurdu. Siz Padişahımız her rütbe verileni, görür, bilir mi sanırsınız, o ne görür, ne bilir, olan işlerin vebâli Paşaların boynunda kalır. Hiç Padişah görse hükümet konağı meydanında bir testi dikerek sabahtan akşama kadar kurşun atıp nişan talimi yapan, sokak aralarında at koşturup çocuk tepeleyen mutasarrıflar gönderir mi? Şehrin çayırlığında eşek döğüştüren, daha bilmem neler ettiren mutasarrıflar, kadılar, muhtar uzun Yuvan'a tokat vurmak için saldalyeden merdiven yaparak kulağından tutup omzuna çıkan ancah dört bucuk karış boyunda boyunda, kambur, cüce, soytarı gibi maskara memurlar gönderir mi? Estağfurullah, tövbe… Altın kafes içinde bulunan Padişah efendimiz dışarıda ne olup bittiğini bilir mi? Keleş Salih'in torununu Padişah paşa yapmış ise, kim bilir, belki elli yaşında bir adam sanmıştır. Moskof muharebesinde bulundu. Pilevne'de sekiz yerinden kurşun yedi, gülleden kurşundan gözünü kırpmaz çatal yürekli bir kumandan, bir kahraman mı dediler, ne dediler, o da "Paşa olsun" buyurmuştur."* (s.91)

Eserde şehir hayatı ve komşuluk ilişkileri köy hayatıyla kıyaslanır. Yaşam alanlarındaki değişimin, insanlar arasındaki ilişkileri yok ettiği belirtilir. "Büyük şehir bir tiyatrodur. İlkesel olarak senaryosu da itibar arayışına dayanır. Şehir insanlarının hepsi belli türde bir sanatçıdır aktördür. Kamusal yaşamda oynarken, doğal erdemlerle bağlarını yitirirler. Sanatçı ve büyük şehir uyum içindedir ve sonuçta ahlaki bir felakettir." (Sennet, 2002: 190) Şehir hayatında görülen bu tür ilişkiler, tabiatla iç içe olan köy yerlerinde tabiat unsurlarına rağmen görülmez. Şehir hayatının komşuluğu ve insandaki bazı değerleri yok ettiği vurgulanır.

> *"Şehirlerde bilhassa hükümet merkezlerinde bir duvar, ince bir tahta perde iki bitişik komşu arasında insan kardeşliğine mâni olabildiği halde, köylerde dağlar, dereler bile âşinalığa, dert ortaklığına ve insanca yardımlara aslâ hail olamazlar. Büyük şehirlerdeki komşuluklar ekseriya, birbirinin ahvalinden habersiz olan ölülerin mezar komşuluğuna benzerler."* (s.163)

İnsanı insan yapan vasıfların kıyaslanmasıyla birlikte; köy halkı ile şehir halkının vatan ve din konusunda da mukayesesi yapılır. Bu kıyas Anadolu'nun vatan ve din noktasında duyarlılığını gösterir. Bu duyarlılık daha sonraki süreçte Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasını sağlar.

> *"Sağlam bedenli yaratılmış, büyütülmüş üç oğlu askerden dönmeyen ak sakallı babanın ve ak saçlı ananın kendilerine muin verilen dördüncü alil oğullarını beslemek; yıpranmış vücutları, bükülmüş belleriyle takatlerinin üstünde çalışmak mecburiyetinde kaldıkları halde "Allah, din ve devlete zaval vermesin" diye dua ettiklerini görüp de vatan ve din sevgilerinin bu derecesine hayran olmamak mümkün mü? Evlât anası değil, asker anası olamayan bir köylü, kendisini Havva kızlarına mahsus zevklerin en mühiminden mahrum yaratılmış; kocası asker olmayan veya askere kabul edilmeyen bir kadın ise, dengesiyle evlenemeyerek onuru kırılmış, kadınlık hissi kaybolmuş sanır. Köylü kadını bir şehirli hanım gibi yurtseverlik edebiyatını bilmez. Fakat yurtseverliğin ta kendisidir."* (s.164)

*"Genç Kız Kalbi"*nde, İzmir'de yaşayan Pervin'in İstanbul hayatına özlemi yer alır. İstanbul her yönüyle arzu edilen mekândır. *"Şimdiye kadar beni en çok işgal eden şey, babamın memuriyeti yüzünden uzak yaşamaya mecbur olduğumuz İstanbul hayatı idi. Arkadaşlarımla en çok konuştuğum, yalnız kaldıkça en muazzez hayalim, hep ve yalnız, bu idi. Bana göre saadet, zevk, yani gıpta edilecek hayat, ancak İstanbul'da bulunabilir; zarafet, güzellik, şıklık ancak orada çiçeklenip gelişebilirdi."* (s.5) Pervin, İzmir'i bu yaşamın yanında ancak ikinci derecede bir şehir olarak görür. İnsan mutlu olmak istiyorsa; İstanbul, bu mutluluğu verecek tek şehir olarak görülür. Batılılaşma sürecinde Avrupa ve Avrupa yaşamı için duyulan bu özlem, *"Genç Kız Kalbinde"* İstanbul için duyulur. Arzulanan bu yaşam aynı zamanda kaçış temini oluşturur. Bu kaçış sürecini Yakup Kadri'nin *"Bir Sürgün"* romanında Dr.Hikmet'te de görmekteyiz. Pervin'deki İstanbul arzusu, Dr.Hikmet'te Paris'tir. Bu iki şahsın düşüncelerinden hareketle İstanbul Anadolu için Batı; İstanbul ise Avrupa için doğudur. Her iki kahramanda arzuladıkları mekâna ulaşınca, hayal kırıklığını yaşar.

> *"Bugün bir aydır İstanbul"dayım. Gençliğimin en nur senelerini geçirdiğim o muazzez İzmir de genç kızlığımın geliştiği gençliğin sonsuz emelleri ile çiçeklendiği o latif ve güzel bir gün gelip hayatına karışacağım diye*

saadetten çıldırdığım ve İstanbul hakkında kurduğum hayaller, emeller bu bir ay içinde ne zalim bir sukut ile mahvoldu. Daha geleli bir ay olduğu halde ne tedavisiz bir emel kırıklığı ile sakat harabım…" (s.5)

Pervin, hayal ettiği mekâna kavuştuğu anda hayal kırıklığı başlar. İstanbul'a kavuştuğu an Pervin'in dikkatini çeken, *"Vapurlardan çıkarılan un çuvallarıyla, sair eşya ile yüklü, bir tarafı en adi, hatta en sefil gazinolarla, kahvehanelerle kapalı birkaç arşın eninde bir rıhtımcık, sonra yük arabaları, kira faytonları"* (s.6) hayal kırıklığını yaratan ilk unsurlardır. Bu karışıklık Pervin'in hayalindeki şehrin, sıradan bir şark şehri olduğunu düşündürür.

Pervin, şehrin semtlerini değerlendirirken; birbirlerinden farklı olmadıklarını *"Galata ne ise Beyoğlu, Boğaziçi, hele İstanbul ondan başka bir şey değil…"* (s.7) şeklinde belirtir. Bu mekânlar özellikleri hayallerin yıkılmasında etkili olur. *"Mesela Beyoğlu, iki tarafa uzayan dar, pis sokaklarla yapılmış tek bir caddeden ibaret ki en geniş yeri on beş metreden fazla değil. Hele o Boğaziçi… Yalı çöküntüleriyle gözü tırmalayan baştanbaşa harabe… Rumeli sahilinde yeni birkaç binaya mukabil Anadolu sahili harap köyleriyle asırlık uykusunda ezilmiş gibi hareketsiz, hayatsız."* (s.7)

Pervin duygularından hareketle hayal ettiği ile bulduğu arasındaki farkı Paris örneğinden hareketle dile getirir. Pervin arzu edilen her unsura ulaşılınca, arzularda küçükte olsa bir değişimin olacağını, bu Paris bile olsa bu değişimin yaşanabileceğini belirtir.

"Bizim gibi ilk gençliklerinden itibaren ruhlarının bütün galeyan ve iştiyakıyla meftun oldukları güzellik ve zarafet hislerini edebiyatın hayat veren ziyalarıyla beslemiş ve tezyin etmiş yükseklerde uçan mevcutlar, hele benim olduğum gibi, senelerce mahrum ve uzak olduğu için geniş hayali ile süslediği bir şeye kavuşunca orası Paris gibi bir güzellik ve zarafet merkezi bile olsa, az çok inkisarıma uğrayacağı muhakkaktır; fakat bu İstanbul ve bahusus İstanbul'un bu hayatı… Aman Yarabbi… İnsanlıktan çıkmış bir behimiyet hayatından farkı yok, hem hiç, hiç…" (s.8)

Pervin'in hayallerini süsleyen İstanbul yaşamı, beklediği gibi çıkmayınca hayal kırıklığına uğrar. Anadolu'da yaşayan, İstanbul'a ve buradaki yaşamı hayal eden insanın içerisine düştüğü durum şu şekilde verilir:

"Bütün bu kalabalık içinde çölde, garip ve avare kalmış, yolunu şaşırmış bir seyyah gibiyim. O kadar yalnızım, o kadar kendimi herkesten ayrı, herkesten başka buluyorum ki yavaş yavaş kalbimi bir korku, acı, "Ne yapacağım, nasıl yaşayacağım?" korkusu harap ediyor. İzmir'de iken küçükten beri yaşadığım hayat içinde bütün emel ve saadetimi İstanbul'a bağlayarak geniş bir hayal içinde ümit ile süslü bir ömür sürüyordum. Buraya geldim, bütün bu ümitler, bu emeller, hepsi, ayrı ayrı bir rüzgârla kırıldı, döküldü, savruldu… Bitti… Hepsi bitti…" (s.18)

*"Aydemir"*de, Demir ile Hazin arasında geçen konuşmada Anadolu'da yaşanan sıkıntılardan hareketle, Anadolu'ya bakış verilir. Anadolu'nun içinde bulunduğu sıkıntılı durumun nedeni olarak fakirlik gösterilir. Demir bu milli sefaletin cehaletten kaynaklandığını belirtir. Bu iki unsur beraberinde getirdiği diğer sorunlar Anadolu'nun içerisinde bulunduğu durumun, oluşmasına neden olur. Bu sorunlara çözüm üretemeyen köylüler önce borçlanıp; sonrada bu borçları ödeyemeyerek, faizlerin altında ezildiklerine dikkat çekilir.

"…Bütün bunlar öyle bir silsile ki fakirlikte başlar, fakirlik ile biter!.. Mektep, ilim, muallim, doktor, ilâç, sağlığı koruma, hulâsa ilim ve fen ancak müreffeh bir muhit içinde yaşayabilirler. Hepsinin boş bir avuç, aç bir mide karşısında ne tesirleri olabilir? Fakirlik fakirlik! Anadolu'nun öldürücü hastalığı budur…" (s.15)

Demir, Anadolu'nun içerisinde bulunduğu sıkıntıların sebeplerini belirlemekle birlikte; bu sıkıntıların çözüm yolları hakkında da bilgi verir. Bu bilgiler neticesinde Anadolu, rahat ve mutlu bir yaşama doğru yol aldığı zaman, arzulanan bir Türk soyunu oluşturacağını belirtir.

"Para, servet! İşte Anadolu'nun hastalığının, cehaletinin, sefaletinin yegâne çaresi… Köylü, servet sahibi olunca o, emin olunuz kendiliğinden doktor arayacak, kendiliğinden mektep isteyecek, mektepte hak ve vazifesini öğrenecek, milliyetini tanıyacak, vatanını anlayacak ve istediğimiz gibi bir Türk olacak!.." (s.15)

"Çalıkuşu" romanında, Feride Anadolu'ya yönelen bir karakterdir. Bu yöneliş ilk olarak kaçış psikolojisiyle ortaya çıkar. ***"****Karman, ben sadece senden değil, senin olduğun yerlerden de nefret ediyorum."* (s.141) Feride, Anadolu'da neler yapacağını ve

nasıl hocalık edeceğinin heyecanını yaşamaktadır. Feride'nin Anadolu'ya atanma isteği müdür tarafından oldukça ilginç ve rastlanılmayan bir durum olarak değerlendirilir.

> *"— Amma yaptın ha! dedi. Gölünün rızasıyla Anadolu'ya gitmek isteyen muallimeye ilk defa tesadüf ediyorum. Ayol, biz muallimlerimizi İstanbul'dan çıkarıncaya kadar akla karayı seçeriz."* (s.134)

Feride'nin okul içerisinde yaşadığı bir tartışma, olayların değerlendiriş sürecinde Anadolu-İstanbul boyutu verilir. Bu tip yerlerin küçük olduğu, olayların çok çabucak duyulduğu; İstanbul'un bu yönüyle daha rahat olduğu belirtilir. Bu tür küçük yerlerde insanların davranışlarında daha dikkatli olması gerektiği vurgulanır. Feride'nin Anadolu'ya geliş sebeplerinin başında hür ve rahat olma arzusu isteği gibi çıkmaz. Toplumun yaşamını şekillendiren kurallar bu özgürlüğü sınırlandırır.

> *"Penceremin karşısında dimdik yükselen dağın manzarası ilk günlerde beni eğlendiriyordu. Fakat, ondan da yorulmaya başladım. İnsan, bu dumanlı yamaçların rüzgârı içinde saçı başı dağınık, etekleri uçarak dolaşmadıkça, yalçın kayalar üstünde, keçi yavruları gibi sıçrayıp eğlenmedikçe neye yarar?*
>
> *Nerede o, başımı alıp saatlerce kırlarda dolaştığım, bahçe kenarındaki çitlere değneklerle vurarak, sık yapraklı ağaçları taşlayarak kuş kaldırdığım günler! Halbuki ben, Anadolu'yu asıl bunun için istiyordum."* (s.154)

*"Yalnız Efe"*de, Tosun Dayı adlı şahsın hayatından hareketle Anadolu halkının içinde bulunduğu durum ve çektiği sıkıntılar verilir.

> *"Beş yetişmiş oğlunun hepsi Yemen'e gitmiş, hiçbiri geri gelmemişti. Bu ihtiyar, gelmemiş oğullarını düşüne düşüne eridi. Sapsarı oldu. Şimdi ölüyordu. Bütün çifti çubuğu kimsesiz bir ihtiyar kadıncağıza kalacaktı. Laf, buradan Anadolu'nun çektiği ıstıraba geldi. Halk daha içerilerde ot yiyor, çuval giyiyordu. Mısır koçanından yapılma ekmeği bile ömründe görmeyen Türkler vardı. Kaç yıl vardı ki, hayvanlar gibi ormanlarda, kırlarda kökleri topluyorlar, ince toprak killeri un gibi midelerine indiriyorlardı."* (s.29)

Köy halkı arasında geçen konuşmada, köylülerden birinin anlatımıyla Anadolu halkının fedakârlığına karşı yaşamlarında çektikleri sıkıntılar dile getirilir.

> *"Yemen, Arabistan kasaphanesi durdukça köylerimizde genç kalmıyor!" Bu pek doğruydu. Hepsi gözlerini yerlere indirdiler. Köyde, en aşağı iki dinç*

evladını Yemen çöllerinde kaybetmemiş aile yoktu! Sanki durmak, dinlenmek Türk'ün nasibi değildi. Bir savaş biterken biri çıkıyordu. Ha Mora, ha Sivastopol, ha Sırp, ha Karadağ, ha Moskof… Sonra bunlar yetmiyormuş gibi bir de Arabistan! Bu kadar fedakârlıklara karşı görülen zulüm! Çektiklerini hatırlayan köylülerin benizleri soluyordu." (s.29)

2.1.2.8.Yabancıların Bakışıyla Olaylar

Batılılaşma sürecinde yabancıları toplum hayatının her alanında görmek mümkündür. Osmanlının çok uluslu bir yapıya sahip olması ve azınlıkların varlığı, yaşamı birçok yönden etkiler. Özellikle batılılaşma sürecini doğrudan etkileyerek, hızlı bir batılılaşmanın yaşanmasına neden olur. Yabancılar özellikle Batı yaşam tarzının yayılmasına ve geleneksel yapıdan bozulmasına neden olurken; dönemin birçok meslek alanına da hâkimdirler. Yabancıların bu yaşamları ve olaylara bakış açıları dönemin romanlarına çeşitli açılardan yansır.

*"Jöntürk"*te, Ceylan ile Nurullah'ın görüşmeleri konusunda yabancıların olaya bakışı verilir. Despina ve Kiryaku romanda yer alan konak çalışanlarıdır. Ceylan ile Nurullah arasındaki görüşmeler, bu yabancıların tarafından doğal karşılanır. Onlara göre arada bir nişan olmasa da onlar nişanlı sayılırlar. Aile büyükleri olmadan da yalnız kalarak görüşebilirler. Rumların geleneklerinde bu tür ilişkilerin nasıl değerlendirildiği verilir.

"Despina ve Kiryaku nazarında Nurullah Bey'i Ceylan Hanım'ın nişanlısı addolunuyor. Rumların göreneklerine göre nişanlı demek adeta nikâhlı demek kadar hüküm götürür. Delikanlı nişanlısının evine girer çıkar, devam eder. Bazı ailelerde gece yattığı bile görülür. Bu yüzden Ceylan'ın Nurullah Bey'le buluşup görüşmesi zaten Despina ile Kiryaku'nun rahatsızlık duyacakları olağan üstü bir durum sayılmaz ki! Ceylan'a göre çekinmesini gerektirecek bir yani görülsün." (s.89)

Yabancıların bakış açısı zamanla toplumu etkiler ve toplumda bozulmalara neden olur. Rumların evlilik öncesi görüşmelere bakış açıları birçok sorunu da beraberinde getirir. Birbirlerini beğenen gençlerin serbestçe görüşmeleri *"zifafı, hem de henüz nikâhı kıyılmamış olan zifafı, elbette hızlandırarak, düğünden birkaç ay sonra eşinin ilk çocuğu dünyaya gelivermesi"*(s.89) çok rastlanan olaylardandır. Düğünden birkaç ay sonra dünyaya gelen çocuğun çok önemli olmadığını, çok fazla sıkıntı

yaratmayacağı belirtilerek; asıl sıkıntı düğünden önce olan çocuktur. Düğünden önce çocuğun olması birçok sorunun yaşanmasına neden olur. *"Bazen bu hadiseler düğüne dahi mani olur. Bundan o kadar facialar meydana gelir ki birçok gözyaşı pahasına oturur."* (s.89)

Ceylan'ın evlilik öncesi hamile kalmasıyla başlayan sıkıntılı süreç yabancıların bakış açısını görmemizi sağlar. Despina, Ceylan'ın hamileliğini *"A! Böyle şeyler olabilir, dünya yıkılmadı ya?"* (s.128) şeklinde basit bir olay gibi değerlendirip; teselliler vererek çocuktan kurtulmak için çareler önerir. Düşük yapmanın tek kurtuluş olduğunu söyleyen Despina'ya, Ceylan karşı çıkar.

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde, yabancıların aşk hayatına bakışını görürüz. Sofi, bayanın ihanet sürecini değerlendirir. Batılılaşma süreciyle gelen değişimin etkisiyle şimdiki bayanların hep dost tuttuğunu, bunun en güzel örneklerinin Beyoğlu'nda görüldüğünü söyleyerek; Huriye'nin düşüşünde rol oynar. Sofi'nin bu rahat bakışına göre evli bir bayana yapılmış olan aşk teklifi, ayağa gelmiş bir fırsat olarak görülür. Bu değerlendirişiyle Huriye üzerinde etkili olur ve Huriye'yi ihanete sürükler. Sofi, bu yasak ilişkiyi devam ettirmek için elinden geleni yapar. Belkıs'ın doğru yolu buldurma noktasında Huriye ile yaptığı konuşmaları, kıskançlığından yaptığını söyler.

*"Gün Batarken"*de, yabancıların Osmanlıdaki evlilik sürecine bakışını ve değerlendirişini görmekteyiz. İzmaru aşk hayatında önemli bir mesai harcamasına rağmen; Hulki Bey'in aşk teklifine evlilik şartını ileri sürer. İzmaru'nun tek amacı Hulki Bey'in mal varlığıdır. Bu nedenle nikâh hususunda taviz vermez.

> *"— Yok! Ben namuzlu karı. Beni metres olazayım, bir sene, iki sene sonra bırakazaksın. Mahala içeride kepaze olazayım. Niçin nikah yapmazsın?*
>
> *— Ah İzmaru! Evliyim onun için… Bekar olsaydım bir lahza tereddüt etmezdim.*
>
> *— Ne zarar? Sen Osmanlı.. Siz alıyor üç dört karı.. Hem de sizin karı bırakmak çok kolaylık var."* (s.58)

"Son Eseri"nde, Feridun, Kamuran ve Madam Angelz arasındaki ilişkide Madam Angelz aşk üzerine görüşlerini Meryem ana mefhumundan hareketle açıklar. Açıklamalarından Katolik olduğu anlaşılan Madam Angelz, *"Meryem" mefhumunun Katolik mezhebinde ve harsında oynadığı rolü anlatıyor. Protestanlık ile katoliklik arasındaki farkın sırf "Meryem ana" mefhumundan" geldiğini belirtir.(…)Hiçbir*

erkekle temas etmeden aşkı tatan kadın… Kadın olmadan ana olan kız. Bu mefhum biz katoliklere protestanların hiçbir zaman anlayamayacakları "Mistik" bir aşk mefhumu vermiştir. Yalnız bir katolik kadın hem bekâretini muhafaza eder, hem de aynı zamanda aşk kadehini son damlasına kadar içebilir." (s.99)

*"Acı Gülüş"*te, Uncu Ahmet'in evinin basıldığı akşam, civar konaklardan birinde misafir olan iki yabancı, bu baskın olayına bir anlam veremeyerek olup biteni anlamaya çalışır. Bu yabancılar için gayet doğal olan bu olayı anlamaya çalışırlar. Evin önünün neden bu kadar kalabalık olduğunu sorar ve içerdekilerin suçlarını öğrenmeye isterler.

"— Namuslu bir mahallede güzelliklerinin ticaretiyle geçinen kadınların bulunması istenilmez de…

— İstanbul'da bu gibilerin varlığını caiz gören namussuz mahalleler var mı?

— Hayır zannetmem.

— O halde bu kadınlar sanatlarını nerede icra etsinler?

— Hiçbir yerde.

— Demek adamakıllı bir yasak. Bu saçma." (s.48)

*"Şıpsevdi"*de, Avrupa'da geçim sıkıntısı içerisinde yaşayan Mc Ferlan'ın doğuya gelerek zengin oluşundan hareketle, Avrupa insanının bize bakışı yer alır. *"Frenkler Türklere "fataliste" adını verirler (kaderci). Bu kelimenin anlamı her şeyi kadere ve kısmete bağlayarak çaba harcamadan, tam bir tevekkül içinde yaşamak demektir. Doğruyu görme yeteneğimiz o kadar kapanmış ve böyle olmaktan öylesine hoşlanmış bulunuruz ki kader ve kısmet hakkında birkaç doğru söz söylemek bile buna cesaret edenleri en şiddeti eleştiri belâsına uğratır. "İş olacağına varır" sözü her işte felsefe formülümüzdür."* (s.256) İnsanımızın birçok işindeki bu felsefi bakış, Avrupa insanının kendi işlerini değerlendiriş çizgisinden çok uzaktır. Yabancılar bizim için: *"Türk baba abanî sarığıyla dükkânında uyuşuk bir halde oturur, müşteriyi çekmek ve kandırmak için Avrupalılara özgü olan ticaret külfetlerinden hiçbirine aldırış etmez, başvurmaz. Çünkü neden boş yerde zahmete girsin? Kısmetse müşteri kendi ayağına gelip onu bulur. Kısmetten fazla hiçbir şey olmaz. Güneş parıldar, yağmur şarıldarsa Türk baba ektiği ekinin ürününü alır. Zavallının yüzü güler. Olmazsa kıtlığa boyun*

eğer. Tanrım aletlerinin düzeltilmesini, tarlalarını sulamak üzere kanallar açmayı hiç düşünmez. Kuraklık yıllarında göstereceği biricik çalışma girişimi, olsa olsa, birkaç yağmur duasına çıkmaktır." (s.256)

*"Şıpsevdi"*de kadınların bilinçlendirilmesi noktasında yabancı bir kadının bakışıyla insanımızın değerlendirilişini görürüz. Şeküre Hanım'ın ölümü nedeniyle, Doğu Akademisi'nin başsağlığı mesajını iletmek için Madam Şehin gönderilir. Madam Şehin bu ziyaret esnasında bir konuşma yaparak, kadınların toplumdaki yerini değerlendirir. Bu değerlendiriş yabancıların bakışını yansıtır.

> *"Analarınızdan gördüğünüzün dışında bir eğitim okulunuz yok. Erkekleriniz sizin için okuma yazmayı gereksiz görüyorlar. Böyle bilgisizlik gölgesinde bırakılışınız maksatlı… Bu gerçek meydandayken bazı yeni fikirli erkekleriniz sizin akıl ve bilgi noksanınızla eğlenmekte, evlenmek için bizi, yani Frenk kadınlarını seçmekte nasıl bir vicdan yetkinliğini buluyorlar? Milletinin kadınlarını hor görüp yabancı kadınlarıyla evlenmekte şeref arayanlar, bu hareketlerini övünme neden sayanlar gülünç ve hasta düşünceli insanlardır. Çoğunluğu düzeltmeye bakmalı. Bir-iki kural dışı örnekten, böyle Türklü Frenkli alacak aileden ne çıkar? Önce kadın, ana yetişmeli ki sonra her meslekte erkek yetişsin."* (s.350)

*"Çalıkuşu"*nda, Feride'nin İstanbul'da değil de Anadolu'da hocalık yapmasına yabancıların bakışı verilir. Kristiyan, Feride'nin Anadolu'da olmasına bir anlam veremez. Mösyö Piyer For, bu davranışı anladığını ve genç neslin bir değişim sürecinde olduğunu belirtir.

> *"Benim bundan çıkardığım netice şudur ki, İstanbul'da iyi bir garp terbiyesi görmüş bir yeni genç kız nesli vardı. Bunlar Loti'nin dezanşante'leri gibi faydasız spleen'lerle kendilerini harap eden nesilden bambaşka bir nesle mensupturlar. Onlar, aksiyonu boş hayale tercih ediyorlar ve İstanbul'daki refah ve saadetlerini bırakarak kendi istekleriyle Anadolu'yu uyandırmaya geliyorlar. Ne güzel, ne ulvî bir feragat numunesi ve benim için ne bulunmaz bir makale mevzuu. Türklerin uyanışından bahsederken müsaadenizle sizin adınızı da zikredeceğim matmazel Feride Çalıkuşu."* (s.244)

*"Salon Köşeleri"*nde Lydia, erkeğe, süse ve hayatta insanın üzerine düşen görevlere dair fikirlerini Şekip ile paylaşır. Lydia'nın bu konulardaki düşünceleri,

insanımızın düşünmesi gereken fikirlerin ve yapması gereken davranışların yabancı bir bayan tarafından söze dökülmesidir. Lydia, Şekip ile şakalaştıktan sonra *"…şunu da itiraf edeyim ki aşk nedir anlamak konusundaki yeteneksizliğim ölçüsünde bir eksikliği erkeklerin zarifliklerine özen göstermeye olan zorunlulukları karşısında da hissetmekteyim. Bana öyle geliyor ki bir erkeğin başka görevleri, başka arzuları, başka işleri olmalı; bir erkek memleketinin, milletinin büyüklüğüne, şeref ve yükselmesine hizmet etmeli; insanlığa, insanlığın ihtiyaçlarına yardım edebilecek şeyler aramalı, bulmalı…"* (s.54)

Lydia'nın, Şekip Bey'e karşı takındığı tavır ve batı medeniyetini övücü sözlerine yer verilir. Lydia, *"Avrupa görmeyenlerin yarı vahşi sayılacağını, sözlerinin tamamıyla boş ve yararsız"* (s.92) olacağını belirtmesi, yabancıların bakışını yansıtır.

Lydia ile Şekip arasında Türk edebiyatı üzerine yapılan konuşmada yabancıların bakışı yer alır. Lydia'nın *"Osmanlı Edebiyatı neden ibarettir?"* (s.126) *"Daha doğrusu bir Osmanlı Edebiyatı var mıdır?"* (s.126) sorularına Şekip Bey açıklama getirir. Açıklamaları tatmin edici bulmayan Lydia, açıklamalarıyla yabancıların Türk edebiyatına ve toplumsal hayatına bakışını yansıtır. Türk edebiyatında Binbir Gece Hikâyeleri'nden başka bir şey olmadığını, bir kurumda ve bilimsel bir toplantıda Türk gençlerinin görülmediğini belirtir. İstanbul'a gelen yabancıların Ermeni ve Rumlardan başka kimseyle yakınlık kuramadıklarını söyler. Bu gelişmeler karşısında Türklüğün ve Osmanlılığın ne olduğunu sorar. *"Toplumumuzun uygarlığa hizmeti, yeri neden ibarettir? Fikirlerimiz, hislerimiz, terbiyemiz, ilerlememiz ne ölçüdedir?"* (s.126) Bu soruların öğrenilmesinde bir araştırma yapıp bilgi edinmenin mümkün olmadığını vurgular.

Lydia, Türklerin kendilerini tanıtamadıklarını, Türkler hakkındaki bilgilerin Rumlardan, Beyoğlu'ndaki yabancılardan sorarak öğrenmek zorunda kaldıklarını söyler. Yabancılar, Türkleri nasıl anlatırsa öyle tanındığını belirtir. *"Toplum içinde genç Türkleri görsek, eğitim derecelerini ve yeteneklerini, bilgilerini takdir etsek, sözüme darılmayın sakın, Türklerin kültür seviyelerinin çok düşük olduğu hakkında sabit olan görüşe inanacak çok fazla yabancı bulamazsınız…"* (s.127)

Lydia, Şekip'ten hareketle Türkleri tanımlar. Bu tanımlamada doğu ile batı gençlerini kıyaslayarak verir.

"Türk olarak mesela ben yalnız sizi biliyorum. Çok güzel, çok hoş… İleridesiniz, bilgilisiniz, uygarsınız… Fakat sonra sizin gibi yüz tane de Rum, Ermeni ve Levanten tanıyorum. Siz, yani Türklük, Osmanlılık yüzde bir oranında kalıyorsunuz ve sizin uygarlık ve ırki varlığınız hakkında gösterebileceğiniz bir kanıt yüz taraftan çürütülüyor…" (s.127)

*"Bir Sürgün"*de, Dr. Hikmet'in yaşadığı hayattan kurtulma arzusu verilir. Bu arzuyla İzmir limanında bulunan Messagerie Maritime adlı gemiye son anda binerek, yaşadığı mekândan kurtulur. Dr. Hikmet'in gemiye son anda binmesi yolcuların dikkatini çeker. Bu esnada yabancıların bakışıyla olayların değerlendirildiği görülür.

Yolculardan biri Türkler arasında tek tük iyi insanların olduğunu ve insanların gördükleri eziyetlere dayanamayarak kaçtıklarını belirtir. Bu değerlendirmeye açıklık getirmek isteyen bir diğeri; bu tespitin doğru olduğunu belirterek; açıklama yapar. Türklerin, *Jeune Turc*: *Genç Türkler*; *Vieux Turc: Yaşlı Türkler* olmak üzere ikiye ayırır. *"İdare ve kuvvet "Vieux Turc"lerin elindedir. Ve bunların başında malûmunuz olan kızıl sultan vardır. "Jeune Turc"ler, el altından mütemadiyen bu rejimi ve bu adamı devirmeye çalışırlar. Yakayı ele verenlerin hali yamandır… Ya boyunlarına bir taş bağlanıp denize atılırlar veyahut yeraltı zindanlarında prangaya vurulurlar. Bazıları da bir kolayını bulup soluğu Avrupa'da alır. İşte, deminki yolcu da bunlardan biri olsa gerektir."* (s.29)

Başka bir yabancının değerlendirmesi ticaret üzerinedir. Osmanlının ticaret ve medeniyet hususunda geri kaldıklarını ve bu unsurların yabancı kaynaklı olduğunu belirtir. Osmanlı yaşayışını, Orta Çağ yaşantısı anlamında *"vusta"* tabiriyle nitelendirir. **"***Halkın yüzde doksan beşi okuma yazma bilmiyor. Kurunu vustanın en koyu karanlıklarında yaşıyor. İstanbul'da olsun, İzmir'de olsun, gelip geçerken şöyle medeniyet namına ne görüyorsanız bunların hepsi Hıristiyan unsurların eseridir. Türkiye'den Rumu, Ermeniyi ve Avrupalıları kaldırınız, bütün memlekette ne yatacak bir tek otel, ne oturacak bir tek gazino, ne de bir mendil almak için tek bir mağaza bulursunuz. Osmanlı İmparatorluğu baştanbaşa bir çöl haline girer. Türk'te kafa mı dediniz, nah!"* (s.30)

Dr. Hikmet'in yolculuk esnasında bir papazla konuşmasında, papazın eğitim sistemimiz ve çocuk terbiyemiz üzerine görüşleri verilir. Dr. Hikmet'in arzuladığı hayata yaklaşmasıyla, heyecanlanır ve *Monte Kristo*'nun nerede olduğunu sorar.

Papazın bunu neden merak ettiğini sormasıyla, Dr. Hikmet "*bir çocukluk hatırası… İlk okuduğum kitap Alexandre Dumas'nın Monte Cristo'sudur."* (s.42) cevabına papaz, önce Alexandre Dumas'ı sonrada bizim kültürümüzü eleştirir.

Papaz, Alexandre Dumas'ı hokkabaz, "Monte Cristo"yu başından sonuna kadar uydurulmuş kötü bir masal olarak nitelendirir. Dr. Hikmet'in çocukluğunu bu tür yararsız kitaplarla geçirmiş olmasına da bir anlam veremez. Bu tür kitapların okunmasına, anne ve babasının buna müsaade etmesine anlam veremediğini belirterek, eleştiriler yöneltir. *"Doğrusu, sizin memlekette terbiye usulü kökünden ıslaha muhtaçtır. Ailede olsun, mektepte olsun genç dimağlar vahşi otlar gibi kendi hallerine bırakılmıştır. Bizim müesseselerimiz bir dereceye kadar bu facianın önüne geçmeğe çalışıyor. Fakat hükûmetin bin türlü draconien tedbirlerle sizlerin bunlardan istifade etmenize mani oluyor. Sizi zorla Hıristiyanlaştıracağımızdan mı korkuyor, nedir? Bu korku yüzünden Türk gençleri öbek öbek Farmasonların kucağına düşüyor veyahut bütün iptidaî mahlûklar gibi ağaca, taşa, güneşe tapıyor. Çünkü inanmak insanlar için ezeli bir ihtiyaçtır. Gerçek Tanrının yolunu bulamayanlar tabiatıyla birtakım düzme uluhiyetlere doğru saparlar."* (s.43) Bu sapmalar neticesinde doğru yoldan uzaklaşmanın yaşanacağı ve bu uzaklaşmanın da çöküşü yaşatacağı belirtilir.

Dr. Hikmet'in Paris'te katıldığı bir baloda Comtesse adlı bayanın, eğitim ve evlilik üzerine görüşlerine yer verilir. Hikmet'in doktor oluşuna hayret ederek, *"Ne doktoru? Hayret; demek Türkiye'de hekimlik tahsil edilebiliyor."* (s.145) şeklinde açıklama getirerek bu bilgiyi öğrendiği için memnuniyetini dile getirir. Comtesse evlilik konusunda aklına takılan soruları Hikmet'e sorarak cevap almak ister ve bu konuda görüşünü belirtir. *"Türk erkeklerinin birçok kadınla birden evlendikleri doğru mu? - Yalnız dört taneye kadar öyle mi?- Bu hak kadınlara da verilmiş midir?"* (s.145) Bu hakkın kadınlara verilmemiş olmasını haksızlık olarak görür.

Dr. Hikmet, geçirdiği kötü günler neticesinde hastalanır. Bu süreçte tanıştığı Dr. Pienot'un batı medeniyetine bakışı verilir. Garp medeniyetinin acımasız olduğunu, parasız ve kimsesiz bir insana tedavi imkânı bile vermediğini belirtir. Buna rağmen Batı'nın, *"kendini, hayrın, şefkatin, insaniyetin, içtimaî muavenet fikirlerinin"* (s.258) kaynağı olarak gördüğünü söyler.

Batı insanın yaşadığı sistemi eleştirmesi bakımından önemli olan Dr. Pienot, Batı'nın sağlık sistemi ve bu sistemin yapısı hakkında değerlendirmelerde bulunur.

"Her tarafta, klinikler, sanatoryumlar, hastaneler, dispanserler… bunlar arasında zenginlere mahsus olanlar var; fukaralar için açılmışlar var. Fakat ben, kaç defa, hastalarımdan biri için bunlardan istifadeye kalkıştımsa, daima hepsinin kapısını suratıma karşı sımsıkı kapanmış buldum. Her müracaatımda, ya hiç boş yatak yoktur, birkaç zaman beklemek lâzımdır veya bahsedilen hastalığın tedavi yeri orası değildir; başka bir kapıya vurmak icap eder. Yahut da, bazı defa, hastayı çok gecikmiş bulurlar. 'Bunu bizim başımıza ne diye getiriyorsunuz? Görmüyor musunuz ki, yapacak bir şey kalmamıştır' derler." (s.258)

Dr. Pienot, Avrupa medeniyetinin tarihteki oluşumunu anlattıktan sonra, Batı kültürünün ve bu kültüre ait öğelerin kökenine inerek, bu öğeleri nereden alındığını belirtir. Bu kültürün bir medeniyetler birleşmesi olduğunu, ancak içinde yaşattığı vahşi kimliği sürekli muhafaza ettiğini vurgular. Avrupa'nın, ilim ve sanat hayatına ait unsurları ayırdığını, birbirine karıştırmadığını belirtir. Avrupa'nın içinde barındırdığı vahşi kimliğin dünyanın dört bir yerinde görevini yerine getirdiğini belirtir. Avrupa'ya yeni koloniler katmak için katliamlar peşinde olduğunu söyler.

"Bir şarklı için Avrupa, her şeyden evvel bir art ve ilim diyarıdır. Fakat, burada, art ve ilim cevheri itibariyle Avrupaî değildir… Bu, tamamiyle Greko-Lâtindir. Gene bir şarklıya Avrupalıdan bahsedildi mi, derhal onun ahlâki ve terbiyevî faziletlerini düşünür. Bu faziletler de Avrupalının kendi malı değildir. Tamamiyle müsteardır. Onlar, bütün bu hissî unsurları nefret ettikleri samî dinlerden almışlardır. Onun için, meselâ, bir Nietzsche, merhamete, şefkata, insan severliğe -ne bileyim?- bizim ahlâkî fazilet telâkki ettiğimiz şeylere, topyekün Yahudi icadı namını verirken ve bunların Avrupalıyı zaafa düşürdüğünü, çünkü, bu ahlâkiyatın, köle ahlâkiyatı olduğunu söylerken yanılmıyor. Bir Avrupalı sıfatiyle hakikatin tam kendisini ifade ediyor. Fakat, Cermen filozofu, Avrupalı; bu yabancı tesirlerle soysuzlaşacak diye nafile telâşa düşüyor. Avrupalı, hayat ile sanatı, hayat ile imi, hayat ile ahlâkı birbirinden ayırmıştır. Sanatı sanatkârlara ilmi âlimlere, ahlâkı ahlâkiyatçılara bırakmış; realite sahasında gene bildiğini; ırkî seciyesinin kendisine emrettiğini yapıyor. Ve hâlâ yırtıcı mahlûk asaletini muhafaza ediyor ve yeryüzünde artık avlanacak eti tatlı, zayıf hayvanatın sayıyı gittikçe azaldığı için, Afrika'da, Okyanus

adalarında, Hint'te, Çin'de insan avına çıkıyor. Arkada filozoflar yazadursunlar; sanatkârlar yapadursunlar; âlimler düşünedursunlar. Yeni icatların kendisine verdiği imkânlar sayesinde, Avrupa'nın koloni orduları taraf taraf fetihler ve katliâmlar peşindedir." (s.260)

*"Efruz Bey"*de Ahmet Bey, yaşasın hürriyet diyerek bağırır ve eski yönetime lanetler yağdırarak insanları etrafında toplar. Bu kalabalık eşliğinde Ahmet Bey, evine bir kahraman gibi getirilir. Evdekilerin bu olaya anlam veremedikleri gibi, hürriyet ne olduğunu da birbirlerine açıklamaya çalışırlar. Bu açıklamalardan birini de evde çalışan Rum kızı Despina yapar.

"Hürriyetin ne olduğunu çapkın, pekâlâ biliyordu. Sokaktaki gürültüden, bağrışmalardan hiçbir şey anlamayan Bolulu aşçıbaşına demin hürriyetin anlamı: "Sizin hanımlar da bizim gibi olacak artık! Hürriyet bu demek!" diye anlatmıştı." (s.23)

2.1.2.9.Siyasi Değişim ve Batılılaşma

Avrupa'da görülen yenileşme ve çağdaşlaşma süreci ve bu süreçte oluşan fikirler, Osmanlı aydınını etkiler. Batılılaşmanın ilk hamlesi olan Tanzimat'la, aydınlar kısa süreli olarak Batı'yı görür ve tanıma imkânı bulur. Bu Avrupa'yı tanıma süreci zamanla değişir. **"**Tanzimat'ın ikinci kuşak ve onu takip eden aydınlar ise öğrenim için Avrupa'ya gönderilmiş, ya da Jön Türklerde olduğu gibi Osmanlı ülkesinden kaçmak zorunda kalanlardı. Onlar Avrupa'yı biraz daha yakından tanıma fırsatını bulacaklardır. Fakat onlar açısından da Avrupa, öncelikle öğrenilmesi gerekli bir uygarlıktı. Çünkü kent yaşamı ve kentlerdeki alt yapının Osmanlı toplumuna göre çok ileride olması bir anlamda kültürel açıdan tam bir şaşkınlığa yol açabilecek kadar farklıydı. Bu koşullar altında Avrupa'ya giden aydınlar Avrupa'nın bilime ve teknolojiye olan güveninin bir yansıması olarak *pozitivist düşünce* akımlarına maruz kalmakta ve bunu benimseyerek ülkeye dönmekteydiler." (Demirtaş, 2007: 407) Aydınların değişen bu bakış açısı zamanla ülkenin siyasi sürecine yansır.

"Osmanlı devlet adamlarında siyasal zekâ işin pratiğini çok iyi bilme, beraberinde çok derin bir siyasi felsefe anlayışı getirmiyor." (Mardin, 1997: 154) Aydınların batılılaşmayla değişen siyasi düşünceleri geleneksel yapıdaki devlet

adamlarının bakış açısıyla çelişir. Bu çelişki ve doğurduğu çatışma dönemin romanlarına yansır.

*"Jöntürk"*te Ceylan, Nurullah'ı nikâha ikna edemeyince; Nurullah'tan intikam almak için dönemin siyasi şartlarından yararlanarak plan yapar. Plan, siyasi sürecin getirdiği baskı ve sansür üzerine kurulur. Ceylan, Nurullah'ın nikâhının kıyıldığı gün evin boş olmasından faydalanıp yasaklı olan kitap, gazete ve dergileri Nurullah'ın çalışma odasına yerleştirerek, ihbar eder.

> *"Ceylan, o gün gündüzden kendi babasının kitap odasına girerek bir takım kitap, broşür ve evrakı büyücek bir torbaya yerleştirmişti. Bu kitapların bu broşürlerin ve evrakın içeriklerinin ne olduğunu anladınız ya? O zamanlara göre tamamen zararlı görünen şeyler evvela merhum Kemal Beyin eserleri ki, bire kadar hepsi zararlı ve yasaklanmış eserler! Ziya Paşa'nın Girit Zafernamesi, Harabat'ı. Harabat, Arabi, Farisi, Türkçe yazılmış önceki eserlerinden oluşan bir dergi olması nedeniyle Ziya Paşa'nın eseri sayılmaz. Onun yalnız bir önsözü vardı. İçinde de politikaya dair bir kelime bile bulunamaz ise de yasaklanması için Ziya Paşa adına sahip olması yeterli değil midir? Ta, Şinasi zamanında toplanmış olan Tasvir-i Efkar koleksiyonundan alınız da Kemal ve arkadaşlarının, Avrupa da yayınladıkları Muhbir ve Hürriyet koleksiyonlarına varıncaya kadar hep torbaya girdiler. Sonradan, Ahmet Rıza Bey'i'in, Murat Bey'i'in vs. Jön Türklerin Avrupa'da, Mısır'da yayınladıkları gazeteler de torbaya girdiler."* (s.166)

Ceylan'ın bu intikam arzusu şahısların fikirlerinde değişim yaşanmasına neden olur. Kazım Bey, ateşli bir Jön Türk iken ihbar olayı onun gizli bir hafiye oluş sürecini başlatır. "Özerklik arayışı kişinin kendi rızasıyla da olsa engellenirse, artık derinlerde saklı bir özerklik kalmayacaktır. Bunun yerini, kişinin onu ezen otoriteyle özdeşleşerek güç aramaya çalışması alacaktır." (Gruen, 2004: 44) Jön Türklerden çekinen ve kendi halinde yaşayan Kaşif Efendi, ihbar sonrası Jön Türklerle bağlantı kurar. Kaşif Efendi doğal olarak Jön Türklerin arasına karışır. Onların sırlarına vakıf olarak, mükemmel bir Jön Türk olur.

"Jön Türk romanında, gerçekte bir Jön Türk olmadığı halde, kendisini kıskanan serbest düşünceli bir kızın jurnali üzerine tutuklanıp Akka'ya sürgün edilen Nurullah'ın macerası anlatılır. Aslı araştırılmadan yapılan bu sürgün dolayısıyla yazar, II. Abdülhamit döneminin idare anlayışını tenkit eder." (Balcı, 2002: 87) Osmanlının

içerisinde bulunduğu bu durum yıkım sürecinin habercisidir. Yabancılarda bu sürecin yaşanıldığının farkındadır. Bu yıkım sürecinden tek kurtuluş çaresi olarak Jön Türkler görülür. Yabancıların bu tarzda bakışını Nurullah'ın yakalandıktan sonra Akka'ya sürgününde görürüz.

> *"Nurullah Bey, Akka'ya sürüldükten sonra burada genel bir sevgi ve saygı görmeye başlar. Burada tanıştığı mösyö Caen, "Osmanlı'nın haline acırcasına konuşup, uçurumun ta kenarına kadar gelmiş olan bu memleketi kolundan tutup kurtarabilecek bir kuvvet var ise o da Jön Türklerdir derdi."* (s.209)

Nurullah'ın Akka'ya sürgünü büyük yankı uyandırır. Onun fikirlerini ve İslam hukukunu merak eden Avrupalılar, onun bilgilerine başvurarak; aldıkları bilgiler ışığında İslamiyet ve medeniyet karşılaştırması yaparlar. İslamiyetin, medeniyetle aynı gerçekleri içerdiğini öğrenince fen, felsefi ve edebi konularda fikir paylaşımında bulunurlar. Konuşulanlar arasında en önemli konu siyasettir.

> *"Hele siyasetle uğraşanlar istibdat hükümetinin yaptığı baskılara, işlediği suçlara ve halkın durumuna dair Nurullah'tan önemli haberler alıyorlardı ki, diğer taraftan Avrupa'da ki Jön Türklerin yayınlarını bunlar doğrulayarak, siyasi gazetelerde ateş püsküren uzun şiirler yayınlanıyordu. İstanbul'da Yeni Osmanlıların hücumlarına karşı koymaya mecbur olan hafiyeler, bu ilerlemeye karşı neye uğradıklarını bilemiyorlardı."* (s.232)

*"Yaban Gülü"*nde, dönemin siyasi baskısının yer aldığını görürüz. Rahmi Bey, Abdülhamid döneminin siyasi hükümlülerindendir. Eserde Rahmi Bey'in *"İradeiseniye ile İstanbul'a gidiyoruz."*(s.16) sözleri büyük bir müjde niteliğindedir. *"Zira Rahmi Bey Sultan Hamidin izni olmayınca İstanbul'a gidemiyenler meyanında bulunan ekâbirdendi."* (s.16)

*"Ateşten Gömlek"*te, siyasi olaylar içerisinde kadını görürüz. İzmir'in işgalini protesto için Cuma günü yapıla meşhur Sultanahmet Mitingi verilir. Bu miting uyuyan insanımızın kendine gelişidir. Mitingde kadınların sayısı ve içtenliği dikkat çekmektedir.

> *"Arkalarında hangi zamana ait olduğu bilinmeyen garip setreler, redingotlar içinden hafif, buruşuk boyunları yükseliyor, gözlükleri altından yaşlar beyaz sakallarına alenen akarak ağlıyordu. İpekli bol çarşafları içinde buruşuk yanaklarına yaşlar akarak nineler geliyor. Sarılı kırmızılı basma*

entarisinin yeni çarşafından fırlamış, yeminilerinin oyaları görünen küme küme, gözleri kırmızı, yüzleri Fransız İhtilali'nda Versailles'a hücum eden kadınlar alayının tablosu gibi o kadar çok kadın var ki …" (s.27)

*"Handan"*da, siyasi süreç ve bu süreçte beliren olayları Refik Cemal'in, Server'e yazdığı mektupta görürüz. Refik Cemal, yurtdışına gönderilmesini Cemal'e mektubunda bildirir. Refik Cemal bu süreci Neriman'ın doğumu sonrasına erteleyerek, Neriman'ı da beraber götürmenin hesaplarını yaparken; yurtdışına gönderilmeyi kabul etmediği takdirde olacakları da düşünür. "*Ya bunu istemesem ne olacaktı? Belki tevkif, belki hapis ve belki de ölüm! Bu düşünceler zihnimden geçerken zavallı Nazım'ın boynunda ip takılı müthiş hayali gözümden geçti."* (s.26)

*"Seviyye Talip"*te, Fahir'in İngiltere'de bulunduğu süreçte Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve oluşan özgür ortamı, Fahir hayalinde yaşar. *"Meşrutiyet ilân edilince ana toprağımdan gizli bir el geldi, kalbimi kavradı. Gözlerimi kapar, bazen bir şimendüfer penceresinden görülüveren izbe bir sokakta, çatıları birbirine değecek kadar eğilen evlerin kapılarında yalınayak, yırtık, basma entarili, çamurlarda oynayan küçük grupları gördüm."* (s.12)

*"Seviyye Talip"*te, siyasi süreç neticesinde insanımızın bakışında oluşan değişim görülür. Fahir, Macide'nin bakışından hareketle "vatan" fikrine açıklık getirmeye çalışır. Macide'nin bakışında yer alan ve dünyayı *"Müslümanlık, Hıristiyanlık olarak dünyayı ikiye"* (s.19) ayıran fikrin yanlış olduğunu belirtir. Fahir bu bakış açısını, *"Vatan ile dinin birbirleriyle ilgili olmadığını, bir Rum, bir Ermeni Osmanlı, bir Türk, bir Müslüman Osmanlı kadar vatanı sevebileceği,"* (s.19) fikrini vermeye çalışır.

Fahir, Batı hayatının yanlışlıklarından kendini korumaya çalışır, fakat başarılı olamaz. Bu düşüşüne üzülüp, değerlendirmeler yaparken; dönemin siyasi süreciyle ilgili bir gazetecinin öldürüldüğünü öğrenir.

"Ortalık, "Serbestî" başyazarının öldürülüşü ile çalkalanıyor. Fakat bende politikaya karşı tuhaf bir doymuşluk var." (s.117)

*"Son Eseri"*nde, Feridun Hikmet ile İbrahim arasında siyasi süreç hakkında geçen konuşma yer alır. Bu konuşmada İbrahim fikirlerle yeni bir ülke yaratma idealinde olan insanların temsilcisidir. Bu uğurda ölmeden dönerse gazi, ölürlerse şehit düşüncesiyle hareket eder. İbrahim'in yeni bir ülke kurma sürecine Feridun, *"İbrahim, sen öyle bir konuşuyorsun ki maazallah bütün memleket senin gibi düşünse belki yüz*

binlerce senenin tecrübesi ile birikmiş ahlâk kaideleri ortadan kalkacak, bir cemaati birbirine yapıştıran, bir kül halinde, ahenk içinde yaşayacak ananelerden eser kalmayacak. Her fert kendi başına kendi "kanun"unu icad edecek. Buna inkılâp değil "anarşi" derler yavrum. Çok şükür ki sizin zihniyetiniz bir memlekette daima kısa bir zaman için hâkim olur, olmazsa dünya arapsaçına döner." (s.82) Feridun Hikmet bu düşünceden hareketle İbrahim'i *"Korkutuyorsunuz; çünkü siz çökmüş bir âlemin heyulâlarısınız. Çünkü siz Frenklerin tabirince yumurta kırmadan omlet pişebilir sanıyorsunuz. Bize sizin gibi adamların lüzumu yok. Bize yepyeni insanlar, hiçbir şeyden korkmayan insanlar lâzım…"* (s.81) şeklinde eleştirir.

Feridun'un, kurulacak bu yeni ülke hakkında kesin bir düşüncesi olup olmadığı sorusuna, İbrahim *"Tabii var. Bütün manasıyla meşrutiyet… Temelinden damına kadar yenileşecek bir idare…?"*(s.81) açıklamasını yapar.

*"Yeni Turan"*nda, eğitimden hareketle milli değerlere yönelme süreci verilir. Bu devrin karışık ortamı ve bu ortamdaki siyasi süreç olaylar eserde yer alır. Bu süreçte görülen sıkıntılara çözüm bulma noktasında, iki siyasi partiden ve bu partilerin sürekli birbirlerini eleştiren siyasi yaklaşımlarına değinilir.

> *"Meşrutiyet'in hemen sonrası bulunuyordu, bu partilerin pek de belirli, ayrı birer karakterleri, istek ve amaçları yoktu. Aslında memlekette de hiç belirli bir istek ve amaç yok gibi idi. O zaman bizim partiye sadece İttihat ve Terakki diyorlardı. Eğer bana bugün muhalefetin yahut İttihatçıların programlarını falan sorarsanız kesin olarak bir fikir hasıl etmediğimi söyleyebilirim."* (s.13)
>
> *"İttihat ve Terakki'nin de bizim de sosyal girinti ve çıkıntılarımız yarım yamalak bir açıklık ve düzlüğe girdi. Hatta parti isimleri bile daha anlamlı oldu. Politika, toplum anlayışımızın bir amacı var, şekli de hiç silik değil. Onlar daha çok siyasi görünen genç Türkleri, fakat sosyal kollar salan İttihat ve Terakki bugün "Yeni Turan" adıyla bütün istek ve amaçları birleştiriyor. Bizim de muhalif partimiz, Türk unsuruna o kadar önem veren partiye karşı, politikasını açıklayan "Yeni Osmanlılar" ismini aldı."* (s.14)

Partilerin yarışında dört yıllık bir yönetim sürecini şekillendirecek olan seçmenlere Turan fikrinden seslenildiği görülür. Bu çağrının sadece Türk kardeşlerine olmadığı belirtilir. Turanla, *"Türkleri, Arapları, Ermenileri, Rumları, hepsini çağırıyorum ve hepsi için bu yolun bu gün en doğru yol olduğunu iddia ediyorum.*

Yalnız, diyorum ki, Turan'ın asıl çocuklarının, Türklerin bu yolda öteki vatandaşlar arasında manen ve maddeten onlar kadar güçlü, onları ve bütün memleketi, iplikleri kaçmış çorap örgüsü gibi sökülüp dağılmaktan koruyacak kadar birbirine sıkışmış, birleşmiş ve her şeyi yapmaları gerekeceğini ileri sürüyorum.(…) Kendi inanç ve amacımı söyledikten sonra asıl size ispat etmek istediğim şeye geçiyorum. Bunu bir cümle biçiminde bir kere daha tekrar edeyim.

Yeni Turan'ın yolu iyi olma yoludur." (s.31)

Eserde tam bir seçim ortamı ve bu süreçte yapılan çalışmalar yer alır. Seçimleri *"Yeni Turan"* partisi kazanır ve kabine kurma görevi Oğuz'a verilir.

> *"Her gün Yeni Turan'ın kazanan bir adayı ilan ediliyor; her gün Yeni Turan büyüyor, Oğuz, meşhur bir adamdan çok, kutsal ve sevgili bir adam oluyordu. Artık seçim sonuna geliyorduk. Amcam İstanbul'a eskisi gibi adaylığını koydu, Oğuz da aynı yerden koymuştu. Geçen seçimde Bursa'dan adaylığını koyup da kazanamayan Oğuz, şimdi İstanbul'da kesin bir çoğunlukla kazanmakla kalmıyor, Türk unsurunun çoğunlukta olduğu Konya, Kastamonu gibi yerlerden de adaylığını koyması için da sürekli ricalar alıyordu. Bu "Türk Milliyetçiliği" sinirlerine dokunmakla beraber "âdem-i merkeziyet" fikrini pek hoş bulan gayr müslimler ve Türk olmayanlar da Yeni Turan tarafına geçiyorlardı. Seçimin sonuna doğru iki parti arasındaki çekişme son dereceyi bulmuştu. Sonunda, Yeni Turan dörtte üç oranında bir çoğunlukla seçimi kazandı. Bizimkilerden ancak en tanınmış kişiler, daha çok kendi kişilikleri sayesinde, mebus olabilmişlerdi."* (s.64)

*"Şıpsevdi"*de, dönemin baskıcı yönetiminin eleştirildiğini görürüz. Batının uygarlık yolunda aldığı mesafenin, bundan sonraki süreçte de etkili olacağı ve daima önümüzde gideceği belirtir. Bu gelişime rağmen istibdat yönetiminin *"İstibdat kaç yıldır bize kitaplıkları kapadı. Çocukların yüreklerine yurt sevgisi aşılayan onları fikirce yükselten dersleri kaldırdı. Öğretim düzenini büsbütün bozdu."* (s.10) şeklinde eleştiri yapılarak; siyasi süreç verilir.

*"Aydemir"*de, dönemin siyasi olaylarını ve fikir hareketlerini yansıtan gelişmelerin yansımalarını görürüz. Nedim Paşa, devlet kademelerinde ilerlemiş bir devlet adamıdır. Padişahın, *"siyaset, ahalinin fikri ve iktisadi terakkisini"*(s.24) ihmal etmesi nedeniyle, Nedim Paşa *"Avrupa'daki Jön Türkleri tetkike uğraştı. Onların meslek ve ahlâklarını öğrenmek istedi. Onların emelleri olan hürriyet ve meşrutiyette*

acaba, aradığı terakki vasıtaları bulunabilir miydi? Bunun için Nedim Paşa, Ahmet Rıza Bey ile bir iki mektup alıp gönderdi. Fakat onun bu temayülü hemen duyuldu. Kendisi Ankara Valiliği'ne uzaklaştırıldığı gibi kızları da Avrupa'dan geri getirildi." (s.24)

II. Abdülhamid'in kurmuş olduğu yönetimde, dönemin siyasi olaylarına karışanların yaptırımlarla karşılaştığını görürüz. Bu süreçten sonra ilan edilen Meşrutiyet ve Meşrutiyet'le gelen değişim, Nedim Paşa'nın düşüncelerinin okuyucuya yansıtılmasıyla verilir.

> *"Nedim Paşa'nın tasavvur ettiği mutedil bir Meşrutiyet değildi. Bilakis, yıldırım süratiyle gelen bu Meşrutiyet bir tayfun gibi, bir kasırga gibi bütün Osmanlı mülkünü altüst ediyordu. Bütün eski şeyler yıkıldı; eski fikirler reddedildi. Eski politikalar beğenilmedi. Herkes, yeni fikirler, yeni emeller, yeni tasavvurlar besliyordu. Nedim Paşa'nın biraz ihtiyar usluluğu, bu kadar yeniliklerden korktu. Her şeyin yıkıldığını görünce yerlerine iyi şeylerin bina edilmesini bekledi. İntizarı uzadıkça korkuları artıyordu."* (s.24)

*"Çete"*de, Rusya'nın 1917 yılında yaşadığı rejim değişikliği ve bu değişimle gelen süreç yer alır. *"1917 kışının sonunda rahipler, dünyadan habersiz gene gelecekleri bekliyorlardı. Baktılar ki katlanıcı, iyi huylu hacılar yerine kayıklardan, tepeden tırnağa kadar silahlı, ağızları votka kokan, gözleri kin ile tutuşmuş bir sürü asker iniyor. "Çarlık kalktı, Sovyet idaresi ilan edildi!" Diye bağıran bu topluluk manastırlara giriyor, kutsal eşyayı yerlerinden koparıyor, sırma örtüleri çiğniyor, mihrapları kirletiyor ve yükte hafif, pahada ağır ne varsa alıp gidiyor. Artık kubbelerin tepesinde altın haçlar yerine Bolşevik simgeleri sallanmaktadır."* (s.30) Rejim değişikliği ile tutuklamaların ve sürgünlerin yaşanır. Rus soyluları, haydutlar ve fahişelerle beraber bir adaya sürülür. Bu sürgünde insanların çalıştırıldığını ve eziyet edildiği belirtilir. *"Odun kestiriyorlar. Termometrenin sıfırdan aşağı altmışa düştüğü bir iklimde onlar yarı aç ve çırıl çıplaktılar. Adada ısınmak için ateş yakmak, idamı gerektiren bir suç sayıldığında sürgünler ancak geceleri camsız, pis barakalarda birbirlerinin koynuna girerek buz kesmiş kaslarını ılışlaştırmağa çabalıyorlar."* (s.30) Yapılan bu eziyete insanların dayanamayıp öldüğü belirtilir.

"Bir Sürgün", Yakup Kadri'nin eserleri içerisinde önemli bir yer tutar. Batılılaşma süreciyle birçok alanda görülen değişim, siyasi alanda da kendini gösterir.

Meşrutiyetin hazırlık sürecinde ve hayata geçirilişinde önemli payı bulunan Jön Türklerin yaşamları romanda yer alır. Yazar, Jön Türkleri tanıtırken eleştirel bir yaklaşım sergiler. Dr. Hikmet'in serüvenini anlatırken; bu siyasi süreci ve batılılaşma süreciyle ilgili unsurları da esere yerleştirir.

Siyasi süreçle ilgili bilgiler ilk olarak Dr. Hikmet'in bindiği Messagerie Maritime gemisinde bir yabancının değerlendirmesiyle verilir. *"Türkler "Jeune Turc" "Vieux Turc" diye iki fırkaya ayrılmışlardır. İdare ve kuvvet "Vieux Turc"lerin elindedir. Ve bunların başında malûmunuz olan kızıl sultan vardır. "Jeune Turc"ler, el altından mütemadiyen bu rejimi ve bu adamı devirmeye çalışırlar."* (s.29)

Dr. Hikmet gemiye son anda binişiyle dikkat çeker. Yabancıların meraklı bakışlarından ve Türklere karşı olumsuz tavırlarından rahatsız olur. Dr. Hikmet, bu kaçışın sebebini siyasi olaylara bağlar. *"Elimdeki gazete ve mecmualardan da belli ki ben entelektüel bir adamım ve memleketimden kaçtımsa bir hırsızlık veya bir cinayet işleyerek değil, bir politika mücrimi olarak, kahramanca, kaçmışımdır."* (s.34)

Dr. Hikmet'in, kaçışına sebep olarak göstermesi ile başlayan siyasi süreç, Paris'te yaşadığı dönemde de görülür. Avrupa'da bulunan Jön Türkleri esere yerleştirerek, siyasi süreç hakkında bilgiler verir. Burada dikkati çeken Jön Türklere karşı eleştirel bir yaklaşımın yer almasıdır. Bu bakış açısı Dr. Hikmet'in Jön Türklerle yaşadığı ilişkileriyle belirginleşir.

> *"Bu manevî ve fikrî buhrana müptelâ olalı, Doktor Hikmet, Jeune Ture muhitleriyle sık sık ülfet etmeğe başlamıştı. Ahmed Rıza ve arkadaşlarını, haftanın üç dört günü, öğleden sonra Café Soufflot'da bulmak kabildi. Bunlar, kahvenin daima aynı köşesinde otururlar ve hemen daima aynı şeyleri konuşurlardı. "Abdülhamid ağır hasta imiş. Geçen hafta, cuma namazını, ayakta duramayacak kadar bitkin olduğundan, oturduğu yerde kılmış. Arabaya girer ve çıkarken şeyhülislâmla serasker kollarından tutuyormuş. Yahut; bir suikast hazırlanmakta imiş ama, meydana çıkmış. –Bunu hazırlayanlar Ermeniler mi imiş? Yok, Türkler mi imiş? Maznunların isimleri henüz gizli tutuluyormuş.- Erzurum'da müthiş bir isyan patlamış. Ahali vergi vermek istemiyormuş. Hükûmet konağını basmışlar; valiyi öldürmüşler; yok öldürmemişler, yaralamışlar. – Fehim Paşa, kendi adamlarının eliyle arabasının geçeceği yola bir bomba koydurmuş. Acaba bundan maksadı ne imiş? Efendisinin daha ziyade*

gözüne girmek mi? yoksa bazı düşmanlarından mürettep vesile ile toptan bir intikam almak mı?" (s.138)

Avrupa'da bulunan Jön Türklerin siyasi süreçle ilgili yaptıklarının, konuşmadan öteye geçmediği, yaşamlarının dar bir muhit içerisinde ve kendi aralarında sürdürdükleri belirtir. Bu insanların batı medeniyetini tanımadan, gözü kapalı bir hayranlık yaşadıkları vurgulanır. **"***Juenu Turc'ler, o kadar kendi aralarında, kendi muhitlerinde mahsur yaşamaktadırlar ve bütün frenkperestliklerine rağmen frenklerle o kadar az ülfet etmektedirler ki, bunların adet ve seciyelerine, daha umumi surette, garp aleminin strüktürüne dair bir fikir ve malumat edinmiş olmalarının ihtimali yoktur. Gözü kapalı bir Avrupa medeniyeti hayranlığı, bu medeniyete dair bir takım kalıplaşmış kanaatler…"* (s.139)

*"Efruz Bey"*de, dönemin siyasi ve sosyal yaşamındaki karışıklık şahıslardan hareketle verilir. Dönemin baskıcı rejimi insanlarda korku uyandırmakta ve herkes birbirine şüphe ile bakmaktadır. Meşrutiyet'in ilan edilmesi bile, bu şüpheleri ortadan kaldırmamış, insanlarda "acaba?" sorusunu düşündürmüştür. "Sürünün geçerlikte olan morale boyun eğmesi çoğu zaman tembellik ve korkudan ileri gelir; sürü başlarının morale boyun eğer görünmesi, bu morali topla tüfekle moraldışı insanlara karşı koruması ise, sürü başlarının kendi sürüleri içinde ve sürüye girmeyenlere karşı kuvvetli olmak istemeleridir." (Kuçuradi, 1999: 29)

"Yirmi dört saat önce Allah'tan çok, Abdülhamit'ten korkan kâtiplerin henüz benizlerine kan gelmemişti. Hepsi yeni geçmiş bir fırtınanın kapalı yerlere savurduğu sonbahar yaprakları gibi solgundu. İçlerinde korkunç bir "şüphe" çarpıyor, sormadıkları bir "acaba?" sökülmez bir hıçkırık acısıyla boğazlarına tıkanıyor, dalgın dalgın birbirlerine bakışıyorlardı." (s.5)

Siyasi süreçte görülen baskı ve değişim arzusu, insanlara şüphe ile bakılmasına neden olur. Bu şüphelenilen şahıslardan biride Ahmet Bey'dir. *"Bütün kalem ondan bir "Babıâli kuşkusu" ile korkardı. Bir sene önce iki bin beş yüz kuruş maaşla padişahın buyruğuyla gelen bu beyi amirleri casus, memurları "Jön Türk" sanırlardı."* (s.5)

Ahmet Bey'in, **"***Hürriyet ilân olunduğunu daha duymadınız mı?"* (s.6) sorusunun cevapsız kalması ve gazetelerde hürriyet haberi aranmasına, Ahmet Bey, oldukça sinirlenerek:*"Siz artık bu devre lâyık adamlar değilsiniz. İlân sütunlarında*

hürriyet ilânı arıyorsunuz. Hayır, hayır, hayır… En başa bakınız. Orada bir bildiri var, işte bu bildiri hürriyeti ilân ediyor." (s.7) şeklinde açıklama getirir.

> *"Katipler önlerine bakıyorlar, her ihtimale karşı bu tehlikeli tartışmayı hiç işitmiyor gibi davranıyorlardı. Mümeyyiz, kırmızı çuha kılıfından gümüş gözlüğünü çıkardı, taktı. Sabah'ı açtı. Bildiriyi buldu. Okudu. Sonra Ahmet Bey'e döndü:*
>
> *"— Kanun Esasî hakkındaki bildiriyi mi söylemek istiyorsunuz?*
>
> *— Evet.*
>
> *— Fakat bu bildiride hürriyete dair bir şey yok.*
>
> *— Siz hürriyeti ne sanıyorsunuz? İşte Kanunu Esasî… Kanunu Esasî, hürriyet demektir."* (s.7)

Ahmet Bey, *Kanunu Esasî*'nin ilanıyla Babıâli'de "Yaşasın hürriyet!" diye bağırmak ister. Bu mekânda yapılacak bu eylemin onu tarihe geçireceğinden emindir. Bu düşüncelerle koridorlarda ilerlerken "Yaşasın hürriyet!" diye bağırır. "Toplumsal hareket her zaman toplumsal dizginin dışından gelen bir eyleme, bir bilince bağımlı olacaktır." (Touraine, 2002: 127) Bu bağırış Babıâli'de müthiş bir tesir oluşturur.

> *"Bir an herkes sustu… Kalem kapısından bedensiz başlar göründü. Yaptığı deliliğin dehşetinden birdenbire ödü kopan Ahmet Bey narasını tekrarlayınca koridorlardan herkes kaçıştı. Bunu saray tarafından kurulmuş bir tuzak sanıyorlardı. Ahmet Bey, Babıâli'de ilk defa olarak bu kelimeyi haykırabildiği için ruhunda öyle bir büyüklük, öyle bir yücelik duydu ki hükümetin bütün ordusu önüne çıksa bir hamlede yere geçireceğim" sandı.*(s.11)

Polislerin Ahmet Bey'i yakalamaması, çalışanlara bir güven verir. Çalışanlar yavaş yavaş Ahmet Bey'in etrafında toplanır. "Egemenlik dizgesi sarsılmaya başladığında başkaldırılar ortaya çıkar." (Touraine, 2002: 137) Ahmet Bey, eski yönetime lanetler yağdırarak, insanları hürriyete yani kendine çağırır.

> *"—Geliniz vatandaşlar, geliniz! Benim yanıma koşunuz. Hürriyetin kollarına atılınız. Eski yönetime lânetler! Lânetler olsun…"* (s.11)

"Kitleler yalnızca hayalleriyle düşünebildiklerinden, yine yalnızca hayalleri vasıtasıyla etki altına alınabilirler. Sadece hayaller onları korkutur veya kendine çeker

ve onların davranışları üzerinde etkili olur." (Le Bon, 1997: 53) Bir anda beliren ve hürriyet hayalini dile getiren bu kahraman çevresindekileri etkiler. Toplananlar hürriyeti nasıl ilan ettiğini, saltanatı nasıl kaldırdığını sorarlar. İnsanların bu merakı, hürriyete merakı olan, ancak hürriyetin ne olduğundan, eski yönetimi devirmek için çalışanların kimler olduğundan haberi olmayan insan tipini görmemizi sağlarlar.

> *"— Ey hürriyet kahramanı! Saltanatı nasıl devirdin? Bize anlat! diye haykırıştılar.*
>
> *Ama, Ahmet Bey yalnız, "hürriyet"in lâfını biliyordu. Bunun nasıl yapıldığından, zorbalığın nasıl Kanunu Esasîyi verdiğinden filân hiç haberi yoktu. Avrupa'da Jön Türkler bulunduğunu biliyordu. Lâkin bunlar kimdi? Haberi yoktu. Hatta bir "Jön Türk" ismi bile tanımıyordu. Fakat işte herkes, bu binlerce hükümet memuru, bu müsteşar, bu müdürler, düzeltmenler, halifeler, kâtipler ondan "Jön Türklerin kimler olduğunu" sormuyorlar, kendisinin, bizzat kendinsin hürriyeti nasıl ilân ettiğini anlamak istiyorlardı."* (s.12)

Ahmet Bey, bildiği kadarıyla insanların merakını gidermeye çalışır. *"Hürriyet, serbestlik demektir. Kanunu Esasî demektir."* (s.15) Kanuna ait sözlere itiraz etmenin zorbalık olduğunu ve bu kanuna itirazın cezasının birçok ülkede ölüm olduğunu söyler.

Jön Türklerin sadece ismini duymuş olan, fakat onlardan hiç kimseyi tanımayan Ahmet Bey, kendisine sır dolu bir Jön Türk süsü verir. Halk Ahmet Bey'i, hürriyet kahramanı olarak omuzlarda taşır. "Yandaşlık yoluyla onaylanmak, sanki insanın kendi kimliğinin onaylanmasıdır. Bu elbette kendine özgü bir kimlik değil, daha ziyade, insanın oynamayı öğrendiği bir "dürüst dost" rolüdür. Yandaşlığın ardında, başkalarının gözünde aşağılanmaktan duyulan dehşetli korku yer almaktadır." (Gruen, 2005: 245) Ahmet Bey bir lider gibi konuşmakta ve arada şiirler okumaktadır. Okuduğu şiirler meşrutiyetin ilk ilanında ortaya çıkan şiirlerden uydurmadır. Bu şiirler, *"…halkın "deha"sı otuz üç sene önce hürriyet rüyasından kalma bir nağmenin ölçüsünü bozmadan, güftesini değiştiriyor, düzeltiyor, bağırıyordu:*

> *Kalkın, ey ehli vatan!*
>
> *Biz de sevinçli olalım*
>
> *Bu "Jön Türk"ün uğruna*
>
> *Biz de kurban olalım…" (s.27)*

Ahmet Bey, bu siyasi gelişmeler ışığında kendisine yeni bir isim arar. Birçok sözlüğe bakar ve aydınlatıcı, yönlendirici Efruz isminde karar kılar. Efruz Bey, ismi gibi insanları yönlendirmekte ve aydınlatmaktadır. "Hoş görülemeyecek bir egemenlik ve bir sömürü biçimine karşı ayaklanan halk olsa da, tarihin akışını yorumlayarak, toplumsal alışkanlıkları usa göre yeniden düzenleyecek ve ilerlemeyi gerçekleştirecek olan yalnızca seçkin aydınlar ve siyasiler topluluğudur." (Touraine, 2002: 127) Efruz yaşadıklarıyla kendi olmayan, sahte bir kimliğe bürünen fakat toplumu yönlendiren bir birey konumundadır.

> *"— … İnsan "hür" olunca eşit olur. Eşit olunca kardeş olur. Din farkı, millet farkı kalmaz. Hürriyet karşısında böyle şeylerin hiç önemli yoktur. Hele "milliyet" kadar budalalık olamaz. Sakın böyle bir iddiada bulunmayınız. İnsanların hepsi hürdür. Kardeştir. Eşittir."* (s.39)

2.1.2.10.Batı Medeniyetinin Çöküşü

Osmanlı İmparatorluğu'nun medeniyet dünyasında geri kaldığını fark etmesiyle, birçok alanda ıslahatlar yapılır. "Osmanlı ıslahatları Avrupa'nın malının, parasının, sermayesinin, kültürünün, tüccarının, okullarının, misyonerlerinin, teknolojisinin imparatorluğa girişini meşrulaştırmış; gayr-i Müslimler de kullanılarak, Osmanlı'nın yıkılışına yardımcı olmaları sağlanmıştır." (Kodaman, 2005:157) Bu ıslahatlarda esas alınan Batı, birçok bakımdan Osmanlı'nın geleneksel yapısına etki eder. Batı medeniyetinin doğrudan taklit edilmesi, istenilen hedeflere ulaşılmasını engeller. Batı'nın üstünlüğü kabul edilerek yapılan yenilikler ve alınan yeni fikirler, geleneksel yaşama uymadığı için sorunlar oluşmasına neden olur. Bu sorunlar batı medeniyetinin çöküş noktalarının yaşamasına neden olur.

*"Jöntürk"*te Ceylan, almış olduğu eğitim ve ailesinin kendisine vermiş olduğu serbestlik nimetini gerçek anlamda değerlendiremez. Batı yaşamının yanlış düşünceleriyle birleştirdiği bu serbestlik neticesinde düşüşü yaşar. Milli Edebiyat dönemi romanları içerisinde birçok karakterde görülen yanlış batılılaşma ve sonucunda gelen pişmanlık Ceylan'da görülür. Bu dönemin romanlarında batı medeniyetinin ilim ve tekniği dışındaki unsurlarını örnek alan ve batı medeniyetinin üstünlüğünü savunan karakterler, savundukları bu üstünlüğün çöküşünü yaşar.

Ceylan, geleneklerin baskısından kurtulmuş, serbest bir ailenin kızıdır. Kendisinen tanınan serbestliği ve bu serbestliğin getirdiği nimetleri farklı değerlendirir.

Nurullah'la olan ilişkisinde evlilik süreci olmadan cinselliği yaşamak ister. Bu isteğe Nurullah olumsuz cevap verir. Nurullah'ın içeceğine ilaç katar ve Nurullah'la birlikte olur.

> *"Ceylan bu nimetin, fırsatın, binde, on binde, hatta memleketimizce yüz binde bir kıza nasip olamayanına yazılanı, İslama ve Osmanlılığa yakışan bir şekilde bekleyeceğine, hiçbir kimse için, hatta sonra kendi gözünde bile takdir edilmeyecek bir çıkar yol arar da aklınca hem de bulur ise, bulduğu şeyin bir hatadan ibaret olduğunu kendisi de anlarsa o nimeti kaybettiği için kan ağlamaz mı?"* (s.116)

Batı medeniyetinin üstünlüğünü savunan Ceylan'ın, içerisine düştüğü durum ve yaşadığı son, batı medeniyetinin çöküş örneğidir. Ceylan'ın psikolojik sorunlarından kendini kurtaramaması neticesinde, üzerine yanıcı madde dökerek kendini ve evi yakar. Bu olay gazetelerde kaza gibi gösterilerek yayınlanır. Ceylan'ın geçliğinden, güzelliğinden musikideki başarısından, Fransızcasının mükemmelliğinden bahsedilir. Bu ilanın içeriği herkesi üzecek bir niteliktedir. Yazar bu ilanın gerçekte böyle olmadığını şu şekilde verilmesi gerektiğini belirtir: *"Baş hafiye Feyzullah Efendi'ye mensup olan Kazım Efendi'nin kızı feminizm meselelerinin en zararlı taraflarında uçarak, iğfaline çalıştığı bir delikanlı ile hayal ettiği izdivaca muvaffak olamadığından umutsuzluktan çıldırmıştı. Bir iki gün tıbbın yardımlarına rağmen cinnete devam ettikten sonra elbisesi üzerine beş altı kadeh petrol döküp tutuşturarak cayır cayır yanmış ve şuraya buraya koştukça evi de yakmaya ramak kalmışken, yetişilip yangın söndürülmüştür. Allah günahlarını affetsin."* (s.236)

*"Gün Batarken"*de, İzmaru için evini ve eşini feda eden Hulki Bey'in yaşadığı ihanet ve düştüğü sefalet, çöküş noktasıdır. Hulki, evde bulamadığı eşini, apatman boşluğunda bekler. İş hayatında beraber çalıştığı Prodromos ile eşinin gezmeden geldiğini ve öpüştüklerine şahit olur. Prodromos ikinci eşinin ise birinci ihaneti ile karşılaşmış olan Hulki, batılı hayatın getirdiği zenginlikle birlikte bu hayatın ihanetini de yaşamış olur. Saçlarından sürükleyerek içeri getirdiği İzmaru korkudan bayıldığı "*zaman Hulki, yerde yatan bu güzel vücuda, uzun uzun atf-ı nigâh ederek, gönlünü yokladı. Orada bir zamanlar İzmaru için yanmakta olan âteş-i aşk sönmüş, o ateşin boş bıraktığı yere kin ve nefret yerleşmişti."* (s.85)

Hulki, uğradığı ihanetle boşluğa düşen ne yapacağını nereye gideceğini bilmeyerek dolaşmaya başlar. İçine düştüğü psikoloji *"Birdenbire, kendi nefsinden ve*

kendi gibilerinden o derece nefret etti ki, parmaklığın üzerinden denize atlamak, suların içerisine gömülmek arzu-yı şedidini duydu." (s.86)

Kararsızlık içerisinde saatlerce dolaşan Hulki, kendisini Fatih türbesinin önünde bulur. Yaşamında yanlış tercihlerde bulunmuş olması, eski bir asker olan Hulki'nin türbe önünde utanarak ağlamasına neden olur. Bu eziklik süreci eşine dönüş sürecini başlatır. Bu süreç batılı hayatın çirkinliklerinden, Beyoğlu'ndan kaçıştır.

> *"Fart-ı teessür ve teheyyüc, yorgun vücudunu büsbütün harap etmiş, bitirmişti. Her tarafı titriyordu. Birbirine dolaşan ayaklarını türbeye doğru zor sürükledi. Orada yere yığıldı, başını kapının eşiğine dayadı. İçeriden geleceğini zannettiği avaze-i tekdir ve tel'ini işitmemek için elleriyle kulaklarını tıkadı, hakimlerinin merhametini dileyen tıpkı bir mücrim gibi, hıçkıra hıçkıra, boğula boğula ağladı."* (s.87)

Hulki eşine dönüp, nikâh tazeledikten sonra Beyoğlu'nun karşı kıyısında güneşin batışını seyreder. Batan güneş, yaşam tarzının yıkma götürdüğü bir neslin batışıdır. Bu batışın kahramanları ise İzmarular, Prodromaslar ve Bizans'ın yıkımından sonra bize hediye etmiş olduğu Beyoğlu dur.

> *"Karı, koca, mest ve meftun, bu manzaranın seyrine dalmıştı. Birden Hulki'nin zihnine, yine elim düşünceler hücum etti. Batan günün, sanki altı buçuk asırlık bir kavmin bütün mazi-i şa'şaadarını birlikte sürüklüyordu. Bu mülahaza, eski askerin yüreğini yaktı, yaktı.*
>
> *Karşı tarafta, katil, nankör, sefil Beyoğlu, Prodromosları, İzmaruları ile şehrayine hazırlanıyordu."* (s.93)

*"Ateşten Gömlek"*te, batı medeniyetinin gerçek yüzünü tam anlamıyla görmek mümkündür. Batılılaşma sürecinde yaşam tarzıyla ilgimizi çeken, sonra insanı içine çekerek; önce insani vasıflarını, sonra da ailesini yok eden süreci görürüz. Bu tarzda batı medeniyetinin çöküş noktalarının bir diğerini *"Ateşten Gömlek"* romanında görürüz. Bir milletin askeri o milletin insanlığını, hayata bakışını, merhametini ve nefretini olmak üzere her şeyini temsil eder. Biz batı medeniyetinin insanlığını, merhametini ve gerçek yüzünü İzmir'in işgali ile görürüz. Batı'ya hayran olan ve onun üstünlüğünü savunan, insan gibi yaşamak için batılı bir hayatın olması gerektiğini belirten, Batı'ya meyilli insanlara batının gerçek yüzünü tam anlamıyla gösteren eser Ateşten Gömlek'tir. Ayşe'nin bir toplantıda İngiliz Mister Cook ile geçen konuşmada,

Mister Cook'un *"İngilizlere kendinizi affettirmeye muhtaçsınız"* (s.39) şeklindeki söylemine, verdiği cevap şu şekildedir:

> *"– Siz benden af talep ediniz. Dün mütareke yaptınız, dün silahlarımızı bize bıraktırdınız. Bu gün memleketimize hırsızları katilleri gönderiyorsunuz ve katilleri, hırsızları, tarihi bir şerefi olan büyük donanmanız himaye etti. Yeşil İzmir'i kan ve alev içinde bıraktınız. Bakınız sokaklarına, üniformalı hırsızlar, katiller silahsız ahaliyi kurşunla, dipçikle öldürüyor. Her evden koltuğunda bir bohça, bir Yunan neferi çıkıyor. İhtiyarların başı taşla ezilmiş, siyahlı kadınlar mütemadiyen bu vahşi sürüden kaçışıyor. Elleri bağlı masum kafileleri süngüleyerek, yüzlerine tükürerek, kan içinde sürükleyerek gemilerinizin önünden geçiriyorlar. Haydutluğu alkışlamadığı için işte namuslu bir adamı parçalıyorlar, bir sürü Yunan askeri onu kendi kapsının önünde bağırarak, söverek parçalıyorlar. Sırf eğlence için beş yaşında bir çocuğa nişan alıyorlar. Zavallı yuvarlak küçük mahlûk! Siyah gözlerinde yaşlar kurumadan kalbinden vuruldu, nişan o kadar iyi alındı ki küçük dudaklarından "anne" diye bir şikâyet bile çıkmadı."* (s.39)

*"Handan"*da, yaşamının çoğunu Avrupa'da geçirmiş olan Handan'ın bu yaşam içerisinde çöküşü görülür. Bu çöküşün toplumdaki değerlendirilişini, Lütfiye Hanım ve Murat Efendi arasında geçen konuşmayla verilir. Murat Efendi bu olayı *"Cemal Bey'in alafranga kızlarının büyüğü değil mi? İmansızlığın sonu budur, efendi. Acımana şaşıyorum. Allah ona ahirette yatacak yer verecek mi sanıyorsun? Bütün ömrü gâvur memleketlerinde geçti."* (s.231) şeklinde değerlendirir. Bu değerlendirişte Handan'ın yabancı bir memlekette ve yabancı bir hastanede ölmesi etkili olur.

Batılılaşma sürecini yanlış algılayışımız, beraberinde birçok sorunu getirir. Batının sosyal hayatına ve özellikle eğlence hayatına yönelmemiz; ekonomi, siyasi ve teknoloji bakımından gelişmeleri ikinci plana itmemize ve bozularak yok olma sürecine giren bir neslin oluşmasına zemin hazırlar. "Mev'ut Hüküm" romanında bozulan ve yok olmaya yönelmiş bu yaşam, Avrupa'da eğitim görmüş Doktor Kasım'ın değerlendirilişi ile verilir. Kasım yolda giderken, *"…memleketin ve ırkın öbür bir yarasını, hastalığını düşünüyordu. Çapkınlık, tembellik, eğlenceye aşırı düşkünlük, bu tarafa her akşam, sinir sistemlerini alışkanlıklarla yumuşatıp öldürecek insanları döküyordu. Sakallı, sakalsız, zengin, fakir hepsinin gözleri eğlence ve zevk iştahıyle açılmış ve acıkmış ne*

çok insan vardı! Bu sefahat, bu suiistimalli eğlencelerin zehri ve gücü karşısında bütün memleketin belkemiği eğilmiş, sinir sistemi erimiş gibiydi. Buna direnebilecek ne azim, ne istek, ne de irade, bir şey hiçbir şey yoktu. Kuşaktan kuşağa karşı koyma daha azalarak daha hasta ve zayıf çapkınlık ve düşkünlük kurbanları, eriyip gidiyordu. Uşaklıkta, ahçılıkta kazandığı parayı Galata'da balozlarda yiyen Bolululardan, paşa babasından aldığı harçlığı Beyoğlu'nda eriten küçük beyler, hükümetten aldığı aylığı kumar salonlarına döken memurlar, hepsi, hepsi bu hastalığa tutulmuşlardı. Bu aşırı bağlılığın önünde geçecek ne aile, ne iş, ne irade, hiçbir güç yoktu. Ve memleket, bu ırkçı çürüten pis hastalıklar yuvası sefahatle kararıp yanıyordu. Bu, bir ırk hastalığıydı. Bütün ömürlerini düşkünlükle geçiren bir Anadolu çocuğu beş on kuruşunu kahvede iskambile, rakıya verirken; paşa çocukları ve küçük beyler de, para, sağlık hepsini Beyoğlu'na avuç avuç döküyorlardı. Fakat aynı zamanda, sabırlı ve karanlık gözler ile kadınlar ve çocuklar bunların keyiflerinin, zevklerinin aldığı zehir ve bu sefahat hastalığı felâketini ırka sessizce aşılayarak, gidiyorlardı." (s.77) Bu sürecin kendi gibi doğru bir eğitim almış, ciddi bir istek ve direnme ile hayata başlayan arkadaşlarını bile, bu hayatın yok ettiği belirtir. Bu ciddi ve çalışkan arkadaşlarının bu hayat içerisinde nasıl yumuşadıklarını ve umursamaz olduklarını hayret ederek düşünür.

*"Seviyye Talip"*te, Fahir batılılaşma sürecini doğru yaşamaya çalışmakta ve bu süreçte eşini bilgilendirme çabasındadır. Batı'lı hayatın yanlışlıklarını bilen ve bu unsurlardan kendisini sakınmaya çalışan Fahir, Batı hayatının insanı çeken zaaflarından kaçamaz ve düşüşü yaşar. Bu Fahir'in kendisinden tiksinmesine yol açar. Bu tiksinti batı medeniyetine hayran olan Fahir'in yani batı medeniyetinin çöküşüdür.

> *"Şimdiye kadar, bir temiz kız özeni ile, tertemiz geçirdiğim hayatım, bir panorama hızı ile gözümün önünden uçup gidiyor. O ne kadar temiz, ağır, lekesiz bir hayattı. Halbuki kalbimi, vicdanımı karıma borçlu olduğum yere bağlamak için bana hiç yardım etmedi. İlk ateşin karşısında varlığımı kaybettirdi. Ne yaptım. Tanrım ne yaptımdı da kalbim, başım hasta, geçmişimin temizliğine bağlı kalabilmek için sürekli bir işkence içinde sürünüyordum? Sanıyordum ki biricik kusurum kendimi herkesten yüksek, herkesten temiz görmekti; bu öyle bencil bir böbürlenme ki, şimdi, o eski gururlu Fahir'e karşı içimde şiddetli bir tiksinti uyandırıyor. Bu uzun üzüntüler, felaketlerden sonra,*

bende bütün insanlığa, en fena eksiklikleri ve en zavallı zaafları için, o kadar acıyan bir şey var ki!" (s.111)

Fahir'in, *"memleketin ruhunu, manevi sağlığını düzene sokacak olan bizler, pek fena, pek acı bir başarısızlığa uğradık."* (s.117) şeklindeki itirafı, eserin başında Avrupa yaşamına ait doğru bilgileri insanımıza ulaştırmayı görev bilen bu düşüncedeki insanların başarısız olduklarını gösterir. Bu başarısızlıktaki en önemli sebep, bu hayata ait yanlışlara düşmeleridir. Fahir kendi ve kendisi gibi düşünen insanların başarısızlıklarını verirken; Batı yaşamının bizi nasıl etkisi altına aldığını belirginleştirir. Bunun en güzel örneği olarak kendisini gösterir. Kendisi bütün yurdun bir küçük temsilcisidir. Fahir, *"…ben kendimi küçük bir ölçü diye alıyorum. Avrupa'dan, çevreme yenilik ve mutluluk vermek düşüncesiyle gelmiştim! Macide'nin hayatını değiştirecek, bilgi seviyesini yükseltecektim. Yazık! Hayatını değiştirdim, fakat yeni bir mutluluk vererek değil. Aksine, eski sessizliğini, inanışını aldıktan sonra, yerine de bir şey vermeyerek, onu, elleri boş, halinden memnun olmayan, başıboş, şaşkın bir keder ile hasta bıraktım. Nasıl olurdu da artık bana, yeni hayatın temsilcisi adama inanırdı. Bütün memleketi, bizim hayatımızın büyük çapta bir örneği olarak görüyorum."* (s.118) şeklindeki düşünceleriyle suçun ne kendinde, ne de yenicilerinde olmadığını belirtir. Yenilikçilerin iyi niyetlerinin, çabalarının, fedakârlıklarının hepsi, toplumun zaaflarının ve insanlığın yenemediği suçların önünde darmadağın olduğunu vurgular.

*"Acı Gülüş"*te, batılı bir yaşamı seçen ve bu süreçte geleneksel yapıdan gelen birçok unsuru yok sayan Kenan'ın, bu yaşam içerisinde düştüğü kötü durumu görürüz. Kenan, değer yargılarını hiçe sayarak; işini, eşini, anne ve kız kardeşini birçok defa kötü durumda bırakır ve en sonunda bu yanlışlıkların getirdiği sonucu yaşar. Birçok manevi değerle birlikte aile yaşamını da yeni yaşam tarzına kurban eden Kenan, eşini aldattığı hayatta asıl kendisi aldanır. Her şeyi feda ettiği sevgilisini ve yatağını başka birine kaptırır.

"Kenan, dayağı yemiş, parasını çaldırmış, sevgilisinin yatağını kendisine üstün çıkan düşmanına kaptırmış, bayağınca kapı dışarı atılmıştı. Gönül yaralı, kafa bereli, biçare dertli etrafına bakındı, bakındı. Ortalık ağarıyordu. Şimdi bu talihsiz Mesut Bey nereye gidecek, bu hakareti nasıl kendine yedirebilecekti? Bir duvara dayandı. Gözlerini yumdu. Dünyayı görmemek, kendini unutmak, hiçbir şey hatırlamak istemiyor, kendi kendinden utanıyor, iğreniyordu. Fakat o

dakikaya kadar adi benliği kendisine bu derecede acı bir açıklıkla hiçbir vakit görünmemişti. Bu kuvvetli unutma isteğine karşı bu hayat sapıklığının birçok safhaları sinema şeridi gibi gözlerinin önünden geçiyor, o saatteki ümitsizliğinin acılığını azaltmak için, eski hatıralarından avundurucu şeyler arıyor, bunlara sarılarak yaşamak cesaretini bulmak istiyordu." (s.233)

Kenan'ın düştüğü durum neticesinde yaşamak için sebepler arar. Kenan yaşadığı hayat tarzında tutunacak bir dal bulamaz. Anlatıcı *"hiçbir şey hissetmemek için ölmek lâzım"* (s.237) düşüncesini öne çıkarır. Bu süreçte Kenan'ın ölüme bakışı verilir. Kenan, *"ölümü hiç sevmezdi. Onu hayat musibetlerinin son haddi sayar, karanlıkların karanlığı, bu yokluk felâketi karşısında her vakit titrerdi."* (s.237) Yaşadığı hayatla ikilemi yaşayan Kenan, içerisine düştüğü durumda yine bir ikilem arasında kalır. Bu hayat ve ölümdür.

Düşünceleri doğrultusunda yaşadığı hayat, Kenan'a kötü bir yaşam süreci hazırlar. Onun yaşamında *"Sebepsiz kuş uçmaz, bir karınca kımıldamaz. Determinizm, determinizm, determinizm…"* (s.254) görüşü hakimdir. Bu düşünce ile hayatını şekillendiren Kenan, birçok hata yapar ve bu hatalar neticesinde eşini kaybeder. Kenan'ın yaşamını şekillendiren düşüncenin yanlışlığı, eşinin kurduğu yeni ve mutlu aile tablosuyla verilir.

"Behey determinizm budalası, gözlerini aç da bak. Mesut bir çift nasıl olurmuş işte gör. Bedbin feylesofların insan saadetini inkâr yolundaki safsatalarına kapılanlar işte ondan böyle senin gibi mahrum kalırlar. Hayatta mesut olmanın, bedbaht olmanın yapıcıları kimlerdir? Ne gibi şeylerle birinin elde edilmesi, öbürünün itilmesi kabil olabilir? Sen determinizm "kozalite" kanunları içinde, boğulacağı muhakkak olan acemi bir yüzücü gibi kulaç atarken "mesut olma" ve "bedbahtlık" kelimelerinin en sade manalarını bile anlayamamıştın. Çünkü sen saadeti yıllarla fahişelerin koyunlarında aradın. Öyle mübarek bir şeyi o kirlilik içine sokmaya çalıştığın için kelimenin kudsîliği seni çarptı. Tabiatta sakınılması zor birtakım zorlu sebepler varsa da çok defa kendini mesut veya bedbaht eden yine insanın kendisidir." (s.329)

Batılılaşma süreciyle aile hayatına zarar veren aşk ilişkileri, gelenekten gelen değerlerin inkâr edilmesi, beraberinde birçok yıkımı getirir. İçerisinde yaşadığı saadetin farkına varmak istemeyen Kenan, seçtiği yaşam tarzında saadeti, metreste ve servette

arar. Bu yaşamda servetle gelen metres, aradığı saadeti vermediği gibi gerçekte sahip olduğu saadeti götürür. *"Gerçek saadet öyle faziletler ile kazanılabilir ki bunların verdikleri saadet hep sürer gider, mezarda bile sahibini bırakmaz. İşte bunun için insanlıkta gerçek saadet sahipleri çok azdır. İşte onun için çokları böyle senin gibi onun varlığını inkâr ederler."* (s.330) Kenan ve onun gibi yaşayanların saadeti anlayamadıklarını, anlayamadıkları için de inkâr ettiklerini belirtir. Kenan'ın içerisinde olduğu yaşam ve aşk hayatının getirdiği yıkımlar vurgulanarak; bu yaşamın çöküşü belirginleştirilir.

> *"Artık uyan. Seni ana katili, hırsız, namussuz, böyle sefil ettikten sonra Mısır'a kaçan metresinin arkasından ahuvahı kes… Onun şimdiki sevgilisi delikanlıyı kıskanma. Ona acı, çünkü onu da tıpkı senin haline sokmak için kendi hayatını kattı. Senin de içinde Mesut Bey adıyla yaşadığın Kadıköyü'nde bir evin vardı. Orada da bir fotoğrafı asılıydı. O levhadaki rezaletle bundaki nezahete bak, ibret al…"* (s.330)

*"Cadı"*da, Naşit Efendi ile eşi Şükriye Hanım arasında geçen konuşmada, üstün görülen Batı'nın eksik birçok yönü yer alır. Bu üstün görülen, hayran olunan Batı'nın gerçekte bilindiği gibi olmadığını belirtilir. Bu gerçekler batı medeniyetinin çöküş noktalarıdır.

Naşit Efendi'nin bu konuda ilk eleştirdiği, uygarlık kılıfı altında bize görünen ulusların gerçeği yansıtmadığıdır.*"Uygarlık pırıltılarıyle gözlerimizi kamaştıran; en büyük sandığımız uluslarda bile eşitlik, adalet, kardeşlik üçlüsü üzerine kurulmuş görülen İnsan Hakları zırhının pek yufka; sanki açık kalmış yerleri, sağaltma yolları bulunamamış acıklı yaraları vardır."* (s.86)

Uygar ve gelişmiş sandığımız ulusların, insanları arasında tam bir eşitlik olmadığı belirtilerek, bu anlayışın birçok konuyu şekillendirdiği vurgulanır.

> *"Bugün uygar ve gelişmiş ulusların yönetimleri, bayrakları altında toplanmış insanlar hâlâ iki kısımdır. Egemenler, baskı altında olanlar. İşte kanunlar da bu temele göre yapılır. Ahlâk kitapları da bu amaç gözetilerek yazılır. Ve böyle olmak da insan yığınlarının bugünkü bilgi, görgü ve eğitimlerine göre zorunlu gibidir."* (s.86)

Uygar bilinen milletlerin, zoraki bir eğitimle yaşadıkları dile getirilir. Bu ülkelerde özgür, eşit ve mutlu insanlar, hükümetler tarafından konulan *"kanun, mahkeme, hapishane, çeşitli cezalar, ölüm cezaları"* (s.87) ile mutlu ve özgür görünür.

Gerçek düşünürlerin arzuladıkları özgürlük ve insanlık bu değildir. Üstün görülen batı medeniyeti bu süreci baskıyla sağlar. Bu süreç kanunların sürecidir. Bu kanunlar kaldırılamaz. Kanunlar kaldırılırsa üstün görülen bu uygarlıklar o zaman anlaşılır. Yasalar kaldırıldığında yaşanacaklar şöyle verilir:

> *"Her yerde: "Egemenlik üstün gelenindir" doğal kanunu açıktan açığa yürürlüğe girer. Londra şehri hemen bir vahşîler yurduna döner. Şimdiki uygar insanların terbiyeleri, sahibinin elindeki koca sopadan korkarak boyun eğmiş görünen; fakat fırsat düştükçe, dişleri sökülmüş ağzıyla terbiyecisinin elini ısırmaya atılan ayının haline benziyor. Düşünürlerin ülküleri olan insanlık için istenen gerçek terbiye ise bu değildir. Ceza korkusuyla çekinilen kötülükler, ödül umarak yapılan iyilikler, insanlığın mayasındaki çirkin hayvanlığı gidermiş sayılmaz. İyi ahlâk, bizde dış etkilerle zorunlu değil; yaradılıştan olmuş gibi kökleşerek gelişmeli; ortada egemen ve zorla yönetilen kimse kalmamalı; yani artık uslandırılması zorunlu bir kimse görülmemeli, bilgisizlik bütün karanlığıyla ortadan kalkmalıdır. Bu ahlâk olgunluğunu, olamaz saysak bile; buna ermek için daha çok vakit olduğunu görüyoruz. O zamana değin insanlık pek sıkıntılı çağlar, evreler geçirecek; daha sayısız kurbanlar verecektir."* (s.88)

*"Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme"*de, batı medeniyetini ve bu medeniyetin gelişmişliğini öne çıkaran unsurların sorgulandığı görülür. İrfan Bey, *"Medeniyetin, ilerleme ve mükemmelleşme fikrinin gayesi birbirini öldürmeye uğraşmak mıdır? Yoksa umumi kardeşlik ve dostluk fikrinin yerleşmesine çare aramak mıdır?"* (s.107) sorularına cevap arar. İnsan öldürmek için teknik alanda görülen ve en mükemmel savaş aletlerini üreten milletlerin, medeni sayılmasına bir anlam veremez. Bu anlamda ilerlemiş milletlerin medeni sayılamayacağını, medeni kelimesine layık olmadıklarını vurgular. Bu insanların *"kan içicilik bakımından bugünkü insanların mağaralarda, taş kovuklarında, inlerde yerleşip de üzerlerine saldırdıkları avlarını tırnaklarıyla, dişleriyle parçalayarak yiyen vahşî, yabanî atalarından çok farkları"* (s.107) olmadıklarını belirtir.

*"Şıpsevdi"*nin giriş bölümünde yazar, batılılaşma sürecini değerlendirerek; bu süreçte yaptığımız yanlışlıkları vurgular. Bu yanlışlar batı medeniyetinin çöküş noktalarını oluşturur. Yazar batılılaşma sürecinde üç farklı örnekten hareketle bu yanlışlıkları vermeye çalışır. Yazar batılılaşma sürecinin anlaşılamaması ve batı medeniyetinin çöküş noktalarının, bizde batılılaşma olarak algılandığını belirtir. Batılılaşma yolunda ilerlediğini sanan *"Bu kişizadeler sınıfından alafrangalarımız memlekete Avrupa'da şıklık, kumar, dans, güzel konuşmak gibi salon hünerlerinden başka bir şey getirmediler. Başka yoldan seçkin bir özellik gösteremediler. Millî bilgi alanlarımızın işte hepsi tamtakır duruyor. O edebiyatçılar bilgi alanından incelemelerine bir örnek, kendi emekleri ve zekâları eseri olarak ciddî ve gerçek bir hüner örneği getirdilerse gösterilsin… Alafrangadan bizim ihtiyacımız olan şeyler yalnız o pozlar, jestler, kostümler değildir. Sığ bir tavır ve hareket taklidine maymunlarda bile istidat görülüyor. Bu, o kadar ciddî bir ilerleme vasıtası sayılamaz."* (s.15)

Batılılaşma sürecinde Avrupa şehirlerini görmek, orada bir süre yaşamak ve o medeniyetin bir parçası olduğunu hissetmek, insanlar için oldukça önemlidir. Bu şehirlerin en önemlilerinden biri Paris'tir. Paris, medeniyetin en önemli merkezlerinden biri olarak, dönemin birçok romanında yer alırken; *"Şıpsevdi"*de Paris, iyi ve kötü yönüyle birlikte verilir. Sürekli Paris'in üst tabakası, medeniyet yönü vurgulanırken; bu şehrin alt ve kötü yönü belirginleştirilir. Şehrin göründüğü gibi huzurlu ve rahat olmadığını, görünmeyen bir yönünün olduğunu belirterek, batı medeniyetinin çöküş noktaları öne çıkarılır.

> *"Les dessous de Paris" adıyla Paris'in üstünden başka bir de altı vardır. Buraları sefillerin kuyuları, cehennemleridir… Gece yarısından sonra Paris'in bütün ahlâk bayağılığının gizli tarafları, kötülükleri, rezillikleri bu çukurluklara akacak bir yer bulur! Öyle acayip, garaip, bazen iğrenç, korkunç, tehlikeli olaylara, canlı levhalara rastlanır ki bu manzaralarla ilk defa karşı karşıya gelenler, nefretlerinden titrerler… Yanlarına bir rehber yahut kılık değiştirmiş bir polis almadıkça, yabancılar bu kaza belâ kuyularında inmezler. Buralarda iki "sous" (yaklaşık olarak yirmi para) ya gecelenir. Bu ücret karşılığında barınma hakkı boylu boyunca uzanıp yatmak değildir. Bir masanın önünde, baş iki elin arasına alınarak öyle oturmak durumunda uyumaktır.*

Sahipleri pek konuksever olmayan bu mağaralara bazen o kadar müşteri hücum eder ki gelenlere oturdukları halde sızmak için bile yer bulunmaz." (s.64)

*"Genç Kız Kalbi"*nde Pervin, sosyal yaşamda aradığını bulamaz ve geleneksel yaşamla, batılılaşma sürecinde görülen yaşam arasında kalır. Bu çatışma ortamında geleneksel olana yönelir. O, batılılaşma süreciyle gelen yaşamda, doğru insanı bulmak için geçireceği süreçte kirleneceğinden korkar. Kirlenip mahvolmaktansa; geleneksel yaşama boyun eğmeyi tercih eder.

"İzmir'e gider gitmez daha onların hiçbir sözüne meydan vermeden anama, babama "Beni istediğiniz adama veriniz" diyeceğim, hiç olmazsa bedbaht bir hayat sürsem bile namus ve ismetle yaşamış olurum. Ağlamakla, inlemekle vakit geçiririm. Fakat kendi kendime rikkat ve merhametle bakarım, nefret ve ikrahla değil." (s.87)

*"Sözde Kızlar"*da, batılı yaşamı arzu eden ve bu yolda her şeyinin feda eden Belma, gelişen olaylar neticesinde intihara karar verir. "Schopenhaure'a göre intihar, bir çözüm değildir. Çünkü intihar sadece bireysel varlığı ortadan kaldırır ama bu dünyanın temelinde ulunan iradeyi, yaşama iradesinin kendisini yok edemez." (Gündoğan, 1997: 61) Belma düştüğü yanlış hayata, başta Mebrure olmak üzere kimsenin düşmesini istemez. Son anlarında bu yaşamın yanlışlığını duyurmaya çalışır. Belma, yaşadıklarını Mebrure'nin vasıtasıyla duyurur.

"Bu tavanı basık odamda geçirdiğim geceleri, karyolamı sarsarak, göğsümü yırtarak ağladığım geceleri bütün genç kızlar bilseler; ah, Mebrure, benim felâketime habersiz koşan binlerce Müslüman kızına bu karanlık odadan haykırabilsem, kısık ve öksürüklü sesimi duyurabilsem; ah, Mebrure, ne diyeyim? Burada, şu karşıki evlerde, başka semtlerde, hattâ uzak yerlerde, denizaşırı memleketlerde, İstanbul'da ve dışarıda yaşayan bazı genç kızlara: "Heyy yollarını şaşıranlar… Vazifelerini unutanlar… Ne yapıyorsunuz? Nereye gidiyorsunuz? Bir adım ilerinizde sizi bekleyen çukurları ve kuyuları görmeden nereye? Nereye?" (s.172)

Belma, hayal ettiği yaşam neticesinde başına gelenleri anlatırken, birçok noktada batı medeniyetinin çöküşünü görürüz. Belma'nın Behiç'le başladığı bu yeni yaşamda, karşılaştığı sorunları Mebrure'ye anlatırken; ilk başına gelenin *"karnımda, hükümetin, ailemin, muhitimin tanımadığı bir çocuk"* (s.174) olduğunu söyler. Behiç bu olayı

"Burada mı çocuk? Sıkıvereyim, gitsin" (s.174) şeklinde umursamaz bir tavırla karşıladığı gibi, *"Biraz daha büyüsün, dünyasını görmeden onu çinko leğene düşürmenin yolu var."* (s.174) şeklinde kurtulma önerilerinde bulunur. Behiç hayata bakışın verdiği umursamaz tavırlarla, bu olay üzerinde durmaz ve çocuktan kurtulmak için çareler üretir. Onun için dünyaya gelme süreci başlamış olan bu çocuğun ölmesi gerekmektedir.

Bu ilişkide Belma'nın sonradan öğrendiği gerçek, Behiç'in frengi hastası oluşudur. Bir gün ortaya çıkacak olan bu gerçeği gizlemenin bir anlamı olmadığından olanları Belma'ya anlatır. Belma'nın, Mebrure'ye anlatımıyla verilen, yanlış batılılaşma süreciyle gelen bu hastalığa Avrupa'da kaldığı dönemde yakalanmıştır.

> *"Viyana'da Rejina ismindeki mürebbiyesinden aldığını muntazam tedavi ettirdiğini, kimseye geçeceğini hiç ummadığını söyledi: "Şans fena şan, berbat şans, ne yapalım, yavrucuğum, elden bir şey gelmez ki… oldu bir kere…" diyor, başını eğerek günahını hafif göstermeye çalışıyordu. Sonra ümitler vermek istedi. Bu illet, monden hastalıkmış, herkeste varmış, kadın âlemlerinde gezenler, bundan kurtulamazmış. Zaten kat'i tedavisi hemen hemen bulundu gibiymiş. Avrupa'da bunun için hep kongreler yapılıyormuş. Günün birinde bu hastalığın kan çıbanı kadar bile ehemmiyet kalmayacakmış."* (s.179)

Çocuğun doğumu, Behiç ile Belma arasındaki tartışmaları iyice alevlendirir. Hastalıklı bir çocuk olması nedeniyle, Belma ona karşı sorumlu olduklarını bakıp, tedavi ettirmeleri gerektiğini söyler. Behiç ise onun ölmesi gerektiğini savunur.

> *"Gündüzden ben yerini hazırladım: Bir küçük çukur… Üstüne toprağı atınca, iki dakikada boğulur gider, onun canından ne olacak?"* (s.182)

Behiç bir gece çocuğu alarak kaçar ve korkunç eylemini gerçekleştirir. Belma bu eyleme engel olamadığı gibi arkasından koşmasına rağmen ona yetişemez. Onu bulduğunda her şey bitmiştir. *"Ne yapıyor diye ona baktım: Kulağını yerden hiç ayırmıyordu. Bilmem ne kadar öylece durdu: On saat mi, on dakika mı, on saniye mi, tahmin edemem… Sonra, bir sıçrayışta ayağa kalktı, hırıltıya benzeyen korkunç bir sesle fısıldadı: "Haydi, yürü, her şey bitti. Artık sesi çıkmıyor…"* (s.183) Behiç bu olaya tepki gösteren Belma'yı *"Budalalık etme… Büyük bir yükten kurtulduk, metin ol"* (s.183) diyerek sakinleştirir.

Behiç, batılı yaşamın getirdiği bu suç neticesinde; Belma'yı ve kendini suçluluk psikolojisinden kurtulmak için çabalar. *"Bu geceki kabahatimizde, günahımızda yalnız değiliz ki… İstanbul'un birçok insanları bu işi yaptılar, yapmağa mecbur oldular…"* (s.185) "Günah ve suç kavramları tekil birey tarafından, tekil bir birey olarak ortaya konur. Bu kişinin bir bütün olarak dünya ya da geçmiş ile ilişkisi sorgulanmaz. Sorun suçlu olmasıdır." (Kierkegaard, 2003: 110)

Belma, işlenen bu suçun psikolojisi ve batılı yaşamın yarattığı boşluk nedeniyle intihara sürüklenir. Belma'nın ölümü ile ev halkından birinin üzerine kapanarak *"—Hatice… Hatice… kız… zavallı kız… seni, tangolar öldürdüler."* (s.179) cümlesi Nadir'in bu kelimeyi düşünmesine zemin hazırlar. Tango batılılaşma sürecinde görülen, dini bütün Müslüman mahallerde yeni kadınlara verilen isimdir. Bu kadınlar, yanlış batılılaşma sürecinde yaşamlarıyla dikkat çeken, geleneksel yapıdan uzaklaşan ve batı yaşamına hayran olan kişilerdir.

Belma'nın yaşamını sonlandırma sürecinde, son arzusu özlem duyulan bu yaşamın gerçek yüzünü anlatabilmektir. *"Bütün temiz, namuslu öz Türk kızlarını… hepsini düşünüyorum… Ah, onlara anlatabilsem, onlara anlatabilsem…"*(s. 189) Batı medeniyetinin vermiş olduğu bu yaşam, Belma'nın başına gelenler noktasında bakıldığında batının çöküş noktalarını oluşturur. Belma'nın bu hayata özlemi intihar etmesine neden olur. "İnsanı, intihara götüren duygu ya da düşünce absurde duygusu ya da absurde düşüncesidir. İntihar eden insan absurde hisseden ve intihar etmenin de bir ceza değeri olmadığını kabul eden insandır." (Gündoğan, 1997: 61)

> *"İntihar ediyorum. Sebebi hem bir vicdan azabı, hem de bazı genç kızları bir katilin elinden kurtarmaktır. O katil, esbak Viyana sefareti müsteşarlarından merhum Nâfi Bey oğlu Behiç'tir. Şeriki cürmümdü. Dört sene evvel Vaniköyü'nde, koruda bir çocuğumu diri diri gömdü. Ben onu menetmeye muvaffak olamadım, bu sırrı sakladım. Çocuk hastalıklı idi. Babası yaşamasını istemedi. Halbuki hastalık çocuğa babasından geçti. Bugün bu hakikati size bildiriyorum. Tahkikat yapınız. Bu mektuba, korunun bir de küçük krokisini ilâve ettim. Zarp işaret çizili yeri kazınız. Bir çocuk iskeleti arayınız. Bugün, Nişantaşı'nda Kabile Kadriye Hanımı ve Sirkeci'de muayenehanesi olan Doktor Şemsettin Beyi tevkif ediniz. Onlar bu çocuğu bilirler. İntiharımın Behiç'ten başka müsebbibi yoktur."* (s.227)

*"Şimşek"*te, Pervin kocasını aldatan ve bu ihaneti neden yaptığını sürekli sorgulayan bir yapıya sahiptir. İhanetten bir türlü kurtulamayan Pervin, kocasının ölüm döşeğinde olduğu anda ve kocasının yanında bu ihanetini sürdürür. Müfid uyanır ve bu ihanetle yüzleşir. Müfid ile Sacid arasındaki kavga esnasında Pervin dışarı kaçarak, ağaçlara çarpa çarpa uzaklaşır. Pervin, yeni hayatın getirdiği, gelenekten uzaklaşmış ve aşk maceralarına yelken açmış insanın temsilcisidir. Bu ihanetin öğrenildiği gece Pervin akıl sağlığını yitirir.

> *"Doktorlar hastanın hep gökyüzüne bakışını iki türlü tefsir ediyorlar: biri ilahî duygu. Ne mülhid insanlar varmış ki, delirdikten sonra, âşıkâne bir tehâlükle Allah'ı ararlarmış. Öteki tefsire göre hâilenin olduğu gece hava bozuktu ve hasta, hâtıralarının birçok anlarına iştirak eden bu hâli unutamıyor. Fakat doktorlar ve hiç kimse bu tefsirlerden hangisinin daha doğru olduğunu bilmiyorlar. Bunu yalnız biz, bu hâileyi en yakından, bu hâileyi içinden seyredenler, bunu yalnız biz biliyoruz."* (s.286)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, Şadiye batılılaşma sürecinde yanlış batılılaşan ve bu batılılaşmanın düşüşünü yaşayan kişidir. Paşanın ölümü ile aile bağlarının gevşemesi, Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan ortam, Şadiye'nin batılı hayata yönelmesine imkân verir. Şadiye'nin bu hayata yönelişi batı medeniyetinin çöküş noktalarını görmemizi sağlar.

> *"Meşrutiyet de ilân oldu; biraz geçti, Paşa öldü; aile bağı gevşedi; Şadiye Hanım da ilk fırsatta Avrupa'ya gitti; orada ne yaptı, nasıl yaşadı? Rivayetler muhtelifti; şurası muhakkaktı ki parasını bitirmişti. İstanbul'a avdetinde Şişli'de bir apartmana taşındı; münasebetli, münasebetsiz misafirlerle, yabancılarla düştü, kalktı; daha sonraları bir mebusla evlendi, altı ayda boşandı. Bir zabite vardı; onunla da geçinemedi; düştü, düştü, nihayet gördüğüm, söylediğim hale geldi."* (s.83)

Batı medeniyetinin çöküş noktalarından birini de Saffet Bey'de görmekteyiz. Saffet Bey, çalıştığı dönemde tüm kazancını eğlence hayatında harcayarak yaşlılığını düşünmeyen biridir. Saffet Bey, çalıştığı dönemde verdiği eğlenceli partiler nedeniyle toplumda sözü dinlenilen, ne derse kabul gören bir konumdadır. *"O ne derse misafirleri tasdike etmeli, aka kara derse "Hay, hay!" diye hep bir ağızdan muvafık bulmalıydı."* (s.105) Emekliye ayrıldıktan sonra eline geçen paranın azlığı, bu sürecin değişimine neden olur. Bu değişimle batı medeniyetinin çöküşü belirginleşir.

"…Bir müddet evin gidişini bozmak istemedi. Mağlubiyetini itiraf edemedi. Alıştığından ayrılamadı. Borç etti, eşya sattı, fakat kabil mi? Aşçılar savuldu, uşaklar dağıldı misafirler seyrekleşti. Hanendeler yeni kapılara çattı; bir de yangın geldi, iki yüz senelik o şenlikli konağı eşyasıyla beraber iki saatte sildi süpürdü, kül etti. O zaman Saffet Bey çöktü. Bir enkaz haline geldi, küçük bir mahalle evine taşındı, artık ne gelen var, ne giden; ne saz var, ne söz… Bütün dünya, karşısında şimdi itirazcı ve münakaşacı… Ak dediğine kara diyorlar; makas dediğine bıçak! Nerede o yirmi kişilik misafir meclisine riyaset (başkanlık) eden titiz bey? Nerede tanburîler, nerede kemençeciler, nerede o derin "Of"lar, "Ah"lar?" (s.107)

Batı medeniyetinin diğer bir çöküş şeklini Ziya Bey'de görürüz. Ziya Bey, batılı yaşamı arzulayan bir kişidir. Macar, İngiliz karışığı Beyoğlulu bir ailenin dul kızıyla evlenir. Bu evlilik yaşadığı mekânı ve yaşayış tarzını değiştirdiği gibi, çevresinde hep yabancıların bulunmasına neden olur. Bu süreç *"bir gece aşağıda mandolinler, kemanlar, piyanolar çalınıp Beyoğlu döküntüleri zevk ederken zavallı Ziya Bey, bu bir sürü kayıtsız Hıristiyanlar ortasında ve pişmanlık, şikâyet içinde yapayalnız"* (s.112) hayata veda etmesiyle neticelenir.

Batılılaşma sürecini yanlış algılayışımız, toplum olarak çöküş sürecini belirginleştirir. Anlatıcının değerlendirişiyle verilen süreç, toplumdaki yanlış batılılaşma neticesinde oluşan batı medeniyetinin çöküş noktalarıdır.

"Zaten ne sınıf kaldı, ne derece… Ne yüksek muhit belli, ne aşağı halk… Hal (düştük) ve hamur olduk; hep kirlendik, hep lekelendik. İnsan ruhuna sükûn ve istirahat verilecek iki hikâye işitemiyor; faziletine iman edeceği bir ahbap bulamıyor; bir meziyetliye tesadüf edemiyor… Mütemadiyen (sürekli) alçalıyoruz, âdileşiyoruz, ahlâksızlaşıyoruz. Eskiden alelâde adamlardık, ne çok zararlıydık, ne de çok faideli (yararlı), fakat bugün herkes muzır (kötü)… Karmakarışık, altüst olduk, ne kadar yazık!…" (s.178)

*"Salon Köşeleri"*nde Şekip Bey, batılılaşmayla gelen değişimden ve bu değişimin getirdiği yaşamdan sıkılan bir karakterdir. Batılılaşma sürecinde salon hayatına çekilen insanımızın bu yaşamdan ve bu yaşamda yer alan kadınlardan sıkılması, batı medeniyetinin çöküş noktasını oluşturur. *"Bu karışık, kararsız, gururlu kadınları sevemiyordum. Bir buçuk sene kadar önce yanında her türlü çılgınlığı*

yapmaya hazır olduğum şu kadınla şimdi zerre kadar üzüntü, heyecan hissetmememin"(s.22) nedenlerini araştırmak isteyen Şekip Bey, *"Artık bıkmış, usanmıştım; bir romanın bilinen bölümleri gibi sürüp giden o belirli, o sıradan aşamalardan geçmeye mahkûm salon sevdalarından artık tiksinmiştim."* (s.22) sonucunu çıkarır.

Şekip Bey'de, batılılaşmanın getirdiği cinsellik dolu aşklara karşı, nefret duygusu hâkimdir. Aşkları koleksiyon biriktirir gibi biriktiren kadınlardan nefret eder. O, *"herkesi karşılarında tapınmak için diz çökmüş görmek için bütün aşk heyecanları ekmek kırıntıları gibi avuç avuç salondan salona serpen bu üzücü harap edici kadınlardan"*(s.23) nefret etmektedir. Eski aşkların özlemini duyan Şekip, değişim süreciyle gelen yaşamın, en önemli temsilcilerinden olan batılı ve batılılaşmış kadına nefret ile bakar. Batılılaşma sürecinin getirdiği bu yaşama, Şekip Bey'in bakışı, batı medeniyetinin çöküşünü oluşturur.

Şekip Bey, Lydia'ya olan aşkından Türklüğün gurur ve şerefi için vazgeçer. Yanlış batılılaşmayla gelen yıkım sürecine ve sürecin vatanı yok ettiğine dikkat çeker. Batı'nın yaşam tarzıyla milletimizi yok ettiğini belirtmesi ve kendisinin de içinde bulunduğu yanlış batılılaşma sürecinden uzaklaşması, batı medeniyetinin çöküş noktasını oluşturur. Şekip, milletin içine düştüğü bu yanlış batılılaşma sürecini, Lydia'na kısmen anlatır. *"Evet, Lydia, büyük bir üzüntüm, size anlatmayacağım bir derdim var… Vatan, vatan mahvoluyor… Bizi insanlıktan ayırıyorlar… Bizi bağımlılık zinciri altında inletiyorlar. Bütün bu zavallı millete akla gelmez eziyetler ediyorlar."* (s.137)

*"Ne Bir Ses… Ne Bir Nefes!.."*te Zeliha, batılılaşma süreciyle değişen kadının bu değişimden sıkılması ve eski geleneksel süreçteki haline özlem duyması, batı medeniyetinin çöküş noktasını oluşturur. Batılılaşma sürecinde değişen kadının ruh halinde meydana gelen çöküşü görürüz. Zeliha, giyim ve yaşamıyla eşine sıkıntılar yaratan bir karakterdir. Bu sıkıntılardan kurtulmak isteyen Zeliha, elinde şamdanla aydınlattığı karanlık bir odada üzerinde bulunan elbise ve mücevherleri vücudundan parçalar koparırcasına çıkarır. Elbisenin çıkarılışında bozulan bir psikolojiye şahit oluruz. *"Yakından çehreme bakarken boş kalan elimle gayriihtiyarî başımdaki mücevheri çıkararak yere atıyorum. Sonra şamdanı bir adım ileriye, yere bırakarak,*

üstümdeki elbisemi çözüyorum ilk evvel yavaş yavaş işleyen parmaklarım gitgide artan bir telâş ve korku ile adeta yırtar gibi elbiseyi çözüyor." (s.58)

Ruhunda mevcut olan kirlilikle eşini oğluyla aldatan Zeliha, bu kirlilikten kurtulma psikolojisiyle kinini maddi unsurlara yöneltir. Eski halinden nefret edişi, batılılaşma ile gelen unsurlardan kurtulma arzusu, batı medeniyetinin çöküş noktasını oluşturur. *"Artık ben Osman'a evhamlar veren o kadın değilim. Ben artık ipek gömleği ve omuzlarından dökülen kucak kucak saçlarıyla yeni bir kadınım! Asrımın bir kadınıyım! Bende o eski kadından bir şey kalmadı… Oh… Ne kadar haklı imiş. Gerçekten bu elbiseler beni eski kadınlara ne kadar benzetiyormuş… Hayır… Artık ben o eski kadına benzemiyorum… Bende onlardan bir şey kalmadı. Yalnız… Evet yalnız saçlarımın rengi kaldı… Saçlarımı artık hiç boyamayacağım. Onlar eski renklerini bulunca Osman iyi olacak… Osman kurtulacak."* (s.58)

*"Bir Sürgün"*de, Dr. Hikmet arzuladığı, merak ettiği ve hayran olduğu Paris'e kaçar. Bu kaçışı yeni bir sürecin başlangıcını oluşturur. Büyük bir heyecanla kaçtığı Paris, Dr. Hikmet'in hayallerinde düşündüğü gibi değildir. İlk andan itibaren bu hayal kırıklığını görürüz. Bu hayal kırıklıkları batı medeniyetinin çöküş noktalarını oluşturur.

> *"Geniş bir nefes aldı ve rıhtımın seddi üstünden şaşkın şaşkın "Seine" Nehri'nin sularına baktı. Dün, gece, kendisine o kadar esrarengiz görünen ve içinde birtakım heyecanlar uyandıran bu sularda şimdi hiçbir mâna, hiçbir cazibe bulamıyordu. Karşı sahildeki salaştan banyolar ona yalnız İzmir'in "Karataş"ını, "Bahribaba"sını hatırlattı. Doktor Hikmet, kendi kendine: "Garip şey; şimdiden kaçtığım yerlerin hasretini mi çekmeğe başlayacağım."* (s.55)

Paris, mekân olarak Dr. Hikmet'e aradığı huzuru veremez. Bu huzursuzluk yabancı bir şehirde insanın kendini yalnız hissetme psikolojisi ile birleşince; Dr. Hikmet'i oldukça sıkıntıya sokar. Dr. Hikmet'in yapısında mevcut olan bu sıkılganlık, pişmanlık sürecini başlatır. *"Hiç tanımadığı bir adama söz söylemek, hiç bilmediği bir yere girip çıkmak ona zaten kendi memleketinde bile çok müşgül görünen bir işti. Şimdi ise, bu gibi hareketler, onun gözünde âdeta korkunç bir hacim almıştı. Daha ilk adımında, "Paris" onu, o kadar yıldırmış, o kadar cüretini kırmıştı ki, mümkün olsa gidip oteldeki odasına kapanacak ve oradan artık bir daha dışarıya çıkmayacaktı."* (s.57)

Dr. Hikmet'in arzuladığı Paris ile bulduğu Paris birbirinden oldukça farklıdır. Çocukluğundan beri Dr. Hikmet'in hayallerinde yer alan Paris, Dr. Hikmet'e gerçek yüzünü gösterir. Bu gerçekler onu her gün Paris'ten biraz daha uzaklaştırır. *"Tâ ilk gençlik yıllarından beri edebiyatla, sanatla, ağızdan kapma malûmatla dimağının içinde yer etmiş olan o tılsımlı şehrin şekli, çizgileri, renkleri, reliefleri aynı ismi taşıyan bu içinde yaşadığı şehrin ihtilâçlı gölgesi altında yavaş yavaş siliniyor; kayboluyor, onun yerine, büsbütün başka bir Paris'in, hiç beklemediği, anlamadığı ve bir türlü zevkine varamadığı bir Paris'in plânı teressüm" ediyordu."* (s.76)

Dr. Hikmet'in Paris'te geçirdiği süreç, çatışmalarla doludur. Onun yaşamı yanlış batılılaşmayla görülen aydınımızın çatışma sürecine güzel bir örnektir. Batılılaşma sürecinde doğu-batı arasında kalan, batılılaşmayı arzulayan ancak bir yönüyle doğudan hiç kopamayan aydınımızın yansımasıdır.

> *"Bir mart havası gibi kararsız mizacı, Paris'e geldiği günden beri, daimî bir yeis ve neşve med ve cezri içinde çalkalanıp durmakta idi. Bir günde, bazen, bir saatlik bir zaman zarfında, en aydınlık bir nikbinlikten, en karanlık bir bedbinliğe düşüyor; derken bu bedbinlik yerini çocukça bir şetarete bırakıyordu. Şimdi de öyle oldu. Paris, deminki Paris, deminki masal şehri, birdenbire bütün karışık ve katı realitesile gözleri önünde taş kesilivermişti. Artık hayali, bu keşif maddeye hiçbir tarafından nüfuz edemiyor, onunla bu keşif madde arasında hiçbir münasebet kalmıyordu."* (s.103)

Dr. Hikmet, arzuladığı hayata kavuşmuş, ancak umduğunu bulamamıştır. Paris'in yaşattığı sıkıntılı süreç, Dr. Hikmet'in sürekli *"Yarın ne olacak?", "Yarın ne yapacağım?"* (s.106) endişesini yaşamasına neden olur. Bu endişe ve Paris'in beklediğini verememesi Dr. Hikmet'i gerçekleri itiraf etmesini sağlar. *"Doğrusu, Paris, beni bir nevi désillusion'a uğrattı. Burada tahayyül ettiğim, aradığım havayı, tadı, manâyı, hâlâ, bir türlü bulamıyorum Tiyatrolarına gittim. Müzelerini gezdim. 'Louvre'larını, Versailles'lerini gördüm. Fakat hiç birinde, kitaplarındaki nefhaya benzer bir şeye rasgelemedim. Paris'i, elimde bir boş kase gibi tutmaktayım. Lakin içindeki iksir nerede?"* (s.106)

Dr. Hikmet'in, sıkıntılı bir hayat sürecinden kurtulmak için gerçekleştirdiği kaçışı, başka bir sıkıntılı sürece neden olur. Hayran olduğu bu medeniyetle tanışınca, gerçeklerin hayallerden çok farklı olduğunu anlar ve buradan da kaçma isteği belirir.

"Bir tren düdüğü ötüyor. Bu tren nereye hareket ediyor, acaba? Doktor Hikmet'in canı, birdenbire, buna atlayıp hiç bilmediği, isimlerini bile hiç işitmediği birtakım uzak uzak diyarlara doğru kaçmak arzusunu duydu." (s.120) Bu arzu dört ay önce, bir yaz gecesi, İzmir'in Kordonboyu'nda birdenbire Dr. Hikmet'in zihnini kavramış ve kaçış sürecini başlatmıştı. Paris'te duyduğu tren sesi İzmir'de kaçış sürecini başlatan gemi gibi dayanılmaz bir arzuyla kendisini çağırır. Bu düşünce dünyası hayran olunan ve arzulanan batı medeniyetinden kaçma arzusunu, bu arzu da batı medeniyetinin çöküş noktasını oluşturur.

Dr. Hikmet, Ragıp Bey ile konuşmasında, Paris'in verdiği can sıkıntısından bahseder. Bu sıkıntının temelinde kitaplarla tanınan Batı'nın, gerçekte farlı oluşudur. *"İçin mi sıkılıyor? Amma yaptın ha… Bari, kimseye söyleme, birader Paris'te insanın içi mi sıkılır mış? Ben, en bunalmış zamanlarımda bile olsa Rue de La Paix'den Opera meydanına, Opera meydanından Boulevard des İtaliens'e doğru bir inip çıktım mı, yüreğimde ne gamdan, ne kasvetten eser kalır. Âdeta, yirmi yaş daha gençleşirim."* (s.141) Ragıp Bey ile Dr. Hikmet'in bakışı farklıdır. Ragıp Bey batılılaşma sürecini yaşayan insanımızı temsil ederken; Hikmet, doğu-batı arasında kalan aydınımızın temsilcisidir. Bu süreçte arzulanan Batı, kendinden beklenenin dışında bir hayat görüntüsüyle batı medeniyetinin Dr. Hikmet'in şahsında çöküşünü temsil eder.

Dr. Hikmet, Avrupa'da gün geçtikçe sıkılan ve maddi sıkıntılarla birlikte içinden çıkılmaz bir sürece doğru sürüklenir. Yaşanan sıkıntılar Dr. Hikmet'e batı hayranlığının yanlış oluşunu itiraf ettirir. Bu itiraf yanlış batılılaşma sürecinin sonucudur. Bu sonuç batı medeniyetinin çöküş noktalarından biridir.

Doktor Hikmet, artık ev kirasını ödeyemeyecek durumdadır. Cebinde harcayacağı paranın kalmadığını görünce kendi kendine değerlendirme yapar. Bu değerlendirme yanlış batılılaşma açısından önemlidir. *"Oh olsun bana! Fakat zavallı babacığım…" dedi. Gözleri yaşardı: Zavallı ihtiyarcıklar; onların en büyük felâketi benim gibi haylaz ve serseri bir evlâda malik olmuş bulunmaktır. Evet, bir haylaz ve bir serseri!… Şimdiye kadar, kendi keyfimden, kendi fanteziyelerimden, kendi zevk ve heveslerimden başka neye tabi oldum? Buraya kaçışımın sebebi nedir? Sanki, İzmir'de beni tazyik mi ediyorlardı? Bütün mânasiyle bir sürgün şartları içinde mi yaşıyordum? Haydi canım! Hep lâf! Paris'i görmek hevesi; gezmek, eğlenmek arzusu; birtakım maceralara atılmak iştiyakları… Buna da, bir fikrî cilâ vermeğe çalışıyorum. Fakat,*

işte, tutmuyor. Bu kadar ıstırap, sıkıntı hangi maksat, hangi yüksek emel yoluna? Hiç! Paris'te yaşamak ve orada bir Fransız kızına tutulmak için… ve bu yüzden bir aile batıyor. Bir hanüman sönüyor!" (s.243)

*"Kiralık Konak"*ta, batılılaşma süreciyle gelen değişimin, Naim Bey'in şahsında çöküşünü görmekteyiz. Naim Bey, son zamanda görülen değişimi en acı şekilde yaşayan şahıstır. Hakkı Celis'in bakışıyla verilen olaylarda, Naim Efendi'nin yaşadığı trajik yaşama dikkat çekilir. *"Hayatta şöyle dursun, bütün okuduğu romanlara bile bu kadar trajik bir ihtiyar simasına tesadüf etmemişti; bu adam, ona, gittikçe bir şeye alâmet veya bir şeyin timsali gibi görünmektedir. Eski müverrihlerin hayatında zuhur edecek büyük hâdiselerin gökte ve yerde birtakım alâmetlerle belirdiğini söylerler. Eğer bu doğru ise, Naim Efendi de yeni başlayan devrin eşiğindeki korkunç hayaletlerden biridir. Hiç şüphesiz arkamızda bıraktığımız mazinin son feryadı ve önümüzde hissettiğimiz uçurumun ilk ürpertisi Naim Efendi'dir."* (s.166) Hakkı Celis'e göre Naim Efendi hem bir ceza hem de bir cezalıydı. Bu sürecin yaşanmasına sebep olan zehir, *"dün kendinin ve kendi gibilerinin elleriyle kendi bahçelerine ekilmiş zakkumun tohumundan ve özündendi."* (s.166)

Batılılaşma süreciyle başlayan *"o büyük Tanzimat cereyanı, döne dolaşa, nihayet İstanbul'un ortasına Seniha gibi bir kadınla, Faik Bey gibi bir erkek örneği bırakıp geçmişti. Türk dehasının yaptığı bu son medeniyet tecrübesi de gelmiş ve gelecek nesillere acı bir imtihan olmaktan başka bir şeye yaramamıştı."* (s.167) Bu süreçte gerek Naim Efendi'nin yaşadıkları, gerekse Seniha ve Faik Bey'in ilişkisi batı medeniyetinin çöküş noktalarını oluşturur.

Seniha'nın batı medeniyetine hayranlığı ve bu hayatı yaşama arzu Avrupa'ya kaçış sürecini gerçekleştirir. Bu yaşam neticesinde batı medeniyetinin çöküşünü görürüz. Seniha bu yaşam neticesinde *"Zira, -neden saklamalı- ben uçurumun kenarında duran bir kadınım. Evet, Hakkı, evet, bunu herkes bilir kendim de hissediyorum. Hakikati niçin görmemeli, neden inkâr etmeli? Bir romanda görmüştüm. Bütün ahlâk düsturlarının hulasası şudur diyordu: Hakikat için, hakikati söyleyebilecek bir tarzda yaşamak. Ben vakıa anama, babama, hasetsen büyükbabama çok fenalık etmiş bir kızım; pek çok kusurlarım var."* (s.208) itirafında bulunması, batı medeniyetinin çöküşünü yansıtır.

2.1.2.11.Yeni Fikirler

Değişim düşüncede başlar. Osmanlı İmparatorluğunun geri kalmasıyla başlayan batılılaşma süreci bu değişim sürecini yansıtır. Bu dönemde görülen siyasi belirsizlik ve savaşlar en önemli sorunlardır. "Bütün bu siyasî gerginlikler ve ölüm kalım mücadeleleri devam ederken Osmanlı, eğitimden aile hukukuna birçok meseleyi tartışır; feminizm ve sipirtüalizm hareketlerinden İslâmcılık, Osmanlıcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi fikir akımlarına sahne olur. Tanzimat'ın ilânından sonra Osmanlı'nın Batı medeniyetine dahil olma çabası, fikir hayatından sosyal hayata çeşitli şekillerde yankı bulmaya başladığında inançlar ve kabuller de münevverler tarafından sorgulanmaya başlanır. İkinci Meşrutiyet'in ilânı ile bu sorgulanma süreci fiilî olarak da yaşanmaya başlar ve modernleşme süreci bu dönemde daha ziyade gerçekleşir." (Ceyhan, 2007: 138)

2.1.2.11.1.Feminizm

*"Jöntürk"*te, Ceylan eski geleneklerden hareket ederek değişimi görmezlikten gelenlere kadın haklarını hatırlatır. Ceylan'ın fikirlerini Nuri Bey'le yapılan konuşmada görürüz. Medeniyetin, kadınları yok saymak olmadığını; aksine kadınlara verilmesi gereken değerin verilmesi olduğunu vurgular. Doğu geleneklerine bakarak, kadının görülmeyen hakları için batı medeniyetine bakılmasını ister. Avrupa ve Amerika'da kadınların hakları için seslerini yükselttiklerini belirtir.

Kadınların en fazla haksızlığa uğradığı, fikrinin yok sayıldığı konulardan biri evliliktir. Ceylan, evlilikte kadının bir mal gibi beğenilmesine, nefesinin kokup kokmadığının bakılmasına, evleneceği erkeği hiç görmemesine karşı olduğunu belirtir. Bu tür davranışların bir bayan için hakaret olduğunu savunur. Ceylan, evliliğin düzenini ise kocasının ağzından çıkacak olan *"Boş ol!"* (s.55) kelimesine bağlı olduğuna dikkat çeker.

Ceylan, kadın hakları konusunda Avrupa'da mücadeleler verildiğini ve bu mücadele sonunda kadının saygı gördüğünü belirtir. Avrupa'yı uzaktan tanıyanların ise kadına sadece görünüşte bir saygı gösterdiklerini, fakat gerçekte böyle olmadığını dile getirir.

> *"Feminizm" denilen kadın konusu, Avrupa kadınlarının öteden beri uğradıkları bir boyun eğmeden, ezilmekten kurtarıp insan haklarına ve medeniyete layık ve ulaşmak için yapılan yürekli mücadeleden ibarettir.*

Avrupa'yı yalnız uzaktan tanıyanlar için böyle bir gayrete şaşmamak kabil değildir. Görünüşte kadınlara bu kadar hürmet ve riayet gösterilsin de aslında o kadınlar aşağı görülsün. Mazlum görülsün, buna imkân verilir mi? Halbuki böyledir. O görülen boş saygı adeta adam aldatıcılıktan ve daha doğrusu kadın aldatıcılıktan ibarettir." (s.78)

Ceylan toplumda kadın haklarını savunurken, kadının toplumdaki konumundan hareketle açıklamalar yapar. Kadının gerçekte bir ismi olmadığını, evlenene kadar baba ismiyle var olduğunu; evlendikten sonrada koca ismiyle yaşadığına dikkat çeker. Ceylan'ın bakışına göre *"kadının ismi bile yoktur. Babasından drahoma namıyla ne kadar para getirirse getirsin, diğer akrabasından ne kadar miras yerse yesin, eğer evlendiği zaman "servet ayrımı" anlaşması yapılmamışsa kadın kendi servetine malik sayılamaz. Herhalde kocasının tasdiki olmaksızın hiçbir mukaveleye, hiçbir senede imzasını koyamaz. Kocası kendisini her nereye götürecek olsa "gitmem" diyemez. Mutlak bir itaat ile boyun eğmeye mecburdur."* (s.78)

Ceylan değişen fikirler ışığında kadınların iş hayatına girdiğini belirterek; bu süreçte ikinci plana atılan ve sürekli erkeğe boyun eğmek zorunda kalan kadının, bu boyun eğiş sürecini bitireceğini ve erkeğe artık boyun eğmeyeceğini vurgular.

"…Şu son zamanlarımızda kadınlar tabip oluyorlar, avukat oluyorlar, mühendis oluyorlar, hatta arabacı oluyorlar. Kendi sorunlarını kendi başlarına düzelten bu gayretli ve güzel, insan türü artık erkeklere boyun eğe bilir mi?" (s.79)

Kadının değişim sürecinde önemli payı bulunan feminizm, sorgulayan, araştıran ve kendini geliştiren bir kadın yaratırken; yanlış batılılaşma süreciyle belirginleşen bazı sorunları da beraberinde getirir. Ceylan bu süreci tam anlamıyla yaşar. Ceylan, birçok konuda bilgisi olmakla birlikte, batılılaşama sürecinde aşk ve evlilik noktasında yanlış düşünceleri onu olumsuzluklara sürükler.

"Ceylan "feminizm ile şu kısacık ömrü boyunca özellikle de kadın sorunları konusunda hakikaten çok büyük bilgi sahibi olmuştur. Kadınlar arasında onunla konuşabilecek hiçbir kadın düşünülemez ya. Erkekler arasında da bu kudrete sahip bir adam biraz nadirce bulunur. Konuşmaları esnasında Nurullah Bey'i hangi Avrupa yazarının ismini açıklamışsa Ceylan o zatin eserini alıp, okumuştur. Denile bilir ki Fransızca olarak kadın sorunlarına dair yazılanların hemen tümünü okumuştur. Her neyi okumuş ise onu bizim

ülkemizdeki hallere uyarlamıştır. Bu yüzden bizim gibi bu mesele ile iştigal edenlerin hatırlarına gelen, güya yeni bir mesele Ceylan'ın çoktan bildiği hatta Nurullah Bey'i ile beraber görüşüp halletmiş olduğu meselelerdendir." (s.91)

Kadınların toplumdaki yeri bakımından önemli olan feminizmin doğru algılaması ve yaşama uyarlanması noktasında, Nurullah'ın yaptığı araştırmalar oldukça önemlidir. Feminizmi algılayışımızda Avrupai bir bakış açısının toplumumuza vereceği zarar, Nurullah'ın araştırmasıyla netleşir. Bu araştırma, fikirler ve konulara bakış noktasında Nurullah ile Ceylan arasındaki tartışma zemininde belirginleşir. Nurullah, Ayasofya'da ders veren Hafız Mehmet Efendi ile feminizm üzerine sık sık sohbetler ederek, dini konularda ve dinin bu konulara bakışı hakkında bilgiler edinir. Bu araştırmanın sonucunda İslam felsefesinde konuyla alakalı önemli sonuçlar elde eder. Elde ettiği sonuçları Avrupa kitaplarındaki incelemelerle karşılaştırarak, *"(…)zihinde feminizmin İslami şekli dahi tasvir ve teşkil etmiş olduğundan medeniyetin bu büyük sorununun Avrupalıların diliyle bizim için ne kadar müthiş ve tehlikeli olacağını çoktan kestirmiştir."* (s.131) Nurullah ile Ceylan'ı bir noktada birleşmesine engel olan feminizme bakış noktalarıdır. Ceylan, Avrupa'nın kirli penceresinden bakarken; Nurullah, İslam'ın değerleriyle bakmaktadır.

"Ceylan ile aralarında geçen konuşmalarda ikisinin aynı fikirde birleşmesine mani olan Nurullah'ın Müslümanlara özel bir feminizm fikrinde olduğu halde Ceylan'ın Avrupalıların feminizm fikir ve gayretinde bulunması önermesidir. Şimdiye kadar meselenin kenarından köşesinden edilen sohbetlerde Ceylan'a kendi fikrini kabul ettirememiş olduğu halde, evlilik gibi hayati bir mesele hakkındaki fikrini kabul ettirebilmek mümkün müdür ki söyleyebilsin? Özellikle evlilik konusundaki fikirleri Ceylan'ın fikrine taban tabana zıt ve muhaliftir." (s.131)

Avrupa'da görülen gelişim süreci ve feminizmin etkisi, kadının toplumdaki yerini değiştirir. Bu değişim birçok meslek grubunda kadınların çalışmasına olanak sağlar. Değişen bu yaşam ve feminizm, serbest evlilik sürecinin oluşmansa neden olur. Batılılaşma sürecinde bu bakış toplumumuzda da görülür.

"Avrupa ve bilhassa Fransa ve orada da özellikle Paris şehri ne kadar ilerlemiştir!.. Bu zamanlar Paris'te kadından doktor ve avukat henüz uzak bir hayal olarak sayılacak bir hal ve surette mevcuttu. Kadın arabacıların olacağı hayal bile edilmiyordu sonradan her şey ilerlediği gibi feminizm de ilerleye

ilerleye bir dereceyi buldu ki kaçınılmaz "mariage libre" taliplileri meydana çıktı" (s.132)

*"Acı Gülüş"*te, Kenan ile Ragıbe'nin evlilik öncesi yazıştıkları görülür. Kenan'ın yazdığı mektuplarda, kadına ve kadının toplum içersindeki yerine bakışı verilir. Kenan kadınların toplum içerisinde hak ettikleri yerde olmadıklarını belirtir. Bu yeri yine kadının kendisi elde edecektir. Kadın, toplumdaki yerini, erkeklerden beklerse en az birkaç asır beklemeleri gerekeceğini vurgular. Erkeklerin kendi aralarında dahi tam bir hürriyet eşitliği kurmayı beceremediklerini belirterek, kadınların bu sürece kendilerinin dahil edilmesini beklemelerinin bir hayal olduğunu vurgular. Bu nedenle kadın, toplumdaki yerini yine kendi hazırlayacaktır. Kadına düşen eski adetleri ve miskinliği yok etmektir.

"Kadınlarımızın beyni boş ağırlıklardan, çocuklarımız kundaklardan azat edilmelidir. Avrupa'daki "feminizm" atılganlıklarını, saldırmalarını görmüyor musunuz? Bugün kadın, erkek kalabalığına karşı yumruklarını göstererek: Biz insanlığın yarısıyız. Hukukta ayırma olmaz. Biz de doğduğumuz memleketin hürriyet havasını tam olarak teneffüs etmek tabiî hakkına malikiz. Müsavat, ancak bu tam tatbik ile bir mana ifade eder. Yoksa boş bir söz olur. Bir milletin yarısı hür, yarısı esir olamaz. Esir analardan hür çocuk doğamaz. Hürriyet, bölününce, inhisara uğrayınca zararlı olur. Asıl hürriyet, zorbaların hürriyeti demek değildir. Biz artık yalnız sizin lütuf elinizle yaşamak istemiyoruz. Çekiliniz, geçim kaynakları bizim için de açılsın. Biz de avukat, doktor, seçici, mebus, nazır olmak istiyoruz diyorlar, insaniyet davası ediyorlar. Bizdeki kadınların niçin insanlık kabiliyetlerini göstermeleri önlensin? Erkekler ve kadınlar el ele verelim. Terakki gökünün güneşlerine doğru koşalım. Yaşamak, çalışmak demektir. Çalışmasız hayat, ölümün dünyadaki şeklidir." (s.116)

2.1.2.11.2.Determinizm

*"Acı Gülüş"*te, değişen fikir dünyası ve bu fikir dünyasının yansıması yer alır. Kenan'ın fikir dünyasında *"determinizm"* etkilidir. Yaşadığı hayatın verdiklerinin farkında olmayan ve sürekli arayış içerisinde olan Kenan, kimlik problemi yaşar. "Erik Erikson'un tanımına göre kimlik insanın olmak istediği şey ile dünyanın olmasına izin verdiği şeyin buluşma noktasıdır. Ne koşullar ne de istek tek başına belirleyicidir. Bu

anlamda kimlik, koşullar ile arzuların kesişmesiyle oluşmuş bir ortamda kişinin tuttuğu yerdir." (Sennet, 2002: 148) Kenan sahip olduğu kimliğin farkında olmayan ve arzularıyla hareket eden bir kişidir. Bu arzuların sürüklediği hayatta başına gelenleri ve çektiği acıları determinizm bağlantılı olduğunu düşünür.

Kenan'ın fikir dünyasını Cabir ile yaptığı konuşmada görürüz.

> *"— Bu dünyada her şey nispîdir. (Bu düstur, Aynştayn teorisinden dört yıl evvel yazılmıştır.) Mutlak kıymet yoktur. İyilikler, fenalıklar, güzellikler, çirkinlikler herkesin duygusuna, zevkine, sinirine, terbiyesine, görgüsüne, düşünüşüne göre meydana çıkar. Senin paçavra dediğin şey, benim için kokulu ve işlemeli bir kumaştan çok daha değerli olabilir. Her şeye kendi duygusuna göre kıymet biçme. Hayat nedir? Bahtiyarlık nedir? Emel nedir? Bahtiyar yaşamak nedir?"* (s.126)

Bu sorgulama sürecinin Avrupa'daki değişiminden de bahseden Kenan, Avrupa'da engizisyonla bastırılmak istenen, işkencelerle susturulmak istenen düşüncelerin, susturulamadığını söyler. Fikirlerin yayılma sürecinde topla, tüfekle verilen mücadelenin boş olduğunu vurgular. Fikirlerin kıvılcımlarını yayacağını ve bu süreçte insanların bilinçleneceğini belirtir. Değişen bu fikir sürecinin insan davranışlarında etkili olduğuna dikkat çeker.

> *"Bir hükümdar tacının, papanın "tiyar" dedikleri mücevherli külâhının kudsîliği önünde secde eden insanlar artık azaldı."* (s.129)

"Çektiğimiz ıstırabın kendi hatamızdan kaynaklandığına inanmak yararlı değildir. Böyle bir durumda, bu bizi çektiğimiz acıyı hak ettiğimiz sonucuna götürür böylece onun içinde gerekli olandan daha uzun bir süre kalırız." (Pearson,2003: 83) Kenan, düştüğü durumdan bir çıkış yolu aramaktadır. Bu arayışta Kenan'ın zihninden geçenler oldukça karışıktır. Kenan, düşüncelerinde *"determinizm"*e ait birçok yorum ve çıkarımlar yapar. Kenan'ın bu düşünceleri anlatıcı tarafından kendi kendine düşünme süreci olarak verilir.

Kenan, okuma ve terbiyenin iyi tesirlerinin kabul edildiğini, kötü örnek ve alışkanlıklar içinde yaşayanların örneklerinin neden kabul edilmediğini sorgular. Bu bakışla *"Terbiye ile bir kişi üzerindeki tesirin kuvvetini hafifletmeye, değiştirmeye uğraşmak, yani o kimseyi tesire karşı daha sağlamlandırmak bir nevi determinizme (icabiye, gerçekçilik) değil midir? Her meydana gelen şeyin, bir meydana getiriciden*

doğduğunu kabul ile birçok fenalıklara çare bulabilmek için şu iki şey arasındaki kuvvetleri, kanunları araştırma ihtiyacına determinist (gerçekçilik)ten başka mana verilebilir mi?" (s.238) sorgulamasını yaparak; ne kadar uğraşırsak uğraşalım bu tabiat kanununun içinden çıkamayacağımızı vurgular.

Kenan, insanların bazı noktalarda işlerini yapmalarından hareketle kendilerini serbest sandıklarını, iradelerinin hür olduklarını düşündüklerini belirtir. Bu tür felsefi fikirlerinde moda gibi zaman zaman değiştiğini belirtir. Kenan, bu değişimin determinizm'e karşıda var olduğunu belirterek, içinde yaşanılan asrın insanını ve gelecekteki fikri değişim sürecine bakışını açıklar.

> *"Bu asrın, akıllarının kütlesiyle övünen büyük kafalar, kendilerini tabiatın pençesinde zincirle bağlı esirler gibi görmekten sıkıldılar. İrade sahibi olduklarını ispata uğraşıyorlar. Gelecek asrın daha cevherli olmakla övünecek kafaları terakkiyi, eskiyi yıkmakta görerek atalarına deha bakımından üstünlüklerini göstermek için onları yalancı çıkaracak yeni fikirler çıkaracaklar, bugünün felsefe yıkıntıları üzerine işitilmedik fikir yapıları kuracaklar, kendi cinslerine cüz-i irade imtiyazı dağıtmaya kalkışan zamanımızın cömert, muhterem feylesoflarının verdikleri bu serbestlikten bunalarak yine her yapılmışı bir yapana bağlayarak her kabahati insanlardan kaldırıp, tabiata yükletecekler, o zaman madamların fistanları ile beraber fikirleri de değişecek."* (s.238)

Kenan insaniyet, ahlâk, terbiye, saadet gibi birçok kelimenin olduğunu ve bu kelimelerin ortak ve doğru bir anlatımının olmadığını savunur. Bu kelimelere anlam vermeye çalışan insanların, bu anlamlandırmada kendi çıkarlarını gözettiklerini söyler. İkiyüzlülük, sahtekârlık gibi kötü vasıfların damarlarımıza kadar işlediğini belirterek şu örneği verir: *"Fransızca bir ahlak kitabında şu ibareyi okumuştum: "Le bonheur n'est que l'interet et l'interet est vil et indigne." (Saadet, çıkardan başka bir şey değildir.) Alemi kandırmak isteyen şu garip sözün sahibi acaba söylediğinin doğruluğuna kendi inanabilmiş midir?"* (s.240)

İnsan ve insanın benliği üzerine olan fikirlerinde, iyi ve kötü kavramlarını görürüz. Bu kavramların insanda sürekli çekişme halinde olduğunu belirterek, dünya ve yaşam hakkında düşüncelerini dile getirir.

"Bir insanın benliğini ona bir de nefis katarak ikiye ayırmışlar, bu ikisi birbiriyle hiç alakasız çekişme halindedir." Hıristiyanlığın üçlüğü gibi bu da birlik içinde bir ikiliktir. Bir vücutta melekle şeytanı bir arada toplamak istemişler, çünkü bir insan bütün bütün ya melek, yahut şeytan olamaz. O zaman yaradandan hâkime kadar kimseye iş kalmaz. Öyle olsa o zaman ya büsbütün cennetin kapılarını kapamalı, ya cehennemin. Allah saklasın, o zaman dünyaya öyle biteviyelik gelir ki, can sıkıntısından hep ölürüz. Yaradılışın ezelî mantığı, cennet ile cehennemin kapılarını karşı karşıya açık bırakmaktır." (s.242)

Bütün dinlerin ve felsefelerin insanların birbiriyle iyi geçinme öğüdünü vermesine rağmen, insanın nefisten hareketle ikiye bölündüğünü, iyi ve kötünün sürekli bir çekişme halinde olduğunu düşünür. İnsanın kendi içerisinde bu bölünmüş ve sürekli çekişme halinde olan, iyi ve kötü nefsin kendi içerisinde anlaşamazken başkalarıyla anlaşmasının mümkün olmayacağını belirtir. Bu nedenle insanın iyi nefsi anlaması için kötüye, iyi insanı anlamak için de kötü insana ihtiyaç olduğu vurgular.

Eserde anlatıcı, Kenan'ın içerisine düştüğü durumdan hareketle vicdanını aldatma ve rahatlama psikolojisine bakışını dile getirir. Kenan'ın düşüncelerine göre her şeyin bir sebebi vardır. Bu sebepler önceden bellidir. Yapılan kötülüklerden ve yaşananlardan insan sorumlu değildir, şeklindeki görüşleri yorumlar.

"Her fikrin, her hareketin çıktığı yer, onu yapan organlar makinesinin tamamlık derecesi, zayıflık veya bozukluk nispeti ile iyice alâkalıdır. Onun için kör veya az görür doğmuş adamlara: "Siz niçin dünyayı herkes gibi tam bir aydınlıkla göremiyorsunuz?" diye sitem edilemeyeceği gibi, fena kafanın kötü işlerinden de sahibi mesul olamaz. Her ağaç yetiştiği toprağın kuvveti derecesine, gördüğü güneşe, aldığı havaya, cinsine, yaşına sözün kısası hep bunlara göre yemiş verir fikrinde idi. Mesuliyeti kabul etmemek hususunda kendi havasına göre yaşayanlar için fena felsefe değil ama, asırlardan beri bir türlü çözülememiş olan bu determinizm işi, Kenan'ın şimdi kafasında toparlayıp anladığı kadar da açık ve sade değildi." (s.245)

Kötü ahlak'ın herkesten çok sahibine zarar vereceği belirtilerek, tabiatın terbiye etme kanunlarının insanlarınkinden daha korkunç ve acımasız olduğu belirtir. Her hangi bir unsurun kötü kullanılması nedeniyle mutlaka cezalandırılacağı vurgulanır. Tabiatın kendisiyle zıtlaşanları mutlaka cezalandıracağı belirtilir. Bu belirtilen unsurların tamamı

determinizm bağlantılıdır. "*Tabiat hiç acımaz. Kendiyle zıt gitmekte inat edenleri çarpar, öldürür. Fazla yiyip içenlerin, şehvetine şiddetle düşkün olanların hayatlarına, hastalıklarına, ölümlerine bakınız, hep bunlar tesir ile eserin cilveleri, determinizm sonudur."* (s.246)

Kenan gerçek mutluluğu yakalamışken bunu anlamayarak farklı yaşamlara yönelmesi neticesinde düşüşü yaşar. Ragıbe ise yaşamını yeniden şekillendirir. Ragıbe'nin yeni evliliğinden hareketle Kenan değerlendirilir.

> *"Behey determinizm budalası, gözlerini aç da bak. Mesut bir çift nasıl olurmuş işte gör. Bedbin feylesofların insan saadetini inkâr yolundaki safsatalarına kapılanlar işte ondan böyle senin gibi mahrum kalırlar. Hayatta mesut olmanın, bedbaht olmanın yapıcıları kimlerdir? Ne gibi şeylerle birinin elde edilmesi, öbürünün itilmesi kabil olabilir? Sen determinizm "kozalite" kanunları içinde, boğulacağı muhakkak olan acemi bir yüzücü gibi kulaç atarken "mesut olma" ve "bedbahtlık" kelimelerinin en sade manalarını bile anlayamamıştın. Çünkü sen saadeti yıllarla fahişelerin koyunlarında aradın. Öyle mübarek bir şeyi o kirlilik içine sokmaya çalıştığın için kelimenin kudsîliği seni çarptı. Tabiatta sakınılması zor birtakım zorlu sebepler varsa da çok defa kendini mesut veya bedbaht eden yine insanın kendisidir.* (s.329)

Kenan yaşadığı olaylar neticesinde dışarıda taşlar üzerinde kalan zararlı bir hayvana benzetilir. Bu halinde bile kendi suçunu kabul etmeyerek, mazeretler arar. Her şeyi uğruna feda ettiği Vuslat olayları değerlendirirken, tek suçlunun Kenan olduğunu vurgular. Eşinin parasıyla metres beslemesi, kız kardeşinin yedi yüz lirasını eğlence hayatında harcamak için bankadan sahtekârlıkla alması gibi kötü davranışları vurgulayarak, *"bu açık hakikatler bu kötü hale düşülmezden evvel de bilinebilirdi. Bilmek istemedi, Mademki kendisi "determinist" bir feylesof imiş, bu sebepleri önüne koyup bunlardan nasıl bir sonu olacağını bulmalıydı. Ateş yakar, evet, böyle bir sonu olduğunu bildiğimiz için elimizi içine sokmayız. Bu irademiz vardır. Bu işte bir sorulacak kimse aranırsa o, ne benim, ne başkası… bu, yalnız Kenan'ın vicdanıdır."* (s.340)

*"Toraman"*da, Şuayb Efendi eşini aldatan, fakat bu kaçamaklarını pek gizli ve seyrek olarak yapan biridir. Evlilik dışı bu ilişkileri kesinlikle eve yansıtmayarak; bu konuda oldukça titiz davranır. Şuayb, bu kaçamaklara rağmen *"Evvelki ev idaresini*

kat'iyyen bozmadı."(s.35) Romanda bu süreç verildikten sonra "determinizm" felsefesi hakkında bilgi verilerek; olayların gelişim süreci şekillendirilir. *"fakat, "determinizm" namile bir felsefe vardı ki "kaza ve kadere kimse hakim olamaz; insanın her hareketini bir sebep tevlid eder; daima iş olacağına varır;" meslekidir. Zavallı adam bu kelimeyi ömründe hiç işitmemiş olduğu halde bu felsefenin fırtınasına uğradı; bir takım sebepler bu güzel niyetini icradan kendini menetti."* (s.35)

*"Şimşek"*te, Pervin eşi ile aşığı arasındaki aşk üçgeninde her iki tarafı da yaşama arzusundadır. Düşüncelerinde her iki şahısta hayatında olmalıdır. Bu yaşamdaki yanlışlığın farkında olan, ancak bu yanlışlıktan zevk alan Pervin, suçluluk psikolojisiyle kendince felsefeler oluşturur. Yaşadıklarını mantıklı ve haklı bir zemine oturmaya çalışır. Bu çabasında determinizm görüşü öne çıkar. Pervin'i sürekli etkisi altına alan ve davranışlarını şekillendiren, bilinçaltı ses Pervin'e şu şekilde seslenir: *"Sen aciz bir kadınsın. Ne yaparsan yap, olması lazım gelen şey olacaktır. Kendini bırak."* (s.95)

2.1.2.11.3.Reenkarnasyon

Reenkarnasyon ya da ruh göçü olarak bilinen düşüncede, insan ruhlarının sürekli yeni bedenlere taşındığına inanılır. Özellikle Hindularda ve Budistlerde görülmekle birlikte çok sayıda inananı bulunmaktadır.

Hüseyin Rahmi, *"Gulyabani"*nin giriş kısmında okuyucusundan gelen mektubu değerlendirir. Okuyucu, yazardan ruh, cin, peri içerikli bir roman yazmasını ister. Yazar *"basım serbestliği çıkalı "ispirtizma" ya ve ruhlarla konuşmalarla ilgili birçok eserler yayınlandı. Acayip şeylere karşı her zaman merak duyan halk bu eserlerden bekledikleri iç ferahlıklarına erişemediler."* (s.25) şeklinde cevaplar.

*"Cadı"*da, Naşit Efendi ölen eşi Binnaz'ın cadı kılığında görünmesi ve gelişen olaylar neticesinde bu konu üzerine araştırmalar yapar. *"Ruh Gövdelenmesi" hakkında bilgisi olanlara danışır. Yaptığı araştırmada, "Avrupa'da, Amerika'da daha bilmem nerelerde "medyum" adında birtakım adamlar varmış. Bunlar çağırdıkları ruhları çok gez gövdelendirirlermiş; böylece gövdelenen ruhların varlıklarını dokunma ile gerçeklemek meraklılarca kabil olabilirmiş…"* (s.65)

Naşit Efendi'nin yaptığı araştırma neticesinde edindiği bilgilerden hareketle eşi ile ilgili sırrı açığa kavuşturmak ister. Bu sırrı çözmek için "ispritizma" derneğinden yardım ister. İspritizma derneğinin başkanı ile Şükriye Hanım'ın babası arasında geçen

konuşmalarda, ruh gövdelenmesi ile ilgili bilgiler verilir. İspritizma derneğinin başkanı inandığı fikirlerden hareketle yeni diye bir şey olmadığını, her şeyin geçmişin bir yansıması olduğunu vurgular.

> *"Efendim bu dünyanın hali bir (devr-i daim)den ibarettir. Yenilik diye insanlar kendilerini aldatıp duruyorlar. Yenilik yok. Eskimiş, unutulmuş düşünceleri, başka birer ad takarak, yeni adıyla ortaya çıkarıyorlar. İşte yenilik bu. Siyasette öyle, modada öyle, tarihte öyle, her şey öyle… Büyük İskender çağı ne ise Napolyon da o… Şimdiki de o."* (s.117)

Şükriye Hanım'ın babası bu tür işlere inanmaz, saçma olarak kabul eder. Bu tarz işlerin geçmişte de yapıldığını, bu düşüncenin bir değişim süreci geçirdiğini vurgular. Bu tür işleri saf insanların kandırılması için seçilmiş bir yol olduğunu savunur.

> *"Efendim, memleketimizde cinci hocalar, eskilerden beri, bu "davet" özel deneyimini kullanırlardı… Birtakım saf istek sahipleri ellerinde, avuçlarındakini bu davetlere harcadıkları halde içlerinden amacına ermiş olanı hemen görülmemiştir. Eski cincilerin yerine şimdi (ispritizma, manyetizma, ipnotizma)cılar çıktı. Öncekiler cinleri, perileri çağırırlardı. Bu şimdikiler ruhları çağırıyorlar."* (s.117)

Genel inanıştan ayrılan, genel tutuma aykırı bir yola sapan mutezile fikrinden hareketle, İsprit Başkan düşüncelerini Avrupai bir bakışla açıklamaya çalışır.

> *"Avrupa ruh "Mutezile"leri derler ki insan ölülerinin bütününden, ölümünden sonra bir artçıl yaşam, yani ruh diriliği kalmaz. Bunlar hayvanlar gibi gövdeleriyle birlikte büsbütün sönerler. Bu türlerin ruh (cevher)leri o denli dayanıksız ve hiçtir ki kendilerinden duyguya, düşünceye değinecek bir iz kalmaz. Bunlar için kimya ve geometri bakımından tanım bulunamaz. Nasıl anlatayım? Bunlara oranla bir oksijen zerresi, bir kaya kadar sert ve dayanıklı kalır. Bu çeşit arık ruhlar, evreni dolduran töz içinde hemen hemen eriyerek ruhlara ilkel madde olması için genel hazineye geçerler."* (s.121)

Şükriye Hanım'ın babası, İspritizma dernek başkanının ileri sürdüğü görüşlerin geçmişte de var olduğunu, ancak bu tür düşüncelerin gerçek olamayacağını ve insana bir şey veremeyeceğini belirtir. Bu tür düşünceleri doğu-batı kültüründen örneklerle açıklık getirmeye çalışır.

"Bir insanın ölümden sonra kişiliğini yitirmeksizin gövdeden gövdeye geçerek öle dirile, öle dirile olgunlaşma evreleri geçirmesi, evrenden evrene dolaşması eskilerin "tenasuh" sözlerine benziyor. Yeniçağ feylesoflarından kimileri, Budistlerin, Brehmenlerin tutumlarını ve inanışlarını biraz başka biçimde uyandırmaya uğraşıyorlar. Bu sözler çok kez söylenmiş; fakat insanlık için kesin bir kazanç ortaya çıkmamıştır. Eflâtun (Fedon) adlı yapıtıyla bu düşünceyi savunmuş; Lamartine'in de (Sokrat'ın Ölümü) adındaki felsefî manzumesi Fedon'dan esinlenmiştir. Ölüm, yaşamdan geldiği için yaşamın da ölümden doğduğu temeline dayanan felsefe… İnsan yeniden bir şey öğrenmezmiş; önce başka bir evrende bildiklerini hatırlarmış… Filan falan… Bunlar eski nağmeler." (s.122)

İspritizma dernek başkanı inandığı görüşleri desteklemek amacıyla yabancı bilginlerin görüşlerini ileri sürer. *"Krookes, Varley, Morgan gibi ve daha bu ayarda İngiliz bilginleri, gördükleri gibi hallerin doğruluğunu, yani itiraz edilemeyecek durumda bulunduğunu ve bu olaylar için gövdelerden ayrılan ruhlar tarafından yapıldığını kabul etmekten başka bir açıklayıcı varsayışın bulunamayacağını bildirmişlerdir."* (s.125)

*"Ne Bir Ses… Ne Bir Nefes!..,"*te, Osman ruhların ebediyetten bedenden bedene seyahatine, rüyalara ve meçhulden gelen haberlere inanan, çok okumuş biridir. Oğlu Kemal'in kendisine ihanet edeceğini rüyasında gören Osman, her an bu ihaneti bekler. Ruhun ölümsüz olduğunu ve sürekli beden değiştirdiğini düşünen Osman, bu konuda düşüncelerini eşi Zeliha'ya anlatır.

"Senin Zeliha olmadan evvel ne olduğunu ve Zeliha olarak ne yapacağını biliyorum. Kendimin ne olduğumu ne olacağımı biliyorum. Sonra Kemalin…

— Kemal'in evvelce kim olduğunu ve şimdi ne yapacağını biliyorum. Ve sonra biliyorum ki, eminim ki bizim birer ruhumuz var. Ezelden beri bu ruh, ömrü pek kısa olan, insanî vücutlarda dolaşıyor, onun ölümü yok. Ve ebediyen bu serseri koşuşunda devam edecek biz insanlar da dünya her gelişimizde evvelce yaşadığımız hayatı tekrar yaşayacağız." (s.24)

Osman, Kemal'in gelişi ile rüyasının doğru olma yolunda ilerlediğini, kendisinin deli olmadığını, beşeriyetin bütün gafletlerinden sıyrılmış bir insan olarak görür. Ruhun gövdelenmesine inanan Osman, dünyaya daha öncede geldiğini belirtir.

> *"Fen kabul etmese, mantık isyan etse, İrfan Behcet beni delilikle itham ederek bütün fennî ve mantıkî delâili önüme sürerek bunun imkânsız olduğunu iddia etse de, bu şey vâki oldu! Ben ilk defa olarak dünyada yaşamıyorum… Ben dünyada evvelce de bulundum. Ve bu şeyi, bir harika gibi birden tahattur ettim."* (s.42)

2.1.2.11.4.Diğer Fikirler ve Görüşler

*"Hakka Sığındık"*ta, Aptal Veli Hazretleri adıyla gönderilen mektuptan hareketle, istenen parayı dergâha götüren Hacı Efendi'nin dergâhta karşılaştığı ortam ve karanlıktan hareketle anlatıcı yorumlar yapar.

> *"İlm-i hâlin haber verdiğine göre onlar yalnız meleklerdir ki yemezler, içmezler ve erkeklik dişilik anlarda olmaz. Fakat dünyada yaşayanlar veli ve nebi de olsalar hayatın kuyudundan âzade kalamazlar. Yemeseler yaşayamazlar. Dünyaya gelmeleri mutlak cinsî muamele ve sevda ameliyesine mütevakkıftır. Cenab-ı Hâlik öyle tensip ve tertip buyurmuş. Hilkat mahsulünün anahtarı erkekte, dünyaya çıkmak menfezi kadında… Beşeriyetin ilk mezarı ana rahmidir. Binaenaleyh babalarımız bizi gömen ilk mezarcılarımızdır."* (s.99)

"Şimşek"te, Ali ile Müfid arasında geçen konuşmada bilinç ve bilinçdışı kavramları yer alır. Ali eski bir söz olan *"Hiç kimse kimseyi tamamiyle anlayamaz!"* (s.63) sözünü hatırlatarak, insanların kendilerini tam anlamıyla anlatamadıklarını belirtir. *"Bu söz, bütün dünya, romantik bir edebiyat doğuran en büyük fikirdir ve bugüne kadar doğru olmaktan da çıkmamıştır. İki insan, kendilerini birbirlerine anlatmaya çalıştıkları halde bile buna tamamiyle muvaffak olamazlar."* (s.63) İnsanların anlaşma noktalarının bu kadar zor oluşu nedeniyle; *"biri, kalbinin çetin muhafazası içinde bir şey saklamaya karar versin de öteki anlayabilsin; bu büsbütün imkânsızdır. Bir kadın, kocasından, bir zevc zevcesinden, bir insan sevgilisinden istediği şeyi gizleyebilir."* (s.63) Bu noktada insanın kendi kendisini bile tam anlamıyla tanımadığını vurgular. İnsanın kendisinden bile sakladığı gerçeklerin olduğunu, *"bugünün felsefesinde "gayrişuur" adını alan gizli ruh tabakasının içinde"* (s.63) kapalı kaldığını vurgular. O halde insanın, sevgililerin

meçhul ömür ve işlerini araştırmanın gerçekte bir anlamı olmadığını belirtir. İnsanın kendisinden sakladığı bir alanı anlayamadıktan sonra başka bir yaşamın gizemlerini hiç anlayamayacaktır.

2.2. AİLE HAYATINDA BATILILAŞMA

2.2.1. Ailede Yenileşen Yapı

Toplumların değişim süreçleri istenilen alanlarla sınırlı kalmaz. Değişimin arzu edildiği yapı bu değişim sürecini yaşarken; diğer birçok alana da etki eder. Osmanlının batılılaşma süreci istenilen alanların dışında birçok kesime ve birçok kuruma etki eder. Değişimin yaşandığı bu alanlardan biri aile ve ailede kadının konumudur. "Tanzimat döneminde Osmanlı kadınının hayatında kayda değer gelişmeler başlamaktadır; hayatı ayrı bir renge bürünmüştür. Bu renk değişikliği sadece modadan, günlük yaşamdan, tüketim kalıplarındaki farklılaşmadan, yabancı dil öğrenmek veya piyano çalmak gibi yeni zevklerden ibaret görmemek gerekir. 19.yüzyılda Osmanlı ülkelerinde tarımda, eğitimde görülen bazı yapısal değişimler ve bütün dünyanın yaşadığı haberleşme ve teknolojideki devrimin Osmanlı topraklarına da yansıması, klasik aile yapısını büyük şehir kadar kırsal alanda da yavaş yavaş değişim geçirmeye zorlayacaktır." (Ortaylı, 2007: 19)

Batılılaşma süreciyle görülen serbest yaşam ve değişen bakış açısı, aile yapısında da değişim sürecinin yaşanmasına zemin hazırlar. Bu değişim dönemin romanlarına da yansır.

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde, eşlerin birbirlerine hitabında ve gelinin ev içerisindeki davranışlarında değişim görülür. Belkıs geleneksel yaşamda görülen gelin ve eş anlayışına uygun olmayan davranışlar sergiler. Ev içerisinde çalışanların yanına uygunsuz kıyafetlerle çıkar, eşine sen veya Tahir diye seslenir. Bu tarz davranışlar geleneksel yapıdan gelen ev büyüklerince hoş karşılanmaz. *"Leylâ, kısa etekle dolaşıyor. Seni çağırırken, babasının uşağına seslenir gibi: "Tahir? Tahir" diye evin içini çın çın öttürtüyor. Hizmetçilerden utanıyorum Alimallah! Biz de genç olduk, biz de kocalarımızın kıymetlisi idik ama hiçbir vakit şımarmadık. Haddimizi hududumuzu bildik."* (s.20)

Belkıs evlilik hayatında sen ve siz kavramına geleneksel yaşamda görülen bakış açısından farklı bakar. *"Zevc ile zevcenin iki cüzden mürekkep bir tek vücut olduğunu zannediyorum."* (s.22) Bu şekilde hitabın aradaki samimiyeti yok edeceğini ve eşler arasında bir resmiyet oluşturacağını ve bu resmiyetinde eşler arasında kapatılması mümkün olmayan bir uçurum açacağını belirtir.

Belkıs davranışlarıyla da bu değişim sürecinde öne çıkar. Belkıs'ın bakışıyla bir kardeşten farksız olan kayınbiraderini rahatlıkla yanağından öper. Bu davranış geleneksel yapıdan gelen bakışa zıt konumdadır. Bu zıtlık ailede değişim süreciyle görülür.

> *"Şimdiye kadar, hep taassup, hep ciddiyet, hep resmiyet hükümferma olan bu evde, on dört seneden beridir, hep ayni tarzda devam eden ömrü biraz evvel, âni, umulmadık bir inkılâba uğramıştı, o bu güne değin düşüp kalktığı Eda hanım, dadılar, komşu kızları, Rum hizmetçilerden mürekkep bir muhiti süflide, pusenin, ana, baba ve kardeşten gayri kimselerle teati edilen busenin mutlaka fenalık ifade edeceğini öğrenmişti. Belkıs'ın hareketini acaba nasıl tefsir etmek icap ediyordu? Çocuğun zihnini işgal eden işte bu cihetti."* (s.25)

Belkıs düşünceleri ile davranışları bir olan ve sahtelikten uzak olan bir kişiliğe sahiptir. Belkıs bu farklılığın gördüğü terbiyeden kaynaklandığını söyler. Her hissi ve davranışın düşüncesinde olduğu gibi yansıttığını, düşüncesinde nasıl düşünüyorsa o şekilde davrandığını dile getirir.

*"Yeni Turan"*da, Oğuz Bey'in verdiği nutukta ailede yenileşme sürecinin fikir bakımından değişim süreci görülür. Oğuz, insanımızda karşılıklı sevgi ve güven duygusunun eksikliğine dikkat çeker. Bunun en önemli sebebi olarak, toplum yasalarının bütün güç ve kuvveti ve geleceğe dayalı her türlü seçim hakkını erkeğe vermesine bağlar. Eşit bir düşünce yapısının ve sevgi kavramının oluşmadığını belirtir. *"Çünkü toplum yasaları bütün güç ve kuvveti, kadının geleceği ve hayatı üzerindeki her hakkı yalnız bir tarafa, erkeğe veriyor. Eşit bir kafa ve kalp seviyesi, arkadaşlığı, bu da olamıyor. Çünkü önce bir erkek arkadaşını, çoğu zaman kendisi seçemiyor. İkinci olarak seçse bile sürekli bir yuva yapmayı her vakit düşünmeye zihninin soydan gelme eğilimleri elverişli değil. Daima yeni ve yalnız maddi tutkular ve zevkler geçinceye kadar bir yurt kurup, sonra onu yıkmak hakkını yüzyıllardan beri erkek unsuru kullana kullana bu eğilimi artık soydan gelme bir hale geçmiştir. Sonra hiçbir vakit, eğitimimiz*

bir erkeği bir aile başkanı, bir kadının arkadaşı bir kadına da sorumlu ve kesin bir aile "Reisesi" bir arkadaş diye hazırlamamıştır. Onun için yazık ki bugün Türk kardeşlerimizin çoğunun yurdu, yurttan çok iki cins insanın bir zaman oturdukları bir evden öteye gidemez. Bugün memlekette aynı suçun sonucu ile birçok bahtsız kadın olduğu gibi birçok da bahtsız erkek var." (s.56) Aile hayatında erkek egemenliğinin doğurduğu sıkıntılardan ve bu sıkıntılardan kurtulmak için çareler barındıran bu konuşma aile hayatında görülen değişim sürecini oluşturur. Bu düşünceyi benimsemeyen Yeni Osmanlılar kadının eski durumunu savunur. "O zamana kadar kadınlar; "ince, zarif, sanatkâr çarşafları ve tuvaletleriyle evlerinin bir süsü, erkeklerinin sevda amaçları idiler. Kadının değerli bir biblo gibi bulunmaktan hayata yönelmesi ve halkın bunu benimsemesi, onları telaşlandırır." (Hayber, 1993: 37)

*"Acı Gülüş"*te, Ragıbe'nin düğün adetlerine ve özellikle görücü usulü evliliğe olumsuz bir bakışı yer alır. Ragıbe bu tarzda bir evliliği kabul etmeyeceğini bildirir. Bu tarz bir evliliğin satılık bir hayvan yerine koyulmaktan başka bir şey olmadığını söyler. Evleneceği erkeği *"kendi görerek, görüşerek, tanışarak, emellerini, ahlâkını, hissiyatını tamamıyla anlayarak, anlatarak hatta sözü de kendi keserek,"* (s.112) evleneceğini belirtir. Ragıbe'nin bu düşünceleri eğitimle bilinçlenen kadının aile yapısında oluşturduğu değişim sürecini görmemizi sağlar.

Ragıbe, düşüncelerindeki değişimle, görücü âdetini tersine çevirir. Evlenmeyi düşündüğü erkeğin evine görücü olarak gider. *"Ragıbe Hanım bu görücülüğü olağan bir misafirlik şeklinde saydığından annesini ve Şirin'i beraber alarak oğlan evine misafirliğe gitti. Çünkü birbirlerine varacak olan bu kız ile oğlan ellerinden geldiği kadar memleket ve millet âdetlerini çiğneyerek tam zıddına harekete karar vermişlerdi. Etraftan şaşmalar, hoşnutsuzluklar, itirazlar yağdıkça seviniyorlardı."* (s.117)

Vuslat, ailede değişim sürecinin yaşanması gerektiğini düşünenlerden birdir. Eşinde değil de kötü bir hayat içerisinde yaşayan Vuslat'ta aşkı arayan Kenan, evlilik öncesi ile sonrası arasında değişim görülen bir kişidir. Kenan'ın Vuslat'la yaptığı konuşmada birçok konu ele alınır. Bu konulardan biride evlilikte kadın erkek davranışları üzerinedir. Vuslat geleneksel yapıda görülen ve kadını engelleyen davranışların yanlışlığından bahseder. Bu sürecin evlilik hayatına zarar verdiğini belirtir. Vuslat kadının serbest bırakılması gerektiğini ve bu sürecin kadında kötülük olup olmadığını belirginleştireceğini savunur. Bu süreçte kadın hata yaparsa erkeğin boşayıp ya da istediği gibi yaşama hakkı olduğunu vurgular. Ancak kadında kötülük

yoksa ve eşine sadıksa bu süreçte erkeğin eşine bağlı kalması gerektiğini belirtir. Vuslat'ın bu açıklamalarında ailenin temel taşlarından olan kadının yenileşme sürecindeki değişimi görülür.

> *"Bazı kadınlar kocalarını sahiden, tabiî olarak severler. Böyle iki tarafın sevgisi ile kurulmuş nikâhlar için korku yoktur. Kadınların erkeklerde sevdikleri, hoşlandıkları birçok hassalar vardır. Bunlardan mahrum olduğu için ilk evlenmesinde felâkete uğrayan bir erkek ikinci defa evlenmek için uzunca düşünmelidir. Bir kadını eve kapamakla, sıkıştırmakla, zor ile aile saadeti meydana gelemez. Kadını serbest bırakmalı, eğer kalbinde böyle bir kötülük varsa dert çabuk meydana çıkar. Erkek de istediği yolda davranır. Bir kadın kocasının üstüne gönlünde başka erkekler geçiriyor da sıkı altında olduğundan dolayı bu isteğini gerçekleştiremiyorsa bu gizli sıtma, aşikâr bir hastalıktan daha korkunçtur."* (s.133)

*"Cadı"*da, aile yaşamında fikri sorulmayan gençlerin, değişim süreciyle fikirlerini söyleyecek cesareti gösterdikleri görülür. Bu cesaret, ailede değişim sürecine örnek oluştururken; geleneksel yapının bakış açısıyla olayları değerlendiren şahıslara ters düşer. Fikriye'nin evlilik konusunda, *"Evlendirilecek kadının oyu, sorulmazmış… O eski usul yengeciğim… Kadın ninelerimizin çağında belki öyle idi. Fakat şimdi değil… Zamane kızları varacakları erkekleri kendileri seçiyorlar… Pekâlâ sözlerini de kesiyorlar. Yalnız velilerine: "Ben falan adama varacağım" diye kararı bildirmiş oluyorlar."* (s.16) düşüncesi, aile içerisinde sessiz kalan kesimin değişim sürecini yansıtır. Bu sözlere Emine Hanım sinirlenir. *"Hem edep hayâ denilen şeyler artık dünya yüzünden bütün bütün kalktı mı? Çok şükür Tanrıma, dayın hayatta iken, ben var iken evlenme konusunda sana söz düşer mi? Bu yönleri incelemek, araştırmak bize düşer. Sana ne oluyor? Aman ya Rabbi! Ne âhır zamanda kaldık? Şimdiki kızlar, kadınlar velilerine lakırdı bırakmadan sözü kendileri kesiyorlar. Nerede ise yeni doğan çocuklar da göbeklerini kendileri kesecekler."* (s.16)

*"Genç Kız Kalbi"*nde, Pervin hatıra defterine değişim süreciyle görülen aile yapısındaki değişimi de aktarır. Aile içerisindeki çocukların büyütülme süreçlerinde yanlışlıklara dikkat çeker. "Aile ortamının çocuğa kendi benliğini tanımlama olanağı vermemesi, onun, ailenin istediği yönde bağımlı bir kişi olarak gelişmesine neden olur." (Yavuzer, 1996: 33) Bu nedenle anne ve babanın birbirine karşı davranışlarında dikkatli

olmaları gerekir. Bu süreçte yapılan yanlışlıklar çocuklara yansır. Bu süreç amcazadelerinin ailesinden hareketle belirginleştirir.

> *"Bir kere ana baba birbirine ve evlatlarına, sonra evlatlar ana ve babalarına, daha sonra iki kardeş birbirine karşı zehirli bir düşmanlıkla ateş dolu. Baba için evlatları hiçbir işe yaramaz, hırsız, süfli şeyler… Zavallı adam düşünemiyor ki kendi gibi bir babanın evladı bu ahlâk, bu temayülat içinde, bu didişme bu sövüşme arasında başka türlü olmak ihtimali yoktur. En küçük fırsatlarla avazı çıktığı kadar haykırarak "Hay Allah belanızı versin… Ulan siz adam olmayacaksınız hiç!" diye kükredikçe güleceğim geliyor. Sanki kendisi bir adammış gibi… Çocuklarını kendi fena misaliyle, kendi ahlâksızlığı ile harap ve berbat etmiş, sonra bu hâlden onları suçlu tutuyor. Bir evde aile hayatı bu ev kadar bozuk ve intizamsız olursa o hayat içinde büyüyen çocuklar nasıl bir terbiye kazanabilirler? Mesela, "Ananıza hürmet ediniz, asi evlatlar…" diyor da sonra o anayı en küçük bir hiddetine mağlup olarak yalnız çocukların yanında değil, hizmetçilerin yanında bile en adi, en pis sözlerle rezil etmekten çekinmiyor."* (s.29)

Değişen hayatla birlikte aile fertlerinin birbirlerine olan davranışların değişim gösterdiğini belirtir. Davranışlardaki bu değişim süreci aile hayatına zarar veren niteliktedir. Bu davranışlar ve konuşmalarda bazen şefkat bazen de nefret görülür.

> *"Birbirleri hakkında bu kadar fena fikirleri olan bu adamların birbirine asla hitap ve tebessüm etmemeleri lazım gelirken öyle zaman olur ki bunların şefkat ve muhabbetle birbirleriyle konuştuklarını görürüm. Mesele şu ki bu devamlı mücadele içinde birbirlerine karşı âdeta yüzsüz olmuşlar; ne evlatlık, ne kardeşlik, ne babalık kalmış… Hatta ne de insanlık!"* (s.30)

Pervin, aile ve toplum hayatında kadının yerinin belirginleşmediğini belirtir. Kadınlığın mukaddes bir görev olduğunu ve bu nedenle kadınların toplumda hak ettikleri yerin verilmesi gerektiğine dikkat çeker. Avrupa kadını ile toplumumuzdaki kadını kıyaslayarak; kadının toplumdaki konumunu belirginleştirir. *"Avrupa'da kadınlar seçim hakkı, memuriyet hakkı istiyorlar… Biz ise onları burada refah hakkından ve saadetten değil hayat hakkından mahrum bırakıyoruz. Zira karanlık evlerinde yosunlanan kadınlar için hiç kimse yaşıyor diye iddia edemez."* (s.32)

Evlerde görülen bu durumun sokakta farklı bir boyutu görülür. Kadın sokağa çıkmayı bir eziyet olarak görür. Topluda değişen yaşam süreciyle, evdeki ve sokaktaki değişim süreci birlikte verilir. "*Çünkü ancak temiz ve şık oldu mu, bütün erkekler mütecayizhane tavırlarla kendisini mütemadiyen rahatsız ederler. Bu tecavüzü lisan ve hatta el ile icraya kadar küstahlığı ileri götürenler de olur… Sonra da bazen, kadın olmak itibarıyla süse meclup olan zavallıların kıyafetlerine hücum olunur. Hükûmet, ikide birde kim bilir nasıl garip fikirler ve cereyanlara mağlup olarak, bir hücumu teşvik edecek beyannamelerle bu hareketi kızıştırır… O zaman, biraz modaya muvafık bir kıyafetle sokağa çıkan kadınlar için her adımda küstah bir tecavüz muhakkaktır. Kadın, erkek, ihtiyar, genç, bey, ağa… Herkes…"* (s.32) Bu süreç o kadar çirkefleşir ki kızlarını, eşlerini aynı kıyafetle sokağa çıkaran adamlar bile lanet okurlar. Bu değişim süreci her yönüyle kadına ve aileye yansır.

*"Sözde Kızlar"*da Mebrure, Behiç ve aile yaşamı değerlendirir. Bu yaşam geleneksel süreçte görülen duyarlı ve manevi değerleri olan aile yapısının değiştiğini gösterir. Batılılaşma süreciyle değişen eğlence anlayışı, insanımızın düşünce dünyasını yansıdığı gibi aile yapısına da yansır. Bu değişim süreci aile ve toplum hayatını bozarken; yeni ve bozuk bir yapının şekillenmesine neden olur.

> *"Mebrure için bu köşk, büyükten küçüğe, kadından erkeğe, teklifsizden yabancıya kadar hep sefih, zevk düşkünü, hafif meşrep insanlarla dolu. Bunlar, dümeni kopmuş, freni kırılmış bir otomobil içinde, yüksek, dik bir bayırdan aşağıya alabildiğine giden, fakat vartayı ya hissetmeyen yahut seve seve kabul eden insanlara benziyorlardı."*(s.68)

İnsanın, hayatta bazı davranışları sergilemesi gerektiğini vurgulayarak; bu köşkteki insanlarda bu erdemin görülmediğini belirtir. Bu insanlar hiçbir kaygısı olmayan, hastalık, parasızlık, ihtiyarlık gibi durumları düşünmeyen kişilerdir. Bu insanların hayattaki tek emeli zevk ve eğlencedir. Bu emellerine ulaşmak için başkalarınca mukaddes görülen, her şeyi hurafe saymakta ve korkmadan çiğnemektedirler.

Ailede yenileşen yapıyı Mustafa Efendi ve çocuklarının davranışlarında görmek mümkündür. Batılılaşma süreciyle geleneksel değerlerden uzaklaşan gençler, davranışlarıyla değişen bir süreci belirginleştirir. Gençlerin kötü bir hayat tarzını seçmeleri nedeniyle davranışlarda bozulmalar görülür. Aile içi ilişkilerde saygı yerini

saygısızlığa ve ikiyüzlülüğe bırakır. Mustafa Efendi'nin Salih ve Belma adlı çocukları serbest bir hayat yaşar. Belma, dönem içerisinde pek görülmeyen gece eve gelmeme gibi davranışlar gösterir. Salih ise değerlerinden uzak kişiliksiz bir özellik sergiler. İki kardeşin konuşmalarında büyüklere karşı yapılan saygısızlığı görmek mümkündür. Bu kardeşlerin davranışlarını şekillendiren içinde bulundukları süreç itibariyle muhtaç oluşlarıdır. *"Gevezeliği bırakalım. Moruk namazını bitirdi galiba… Sofada ayak sesleri işitiyorum, galiba buraya geliyor, "Babacığım…" falan de, elini öp, yüzüne gül, bir kulp yap da öfkesini geçir. Bu gün sen de, ben de ona muhtacız. Bende metelik kalmadı. İş kötü."* (s.82)

Mustafa Efendi, oğlunun davranışlarını beğenmez ve ters ters bakarak, oğluna düşüncelerini söyler. Salih'in durumu kurtarmak için konuşma girişimini tersler. "Otoriteyi temsil eden baba, geleneksel aile yapısı içinde böylelikle "polis" görevi yüklenen kişi olmuştur âdeta. İşte bu yaklaşım da, babanın çocuğa ayırdığı kısacık süreyi sevgisiz hale getirmiştir." (Yavuzer, 1996: 25)

> *"— Diplomatlığın lüzumu yok. Bu ev apartman değil, han hiç değil… Burası Cerrahpaşa, bu evde oturanlar da dini bütün Müslüman, mü'min adamlardır. Ben külhanbeylik, züppelik sevmem, şıllıklardan nefret ederim. Evimde oturanlar, benim ekmeğimi yiyenler, tayin ettiğim hatt-ı hareketin haricine çıkmamalıdır."* (s.84)

Çocuklarının yanlışlarını söyleyen Mustafa Efendi, kızların bakkala bile gönderilmediği bir süreçte kendi kızının gece eve gelmediğini belirtir. Kardeşinin yanında olduğunu söyleyen Salih'i eleştirir. Mustafa Efendi'nin bu eleştirileri değişen gençliğin durumunu vermesi bakımından önemlidir.

> *"— Sen neci oluyorsun? Zındığın birisin. Namaz niyaz yok. Kelime-i şehadet getir desem şaşırırsın. Var mı sana rakı, şarap, çenk ve çigane, hey hey var mı sana para… İşte bu: Dün yine mahkemeden celp geldi. Mübaşir seni arar, zabıta seni arar, mahalle imamı seni arar, bekçi seni arar, bakkal seni arar, kimi mahkemeye kimi karakola götürmek ister, kimi borcunu ödetmeye çalışır. Sen hayırlı bir mal mısın ki Hatice'yi sahabet edeceksin?"* (s.84)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, batılılaşma devri ile görülen hayatta insanlarımızın gerçek anlamda batılılaşma yerine zevk ve eğlence hayatında batılılaştığı belirginleşir.

Bu hayat önce şahıslara sonrada toplumun yapısına zarar verir. Bu etkileşim süreci değişime ve yıkıma neden olur.

> *"Biraz sonra o yoksul adamların her biri köşklere, yalılara kurulmuşlar, haşmet (büyüklük), debdebe (gösteriş), hevesine koyulmuşlardı; fakat paralarını memlekette değil, dışarıda, Frenk (Batı) illerinde yiyorlar, burada zahiren (dışarıdan) gayet muktesit (tutumlu) bir hayat sürer görünüyorlardı. Hiç şüphe yok ki bizim Paşa'nın eski devirde sarf ettiğinden fazlası ceplerinden çıkıyordu, lâkin bu memleketin adamlarına değil, Paris'in, Berlin'in mahbubelerine (sevilen kadınlarına) kısmet oluyordu. Yavaş yavaş konaklar dağılıyor, ufalıp parçalanıyordu. Yazık ki eski devrin o eşsiz güzelliği bu pespaye (aşağılık) gönüllü adamların elinde mahvolup gitmişti.*
>
> *Evet, işte harp devri simaları (yüzleri) hep böyle şanssız, bayağı, zevk vermez, kaba adamlardan ibaretti."* (s.102)

*"Kiralık Konak"*ta, "birbirinin devamı olan ve bir konakta oturan üç nesilden meydana gelen bir ailede, nesiller arasındaki çatışmalar üzerinde durulur. Bunlardan Naim Efendi, birinci nesli, kızı Sekine Hanım ve damadı Servet Bey ikinci nesli, torunu Cemil ve Seniha ise son nesli temsil eder." (Hayber, 1993:169) Ailede değişen yapı olarak, yeni neslin eski nesli yönlendirdiği görülür.

Seniha evlilik süreci olmadan, yanlış batılılaşma sürecinde serbest evlilik diye adlandırılan bir ilişki yaşar. Faik Bey'le yaşanan bu ilişki açığa çıkınca dedesi Naim Efendi bu süreci evlilik boyutuna taşımak ister. Çünkü bu durum geleneksel bakış açısına sahip Naim Efendi için hayatındaki üç facialı olaydan biridir. Seniha, Naim Efendi'nin Kasım Bey'le konuşmasına büyük bir tepki gösterir. Bu tepki batılılaşma süreciyle görülen ailede yenileşen, yenileşirken bozulan bir süreci görmemizi sağlar.

> *"Zira, bu hareketiniz için çirkin ve acayip sıfatlarından başka kelime bulamıyorum; vakıa bundan daha adi, daha zelil ne olabilir?… Bu, sizce belki böyle değildir, her şeyde olduğu gibi bu meselede de belki siz başka türlü düşünüyorsunuz, ben başka türlü düşünüyorum. Fakat rica ederim; durup dururken ne hakla, ne selahiyetle benim ismimi, benim haysiyetimi, hiç haberim olmaksızın, yalnız kendi kendinize makul bulduğunuz bir zaruret veya bir sebep için yerden yere sürüklemek zahmetine katlandınız?"* (s.109)

2.2.2. Aile Hayatını Bozan İlişkiler ve Olaylar

Batılılaşma sürecinde görülen değişimle birlikte; batı medeniyetinin yaşam tarzına ve bakış açısına özenilmesi aile ve toplum hayatının bozulmasına neden olur. Bozulmanın asıl nedeni Batı'yı tanıtan materyallerdir. "Avrupa'yı ciddi tarihi ve sosyoloji incelemelerinden önce, gerçekleri olduğundan da karanlık ve çirkin gösteren romanlarla tanıma durumundaydı. Böylece askeri ve teknolojik nedenlerle Batı'yı taklide zorlandığı bir dönemde, bu uygarlığı ahlâken yozlaşmış, aile kurumu çökmüş ve tüm kadınları sadakat duygusunu kaybetmiş bir uygarlık olarak görmeye başlamıştır." (Timur, 1991: 24) Bu bakış açısıyla başlayan değişim zamanla davranışlara yansır. Davranışlarda görülen bu değişim bozulma sürecine etki eder. Batılılaşma süreciyle gelen bu değişim mahremiyet sınırlarını daraltır. Geleneksel yapıda kadının üzerinde görülen ahlaki denetimin, batılılaşma süreciyle gevşediği, hatta tamamen kalktığı görülür. Geleneksel yapıdan gelen erkeğin rahatlığına, batılılaşma süreciyle değişen bakış açısı ve kadının ahlaki denetiminde görülen zayıflamanın eklenmesi birçok sorun ortaya çıkarır. Bu süreçte görülen yaşam tarzı geleneksel yapıdan gelen aile hayatına zarar verir.

*"Jöntürk"*te Ceylan, geleneksel yaşam içerisinde Avrupai bir bakış açısıyla değerlendirmeler yapar. Yapılan bu değerlendirmeler geleneksel yaşamla çatıştığı için sorunların oluşmasına neden olur. Ceylan, Avrupai bir bakışla aşk ve cinselliği değerlendirerek; serbest evlilik görüşünün doğruluğunu savunur. Ceylan, Nurullah'ı aşka ikna etmek için birçok yolu dener. Nurullah doğru ve yanlışı kesinlikle ayırdığı için Ceylan onu ikna edemez. Ceylan başka çare kalmadığı için Nurullah'ın içkisine ilaç koyarak uyutur. *"Ah Nuri, kontrolün elinde oldukça sana sahip olmak imkânsızdı. Buna mecbur kaldığım için acaba beni affedecek misin? Sana neler dedim, ne kadar mantıklı delil ve kanıt verdiysem kadehine sürdüğüm birkaç buğday afyonu kadar tesiri olamadı. Mazur gör sevdiğim, aşk insanı çıldırttığı zaman ne yapmış olsa insan mazur görülür, demeliydi. Bu sözleri gerçi dili söylemiyor ise de hal ve tavrı tamamıyla açık bir şekilde söylüyordu."* (s.102)

Ceylan'ın Nurullah'ı ilaçla uyutup birlikte olduğu aşk süreci, evlilik dışı hamilelikle neticelenir. Ceylan'ın evlilik için yaptığı teklifler ve aradığı çareler sonuç vermez. Nurullah yazdığı mektupta *"bizim memleketimiz için İslami usulde yaşama ve Osmanlılığa böyle taban tabana zıt olan batılı bir yaşam şekline nizam ve intizam*

konulamaz. Bu tehlikeli yolda devam ederek göz göre göre kendilerini tehlikeye atmanın akla ve mantığa uygun olmayacağını" (s.114) anlatır. Ceylan bu konuya mektubunda şu şekilde açıklama getirir: *"Aşık ve metres hayatı, Osmanlı yaşamına ve İslama elbette uygun görülmez. Fakat bu tarz bir yaşam yalnız sıradan insanların yaşam şekli olup, sosyete âleminin yaşamı böyle değildir. İspat etmek için bir takım Hanımların, Bey'lerin aşk ilişkilerini sayıp döktü."* (s.114)

*"Hamamcı Ülfet"*te, aile ve toplum hayatını bozan sevicilik yer alır. Ülfet küçük bir çocukken evde düzenlenen kadınlar arası eğlencelerde güzelliği teşhir edilen bir çocuktur. "Kız çocuklarının güzelliklerinin teşhirinin çoğu toplumlarda bilindik bir olgu olduğuna dikkat çeken De Beauvoir'a göre, çocukluk döneminde yaşanan bu teşhir deneyimi, kadının kendisini algılayış biçimini belirler." (Beauvoir, 1993: 244) Bireyin kendini algılayışı davranışlara etki eder. Birey davranışları "çocukken dış dünyadan aldığı izlenimlerin etkisi altında ortaya çıkarır." (Adler, 2001: 41) Ülfet bu eğlencelere ve eğlencelerde annesi ile Pakize Hanım arasında yaşanan ilişkiye vakıf olur. İleriki süreçte çocuklukta edindiği bu izlenimler davranışlara etki eder. Bu tarz ilişkiyi Ülfet'te yaşar.

> *"Odanın ortasına gelince döndü. Benimkine öyle bir alıcı… alıcı değil, galiba yiyici… o da değil… başka ne olur?... sevici mi acaba? her ne ise, işte öyle bir bakışla bakıp titredi ki insan düşecek zanneder…*
>
> *Hatta düşmemek için olacak ki beline sarıldı… Bakın bakın… eyvah!... nöbet mi geldi ne oldu? dudaklarını ağzına aldı. İkisi de titriyor, ikisinin de bebekleri kaybolacak derecede göz kapakları arasına kaçmış, yüzleri kızarmış. İşitiyor musunuz?... O ateşli teneffüsler arasında inlemenin başka türlüsü olan garip garip sedalar çıkıyor!..."* (s.27)

Kadınlar arası bu ilişki yazar tarafından eser içerisinde değerlendirilir. Bu davranışın insanın yaratılışında bulunulduğuna inanmadığını belirterek, bu davranışın var oluşunu garip olarak değerlendirir. *"İnsanlığın hayvanlıklarında böyle bir duygunun bulunduğuna inanılmadığı halde var oluşu gariptir, istisnadır. Bu bir alışkanlık olsa gerek, ne olursa olsun insan toplumunun temeline leke süremez, iki göz birbirine aynı duyguyla bakıyor, iki kalp şehvet adına bir şey tanımıyor, olsa olsa hayatları birleştirmekten başka bir şey olamaz. Bu bazı kadın dostlarına has bir alışkanlık, bir eğilim, bir düşkünlüktür. Lakin pek çirkin bir alışkanlık, bir eğilim olduğu" kendilerinin hayret ve utanmalarıyla da anlaşılıyor."* (s.28)

Ülfet'in yaşananları görmesi nedeniyle Pakize, Ülfet'inde bu yaşama alıştırılmasını ister. Annesi ilk önce karşı çıkmasına rağmen razı olur. Ülfet, bu yaşama ilk adımını Pakize'nin eşliği ile atar. Pakize gerçekte Ülfet'e ilgi duymaktadır. Bu süreç bu ilginin yaşanmasına imkân verir. Pakize'nin bu ilgisi Ülfet'in annesi tarafından ihanet olarak değerlendirilir.

> *"— Sonrası ne olacak? Ben de onu tutarım!*
>
> *— Hıyanet! Onu seviyorsun. Ben zaten sık öptüğünden anladımdı.*
>
> *— Vallahi değil! Birkaç ay sonra kocaya verirsin. Başımızdan gider…Bir de ben tutarım dedim. Severim demedim. Hem de başkasıyla alışmasın."* (s.34)

Pakize, Ülfet'e çeşitli likörler içirerek kendinden geçmesini sağlar. Bu süreçte Ülfet'in annesiyle yaşadığı anları uygulamaya başlar. *"Ülfet'e de birşeyler oluyordu. Acaba bayıldı mı? Hayır. Haz, onu bütün bütün kendinden geçirmişti. Dudaklarını emen dudak tatlı bir lezzet veriyordu… Uyurken gıcıklanıyormuş gibi titriyordu. Çırpınmalar birbirini takip ederek uyuşturuyordu. Gücü kesildi… Ayağa kalktığı zaman tıpkı anası gibi terlemiş, kızarmış ve zevklenmişti!"* (s.39)

Ülfet alıştığı bu hayattan kısa bir süre sonra evlendirilir. Alıştığı cinsel hayattan farklı olan evlilik sürecinin ilk gecesinde Pakize'ye özlem duyar. Bu özlem daha önce yaşanan aile ve toplum hayatına uygun olmayan, aşk sürecine duyulan arzudan kaynaklanır. *"Ülfet zevci ile konuşmaya başladı. Erkeklerle konuşmak ne kadar güç, ne kadar sıkıntılı! Özellikle o geceki konuşmalar pek derme çatma! Uyku o harap göze asla girmedi. Bilmediği bir adamın koynunda yatmakta nedir?... Pakize olsa böyle yabancı durur mu? Zevci sevdikçe utanıyordu. O el Pakize'ninki gibi sevimli değildi, öptükçe ürperiyordu. O dudak henüz alışmadığı bir et parçası!..."* (s.67)

Ülfet evlenmesine rağmen bir türlü eskiye olan özlemini bastıramaz. Pakize de Ülfet'e olan arzularına dayanamayıp, Ülfet'i konağında ziyarete eder. *"Pakize ansızın konağa geldi. Tamam iki haftadır görememişti. Daha odadan girer girmez sarıldı. Oturdular. Konuşacaklar. Pakize bırakmaz, yalvarır, öper, eteklerine eğilir. Aman görürler? Fakat gelin hanımın odasına kim girebilir? O da var. Buseler ikisini de azdırır."* (s.70) Gelin hanımın odasından gelen sesler üzerine anahtar deliğinden bakan kâhya hanım olanları görünce kapı önünde bayılır. Bu olay neticesinde Ülfet bir çarşafa bürünerek Pakize ile birlikte annesinin yanına kaçar. Bu olayı annesi tarafından normal

bir şekilde karşılanır. Ülfet, tıpkı annesi gibi ölünceye kadar bu hayatı terk edemez ve bir hamamcı hanım olarak kalır.

*"Siyah Gözler"*de, dul bir kadının yaşadığı aşk değerlendirilir. Genç kadın bu aşkın toplum tarafından nasıl değerlendirileceğini düşünür. Bu değerlendirmeyi önce eleştiren ancak daha sonra bu yaptığının yanlışlığını kabul eden bir yaklaşım sergiler. Yaşanan bu aşkın aile ve toplum hayatını bozan bir yönünün olduğu, aşkı yaşayan kişi tarafından kabullenildiği görülür. *"Kendisini, yabancı bir erkekle burada görenler, onun hakkında her halde iyi bir fikir beslemezlerdi. Ve böyle devam ederse, diğerlerinin suçunu görmeye alışmış gözlerden bir şey saklamak mümkün olmazdı. Zaten ufak bir sözün bir iki gün içinde, çocukların ağzına düşecek kadar her şeyi abartan bu çevrede, bir erkekle konuşmanın riskini düşündü, sonra kendi konumunu gözünün önüne getirdi. Lakin bu, namussuzluktan başka bir şey miydi?.. İşte o da diğerleri gibi yapmıyor muydu?"* (s.20)

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde, aile hayatını bozan ilişki görülür. Belkıs yaşamı ve düşünceleriyle sürekli eltisi Huriye tarafından kıskanılır. Huriye'nin bütün davranışlarını yönlendiren bu kıskançlıktır. Huriye, Belkıs'a olan düşmanlığının sınırlarını zorlayarak, hiç tanımadığı birine Belkıs'ın adıyla aşk mektubu yazar. Mektubu alan şahıs Sabir Efendi ve ailesi hakkında bütün bilgiyi mahalledeki bir Ermeni'den öğrenir. Huriye, gelişen olaylar neticesinde attığı iftirayı fiili olarak kendisi yapar.

Huriye'nin davranışlarını intikam duygusu şekillendirir. "İnsanlar ahlak kaidelerini kendi iradelerine göre değiştirir veya ortadan kaldırabilirler." (Güngör, 1997: 11) Bu süreç Huriye'nin karışık duygular yaşamasına neden olur.*"Fikrinde, hiç biri neticelenmeyen, birçok karışık düşünceler vardı. Ancak bunların hepsine intikam fikri galebe ediyordu. Birazdan, haram buselerin vereceği sekir ile gayyayı fuhşa doğru ilk adımı atacak, fakat zavallı aklınca, Belkıs'tan intikam almış olacaktı."* (s.62) Huriye hiç tanımadığı bir insanla defalarca eşini aldatır. Bu olay Belkıs tarafından gizlenmeye çalışılır. Huriye'ye doğru yolu göstermeye çalışmasına rağmen zarar gören kendisi olur.

Huriye zamanla doğru yolu bulur. Eşini aldattığı Saim Bey ile konuşmasında aile ve toplum hayatını bozan yaşamlara dikkat çeker. Bu yaşama yanlışlıkla düşen insanlara doğru yolun gösterilmesini ister. Bu konuşmada Beyoğlu ve bu semtteki yaşamın yanlışlığı vurgulanır. Bu yaşamı aile ve toplum hayatını bozan bir yaşam olarak değerlendirir.

"Sizin gibi bir erkek, benim gibi ev bark sahibi bir kadını değil fuhuş çirkefine düşürmek, düştüğünü görse, kolundan çekip kurtarmalıdır. Siz benim nazarımda, asil Türk gençliğini temsil ediyorsunuz Saim Bey! O gençlik böyle şeye tenezzül etmez. Sizin için nefsinizin ihtiyaçlarını yerine getirmek için Beyoğlu, oradaki medenî aileler, bizim hizmetçi Sofi gibi kızlar, kadınlar size her türlü hüzuzatı bol bol verirler. Biz Türk kadınlarına dokunmayın. Biz düşersek bilmeyerek, anlamayarak düşeriz. Sonra böyle çabucak nadim oluruz. O nedametimizi bertaraf etmeye çalışmayın. Bilâkis, yardım edin. Ah… Bakınız ben de düştüm. Beni siz kurtarınız Saim Bey!" (s.72)

*"Gün Batarken"*de aile ve tolum hayatına etkisi olan ve bu yaşamın bozulmasına neden olan unsurlar olarak; Beyoğlu yaşamını ve bu semtteki yaşamın getirdiği ihaneti görmekteyiz. *"İnanmak istemediği bir felaketin bu suretle teyidi zavallı Hediye'nin kalbine bir hançer darbesi gibi tesir etti. Başı döndü, gözleri karardı, oturduğu sandalyenin üzerinde muvazenesini kaybederek yere öylece yığılıverdi."* (s.40) Bu ihaneti dillendiren ve bu konuda dedikodu yapan Sadber Hanım'dır. Bu dedikoduların aile hayatına olumsuz yansıdığı ve aileyi dağılma sürecine sürüklediği görülür.

"Dedikoduyu Allah'ı kadar seven, hasûd mahalle karısı, Sadber Hanım'a ketm-i esrar etmeyi mukaddesatı üzerine kasem ederek ve addeylediği halde, mal bulmuş Mağribî gibi, vakit fevtetmeksizin yedi mahalleyi dolaştı. Hulki Bey'in Beyoğlu'nda bir karı kapattığını, varını yoğunu ona yedirmekte olduğunu, Hediye'nin akşama sabaha tatlik edileceğini, zevcinin çocuk istediğini ve bunun için de yeniden teehhül etmesi ayn-ı isabet olacağını söyledi, hatta biraderi gümrük ketebesinden Necati Efendi'nin kızı Binnaz'ı Hediye'ye halef olmak üzere hazırladı." (s.44)

*"Handan"*da, aile ve toplum hayatını bozan süreçte kadın–erkek ilişkisine dikkat çekilir. Handan ile Refik Bey arasındaki konuşmada bu değerlendirmeyi görmekteyiz. Handan, bir kadının hayatta benim diyebileceği tek unsurun kendi çocuğu olduğunu söyler. Dünyada hiçbir kadının benim diyebileceği bir erkeğin olmadığını belirtir. Bu tespiti belirginleştiren, erkeklerin eşlerine ihanetidir.

"–Refik Bey, İnsanın münhasıran kendisinin olacak şeyi ancak bir çocuk olabilir. Ne diyorum? İnsan değil, kadının demeli. Çünkü her erkeğin benim

dediği ve münhasıran onun olan bir anası, kız kardeş, sevgilisi bir kadını vardır. Kadının öyle değildir. Hiçbir kadının benim diyebileceği bir erkek yoktur, yalnız çocuğu vardır. Ve çocuğu hususîyle bir şahsiyete malik almadan onundur. Sonra çocuğunun çocuğu, hep çocuklar!" (s.97)

Handan'ın erkekler hakkındaki bu düşüncelerinde, Hüsnü Paşa'nın davranışları önemli rol oynar. Hüsnü Paşa, eşini aldatmaktadır. Bu süreci eşinden saklamayan ve gayet rahat olan biridir. Hüsnü Paşa'nın ihanetini Paris'te bulunan Server'in Londra'daki Refik Cemal'e yazdığı mektupta görürüz. *"Hüsnü Paşa'nın yeni aşkı, vaktiyle Handan'ın femme de chambre'ı bir Mod varmış, işte o. İki kumru gibi her akşam Hyde Park'ta geziyorlarmış. Mod'a yok yok' Şıklanmış, otomobillerde geziyormuş. Fakat en tuhafı galiba Mod Hüsnü Paşa'nın metresi değil. Galiba Türkler'in iki evleneceğini bildiğinden kendini nikâh ettirmek isityormuş. Mod şuh bir kızmış! Femme de chambre'lık hayatından beri bu dediğim kâtip onu tanıyor."* (s.118) Bu kâtibin Mod'a bir gün bir moda mağazasında rastladığını ve bu şık giyiminin kaynağını sorduğunu belirtir. Genç kadın milyoner evli bir Türk'le evleneceğini ancak kendisinin baş kadın olacağını belirtir.

Hüsnü Paşa aile hayatına zarar verecek bu ilişkiyi saklamaz hatta eşine yazdığı mektupta bu bayandan bahseder. *"Sokakta bulduğun bir kız, bir kadın diyorsun, şunu ister, bunu ister diye birtakım nazariyat yapıyorsun; yeni metresim, seni meraktan kurtarmak için söyleyeyim, senin bir haftalık femme de chambre'ın "Mod"dur."* (s.150)

Hüsnü Paşa'nın eşi Handan'a olan kayıtsızlığı, Handan'ın psikolojisinde bozulmalara neden olur. Handan bu süreçte büyük bir boşluk yaşar. Handan'ın sıkıntılı günlerinde yanında olan Refik Cemal ile aralarında bir aşk başlar. Bu aşk aile ve toplum hayatını bozan ilişkilerdendir. Refik Cemal bu aşkı şu şekilde dile getirir:

"— Âdem'le Havva'nın aşkını en büyük bulurum, demiştim. Şimdi bugün biz onların cennetten çıkmadanki hayatlarını yaşıyoruz. O, yanındaki adam için vücut bulmuş, yaratılmış ve ondan başka, ona inkıyat ve muhabbetten başka, ona sığınmaktan başka mevcudiyetinde bir şey olmayan Havva! Ben de onun sevdiği Âdem! Henüz cennetin bedayii arasında muhittin ulûhiyeti içinde beşeriyetlerinin aczi büyük aşklarında kaybolduğu zamandayız. Bu ne yüksek his, Server. Ben artık her şeyi inkâr ediyorum. Ben artık tamamen bir rüyadayım. Ben tamamen Handan'dayım ve onda yaşıyorum. Canlarımızı,

ruhlarımızı bir el birbirine karıştırmış, bağlamış. Onun mazisi bir gün uyansa, benim mazim beni bir gün çağırsa birimizden birimizin mutlak o bağı, o mukaddes düğümü çekerken canı kopacak, öleceğiz." (s.194)

*"Raik'in Annesi"*nde, Rauf'un yaşam tarzı, aile ve toplum hayatını bozacak bir tarzdadır. Rauf batılılaşma süreciyle görülen ve özellikle Beyoğlu semtinde yaşanan hayat içerisinde görülür. Beyoğlu'nda daima yanında gezdirdiği Lehli bir kadınla otellerde kalacak yer aradığı belirtilir.

Rauf'un bu yaşam tarzı aile hayatının bozulmasına neden olur. Rauf'un kaba ve anlayışsız haline karşı, hanımı Refika'nın duygulu ve sevimli biri olduğundan bahsedilir. Rauf'un bu evlilikten melek gibi bir çocuğu olduğu belirtilir. Raik bu evlilik sürecinde en çok zarar görenlerden biridir. Rauf'un kış aylarında uzun kayboluşları ve eve gelmemeleri nedeniyle, Refika oğlu Raik'i alarak; Erenköy'deki babasının evine döner. Bu olay, Rauf'un tercih ettiği Beyoğlu yaşamının aile ve toplum hayatına verdiği zararı belirginleştirir.

*"Mev'ut Hüküm"*de, Sara ile Suriri arasında evlilik dışı, ilişki aile ve toplum hayatını bozan bir özelliğe sahiptir.

"Çalıların çıtırtısından korkarak eve kaçan Sara'yı penceresinin altına getirince kollarıyla kaldırmış bir çocuk gibi odasına fırlatırken açık boynunda sıcak dudaklarıyla yumuşak bıyıkları, biran için kalmıştı. Sara'yı çocukluğundan kadınlığına itiveren bu öpme yatağına ilerlerken sarhoş edici bir içki gibi başını alt üst etmiş; ayaklarını yerden kaldırmış, onu sendeletmişti. Ve Sara evli hayatının düşkünlüğünden o geceyi, o sahneyi karanlık bir gecenin sıcak bir yıldızı gibi saklamıştı." (s.132)

*"Seviyye Talip"*te, Seviyye Hanım on iki yıl Talip Bey ile evli kalır. Bu sürede kocasına bağlı ve sürekli onun düşüncesine uygun olarak davranır. Kocasının yaşam tarzı bir müddet sonra Seviyye'ye yeterli gelmez. Farklı bir yaşam alanı arayışına yönelen Seviyye piyano öğretmeni olan Cemal'e âşık olur. Kişiliğinden hareketle bu ilişkiyi Talip Bey'den saklamaz. Bütün cesaretini toplayarak açık ve mert bir dille Talip Bey'e kendisini artık sevmediğini, aralarındaki evlilik sürecinin devamının mümkün olmadığını ve dostça ayrılmak istediğini belirtir. Seviyye Hanım, bu sözleri nedeniyle Talip Bey'in kaba davranışlarına maruz kalır. Talip Bey'in bu davranışları neticesinde Seviyye evi terk eder. *"Seviyye, babasının yanında, altı ay, sessiz ve sakin bir hayat*

geçirdi. Sonra gençliği ve herkes gibi yaşamak hakkı adına baş kaldırdı. Eğer kocası kendisine hürlüğünü geri vermezse, sevdiği adamla yaşayacağını, vicdan bakımından kendisini serbest saydığını yazar." (s.46) Talip Bey'in nikâhını vermemesi üzerine, Cemal ile nikâhsız yaşamaya başlar. Seviyye'nin bu yaşamı aile ve toplum hayatına zarar veren bir özelliğe sahiptir.

Aile ve toplum hayatına zarar verecek diğer bir süreç, Fahri'nin düşünce dünyasında görmek mümkündür. Seviyye'ye âşık oluşundan sonra düşüncesinde aile ve toplum hayatına zarar verecek kararlar alabilecek bir yapıda olduğunu görürüz. *"Evet, ben de kendimden korktum; çünkü isteğime kavuşmak için kanlı alanlar açtıktan sonra, çocuk, karı, namus, her şeyi bırakacak bir adamdım. Bir kadının ufak bir işareti ile memleketin hayat çekişmesinde yerim var zannederek yeni elemanların zorlu ödevini kendinde toplamayı söz veren ben, bir korkak gibi her şeyi bırakarak, kaçacaktım."* (s.73) *"Her şeyimi, karımı, çocuğumu, hayatımı, ahlâkımı, her şeyi, evet her şeyimi onun ufak bir işareti ile atacak kadar düşkün ve zayıftım."* (s.74)

*"Sisli Geceler"*de, aile ve toplum hayatını bozan yaşam tarzını Mine'de görürüz. Zehra kocası tarafından çok sevilmesine rağmen eşine zerre kadar sevgi göstermeyen bir bayandır. Eşine göstermediği bu sevgiyi eşinin kardeşine duymaktadır. Mine ahlak dışı ilişki ve arzular peşinde koşan biridir. Zehra'nın bakışıyla bu süreç şu şekilde belirginleştirilir:

> *"Zehra onun vaziyetini kendininkinden çok daha fena buluyordu. Çılgınca sevdiği kadının hiçbir zerre sevgisini kazanamamak her erkek için müthiş bir felaketti; fakat tapındığı karısının kardeşine âşık görmek, felaketin de fevkinde (üstünde) bir şey, pek feci ve parçalayıcı bir şey olurdu."* (s.178)

Zehra, eşini sürekli en derin duygularla sever. Ömer Numan'ın yaptığı aşk teklifine kendisine yakışacak şekilde cevap vermesine rağmen, eşi Fikret aynı erdemi gösteremez ve Zehra'yı aldatır. Bu olay üzerinden on dört yıl geçmesine karşı Zehra bu ihaneti asla unutmaz. Doktor Fikret bu sürede hep affedilme ümidini taşır.

> *"— Görüyor musun Naim? diyor. Onu nasıl çaresiz bir surette kaybetmiş olduğumu ancak on dört yıl sonra, bugün anlıyorum! Bugüne kadar hep ummuş ve beklemiştim. Yıllar, yavaş yavaş, onun yarasını saracak, ıstırabını dindirecek, ona her şeyi unutturacak sanıyordum! Onun gözlerinde bir gün, on beş yıl evvelki sıcak, güzel sevgiyi tekrar bulacağımı ümid ediyorum… Hâlbuki hain*

yıllar, bilâkis, onun gönül acısını kökleştirdi… Artık her şey bitmiştir, Naim anlıyorum. Zehra benim için artık ebediyen kaybolmuştur…

— Seven, sevmiş olan kadın, affedebilir, fakat asla unutmaz!…" (s.223)

*"Acı Gülüş"*te, aile ve toplum hayatına zarar veren süreci Uncu Ahmet'te görürüz. Uncu Ahmet elinden tespihi düşürmeyen, sürekli dua okuyan ve sürekli camide ön safta görülen biridir. *"Hasan Efendi bir zaman bu gösterişten olan din ibadet haline aldandı. Fakat evdeki genç kadınların çoğalmasını ve sıkça sıkça değişmelerini, hele süs ve tuvaletlerini, açık saçıklıklarını, her gün araba ile, yaya sokağa taşınmalarını, hangi semtten geldiği belli olmayan bir bakkal çırağının, içi bira ve buna benzer içki şişeleriyle dolu, omzunda getirdiği bir tahta sandıkla içecek ve yiyecek taşımasını efendinin o Müslümanca tavrıyle bir türlü uyuşturamadı."* (s.16) Uncu Ahmet görünüşü ile yaşamı zıt olan bir kişiliktir. Dindar görünmesine rağmen evi bir eğlence mekânı, randevu evidir. Yağlıkçı Hasan Efendi gözlemlerinden hareketle evdeki yaşam verilir. Bu yaşam aile ve toplum hayatına zarar verecek bir yapıdadır. *"Ev taşlanıyor, önünde naralar atılıyor. Genç kadın sergisi varmış gibi içerisi yosmalarla dolu… Sandık sandık içkiler geliyor. Ut, keman, şarkı gırla… Kârına kesat, senin gibi zampara beyler geceleri evi hiç boş bırakmıyorlar. Bu kadar işler olduğu halde mahalleli hâlâ şüphede…"* (s.18)

Uncu Ahmet'in evinde eğlence hayatı içerisinde görülen kadınlar, yapılan baskında karşılaştıkları erkekler için düşündükleri aile ve toplum hayatındaki bozulmanın belirginleştirilmesi bakımından önemlidir.

"— Merak etme kardeş, bu geceki baskıncılarımız yarın gece koynumuza girecek müşterimizdir. İmrendikleri şeyi ayıplıyorlar. Şaşarım âlemin aklına…" (s.97)

Aile ve toplum hayatını bozan bu yaşamın bir parçası olan Vuslat, yaşadığı ilişkilerdeki erkeklerin hepsinin aynı olduğunu düşünür. Kenan, bu düşkün hayatta Vuslat'a âşık olarak aile hayatının bozulmasına neden olur. Vuslat'ın bu ilişki sürecine bakışı Kenan'dan çok farklıdır.

"Bir çiçekle yaz olmaz." derler. Bu da, benim için bir felsefedir. Bir erkeğe mal olup oturamam. Bu erkeğin adı ister Kenan Bey olsun ister Şaban Bey. Hepsi benim için birdir. Öteki zamparalarımın arasında sana bir muhabbet

imtiyazı, bir üstünlük vermeyi pek manasız bulurum. Erkek değil misiniz, hepinizin de benim dost şeklinde düşmanlarımsınız." (s.132)

Benli Faika, hayatta düşüşü yaşamış ve eğlence hayatının bir parçası olmuş bir kadındır. Bu hayatı yaşayan kadın ile ev kadınlarını kıyaslayarak psikolojisini rahatlatır. Aslında namuslu kadının görünenden çok az olduğunu sadece görünenle değerlendirilmemesi gerektiğini belirtir. *"Dünyada kaç namuslu karı vardır? Şeytan baştan çıkarma defterini açıp da bunun hesabını bize gösterse… göreceğin azığa parmağın ağzında kalır. Onlar ev hanımıdır, biz fahişe… Biz gönül tüccarıyız, onlar sanat muhibbi. Biz sevdamızı para ile satarız, onlar yalnız zevk için ücretsiz değişirler. Bizim günahımız alnımızda yazılıdır, onlarınki temiz etekleri altında gizli süpürülerek toz toprakla örtülür gider."* (s.156)

Evlilik dışındaki yaşamı kadın–erkek açısından değerlendiren Faika, aile ve toplum hayatına zarar veren, aile hayatını yok eden bir süreci görmemizi sağlar.

"Kocası burada eğlenirken, karısını evinde hanım hanımcık uslu oturuyor mu zannedersiniz? Karılık kocalık bir âdettir. Nikâhtan sonra her iki tarafın gözleri dışarıya dikilmek, insanın yaradılışındaki bir tabiattır. İlkin karının halini tahkik, sonra aldattığını kocasına ispat etmeli. İşte oldu bitti. Bu memlekette erkeğin hovardalığı hoş görülür, fakat karınınki affedilmez. Bir yüzkarası sayılır. Bu leke de çoklukla boşayarak temizlenir." (s.157)

*"Cadı"*da, aile ve toplum hayatını bozan, eşler arasında güvensizliğe sebep olan olaylar verilir. Bu olaylarda toplum içerisinde yaşayan yabancılarında etkisini görürüz. Emine Hanım, dul kalan Fikriye'yi yeniden evlenmeye ikna edemez. Fikriye bu evliliği ölen kocasını aldatmak olarak görür. Çünkü Fikriye kocasının kendisini hiç aldatmadığını ve aldatmayacağına sürekli yemin ettiğini söyler. Emine Hanım'ın, Fikriye ile konuşması esnasında öğrendiğimiz bu olay, kocası ile Despina arasında yaşanan olayı hatırlatır. Bu olay aile ve toplum hayatını bozan bir ilişkidir.

"— O yeminleri bana senin dayın da edip durur idi, ama bir gün kendisini evimizin arkasındaki bostan kulübesinde bahçıvanın kızı Despina ile yakaladım. Kendi elceğizimle tuttum… Erkeğe inan olur mu? Bu apaçıklığa karşı yine o bana kırk kurt masalı okumaktan çekinmedi. Hâlâ da sadakat yeminlerine devam ediyor… Bu durum, bu gerçek bizde ağababalarımızdan,

kadın ninelerimizden, daha onların dedelerinin dedelerinden beri böyle gelip böyle gidiyor." (s.10)

*"Gulyabani"*de, Muhsine Hanım evliliğinde aradığı huzuru bulamaz. Bu huzursuzluk erkeğin kadına olan eziyetinden kaynaklanır. Bu eziyet ve dayak karşısında dayanamayan Muhsine Hanım, evden kaçar ve boşanır. Geçimini sağlamak için hizmetçilik yapar. Bu hizmetçilik sürecinde tacize uğrar. *"Bir kibar konağında hizmetçiliğe gitmeye karar verdi. Öyle bir yer bulundu. Haftasında Beyefendi beni merdiven aralığında sıkıştırdı. Kaçayım diyorum, herif izbandut gibi kuvvetli, kollarının arasından kurtulamıyorum. Bağırsan, çağırsan olmaz. Neyse helali hoş olmasın, Beyefendi benden birkaç öpücük aldı. Ertesi günü oradan tası tarağı topladım, kaçtım."* (s.30)

*"Hakka Sığındık"*ta, Nermin asabi, hırçın ve şımarık bir yapıya sahiptir. Bu hırçınlık kocasının kendine ihanet ettiği düşüncesiyle sürekli artar. Şüphelerinde haklı olan Nermin, sürekli eşinin ihanetini belgeleyen deliller bulur. Methi Bey'in yaşam tarzı ve davranışları aile ve toplum hayatına zarar veren bir yapıdadır. *"Methi'de para bol, pek bol olduğunu biliyor. Zevci bazı geceler geç ve bazen hiç gelmiyor. Nerelerde kalıyor? Sorulan suallere birtakım martavallar okuyor… Her gelişinde üzeri yabancı lavantalar kokuyor. Ara sıra elbiselerinde lepiska, uzun kadın saçları buluyor."* (s.33)

Nermin kocasının ihanet şüphelerinde haklıdır. Neriman bu gerçeği öğrenmek için yaptığı araştırma neticesinde haklı olduğunu görür. Methi Bey'in bir değil, Şişli'de, Beşiktaş'ta, Kadıköy'de olmak üzere üç tane dostunun olduğunu öğrenir. Bu üç bayanın birbirlerinden haberi olmadığı gibi Neriman'dan da haberleri yoktur. Methi Bey eşine yaptığı bu ihaneti kendisi de yaşar. Uğurlarına evler tuttuğu ve masraflar ettiği bu kadınlarda Methi Bey'i aldatır. Nermin'in bu konuda bilgi almak için başvurduğu Abdal Veli'nin mektubunda yer alan bu kadınlar ve Methi Bey hakkındaki tespitler doğrudur. *"En namuskâr, zeki, ciddi bir erkek, sadakat vaadi aldığı bir fahişenin elinde oyuncak, ikisinin arasında maskara, üçünün ortasında düpedüz p… olur. Tahammül sizin için ne kadar elîm olursa olsun, kocanızı haline terk ediniz. Allah onun zevk ve sefahat yüzünden belâsını vermiş. Sabrediniz. Cezasını da kendi ef'aliyle tayin etsin."* (s.87) Bu mektubu görünce şaşıran Methi Bey, inkâr eder ve polise başvurur. Abdal Veli'nin bu doğruları nerden öğrendiğini ise çok merak eder.

Romanda toplum hayatında aksayan ve aile düzenine yansıyarak, aile hayatını bozan sürecide görmek mümkündür. Devlet sisteminde görülen eksiklikler, bu sorunların çözülememesine ve sıkıntılar yaşanmasına neden olur. Safer Efendi ile Nüzhet Ulvi arasında var olan dostluk, Nüzhet'in mahalleden taşınmasıyla aksar. Bu sürede Safer Efendi hastalanır ve ölür. Kısa bir süre sonrada eşi vefat eder. Çocukları ortada kalır. İdari yapının bu durumlar için çözümünün olmayışı çocukların sokağa düşmesine neden olur. Bu sokak hayatı aile ve toplum hayatına zarar veren bir yaşamı görmemizi sağlar.

Nüzhet Ulvi sokakta kalan Huriye'yi ararken, *"Huriyeye rastgeldik. Keşki gelmeseydik. On altı on yedi yaşında, gözlerinden yeni büllûğun ateşleri saçılan bir küfeci oğlanı kızı köşeye sıkıştırmış, Tecrübe-i cinsiyeye yeni başlamış pek genç bir horoz çırpınmaları ve yılmaz, yorulmaz hamlelerle üzerine saldırıyor. Huriye var kuvvetiyle bu âşıkane savletleri def'e uğraşarak:*

> *—Olmaz, olmaz… geçen defa beni aldattın. Para vermedin!… Peşin isterim…"* (s.118)

Nüzhet Ulvi rastladığı bu sahne karşısında başı döner, insanlığından utanır ve bu konu üzerine düşünmeye başlar. *"Ahlâkımızı düzeltmeye senelerce uğraşır, muvaffak olamayız. Fakat ifsada pek kısa anlar kifayet ediyor. Birincisi için tabiata güzel misaller, modeller bulmak, sonra onları nefsimize tatbik etmek ne müşküldür. Ve, bu ne az semere verir, uzun mesaiye muhtaçtır… İkincisi için her tarafta suiemsal dopdoludur. Fesat kendi kendine oluyor. İyi ahlâk ve terbiye insandan insana zor geçiyor. Lâkin ahlâki taaffün ne çabuk bulaşıyor, memleketleri, ırkları berbat ediyor, bitiriyor."* (s.118)

Bu tür olaylarla mesleği gereği çok karşılaşan komiser, bu bozulmanın sadece çocuklarda değil büyüklerde de olduğunu vurgular. Toplum olarak bir değişim sürecinin kendini gösterdiğini, ancak bu değişim süreciyle ahlakta ve ahlak kurallarına bakışta değişimin olduğuna dikkat çeker. Bu tür yaşamların belirli semtlerde yoğunlaştığını vurgular.

> *"— Bu meskensizlik sefaleti Galata, Beyoğlu cihetinde çoktur. Yalnız çocuklar değil, büyükler de vardır. Oraya buraya, kuytu yerlere, bodrum merdivenlerine köpekler gibi kıvrılıp kıvrılıp yatarlar. Altları çamurdur. Üstlerine yağmur, kar yağar… Böyle serserileri bir zamanlar toplar, sürerdik.*

Fakat nereye? Herhalde babalarının çiftliklerine değil… Çok defa aç yatarlar. Lâkin fırsat bulunca çift yatarlar. İnsanlar ve hayvanlar için meyl-i cinsinin icbarı her şeyden kuvvetli, her ihtiyaçtan bîamandır. On iki yaşında çok fahişe bilirim. Bunlar hep karın doyurmak ihtiyacıyla fuhşa o kadar erken başlamışlardır." (s.121)

*"Hayattan Sayfalar"*da, aile ve toplum hayatına zarar veren şahıs olarak Hacer'i görürüz. Sürtük Hacer olarak bilinir. Yaşı ilerlemiş olmasına rağmen gençliğinde yaşadığı hayattan kopamaz. Bu hayatı ara sıra hayalinde yaşar. *"Ara sıra kendini rüyada gençleşmiş ve eski ateşli sevgililerinin kolları arasında haz ve sefa içinde görür."* (s.188) Bu rüyalar sonrası aynasını alır ve yüz hatlarını inceler gençliğine dair izler arar, kendince bulduğu tazeliğin sevinciyle neşelenir. Bu davranışları ve eski yaşama olan arzusu Hacer'in aile ve toplum hayatını bozacak davranışlar sergilemesine zemin hazırlar.

"Ağda, badana ve ıstampa ile güzelliğini yenileyerek sokağa çıktığı zamanlar, gelip geçenlerden kendine tapabilecekleri seçer. Mesela yetmişlik fakat kelle kulak yerinde, katmerli ensesinin derin cilt çizgileri, yazısız harita çizikleri gibi ta karşıdan fark olunan bir kuru üzümcü, yahut büyük bir kuyu bileziği iriliğindeki küfesiyle sakalının kabalığından bilmem nasıl bir ahenk heybeti bulunan bir kuru kuzu kestaneci veyahut ki yaşının ilerlemesinden dolayı mahalle tulumbacılığı reisliğinden çekilmiş, sandık kavgasında vaktiyle hayli kırbaç sallamış bir çapkın, bir hovarda eskisi… İşte böylelerine rastlayınca Sürtük Hacer'in baştan çıkarıcı bir oynaklıkla boynunu çarpıtıp hafif hafif göğüs geçirerek göz süze süze hal diliyle "Haydi yiğitim, mezarlık arasında biraz hasbihal edelim" deyişi de vardır." (s.189)

Konuşmalarında eski yaptığı işlerden bahseden Hacer, hizmetçilik de yaptığını söyler. Hacer'in hizmetçilik süreci bozuk yaşam tarzına uygundur. Hacer'in bakışına göre hizmetçilik yapacak olan kişi şu vasıfta olmalıdır: *"Genç bulunmalı, kapı aralarında beylere, efendilere kendini okşatmalı, aşk ve sevdaya fıkır fıkır dayanıklı olmalı."* (s.191) Hacer'in bu bakış açısı aile ve toplum hayatını bozan bir niteliğe sahiptir.

Hacer ile Sabire arasında geçen konuşmada aile ve toplum hayatına zarar veren önemli bir olaydan bahsettikleri görülür. Batılılaşma süreciyle görülmeye başlanan serbest yaşam, birçok alanda bozulmalara neden olur. Bu alanların başında nikâhsız

yaşamlar ve cinsel arzular gelir. İnsandaki bu arzular toplumun her döneminde yaşanır. Ancak bu yaşamların serbestlik boyutunda değişim görülür. Bu yaşamlar topluma babasız çocuklar verir ve toplum hayatının bozulmasına neden olur.

> *"Kız oğlan kız için böyle lakırdı çıkarmak günahtır. Ben Hürmüz'ümü severim. Hiç merak etme, iki sene evvel takunyacının kızını kaç kıblenümaya gösterdiler de bir şey anlaşılmadı. Bilmem ne kadar sonra, gümbür gümbür Hazreti Meryem gibi babasız bir çocuk doğurdu."* (s.207)

Hacer kendi güzelliği para etmeyince, kızının güzelliğinden yararlanmak ister. Kızını Veli Ağa adındaki şahsa vererek mal mülk sahibi olmayı düşünür. Ancak kızı da kendi gibi fuhuş hayatına bulaşmış ve hamile kalmıştır. Hacer, çocuğun babasını öğrenmek için saydığı isimlerin hepsiyle birlikte olduğu için çocuğun babasının kim olduğunu bulamaz. Hacer kızının neredeyse bütün Eyüp'ün gençleriyle ilişkiye girdiğini belirtir. Hacer'in tek derdi bebekten kurtulup kızı Veli'ye vermektir. Çocuk düşürme olaylarında anne ölümlerinin olduğunu bilmektedir. Hacer bu süreçten kurtulmak için insani davranışlara uymayacak yolu seçer.

> *"Hacer'in bir işareti üzerine Sabire, Hürmüz'ün yüzüne yorganı çekti. Büyük anası bu henüz doğmuş torununu ağzına kirli bir mendil tıktı. Allah'ın verdiği hayatı daha ilk nefes alma anlarında durduran bu cani elin altında masumcağız kıvrandı, kıvrandı. Mendilin dokuması arasından nefes almaya uğraştı. Daha dünyayı görmeyen gözleri açıldı, kapandı. Pek acıklı bir kasıntı gezinen yüzü mosmor kesildi. Hayat ve insanların lanetleme işareti işte bu kadardı. Debelenen tombul elleri ayakları sarkıverdi. Birkaç nefes hayattan sonra "İrcei.." emrini yerine getirmişti. Bu ne gadirdir Yarabbi? Senin gönderdiğini öyle bir günahkâr karı bu kadar çarçabuk yine sana nasıl geri yollayabildi? Senin adalet mahkemende o masumun ruhu bu cinayeti kimden dava edecek? Bu kan davasının halli yine insan kanunlarına mı bırakılacak? Onun erişemeyeceği hakların yerini bulması nereye kalacak."* (s.255)

Bozuk bir yaşamın sonucu dünyaya gelemeyen bu çocuk, batılılaşma devriyle görülen serbest yaşam tarzının sonucudur. Yazar bu süreci belirginleştirmek için eserin sonunda çocukla baykuşu konuşturur.

> *"—Dünyaya gelişimle anneme bir piç doğurtmuş oldum. Büyük ninemi katil ettim. Kendim öldürülmüş oldum. Eğer vücudumun dünyaya gelişi bir cinayetse bunda üç ortak var: Babam, annem, tabiat. Beni niçin öldürdüler? Ey*

sevdalılar, aşkınızın vereceği mahsulü namus ve kanun sayfalarında yer hazırlamadan önce birbirinizin kollarına atılmayınız." (s.257)

"Sevda Peşinde", aile hayatını bozan ilişkiler bakımından birçok tespitle karşılaşırız. Eserin ilk bölümünde Ayn-ı-nur Hanım'ın intiharı verilir. Eser bu intiharın arka planı ele alınarak oluşturulur. Bu konuda "T" ve "C" şeklinde verilen bayanların yorumları, aile hayatına etki eden olumsuzluklar üzerinedir. "Özgür insan, yaratıcı insan, realiteye çevresini ve zamanını yöneten moralin gözlükleriyle bakarak fikir yürütmez, insanlar karşısında yargıç rolünü oynamaz." (Kuçuradi, 1999: 8) "T" adlı bayan intiharı, harama yönelmenin sonucu olduğunu belirtir. "C" adlı şahıs da bu sürece erkeklerin sürüklediğini, sadece kadının suçlu olmadığını vurgular. *"İçyüzünü Rabbimden başka kimse bilmez; bazı erkek vardır böyle fenalıklara (sebebiyetlik) verir; âdeta çanak açar; işte bir tanesi de benim başımda… Beni aldığı vakit nur topu gibi bir kızdım. Şu kadarcık kıymetimi bilmedi; eve gelir gelmez hizmetçi kızdan başladı; sonra komşuya göz attı; daha sonra neler neler, neler de neler!… Anlatmakla bitmez tükenmez. Bana da hiç mi hiç göz açtırmadı. Ayda yılda bir, sokağa çıkacak olsam: "Kaşlarını kapa… Yüzünü ört… Önüne bak" diye azarlaya azarlaya burnumdan getirirdi. İşte ömrüm böyle heba oldu gitti; şimdi saçına sakalına ak düştü; dükkânda sermaye, vücudunda kuvvet kalmadı; artık, maşallah vaktiyle evine geliyor… Ne denir? Geçinme dünyası bu… İşte sükût edip gidiyorum…"* (s.7) Bu tarz yaşam geleneksel süreçte oldukça sık görülür. Birçok konuda söz hakkı olmayan kadın, bu yaşam tarzına sessiz kalır. Bu sessizliğin sebebi, evlilik yaşamının geçim dünyası olarak görülmesidir.

Ayn-ı-nur Hanım, zevk ve hayata bakış açısından kendisine uymayan Nezihi ile evlendirilir. Evlilik hayatında sıkıntılar yaşar. Eski sevgilisiyle bu evlilik sonrası tekrar görüşen Ayn-ı-nur Hanım, yaşadığı çıkmaz nedeniyle intihar eder. "Başkaldıran insan, bir değer için ölümü göze alan insandır." (Gündoğan, 1997: 117) Bu intihar bireyin başkaldırışıdır. "İnsanların dünyaya başkaldırması, dünyanın isteklerimize uymayan düzenine karşı bir başkaldırmadır ve yine aynı dünyayı kendi ilkelerimize uygun olarak yeniden kurma çabasıdır." (Gündoğan, 1997: 148)

İntiharından kimsenin sorumlu olmadığını, sorumlunun kendisi olduğunu belirtir. *"İntiharımdan sonra zabıta belki birçok kimseleri rahatsız eder; bu hususta kimsenin sun'u, günahı yok; kabahat bende… Hılkiyetimde, asabımın zaafında. Başka kadınların hafif bir nezle geçirir gibi daima savuşturdukları bir kalb sadmesi bende*

unutulmaz bir yara şeklini aldı. İşte marizini götürüyor. Bu dert gönül afetlerinin en müthişi." (s.11) Ayn-ı-nur Hanım, intihar sonrası cesedinin bulunmasını bile istemez.

> *"Ben öyle bir yerde ölmek isterim ki cesedim tabiatın keşfî nakabil bir çukuruna gömülerek insanların takibatından ebediyen masun kalsın… Sonu bulunmaz derinliği, bu muzlim kuyuyu nerede bulacağım?"* (s.12)

Ayn-ı-nur Hanım'ın ihanetini sezen Nezihi Bey, intikam için eşini aldatmak ister. Bu düşüncenin etkili olduğu anda aile ve toplum hayatına zarar veren yaşam alanlarını görmek mümkündür.

> *"Zevcesinden gizlice intikam almak için sevda susuzluğunu başka kadınlarla teskin etmek hevesine düşer. Bu yolda hissiyatını tatmin edebileceği yerleri dolaşır; fakat bu aşağılık şehvet menzilesinde hevesatını, hissiyatını söndürmekten iğrenir; yalancı, iğfal edici türlü sözlerle hemen ağuşuna atılıveren vuslatı kolay o boyalı kadınlardan teneffürle kaçar. Any-ı-Nura karşı olan arzu ve sevdasının şiddeti sükûnete bedel birkaç derece daha izdiyat bulmuş bir nedametle gelerek yine zevcesinin istiğna ve taannüdü önünde baş eğmeği misilsiz bir hâz addederdi."* (s.76)

Batılılaşma süreciyle kız çocuklarının eğitiminde görülen değişim süreci, serbest bir yaşamın ilk kıvılcımlarını oluşturur. Ayn-ı-nur Hanım'ın, Seza'ya yazdığı mektuplarda okul yıllarından ve bu yıllarda kızların aşk muhabbetlerinden bahseder. Aşkı kendisine çeşitli renklerle tarif eden ve kendisini de imrendirmeye çalışan arkadaşlarına kızdığını belirtir. Bu süreçte gençler arasında görülen diyalog, zamanla aile ve toplum hayatına etki eder ve bozulmalara neden olur.

> *"Akşamları mektepten çıktığımız esnada âşıkların bir kısmı yollara dizilir, bir takımı da perukârda, gazinoda, tatlıcıda geçişimizi beklerlerdi. Bevvap duymadan mektuplar ve epey mühim sözler teati olunurdu.*
>
> *Bazen yolumuzun üzerinde terbiyeden mahrum delikanlılara tesadüfle işitilmesi tüyleri ürpertecek edepsizce harf atmalara hattâ el tecavüzlerine bile uğrardık."* (s.116)

Ayn-ı-nur Hanım'ın İlhami ile olan yasak aşkı, çelişkili bir süreci beraberinde getirir. Seza'ya yazdığı mektupla dile getirdiği bu çelişki şahsın psikolojisinde bozulmalara neden olur. *"Seza, çıldırıyorum; yetiş; tasviri nâkâbil bir hissiyat buhranı*

içinde kaldım; zevcimin meşru hakkına mümkün mertebe riayetle bir diğeriyle gönül eğlendirmek, afifane bir aşk takip etmek istedim; bu kabil olmuyor, olmayacak… İş çapraşığa sardı. Yardan mı geçersin serden mi? İlhami ile Nezihiiden birini feda etmek iztirarı hâsıl oldu; iffetimle zevcimi terazinin bir kefesine, aşkımla İlhami'yi diğerine koydum; tartıyorum; düşünüyorum; zevcime karşı bir riya çehresi ve iğfal kullanmak, iffetsiz bir zevce olmak, benim hilkat ve terbiyemde bir kadın için hazım ve tahammül olunabilir bir hal değil… İlhamiden vazgeçmek; bu, bütün bütün muhal…" (s.147) Bu psikolojik süreç kendi yaşamına son vermesiyle neticelenir. Mutsuz bir evliliğin sürüklediği yaşam ve yaşanan gizli aşk aile ve toplum hayatına zarar veren sürecin yaşanmasına neden olur.

*"Son Arzu"*da, toplum hayatında görülen değişimin sokağa yansıdığını görürüz. Batılılaşma süreciyle görülen serbest yaşam, kişilerin davranışlarına ve davranışlarında toplumun aynası olan sokağa yansır. Eserde anlatıcı tarafından verilen sokağın hali, devrin içerisinde bulunduğu karışık ve başıboş hali yansıtan bir özelliktedir.

> *"Caddeden akan kalabalığın içinde kol kola haytalar, İstanbul'un salma gezen kopukları, bir para diyenin üzerinde kalan bitikleri, caketlerini omuzlarında taşıyan yanıkları, bıyıkları kalemis yağıyla burulmuş, altmış paralık mezat lâvantası kokan uşak bozuntuları, mor kadife yelekleri üzerinden kalın kordonlar sarkan kaba kalantor şıkları, yanları yırtmaçlı kumaş boy entarileri üzerine pardesü veya caket giymiş Tahtakale yosmaları, bulaşık bezi gibi kokan yağlı fesli aşçı çırakları hep zendostlukla meşgul… Kimi, hayvanlarının koşumları gece ziyaların aksile altın gibi parlayan muhteşem bir konak arabasının içinde birer sevda sanemi letafetiyle oturan hanımefendilere göz uciyle tenha sokak içini işaret ediyor, kimi sürüden koyun seçer gibi kadın kalabalıklarının içine saldırıyor, kimi eline her ne geçerse çimdikliyor… Hiçbir memleketin, nisvana beyanı iştiyak âdet faturasında görülmeyen perestiş tarzları, sokaklarda beledî bir an'ane şeklinde fiilen câri."* (s.18)

Hoşkadem adlı hizmetçinin gözetiminde Zişan, Nuriyezdan ve Vicdan adlı bayanların sokak gezintisi, sokaktaki yaşamı verir. Sokaktaki yaşam verilirken; erkekler tarafından bayanlara laf atıldığı ve sarkıntılık edildiği görülür.

> *"—Uğlaaan bak be… Vay anam babam… Beyaza mı sevdalanırsın? Sarıya mı yanarsın? Kırmızıya mı çıldırırsın?… İçim gıcıklandı alimallah!…*

İnsanı mıknatıs gibi çekiyorlar… Beyazındaki o baygın gözlere, bittim… Beni iç güveysi almazlar mı acaba?" (s.19)

*"Şıpsevdi"*nin, giriş bölümünde alafrangalaşmayı ve alafrangalaşma şekilleri ele alınır. Alafrangalaşmanın bir çeşidi yabancılar ile yapılan evliliktir. Büyük milletlerin, milletimizi ve devletimizi yok etme emellerine karşı bazı sivri akıllıların yabancılarla evlenerek bu yok olma sürecini engelleyebileceğini düşündüklerini belirtir. Bu gerçekte böyle olmamakla birlikte; bu tür evlilikler geleneksel aile yapımıza zarar verir. *"Bu büyük milletlere kalsa bizi birkaç türlü yutarlar. Yazık ki çocuğumuz bu gerçekleri anlamış bile değiliz. Bazı sivri akıllılarımız da Fransız, İngiliz, Alman kadınlarıyla evlenerek tehlikeye karşı besbelli bir bakıma olsun böyle çare bulma yoluna gitmek istiyorlar. Bu milletler yavaş yavaş bizim elimizde bulunan her şeyi zorla alıyorlar."* (s.13)

Yabancı kadınlarla yapılan evliliklerin aile yapısını bozduğuna dikkat çekilir. Bu tür evlilik yapanların genellikle Beyoğlu'nda oturdukları belirtilir. Bu şekilde oluşan ailelerin *"bir tarihçi, bir fizyolojist, bir psikolog, bir hikâye yazarı için gerçekten incelemeye değer, bir yanı Avrupalı, bir yanı Osmanlı ikiyüzlü bir kumaş"*(s.9) olarak nitelendirilir. Bu tür ailelerin aile ve toplum hayatına zarar verdiği vurgulanır.

Bu evlilikte bayanın muhtemelen Fransız, İngiliz veya Alman olacağı ve kocasına karşı sürekli soylu bir millet gururunu taşıyacağı belirtilir. Bu soyluluk gururu nedeniyle, kocanın sürekli ikinci planda kalacağına değinilir. ***"****Kocası ise onun yanında daime insanlığından önemli şeyleri eksik bir hor, noksan yaratıktır. Koca için her emre, her harekete karşı daima boynu eğik, daima itaatli, daima tahammüllü bulunmaktan başka çare yoktur. Yoksa en sıradan vesilelerle "Espéce de turc" "Téte de turc" hakaretleri hazırdır. Çocuklar, annelerinden daima övünçlü, yüksekten atan bir üstünlük hali gördüklerinden yaratılışça da, duyguca da o tarafa yatkındırlar."*(s.16)

Bu çocukların yüz hatlarında iki milletten de izler olduğu; burnu Alman, kulağı Türk gibi karışık bir neslin oluştuğu görülür. Bu karışıklık zamanla çocukların dillerine de yansır. *"Anaları Frenkçe, babaları Türkçe, dadıları Rumca konuştuklarından dillerin bu bülbülleşmesi içinde büyüyen yavrucuklar üç yaşındayken üç-dört dille konuşur görünürler. Ama on yaşına gelirler de hâlâ başlıca bir dilden içten bir konuşma gücü"* (s.16) gösteremezler. Birçok konuda olduğu gibi isimlerinde de çelişki yaşanır. *"Babaları Cenan derse anaları Jean diye çağırırlar. İki milletliliğin toplum*

âdet ve koşulları arasında kalan bu zavallılara büyüdükçe örtünme, evlenme devirlerinde bunların yaşama şekilleriyle ilgili önemli sorunların güçlülüğü de beraber büyür." (s.16) Yabancı kadınlarla yapılan evlenme sonucu "dünyaya gelen çocukların annelerinden yabancı kültür almaları onların milliyetlerini de kaybetmelerine sebep olmaktadır." (Enginün, 1984: 142) Bu şekilde belirginleşen sorunlar aile ve toplum hayatını bozan unsurlar olarak karşımıza çıkar.

Aile ve toplum hayatını bozan başka bir yaşam biçimi de, batılılaşma süreciyle görülen ve batı medeniyetindeki insan tiplerine benzer tiplerin görülmesidir. Bu tiplerin *"sağ elinin şahadet parmağı kökünden tırnağına kadar taşlı, oymalı, harfli halkalarla süslü"*(s.18) olan yüzükler sorulduğunda, bunun nedeni olarak Paris'teki sevgililerin sadece o parmağa takılmak şartıyla verilmiş, bir sevgi armağanı olduğunu söyleyen tiplerdir.

Batılılaşma sürecinde Avrupa'ya giden birçok insanımız serbest bir hayat tarzının büyüsüne kapılır. Bu değişimin geleneksel süreçten gelen birçok değere zarar verir. *"Şıpsevdi"*de, aile ve toplum hayatımızı bozan unsurları, Meftun Bey'in yaşamında görürüz.

Meftun, aile ve toplum hayatında şahit olduğu olaylardan hareketle değerlendirmeler yapar. İnsanımız başkasının yaptığı yanlışlıkları ayıplamakta zaman kaybetmezken; aynı yanlışı kendisinin de yaptığını fakat bu yanlışlığı görmezlikten geldiğini belirtir. Avrupa'da kaldığı sürede İstanbul'un bu yönüyle değiştiğini ve birçok kötülüğün görülmeye başladığını belirtir. *"Ben Paris'te kaldığım zaman içinde İstanbul'un hali pek acayipleşmiş. Her bir fenalık yapılıyor. Ama hepsi bir yalan perdesi altında. Evin var, sigortaya koyar, kendini yangın tehlikesinden korunmuş sayabilirsin. Genç kız kardeşin, oğlun, kızın var. Bunların namusunu koruyacak bir çareyi, bir sigortayı nereden bulabileceksin? Bazı kötülükler vardır ki, olmasından kaçınılamazmış gibi bir hal gösteriyor."* (s.173)

Toplumdaki bu değişimin bir diğer boyutu aile hayatında yaşanır. Ailede görülen bu değişimi, kendi ailesinden hareketle verir. Evde tek görünen kadınların gerçekte tek olmadıklarını, tek görünmelerine rağmen çift olduklarını öğrenen Meftun, oldukça şaşırır. Evdeki hemen herkes gizli bir şekilde aşk yaşamaktadır. *"Meğer bizim evde her kadın bir erkekle "panım içi panka"ymış. Kim bilir biraz araştırsam annemin, teyzemin birer aşkı çıkacak. Lebibe Mahir'le, Rebia Bedri'yle, Raci Eleni'yle, Zarafet*

Şaban'la, evde benden başka tek insan kalmamış. Bizim ev çiftehaneye dönmüş. Yakında civcivler çıkacak. Bir evin aile reisliği gerçekten devlet işlerine benziyor. Hiç gevşemeye gelmiyor." (s.180)

Rebia yaşadığı aşk neticesinde evlilik dışı hamile kalır. Bu tarz ilişkilerde çok görülen bu son, evlilik hayatında mutluluk içeren bir haberken; evlilik dışı yaşamda olunca kurtulunması gerekilen bir durumdur. Bu ilişkiler ve sonuçları aile ve toplum hayatına zarar veren unsurlardır.

> *"Gebermesini ben de çok istedim. Düşürmek için çok çarelere, ilâçlara baş vurdum. Lâkin öldürmeyen Tanrım işte öldürmüyor, ne denir? Başvurduğum ebeler, doktorlar, başlarından korkuyorlar. Böyle şeye ilâç vermiyorlar. Ben kendi bildiklerimi, duyduklarımı yaptım. Hiçbir şey fayda vermedi. Daha ben de sağım, karnımdaki de. Bu felâkete sebep olan da."* (s.241)

Rebia, hamile olduğunu Bedri'ye bildirir. Aile ve toplum hayatına zarar veren bu süreci Bedri şu şekilde değerlendirir:

> *"Taşıdığınız yavruyu aramızda bir yaklaşma çaresi sayarak evlenme teklifinde bulunuyorsunuz. Bilirsiniz ki âdet, evlenme çocuk meydana gelmeden önce olur. Evlenme önce, doğurma sonradır. Tabiatın düzeni böyle. Sizinki gibi olağanüstü ve acele olaylarda çocuğun bir babaya mal edilmesi yalnız anasına sorarak yapılmaz. Bu alanda ispatı gereken birçok şeyler daha vardır. Kendine babalık verilen kimsenin bu şerefi bundan emin olarak kabul etmesi de şarttır."* (s.247)

Batılılaşma süreciyle görülen serbest yaşam ve bu yaşamda görülen aşklar nikâhsız çocukların doğumuna neden olur. Bu çocukların bir kısmı anne karnında, bir kısmı doğduktan sonra ölümle karşılaşır. Bu tür ilişkilerin görülmesinde serbest yaşamın etkisi oldukça önemlidir. Azize Hanım ile Şekure Hanım arasında geçen konuşmada Azize Hanım bu konuya açıklamalar yapar.

> *"—O guguruklar, süslü yeldirmeler, seyirler, seyranlar, göz süzmeler, işmarlar, Çiftehavuzlar, Fenerler, Kuşdilleri, geceleri sabahlara kadar Allah'ın dağında, bayırında sürtmeler… Ne olacak ya? Elbette sonu işte buna çıkar. Bizim büyük analarımız kıyamete yakın kızlar kocasız doğuracak demezler miydi? İşte ne dedilerse oluyor. Akıllarımızı başlarımıza toplayalım. Vakitler*

yakın. Dün gece Zarafet'ti, bu gece Rebia. Bakalım yarın geceye de burada içimizden kim doğuracak." (s.336)

*"Toraman"*da, Şuayb Efendi aile ve toplum hayatına zarar veren bir karakterdir. *"Şuayb Efendi hovardalık kaçamakları yapardı; fakat pek gizli, pek seyrek, zevcesine bir şey sezdirmemek için ittihaz edebilecek son tedbirlerin hiçbirinde zerrece kusur göstermezdi."* (s.35)

Şuayb Efendi, Servinaz adlı düşük bir kadının kızı olan Binnaz ile münasebet kurar. Şuayb ile Binnaz arasındaki konuşmada, aile ve toplum hayatına zarar veren yaşam yer alır. Şuayb, Binnaz'a babasının kim olduğunu sorunca, Binnaz ve annesi Servinaz'ın hayatına dair ayrıntılar verilir. Binnaz babasının olmadığını söyler.

"—Babasız doğmak Hazreti İsaya mahsus bir mucizedir; Cenabı Meryem her şüpheden beridir; fakat bu müstesnayı misal tutarak aynı iddiaya kalkan diğer kadınlara inanılmaz doğrusu…

—Validem bendenize hâmil kaldığı esnada münasebette bulunduğu erkeklerin kesretlerine mebni benim kimin sulbünden geldiğimi tayin edemiyor…" (s.51)

Binnaz evlerine gelen türlü türlü erkeklerin olduğunu ve annesinin hepsini babası olarak tanıttığını belirtir. *"Başka çocukların hep birer babaları olduğunu bilmediğimden bu bendeki baba bolluğuna çok sevinirdim; çünki bu çeşit çeşit babalarım evimize her gelişlerinde elime yemiş, şeker, para sıkıştırırlardı; bir gün sokakta çocuklarla oynarken aramızda kavga çıktı. Bana: "Orospu çocuğu" dediler. Ben ağlayarak eve geldim. Bunun ne demek olduğu annemden sordum. Kızdı.*

—Onların analarının gizli işledikleri günahı ben aşikâr yapıyorum. İşte farkımız bu!…" (s.52)

Binnaz, aile ve toplum hayatını bozan yaşamın bir parçası olarak büyür. Bu bozuk süreç Binnaz'ın yaşamına yansır. Binnaz kendisini tanıtırken bu bozuk sürecin kendi kimliğine yansımasını verir. *"Evet, zavallı ben fahişe Servinazın ma'sum kızı, fuhuştan doğmuş, fuhuş içinde yaşayacak, fuhuş muhitinde ölecektim; ezelin takdiri alnıma böyle yazılmıştı; bu mahkûmiyetle büyüyordum; elim işe yaraşmaya başladığı vakit ilk öğrendiğim hizmet sarhoşlara meze hazırlamak, işret tepsileri donatmak, sâkilik etmek oldu."* (s.53)

Şuayb, Servinaz ve Binnaz arasındaki yaşam, aile ve toplum hayatına zarar veren bir yapıdadır. Bu bozulma süreci daha sonra Şuayb Efendi'nin oğlu Aziz'de katılır. Şuayb, Servinaz ve Binnaz içki âlemleri düzenlemektedir. Bu eğlence gecelerinde toplum hayatının bozulma süreci üzerine konuşmalarda yapılır. Kadınlık şerefinin gün geçtikçe yok olduğunu, kadınlık şerefinin hiç kalmayacağı günlerin yakın olduğundan bahsedilir. Sokaklarda artık kadınların erkeklere kaş göz ettiği vurgulanır.

> *"Üçer dörder kadeh daha yuvarladılar; cıvımaya yüz tutan işret meclislerinde ahlar oflar çoğalır; sedalar yükselir; kahkahalar artar; sesi çıkan olmayan şarkı mırıltılarına başlar; herkeste bir raks hevesi uyanır; başlar sallanır; kollar kıpırdar; göbekler oynar…İçki istiminin emniyet supapı tehlike gösterecek fıkırtılar alır."* (s.76)

Binnaz ile Şuayb Efendi'nin oğlu Aziz arasında gizli aşk yaşanır. Bu süreç toplum hayatına zarar verecek bir özellik taşır. *"İhtiyar babasına varıp genç oğlu ile zifat olduktan sonra Binnaz'ın eski hırçınlığı yatıştı; Şuayb Efendi bir şey anlayamadığı bu tebeddüle şaşıyordu. Kendini ihtiyara sevdirip öptürmekte o bedbaht zevcin dilhahı kadar muti bir kadın olamamıştı. Kocasına karılık vergilerini tediyede yine ara sıra şahlanıyordu."* (s.108) Binnaz'ın hırçınlık dönemlerinde babasının isteğiyle, Binnaz'ı Aziz sakinleştirir. Aziz babasının gözleri önünde üvey annesinin odasına giriyor. Şuayb bu süreçten memnun olan "*zavallı baba oğlunun bu muvaffakiyetinden çok memnundu; bu mizaç girliğin sırrını keşfe uğraşıyor lâkin anlayamıyordu."* (s.108)

Aziz ile Binnaz arasında yaşanan aşk, sınır ve mekân tanımayan, aile ve toplum hayatının bozulma sürecini en uç noktada yansıtan bir örnektir.

> *"Bu ne büyük, lâkin hazzına doyulmaz ne lezzetli, ne tatlı bir günahtı; babasının kocalık hukukuna, ırzına, namusuna, aşkına, saadetine tecavüz ediyordu. Evet babasının… orada, bahçede birkaç adım ötede yemeğin buharıyla ağırlaşarak koltuklu üzerinde uyuklayan zavallı babasının… bedbaht adam kendiyle zevcesi arasında bir âşık, genç bir rakip hayali sezmekte hiç aldanmıyordu; bu bir hayalet değil, hakikatti; hayalet sezmekten o derece muzdarip olan biçare, hakikatin sübutu saatinde, bahusus bu ırz düşmanının kendi oğlu olduğu tebeyyün ettiği dakika… ne yapacaktı?"* (s.141)

*"Sözde Kızlar"*da, yer alan yaşamlar birçok yönüyle aile ve toplum hayatına zarar verecek türdendir. Özellikle cinsel boyutta yaşanan bu ilişkilere bakıldığında, toplum hayatındaki ahlaki çöküş sürecini daha net görürüz.

Aile ve toplum hayatına zarar veren bu tarz yaşamın temsilcilerinden biri Behiç'tir. Behiç, Güzide Hanım'ın annesiyle aşk yaşar. Duygusal bir bağın olmadığı bu ilişki, tamamen maddi özellikler taşır. Bu ilişkiyi Salihe anlatırken ilişki karşılığında para aldığını belirtir. *"Her randevuda iki papel alırdım, ne zannetin ya!… Yol parası… oda, araba, gezme parasını da ayrıca verirdi, masrafları ben yapardım hattâ… daha tuhafı… Ona günün birinde zengin bir müşteri buldum, yirmi lira komisyon aldım!"* (s.46)

Aile ve toplum hayatına zarar veren bir diğer ilişki Salih ile Nazmiye Hanım arasında görülür. Verilen davete katılan Salih ile Nazmiye arasında aşk yaşanmaktadır. Salih'in gece bahçede buluşma teklifini değerlendiren Nazmiye ile aralarında geçen konuşma, aile ve toplum hayatına zarar veren süreç hakkında bilgi edinmemizi sağlar. Nazmiye Hanım bu gece buluşmanın tehlikeli olduğunu belirterek, yarın Madam Panayota'nın evine gitmeyi önerir. Bu öneri yabancıların batılılaşma sürecinde, bu tür ilişkilerde rol aldıklarını ve aile hayatındaki bozulmada önemli rol oynadıklarını gösterir.

"— Yarın yine Madam Panayota'nın odasına gideriz, orası rahat.

— Öff… Orası da benim içimi gıcıklıyor, yatağın halini görmedin mi? Gelincikler serpilmiş gibi dalga dalga kan lekeleri… Berbat şey…" (s.50)

Aile ve toplum hayatının bozulma sürecini yansıtan en güzel örnek Belma ile Behiç arasındaki ilişkidir. Behiç ile Belma arasında altı yıldır devam eden bir aşk yaşanmaktadır. Behiç batılılaşma ile görülen değişen tipin temsilcisidir. Belma ise bu hayata girmeye çalışan ve bu hayata girmek için her şeyini feda edebilecek bir kişidir. Belma, "ideal oluşturmak için eksikliğini duyduğu mükemmeliyete sahip olan kişiye âşık olur." (Freud, 1998: 154) Bu düşüncesini gerçekleştirmek için Avrupa'da kalmış ve buradaki sanat yaşamını bilen Behiç'le kendi isteğiyle birlikte olur. Belma, Behiç'i giyim ve yaşam olarak değerlendirir. "İnsanların kişilikleri dış görünüşlerinde aranmaya başlayınca, sınıf ve cinsiyet olguları endişe edilen sorunlara dönüştü." (Sennet, 2002: 221)

Behiç yaşadığı serbest yaşamda frengi hastalığını kapar ve ilişki sonrası bu hastalığı Belma'ya bulaştırır. Bu ilişki zihinde başlayan değişim arzusunun şahıs, aile ve toplum düzeninde bozulmalara neden olduğunu gösterir. *"Genç kızlığımın ilk hezeyan günlerinde bana ne vaatlerde bulunduğunu, altı senedir beni kullanmak, başka muvaffakiyetlerine vasıta yapmak için ne yezit plânlar tatbik ettiğini unutma. Nihayet iliklerime işleyen bir felâkete sebep olduğunu hatırla. Beni Cerrahpaşa gibi sakin, temiz yerlerden buralara getiren, bu rezalet ocağına düşüren sensin."* (s.65)

Belma içerisine düştüğü bu kötü duruma, arzu ve istekleri neden olur. Belma yaşamında farklılıklar arzulayan ve Avrupa hayatını merak eden bir zihniyete sahiptir. Sürekli geleneksel yaşamdan şikâyet etmektedir. Behiç'i bu düşüncelerin etkisinde olduğu bir sürede tanır. Belma'nın içerisinde bulunduğu kötü durumdan Behiç'i sorumlu tutmasıyla; Behiç geçmişte yaşananları hatırlatır. Bu anlatılanlar batılılaşma süreciyle görülen yaşamın, arzu edilişiyle başlayan; aile ve toplum hayatına zarar veren süreci belirginleştirir.

> *"Ben seni Nadir'in Şehzadebaşı'ndaki evinde tanıdım. O eve de ilk gidişimdi, sen Türk hayatından acı acı şikâyet ediyor, bana Viyana hakkında bir sürü sualler soruyor, cevap aldıkça çıldırır gibi seviniyor, Avrupa'yı hayalen olsun tanımaktan hoşlanıyordun: "Ben aktris olacağım. Evimi barkımı terk edeceğim, ailemden, anamdan, babamdan nefret ediyorum!" diyordun. Ben sana Viyana'da birçok aktrisler tanıdığımı, onların resimlerini sakladığımı, birçoklarıyla mektuplaştığımı söyledim, âdeta yalvardın, yakardın, buraya geldik, yine şu kütüphanenin önünde oturdun, bu resimlere, bu mektuplara hayran hayran baktın, o günden sonra bu evdeki hayata uymak için lisan, dans, hattâ müzik öğrenmeye kalktın, bu hususta itiraf et ki sana çok yardımım dokundu. O zamanlar ben Nevin'in piyano ustasının kızıyla uğraşıyordum. Sen bir gün yine bu odaya geldin, ağladın, bağırdın. "Ben o budala kızı istemiyorum!" dedin, ben de sana cevaben: "Ne yapayım, her erkeğin bir metrese ihtiyacı vardır" dedim. Sen de büyük bir tehalükle, memnuniyetle (Silviya)nın yerine geçmek istedin ve yine bu odada, şu uzun koltukta baygın düştüğün zaman unutamazsın ki bana tekrar tekrar teşekkür ettin ve dedin ki: "Behiç, hayatı bana sen öğrettin!"* (s.66)

Nadir değerlerinin farkında olan bir kişidir. Mebrure'nin içerisinde bulunduğu yaşamın getireceği kötülükleri sezer. Mebrure'yi kötülüklere bulaştıracak insanlardan uzak tutma gayreti içerisindedir. Bu şahıslar "sevmeyenler, yaşamayanlardır. Onlar ölü ruhlardır. Her an toprağından taze hayat fışkıran taşların üstüne atılmış kuru kütüklerdir. Dünyamızın tadını onlar alamazlar; hayatın kudretini onlar bilemezler. Her kökünden bir inanç otu biten, her tarafına bir başka, şevk saçılmış dünyamızda aşk ile inanışın terbiyesini en küçük yaştan itibaren almamış olan nesiller, bedbaht nesillerdir." (Topçu, 1999: 21) Nadir sürekli uyarılar yaparak, Mebrure'yi bu hayattan ve nesilden uzak durması gerektiğini belirtir.

> *"Aman Mebrure Hanım kulağınızda küpe olsun: Behiç'ten, Siyret'ten, Nevin'den korkunuz, metanetinizi muhafaza ediniz. Belma'yı gözünüze getiriniz, vücudunuzu ve kalbinizi sakınınız."* (s.79)

Nadir, Mebrure'nin insanı çeken, kötülükler içeren bu hayatta düşüş yaşamasından endişe eder. Bu düşüşün yaşanmaması için elinden geleni yapar.

> *"Genç adam kaldırımda yalnız kalınca, bir aralık yerinden hiç kımıldamadı, tramvayın arkasından bakarak düşündü: Bu kız da bir iki ay sonra sözde kızlar kafilesine katılacak, babasını unutacak. Madam Panayota'nın Taksim'deki evinin kıymetli müşterilerinden olacak, pembe vücudunun tadını beğendiği gençlere tattıracak mıydı?"* (s.79)

Behiç ile Belma arasındaki aile ve toplum hayatına zarar veren ilişkide, Belma hamile kalır. Bu süreci Belma şu şekilde açıklar: *"Vücudumda başka bir vücut vardı. Bunu benden başka kimse istemiyordu. Kanun onu tanımıyor, muhit bilmiyor, babası reddediyordu. Herkesin nefret edeceği bu insanı, ben tek başıma büyütecektim, kolay mıydı ya? Kolay, güç, fikrimden dönmedim. Ne ilâç içtim, ne hain ebelere koştum, ne Behiç'in gürültülerine kulak astım, beş ay daha, kendimde o maddi, manevi ağırlığı taşıyarak bekledim."* (s.176) Bu süreç kanunun tanımadığı hastalıklı bir çocuğun dünyaya gelişine neden olur. Behiç kendisi için sıkıntı oluşturan bu durumdan çocuğu canlı olarak toprağa gömerek kurtulur. Belma'nın intiharına sebep olan bu olaylar zinciri Behiç'i hiç etkilemez. Çocuğunu öldüren, metresinin ölümüne neden olan Behiç, *"hâlâ elektrikler ve süsler içinde, bir genç kadının cenazesine basarak bize gülüyor, bizi küçük düşürebiliyor, şarap kokan frengili nefesini yüzümüze üfliyerek bizi istihfaf, bizi tahkir ediyor; sonra yüksek muhitlerde itibar görüyor, en münevver kadınlarımızı*

ve genç kızlarımızı bile aldatabiliyor, birinin haysiyetiyle, ötekinin kanıyla oynuyor ve hâlâ elektrikler içinde, hâlâ sırıtıyor, hâlâ mesut." (s.206) şeklinde verilir.

*"Şimşek"*te, ailede görülen ve toplum hayatına zarar veren bir süreç yaşanır. Müfid ile Pervin'in evliliğine Sacid sürekli müdahil olur. Pervin'in cinsel olarak arayışları, dayı ve yeğeni birlikte yaşama arzusu, aile ve toplum hayatını bozan bir ilişkidir. Pervin çelişkiler yaşayan bir kadındır. Pervin'in davranış ve düşüncelerinde bir çatışma söz konusudur. "Davranış ile bilinç arasında, davranışın bilinçten önce gelmesi şeklinde özel bir ilişki vardır. Davranış irade dışı belli edilmektedir ve önceden denetlenmesi çok güçtür." (Sennet, 2002: 222) Pervin sürekli eşini aldatmaması gerektiğini düşünür, fakat davranışları düşüncelerine uymaz. "Ahlakın taviz vermeye tahammülü yoktur; bir konuda zayıf davranır ve prensiplerinizden fedakârlık ederseniz bu fedakârlığın sonu gelmez." (Güngör, 1997: 65) Pervin, bir yönüyle kocasının duygusal yönüne; diğer yönüyle Sacid'in kendinden emin ve güçlü oluşuna âşıktır. Pervin'in aradığı iki özellik, iki insanda yer almaktadır. Pervin bu tercihlerden birini seçmeyerek, ikisini de yaşamak ister. Eşi Müfid'i sürekli Sacid'le aldatır.

> *"Yeniden soğuk, diri dudaklar Pervin'in ensesine yapıştılar. Genç kadın saçlarının dibinden belkemiği boyunca keskin, soğuk bir raşenin indiğini hissediyordu. Bir buzlu su damlası gibi; ve gıdıklanarak başını silkeledi. Fakat bu kaçış dudaklardaki hırsı çoğaltarak tazyikini de artırmıştı. Başını arkaya Sacid'in omuzlarına bıraktı. Boynunda da göğsünde de, omzunda da bu dudakları duydu."* (s.7)

Eserde çocukların yanlış eğitilmesini de görürüz. Sacid'in babası Mahmut Paşa oğluna verdiğin nasihatlerde bu yanlışlıklar dikkat çeker. *"Para ya kadında, ya kumarda yenir; kumar oynama, onun yerine ava merak et; av hem kumar kadar meraklı, hem de faydalıdır. İyi bir çapkın olmak istiyorsan kadına para yedirme! Kadınlar fedakârlık ettikleri erkekleri severler; onlar sana yedirsinler. Mahkemeye ve zindana düşmeden istediğini yap. Aleyhinde söylenen ne kadar çok olursa o kadar iyi yaşarsın. Sen sevme, seni sevmelerine izi ver. Bil ki dünyada iki zevk ve bir eğlence vardır. İki zevk: yemek ve kadın; bir eğlence: av. Üst tarafı kuruntudur. Paranı iyi kullanırsan itibar, kadın ve istirahat senindir. Bu dünyada başka şey arayanların da zahmetlerine acırım."* (s.18) Mahmut Paşa'nın oğluna verdiği öğütler içerisinde elle tutulur, geleneksel süreçte olması gereken hiçbir nasihat yer almaz. Batılılaşma

süreciyle görülen hayat tarzında yer edinmek ve ayakta kalmak için yapılması gerekenleri belirtmiştir.

Bu nasihatleri tutan Sacid kadın âlemine dalar. Köşkte davetler verir. Köşke gelen kadınlar, İstanbul'da yaşayan macera kadınlarıdır. *"Sık sık nişanlanıp ayrılanlar, hiç evlenmedikleri halde erkeksiz yaşamayan kızlar, büyük bir hadise çıkarıp kocalarından ayrılarak dillerde dolaşan dullar, kâh İstanbul'da, kâh İzmir'de, kâh Berlin'de veya Nis'te yeni bir koca ile gezen kadınlar…"* (s.19) Sacid'in, düzenlediği bu eğlencelerde görülen yaşam ve kadınlar, geleneksel sürecin ne kadar değiştiğini gösterir. Bu yaşam tarzı aile ve toplum hayatına zarar veren bir yapıdadır.

Batılılaşma süreciyle görülen yaşamda, insanımızın kimlik problemi yaşadığını ve bazı değerleri yitirdiğini görürüz. Birçok karakterde görülen bu süreç çatışma ortamlarını belirginleştirir. Çatışmanın en fazla yaşandığı yer şahsın kendi iç dünyasıdır. Kendi iç dünyasında çatışma yaşayan şahıslardan biride Pervin'dir. Pervin kocası ile Sacid arasında kalır ve yaşadığı bu iki aşkın çıkmazını yaşar. Psikolojisinde sürekli iki unsurun çatıştığı görülür. Bu çatışmalara neden olan yaşamlar aile ve toplum hayatına zarar verir.

> *"İzzetinefs, bazı kere, kendi kendisiyle cidâl eder. İtham eden de, müdafaa eden de izzetinefstir. Burada Pervin'in izzetinefsi, yine Pervin'in izzetinefsine kelimesiz bir his yığını halinde hücum ediyordu. "Sen aciz, biçare bir şeysin, alelade bir çapkına karşı bile mukavemetsizsin, bak şimdi bunun zilletini duyuyor, cezasını çekiyorsun. Eğer lekesiz olsaydın, şimdi kocanın derin, temiz kalbiyle kaynaşacaktın, samimiliğin tadını alacaktın. Ama dişlerin kilitleniyor, ağzını açamıyor, susuyor, bir aptal veya günahkâr gibi yutkunuyorsun. Yine Pervin'in izzetinefsi, bu hücuma karşı kendini müdafaaya çalışıyordu: "Hayır! Ben bu kadar âciz değilim! Ben ne kadar fena heveslerimi yendim. Ben ne kadar erkeğe mukavemet ettim. Fakat Sacid'e bir an içinde mağlup oldum. Bu bir tesadüftür yahut Sacid benim bu ânımı yakalayacak kadar mâhir bir erkektir. Ne olursa olsun bu zaaf anımda Sacid yanımda olmasaydı ona kendimi vermeyecektim. Ben bir saniye içinde aciz kaldım başka zamanlar böyle değilim."* (s.32)

Batılılaşma sürecinde, eğlence hayatında düzenlenen partiler ve bu partilerde yaşanan olaylar aile ve toplum hayatına zarar veren unsurlardandır. Evde parti yapıldığı

gece, davetlilerin yaşamlarındaki çirkin halleri ve içerisinde oldukları yaşam, Müfid'in bakışıyla verilir. *"Onun nazarında bütün bu yığın, gözlerinin çukuru sürme ve seyyie dolu, bakışları iğreti yalancı ve hissiz, dudakta kokulu bir kireç tadı bırakan yüzleri kötü ihtirasların çizgileriyle kırışmış, kocasını da, aşığını da, dostunu da aldatmak ve dolandırmaktan zevk almaya alışmış, cahil ve hodgam, kalpsiz ve küstah, itikatsiz ve seciyesiz, kelbı, maddi, behimi, ancak servetin ve iştihanın varlığına inanan bu kadınlar ve seyyiatı güzide insanların bir hakkı zanneden, fikirsiz, mefkuresiz, ilimleri kulaktan dolma, aktör ve mutasallif, sahte, haysiyetsiz ve mağrur, zelil ve mütekebbir, faydasız ve hain erkekler, bütün insanlar arasında nifakın, şikakın, ayrılığın ve anarşinin kundağını tutuşturuyor."*(s.52) Bu insanlar yaşamlarıyla, cemiyeti ayakta tutan ahlaki ve içtimai kurallara dudak büken ve bu kuralları hiçe sayan bir yaşamı benimsediklerini gösterir.

Aile ve toplum hayatını bozan süreç irdelendiğinde kadın davranışları ön plana çıkar. Ali ile Müfid arasında geçen konuşmada izzetinefis kelimesi vurgulanır. Müfid izzetinefis kelimesi hakkında şu yorumu yapar: *"Çok müptezel bir kelime ve düşünüyorum ki birçok kadınları sükût ettiren budur. Bu izzetinefistir. Çünkü "hicab" denilen şeyi bu izzetinefis yapar ve hicab denilen şeydir ki, kadında cinsi meyilleri boğarak şiddetlerini artırır."*(s.64) Batılılaşma süreciyle görülen serbest yaşamda kadınların davranışlarında etkili olan izzetinefsin değişime uğradığı belirtilir. Müfid, izzetinefsin kadınları cinsi olarak engellediğini ancak içinde yaşanılan devirde farklı davranışlara ve bozulmalara neden olduğunu vurgular. Ali bu değişimi kabullenerek kadının değişim sürecini açıklar. *"Evet… "yeni hava" diyorlar, erkekleşmiş kadınlar."* (s.64) Kadınların davranışlarında görülen bu değişim cinsel olarak bir açlığa neden olur. Bu aile ve toplum hayatının bozulmasında kadının rolünü belirginleştirir.

Sacid ile Pervin arasındaki ilişki sınır ve mekân tanımayan bir boyuttadır. Sacid, "aşk ve duygu alanında da el koyma ve çalmaya eğilim gösteren" (Fromm, 1994: 71) bir yapıya sahiptir. Aile içerisinde dayının, yeğeninin eşiyle yaşadığı bu ilişki aile ve toplum hayatındaki bozulma sürecini yansıtır. Şahısların cinsel doyumsuzlukları mekân kavramını önemsizleştirmektedir. Müfid'in ölüm anını bekledikleri anda dahi ihanet içerisindedirler.

> *"Sonra gidip Pervin'in yanına sıkışarak oturdu. Onu kucakladı. Keder ve korku onda yine şehveti arttırıyordu. Bu, menfi heyecanların cinsî meyillere istihalesiydi. Büyük bir ıstırabın tesirinden kurtulmaya çabalayan ruh, manevî*

ümitlerden mahrum kalınca, hayvanî zevkler arar. Ölülerin yanında şehevî arzu duyan insanlar nâdir değildir. Korku, nefret, öfke, hicap gibi temayüllerin cinsî arzuya sür'atle istihale ettiği daima görülür." (s.249)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, aile ve toplum hayatını bozan süreci Kani ve İsmet'in yaşamında görürüz. Kani eski sığıntı yaşamından kurtulmuş, çok zengin bir kişidir. Zenginliğin verdiği rahatlıkla yaşamakta ve kaçamakları için ayrı bir evi bulunmaktadır. İsmet'in çocukluğunda ilk aşk heyecanlarını yaşadığı kişidir. Kani ile İsmet'in uzun bir süreden sonra görüşmeleri ve ilişkilerine dair bilgiler eserde şu şekilde yer alır: *"Nereye?" diye sordu. "İstanbul'a!" dedim. "Öyle ise beraberiz, doğru Şişli'ye çıkarız, orada da bir evim var, fingirti evi, lâf atarız!" Elimden tuttu, istekli, candan sıkıyordu; ben de memnun oluyordum. Aradan bu kadar seneler geçtiğinin, yaşlandığımın üzerinde hiç tesiri yok gibiydi; zenginliği de onu benden soğutmamış, bıktırmamıştı. Biz, ne zaman bir araya gelsek tâ ölünceye kadar, galiba, böyle el ele dokunur, göz göze gelir gelmez birbirimize karşı dayanılmaz bir sokulmak, sevişmek arzusu duymaya mahkûmduk. Bu, sırf hayvanî bir istekti. Fikrimizden ziyade vücutlarımız buluşmaya atılıyordu; şimdi eminim Şişli'deki evde baş başa kalır kalmaz, sekiz, on yaşımızda iken acemi acemi başlayıp gittikçe ustalaşarak, fasılalara rağmen kıskançlıksız devam eden bu münasebet gene, ezgin, dermansız bırakan bir şiddetle, tekrar canlanacaktı."* (s.10)

Damat İshak Bey, konak içerisindeki yirmi beş yaşındaki dört kocadan boşanmış, yirmi kapı değişmiş beş çocuklu sütanne ile yasak ilişki yaşar ve bir kaçış planı yapar. Sütnine bir gün çocuğu beşikte bırakarak gider. Kimse niçin ve neden gittiğine bir anlam veremez. Damat İshak Bey, kadının arkasından hakaretler eder. Birkaç gün sonra İshak Bey'de ortadan kaybolur. Bu iki gidişi birleştirerek yorumlayan Besim Bey, *"karıyı götürüp bir eve kapatmıştır, eski âdetidir, uzun sürmez!"* (s.57) şeklinde yorumlar. Bu tespit birkaç gün sonra doğrulanır.

Aile ve toplum hayatına zarar veren yaşamlardan bir diğeri Recai Bey'in yaşamıdır. Vergi dairesinde çalışmasına rağmen iş yerine uğramayan bir kişidir. Recai Bey, şık giyinen ve İstanbul'un en parlak gençlerinden biri olduğu belirtilir. Ömrünü sokaklarda kadın peşinde geçirir. Recai Bey'in bu yaşamı aile ve toplum hayatına zarar veren bir niteliktedir.

"Hem güzeldi, hem de kibardı; doğrusu ben bile, konağa girip çıkarken fırsat bulup da bir defa görmek için pencereleri beklerdim. Birçok kadınlar, rivayete nazaran onun uğrunda servetlerini tüketmişler, kocalarından ayrılmışlar, kendilerini zehirlemeye kadar varmışlardı. İlle Mısırlı bir prenses bilirdik, Recai Bey'in aşkıyla adetâ çıldırmış, rakıya, etere, morfine dadanarak birkaç sende çökmüş, enkaza dönmüştü. Bir kadınla bir aydan fazla duramaz diye şöhreti çıkmıştı, ayrılanlar bir daha onu unutamıyorlar, derdinden kurtulamıyorlardı. Hem daima en yüksek hanımlara, mevki, hüsün (yakışıklılık) itibariyle en ileridekilere musallat oluyor, hattâ denildiğine bakılırsa, münasebette olduğu kadınların servetiyle geçiniyordu." (s.78)

Aile ve toplum hayatına zarar veren bir diğeri Şadiye Hanım'ın yaşamıdır. Şadiye Hanım, Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra Paşa'nın ölümünü yaşar. Bu ölüm ona yeni bir hayatın rahatlığını getirir. Bu rahatlıkla soluğu Avrupa'da alır. Parasını bitirdikten sonra İstanbul'a döner. *"İstanbul'a avdetinde Şişli'de bir apartmana taşındı; münasebetli, münasebetsiz misafirlerle, yabancılarla düştü, kalktı; daha sonraları bir mebusla evlendi, altı ayda boşandı. Bir zabite vardı; onunla da geçinemedi; düştü, düştü, nihayet gördüğüm, söylediğim hale geldi."* (s.83)

Aile ve toplum hayatına zarar veren şahıslardan biri Mesut Efendi'dir. "Yeni Devrin Simaları" adlı bölümde geçer. Mesut Efendi, evlenme arzusunda olan variyetli biridir. Evlenmek istediği bayanın evli olmasına rağmen vazgeçmeyip buluşma ayarlar. Bu ısrarı neticesinde dolandırılır. Kadının kocası, Mesut Efendi ile pazarlık eder. " *İrigözlü Ayşe'nin kızını tam beş ay besledim, beş ay giydirip kuşattım, beş ay çilesini çektim, belâsına katlandım; kolay kolay bırakır mıyım! Bütün zarar ve ziyanımı isterim, hem maddî, hem manevî tazminat; anlaşıldı mı?"* (s.86) Bu olay sonucunda dolandırılan Mesut Efendi, İtalyan bir aktrisle yaşamaya başlar.

Aile hayatına zarar veren bir diğer kişi Lütfi Pehlivan'dır. Batılılaşma süreciyle görülen serbest yaşam tarzı Lütfi Pehlivan'ın arzularına hitap etmektedir. *"Kadın, kumar, içki, esrar, hülâsa (sonuçta) belki ne zevk, ne iptilâ (alışkanlık) ne rezalet varsa onda mevcuttur, birbiri üstüne evlenmiş, üç ev idare ediyor, birkaç da kapatma besliyor. Bunlardan artakalan vakitte de Şişli'nin evlerini kapı kapı geziyor…"* (s.93)

Batılılaşma sürecinde görülen yaşam ve bu yaşamda görülme arzusu beraberinde yıkımlara ve bozulmalar neden olur. Leyla Hanım'ın bu hayata yönelmesindeki en

önemli sebep kızlarına koca bulmaktır. Batılılaşma sürecini yanlış değerlendiren ve ölçüyü kaçıran diğer insanlar gibi bu süreçte zarar görür. *"Maalesef açık ve saçıklıkta, dökülüp serilmekte aşırı gitmişlerdi. Davetliler izdivaçtan ziyade hoşça vakit geçirmeyi düşünüyorlardı. Her biri, ayrı ayrı, kerime hanımlara, kabaca, hoyratça davrandılar, muvafakat görmediler, onun üzerine birer birer savaştılar, başka taraflara başvurdular. İzdivaç plânı neticelenemedi; kızların adı kirlendi; sadece adı değil, ahlâkları da bozuldu; erkekle yüz göz oldular; evin haysiyeti kırıldı. Artık misafirsiz, davetsiz yapamadılar; hürriyet kahramanları uğramaz olunca şu, bu çağırıldı, derken iş daha umumîleşti, büsbütün çığırından çıktı. Nihayet mirasyedi döküntüsü iki herif talip oldu, kızlarla evlendi. Fakat geçinemedi, geçindiremedi, az zamanda boşandılar."* (s.162)

*"Çalıkuşu"*nda, aile ve toplum hayatına zarar veren yaşamı Nazmiye adlı bayanda görürüz. Feride'nin görev yaptığı okulda çalışan Nazmiye adlı bayan kötü bir kişiliğe sahiptir. Feride okulun şerefini kurtarmak için çok uğraşır fakat başarılı olamaz. Çünkü Nazmiye'nin kurduğu ilişkiler yerini pekiştirmektedir.*"Mutasarrıfından, alay beyinden, tabur imamlarına kadar hesapsız hamileri var. Nazmiye buradan giderse kibar hanımlara kim dalkavukluk edecek? Büyük memurların gizli gizli yaptıkları gece eğlencelerinde kim ut çalacak, hatta oynayacak? O Burhanettin Bey gibi azılı mirasyediler, senin gibi masum, saf, taze, güzel çocukları nasıl ele geçirecek?"* (s.315)

Feride'nin ismini duyan Burhanettin Bey onu elde etmek ister. Burhanettin Bey, babasından kalan serveti kadınları elde etmek için harcayan ihtiyar bir çapkındır. Güzelliği her yerde söylenen Feride'ye sahip olmak onun için bir izzetinefis meselesi olur. Bu amaç uğruna planlar yapılır, iftiralar atılır. Burhanettin Bey'in bu yaşam tarzı aile ve toplum hayatına zarar veren bir özelliğe sahiptir.

"Salon Köşelerinde", aile ve toplum hayatına zarar veren bir olay olarak on üç yaşındaki bir kız çocuğunun fuhuş hayatına sürüklenişi görülür. Şekip Bey, İstiklal Caddesi Glavani Sokağı'ndan geçerken rastladığı adamın yaptığı teklif aile ve toplum hayatında nasıl bir sürecin yaşandığını gösterir.

> *"Daha on üç yaşında bakire bir kız paşam, kimseye çıkmadı henüz, sizin gibi temiz beyefendimiz olursa, o da hatır için… Bir kere bakınız, çok memnun olacaksınız. Burada yakında…"*
>
> *Sürekli konuşuyordu, anlatmayacağım aşağılık bir dille, burada tekrar edemeyeceğim benzetmelerle, vücudunun, göğüslerinin güzelliğinden, yüzünün*

güzelliğinden yaşına göre ustalığından bahsediyor, bu güzellikleri, bu özellikleri bir sözle, "kumral üstüne balıketinde!" cümlesiyle bağlıyordu ve bunları bıkkınlık verici bir şekilde tekrarlıyor, yemin ediyor, güvence veriyordu… "Daha on üç yaşında, paşam; piliç gibi; canım görünüz bir kere…"

On üç yaşında! Bir masum, henüz bir çocuk! Bir çiçek. İşte hayatın kim bilir nasıl bir darbesiyle soluyor, eziliyor, çamurlara atılıyordu. Sönmek üzere bulunan bir yıldızı görmek, insanların bu vahşi, bu yırtıcı, bu konuşan hayvanların kötülükte nerelere kadar vardığını anlamak istedim." (s.62)

*"Ne Bir Ses… Ne Bir Nefes!.."*te, Kemal babasıyla evli olmasına rağmen Zeliha'yı sever. Kemal, Zeliha'ya karşı olan aşkını itiraf eder. Bu aşk duyguların açık ve sözlü olarak ifadesiyle belirginleşir. Kemal ile Zeliha arasındaki aşk aile ve toplum hayatına zarar veren bir süreçtir. "*Kabahat bende değildi, diyor. Yemin ederim ki kabahat bende değildi. Kabahat sizde de değildi. Kabahat kimsede değildi. Yalnız babamın söylediği kabahat mukadderatta, kabahat bir takım manevî kuvvetlerde. Beni dinleyiniz Zeliha… Zaten sizi ilk gördüğüm gün bile bana bir yabancı değildiniz. Gözlerinizi tanıyordum, onların derin, hassas, çekingen ve çocuk nazarlarını tanıyordum. Sanki, onların ateşi ile gönlüm ve gözlerim ezelden yanmıştı. Sonbahar bahçelerini andıran solgun çehrenizde sonbahar güllerinin kırmızılığındaki dudaklarınızın tebessümünü, sesinizin tatlı âhengini ve incecik vücudunuzun her bir hareketini tanıyordum. Siz bana yabancı değildiniz! Gönlümü sarhoş etmek için hâlkedilmiş; hayatımda bana mev'ut olan kadındınız. Ben sizi ezelden beri sevmiştim… Ben sizi ezelden beri seviyordum."* (s.70) Bu aşk ile başlayan süreç, Osman'ın şüphelenmesine ve aile içi huzursuzluğa neden olur. Bu sürecin sonunda Osman hançerle oğlunu öldürür. Kemal ile Zeliha arasındaki aşk aile ve toplum hayatına zarar veren bir niteliktedir.

*"Hiçbiri"*nde, Şefika tanımadan âşık olur. Bu aşkıyla iletişim kuramaz ve görücü usulü evlilik yapar. Evlendikten sonra ismini bilmediği aşkını tekrar bulur. İsmi Danyal olan bu şahıs kocası Ali'nin dayızadesidir. Şefika ilk gördüğü an, aradan geçen zamana ve evli olmasına rağmen aynı heyecanı hisseder. Bu hissediş ile alevlenen aşk aile ve toplum hayatına zarar veren bir sürece doğru ilerler. Şefika'nın evliliğinde kendisini anlamayan ve sürekli eksik gören kocasının tavırları da bu sürecin yaşanmasında etkili olur. *"Şefika kendine bile itiraf etmekten çekindiği halde, aşkına*

karşı ettiği mücadelede yavaş yavaş gevşeklik göstermeye başlıyordu. Her ne olursa olsun; günah da olsa çılgınlık da olsa, ümitsiz de olsa onu sevmekte sonsuz bir zevk, zalim bir lezzet vardı." (s.25)

Şefika'nın evlilik hayatında sürekli hor görülmesi ve bu psikolojinin yaşandığı süreçte eski aşkını bulması ihanet sürecini hızlandırır. *"Şefika, evini, kocasını, hatta yavrusunu, bile bırakarak Danyal'a gitti. Kaçtıktan dört ay sonra, Danyal'ın zevcesi olmuştu. Olan biten bu şeylerden sonra, İstanbul'da kalamayacakları için, beraberce Beyrut'a gidip yerleşmişlerdi. Şefika'nın -hiç düşünüp, zannetmediği bir zamanda öğrendiği- ihaneti, Ali'ye çok garip bir tesir yapmıştı."* (s.43)

Ali'nin evlilik hayatına gereken önemi vermemesi ve Şefika'nın ihaneti aile ve toplum hayatına zarar veren olaylardır. Bu olaylar bir zincirin halkaları gibi bir birini takip eder ve ihanetin yaşanmasına neden olur. Bu ihanetten en fazla kızları Cavide sonra da Ali etkilenir. *"Hayatındaki bu ilk tecrübe, onu kadınlara karşı, çok çekingen ve çok ihtiyatkâr yapmıştı. Başında kalan beş yaşındaki kızına nasıl bakacağını bilemiyordu. O zaman, annesiz bir çocuğun, ne tahammül edilmez bir yük olduğunu anladı. Ve üvey annelerin, ellerinde kalan küçük çocukları –çünkü kendisi annesizdi ve babası Edhem Paşa'nın birçok odalığı elinde kalmıştı- hırpalamakta haklı olduklarını teslim etti. Hele karısı tarafından aldatılmış, ahmak bir koca sıfatıyla İstanbul'da dolaşmak, bütün selamlaştıklarının dudaklarındaki müstehzi tebessümleri görmek, her konuşup ayrıldığı ahbabının düşüncelerini tahayyül etmek, işittiği dedikodulara karışmak, Ali'yi pek rahatsız ediyordu."* (s.43)

Cavide annesinin gidişine bir anlam veremez ve sürekli gelme ümidiyle bekler. Annesinin olmadığı zaman diliminde sürekli annesini düşünür. Annesinin güzelliğini, kokusunu ve annesinin sevdiği her şeyi hayal ederek annesini yaşamaya çalışır.

Cavide büyüdükten sonra annesini ziyaret eder. Şefika'nın kaçışıyla Cavide'nin psikolojisinde görülen tahribat bu ziyarette belirginleşir. *Annesini, kendisine ait olmayan başka bir ailenin reisesi, babası olmayan bir adamın zevcesi, kendinden başka çocukların annesi görmekle, Cavide, benliğinin en gizli, en derin bir yerinden kırılmıştı. Bu darbe, onu büsbütün değiştirmişti… Artık o günden sonra, ne ahlâkta, ne histe bir insan olacağı mukarrer olmuştu… Cavide… İşte o annesinin evinde, sevmediği kardeşlerinin arasında geçirdiği bir ay müddet zarfında, bugünkü lakayt, bugünkü hodbin, bugünkü neşeli ve fütursuz Cavide olmuştu…"* (s.57)

Cavide hayatın getirdiği acılarla bencil bir kişiliğe bürünür. Annesinin kendisi için yapmadığı fedakârlığı kendisinin de hiç kimse için yapamayacağını belirtir. *"Benim yaşamaktaki bütün gayem, sade kendi zevklerimi, kendi isteklerimi tatmin etmektir… Hiçbir kimse için… hiçbir şey için, ufak bir fedakarlık yapamam… Benim nazarımda kainatta ben varım… ve benden başka hiç… hiçbir şey yok."* (s.91)

Cavide hayatın getirdiği çelişkiyi en üst noktada yaşar. Cavide, Selim adında birini sever. O kadar çok sever ki annesinin yıllar önce kendisini bırakarak aşkına koşmasına hak verecek derecededir. Fakat Selim, İrfan adındaki çocuğunun üvey anne elinde büyümesine gönlü razı olmaz ve çocuğuyla ilgilenmeyi Cavide'ye tercih eder. Cavide annesinin aşkı için bıraktığı çocuk ile sevdiği adam tarafından çocuğuna feda edilen sevgiliyi aynı anda yaşar. Bu çelişki Cavide'nin psikolojisini bozar. Bu iki olaya anlam veremez. Çocuk değerliyse annesinin gidişini anlamlandıramaz. Sevgi değerliyse Selim'in gidişini anlayamaz. *"Odada ağlayan iki terk edilmiş behbaht vardı. Biri aşka feda edilmiş evlat!.. Öteki, evlada feda edilmiş bir aşktı!.. Ve bunların ikisi de bendim!.. Anlatamam ki bu nasıl, ne biçim bir duyguydu!.."* (s.177) Bu yaşanan olaylar aile ve toplum hayatına verdiği zararla birlikte, Cavide'nin bozulan psikolojisini görmemizi sağlar.

> *"—Halının üstünde ben vardım, cicim! Ben ve hıçkırıklarım. Ben mi ağlıyordum? Niçin, ağlıyordum? Bu giden otomobil, kimi götürmüştü? Kimi? Ben böyle uzaklaşan bir arabanın gürültüsünü düşünerek ağlayan küçük, küçücük bir çocuk bilirdim!.. Şimdi kim gitmişti? Bu giden bir daha dönmeyecek miydi? Etrafıma bakındım… Odada kimse yoktu. Yalnız o tanıdığım küçücük bir daha bağırıyordu? Gitti! Gitti! Anne! Anneciğim? Annemi isterim!.. Bu ses, benim sesimdi; bağıran bendim. Odada benden başka kimse yoktu… Benim yorgun sesimle, o çocuk, küçücük Cavide bağırıyordu. Kendi acımın yanında, benimkinden daha hassas, daha ince, daha temiz bir kalbin acılarını da duymaya başlamıştım… On yedi sene, bu acıları öldürmemiş, geçirmemiş, sürüklememiş, önüne katıp götürmüştü. Şimdi ben iki kalp, iki benlikle mustariptim."* (s.175)
>
> *"— Evet cicim! Ben… İki defa da ben feda olmuştum! Bir kere aşka… bir kere evlat muhabbetine!.. Selim! Bana aşkıyla annesini affettiren Selim, bu son hareketiyle, annemle aramızda, şimdiye kadar mevcut olmayan, sonsuz bir*

uçurum açıyordu. Evlat muhabbetinin hakiki aşk yanında, bir hiç olduğunu gösteren annem, bunu bana öğrettiği için Selim'e karşı kalbimi kin ve nefretle dolduruyordu. Şimdi, kimi mahkûm edeceğimi, kimi affedeceğimi bilemiyordum. Eğer evlat muhabbeti, aşka galip geliyorduysa, ondan daha kuvvetli idiyse, niçin annem beni küçükken bırakmış, gitmişti. Eğer hakiki aşk, evlat muhabbetinden kuvvetli ise, niçin Selim, beni İhsan'a feda ediyordu. Bunların ikisinden, hangisi daha haklı, hangisi daha doğruydu? Bundan nasıl bir netice çıkıyordu? Odada, ben ağlamıyordum. Hayır! Hayır! Annesinin günahkâr aşkına feda olmuş, zavallı bir aşk ağlıyordu. Ben sade, yüzümü kapamış, onları dinliyor; onların iniltilerini, onların hıçkırıklarını dinliyordum." (s.177)

*"Nur Baba"*da, Bektaşi dergâhlarının aile ve toplum hayatına zarar veren yapısına değinildiği görülür. "Yazar bu romanla imparatorluk dönemi kültür hayatımız içinde yer alan kuruluşların yirminci yüzyılın başlarında, kendi içlerinde çözüldüğünü gözler önüne serer." (Öztürk, 2001: 14) Bolca içki tüketiminin olduğu dergâhın yapısında düzensizlik ve başıboşluk dikkat çeker. Nigar Hanım'ın şaşkınlığı esnasında Necati Efendi'nin yapılan cem ayininde söyledikleri dikkat çekicidir.

"— Kocan ne ise amma, babana rast gelişin fena, Hanım, dedi. Ve herkes gülüşmeğe başladı. Gittikçe Bektaşi dergâhlarının mânasını daha iyi anlıyorum: Bunlar muhakkak aile hayatı aleyhine kurulmuş birtakım müesseseler olacak." (s.91)

Macid'in anlatımıyla Bektaşi dergâhının hali İstanbul da ortaçağdan kalma bir düzen olarak verilir. Bu düzen yapısı ve işleyişi ile toplum hayatına zarar veren bir yapıdadır. "*Ben nerede idim? Nereden geliyorum? Sefih bir Acem emrinin sayına mı gitmiştim? Hoppa bir Türk prensinin eğlencelerine mi iştirâk etmiştim? Tarihin hangi faslında, dünyanın hangi kıtasında idim?… Bununla beraber, bir taraftan da dünkü müsamerede beni böyle büyük bir tesire salıverecek ne harikulâde kerih (iğrenç, çirkin) ne harikulâde feci bir şey olmadığını düşünüyorum. Filvaki, yarı mabede benzeyen o yerde ve yarım bir zulmet içinde, her ferdi coşkun bir ihtiras dalgası haline girmiş haykıran, gülen, ağlayan, bayılan, kıvrılıp sızan bir yığın insanın manzarası benim için hayatın nadir görülen sahnelerinden biriydi. Bunda, âdeta tekemmül etmeden (olgunlaşmadan) çürümüş, sakat, küçük bir beşeriyetin fecaat dolu ifadesi vardı ve Nur Baba denilen adam, büyüdüğüm memleketin ilk gördüğüm hususî ve tuhaf bir mahsulü*

idi. Baştanbaşa ihtiras, baştanbaşa iştiha olan bu adam İstanbul'un sakin bir köşesinde, orta zaman masallarındaki gibi, ateşi hiç sönmeyen bir ocak üstünde, birçok ruhların kaynağı şeytanî bir kazanı, fasılasız karıştırmakla meşgul oluyor." (s.107)

*"Bir Sürgün"*de, aile ve toplum hayatını bozan unsur olarak aile içi şiddeti görürüz. Doktor Hikmet'in Avrupa'ya kaçışından sonra tanıştığı Arlette aile içinde şiddet görür. Bu şiddet Arlette'nin yaşamında olumsuz sonuçlar doğurur. Uygulanan şiddet Arlette'nin evden uzaklaşmasına, bu uzaklaşmada fuhuş ve dolandırıcılığa sürüklenişine neden olur. Arlette'nin yaşamıyla ilgili bilgileri Doktor Hikmet'e anlatışıyla öğreniriz.

> *"Hayat çok elemli, çok zorlu bir şey" dedi; "doğduğum günden beri hiçbir mesut anımı hatırlayamıyorum. Babam çok içer ve muttasıl anama dayak atardı. O da hıncını benden alırdı. Babacığım kapıyı çarpıp gittikten sonra vücudumu çürükler, yaralar, bereler içinde bırakırdı. İlk zamanlar çok bağırırdım. Bütün mahalleyi, bazen sokaktan geçen yabancıları feryatlarımla başıma toplardım ve bunlar anama çıkıştıkları vakit, daha yüksek sesle ağlamağa başlardım. Yahut da soluğu sokakta alır, akşam, bazen gece, geç vakte kadar evin semtine uğramazdım. Babamın eve dönme saatini beklerdim ve onun arkasından, onun bacakları arasından bir küçük kedi gibi kapıdan içeriye sokuluverirdim. Sabahleyin, anamın çığlıklarıyla gözlerimi açardım. Yandaki odadan babama şöyle bağırdığını işitirdim. "Bu yaşta, daha bu yaşta, senin kızın sokaklarda sürtüyor." Babam sabahları yumuşak, tatlı, nazik bir adamdı. "Benim kızım, benim kızım. O aynı zamanda senin de kızındır. Kendisiyle biraz meşgul oluver" derdi. Zavallı babacığım, bu sözü ile beni ne büyük bir tehlikeye attığını bilmezdi. Annem için çocuğu ile meşgul olmak ona dayak atmaktan başka bir mânâ ifade etmezdi. Bu cehennem hayatına böylece, tâ on altı yaşıma kadar tahammül ettim. Sonra artık evden büsbütün kaçtım."* (s.161)

*"Kiralık Konak"*ta, yanlış batılılaşma süreciyle görülen yaşam tarzının aile yapısına verdiği zarar görülür. Aile hayatındaki değişim süreci Selma Hanım ile Naim Efendi arasında geçen konuşmada belirginleşir. Selam Hanım evde yapılan eğlencenin yanlışlığını dile getirir. Naim Efendi bu eğlenceden haberinin olduğunu ve izin verdiğini söyler. *"Ağabey, ağabey, bütün bu rezaletleri size alafrangalık icabatındandır diye yutturuyorlar. Bizim gördüğümüz terbiye, vakıa alaturkadır ama, zamanımızda*

alafranganın ne demek olduğunu da pek yakından gördük. İngiliz Ahmet Bey'in çocukları böyle miydiler rica ederim? Kendisi Hıristiyan'dan dönme halis muhlis Avrupalı olduğu halde bile, hatırlarsınız, evinde, o ne vakar, ne temkin, ne kapalılıktı!… Bizim çocuklar da aynı terbiyeyi görmediler mi? Niçin aynı tarzda hareket etmiyorlar?" (s.35)

Selma Hanım'ın sözleri toplumumuzda batılılaşma sürecinin yanlış anlaşılmasına güzel bir örnektir. Batılılaşmayı yaşam tarzı olarak algılayışımız, aile ve toplum hayatında değişimler yaşanmasına neden olur. Şahısların düşünce dünyalarında başlayan değişim arzusu önce aileye sonrada topluma yansır. "I. Dünya Savaşı'ndan Milli Mücadele'nin sonuna kadar geçen dönemi ele alan eserlerde cephe gerisi konumundaki İstanbul'da belli bir kesimin dâhil olduğu ahlâki bozukluktan çeşitli boyutlarıyla söz edildiği görülür." (Çılgın, 2003: 140) "Savaş sonrası modern dönemde kararlı biçimde oluşmuş dünyada nesneler insan ilişkilerinin önemini yok etmiştir." (Orr, 2005: 78) Özellikle Tanzimat ile başlayan batılılaşma sürecinin "yanlış" anlaşılması neticesinde toplumda yer almaya başlayan ve özellikle savaş yıllarında sayıları artan dejenere tipler bu eserlerde karşımıza çıkarlar." (Çılgın, 2003: 140) Bu dejenere tiplere en güzel örneklerden biri Seniha'dır. Selma Hanım, Seniha'nın sürekli *"Lâbon, Mulatye, Tokatlıyan!"* (s.35) gibi yerlerde görüldüğünü ve bu sergilediği davranışların yanlışlığını belirtir. *"Bir çocuğun içine bir utanmak kabiliyetini vermediniz mi, alafranga olsun, alaturka olsun, hiçbir terbiye usulünün faydası yoktur."* (s.35)

Aile ve toplum hayatını bozan ilişki insanların zihninde başlar. Aile yapısında görülen değişim ve batılılaşma sürecinde görülen arkadaş ilişkileri, bu süreçte etkili olur. Naim Efendi ve ailesi Faik Bey'e o kadar güvenmektedir ki, Faik ev içerisinde istediği gibi hareket eder.*"Faik Bey istediği gibi ve istediği saat doğrudan doğruya Seniha'nın odasına girer; saatlerce yalnız kaldıkları olur! Hiçbirimizin hatırına hiçbir dakika ne yaptıklarını ne konuştuklarını anlamak, görmek fikri gelmezdi."* (s.105) Bu tarz ilişkiler aile ve toplum hayatına zarar veren sürecin parçasıdır.

Naim Efendi, her şeye vakıf olur. *"Bu ihtiyar adam, hayatında üç facialı an biliyordu; bunlardan biri, annesinin, diğeri karısının öldüğü gündü, üçüncüsü de, çoktan beri öğrenmekten korktuğu bu müthiş hakikate erdiği gün oldu."* (s.101) Naim Efendi bu ilişkiyi öğrenince temizlemeye çalışır. Faik'in babası Kasım Efendi ile

konuşur. Kasım Efendi'nin karşılanması ve olaya bakışı karşısında Naim Efendi yaşadığına pişman olur. Bu konuşmadan haberi olan Seniha dedesini azarlar.

Seniha ile Faik yaşadıkları aşkı evlilik boyutuna taşımayı düşünmezler. Çünkü ikisi de farklı bakış açılarına sahiptir. Bu ilişki aile ve toplum hayatına zarar veren bir yapıdadır. Bu aşk ilişkisine, Seniha'nın bakışı şu şekilde verilir: *"Seniha, bir âşığı koca yapacak kadar adi değildi. Aşağı yukarı bir senden beri devam eden bu münasebet esnasında, ne onun, ne bunun hatırına bir dakika evlenme fikri gelmemişti. Zira; Faik Bey, daima zengin bir dul hülyasını besliyor ve Seniha kendisine geniş ve muhteşem ufku açacak adamı bekliyordu."* (s.98)

Yanlış batılılaşma süreciyle gelenekten kopuş birçok yıkıma neden olur. Geleneksel süreçte güzel bir yaşamın devam ettiği konak parçalanma sürecini yaşar. Naim Efendi hiç odasından çıkmaz olur. Servet Bey ile hanımı sürekli kavga eder hale gelir. Evin hizmetçisi Madam Kronski alacaklarının bir kısmını alır ve memleketine döner. Parçalanan bu köşk hayatı içerisinde Naim Efendi yalnız kalır. Seniha'nın yaşadığı aşk, bu sürecin yaşanmasına neden olur. Seniha bu yaşananlardan Faik Bey'i sorumlu tutar. Seniha, Hakkı'ya bu süreci şu şekilde anlatır: *"Hakkı, kardeşim, Faik Bey'in bana ettiği fenalıklar sayısızdır. Beni bu hale sokan, hayatımı, istikbalimi berbat eden odur. Faik Bey bana bundan daha büyük bir fenalık daha etti; kalbimin temizliğini, safiyetini aldı, ben de ne iyiliğe ne doğruluğa itimat bıraktı, hodbinliğime en kaba ve en galiz şekli verdi. Faik Bey, benim şeklimi bozdu. Onun elinde manen yamru yumru bir insan oldum. Bu yamru yumru kalıp içinde ruhum rahatsızdır, yeni şahsiyetim dar ve biçimsiz bir esvap gibi beni sıkıyor."* (s.207) Görülen bu yıkım bir şahsın değil bir toplumun suçudur. Yanlış batılılaşma sürecinde şahısların gelenek ve göreneklerden verdiği tavizler bu yıkım sürecini yaşatır.

2.2.3. Aşk ve Evlilik

2.2.3.1. Aşk

2.2.3.1.1. Aşk Üzerine Görüşler

Batılılaşma süreciyle görülen değişimin yaşandığı alanlardan biri aşktır. Geleneksel yaşam içerisinde sessiz kalan ve düşüncelerini, fikirlerini açıklama imkânı bulamayan kadının, batılılaşma süreciyle düşüncelerini açıkça söylediği görülür.

*"Jöntürk"*te, Ceylan, Nurullah'a karşı olan duygularını açıkça dile getirir. Ceylan, değişen yaşam ile insanların fikirlerini ve aşklarını rahatlıkla söyleyebilmesi gerektiğini savunur. Bu düşünceden hareketle Nurullah'a aşkını itiraf eder. Nurullah bu olayı geleneksel yaşamın bakış açısıyla değerlendirir.

Milli duygularımıza ve değerlerimize göre bir kızın sevdim demesinin yanlış olduğunu belirtir. Bu sevgiyi kabul ettiğini sözle değil, davranışlarıyla belli etmesi gerektiğini savunur. Aşkı şairlerin tarifinden hareketle açıklayarak, aşka bakışını verir."*Bizim duygusal şairlerimize göre bir kız, yüreği yakan bir peridir ve erkek onun bir hayranıdır. O göz kamaştıran bir put ki kürsüsü üzerinde gururla oturacak ve erkek tarafından onun kürsüsüne arz ve takdim olunan aşka dayanan tuhaflıkları reddetmeyerek kabul etmiş olacak."* (s.53) Nurullah bu açıklamayla birlikte değişen yaşam içerisinde kızın sevdiğini söyleyebileceğini ancak bu değişimin tehlikeli sonuçlar doğuracağını söyler. *"Allah korusun, gerek kadında, gerek erkekte görülen ileri fikirler şimdi bu hisleri saflığın aşağı derecesine indirmeye yüz tutmuştur. Onun için bende bunları büyütmeye lüzum görmüyorum. "Sevdim," demenize ses çıkarmıyorum. Ama bir şartla! Bu hududun haricine çıkmamak şartıyla."* (s.53)

*"Siyah Gözler"*de, aşkın sürekli yıkım getirdiği görülür. Bu duygunun getirdiği yıkımlara rağmen sürekli arzulandığı görülür.

> *"Aşk… Bu, öyle bir kuvvet ki bütün diğer kuvvetler, onun elinde sıradan bir oyuncak olmaktan kurtulamaz; insanlığın yasaları bile onun önünde geçersiz kalırdı. Ve bu, insanlar için yaşamda en büyük bir avuntuydu. Şimdiye kadar aşksız, heyecansız geçen on senelik hayatında, onu mutlu edebilecek şeylere karşı, sonsuz bir yıkımdan başka ne vardı?… Ve bundan sonra hep böyle devam edecek değil miydi?…"* (s.24)

Genç kadın kalbini kemiren kararsızlıkla ne yapacağını düşünür. Genç kadın "şizoid" bir kişilik özelliği sergilemektedir. Geçirdiği başarısız evlilik nedeniyle içe dönük, kapanmış bir insan karakteri yansıtır. "Şizoid kişi sevgi nesnelerini yıpratmaktan, kurutup tüketmekten ve sonuçta yitirmekten korkar. Fairbairn'in dediği gibi, şizoidin korkunç ikilemi sevginin yıkıcı olmasıdır; bu yüzden sevmeye cesaret edemez." (Guntrip, 2003: 25) Genç kadın verilecek yanlış bir kararın ilerde daha kötü sonuçlar doğurmasından endişe eder. Geçirdiği kötü evlilik süreci düşüncelerini

şekillendirir. Şu anki durumda oluşunun tek sebebi yaşadığı aşk ve bu aşk ile gelen evlilik sürecidir. Bu düşünceler kadının aşka bakışını verir.

"Aşk… Onu bu hâle getiren zaten o değil miydi?… Zamanında kendisi için açılan kollar, şimdi kim bilir kimi kucaklıyordu? Sonunda, bunun da öyle olacağından kuşkusu yoktu. Hâlbuki o zaman, daha genç ve daha güzeldi. Bir erkeği etkileyecek kuvvetleri vardı. Hâlbuki şimdi?" (s.50) Bu düşünceler kadında ruhsal bir yıkım yaşanmasına neden olur. Geleceğe ve yaşanmak üzere olan aşka endişe ile bakar. Bir gün hevesi alınmış, oynanmaktan bıkılmış bir oyuncak gibi bir kenara bırakılmaktan korkar.

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde Belkıs, evli olan Huriye'nin aşk macerasının farkına varır ve onu uyarır. Yaşadığı sürecin kendisine saadet değil felaket getireceğini belirtir. İçerisinde bulunduğu durumu okuduğu kitaplardan hareketle açıklamaya çalışır, yol gösterir.*"Bana itimat ediniz. Bak ben sizin esrarınızı ne zamandan beridir bildiğim halde kimseye sezdirdim mi? Size bile bahsetmek için zaman bekledim. Belki diyordum geçici bir hevestir. Benim okuduğum Frenkçe kitapların bahsettikleri, (platonik) bir aşktır… Nice kadınlar işittim ki, böyle sizin gibi, asaplara uyup takip ettikleri dikenli yoldan geri dönmüşlerdir."* (s.66) Belkıs, yaptığı açıklamalara sessiz ve ağlamayla karşılık alır. Eşi Veli'nin kendisine kötü muamele ettiğini, bunun değil bir eşe bir esire bile yapılmayacağını bildiğini, ancak namus ve iffetin intikam amacı için bir araç olarak kullanılmaması ve kirletilmemesi gerektiğini belirtir.

*"Nedret"*te, Nedret ile Mualla arasında geçen konuşmada aşk üzerine iki farklı görüş verilir. Mualla kolayca seven, unutabilen bir kişidir. Bu tarz bir yaşam Nedret'e çok uzaktır. Nedret'in aşka bakışı şu şekilde verilir:

> *"Umacı olmadığını bilirim, lâkin kalp üzerinde pek büyük tahribatı olduğu gibi şahsa ve ahlâka göre türlü türlü tecelliyatı olabileceğini zannederim. Meselâ, siz, birkaç gün sevebilirsiniz; bir diğerini bulunca ötekini unutmakta güçlük çekmezsiniz. Bir diğeri de, seviyorum zannederek, ufak bir hazla büyük bir aşkın kahramanı olduğuna hükmederek kendini aldatmağa çalışır ve karşısındakini de aldatmağa muvaffak olur. Bu aldatma oyununda kaybeden taraf bence, çok bedbahttır. Ben, büyük ve derin aşkların tahammüllerinde, ıstıraplarında, çilelerinde büyük bir zevk ve lezzet tasavvur*

ederim. Bununla beraber, daha henüz kimseyi sevmiyorum. Seversem de, çok meşakkat çekeceğimi düşünüyorum." (s.63)

*"Ateşten Gömlek"*te, İhsan'ın Ayşe'ye olan sevgisi verilir. Ayşe için bu sevgi vatanın içerisinde bulunduğu durumla kıyaslandığında zamansız ve anlamsız bir süreçtir. Ayşe için ilk olan vatan sevgisidir. Bu düşüncesini İhsan'a şu şekilde dile getirir: *"İzmir'e girdikten ve Akdeniz'in kıyılarında yeşil İzmir için akan kanları tesit ettikten sonra istediğin zaman seninle evlenirim. O ana kadar yemin et, kalbinin bütün ateşi sade İzmir'e gitmek için yanacak."* (s.168)

*"Seviyye Talip"*te, Fahri, Seviyye'ye âşık olur. Bu aşkı anlatırken, Fahri'nin aşk üzerine görüşleri verilir. Bu aşkı yıllardır beklediği büyük bir olay olarak görür ve hiç beklemediği bir anda kendini bulduğunu belirtir.

"Hem şimdi anlıyordum ki onu ne güzelliği, ne de sesi için sevdim. Ondan ne kadar güzel, seçkin, göz kamaştıran kadınlar görmüştüm. Onu düşünce duyguma yakın olduğu için de sevmemiştim. O zambak göz kapakları arkasına gizlenen, esrarlı ve ışıklı kişiliğine, belki alınyazımın en yaman dakikası beni götürmüş, ona taptırmıştı. Anlıyorum ki kesin olarak sevmekte "niçin ve nasıl" yoktur." (s.66)

Fahri aşkını düşüncesinde yaşar. Aşk karşısındaki çaresiz kalışını ve bu durumda insanı kalplerin elinde oyuncak olan varlıklara benzetir. Yaşadığı bu aşk süreci ile geçirdiği iyi ve dürüst hayat arasında bir çelişki yaşar. Fahri, hata yaptığının farkında olan ve bu hatada suçsuzluğunu savunan biridir. O, bu süreçte düştüğü hatanın tek sorumlusunun kendi olmadığını düşünerek psikolojisini rahatlatır.

"İyi geçen bütün bir hayat, uzun manevi perhizler, yıllarca yerleşen esaslar, bazen bir kadının parlak gözleri için alt üst olabiliyor. Yoksa herkes dayanıklı da, ben ayrıca böyle zayıf mı doğmuştum? Bununla beraber prensiplerimi ve karımı aldatacak bir şey yapmamıştım, değil mi? O kadar acı arzular, istekler, manen ve maddeten hasta olacak kadar ezilmiştim de yine Seviyye'ye bir şey söylememiştim. Bana benliğimi kaybettiren bir hararet, muvakkat bir delilikle ruhumun acılarını, biçareliklerini Macide'ye anlatırsam kabahat bende mi? Bu biçimde düşünürsem, düşüncelerim uzuyor; ve kendimi suçlu değil, zulüm görmüş kadar belge topluyorum. İnsan nefsini haklı görmek için, ince bir muhakeme biçimi ile ne kadar belgeler bulabiliyor." (s.84)

Fahri yaşadığı aşk sürecinden eşini de haberdar eder. Bu haberdar edişte kişinin yaşadığı psikolojik sürecin rolü önemlidir.

> *"Sana, Tanrının karşısında imişim gibi, ruhum çıplak olarak gelmek isterim. Dinle: Ben Seviyye'yi sevdim; fakat seni sevdiğim gibi değil, bazen hayatı bir felâket ve utançlığa çeviren bir tutku ile çıldırmak derecesine geldim de ona bir şey söylemedim. Gerçi onun namuslu bir kadın olduğuna emin ve benden, bu biçimde bir sevgi belirtisini fenaya çekeceğine inanmıştım. Fakat sanırım, başka bir kadın olsa da yine böyle davranacaktım. Nihayet ilgi görmüyordum. Ama her fırsat elimde idi, bunları kendimi müdafaa için söylemiyorum. Bu dayanıklılığı yine sana olan sevgime borçluyum. Senin kutsal temiz kalbin bana yardım etti; temiz ahlâkın beni utandırdı."* (s.89)

*"Son Eseri"*nde, Feridun'un değerlendirmesiyle Münire'nın aşka bakışı verilir. Münire kendisine biraz çarpıntı veren ve kendisini karışık düşüncelere sürükleyen birini gördüğünde, ona âşık olduğunu düşünen bir yapıya sahiptir. Feridun, Münire'nin kitapları nasıl seçiyorsa sevdiği adamları da öyle seçtiğini belirtir. Münire'nin yaşadığı aşkların hemen hepsinin platonik olduğunu bu nedenle zararsız olduklarını söyler. *"Münire'nin bu hususiyetini öğrendiğim zaman esasen benim için tehlike geçmişti. Bugün ne onun benim için, ne de benim onun için yeni bir tarafı yok. Buna rağmen "ya ona âşık olaydım ne yapardım?" demekten kendimi alamıyordum. Çünkü hislerini, muhabbetlerini camekân eşyası gibi teşhir eden, bazen nadir bir parça yanına en kaba bir eşya koyan bir kadına âşık olmak benim için büyük bir felâket olurdu."* (s.17)

Münire'nin yaşadığı aşklarda bir seçiciliğin olmadığını ve bu süreçte kararsız bir kişiliğe sahip olduğunu görürüz. *"Münire'nin kalbi alelâde bir aşk deposu. Sevgi meselesinde dükkâncı zihniyeti ile hareket ediyor, bir gün moda olan adamın üstüne aşk etiketi yapıştırıyor, üç gün sonra aynı etiketi koparıp başkasına yapıştırıyor."* (s.17)

*"Sisli Geceler"*de, evli bir bayana aşkını itiraf eden Ömer Numan'ın aşka bakışı yer alır. Eskiden yaşadığı ve aşk sandığı duygular ile Zehra'ya duyduğu duyguları kıyaslar. *"Asıl aşk, meğer ne güzel bir his imiş. Şişli'deki menfur salon maceralarını düşünürken içim bulanıyor; bir zaman onlara nasıl utanmadan "aşk" demiştim?… Nükteli birkaç söz, manidar iki tebessüm, sonra birleşen boyalı dudaklar… Bu iğrenç bir şey; aşk iğrenç olamaz… Aşk Zehra'nın temiz ve aydınlık gözleri, temiz ve yumuşak*

ağzı, aşk bizzat Zehra! İçimi fevkalbeşer (insan üstü) bir hazla, nurdan bir ıstırapla dolduran bediî (güzel) genç kadın!…" (s.101)

Aşka farklı bir bakış açısını Mine'de görürüz. Mine, evli olmasına rağmen Fikret'e âşık olur. Bu süreç Mine'nin aşka bakışını görmemizi sağlar. "Aşk ne bir tüketim biçimine indirgenebilir ne de karşıtlık kurduğu "kutsal" bir kösnüllüğe; bireyin kendisine, özgü yaratımına, zevkine, mutluluğa dönüşüdür." (Touraine, 2002: 88) Mine aşkın vermiş olduğu acı ve kocasının vermiş olduğu sıkıcı hayat içinde, birçok değeri yok sayar ve kavramlara kendi bakış açısıyla anlamlar yükler. *"Vicdan, namus, fazilet… Ne boş mefhumlar, (kavramlar) yarabbi, bunlar ne bomboş kelimeler… Bu saçmaları karşımda bir heyülâ gibi dikili görüp de uykusuz geçirdiğim gecelere acıyorum; kalbimin sesini susturmak için sabahlara kadar çırpınıp terlediğim o nihayetsiz (sonsuz) azab geceleri!..."* (s.168)

Namus diye bir kavramın olmadığını bunu zevki öğrenmemiş bir bunağın icadı olduğunu, faziletin arzularına muvaffak olamamış bir cadının uydurduğunu düşünür. Dünyada sadece gerçek olan bir hakikatin olduğunu, onunda aşk olduğunu vurgular. *"Aşk!… Başka hepsi yalan, hepsi efsane, yalnız aşk doğru. Kalbin ve sinirlerin aşkı. Mantık çekiciyle döğülmeyen, vicdan eleğinden geçmeyen tabiî ve büyük aşk!"* (s.168)

*"Acı Gülüş"*te, Kenan, aşk yaşayarak Ragıbe ile evlenmesine rağmen aile ve toplum hayatını bozan ilişkilere yönelir. Bu yönelişte Kenan'ın aşka bakışı etkilidir. Kenan aşka bakışını tabiattan yararlanarak açıklar. "Kişi sınırlandırılmışlığını ve ölümlülüğünü onu varlığın duvarlarına/sınırlarına çarpan aşk ile daha yoğun bir şekilde duyumsar ve yaşamın bir parçalanma süreci olduğunu daha kökten kavrar. Bu yönüyle aşk, bir tutunma noktasıdır; insani varlığın kaotik boşluğunda yitip gitmekten kurtarır." (Korkmaz, 2004: 129) Düşkün hayatın bir parçası olan Vuslat'ı sürekli arzular. Bu arzunun ebedi olmadığını geçici olduğunu bilir. Ancak bu his kalbi kemirmeye başladığı zaman fena halde yaktığını ve hiçbir felsefenin onu söndürmek için para etmeyeceğini belirtir.*"Kadın, kullandıkça baş döndüren kokusunu kaybeden bir çiçektir… Sevdasının özü emildikçe solar, yıpranır. Erkeğe tam bir doygunluk geldiği, artık sarılmalarında eski ateşlilik kalmadığı zaman kadının düşkünlüğü artar. Âşığının kalbini yeniden ateşlendirmeye uğraşır. Çoğu uğraştıkça düşer. Bir erkek bin kadın için yaratılmıştır. Arıları görmüyor musun? Bir çiçeğin özünü emdikten sonra ondan kalkar, ötekine konar. Doyulan bir kadın, özü alınmış bir çiçeğe benzer. Artık çekici değildir. Bunda bir haksızlık varsa bizde değil, tabiattadır. Sevdada bir hikmet, bir aşılama*

hizmeti vardır. Tabiat, erkeği ekinciliğinde boş bırakmaz. Ekinden yorgun tarlalardan uzaklaştırır, iyi tarlaları istetir." (s.126) Erkeğin eşini aldatmasını bu şekilde açıklayarak psikolojisini rahatlattığı gibi içerisine düştüğü yanlış hayat tarzına kılıf uydurmaya çalışır. Kenan'ın bu bakış açısında aşkı değerlendirişiyle birlikte aile ve toplum hayatını bozan düşünce yapısını da görmekteyiz.

Kenan'ın düşkün bir hayat tarzı içerisinde kadına bakışına zıt bir bakış açısını da Vuslat'ta görürüz. Vuslat düşkün hayatın bir parçasıdır. Kenan ile Vuslat aşka aynı bakış açısıyla bakar ve düşkün hayatın kadın ve erkek modelini oluşturlar. Kenan'ın bakış açısına karşı, Vuslat kendi bakışını şu şekilde açıklar: *"Bir erkek bin kadın içindir" düsturu birçok defa tekrarlamış olduğundan, kadın bu düsturu tersine çevirerek: "Bir kadın bin erkek içindir" şekline sokarak kendini korur. Kenan, kendince meydana koyduğu bu hâkimiyet silâhının böyle ufacık bir değişiklikle kendine karşı çevrildiğini görünce şaşalar."* (s.131)

Kenan'ın aşk ve sevgi üzerine görüşlerini dile getirirken evli olması, kötü bir hayata yönelmesi onun için hiç önemli değildir. Bulunduğu konum itibariyle belirli bir seviyede düşünmesi gerekir. Kenan'ın aşk konusundaki düşünceleri ve tespitleri kötü hayatın bir parçası olan Vuslat'ın tespitleri kadar doğru değildir. *"Beyefendi muhabbet denilen şey üç kişi arasında paylaşılamaz. Bir erkek bir kadını, bir kadın bir erkeği sever. Bu hesaba bir üçüncü şahıs daha katılırsa o zaman aşk fasit olur. Bir erkek aynı aşkla iki kadını sevemez. Bunun biri, aşk değil hevestir. Sen karını aşk ile seviyorsun, beni hevesle."* (s.161)

Aşk üzerine farklı bir bakış açısını Ömer Numan'da görürüz. İnsanın yaşam sürecini bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlar. Bu halkalardan biri aşk diğeri ise insanın anne ve babasıdır. Birey büyüdükçe bu süreci kendiside yaşayacak ve sevda cinayetini işleyecektir.

> *"Sizi dirilten, öldürten aşktır. Bir Arap feylesofunun dediği gibi. Siz ana-babanızın sevda cinayetiyle dünyaya geldiniz. Bu âleme çocuk getirmiş iseniz, siz de aşk yüzünden bu suçu başkası hakkında işlemiş oldunuz."* (s.171)

*"Sevda Peşinde"*de, eşini aldatan Ayn-ı-nur Hanım eş ile sevgiliyi kıyaslayarak aşk üzerine görüşlerini dile getirir. Aile ve toplum hayatına zarar veren bir yaşama yönelen Ayn-ı-nur Hanım, bu görüşlerini mektupla Seza Hanım aktarır. *"Vah zavallı Seza sen bu dünyada hakikî sevda lezzetinin ne olduğunu tatmadan gideceksin. Behey*

budala! Koca başka, âşık başka… Bu lezzet farkını şap ile şekere değil, hiçbir şeye, hiçbir şeye benzetemem. Bu farkı bir teşbihle ifadeye mecbur olunca koca ağuşuna cehennem, âşık ağuşuna cennet demekte tereddüt etmem…" (s.202)

*"Son Arzu"*da, Nuriyezdan yaşadığı aşkı mektuplarda dile getirir. Bu mektuplarda aşk üzerine görüşleri yer alır.

> *"Aşk nedir? Uluhiyetin bir nebzesi, bir şûlesi, ellerim yüreğimin üzerinde huşu'la bağlı, sinem bilmediğim bir ateşle dağlı, işte bu halikın huzurunda duruyorum. Merhamet… Senin cehennemlerini çok kitaplarda okudum. Azaplarınla inleyenleri, marazından ölenleri gördüm. Merhamet… Bu girdiğim cennet kapısından beni cehennemine sokmazsın değil mi?"* (s.36)

Nuriyezdan'ın, Vicdan'a gönderdiği diğer bir mektupta aşkı değerlendirdiğini görürüz. Erkeklerin hep aynı olduklarını, aşklarında yalanların yer aldığını, ancak her şeye rağmen insanı büyüleyen bir yönünün olduğu belirtilir.

> *"Erkek kalbi hep birdir. Yalnız isimle adres değişir… İltifatlar, ricalar, minnetler, riyalar, sadakatler, yalanlar, ahlar, ateşler, ağlamalar, eninler birbirinin aynıdır. Ahmet bey Ayşe hanımı nasıl severse Mehmet bey de Zeliha hanımı öyle sever. Bu nefes almak, aksırmak, öksürmek kabilinden tabiî ve umumî bir haldir. Tutuşmuş bir gönül, tutuşturandan o kelimelerden başka ne bekler? Bunlar öyle tatlı yalanlardır ki insan bazı acı tecrübelerle hakikati bilir, fakat mektubu yine seve seve kalbine bastırır. O kelimelerde ahmak, zeki herkesi efsunlayan bir sihir kuvveti var."* (s.60)

*"Şıpsevdi"*de, Meftun, Şaban ile Zerafet'in, kız kardeşi Rebia ve teyzesi kızı Lebibe'nin aşklarına şahit olunca tabiattan hareketle aşkı değerlendirir. Bu tür ilişkilerin tabiatın ta kendisi olduğunu vurgular.

> *"Tabiat kanunu öyle şiddetli bir zorlayıcıdır ki kanunlarının gereğine her şeyi uydurur, boyun eğdirir. Şimdi burada içen, söyleyen, çağıran, bağıran, oynayan, sevişen, öpüşen Zarafet'le Şaban değil, işte bu tabiat kuvvetidir. Schopenhaur'ın dediği gibi bu sevişenlerin vücutlarında, damarlarında, kanlarında insan kuşaklarının tohumları var. İşte onlar, varlık dünyasına gelmek için hapishanelerini yarmaya uğraşıyorlar. Kendilerini meydana getirecek iki vücudu birbirine yaklaştırmaya uğraşıyorlar. Elâlemin hovardalık, zamparalık, çapkınlık, sevişme, sevda gibi edebi veya sıradan, daha çeşitli adlarla andıkları*

gerçek işte bu. Gerçek şimşeği fikirlerin çatışmasından çıkar sözü de laf mı? Gerçeği şimşek biçiminde fikirleri birbirine koç gibi çatışırken kim görmüş? "İnsan dölü iki vücudun birleşmesinden çıkar" demiş olaydı elbette abartmasız, mecazsız, istiaresiz bir gerçek söylenmiş oldu. Ahlâkçı filozoflar ne derlerse desinler, Şaban'la Zarafet'i birbirine gönül verdiren ve böyle deliliklere götüren bu kuvvet akıllıların bütün öğütlerine karşı hükmünü yürütmektedir." (s.187)

Lebibe'nin de yaşadığı aşk macerasından hareketle aşk değerlendirilir. Bu değerlendirme Lebibe'nin aşk üzerine görüşlerini yansıtmakla birlikte, değişen kadının toplumda kendini ifade etmesine örnek teşkil eder. Toplumun bu tarz ilişkilerde kadın-erkek davranışlarını farklı bakış açılarıyla değerlendirdiği belirtilir.

"–Sevgili, nesli sürdürmek için tabiatın insanlara verdiği şiddetli bir duygudur. Bu duyguyu kanunlara aykırı bir biçimde gidermek erkekler için bir çeşit sevgi zaferi, kadınlar içinse affolunmaz bir yüz karasıdır. Konu tarafsız olarak derinleştirilirse bu hükümde erkek cinsinin büyük haksızlığı görülür. Bu haksızlık doğuda, batıdan daha büyük ölçüde hüküm sürüyor. Evli, bekâr erkeğin heveslerini yatıştırmak için göze aldırdığı delilikler, sefahatler, uygunsuz sevgiler, vicdana aykırı cinayetler hep eğlence adı altında hoş görülüyor. Ayıplamak şöyle dursun, bu hale şaşmak bile kimsenin aklına gelmiyor. Kadınların sevda yolunda en küçük bir hevese uymaları cinayetlerin en büyüğü sayılıyor. Bu işteki üstünlük tersine, yani kadınlarda olsaydı dünyada genelev sözü işitilmez, bütün insanlık rahat ederdi." (s.230)

*"Toraman"*da, Şuayb Efendi eşini aldatır. İhanetlerin birini Binnaz adlı bayanla yaşar. Bayanla münasebeti esnasında kadının cazibeli halinden sonraki düşünceleri aşk üzerine görüşlerini yansıtır. Bu görüş şahsın psikolojisinde oluşan tahribatın onarılmasıdır. Birey bu ve buna benzer olayların çok olduğunu, bu günahta tek olmadığını düşünür. Bazen bu günahın işlenmesinde kendi suçu olmadığını ispat için nedenler ortaya koyar. İşlenen günaha benzer olaylar bularak bağlantı kurar ve psikolojik olarak "günahın başlangıcından öncesine dönmeye duyulan arzuyla" (Goard, 2003: 125) psikolojisini rahatlatır. *"Bu cazibede bir kadının bir erkeği ne gibi kaza ve belâya sevk etmek kuvvetini haiz olacağını mülâhaza ile Adem babamızın o zamana kadar tenkit nazariyle gördüğü günaha şimdi hak verdi. Kendini de böyle bir günah için*

cennetten kovulmayı göze aldıracak ahlakî bir tezebzübe düştü. Kendi perhizkârlık hayatının hayaletini dolduran dumanı üstünde cinsiyet maidesi işte bu idi."(s.40)

Şuayb Efendi, dünyada her şeye hâkim olan bir kuvvet olduğunu, bu kuvvetinde aşk olduğunu belirtir. Kanunların emrettiği hususların çok önemli olmadığını, aşk ne emrederse âşığın onu yapacağını belirtir. Âşık ya kanunu çiğneyecek ya da kanunu isteğine uyduracaktır. Her olayı gönlünün istediğine çevirecektir. Dünyadaki en önemli unsurların aşk ve kadın olduğunu belirtir. *"Sözüme inan oğlum dünyada iki müthiş şey vardır: Aşk ve kadın, bütün öteki fenalıklar, cinayetler bunlardan müteferri'dir; her din erkek için meşruunun gayri suretle bir kadına takarrübü haram etmiştir. Fakat bu memnuniyeti dinleyen var mı? Mümkün olmayan bir şeyi kim emrederse etsin beyhudedir, çünkü tabiat her şeye galiptir; insanlar yaptıkları kanunların birçok bendlerini tabiata derecei muvafakatini düşünmeksizin tanzim ettikleri için dalâlden kurtulamıyor."* (s.119)

*"Ferdâ-yı Garâm"*da, Sermed'in değerlendirişinde aşkı görürüz. Bir bayanın hayat içerisindeki konumu ve bu hayatta sahip olduğunu düşündüğü aşkın, kaybedilişi ile oluşan düşünce dünyası verilir. Kadın olmanın mutsuzlukla eşdeğer tutulduğu bu bakış açısında, kadının toplum hayatında ki çaresizliği görülür. Çünkü kadınlar yüz güzelliği ile değerlendirilir. Güzel olmayanların aşk duygusunu yaşayamayacaklarından bahsedilir. Güzel olanların ise bir gün mutlaka aldatılacağını belirtir.

> *"Biliyor musunuz ki, kadın olmasaydım, belki mutlu olurdum; çünkü kadın olmak, kadınlar arasında çirkin olmak gibi bir şey… Kimi zaman rastladığım çirkin kadınların hayatını, yazgılarına boyun eğişlerini o kadar katlanılmaz bulurum ki, bu bana günlerce ıstırap verir; sıtma nöbeti geçirir gibi titrerim… Ah, bilseniz bu kimsenin gözünde bir sevgi ışığı, bir istek titreyişi görmemeye mahkûm zavallı, renksiz gözlerde ne elemler, ne feci elemler okurum! Oysa hepimizin hayatımız bundan başka nedir? Hele her kadın, hayatında kim bilir kaç kere, bir çirkin kadın batına düşecektir, değil mi? Sevildiğimizi sanırken, bir sabah artık her şeyin bittiğini, doldurduğumuz bu kalpten artık çıkarıldığımızı, unutulduğumuzu hissetmekten başka neyimiz vardır? Ah bu yarın… İşte kadınların kaderi! Sevilip de, sevilirken bir gün sevilmemeye mahkûm olmak için kalbinde nasıl bir dayanma (gücü) olmalı? Ben bunu düşünürken bile acı duyuyorum."* (s.53)

Nevber bir akşam Macid ile Sermed'i yalnız bırakır. Bu yalnız kalış anında aşk üzerine konuşulur. Sermed aşkın insana mutluluktan ziyade acı verdiğini vurgular. Sermed'in bakışıyla aşk, eserde şöyle verilir: *"Bütün bize duygu inceliklerini veren, bütün bu hayatımızı zehir gibi acılaştıran, aşktan başka nedir? Her türlü elemlere yabancı olan genç kalpler, acı çekmeye aşktan başlıyorlar… Sonra öyle girdâblar açılıyor ki, bakmak dehşet verir; oysa aşk insanı oraya ne zorbalıkla atıyor!"* (s.80)

Sermed, hayattan nefret edişine en önemli sebep olarak aşkı gösterir. Aşktan nefret edişine sebep olarak da ihaneti ön plana çıkarır. Sermed aşkın verdiği bu acı sürecinin *"Sevdikten sonra aşkın kalbimizde söndüğünü görmek, unutulmak, dahası hafife alınmak, ölümün bile dindiremeyeceği acılar doğurur. Bu gün artık sevmediğimizi ya da sevilmediğimizi görmek… Oh, bu dudaklar, bu vücutlar bunlara dayanıklıdır; bu gün size söylenen sözleri belki yarın ötekine de sıkılmaksızın söyler; bu gün sizin olan vücut, yarın belki hoşlanmayarak bir başkasının"* (s.81) olma ihtimalinden kaynaklandığını belirtir. Bu değerlendirmeden hareketle, kendisi için aşkın ölümle özdeş olduğunu belirtir. Sevme ve sevilme sürecinde aşkı şu şekilde belirginleştirir: *"Ölümde aşk! Ancak severken ölürsek yarının tahakkümünden kurtulabiliriz… İşte bu! Hayatın mutluluğu, mümkünse severken ölmektir!"* (s.81)

*"Genç Kız Kalbi"*nde, Pervin'in hatıra defterine yazdıklarında aşk üzerine görüşlerini görürüz. Bütün genç kızlar gibi şiir ve aşk eşliğinde ruhi güzelliklere önem verdiğini belirtir. Her genç kız gibi hayalinin ve emelinin aşk olduğunu vurgular. *"Hassas, hülyalı, şiir sever her genç kız gibi bende dünyada en büyük saadetin yalnız sevmek ve sevilmekte olduğuna inanırım. Bence hayatımda en büyük, en mukaddes şey ancak aşktır; fakat hoppalık edip deli gibi bir adamı sevip de, iki gün sonra ya aldandığını anlayıp yahut bıkıp dönme dolap oynar gibi sefil ve murdar tecrübelerde sürünmek izzetinefsimin tahammül edemeyeceği biz zillettir. Evet ben de sevmek ve sevilmek isterim, fakat isterim ki seveceğim adam aşkıma ve bana layık olsun ve daha isterim o sevdiğim adama hayatımı eseflenmeden, pişman olmadan ölünceye kadar, geri almamak üzere vereyim."* (s.9)

Hacer evlilik konusunda yaşanan bir olay anlatır. Bu olay evli bir erkekle yaşadığı aşk neticesinde evlenen bir bayanın hikâyesidir. Bu olaya orada bulunanlar itiraz eder. Bu olayı bilen ve kızı tanıyan Nimet olayı anlatır. Bu olayda Nimet'in anlatımıyla Nerime'nin aşka bakışı verilir. *"Nerime, gayet ciddi, gayet namuskâr, gayet*

münevver bir genç kızdı. Hâlbuki Nerime için aşk ancak evlenmekle mümkün olacağından sevdiği adama hayatını terk ve teslim etti. Nimet'e göre bu meselede asıl mücrim Cemil Bey olmak lazım gelirdi. Ve mademki o yaptı, kendisini kemali ciddiyet ve şefkatle taziz eden Nerime için bu uzatılan ele teslimi hayat bir saadet bir bahtiyarlık olurdu." (s.40) Bu aşk macerasını ve diğer aşkları düşünen Pervin sadece temiz ve masum kendisi olduğunu düşünür. Bu düşünce ile Pervin'in aşka bakışı verilir. Pervine göre aşk evlenmekten ibarettir. *"Karısı olmayacağım bir adamı sevmek benim için bir rezalettir. Eğer onlar gibi aramış olsaydım ben de buldum zannıyla böyle murdar maceralarla kirlenirdim. Ah bütün saffet ve kibir ruhuyla ilk defa olarak sevdiği erkeğin karısı olmak ne saadetti! Ne derin, ne coşturucu bir saadet olmak lazım gelir."* (s.43)

*"Şimşek"*te, Pervin, Müfid ile Sacid arasında çelişki yaşar. Bu süreçte Müfid'in aşka bakışını değerlendirir. *"Müfid'in kadından istediği nedir? Bir saniyelik zevk mi? Hayır! O, bir kadına tamamiyle, ebediyen malik olmak, onu yalnız kendisine hasretmek ister, başkalarıyla münasebetine asla dayanamaz, dehşetli kıskançtır ve yalnız bir kadını severek ötekilerden mahrum yaşamaya katlanabilir. Çünkü, mefkûreci olduğu için, onda "vahdete karşı iştiyak" vardır; mefkûreciler, fâniliklerinin ıstırabını herkesten fazla hissettikleri için ebediyete de müştakdırlar. Aşkta aradıkları şey budur. Şüphesiz eflâtuni aşktan bahsetmek istediğimi anlıyorsun. Müfid şarklıdır, mutasavvıfdır, vahdeti sever, aşkında eflâtunîdir ve bir hayalimuhalin tahakkukunu bekleyerek daima içini çeker. Bu insan, İstanbul'da, eski asırlardan kalma bir sevdalı numunesidir."* (s.73) Pervin, Müfid'i değerlendirirken değişen aşk anlayışını da belirginleştirir. Eski aşk anlayışının batılılaşma süreciyle görülen yaşam tarzıyla değiştiğini vurgular.

*"Çete"*de, Kıran ile Nina arasında yaşanan aşk şartlar gereği ayrılık ile neticelenir. Kıran yaşanan aşkı değerlendirirken aşk üzerine görüşlerini dile getirir.

> *"–Nina, diye seslendi, bizimki kadar tatlı bir hatıra saklayabilmek de hayatta bir kazançtır. Buluştuk, seviştik, birleşmenin tadını aldık, ayrılacağız. Ne kadar yaşasak olacak bundan başka bir şey değildir. Kısa sürmesi de bizi hayal kırıklığından kurtarmış, aşkımızın kuvvetini düşüp azalmak tehlikesinden korumuştur. Sevişmemiz dalında olgunluğa eren bir meyve gibi doğal rengiyle, tadıyla, kendi yapraklarına sarılı, kendi güneşi ve kırağısıyle lezzetli ve temiz*

kaldı; şehre inmedi; ağacında yedik. Tadını daima hatıramızda bulacağız." (s.126)

"Salon Köşelerinde" Şekip Bey, batılılaşma süreciyle görülen salon hayatından ve sahte aşklardan bıkar. Şekip Bey'de cinsellik dolu aşklara karşı bir nefret duygusu oluşur. *"Artık bu aşk koleksiyonları yapan üzücü, harap edici kadınlardan… herkesi karşılarında tapınmak için diz çökmüş görmek için bütün aşk heyecanları ekmek kırıntıları gibi avuç avuç salondan salona serpen bu üzücü harap edici kadınlardan nefret etmiştim."* (s.23)

Şekip Bey aşkta bir arayış içerisindedir. O, bütün saflığı ile bir aşk, bir sevda aramaktadır. İtiraf edilmeden, iç yüzü bilinmeden hissedilen, hissedildiğinde gurur ve mutluluk veren bir sevgi arayışındadır. Batılılaşma süreciyle salon kadınlarında görülen ve zahmetsizce elde edilen aşkın insanı sıktığı belirginleştirilir. Şekip Bey'in aradığı aşk öyle bir sevda olmalı ki geceleri yıldızlara karşı dilsiz ve hayran, karanlıklara karşı şaşkın ve kendinden geçmiş bırakmalı. *"Güzel bir müzik dinlerken onunla ağlayayım, dünyanın, doğanın güzelliklerini onunla seveyim, sevebileyim… Bir kadın ki beni düşündürsün, acı versin, istemeyerek, bilmeyerek kederlendirsin… Bir kadın ki karşı konulması, yok edilmesi mümkün olmayan engeller beni kendisinden ayırsın, söyleyemeyeyim, aşkımı mümkün olup da, bağımlılık edip de ona söyleyemeyeyim, o kadar kutsal, o kadar saygıdeğer… O kadın o derece her şeyin üstünde olsun! İşte ben bunu, bu kadını, bu ızdırabı, bu ölümü, özetle bu aşkı istiyordum."* (s.23) Şekip Bey bu arzusuyla kalbinde büyük bir boşluk hisseder ve eziklik duyar.

*"Bir Sürgün"*de, Doktor Hikmet Paris'te tanıştığı Arlette'ye âşık olur. Bu aşk ile Doktor Hikmet'in aşka bakışını ve aşkı değerlendirişini görürüz. Aşkın tarifi ve tahlilinin olmadığını, bu duygunun tahlil edilmeye kalkışıldığında tüm sihrinin bozulacağını belirtir. Seven adamda mantığın aranmaması gerektiğini, bu duygunun bir bilinmezlik içerdiğini vurgular.

"Ben aşkı tatlı bir his, bir ulvî heyecan zannederdim. Halbuki, bu bir hastalık; cismanî acıları, sıtmaları, hezeyanlarıyla had bir hastalık… Ve sonra, ıstırabın, bu, kendi kendini idrak edişi; sıtmanın hezeyanları esnasında zihnimizin bu korkunç açlığı!… Ve daha sonra, bütün mevcudiyetimizin bir dar kılıf içine tıkılmış gibi oluşu! Bunun dışına çıkamamak; hep aynı düşünce hep aynı eza ile bunun içinde hapsolup kalmak! İşte, başımı çevirim, aşağıya

bakıyorum ve koca Paris şehrinin mevcudiyetini bile hissetmiyorum. Onun haricinde bir dünya var mı yok mu bilmiyorum. Dışarı âlemle bu alâkayı kesişte, bu ruhumuzun yalnız bir ıstırap etrafında tekâsüfünde tam bir can çekişme haleti var. Aşk ve ölüm! Tevekkeli, beşeriyetin muhayyelesinde bu iki şey daima birbirine karışmamış!" (s.212)

*"Kiralık Konak"*ta, Hakkı Celis ile Nuriye Hanım arasındaki konuşmada aşk üzerine görüşler yer alır. Hakkı Celis, Seniha'yı sevmekte ve aşkını yaşayamadığı için acı çekmektedir. Nuriye Hanım, Hakkı Celis'in aşkına Seniha'nın kişiliğinden hareketle yorumlar yapar. Bu değerlendirme aşka bakış noktasında doğu ile batı arasındaki fark belirginleştirir.

"Yazık değil mi ki sizin ilk aşkınız Fikret'in Nef'i için dediği gibi böyle "çorak yere akıp gitsin!" O sizi asla anlayamaz; asla!… Siz, sevgiyi destanlarda, çoban muaşakası masallarında Romeo ve Juliette'de olduğu gibi anlıyorsunuz. O ise, İngilizlerin flört dedikleri muaşaka tarzından başkasını bilmiyor. Flört muaşeret adabı icabatından bir şeydir, halbuki aşk, sizin ve benim bildiğim aşk öyle mi? Bu bir vahşi kuştur ki, siz bir salonda, bir eğlence ve bir süs gibi dizden dize, omuzdaki, bir salonda, bir eğlence ve bir süs gibi dizden dize, omuzdan omuza dolaşması şöyle dursun, gagasının dokunduğu yerde kanamadık et, parçalanmadık kumaş; kanadının havasında devrilmedik eşya, kırılmadık saksı kalmaz. O kadar vahşi, serkeş ve haşindir. Düşününüz. Seniha tarzında, Belkıs tarzında kadınlar için böyle bir kuşu eteklerine bağlayıp dolaşmak ne kadar kaba, ne kadar zarafete aykırı bir şeydir!… Zira, bu haddizatında salona sığmayan bir mahluktur, yuvası yalçın kayalar üstünde veyahut çöllerin içindedir."(s.58)

Aşk batılılaşma süreciyle değişime uğrayan konulardandır. Geleneksel yapıda değerli ve hissi olan, tabiatın her alanına yayılan aşk kavramının, batılılaşma ile gelen salon hayatına hapsedildiği ve maddi olduğu görülür. Geleneksel yapıda görülen ve bir aile ile neticelenen uzun soluklu aşkların; günü birlik yaşanan, kısa soluklu ve maddi bir sürece yöneldiği görülür. Bu kısa ve hevese dayalı aşkların, aile ve toplum hayatına zarar verir.

2.2.3.1.2. Aşka Zemin Hazırlayan Olaylar

*"Jöntürk"*te, aşka zemin hazırlayan unsurların başında batılılaşma süreciyle görülen serbest yaşam etkili olur. Bu yaşamın eğlence hayatında önemli rolü olan dans, aşka zemin hazırlayan bir unsur olarak verilir. Ceylan ile Nurullah'ın ilk temasları vals sayesinde yaşanır. Vals, Ceylan için oldukça önemlidir. *"Yaşasın vals! Bundan sonra ömrümde valsten başka oyun oynamayacağım. Vücudumun vücudunuza ilk teması vals sayesinde nasip olmuştur. Benim vücudum sanki bir ateş, bir cehennem imiş de temas değil yaklaşması bile sizi cayır cayır yakacakmış gibi benden kaçtığınız halde bizi vücut vücuda ilk defa olarak değdiren vals olmuştur. Vals oyununa minnettar olmazsam nankörlük etmiş olurum."* (s.86)

Ceylan ailesinin vermiş olduğu imkânlar ve eğitimiyle gayet rahat bir yaşama sahiptir. Genç, güzel ve oldukça serbesttir. Bu serbestlik Nurullah'a çekinmeden yaklaşma ve aşkını ilan etme sürecini yaşatır. Ceylan'ın bu yaşam tarzı ve aşka bakış açısı aşka zemin hazırlayan bir olaydır. **"***Genç ve güzel, gayet gururlu ve onurlu bir delikanlının boynuna sarılmış, her buse arasında bir veya birkaç kelime ile ne kadar mutlu olduğunu söyleyip yemin ediyor. Delikanlı şaşkınlık içinde. Ne kızı durdurabiliyor, ne de karşılık verebiliyor. Kızda aşk ateşi alevlenmiş, yüz göz ateş içinde. Delikanlı dahi o halde, şiddetli hararetinden buram buram terliyor."* (s.89)

*"Siyah Gözler"*de, aşka zemin hazırlayan olayın düşünce yaşandığı görülür. Başarısız bir evlilik geçiren genç kadın, yalnız geçirdiği günlerin etkisiyle kendini arzulayan erkeği düşünür. Çünkü aşk, "ümitsiz varlığımızı sonsuzluğa uçuran kanaattir; sonsuzluğun ümididir. Varlıkların hepsiyle dolup taşmaktır." (Topçu, 1999: 35) Genç kadının bu aşkı ilk olarak düşüncesinde yaşar. "Kadın da sevilmek gereksinimi sevmek gereksiniminden daha büyüktür." (Freud, 1989: 154) Bu gereksinim ve kadının düşünce dünyası bu aşkın yaşanmasına zemin hazırlar.

> *"Mademki öyle istiyorsun haydi…"diyebilir; onun genç ve güçlü kolları arasında, yoksunluklarının bütün acılarını uyutabilirdi. Şu dakikada, onun kim bilir nasıl ateşli bir heyecan içinde beklediğini düşündü; sonra genç ve güzel bir delikanlının kollarında yaşanacak dakikaların hayallerinin tadıyla, başını kolunun üzerine dayayarak, uzun bir an dalgınlık geçirdi. Bedeni baştan ayağa titriyor; dudaklarını arayan ince, istekli dişlerinin acısının duygusuyla kalbinde hoş bir sızı duyuyordu. Gözlerini kapadı. Şimdi o hayal, daha çok yaklaşmış; onun kolları arasında sıkıyor; hırpalanmaktaki sevincin tadını sanki damla*

damla içmek isteyerek ruhunun bu damarlarının yanma gereksinimi ile her dakika kendisini ona bir parça daha teslim ederek, yavaş yavaş kendinden geçiyor ve artık birbirinin olan bu iki beden arasında, onarılacak bir şey kalmıyordu." (s.12)

Genç kadın sürekli bir çelişki içerisindedir. Arzu ettiği aşk ile içerisinde bulunduğu konumun verdiği sıkıntılı durum, sürekli bir çatışma halindedir. Bu çatışma kadının davranışlarına da yansır. Bir yönüyle delikanlıyı arzulamakta; diğer bir yönüyle sürekli kaçmaktadır. Aşkı yaşadığı anlar daha çok hayal dakikalarıdır. Kadın sürekli gencin hayalini görmektedir. Bu hayal kadına sürekli *"Niçin?… diyor. Niçin sevişmiyorsunuz?"* (s.29) sorusunu sorar. Bu hayal ve sorular aşka zemin hazırlar.

"Evet? Niçin sevişmemeliyiz?… Mademki kendisi de onun için ölüyordu… O dakikada derin bir aşk ihtiyacı ile çarpan kalbinin üzerinde, bu hayali sıkmak, kucaklamak istedi; kollarını uzattı. Fakat bu da bütün diğerleri gibi bir yalan, bir rüya olmuştu…" (s.29)

Bu hayaller ve buluşmalar kadının karar verme sürecini etkiler. Gençle yaptıkları bir gezi ve bu gezide yaşanan ilk öpüşme kadının düşünce dünyasındaki çatışmayı neticelendirir.

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde, Tahir eşini severek evlenir. Tahir, *"ona teehhüllerinden üç ay evvel, bir cuma günü Beyoğlu'nda kitapçı dükkânında tesadüf etmiş, kıyafetinin zarafetiyle, Fransızca şivei tekellümüne hayran olmuştu."* (s.3)

Batılılaşma sürecinde Beyoğlu Avrupai yaşamın öne çıktığı en önemli mekândır. Bu semt serbest yaşam tarzıyla öne çıktığı gibi alışveriş mekânlarıyla da önemlidir. Bu mekânlar gençlerin birbirlerini görüp beğendikleri yerler olarak da eserlerde yer alır.

Belkıs yenileşen aile yapısında görülen bazı davranışları sergiler. Geleneksel yapıdan gelen insanlar tarafından tepki gösterilen bu olaylardan biri kayınbiraderini öpmesidir. Belkıs'ın gözünde kardeşten farksız olan kayınbiraderi öpmek gayet normal bir davranıştır. Bu tür davranışların geleneksel yapıda sürekli fena olarak telkin edilmesi Selim'in düşüncelerinin karışmasına neden olur. Bu karışıklık Selim'in yengesine âşık olmasına yol açar. Yengenin normal bir öpüşü aşka zemin hazırlayan bir olay olarak karşımıza çıkar.

"O günden itibaren, nevini tayin edemediği bir hissi merbutiyetle çocuk Belkıs'a gönül bağladı. Sabahları uykudan uyanır uyanmaz, yengesinin harekâtını tecessüs eder, bahçeye inip bekler, beyaz eteğinin ucu merdivenin ilk basamağında görünür görünmez, yerinden süratle fırlar onu karşılardı." (s.25)

Aşka zemin hazırlayan diğer bir olay Huriye'nin Belkıs'ı kıskanmasıdır. Bu kıskançlık ile tanımadığı bir erkeğe Belkıs adıyla yazdığı aşk mektubu aşka zemin hazırlayan olay olarak yer alır. Belkıs'a iftira amacı taşımasına rağmen, bu ihaneti Huriye yapar. Belkıs'ın alafranga tavrını kıskanan ve alafrangalığı yanlış değerlendiren Huriye, bu düşünce dünyasıyla yasak bir aşka zemin hazırlar.

"Evvelâ, onun zumunca alafrangalık zevcine hiyanet etmekten ibaret olduğu için, Saim Bey'le te'sisi münasebat edeceği andan itibaren alafrangalaşacak ve binaberin Belkıs ile aynı seviyede bulunacaktı." (s.60)

*"Yaban Gülü"*nde, Rahmi Bey, Abdülhamid döneminde yaşanan olaylar nedeniyle İstanbul'a girmesi yasak olan biridir. İstanbul'a dönüş izni verilince, Leyla büyümüş, güzel ve iyi eğitimli bir kız olarak Rahmi Bey'in yeğeni Feridun'un karşısına çıkar. Leyla'nın güzelliği ve eğitimi aşka zemin hazırlar.

"Leyla, zarif ve sade tuvaleti ile piyanonun yanına çekilmiş, Feridun ise onun biraz yakınında oturmuştu. Genç kız gözlerini salonun boş bir köşesine çevirmiş olduğu halde biraz dalgın görünüyordu. Feridun artık ne amcasını ne de yengesile meşgul değildi. Leylanın en ufak hareketi bile ruhuna sevda serpiyordu."(s.20)

*"Ateşten Gömlek"*te, Ayşe yaşam tarzı ve davranışlarıyla İhsan'ın ilgisini çeker. Bu ilgi zamanla aşka dönüşür.

"Ayşe her gün bana yeni ve şayan-ı hayret bir kadın görünüyor. On sene evvel adı Ayşe, kendi vilayetli diye evlenmekten korkarak Avrupa'ya kaçtığım bu kadının, bizim Avrupa taklidi kadınlardan daha ziyade şahsiyeti var. Fikri terbiyesi nümayişkâr olmayan selim ve basit hayat görgülerinden alınmış hakikatlerle, biraz okumuş ve lisan bilir bir kadın." (s.45)

*"Seviyye Talip"*te, Fahri, hayatın doldurulamayan boşluğunu sürekli hisseder. Bunun nedeni geçmişte yaşanamamış olan bir aşk macerasıdır. Bu aşkın ortaya çıkışı araba ile Kayışdağı'ndan dönülürken Seviyye'nin söylediği şarkıyla belirginleşir.

> *"Gece dönerken, arabada şarkı söylemesini rica ettiler. Hem de alaturka şarkı! Hemen başladı. Kendisine özel bir tavırla, sade aşk şikâyetleri, aşk iniltileri olan, biteviye acılı çığlıklar, akşamın mahmurluğu ile beyazlanıp kaybolan mor dağlarda inliyordu. Başımı arabanın direğine saklayarak, kalbimi ıslattığını hissettiğim bu lezzetli ses akışının yanaklarımdan aşağı yaşlar sızdırdığını hissediyordu. İnsanların elde edemedikleri şeylerin özlemi inledikleri yoksulluklar tatlı tatlı gözyaşlarıyla yer değiştiriyordu. Şimdi kesin olarak, çaresi kabul olmayacak bir surette Seviyye'yi sevdiğimi anladım."* (s.66)

*"Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme"*de, İrfan Galip ile Feriha arasındaki mektuplaşma aşka zemin hazırlar. Feriha'nın kapalı hayatında bir çıkış özelliği taşıyan bu mektuplar, İrfan Galip'i etkiler. Mektuplaşma süreci aşka zemin hazırlar ve İrfan Galip, yüzünü görmediği Feriha'ya evlilik teklifinde bulunur. Adetler yerini bulsun diye yapılan görücü ziyaretleri sonrası kuyruklu yıldızın çarpacağı gece evlilikle neticelenir.

*"Son Arzu"*da, sokak gezintileri aşka zemin hazırlayan bir unsur olarak yer alır. Zişan, Nuriyezdan ve Vicdan adındaki kızların sokak gezintileri neticesinde âşık oldukları görülür. Hoşkadem'in gözetiminde yapılan bu gezintilerde, Hoşkadem kızlarla ilgilenlere sert tepki gösterir. Kızlarla ilgileniyorlarsa ailelerini görücü göndermelerini ister. Kızlar, Hoşkadem'in tepkisine rağmen sokak gezintisinde erkeklerle aşka başlangıç yapar. Eserdeki sokak gezintileri aşka zemin hazırlayan olaydır.

> *"Üç kız gülüşerek yine arkaya baktılar. Her biri hissesine düşen kısmeti kabul ettiğini anlatır birer baş işareti verdi. Delikanlılar mesrur, memnun olarak baygın baygın birer teşekkür temennası ettiler. Bu suretle bu altı gencin arasında birer sevda muahedesi aktedilmiş oldu."* (s.33)

*"Şıpsevdi"*de, aşka zemin hazırlayan olayların başında gezinti yerleri ve bu yerlerdeki olayların etkili olduğunu görürüz. Rebia'nın anlatımıyla verilen olayda, Rebia İstanbul'daki dar ve kapanık ev yaşamından sıkıldığını belirtir. Teyzesi sayesinde bu kapalı hayattan biraz olsun uzaklaştığını belirtir. Yapılan ziyaretlerde giyindiklerini ve gezintiler yaptıklarını belirtir. Aşka zemin hazırlayan unsur yapılan bu gezintilerdir. Rebia bu süreci şu şekilde dile getirir. *"Şu yakınlarda, Fener'de, Çiftehavuzlar'da, Kuşdili'nde elalemin kadınları gibi biz de dolaşıyoruz, geziyoruz. Delikanlılar kızlara hişpiş ediyorlar. Kızlar da onlara fingirdiyorlar. Gençlerin zevkleri, eğlenceleri hep bu. Bize de kaş eden, göz kırpan, bıyık buran bir-iki delikanlı ortaya çıktı. Besbelli âdet*

böyleymiş diye onların bu yüzde gülmelerine karşı, ne yalan söyleyeyim, biz de sırıttık, kırıttık. Kurşuni ceketlisi benimki, yeşil boyunbağlısı Lebibe Hanımınki oldu. Önce öyle ad koyduk. Sokağa çıktıkça ben benimkini, o da kendininkini araştırmaya başladık. Onlara rastlayamadığımız günler içimize bir sıkıntı basar, gördüğümüz günler yüreğimiz ferahlar, bütün dünyalar bizim olurdu. Gençlik ağabeyciğim, gençlik… Bir delikanlının bir kıza, bir kızın bir delikanlıya gönlü akınca insanın yüreği kabarıyor. Dünyalara sığamıyor. Ne olduğunu, neye uğradığını bilemiyor." (s.243) Bu sevgi sürecinin çok güzel olduğunu ancak hamile kalma gibi rezil bir durumu akıllarına getirmediklerini söyler. Bu tür hatalardan dolayı aşk ilişkilerinde evlilik olmadan belli bir çizgide kalınması gerektiğini belirtir. Kendileri bu sınırı aştığı için şu içinde bulundukları durumdan utandıklarını vurgular. Bu süreç sonucunda insanın kendini atacak kuyu, asacak ağaç, içecek zehir aradığını belirtir.

*"Çalıkuşu"*nda, Vasfiye ile Nezihe iki arkadaş olarak yer alır. Vasfiye, kendisiyle ilgilenen genç bir zabite parkta randevu verir. Fakat o gün Vasfiye'nin misafirleri gelince randevuya gidemez. Nezihe'ye yalvararak; *"Sen, benim yerime git, bugün gelmeyeceğimi söyle. Başka gün için mülakat al, demiş."* (s.271) Bu olay Nezihe ile zabit arasında aşk yaşanmasına zemin hazırlayan bir olay olur. *"Nezihe, akşam eve uğradığı vakit, delikanlıyı göremediğini söylemiş. Fakat kızın halinde bir tuhaflık varmış. Birkaç gün sonra iş anlaşılmış. Meğer o gün, Nezihe ne yapıp yapmış, genç zabitin zihnine girmiş, hain kız, bir hafta sonra onunla nişanlanmış."* (s.271)

*"Hiçbiri"*nde, yapılan gezintilerin aşka zemin hazırladığı görülür. Büyük Çamlıca'nın eteklerinde yer alan köşklerine taşındıklarında Şefika'nın bütün eğlencesi *"(…)muntazaman tiyatrolara gitmek; bazı akşamlar Fenerbahçe'ye kadar gezintiler yapmak; ara sıra da Beyoğlu'na kadar inip tuvaletleri için lazım olan şeyleri tedarik etmekten ibaretti. Şefika, annesiyle beraber bir kalfa ve arabacının yanında ihtiyar, emektar bir ağanın refakatiyle yaptıkları Fenerbahçe(…)"* (s.14) gezileri aşka zemin hazırlayan olaydır. Yapılan bu gezintilerde Şefika hiç tanımadığı, kim olduğunu bilmediği birine âşık olur.

> *"Şefika onu tanımadığı, düşünce ve hissiyatından bihaber olduğu, hatta ismini bile bilmediği halde sevmişti. Onu, hayatta bir kere hissedilen, sade, felsefesiz, tahlilsiz bir aşkla; bütün hayata hükmeden, geçmeyen, sonsuz ve kudretli bir aşkla sevmişti."* (s. 15)

2.2.3.1.3. Aşkı İlan Etmenin Yolları

Batılılaşma süreciyle birlikte, âşıkların duygularını ilan etme yollarında değişim görülür. *"Jöntürk"*te, aşk üzerine Nurullah ile Ceylan arasındaki konuşmada bu değişim verilir. Eski zaman kızlarının sevgilerini kimseye söyleyememeleri nedeniyle verem dahi oldukları belirtilir. Şimdiki kızların eskiyle kıyaslanmayacak kadar bir değişim yaşadıkları belirtilir. Bu değişimde en önemli etken batılılaşma süreciyle kız çocuklarının eğitim almalarıdır. Eğitimle birlikte kızların toplum içerisindeki konumunun değiştiğini ve bu değişiminde zamanla aşkı ilan etme yollarına yansıdığı görülür. *"Şimdi kızların elleri kalem tutuyor. Yanmayı, yakılmayı bırakınız, gönülleri hangi delikanlıya ısınıyorsa onunla yazışıyorlar. Fotoğraf alıp vermeden başlayarak cüretlerine, fırsatlarına göre görüşüyorlar da."* (s.53)

*"Siyah Gözler"*de, gezinti yerleri aşkın ilan edildiği mekânlar olarak karşımıza çıkar. Kâğıtlara yazılan küçük notlarla âşıkların birbirini bilgilendirdiği görülür.

> *"Çayırın kenarında birkaç genç kız, gülüşerek, kol kola dolaşıyorlar; yoldan geçen altın gözlüklü bir genç, ortada giden sarışın bir kıza, avucunun içinde bir kâğıt gösteriyor; o, gözünün ucuyla arkadaşlarını işaret ederek reddediyordu. Olasıdır ki sevişiyorlardı."* (s.13)

*"Nedret"*te, batılılaşma süreciyle görülen rahat tavırlar aşk ilanında da kendini gösterir. Mualla, evlilik hazırlığında olan Kenan'ın yazıhanesine giderek aşkını ilan eder.

> *"Onun karşısında bir çocuk gibi ağladım... Ağladım... Hiçbir şey söylemeden boşandım... O, Tabiî her şeyi anladı... Çok müteessir olmuştu... Elleri titriyor, dudakları titriyor, sesi titriyordu. Bana itidal tavsiye etti. Bilmem daha neler söyledi. Her zaman karşımda metîn ve ciddî olan Kenan, bugün âciz ve zayıf bir çocuk gibi titriyordu."* (s.152)

Aşkını ilan edenlerden biride Kenan'dır. Kenan, Nedret'e aşkın vermiş olduğu acılardan bahseder. Kenan babasıyla Nedret'in annesi arasında geçen, bir ömür boyu birbirlerini seven ancak kavuşamayan bir aşkın tekrarlanmasından korkar. Anne ve babalarının kaderini yaşamamak için Kenan aşkını yalvararak ilan eder. *"Nedret, demek hâlâ, içinde, bana inanmayan hisler var!... Devam eden kin ve alâkasızlığınız karşısında neler çektiğimi, ne kadar harap olduğumu niçin anlamıyorsunuz? Annenizin babama karşı ne kadar şefkatli bir kalbi olduğunu ve o kalbin bir eşi de sizin*

vücudunuzda yaşadığını, onun da o kadar büyük bir hazine taşıması icap edeceğini niçin düşünmüyorsunuz?… Halbuki, ben, babamın bu büyük aşkıyla, sizde böyle bir kalp arıyordum, Nedret!… Bunu bana vermeyecek misiniz?" (s.179)

*"Mev'ut Hüküm"*de, idealist bir doktor olan Kasım ile hocası Profesör Remzi arasındaki konuşmada aşk ve aşkı ilan etme yollarından bahsedilir. Profesör Remzi bazı hastaların gerçekte hasta olmadığını, doktorlara olan ilgi ve aşklarından kaynaklandığını söyler. Bu görüşe Kasım *"hastalarınızın azıcık ince ve zayıf bir dakikasını, hemen ayaklarınıza atılmış bir aşk başlangıcı kabule eden bir hastalığa tutulmuşsunuz,"* (s.34) şeklinde karşılık verir. Bu görüşte olan Kasım hasta tedavilerinde aynı durumla karşılaşır.

> *"Kasım, bekâr, zengin ve sevimli bir adam olduğu için kimi genç kız hastalarının birkaçından isterik, şairane, hayalci bir başlangıç niteliğinde mektuplar almıştı. Bunlara hiç karşılık vermedi; onlar hasta oldukları zaman başlarında aynı ağırbaşlı, soğukkanlı, fakat nazik doktor oluyordu. Bir kaçından da açıktan açığa evlenme isteyen mektuplar aldı."* (s.34)

*"Sisli Geceler"*de, Doktor Fikret, Zehra'ya âşık olur. Ablası Sacide'nin sorularına utancından cevap veremez. Daha sonra bu duygularını ablasına mektupla aktarır.

> *"Dün gece bahçede yalnız kaldığımız vakit sorduğun suallere kaçamaklı cevap verdiğim için şimdi kendime kızıyorum. Hemen oracıkta, başımı omzuna koyup sana her şeyimi söyleyiverseydim, ne kadar hafifleyecektim! İşte şimdi nereden başlamak lâzım geldiğini bir türlü tayin edemiyorum. Kalemin ucuna hep bir kelime, hep aynı kelime geliyor. Seviyorum! Seviyorum, ablacığım. Bütün bu kâğıdı, daha birçok kâğıtları, dünya yüzündeki bütün kâğıtları hep bu kelime ile doldursam yine kanmayacağım… seviyorum… ne yapacağım ablacığım, çok seviyorum…"* (s.31)

Aşkı ilan etme yollarından biride sözlü olarak duyguların anlatımıdır. Ömer Numan, evli olan ve kocası Fikret'i çok seven Zehra'ya âşık olur. Evli olmasına rağmen bu aşk teklifini sözlü olarak Zehra'ya yapar. Zehra bu aşk teklifini olgunca karşılar ve esere yansıyan dürüst kişiliğine uygun bir cevap verir.

> *"— Mademki seviyorsunuz Naim bey, aşkın ne demek olduğunu biliyorsunuz demektir. Düşününüz ki ben de aynı derecede… Yok, yok muhakkak*

daha fazla, çünkü kadınlarda erkeklerden fazladır; bunun için Naim Bey, ben sizin beni sevdiğinizden bin kat daha fazla, Fikret'i seviyorum." (s.105)

"Sevda Peşinde", aşkı ilan etme yolu olarak mektuplaşma görülür. Ayn-ı-nur Hanım'ın kocası Nezihi ile evliliğinde anlaşmazlıklar yaşaması ihanet sürecini belirginleştirir. Ayn-ı-nur Hanım, Ali İhsan ile gizli bir aşk yaşar. Bu aşk mektuplaşma yoluyla şekillenir. Mektuplara ait ilk delili Sermet Bey bulur. Bulduğu bu mektup parçalarında ilginç olan yazının hanımı Seza'nın yazısına benzemesi ve kullanılan kâğıt markasının kendi kullandığıyla aynı olmasıdır. Bu tespitler aldatan kadının kendi eşi olma ihtimalini ortaya çıkarır. Bu ihtimaller üzerine eşi Seza'yı sıkıştırır ve gerçeği öğrenir. Ayn-ı-nur Hanım'ın, ihanetinin ortaya çıkmaması için yazısını değiştirmiş, kâğıdı Seza'dan almış ve gelen mektupları da Seza'ya saklatmıştır. Bu ihanet sürecinde âşıklar arasında mektuplaşmanın aşkı ilan etme vasıtası olarak kullanıldığını görürüz.

*"Son Arzu"*da, Nuriyezdan, Zişan ve Vicdan adlı genç kızların sokak gezintileri ile başlayan aşk maceralarında sevdikleriyle mektuplaştıkları görülür.

"Nuriyezdan, âşıkın koyun hararetini muhafaza eden zarfı helecanlı titrek eliyle aldı, çarşafının önünden göğsüne, korsajının arasına attı… İlk muhabbetnamenin kabulünde bu kadar tehalük ve iştiyak göstermek bir kız için pek muvafık değildi. Fakat biçare kız şaşırmış, ne yaptığını bilmiyordu. O, bu vadide aşkının samimiyetini gizlemek lüzum ve dikkatine vâkıf olmayan ve ilk adımlarını bütün safveti vicdaniyesiyle atan bir acemiydi." (s.56)

*"Çalıkuşu"*nda, aşkı ilan etme yolu olarak yine mektuplaşma görülür. Feride'nin öğrencilerinden olan Cemile, aşk yaşar ve bu aşkını mektuplarla dile getirir. Eserde Cemile'nin bu yaşamı şu şekilde verilir:

"— Bu Cemile, epeyce zengin bir adamın kızıdır. Bu sene genç bir mülazımı sevdi. Babası, mümkün değil, razı olmuyor, gerek evde, gerek mektepte bu kız, göz hapsindedir. Mülazımı Bandırma'ya gönderdiler. Biz, bu çocuğu yavaş yavaş tedaviye çalışıyoruz. Halbuki o, ikide birde biçarenin yarasını tazeliyor. Bu, üçüncü mektuptur ki elime geçti." (s.260)

2.2.3.1.4. Aşkın Verdiği Yıkım

Batılılaşma sürecinde görülen serbest yaşam ve bu yaşamda görülen aşklar, bireyin zarar görmesine neden olur. Bu aşkların yaşattığı yıkım bazen duygusal boyutta kalırken, bazen de intihara sürükler.

*"Siyah Gözler"*de, kadının yaşadığı evlilik nedeniyle aşka sürekli temkinli yaklaştığı görülür. Bu süreç aşka zemin hazırlayan olaylarla birlikte aşk sürecinin yaşanmasına imkân verir. Genç kadınla bir süre beraber olan delikanlı daha sonra yeni bir aşk macerasına atılır. Bu olayın farkına varan kadın aşkın verdiği yıkımı yaşar. Genç kadınla, delikanlı arasındaki ilişki aşk üzerine değil arzu üzerine kuruludur. "Bir şeyi arzu etmek, kuşkusuz o şeye sahip olmaya doğru ilerlemek demektir. Bu nedenle arzu doyurulur doyurulmaz söner, doyumla birlikte sona erer. Oysa sevgi sonsuza dek doyumsuz kalır." (Ortega, 1996: 9) Delikanlının duyguları arzu üzerine kurulu olduğundan, kadına ihanet eder. Kadın bu olayla iğfal edilmiş, yalanlar söylenmiş, oynanma hevesi geçilmiş bir oyuncak gibi bir kenara atılmış hisseder. Kadın, yaşadığı aşkta yıkım sürecini yaşar.

> *"Zihninde sanki bir şey, ağırlaşarak, beynine baskı yapıyor; gözünün önünde bütün dünya, altüst olarak, başına yıkılıyordu. Demek bu çocuk kendisini sevmiyordu. Ve ihtimal hiç sevmemişti. Onu şimdiye kadar aldatmış; bir namusu lekeledikten sonra, çekilmişti. Ve sonra ona, hâlâ aşktan, sevgiden söz ediyordu. Fakat tanrım, insan, bu alçaklığı yapmak için nasıl bir kalbe, nasıl bir vicdana sahip olmalıydı?… Demek insanlık denilen şey yoktu. Bunların hepsi yalan… Aşk, mutluluk, vefa, insanlık, vicdan, hepsi… Hepsi… Artık her şeyden nefret ediyor; hayattan, aşktan, mutluluktan, vicdandan, insanlardan hatta kendi nefsinden iğreniyordu."* (s.86)

Kadın yaşadığı ikinci aşk macerasında da ihaneti yaşayınca kendini kaybeder. Sürekli hayallerle yaşamını şekillendiren genç kadın, kulağında duyduğu sese kulak verir. *"Şimdi yavaş yavaş gözleri büyüyor; kulağının yanında bir ses, ona seslenen o kutsal ses: Öldür… diyordu."* (s.94) Bu sesle gencin üzerine atlayarak var gücüyle boğazını sıkmaya başlar.

Güçlü kolları arasında kalan genç ümitsiz bir çabayla kurtulmaya çalışsa da başarılı olamaz. *"Uzun bir mücadeleden sonra, genç kadın baygın düşmüştü. Delikanlı artık kımıldamıyordu. Kasları gevşemiş, kolları hareketten kalmıştı. Uzun bir dakika*

daldıktan sonra, genç kadın, kalbinde büyük bir güvenle doğrularak, etrafına baktı. Hiçbir ses, hiçbir gölge yoktu." (s.95) Kadının yaşadığı aşk ve bu aşkta uğradığı ihanet kadına ve erkeğe farklı yıkım süreci yaşatır.

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde, Belkıs kayınbiraderi Selim'i yanağından öper. Bu buse Selim tarafından yanlış değerlendirilir. Yengesine âşık olan genç adam, sürüklendiği aşk çıkmazda intihara karar verir. Kibrit uçlarını ezerek içer ve aşkın verdiği yıkımı belirginleştirir.

*"Yaban Gülü"*nde, Feridun'un annesi Süreyya Hanım'ın aşk sürecine müdahale etmesiyle, aşkın verdiği yıkım sürecinin yaşanmasına neden olur. Feridun bu aşk sürecinin bitiş sebebini öğrenemez. *"Bana aşkın kutsiyetini, ömrün lezzetini tattıran, düşüncelerimi aydınlatarak ruhumu yükselten ve kalbimi en tatlı emeller ile hep siz değil misiniz? Şimdi bunları geri almak, insanlığı fena bir şekle sokmak, bir hayatı manen öldürmek demek değil midir?.."* (s.42)

Feridun bu ayrılığın nedenini öğrenemez ve aşkını kaybetmesi nedeniyle aşkın verdiği yıkım sürecini yaşar. Bu aşk buhranı ile içki kullanmaya başlar. Leyla'dan ayrıldığı günden itibaren hayatı tamamen değişir ve kendini kaybetmiş bir serseri gibi dolaşır. *"Feridunun hayatında büyük bir değişiklik görünüyor, avare ve perişan yaşıyor, yapmacık neş'eler gösteriyor, ağlamaktan daha acı, daha zehirli kahkahalarla kendini oyalayıp aldatmağa çalışıyor, huzursuz bir yorgunluk içinde harap, bitkin didiniyordu."* (s.60)

Feridun'un yaşadığı yıkım gün geçtikçe büyür. Düzenli bir yaşamı olan genç adam artık içki, kadın ve kumar düşkünüdür. Günlerce eve uğramadığı olur. Feridun davranışları ve yaşamıyla görülen yıkım süreci şu şekilde verilir:

> *"Beraber bulunduğu kadınlar onun bu haline hayretle bakarlardı. Bazen çılgın bir neşe ile çırpınır, söylenir, bağırır ve gülerken birdenbire söner, susar, dalar ve giderdi. Zaman olurdu ki, saatlerce ağlardı. Onun ahvali ruhiyesini tahlile uğraşanlar, birini sevip sevmediğini öğrenmeye çalışanlar çok olmuştu. Fakat bu muammaya kimse halletmiye muvaffak olamıyordu. Bazen kadın kalbi ezmek, kadın ruhu tahrik etmekten vahşi bir lezzet, bir intikam zevki duyar; onların gözyaşlarına karşı sevinç gösterirdi. Beyoğlu sefahat âleminin en namlı simalarından olan Feridun, israfa da pek dalmıştı. Bir gece ziyafetine, bir saz alemine avuç dolusu liralar sarfediyordu, bu sefih yaşayışla yarını*

düşünmiyerek yaşıyordu. Artık onun için ne ati, ne de hal vardı. Hayatını bir sele teslim etmiş gidiyor, meçhul ve karanlık bir uçuruma doğru sukut etmek üzere bulunuyordu." (s.68)

*"Handan"*da, Nazım aşkına karşılık bulamaz. Sevdiği ve evlilik hayalleri kurduğu Handan, Hüsnü Paşa'yı seçer. Dönemin siyasi sürecinde görülen karışıklıklar nedeniyle Avrupa'ya kaçarken yakalanır. Fizan'a sürgün edilmesine karar verilir. Bu karar uygulanmadan hapishanede kendini asar. Nazım'ın cebinden çıkan ve Handan'a yazılmış iki uzun mektuptan hareketle intiharda Handan'ın Hüsnü Paşa ile evlenmesinin de etkisi vardır. Nazım bu intiharla aşkın verdiği yıkımı yaşar.

Handan'da Nazım gibi aşkın yıkımını yaşayanlardandır. Evlendiği Hüsnü Paşa, sürekli ihanet eder. Evlilikte aradığını bulamayan Handan, aşkın yıkımını psikolojik bunalımla yaşar. Sürekli eşini elde etme çabasıyla çırpınan Handan, farklı kimliklere bürünür. Bu kimlik arayışı aşkın verdiği yıkım sürecinden kaynaklanır. Handan'ın bu kimlik arayışını, Refik Cemal'in Server'e yazdığı mektupta görürüz.

"Hep Hüsnü Paşa'nın hayatını yaşıyordu. Kendisiyle olan hayatını değil, metresleriyle olan hayatını. Bir zaman hep Matmazel Juliette idi. Kırık bir Paris telaffuzu ile güya Juliette oluyordu. Sonra yine Meli, bir Fransız ismi. En nihayet Mod oluyordu. Hep o fena kahkahalarla güya Hüsnü Paşa'yı celbetmek için onunla öteki kadınların hüviyetine giriyor, onlar gibi söylüyor, yaşıyordu. Ve hezeyanları arasında en çok dikkat ettiği şey bu ruhunu kemiren kâbusa kendisinin Handan olduğunu belli etmeyecekti. En son kadın Mod'du. Mod gibi "h" harflerini oldukları yerden kaldırıp olmadıkları yere koyarak tam tahsilsiz bir Londralı gibi Hüsnü Paşa ile İngilizce konuşuyordu." (s.169)

"Sevda Peşinde", Ayn-ı-nur Hanım evliliğinde mutlu olamaz ve bu yaşam sürecinde eşini aldatır. Aldatan günahkâr bir eş olarak, değerler ile gizli aşkı arasında kalan Ayn-ı-nur Hanım, bu çatışmayı kaldıramaz ve intihar eder. Ayn-ı-nur Hanım'ın bu intiharı evlilik hayatının her safhasına hükmetmiş olan Nezihi Bey'in, intikam almasına fırsat vermemek olarak görür. "İntihar bir çeşit öç alma topluma karşı yöneltilmiş bir suçlamadır." (Adler, 1996: 158) Ayn-ı-nur Hanım, Nezihi Bey'in yaşattığı hayattan ve bu evliliğe sürükleyen geleneksel süreçten intikam almak için intihar eder. Ayn-ı-nur Hanım, bu intiharla en azında ölüm şekline kocası değil, kendi karar vermiş olacağını düşünür. *"Bütün hayatımca zevcim gönlümden başka her şeyime*

hâkimdi; fakat ölümüm onun istediği gibi olmayacak; ben istediğim gibi öleceğim." (s.253)

> *"Ezan bitti; fakat hazin ihtizazları hâlâ kulaklarımda çınlıyordu; müezzin sustu; şimdi ben coştum, ağlıyordum; içimden bir sada, mukadderatımın artık sonunda geldiğimi, ömrümün sonunun pek fecî olacağını sanki bana ihtar ediyordu; bu hayat ne kadar karanlık bir şey; mazi, avdet müstahyel bir yol, âti meçhul bir merhale… Daha ötesi simsiyah ölüm menzili… Siyah da değil, çünkü siyahı fark etmek için uzviyet lâzım. Bütün âlâm işte burada nihayet bulacak… Birçok insanlar da bu ebedî karanlıklarının bir aydınlığa ereceği intizarında bulunuyorlar. Evet benim için bütün hayat siyahtı. Yalnız bir nur, İlhaminin aşkının meş'alesi bu karanlıkları tenvir ediyordu. Bu sevda ziyası ruh aldatan cennet manzaralarıyla da gösteriyor. İlhamisiz hayat benim için simsiyahtı, ölümdü. Belki daha korkunç, daha kasvetli bir şeydi."* (s.225)

*"Son Arzu"*da, Nuriyezdan ile Sabih arasındaki aşka, Sabih'in annesi Ziba Hanım engel olur. Sabih'i çok sevmesine rağmen evlenememesi ve Sabih'in başka biriyle evlenmesi intihara sürükler. Bu intihar aşkın verdiği yıkımın yaşanmasına yol açar. Nuriyezdan kendi için en güzel ilacın sükûnet olduğunu belirtir ve odasına çıkar. *"İçeriden kapıyı kilitledi. Revolveri aldı. Namlunun içine baktı. O küçük delik nihayetsiz, siyah, müthiş bir kuyu gibi göründü. Baktıkça sanki dehşeti, siyahlığı, derinliği artıyordu. Oradan çıkacak kurşun kendini bu dünyadan başka bir âleme nakledecekti. Bu âlemler için hudutsuz diyorlardı. Daima birinden diğerine geçilerek hayat teceddüt mü ediyordu? Bu dünyada anlaşılmayan esrar ötekilere münkeşif olabiliyor muydu? Böyle âlemden âleme intikal zevkli bir şey değildi. Dayanılmaz can acısı çekilecekti. Lâkin, hiçbir ıstırap Sabihin eleminin aşkı kadar acı olamazdı."* (s.210)

> *"Önünde mâsiva perdesi kalktı. Herşey silindi… Ne aşk vardı, ne Sabih… Ne hüsün kaldı, ee kabih… Bütün ömrünün melâli bir zefirle söndü… Mahlûk halikına döndü. Çehre duruldu… duruldu… Her şeyin hiçliğine gülen bir safvet aldı. Meâli nihayetsiz bir umman oldu…"* (s.232)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, Bidar Bey aşkın verdiği yıkımı yaşar. Paris'te yaşadığı bir aşk sonrası bu yıkım görülür. *"Bidar kendini zehirlemiş, koşuşmuşlar,*

kurtarmışlar… Meğerse bir kadına, âdi bir sokak kadınına tutulmuş, haftalarca peşinde koşmuş, parasını tüketmiş, ondan sonra bir şişe afyon ruhu yuvarlamış, fakat daha evvelden, çok evvelden intihar edeceğini, mektupla arkadaşlarından birine bildirdiği için yetişmişler, hayatını kurtarmışlar, şimdi hâlâ, "Jorjet'im!" diye sokak sokak, sefil ve perişan Paris'i dolaşıyor, hâlâ o kadını arıyormuş!" (s.151)

*"Çalıkuşu"*nda, Feride aşkın çıkmazına girince, kaçış psikolojisine yönelir. "Gerçek sevgi, kendini bir bakıma çekebildiği acılar ve ıstıraplarla belli eder; en iyi bunlarla ölçülür ve hesaplanır. Seven kadın, ilgi görmemektense, sevgisinin kendisine çektireceği acıları yeğler." (Ortega, 1996: 9) Feride'nin mekândan kaçışı, şahsa duyulan nefretle şekillenir.*"Karman, ben sadece senden değil, senin olduğun yerlerden de nefret ediyorum."* (s.141) Bu kaçış aşkın verdiği yıkımdan kaynaklanır. Kaçışla birlikte sıkıntılı bir sürecin başladığı görülür. Kaçış Anadolu'ya yapılır. Batılılaşma süreciyle yapılan birçok kaçış, Avrupa'ya yapılırken; bu doğuya yapılır. Feride'nin Anadolu'ya yaptığı bu kaçış Anadolu'ya yönelişin bir parçasıdır. Anadolu'nun içerisinde bulunduğu kötü durum Feride'nin kaçışıyla belirginleştirilir.

Feride, Anadolu'ya kaçışla aşk acısından kurtulamaz. Aşkın verdiği yıkım, Anadolu'da da devam eder. Feride eski aşk macerasını bilen Kristiyan ile karşılaşınca nişanlısının öldüğünü söyler. Kristiyan, bir genç kızın nişanlısının ölümünü çok acı bir olay olarak nitelendirir. Feride ise bu acıyı gerçekte yaşayanlar ile kendisinin yaşadığı acıyı karşılaştırır. Aslında nişanlısı ölenler kendisine göre çok çok şanslıdır. Çünkü o, ölmeden nişanlısını kaybeden zavallı bir genç kızdır.

> *"Ben, bir genç kız için daha büyük bahtsızlıklar da biliyorum. Sevdiği bir nişanlının ölümünü gören genç kızlar zannettiğin kadar acınacak insanlar değillerdir. Bir büyük tesellileri vardır onların… Aradan aylar, yıllar geçtikten sonra, bir gece yabancı bir memleketin karanlık ve soğuk bir odasında yalnız kaldıkları vakit, o nişanlının çehresini göz önüne getirmek imkânına maliktirler; "Bu zavallı gözlerin son bakışı benimdi!" demek hakkına maliktirler. Bu hayalin yüzünü kalplerinin dudağıyla… Halbuki, ben bu haktan mahrumum Kristiyan!…"* (s.246)

2.2.3.1.5. Düşkün Kadınların Aile Hayatına Etkisi

Batılılaşma sürecinde görülen serbest yaşam ve bu yaşamda yer alan kadınların aile hayatına olumsuz etki ettikleri görülür. Bu kadınların bir kısmı geleneksel süreçten gelen ve eğlence hayatının bir parçası olan kadınlardır. Diğer bir kısmıda batılılaşma ile görülen, serbest yaşamda yer alan yabancı kadınlardır. Erkeklerin serbest yaşamla yöneldikleri eğlence hayatı ve bu hayatta yer alan bu kadınlar ile münasebetleri aile ve toplum hayatına zarar verir.

*"Gün Batarken"*de, düşkün kadınların aile hayatını bitiren bir rolü olduğu görülür. İzmaru her şeyi maddiyatla değerlendiren bir karakterdir. Güzelliği ile Hulki Bey'i etkiler. Hulki Bey onu görmek için her fırsatı değerlendirir.

> *"Güzel Rum kızının hayali Estekzâde'nin gönlünde yer etmişti. Hemen her gece bir bahane bulup onu görmek istiyordu. Kâh Prodromos'un evinde, kâh teyze hanımın biricik odasında, hattâ bazen de Beyoğlu birahânelerinin hususî odalarında buluşuyorlardı."* (s.56)

İzmaru nikâhsız bir aşk yaşanmasına karşıdır. Bu karşı oluş insani ve dini değerlerinden değildir. Bu karşı oluşta maddiyat önemlidir. Evli oldukları zaman Hulki'nin parasını daha rahat kontrol edip, harcayacağını düşünür. Bu nedenle Hulki nikâh olmadan İzmaru'ya kavuşamaz. Bu süreç aile hayatının bozulmasına ve Hulki'nin eşini boşamasına neden olur.

> *"— Âh İzmarucuğum! Seni sevdimse, birbirimizi sevdikçe bunda benden ziyade talihin kabahati var. Sen beni sevmekten hasta ise, beni de senin aşkın kavuruyor, bitiriyor. Harap ediyor… Ruhumun bu illetini tedavi etmek senin elinde iken istemiyorsun. Beni reddediyorsun ve her reddettikçe bir kat daha hasta oluyorum…Ah merhamet etsen!.. Bilsen ki, yekdiğerimizi istediğimiz, birbirimizi böyle çıldırasıya sevdiğimiz halde, ruhlarımız gibi, gönüllerimiz gibi vücutlarımızı da birleştirmemek ne kadar mühliktir."* (s.58)

*"Handan"*da, düşkün kadınların aile hayatına etkisini Handan'ın psikolojisinde ve evliliğe bakışında görürüz. Hüsnü Paşa'nın düşkün kadınlarla olan münasebeti Handan'a acı verir. Handan bu süreçte çektiği acıları şu şekilde ifade eder: *"O ne koparıcı bir acı oldu! Fakat biliyorum ki senelerce bu küçük şeyleri, kerpetenle birer birer diş söker gibi, ruhumdan sökeceğim ve hepsinde aynı benliğimden kopan bir şey acısı, ruhumda ölen bir şey acısı duyacağım. Fakat sen bunları bilmez ve anlamazsın*

değil mi? Bu akşam, yine yalnız, yine büyük ıstırapların nihayetlerinde gelen humma ile yanıyorum. Seni olduğun gibi çehrenle görüyorum. Yine başkasını seviyorsun değil mi? Ve ebediyen seni başkalarını severken göreceğim. Ruhumla ahdediyorum ki bir daha ömrümde bir rabıta olmayacak. Bu, sana sadakat için, felsefî ve ahlâkî sebepler için olmasa bile bu acıları tekrar duymamak için!" (s. 140)

*"Sisli Geceler"*de, Doktor Fikret ile Zehra evlendikten sonra Anadolu'ya geçerek buradaki halka hizmet ederler. Zehra, Sacide'ye yazdığı mektupta, Anadolu'dan ve buradaki insanların çaresizliklerinden ve vatan uğruna verdikleri şehitlerden bahseder. Mektupta Saliha adında bir kadından da bahseder. Bu bahsedişte düşkün kadınların aile hayatına verdiği zararı görmek mümkündür. Saliha sürekli düşünen ve ağlayan biridir. Saliha'nın ağlayışları eşinin ölümüne değil, yapılan ihanetedir.

> *"Saliha kadının yanık gözlerinden yaş boşanıyor. Köye on iki örgülü bir dilber gelmiş; adına "Dilber Ayşe!" diyorlarmış. Haftasına kalmadan bütün köyün delikanlıları Ayşe'ye vurulmuş, başlarında da Ahmet!.. Hain adam Saliha kadını ihmal etmeye, onunla konuşmamaya, hatta sözlerine cevap vermemeye başlamış… O vakte kadar ağzına hiç içki koymayan Ahmet, ondan sonra hemen hiç ayık gezmemeye başlamış. Bazen geceyi Ayşe ile geçirir, sabahleyin eve gelip, hiçbir şey söylemeden yatağa girermiş… Biçare kadının gözlerine bu yanık, muztarip manayı veren zehir, işte bugünlerden kalmış olmalı. Dikkat ettim abla, Ahmet'in şahadetini anlatırken gözleri dalıyor, dudakları kısılıyor, fakat bu günlerden bahsederken öyle yana yana ağlıyor ki…"* (s.67)

*"Şimşek"*te, düşkün kadınların aile hayatına etkisini Behire'de görürüz. Behire köşke gelen düşkün kadınlardan biridir. Sacid ile Pervin arasında yaşananları bilir ve bu bilgiyi kendisine bir aşk macerası yaratmak için bir araç olarak kullanmak ister. Behire gizli şeyler bildiğini ima edici davranışlar sergileyerek; Müfid'i aşk yaşamaya ikna etmeye çalışır. Fakat Müfid bu ahlaksız teklif karşısında kızararak bulunduğu mekânı terk etmek ister. Fakat Müfid, Behire'nin bildiklerini öğrenmek için küçük tavizler verir. Behire, Pervin hakkında söyledikleriyle Müfid'in düşüncelerini şekillendirir. Behire, Pervin'i günü gününe uymayan bir kadın olarak tanımlar. Müfid bu sözden iki mana çıkarır. Birinci manası: *"İnsan sevdiğini anlayamaz ve sevgilisinin muammasını halledemedikçe sevgisi artar." düsturu idi ki herkesin bildiği müptezel sevda*

kanunlarından biridir; ikinci manası da : "Pervin adi bir kadındır. Pervin, sizi aldatıyor, onun mahiyetini anlasaydınız, onu katiyen sevmezdiniz!" (s.118)

2.2.3.2. Evlilik

2.2.3.2.1.Evlilik Üzerine Görüşler

Osmanlı İmparatorluğu yapısında yer alan teokratik yaşam ve bu yaşama ait kurallar kadının sosyal hayatını sınırlandırır. Kadının yaşamındaki bu sınırlar birçok alanda olduğu gibi evlilik konusunda da görülür. Kadın toplum içerisinde ikinci planda yer alır. Evlilikte seçme hakkı yoktur. Kanunlar evlilik konusunda bütün yetkiyi erkeğe vermektedir. Kadının evleneceği kişiyi seçme hakkını aile büyükleri kullanır.

"19.yüzyılın sonuyla 20.yüzyılın başında Osmanlı evlilik töreleri daha genel olarak Türk kadınlarının ıstırabı konusunda açık bir protesto vaveylası yükselir." (Kandiyoti, 1997: 173) Düşünce yapısının batılılaşma süreciyle değiştiği görülür. Kızlar toplum hayatında daha serbest bir yaşama ve evlilik konusunda fikirleri alınan bir sürece doğru yol alır. Bu süreçte yanlış batılılaşma evlilik konusunda da görülür. Batı medeniyetinde görülen ve aile kavramını yok eden serbest evlilik süreci belirginleşir. Dönemin romanlarında geçen ve "Mariage libre" yani "serbest evlilik" olarak adlandırılan yaşam tarzı yer alır.

*"Jöntürk"*te, Ceylan ile Nurullah'ın serbest evlilik üzerine düşüncelerini görürüz. Ceylan, Nurullah'ın evlilik ve yaşamdaki serbestlik konusundaki düşüncelerini beğenmeyerek; bu konudaki görüşlerini şu şekilde dile getirir: *"Mariage libre'nin, serbest evlilik konusuna dair hiçbir şey okumadınız mı? Kocasını kızın kendisinin seçmesinin gerektiği bugün kesinlikle kabul edilmedi mi? Bir kızın kocasını anası, babası, bunlar yok ise diğer velisinin seçmesinin medeniyet için en tehlikeli durum olacağına hükümler verilmedi mi? O kocaya kızın velileri varacak değil, kız kendisi varacak."* (s.60) Nurullah, evlilik konusunda sadece şahsın değil ailenin de önemli olduğunu söyler. Avrupai yaşamın bize uygun olmadığını bu tarz evliliklerin sakıncalarının da olduğunu belirtir. *"Onların görgüleri bize benzemediği için diğer sıradan ailelerde, doğrusu bu kadar dikkat yoktur. Ailelerin uygarlık dereceleri indikçe kızlarda hiçte baskı kalmaz. Mariage libre, yani serbest evlilik davaları da ancak bunlar için doğru görülebilmektedir. Biz ise bunlara hiç benzemeyiz."* (s.60)

Ceylan *"kadınlık mertebesine eriştiği zamanlar bu konu bir kat daha yükselip Avrupa'daki "mariage libre" yani "serbest izdivaç"* (s.77) yapılması isteğindedir.

Onun bu isteğinin temelinde yirmi yaşına kadar kızların ve erkeklerin evlenme konusunda tam bir karar alma özgürlüklerinin bulunmamasından kaynaklanır.

Ceylan ile Nurullah arasında yaşananları nikâhla sonuçlandırma düşüncesi belirginleşir. Sezayıdil Hanım'ın düşüncesi masraflı düğüne gerek olmadığı yönündedir. Alafranga yapılacak bir düğünün birçok masraftan kurtaracağını belirtir. *"Aralarındaki bağı bir nikâhla sağlamlaştırmak iki aile için masraf gerektirecek bir şey değil. Düğün dernek ne lazım? Alafranga bir evlilik her masraftan kurtarır."* (s.130)

Tek eşle evlilik üzerine romanda görüşler yer alır. Bu görüşler Avrupa yaşamından hareketle örneklendirilir. Kanunen olmasa da Avrupa'daki serbest yaşamın bu ilişkileri şekillendirdiği belirtilir. Evli olan insanların, gizli aşklarının olduğu ve beraber yaşadıkları belirtilir. *"Avrupa da çok eşlilik yokmuş. Dinen ve kanunen herkes tek eşle yetinmeye mecburmuş. Güzel ama hal ve iktidarı müsait olan kibar ve hatta orta kibar âleminden tek eşle yetinen kimmiş? O kadar tiyatro aktrislerini, o kadar "demi monden" dedikleri kızları kimler idare ediyorlarmış? "Midinedte" denilen dikişçi ve yapma çiçekçi amele kızlardan müteşekkil olan bir alay kızın az çok gizli veyahut az çok aşikâr beraber yaşadıkları kimlermiş?"* (s.132)

Nurullah evliliğin önemini kavradığı için evleneceği kızda bazı vasıfların olması gerektiğini düşünür. Nurullah, Salih Ziya ile yaptığı konuşmada evlenilecek bir kızda aradığı özellikleri dile getirir.*"Şöyle okumuş, yazmış olsun. Biraz da müziğe aşina olsun. Eski fikirleri bırakmış ama yeni fikirlere kapılmamış olsun. Biraz da Fransızca bilsin."* (s.137)

*"Siyah Gözler"*de, *"Genç Kadın"* olarak yer alan bayanın başarısız bir evlilik süreci geçirdiği görülür. Evlilik hayatında aradığını bulamayan kadın, uzun süre yalnız yaşar. "Birçok kadın için yalnızlık korkusu başta gelmesine karşın, ondan sonra da yakın ilişki korkusu gelir." (Pearson, 2003: 106) Bu yalnızlık kadının ikinci bir aşk macerasına bakışını şekillendirir. Bu ikinci aşk macerasında öncelikle korkular belirginleşir.

> *"İşte evlilik yaşamı… Yaşamının bu ilk ve büyük aşkı… Ona ümit ettiklerinin hangisini vermişti?.. Ve ondan, ölünceye kadar mutluluklar beklediği için hatta ailesini bırakarak, geleceğini aşkına feda eden ve ancak bir an devam eden bir rüyadan sonra, birden, bir ihanet darbesiyle bütün emelleri kırılarak, on senelik bir geçmişin üzücü yalnızlıkları içinde yenilmiş ve perişan, sürüklene sürüklene otuz yaşına gelen dul kadın, kendisi değil miydi?.. Sonunda ikinci bir*

aşk bundan başka bir şey mi olacaktı?.. Belki bu, daha üzücü bir sonuç hazırlayabilirdi. Özellikle henüz çocuk denecek kadar genç bir delikanlı ile." (s.9)

*"Yaban Gülü"*de, Feridun ile Leyla arasında başlayan aşk sürecinde aksilikler olur. Feridun'un annesi Süreyya Hanım, Leyla'yı bir evlatlık olarak görür ve oğluna layık bulmaz. "Üst tabakalar kendi özgürlüklerinin fark edilir olmasına özellikle önem verirler ve bu yüzden "sınır koyucu" anlamın sembollerinin ortaya çıkmasına güçlü bir eğilim gösterirler." (Assmann, 2001: 155) Leyla onun için bir yaban gülüdür. Yaban gülü ne kadar güzel olursa olsun, süslü bir bahçede yetişmiş bir gülle kıyaslanmamalı ve eş tutulmamalıdır. Süreyya Hanım'ın, Leyla'yla konuşmasında evlilik konusundaki görüşlerini görürüz.

"Benim itikadımca gerek erkekler, gerek kadınlar daima küfvü olanlar ile izdivaç etmeli ve derece seviyelerini düşünmeyi hiçbir vakit unutmamalıdır. Zengin ve asil bir ailenin kızı kendi uşağı derecesinde bir erkekle izdivaç etmediği gibi aynı ailenin oğlu da o derecedeki bir kızla izdivaç edemez. Etse dahi emin olunuz ki pek çabuk geçen bir heves, talaş gibi parlayıp birdenbire sönen bir muhabbetten, iki tarafın ziyanile neticelenen bir felaketten ibaret kalır. Böyle birtakım kızların paşalar ve beyefendiler oyuncakları olduktan sonra, zevkleri kalmadığı için, eski bir paçavra gibi yüzlerine vurulan kıymetsizliklerile nasıl berbat ve perişan oldukları işte bu düşünmezliğin acı neticesidir." (s.36)

Bu düşüncesinden sonra oğlunu asil ve zengin bir kızla evlendirmek istediğini belirtir.

*"Handan"*da, Neriman ile evlenen Refik Cemal evlilik hayatını ve bu hayatın en önemli parçası olan kadını, diğer milletlerin kadınlarıyla kıyaslar. Neriman'ın sade ve iddiasız bir hayata kendini mükemmel uydurduğunu belirtir. Ruhunun en önemli çabasını sevdiği adama itaat etmek olduğunu belirtir. Bu noktadan hareketle İngiliz terbiyesi almış kızların böyle olup olmadıklarını sorar. Eğer kendisi zalim yapılı biri olmuş olsaydı, Neriman'a eziyet edebileceğini ve onun da bu yaşama katlanacağını belirtir. *"Hayatı bir işkence, bir burgu, bir ateş yapan kadınlardan ebediyen beni uzaklaştıran bu sade ve samimi kıza ne kadar merbut ve minnettarım."* (s.19) Neriman'ın bu tavırlarından dolayı Refik Cemal'in evlilik sürecine ve eşine bakışı şu şekildedir: *"Ben karımı Adem aleyhisselâmın Havva'yı sevdiği gibi severim. Fakat yine*

onun gibi cennette ve cennetin haricinde kadına bir hayat arkadaşı, dünyada beni ve kendisini ebedîleştirmek için çocuklar yetiştirecek bir hayat arkadaşı diye bakarım, Sakit, sıhhatli bir ana olamayacak ve hayatıma huzur ve rahat veremeyecek bir zevce. Bunu hiç istemem. Fakat sevgili arkadaşım bir gün sıhhatini, keyfini kaybetse ve hatta sakat olsa yine artık kendime ikinci bir kadın düşünmem." (s.21)

Neriman ile Handan'ın annesi arasında evlilik üzerine geçen konuşmada, kızların evlilik yaşlarının düşük oluşu görülür. Konu Handan olunca annesi tarafından laf eninde sonunda evlilik noktasına getirilir. Nermin, Handan'ın henüz tahsilini bitirmediğini, evlenmek için en azından yirmi yaşında olmalı fikri teyzesi tarafından öfkeyle karşılanır.

> *"—Tahsili bitirmek bir kız için ne demek? Birkaç lisan biliyor, artık kâtip olacak değil ya! Hele bu yaşta kendinin koca düşünmemesi pek acayip; vakti çarçabuk geçecek, yirmi yaşında evlenilir mi hiç? Ben on dördümde evlendim, büyük annen on ikisinde. Zavallı anneciğim benden altı ay büyük evlendi idi."* (s.62)

Nazım, Handan'a olan sevgisini evlilik boyutuna taşımak ister. Nazım'ın evlilik teklifi geleneksel süreçte görülen evlilik sürecinden farklıdır. Bu farklılık kızın ailesinden önce kızın fikrinin alınmasıdır. Bu düşünce evlilik üzerine görüşlerin değişim sürecine örneklendirir.

> *"—Handan Hanım, ben sizinle evlenmek istiyorum. Bunu evvela Cemal Bey'e söylemek lâzımdı. Fakat size söylemekte bir maksad-ı mahsusam var. Bu evlenmek her evlenmek gibi olmayacak. Şeraiti belki her genç kızın isteyeceği gibi değil. Onun için sizin fikrinizi almadan pederinize müracaat etmiyorum."* (s.72)

Nazım'ın evlilik teklifini kabul etmeyen Handan, Hüsnü Paşa ile evlenir. Handan evliliğinde aradığı sadakati göremez. Hüsnü Paşa evlilik hayatında eşini sürekli aldatır ve bu ihanetlerini saklamaz. Handan ihanetlere rağmen eşini elde tutmak için çaba harcar. Bu çabada Handan'ın evliliğe bakışı etkilidir.

> *"İzdivaç bir erkekle bir kadını en temiz ve en ebedî bir rabıta ile bağlayan şeydir ve bu mukaddes rabıtaya ihanet eden kadın ve erkek ebediyen mel'undur, mel'un olsun! Ne bir kadının, ne bir erkeğin hususiyle bir kadının hayatında ikinci bir erkek olmamalı ve olamaz. Ve mademki bir kadına daima*

bir erkek lâzımdır, bu sefil ve sırf insanî ihtiyacâtı için değil, bir kadının hüviyetini ikmal eden bir erkek hüviyeti bu ikisinden tam ve mesut bir şey yapmak için lâzımdır. Onun için bunu bir kadına ilk erkek, hayatına giren ilk erkek yapabilir! Evet, ben iman ettim ki dünyada yalnız bir izdivaç, bir rabıta ve bir erkek vardır. Fakat sen, Hüsnü, sen bu hüviyet olmaktan o kadar uzaksın ki!" (s.131)

*"Seviyye Talip"*te, Seviyye evliyken Cemal'i sever ve kocasından ayrılmak ister. Kocası Talip Bey'in olumsuz cevabı nedeniyle evi terk eder. Bu terk ediş ve Cemal'le yaşanan nikâhsız süreç, Seviyye'nin evliliğe bakışını belirginleştirir. Evliliğin aşk üzerine kurulu olması gerektiğini, aksi halde evlilik sürecinin karı-kocanın birbirini aldattığı bir yaşamın yansıması olacağını belirtir. Talip Bey'den ayrılma isteğinde ve Cemal'le kaçışında en büyük etken bu aşktır. *"Seviyye'de kendi namusu ve doğruluğuna inanan sağlam bir kanaat var! O, evliliğin sade aşk üzerine kurulacağı iddiasında. Başka kadınları alçaltabilecek şu hareketinde bile o kadar sağlam bir ağırbaşlılık var ki, kırk yıl aynı hayatı takip etmiş bir kadın bile, en küçük ayrıntısına kadar bütün hayat tarzında, onun kadar düzenli bir namusluluk ve temizlik göstermemiştir."* (s.46)

*"Son Eseri"*nde Feridun, Mediha ile olan evlilik sürecini değerlendirirken; Feridun'un evlilik üzerine görüşleri verilir. Feridun, Mediha'nın ikinci kocasıdır. Mediha'nın birinci kocasıyla ilgili bir konu açıldığında Feridun'da günlerce bir soğukluk görülür. Bu soğukluğun sebebini Feridun şu şekilde açıklar: *"Belki bu biraz maddî bir kıskançlık, belki de izzetinefis meselesi. Herhalde erkek kadından daha iptidaî, cinsî meselelerinde daha çok inhisarcı oluyor. Kadına karşı kıskançlığında azıcık ta bir mal sahibi hissi var. Evinin yahut atının bile kendinden evvel başka sahibi olduğunu istemeyen erkek tabiî olarak karısının ilk kocasını da çekemiyor."* (s.19) Feridun'un bu hali Mediha'ya olan sevgisinden kaynaklanır. Feridun'un aşkına ve sevgisine karşı Mediha'nın pasif kaldığı görülür. Feridun evlilik sürecini değerlendirirken, kendisi ile balık arasında bir kıyaslama yapar. İnsan psikolojisi ile balık psikolojisini karşılaştırır. Bu karşılaştırma neticesinde Feridun, evlilik sürecinden mutlu olamadığını ve karısının bir yabancı olduğunu belirtir.

"Medihanın kendisi benim ona aşkımı daha doğrusu düşkünlüğümü devam ettirmek için hiçbir şey yapmadı. Hatta beni sevdiğine bile kani değilim.

Yani ilk heves günleri istisna edilirse, beni sever bile görünmeğe kalkışmadı. Ve ta ilk günlerinden beri Medihayı ben aptal ve mütecessis bir balığın gözü önünde mütemadiyen sallanan ve mütemadiyen kaçan olta ucuna bağlı bir yeme benzetirdim. Balık psikolojisi insanınkinden her halde pek başka değil. Çünkü balık oltayı yalnız aç olduğu için değil önünden kaçtığı için yutar. Her ne ise ben de Mediha denilen iğneye bağlı yemi yutmuş bulunuyorum. İğne öyle bir içime batmıştı ki, onu çıkarmak imkânı artık, kalmamıştır. Fakat ucundaki yem de benim maddi olmıyan hiçbir açlığımı doyurmadı. Fikir ve his noktasında karımla biz iki yabancıyız." (s.52)

Feridun ile Mediha evlilik sürecinde birbirlerini anlayamazlar. Bu süreçte yazmak, Feridun için bu sıkıntılı ortamlardan kurtulmasını sağlayan bir cankurtaran konumundadır. Feridun'un meslek olarak yaptığı yazarlık sürecini de anlamak istemeyen Mediha, sıkıntılı süreçlerin yaşanmasına neden olur.

"Evlenmeden evvel sonra tabiî olarak daima yazı yazıyorum. Fakat evlendikten sonra ve bilhassa karımın fikir hayatımla alâkadar olmadığını anladıktan sonra yazı ve sanat benim için cankurtaran gibi bir şey oldu. Bir tarafı tamamen boş kalan varlığımın bir tek gıdası san'attı. Mediha sadece benim meslek hayatıma lâkayt olaydı belki vaziyetim o kadar müşkül olmazdı. Halbuki mesleğime fikir faaliyetime gizliden gizliye harp açmış gibiydi. Arada sırada açtıktan açığa itiraz ettiği fikrî faaliyetlerime acı alaylarla, imalarla, dudak bükmelerle ve bazen pek yerinde tenkitler bir an hücum etmekte hali kalmadı." (s.52)

Feridun'un evlilikte geçirdiği sıkıntılı süreç, evlilik hayatına bakışını şekillendirir. Yaşadıklarından hareketle evliliğin çok kötü olduğunu düşünür. Evlilik sürecinin muhakkak eşlerden birinin diğerine zarar verdiği bir süreç olduğunu belirtir. *"Bana her evli çiftin birinden biri ötekine azap vermekle haz duyması umumî imiş gibi geliyordu."* (s.68)

*"Acı Gülüş"*te, Ragıbe ile Kenan evliliklerinin ilk aylarını geçirdikten sonra değişim süreci kendini göstermeye başlar. Kenan göründüğü gibi olmayan, hiçbir işinde ciddi olamayan biridir. Evlilik öncesi gösterdiği erdemli süreç yavaş yavaş yok olunca; Kenan'ın gerçek yüzü ortaya çıkar. Kenan'da başlayan bu değişim süreciyle anlatıcı Kenan'ın evlilik süreciyle ilgili bilmediklerini vererek, bilinmesi gerekenleri vurgular.

"Evliliğin iki yüzü olduğunu bilmiyor yahut bilmek istemiyordu. Onun için evlenme demek cins hazlarıyla başlamış ve onun tükenmesiyle sönmüştü. Tabiatta kadınla bir çift teşkil etmenin cinsi bir zevkten başkaca insanlık bakımından bir aile vazifesi ile de alâkalı olduğunu aklına getirmiyordu. Evlenmenin ilk zamanlarındaki tatlar zaman geçmesi ile az çok kuvvetini kaybeder. Fakat ikinci zamanındaki aile vazifesi ihmal olunamaz. Bu cihet evleneceklerin enine boyuna düşünmeleri lâzım mühim bir noktadır. Birinci zamandaki zevk geçicidir. Fakat ikincideki "aile babalığı" şerefi, lezzeti süreklidir. Evlenmeden asıl maksat da budur. Cins zevki evlenmeden de yerine getirilebilir." (s.121)

Kenan'ın evlilik öncesi ve sonrası davranışlarında görülen farklılıklar nedeniyle Ragıbe evlendiğine pişman olur. Pişmanlığın sebebi yenileşme ile görülen evlilik tarzını ve yüzünü batıya dönmüş bir insanı tercih etmesidir. Kenan yerine şalvarlı bir Türk'e varmadığı için pişmandır. Bu pişmanlık Kenan'da da görülür. Kenan, *"dünyadan habersiz, bırakılan yerde otlar, cahilin cahili bir kadınla evlenmediğine ondan fazla pişmandı. Mademki kadın, evlenmenin ilk ateşleri geçtikten sonra unutulmaya, evde bırakılmaya, aldatılmaya mahkûm bir zavallıdır, o halde bir erkek için bunlardan en kolay kandırabileceklerini seçmek kârlı olmaz mı?"* (s.149) şeklinde düşünür. Evlilik öncesi bu hesabı yapmadığı için bu pişmanlığı yaşar. Kenan ve Ragıbe'de görülen bu pişmanlık, evlilik üzerine görüşleri belirginleştirir.

*"Cadı"*da, Emine Hanım'ın değerlendirmesiyle kadının evlilik hayatı içerisindeki yaşam sürecini ve bu sürecin değerlendirilişini görürüz. Emine Hanım kadının iki türlü ömrü olduğunu belirtir. *"Birincisi Ulu Tanrının her kuluna çeşitli ölçüde nasip ettiği beşikten mezara dek süren doğal ömrü…"* (s.10) İkincisi ise kadınlık yaşantısıdır. Bu yaşantı ikiye ayrılır. İlki otuz yaşına kadarki süreç, ikincisi ise kırk, kırk beş yaşlarına kadarki süreçtir. *"Bu iki yaş kadın için asıl ahret ölümünden önce gelen biri küçük, öbürü büyük iki dünya ölümüdür. Otuzunda bir kadın, artık kadınlık albenisini yitirecek bir çağa girmiş sayılır. Kırk beşinde üreme görevi verimsizleşir…"*(s.10) Bu nedenle otuz yaşının evlilik sürecinde önemli olduğunu vurgular. *"Yani kadın, bu yaşta, her ne olursa olsun bir kocaya varmış; bir erkeğe mal olmuş bulunmalıdır. Kocada iken bu çağa giren kadınların herhalde bu gerileme devrine adım atmış bulunuyorlar, ama -erkeklerin de bu iyiliklerini inkâr etmeyelim-*

"vaktiniz geçti" diye eşlerini tutup pencereden aşağı atmıyorlar: "Artık ne belâ ise başımıza bir kere gelmiş bulundu" diyerek karılarının dertlerini çekip gidiyorlar. Sana: "Ölümüne bir şey kalmadı" dediğim, kadınlığın değerli çağının manevi ölümü içindir." (s.11)

*"Hayattan Sayfalar"*da, kızını evlendirmek amacında olan Hacer'in evliliğe bakışı görülür. Hacer kızına bu evlilikle zengin olacağını, bu zenginlikle peşinden koşan genç sayısının artacağını söyler. Hacer'in kızı Hürmüz'e bu konuda verdiği nasihat şu şekildedir:

> *"—Sana onun karısı ol diyen yok. Bir kere imam nikâhınızı kıysın. Herif senin için tiryaki çubuğu gibi yanıp tütüyor. İskele caddesindeki büyük evi senin üzerine edecek. Böyle yağlı kuyruk kaçırılır mı? Sen varmazsan bu memlekette ona karı olacak genç fahişemi yok? Bir kere ev sahibi ol. Şimdi arkandan beş delikanlı geliyorsa, o zaman on beşi birden dolaşır."* (s.245)

*"Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme"*de, evlilik örneklerinden hareketle evliliğe bakış verilir. İrfan, birçok konuda olduğu gibi gençliğin hayallerini süsleyen ideal bir evlilik konusunda ümitsizdir. Batılılaşma süreciyle görülen yeni hayat, geleneksel süreçte görülen yaşam tarzının değişim arzusunu şekillendirir. İrfan, ağabeyinin yapmış olduğu evliliği örnek göstererek, bu memlekette evlenmeyeceğini belirtir. İrfan bu evliliği örnek gösterirken; evlilik üzerine görüşlerini dile getirir. *"İşte ağabeysi Ragıp evlenmişti! Uyulması şart bir âdeti yerine getirmek için evlenmişti. Birkaç ay geçtikten sonra geçimsizlikler, dırıltılar baş göstermişti. Çünkü karı koca arasında hisçe, zevkçe, terbiyece bir uygunluk yoktu. Hele birbiri ardına iki çocuk doğduktan sonra kadına bir çapaçuluk, bir gevşeklik, bir yıpranma gelmiş. Ragıp'ın zevk ve iştah dolu bakışları ev dışında dolaşmaya başlamıştı."* (s.47) İrfan, ağabeyi Ragıp'ın evliliğinde görülen eşler arasındaki bakış farkından ve bu nedenle çıkan sorunlardan dolayı bu tarz bir evliliğe, hatta bu memlekette yapılacak bir evliliğe karşıdır.

İrfan Galip'in kuyruklu yıldızın çarpmasıyla ilgili verdiği konferans sonrası, konferansı dinlemeye gelen bir bayanla yazışmaya başlar. İrfan Galip'in tanımadığı bu bayan mektuplarında *"Kadın Olduğuna Üzgün Bir Zavallı"* (s.90) ibaresini düşer. Daha sonraki mektuplarında ismini öğrendiğimiz Feriha'nın, yazdığı mektuplarda yaşam tarzı ve evliliğe bakışı hakkında bilgi ediniriz.

"Gazetelere yazı göndermeme bile izin vermiyorlar. "Bana bir şey yazdırtmadıktan sonra beni neye okuttunuz? Herkesin kızı yazıyor, bir şey olmuyor da ben yazarsam mı ayıp olacak?" diye çok rica ediyorum. "Hayır olmaz, hayır olmaz. Sana sahip olacak o adam müsaade ederse o zaman yazarsın!" cevabını veriyorlar. İşitiyor musunuz? Bana sahip olacak o adam…Offf… Şimdiden o adamı hiç sevmiyorum. Çünkü daha adını bilmeden, yüzünü görmeden bu adamın isteğine, emrine boyun eğmiş bulunuyorum. Babamın sahipliğinden çıkıp onun emri altına mı gireceğim?" (s.90)

*"Sevda Peşinde"*de, Sermet Bey, evliliği ölümle kıyaslar. Evliliği ölmeden mezara girmek olarak görür. Ayn-ı-nur Hanım'ın ihaneti ve intihar edişi üzerine Sermet ve Seza Hanım'ın sürekli bu konu üzerine konuştukları görülür. Bu konuşmalarda Sermet ve Seza Hanım'ın evliliğe bakışları verilir.

Seza Hanım, evlilikten bir süre sonra erkeğin kadından ya da kadının erkekten bıktığını söyler. Evlilik hayatında bu sürecin görülmesi beraberinde bir takım felaketleri getireceğini vurgular. Bu felaketler toplum hayatında kadın ve erkeğe verilen haklar doğrultusunda da şekillendiğini belirtir. *"Zevcesinden usanan erkek yahut erkeğinden bıkan kadın meşru muhabbet haricinde sevdalar ile gönül eğlendirmeğe kalkıyor. Bizde erkek bu hususta birçok imtiyazatı haizdir. Evvelâ istediği kadar evlenebilir. Saniyen kadından bıktığı zaman avucuna nikâh bedelini koyarak: "Haydi iraden elinde olsun" itlâkiyle kapı dışarıya atar. Şayet zevcesini boşamakta bir mahzur görüyorsa onun ayağını köstekli bırakarak birkaç tanesini daha getirir. Rabıan servetinin müsaadesi nisbetinde odalık, metres, mantinota, kapatma namlariyle de istediği kadar kadın kiralayabilir. Hamisen… Sadisen kadınlara karşı erkeklerin haiz oldukları hukuk ve imtiyazata nihayet yoktur. Meşruiyet şirazesinden çıkan gönül kadına ait ise o zaman aman Allah'ım ne felâket!… Ne dehşet!… O bedbaht kadın bu cinayetini gizli tutamazsa artık hayatta onun için sığınacak bir yer yoktur. Ölmeli… Gebermeli… Bu yüz karasını toprakla örtmeli…"* (s.39) Seza Hanım'ın bu görüşleriyle toplum hayatında kadın ve erkeğin konumunu belirginleştirir. Evlilik hayatında kadının ikinci planda kalışı kadına ezikliği yaşatır.

Kadın ve erkeğin aşk hayatında konumu ele alınır. Kadın başka bir sevdaya düştüğü vakit ölmeli, öldürülmeli görüşünün erkek için geçerli olmadığını belirtir. *"Aynı cinayetle itham edilecek erkeklere edilecek mücazat nedir? Hiç… Çünkü bir*

adam sevdiği bir ikinci, bir üçüncü kadını nikâh ederek bütün dedikodulara set çekebilir." (s.41) Bunu evlilik hayatında kadına yapılmış bir haksızlık olarak görür.

Seza Hanım, evliliğe maddiyat noktasında bakılmasının da yanlışlığına da dikkat çeker. Geleneksel süreçte bu tarz hikâyelerin sürekli anlatılmasına rağmen, kendi çocuklarımızın evlilik sürecinde aynı hataya düştüğümüzü söyler. Paranın birçok sorunu çözdüğünü ancak kadınlarda paradan önce kalbi duyguların etkin olduğunu belirtir. Zengin erkeklerinde maddiyatlarından hareketle şehrin en güzel kızlarına talip olmalarının yanlışlığını vurgular. Aynı bakış açısına sahip olmayan insanların para destekli bir arada kalmalarının mümkün olmadığını, bu sürecin sıkıntılar doğuracağını söyler. Seza Hanım'ın bu görüşlerine uygun evliliği Ayn-ı-nur Hanım'da görürüz. Nezihi ile Ayn-ı-nur Hanım arasındaki evlilik sürecini ve süreçte oluşan sıkıntıları Seza Hanım şu şekilde dile getirir:

> *"Bizim eski usul izdivacımızda kızın reyi sorulmaz; peder, valde bir zevç intihap ederler; kerimelerine seni filân zata veriyoruz, derler; iş olur biter; ananın babanın bir damat intihabı hususunda kendi görüşlerinden birçok düşünceleri, hesapları olur da acaba zavallı kızın hiçbir diyeceği olmaz mı? Damat intihabı meselesindeki hesaplara kızın kalbî meyelânını biraz olsun istimzâç ciheti de katılsa ne olur? Zavallı Ayn-ı-Nur için bir melâhati müstesnadır, hattâ İstanbul'un en güzel kadınıdır diyebilirim, biçareyi tutmuşlar, Nezihii Bey gibi bir hamhalata vermişler. Kızın bu müşa'şa güzelliğine karşı Nezihii Beyin nesi var? Birkaç çiftliği… Bu güzellik o çiftliklere feda edilmiş; bilirsin ki Any-ı-Nurun pederi vefat etmiştir; valdesi kızını yalnız servet nokta-i nazarından bir kocaya vermekten başka bir şey düşünmemiş; bu izdivaç olmuş; zevcine karşı kadına zerre kadar bir muhabbet uyanmamış; erkekte bilâkis pâyansız bir aşk parlamış; bu nisbetsizlikten zevce için pek elîm bir rahatsızlık başgöstermiş; biçare kıvrım kıvrım kıvranarak hayattan bizar kalmış…"* (s.102)

Bu sıkıntılı evlilik sürecinde eşinden beklediği sevgi ve şefkati görmeyen Ayn-ı-Nur, birini sever ve eşini aldatır. Bu aşk ile eş arasında kalan Ayn-ı-nur, sevgisinden vazgeçemez ve kocasından da boşanamaz. Bu süreç neticesinde intihar eder.

*"Son Arzu"*da, Nuriyezdan ile Sabih arasındaki aşk sürecinin evlilikle neticelenmesine Sabih'in annesi Ziba Hanım karşı çıkar. Bu karşı çıkışta Ziba Hanım'ın

geleneksel süreçten gelen görücü usulü evliliğe sıcak bakmasından kaynaklanmaktadır. Nuriyezdan bütün cesaretini toplayarak Ziba Hanım'ı bu evliliğe ikna etmek için konuşmaya gider. Nuriyezdan'ın bu hareketini Ziba Hanım hoş karşılamaz. Bu ziyaret esnasında Ziba Hanım'ın evlilik üzerine görüşlerini görürüz. *"Kızı keyfine bırakırsanız tanburacıya varır, derler ki atalarımız bunu boş yere söylememişlerdir. Kızım sizi büyüten velilerinizin sizin üstünüzde hakları vardır. Sizi verecekleri erkeği onlar daha isabetle intihap ederler. Bu ciheti onlara bırakınız. Aşkla, alâka, ile koca intihap olunmaz. Bu hisler talaş gibi parlar, söner… Böyle mühim hususları, yaşlı, görgülü adamlar tayin ederler. Küçükler de onların sözleri, emirleri önünde itaatle boyunlarını eğerler. Çünkü onlar, sizi bahtiyar edecek erkeği sizden daha iyi bilirler. Anladınız mı hanım kızım?...* (s.165)

Nuriyezdan ise geleneksel evliliğe zorlamanın mantıklı olmadığını, bu düşüncenin acı ve gözyaşından başka bir şey getirmediğini belirtir. *"Analar, babalar evlâtlarına her şeyi emredebilirler. Fakat falanı sev, falanı sevme, diyemezler. Çünkü deseler de hükmü olmaz. Gönül hisse tabidir. Emre muti olamaz. İtaate cebredilse de sonu felâkettir, gözyaşıdır. Bu dünyadaki felâketlerden çoğunun esbabı malûmdur. Bilmem neden, insanlar görenek, itiyat saikalarile kendi felâketlerini kendileri hazırlarlar."* (s.166) Bu düşüncelerle sevenlerin arasına girilmemesi gerektiğini, aşk evliliğinin görücü usulü evlilikten iyi olduğunu belirtir. Ziba Hanım'ın oğluyla evlenmesine izin vermesini ister.

*"Şıpsevdi"*de, Meftun zengin olduğu için Kasım Efendi'nin kızına talip olur. Evlilik öncesi Meftun konuşmaları, fikirleri ve bakış açısıyla geleneksel yaşama yönelmiş bir genç gibi davranır. *"Size karşı duyduğum özel saygı paranız için değildir. Zenginlik çıfıtta da var. Ben er oğlu er, Türkoğlu Türk bir aileye damat olmak istedim. Avrupa'ya okumaya giden benzerlerim kollarına birer Frenk kızı takıp getiriyorlar. Sonra ne gürültüler kopuyor. Ben bunu istemedim. Kayınpederim sizin gibi abanî sarıklı, karım Ayşe, Fatma adlı olsun istedim."* (s.288) Meftun'un bu fikirleri evlilik sonrası yerini batılılaşmayla görülen hayat tarzına bırakır. Meftun'un düzenlemiş olduğu davetler ve bu davetlerde görülen şahıslar bu tarz yaşama örnektir. Bu insanların evlilik konusunda farklı arayışlara yöneldikleri görülür. Özellikle yabancılarla yapılan evliliklere dikkat çekilir. Edibe ile Azize Hanım arasında geçen konuşmada bu evlilikler ele alınır. Eve gelenlerden birinin Şehim Bey olduğu belirtilir. Bu şahsın eşinin Frenk

olduğu ve sokaklarda kol kola gezdikleri belirtilir. Bu ve buna benzer davranışları Azize Hanım şu şekilde değerlendirir:

> *"— Kıyamet alâmetleri. Şimdi bizim şık beylere kokona karısı almak da moda oldu. Ermeni olsun, Rum olsun, çıfıt olsun, Frenk olsun. Tek Türk olmasın da ne olursa olsun. Beğendikleri karılar bari aldıkları cinsin hanımından, kadınından seçilmiş olsa, insanın o kadar esması yanmaz. Öyle yerlerden çekip alıyorlar ki, söylemeye insanın yüzü kızarıyor."* (s.304)

Meftun, Avrupa'da kaldığı dönemde hiçbir eğitim görmeden sadece gördükleriyle bilgilenmeye çalışan bir kişiliğe sahiptir. Her konuda mutlaka söyleyecek birkaç sözü bulunur. Ev halkını her konuda bilgilendirdiği gibi evlilik ve evlilikte eşler arası ilişkiler konusunda da bilgilendirir.

> *"Bir erkeği büyülemek çoğu zaman kolaydır. Ama bu büyüleyen adamı her zaman el altında bulundurmak çok zordur. Elde edilen bir gönlü hep boyun eğer halde tutabilmek, onu ele geçirmekteki anlayıştan daha önemli bir ustalığa ve bilgiye bağlıdır. İşte Hanımlar, dikkatinizi üzerine çekmek istediğim ince nokta burasıdır. Kadınlar bu güç ödevlerini yapmak için ellerindeki bütün büyüleme vasıtalarını ve aldatıcı silâhlarını kullanmaya muhtaçtırlar. Güzellik, nezaket, zariflik, çekicilik bu büyüleme silâhlarının başlıcalarıdır. Yufka yürekler, sanatçı bakışlar için kadınların çekiciliğinde anlatılamaz öyle yaratılış harikaları, etkisinden kaçılması olanaksız öyle bir büyüleyici kuvvet vardır ki bir kadın şıklıktan, hoppalıktan, halindeki güzellikten, o yaltaklanmalarından, bütün kadınlık çabalarından meydana getirebilir. Hanımlar, işte bu önemli nokta üzerine dikkatinizi çekerim. Kocanız sizden bıktıysa, onun zevk ve iştah dolu gözleri ev dışında dolaşmaya başladıysa, bu kabahatten yalnız erkek değil, siz de sorumlusunuz. Demek ki siz, ilk koca sevgisini iyi sürdürecek ustalığı gösterememişsiniz."* (s.415)

*"Toraman"*da, Şuayb Efendi iki evlilik yapar. Oğluna nasihat veren Şuayb Efendi birinci evliliği cehennem olarak nitelendirir. İkinci evliliğinde de kendine göre çok genç olan Binnaz'la evlenir. Evlilikte de aradığını bulamaz. Bu nedenle oğluna evlilik konusunda nasihat verir. Nasihatler Şuayb Efendi'nin evliliğe bakışını verir.

"— Aziz benden sana baba nasihati… sakın evlenme… bir evlenmek cehenneme girmek, iki evlenmek esfeli safiline inmek… üçüncüsü dördüncüsü için artık bir tabir bulamıyorum." (s.116)

Aziz, babasının verdiği nasihatlerden hareketle babasının yaptığı evlilikler üzerine görüşünü belirtir. Eleştirel tarzda yapılan bu değerlendirme Aziz'in evliliğe bakışını verir. Aziz'in bu bakışı eserde şu şekilde verilir:

"Genç, güzel bir kadının hayatının bahariyle kendi ömrünüzün hazanını karıştırmak istediniz; ve bundan saadet beklediniz; hesabınız doğru çıkmadı. Düne kadar ağzının hep o kadının senasıyla açılıyor, mütemadiyen mesudiyetinizden bahsediyordunuz; şimdi bu seri tahavvül neden? Valdemden şikâyetinize karşı herkes size hak veriyordu; fakat kendi isteğinizle girdiğiniz bu yeni belâ için kimse size acımaz sanırım… bilmem ki yanlış mı düşünüyorum?" (s.116)

*"Genç Kız Kalbi"*nde, evlilik öncesi gerekli araştırmanın yapılmamasından şikâyetçi olan Pervin, yapılan araştırmalarında sadece mevki ve servet noktasında olduğunu belirtir. Bu incelemenin eksik ve yanlış olduğunu vurgulayarak evlilik üzerine görüşlerini belirginleştirir. *"İzdivaç yapılırken tahkik edilen şey yalnız mevki, yalnız servet ve yalnız namus meselesidir; ahlâk ve tavır, temayülat ve efkâr bizim için o kadar ehemmiyetsiz bir şeydir ki bahse bile layık görülmez... Düşünmezler ki hayat yalnız bunlardan mürekkep ve yalnız bunlardan ibarettir."* (s.23)

Pervin, evlilik hayatını severek ve tanıyarak yaşama hayalleri kurar. Kurduğu bu hayallerin maddi unsurlara yenilgisini yaşar. Behiç evlilikte en önemli unsurun para olduğunu; güzelliğin ve terbiyenin önemli olmadığını savunur. Behiç'in son gümlerde artan gelişleri nedeniyle Pervin'le evlenme düşüncesi olup olmadığı sorulur. *"Behiç babamın mevkisi ve serveti hakkında kendisinden malumat istemiş ve benim istediği kadar zengin bir kız olmadığımı öğrenince, "Zengin olsaydı belki alırdım, kız fena değil, hoşuma gidiyor. Fakat yaşamak için insana hayat lazımdır, hayal değil…" sözlerini söylemiş."* (s.84)

Behiç'in bu düşüncesi evlilikte aranan değerlerin değiştiğini gösterir. Behiç'in düşüncesini Pervin şu şekilde belirginleştirir:

"İstanbul'un en maddi, en galiz adamları için nasılsa en mümtaz, en ulvi şairleri için de hayatta lâzım olan şey yalnız servet, yalnız para öyle mi? Demek ki bütün bu beylerin nazarında paranın karşısında rikkat ve ulviyetin, asalet ve nezahetin hiç, hiç ehemmiyeti yok! Hayat yalnız, yalnız para… Öyle mi? Ama siz, buna mukabil bugün pek nadir rast gelinen bakir bir ruhla masum bir vücuda ve münevver bir dimağa malik imişsiniz. Değil mi ki zengin değilsiniz, kabule şayan olmazsınız… Öbür tarafta namus ve ismetlerini daha küçücük iken sarf eden adi, murdar kızlar, servetleri uğruna makbul ve yüksek zevceler oluyorlar. Çünkü bu beylere para, yalnız para; güzellik, namus ve terbiye yerine yalnız, yalnız para lazım. Babalarının bin köpeklikle kazandıkları paraları için ne hayvan, ne cahil, ne terbiyesiz kızlar kıymetli zevceler oluyorlar da, kocaları kayınpederlerinin bu murdar servetleri için karılarının türlü rezaletine tahammül ediyorlar…" (s.85)

*"Sözde Kızlar"*da, Siyret ile Güzide arasında yaşanan aşkta evlilik öncesi cinsellik yaşanır. Bu ilişkiden haberdar olan Naciye Hanım bu ilişkiyi bir karara bağlamak ister. Siyret *"para mı izdivaç mı?"* (s.104) istediklerini sorar. Naciye Hanım, izdivaç olmasını ister. Siyret kabul eder. *"Hiçbir kayda, şarta tâbi olmadan kızınızı alacağım. Nişan, nikâh, düşün günlerini siz tâyin ediniz."* (s.104)

Siyret evlilikte tereddüt etmez çünkü *"Güzide'yi boşamak için iki yüz lira kâfi. Bizde talak kanunu olduktan sonra, izdivaçtan hangi erkek korkar?"* (s.104) düşüncesi hâkimdir. Evlilikte kanunlar olmadığı için evlilikler dini kurallara göre yapılmaktadır. Dini kuralların uygulanışında, geleneksel yaşamda kadını ikinci plana iten erkek eğemenliği boşanma hakkını ele alır. Bu rahatlıkla batılılaşma sürecinde görülen serbest hayat birçok kişiyi etkiler. Serbest yaşama yönelen şahıslar için boşanma sıradan ve kolay bir olay haline gelir.

Behiç, yaşadığı kötü hayata Mebrure'yi de çekmek ister. Bu amacına ulaşmak için Mebrure'nin istediği gibi davranmaya başlar. Behiç'in değişen kişiliği Mebrure'yi şaşırtır ve Behiç'e karşı davranışları değişir. "Erkekler her an "içlerine kapanıp" bir an sonra tekrar eski durumlarına dönebilirler. Kadınlar birine karşı açık davranmaya başladıktan sonra geri çekilmeleri uzun zaman aldığı için, bu davranışı bir türlü çözümleyemezler." (Gray, 1998: 37) Mebrure'nin düşüncelerinde çelişki yaratan bu süreçte; Behiç'in yaşamı ve evlilik üzerine görüşlerini görürüz. Behiç tek emelinin bir

aile kurmak olduğunu belirtir. *"Her erkek gibi bizim için de gaye, bir aile tesis etmektir. Düğüne kadar yaşamaktan doymak, yorulmak isteriz, tek ailemize daha fedakâr ve sadık olalım. Zira pek iyi takdir edersiniz ki mes'ut bir aile kurmak güç bir şeydir. Hattâ zevçle zevcenin hüsnüniyeti de kâfi değildir. İnsan bir takım fevkalâde şeylerin… nasıl diyeyim… bazı tabiî kanunların elinde esirdir. Meselâ, meselâ… Bilirsiniz ki… erkekler, kadınlardan fazla maymun iştahlıdırlar, eğer kadın âlemlerinden fazla yorulmamış iseler, evlendikten sonra da gözleri dışarıda kalır, Zevcelerine ihanet etmeye daha müsait olurlar. Halbuki, kadından yorulmuş bir erkek, yalnız zevcesine merbut kalır, yalnız onu sever, onu düşünür."* (s.107)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, Şadiye Hanım ile Recai Bey arasında yaşanan aşkın neden evlilik sürecine taşınmadığını merek edip soranlara; verilen cevap Şadiye Hanım'ın evliliğe bakışını verir.

> *"— Evlenmek mi, diyordu, ikimiz de onu düşünecek kadar geri fikirli değiliz. Biz böyle hislerin üzerindeyiz, hayat başka türlü görürüz."* (s.81)

*"Çalıkuşu"*nda, Feride yatılı kaldığı okul yıllarındaki on dört on beş yaşlarında yaptığı bir kıyaslama, toplumdaki evlilik yaşı hakkında bilgi verir. *"Yaş on beşe gidiyordu. Aşağı yukarı annelerimizin gelin odlukları, büyükannelerimizin "Aman evde kalıyoruz," diye telaşla Eyüp'teki Niyet Kuyusu'na koştukları yaş…"* (s.32)

Feride, Anadolu'da öğretmenlik yaparken bir öğrencinin görücü usulü ile evlendirildiği verilir. Bu süreç evliliğe bakış açısı ön plana çıkar. Ebe Hanım ile Feride arasında geçen konuşmada Ebe Hanım bir kızın gelin edildiğini ve bu kızın sınıftaki öğrencilerden biri olduğunu söyler. Feride bunun mümkün olmadığını, sınıfı içerisinde gelinlik çağa gelmiş kızın bulunmadığını, en büyük kızın on iki yaşında olduğunu belirtir. Feride'nin bu sözlerine Ebe Hanım'ın verdiği cevap toplumun evliliğe bakışını belirginleştirir.

> *"— İlahi kızım, on iki yaş küçük mü? Ben, köşeye oturduğum zaman on beş yaşındaydım da, bana evde kalmış kız dedilerdi. Şimdi, eski âdetler kalktı ama, bu öksüzün kimseciği yok, sokakta kaldı. Burada bir çoban Mehmet var, ona veriyoruz. Hiç değilse bir dilim ekmek yedirir."* (s.199)

*"Hiçbiri"*nde, Şefika ile Ali'nin evliliğinden hareketle, şahısların evlilik üzerine görüşleri verilir. Bu evlilikte Şefika'nın güzelliğinden başka her şeyinde kusur bulunur.

Ali bir eş olarak Şefika'yı anlamaktan uzaktır. *"Şefika onun nazarından hafif, bütün düşünceleri elbise dolaplarının haricine çıkmayan, basit bir kadındı. Onun sevdiği kadınlar, hissi olmadığı için, zihni veya elleriyle yaşayan kadınlardı. Onun için bir kadın ilkin kocasının evdeki istirahatını temin etmeli, sonra da yine zihnî işlerinde ona yardım etmeliydi. Fakat zavallı Şefika, sade kalbi ve ruhuyla yaşadığı, bütün hakiki kadınlar gibi fikrî hayatını herkesten sakladığı ve dünya, hilkat, fen, felsefe hakkında okuduğu, bildiği ve muhakemesi hakkında kimseye bir şey söylemediği için, ailenin nazarında boş, zavallı bir mahlûkçuktu."* (s.18)

Ali ile Şefika'nın evliliğinde, Ali'nin sürekli nasihatler verdiği görülür. Aile hayatının nasıl olması gerektiğinden bahseder. Konu aile hayatına gelince, Şefika'nın kusurlarını saymaya başlar. "*Ona ilk önce, zevcin vazifelerinden, zevceye karşı ifasına mecbur olduğu muameleden kısa bir mukaddime yaptıktan sonra; bir zevcenin, bir ev kadının ne gibi evsafı haiz olması lazım geldiğini uzun uzun anlatmaya başlardı."* (s.21)

Şefika kocasını olduğu gibi kabul ederken aynı davranışı Ali göstermez. Ali sürekli kadının değişim göstermesi gerektiğini, sürekli başka kadın olması gerektiğini vurgular, fakat Şefika'yla hiç ilgilenmez, anlamaya çalışmaz. *"Hayatın her gürültüsüne, her zahmetine karşı beraber mücadele edecek bir dosta değil; ona hayatın çirkinliklerini göstermekten çekinecek muhabbetli ve müşfik bir hamiye ihtiyacı vardı. O, hayatında kimseye refika olmayacağını, sadece şımarık bir çocuk kalacağını ve ancak böyle çocuk kalırsa, mesut olacağını biliyordu. Halbuki, Ali, Şefika'yı anlamaktan o kadar uzaktı ki…"* (s.34)

Cavide ile Neriman arasında geçen konuşmada, Cavide'nin evlilik üzerine görüşlerini görürüz. Cavide evliliğin kendisine göre olmadığını belirtir. *"İzdivaç senin gibi, hayatının uzun saatlerini kiler ve iş sepetinin başında geçiren ve arada reçel kaynatmak, pasta yapmak üzere mutfağa inen hanım kızlar için pek iyidir…"* (s.61) Böyle bir yaşamın kendisine uygun olmadığını vurgular. *"Dünyanın en şık, moda defilesinden daha şık, daha zarif düşüncelerle süslü olan bu başı, sebzevatçı küfesine çevirdikten sonra, bütün saadetim olan elbiselerimi, mutfak kokulu düşüncelerle dolu olan bu başla değiştirmek, pek büyük bir cinayet değil de nedir?"* (s.61)

*"Kiralık Konak"*ta, Seniha gelen görücülerin kapıdan çevrir ve karşılarına çıkmaz. Bu olaylardan hareketle evlilik öncesi süreci ve yeni tarz evlilikleri Naim Efendi'nin değerlendirdiği görülür. Geleneksel süreçte görülen görücü usulü evliliğe

Seniha ve babası karşı çıkar. Naim Efendi bu karşı çıkış ile yeni tarz evlenmeleri birleştirerek, yeni tarz evlilikler ve bu evliliklerin öncesi hakkında şunları düşünür:

> *"Kızla erkek, birbirlerini bulup tanışacaklar, görüşecekler, sevişecekler, aralarında evlenmeye karar verecekler. Neden sonra bu karar, ana babaya tebliğ olunacak ve nikâh akdedilecek! Kim bilir, kimi intihap eder!" (seçer) diyordu. Hususiyle, bütün o tanışıp sevişmelerinden sonraki nikâh, ona, gayri tabiî ve fuzulî bir merasim gibi geliyordu. Şüphesiz her şey bu nikâhtan evvel, kimsenin haberi yokken, kendiliğinden olup bitiveriyor ve bu hal, izdivaçtaki meşruiyeti, ahlâkiyeti ta esasından mahvediyordu. Oğlan ve kız, karı koca olmazdan evvel, ana ve babadan gizli aşık ve mâşuka, yani "zâni" ve "zâniye" (zina eden erkek ve kadın) oluyorlardı."* (s.42)

Naim Efendi, bu düşüncelerle yeni tarz evlenmelerin kötü olduğu gibi çirkin ve tatsız bulur. Düğünden önce birbirlerini her yönüyle tanıyan kız ve erkek için düğün gecesinin hiçbir önemi kalmadığını, heyecanını ve cazibesini yitirmiş sıradan bir gece olduğunu belirtir.

2.2.3.2.2.Görücü Usulü Evlilik

Osmanlının batılılaşma sürecinde birçok alanda görülen değişim, evlilik hususunda da görülür. Geleneksel yapıda yer alan görücü usulü, batılılaşma süreciyle değişime uğrar. Kız çocuklarının evlilikle ilgili fikirleri ve evlilikte değişim süreci yavaş yavaş belirginleşir. Bu değişim zamana yayıldığı için geleneksel yapıda görülen görücü usulü evlilik varlığını devam ettirir. Bu evlilik dönemin romanlarınada yansır.

*"Küçük Paşa"*da, Naima Hanım görücü usulü evlilik yapar. Önceki evliliğinin bitişiyle "iddet" sürenin beklendiği görülür. İddet süresi kadını ikinci evlilik yapması için geçmesi gereken süredir.

> *"Bitmek tükenmek bilmeyen iddet müddetinin son gününü takip eden Cuma gecesi hatıraları uzun bir ömre sürur sermayesi olabilecek kadar hoş lezzetlerle dolu bir zifaf gecesi oldu."* (s.177)

*"Yaban Gülü"*nde, Rahmi Bey yaşı ilerlemiş olmasına rağmen, görücü usulü ile genç biriyle evlenir. Rahmi Bey'in evliliği Leyla'nın hayatında ve alıştığı düzende, değişimlerin yaşanmasına sebep olur. Rahmi Bey, Leyla'yı evlatlık almış fakat kendi öz

kızı gibi mükemmel yetiştirmiştir. Görücü usulü yapılan bu evlilik Leyla'nın yaşamını etkiler.

Bu tarz bir evliliği yapan diğer kişi Leyla olur. Leyla'nın, Feridun'la yaşadığı aşk, evlilikle neticelenmez. Süreyya Hanım'ın yaban gülü olarak gördüğü Leyla, Feridun'un tam anlamıyla ümitlerini kesmek ister. Kendi duygularına da hâkim olamayan Leyla, Süreyya Hanım'a verdiği sözü tutmak için görücü usulü bir evlilik yapar. Karşı konakta kalan Mısır'ın en zengin fakat iki ayaktan sakat olan gencin evlenme teklifini kabul eder. "Hayata 'evet' demek olduğu gibi hayatı savunmak, acıya da 'evet' demek, acıyı istemek, acıyı savunmaktır. Hayatın savunucusu acının da savunucusu oluyor; hayatın övgüsü acının da övgüsü oluyor. Bu 'evet' içinde çok 'hayır' taşıyan bir 'evet'tir; aynı şeye hem evet, hem de hayır deniliyor ama sonunda ağır basan 'evet'tir, trajik 'evet'tir." (Kuçuradi, 1999: 75) Bu karara herkes çok şaşırır, bir anlam veremez. Leyla'nın güzelliği ile sakat bir kocayı kimse zihninde dahi bir araya getiremez. Leyla ise bu olaya tamamen farklı bir bakış açısıyla bakar. Çocuğun iki bacaktan sakat oluşunu hatırlatanlara şu cevabı verir: *"Ben de onu öyle olduğu için istiyorum ya. Yoksa kocaya varmak aklıma bile gelmez. Ben oraya bir hasta bakıcı gibi gitmek, hayatımı ona vakfedip yaşamak emelile kendimi teselli ediyorum. Onların servetleri, unvanları bana lazım değil… Mademki iki üç defadır haber gönderip beni istiyorlar. Ben de muvafakat cevabı veriyorum."* (s.52) İki konak arasında dadılar ve daha sonra konakların hanımları gidiş gelişler neticesinde karar verilir. Rahmi Bey'in ikna edilmesiyle bu evlilik gerçekleşir.

*"Ateşten Gömlek"*te, İhsan görücü usulü evlendirilmek istenir. Annesi tarafından bulunan gelin adayları İhsan'a beğendirilmeye çalışılır. Bunlardan biri Ayşe adında İzmirli bir kızdır. Bu görücü usulü evlilik düşüncesi nedeniyle, İhsan Avrupa'ya kaçar. *"Çantamı topladım, Avrupa ya kaçtım. Bereket versin Meşrutiyet olmuştu da bu firar kolay oldu. Altı ay sonra babamın akrabalarından Mukbil Bey isminde bir adamla evlendiğini ve İzmir'e döndüğünü haber aldım ve ancak o zaman döndüm. Annem bu kaçırdığım servet için beni çok aptal buldu. Fakat o da vilayet alaturkalığından çok müteneffir olduğu için çabuk unuttu. Beni manşonlu, yüksek ökçeli, Şişli küçük hanımlarıyla evlendirmeye uğraştı."* (s.4)

*"Handan"*da, Refik Cemal Server'e yazdığı mektupta evlendiğini belirtir. *"Evleniyorum Server, hem de kiminle olduğunu bilsen. Cemal Bey'in alafranga kızlarından biriyle!"* (s.7) Evleneceği şahıs ve ailesi hakkında uzun bilgiler verdikten

sonra halasının görücü gittiğini belirtir. *"Görücü giden halam bile muteriz(itirazcı) değil; hatta benim alafrangalığın iftarını(aşırılığını) sevmediğimi onlara anlatmış ve bunda Cemal Bey'in haremi Sâbire Hanım'ı kendine hemfikir bulmuştur."* (s.8) Görüşmeler yapıldıktan sonra nikâh kıyıldığını ve nikâh sürecinden sonra kızı görmeye gittiğini belirtir. Gördüğü sarışın ve pembe yanaklı bu bayanla birdenbire bu kadar mahrem ve mukaddes bir sürecin garip ancak çok güzel olduğunu belirtir.

*"Acı Gülüş"*te, Ragıbe iyi eğitim almış ve aldığı bu eğitimle fikirleri değişmiş biridir. Ragıbe'nin değişen fikirlerinden biride görücü usulü evlilik üzerinedir. Evliliğin görücü usulü ile yapılmasına karşı olduğunu ve bu geleneğin insanı aşağılık bir konuma soktuğunu belirtir.

> *"— Maman, je ne suis pas une béte á vendre (Anne, ben satılık hayvan değilim) şikâyetiyle memleketin bu âdetine karşı nefretini göstermiş, zavallı annesi bu Frenkçeden bir şey anlayamamıştı. Sonra uzun süren çekişmelerinde, bilmem hangi nezaret kâtiplerinden oğlu filân bey için çarşafını örtüp ayakkabılarını giyerek kız aramak saflığı ile bilmediği evlerin kapılarını çalan beyinsiz kadınların beğenmeleri için karşılarına çıkacak kadar kendini aşağılık görmediğini inatçı bir dil ile anlatmıştı."* (s.111)

*"Cadı"*da, Fikriye ikinci evlilik sürecini yaşar. Görücü usulü gerçekleşen bu evlilikte aracı kadınların rolünü görmekteyiz. Haber getirip–götüren bu kadınların görücü usulü evliliklerde önemli rol üstlendikleri görülür.

> *"—… Bakanlığında… kalemimin müdürü Naşit Nefi Efendi… Hem şöyle böyle değil… Kelli felli, şanlı şöhretli, bütün yanlarıyla, her yönüyle bir efendi. Yalan kabul etmem. Aylığı dört binden, yaşı da kırktan artık… Evcimen, ağırbaşlı, tam karı değeri bilecek çağda bir adam… Dosta kısmet olacak bir parça… Artık buna hiç lâm, cim etmez. Söz getirdim. Söz verin götüreyim. İş bitsin vesselâm."* (s.13)

*"Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme"*de, İrfan'ın verdiği konferansta bayanlar arasında geçen konuşmada görücü usulü evlilik hakkında konuşulur. Şahısların isimleri "N" ve "Z" şeklinde verilir. Tayyar adlı şahsın okul döneminden beri "Z" kısaltmasıyla verilen bayanla mektuplaştığı görülür. "N", Tayyar'ın aile içerisinde verilen kararla teyzesinin kızına verileceği belirtilir. "Z", bu konuda düşüncelerini belirtirken, görücü usulü evliliğe karşı olduğunu görürüz.

Z. –Çok uğraşıyorlar ama almaz ki. Biz birbirimize söz verdik.

N. –Ananız babanız sizi birbirine vermedikten sonra sizin söyleşmeniz kaç para eder?

Z. –Niçin para etmesin? Kocaya annem varacak değil ya?" (s.47)

*"Sevda Peşinde"*de, Ayn-ı-nur Hanım'ın Seza'ya yazdığı mektuplarda görücü usulü evlilik ve öncesindeki süreçle ilgili bilgiler yer alır. Geleneksel yapıda büyüklerin karar verdiği ve evlenecek olan gençlerin birbirini görmediği, evlilik öncesi sürecin az çok değiştiği görülür. Bu değişim sürecinde damat adayının fotoğrafı doğrudan olmasa da kıza gösterilir. *"Bazen söz kesilecek gibi oluyor, evlenecek zatın fotoğrafisi gönderiliyordu. Valdem bunu doğrudan doğruya istimzacen bana vermeyerek yalnız âdet yerini bulmuş olmak için benim gözümün isabet edeceği bir mahale bırakıyor; ben de münasip bir zamanda alıp bakıyordum."* (s.121) Görücü gelenlerden biride Nezihi'dir. Ayn-ı-nur Hanım bu evliliği istememesine rağmen evlendirilir. *"Döktüğüm gözyaşlarına merhamet etmeden beni tellediler, pulladılar; bir akşam bu (Herkül) ün kolları arasına attılar."* (s.122)

Ayn-ı-nur Hanım, fikri sorulmadan yapılan bu evliliğin bir ticaret olduğunu belirtir. *"Valdem beni bu adama satmıştı. Ben daima valdemi bir esirci kadın, zevcimi bir esir müşterisi ve kendimi esir görüyordum… Bütün felâketlerimin başı işte bu alım satım olmuştu."* (s.167)

*"Son Arzu"*da, sokak gezintilerinde görülen aşk başlangıcına Hoşkadem tepki gösterir. Bu tarz ilişkilerin yanlış olduğunu vurgular. Bu aşk sürecini yaşamak istiyorlarsa ailelerini görücü göndermelerini ister. *"Beyefendiler, ben boynuz takamam. Bunlar üç tane ırz ehli kız oğlan kızdır. Üçü de satılıktır. Eğer beyendinizsa evimizi sağlık vereyim. Analarınızı gorucu gonderiniz… Allahın emriyle alınız. Ortadaki Nuriyezdan Hanım… Benim efendim Hacı Feyzullah efendinin torunu. Baş taraftaki Zişan hanım, karşıki komşumuz Salim efendinin kızı… Öbür yandaki Vicdan hanım, o da bitişik komşumuz Muslihittin efendinin kızı… Evlerimiz de Vefa tarafındadır."* (s.23)

Nuriyezdan, Zişan ve Vicdan yaşadıkları aşkta sevdikleriyle mektuplaşırlar. Bu üç arkadaş bazen bir araya gelerek mektuplarını birbirlerine okur. Zişan'a gelen mektupta görücü usulü evlilik ve bu evliliğin doğurduğu sonuçlar üzerine görüşler yer alır. Diğer ülkelerde evliliklerin yaşanan aşklarla şekillendiğini, bizde ise durumun

farklı olduğu belirtilir. Bizde evlenilecek bayanı, erkeğin annesinin görmesi yeterli görülür. *"Annemin benim için beğendiğini almaya mecburum. Affedersiniz annemin (estetik)i yani güzellik tanımaktaki zevki benimkine uyar mı? Uymak şöyle dursun, onun hoşlandığı şeylerden ben kaçarım. Benim beğendiklerimden o nefret eder… Aramızda hissî terbiyece bu derece bir tezat hükümfermadır."* (s.75) Kendi anne ve babasının bu şekilde evlendiğini belirtir. Babasının sürekli annesine ben seni görmüş olsaydım almazdım; annesinin ben bilseydim sana varmazdım, şeklinde sürekli şikayet ettiklerini söyler. Evliliklerinin üzerinden yirmi beş yıl geçmesine rağmen bu sürecin devam ettiğini, kendisini de şikâyetçi oldukları bu tarzda evlendirmek istediklerini belirtir.

Gelen mektupta görücü usulü evlilik piyangoya benzetilir. Bu piyango tarzı evlilikte mutlu ailelerinde olduğunu belirtir. Bu mutlu ailelerin sayısının mutlu olmayanlarla kıyaslandığında aradaki farkın çok olduğu vurgulanır. *"Memleketimizde birbirinden memnun karıkocalar büsbütün yok değildir. Fakat bu kapalı piyango usulündeki izdivaçta değerli bir kısmet incisinin binde kaç kişiye tesadüf edeceğini artık mülâhaza edin."* (s.75)

> *"Anne beğenir. Baba, kız babası ile pazarlığa kesişir. Mahalle bekçisi sopasile sokak kapısının önüne oturtulur. Düğün kurulur. Mutfakta kazanlar kaynar. Gelen giden kıyamet. On sekiz mahallenin kadını gelini görür. O nazlımın yüzünü hâlâ güveye göstermezler. Kızla oğlan birbirine denk bulunmazlarsa nikâhta keramet olduğunu söylerler. Uyuşup güzelce geçinmenin husuli keramete tâlik edilen izdivaçlarda bu mucizeye ermiş kaç aile gösterilebilir."* (s.75)

*"Şıpsevdi"*de Meftun, mal varlığı nedeniyle Kasım Efendi'nin kızı Edibe'ye talip olur. Meftun iyi bir aile kurmak fikriyle değil, gelecek mal varlığıyla aşk ve alafranga hayat tarzı yaşama hayaliyle evlenmek ister. *"Meftun Bey'in niyeti Edibe'yle değil, Kasım Efendi'nin seksen bin lirasıyla evlenmekti. Böyle bir paranın, dolayısıyla mirasçısı olduktan sonra mantinatoların, metreslerin kıtlığına kıran girmedi ya! Varsın Edibe Hanım evde Hoca Azize Hanım'la Battal Gazi'yi ezberlemeye çalışsın."* (s.159) Bu düşüncede olan Meftun, ailesini görücü göndererek görücü usulü bir evlilik yapar.

*"Genç Kız Kalbi"*nde, Pervin hatıra defterine görücü usulü evlilik hakkında düşüncelerini yazar. Toplumumuzda görülen evlilik sürecinin öncesini ve sonrasını değerlendirir. Bu süreçte yalanların ve hilelerin olduğundan bahseder. Evlilikten sonra

on beş günlük bir süre geçmeden, tartışmaların başladığını belirtir. Bu tartışmalara zemin hazırlayan adetlerin körü körüne uygulanmasıdır. İnsan hayatının en önemli safhası olan ve kalan ömrünü geçireceği kişiyi görmeden yapılan evliliklerin bu sonucu doğuracağını vurgular. Bir ömür geçirilecek olan insanla yapılan evlilik, başkalarının görüş ve fikirlerine göre şekillenmektedir. Kayınpederin ve gelinin ya da damat tarafının düğünden sonra evlilik yaptığı insanı tanımasının bir anlamı yoktur. Çünkü zamanın geriye döndürülmesi mümkün değildir. Evlilik öncesi sürece, insanların malı kadar bile değer verilmediğini belirtir. *"Mesela, evimizi kiraya vereceğimiz zaman meraklı olanlarımız bizzat teşebbüs eder, gider, kiracıları görür, konuşur da sonra muazzez, kıymetli evladını kocaya vereceği zaman ekseriyetle yalan olduğu belli olan, başkalarının şahadeti, başkalarının tahkikatı, başkalarının delaleti ile kani olur."* (s.22) Bu örnekle, bu tür işlerde gösterilen inceleme hassasiyetinin evlilik sürecinde gösterilmemesinin yanlışlığı belirginleştirilir.

Görücü usulü evlilik sürecini eleştiren Pervin, bu süreci yaşayanlardandır. İstanbul'da olduğu zaman İzmir'de yaşayan ailesinden bir mektup alır. Mektubun içeriği jandarma kumandanı olan ve geleceği parlak bir şahsın Pervin'i istemesidir. Anne ve babası bu kısmeti münasip görürler. Pervin anne ve babasının bu düşüncesini eleştirirken; aşk ve evlilik üzerine görüşlerini belirtir. Bu görüşler aynı zamanda görücü usulüne bakışını da verir.

> *"Ah Yarabbim, insana en yakın mevcutlar, hatta anası babası bile ne kadar uzak, ne kadar, ne kadar yabancı ki… Bunlar anlamıyorlar, bilmiyorlar, düşünmüyorlar ki ben böyle parlak denilen kısmetleri gözüm bağlı olarak kabul edip hayatımı teslim edemem. Bu bey annemin teminine nazaran "en müşkülpesent kızları bile memnun edecek kadar yakışıklı ve bahusus mevki ve istikbali gayet parlak" bir zabit imiş. Evet, düşünmüyorlar ki ben yakışıklı, parlak erkek değil yalnız beni anlayacak, hassas, ince bir kalp sahibi bir erkek istiyorum. Bilmiyorlar ki benim aradığım, istediğim servet ve güzellik değil, yalnız, yalnız ruhtur."* (s.47)

Görücü usulüne karşı olan Pervin, bu sürecin doğuracağı sıkıntıları da dile getirir. Ruhen birbirini anlamayan eşlerin sıkıntılı bir süreç yaşayacağını vurgular. Bu süreçte kadın ve erkeğin davranışlarında farklılıklar görüleceğini ve erkeğin bu konuda istediğini yapabileceğini belirtir. Erkek eşini boşayabilir ya da yeniden evlenebilir.

Kadın kendini anlamayan bir erkekle evlendiğinde, emellerine uzak bir eşle yaşamaktansa ölmeyi tercih edecek veya eşini boşayamadığına göre ihanete yönelecektir. Bu süreci yaşayan kadın, *"Ya bu zulüm ve ihanet için de sürünerek çürüyüp harap ve helak olacak yahut daha fena bir ihtimal ile fuhuşa düşüp sefil ve bednam olacak değiller mi? Peki, bunları kim düşünecek, kim koruyup himaye edecek? Bugün bir çiçek gibi hayata neşe veren bütün bu genç kızlar, bu kadar lütfe ve kayıtlanmaya layık değiller mi? Bizi en çok sevenler, en yakın olan analarımız, babalarımız bu vahşetle hükümran olan menfur âdetin dişlerinin arasına bizi terk ve teslim ederlerse bu binlerce kurbanlık kıza hariçten kim merhamet edecek?"* (s.49)

Pervin görücü usulüne karşı oluşu, Behiç'in davranışıyla değişir. Behiç, Pervin'in babasının zengin olmadığını öğrenince evlenmek istemez. Bu düşünce Pervin'in düşüncesiyle çatışır. Kendini anlamayan erkekle yaşanacak hayatta mahvolmak ve kendine iğrenerek bakılmasındansa; merhametle bakılmayı tercih eder. Bu düşünceyle görücü usulü evliliğe evet diyeceğini belirtir.

> *"İşte bunun için İzmir'e gider gitmez daha onların hiçbir sözüne meydan vermeden anama, babama "Beni istediğiniz adama veriniz" diyeceğim, hiç olmazsa bedbaht bir hayat sürsem bile namus ve ismetle yaşamış olurum. Ağlamakla, inlemekle vakit geçiririm. Fakat kendi kendime rikkat ve merhametle bakarım, nefret ve ikrahla değil.*
>
> *Hem bu alçak muhitte babasının anasının delaletiyle kendine layık olmayan ve hiçbir hâli ve tavrı ruhuna muvafık olmadığı için ölünceye kadar nefret ve ağlamalar içinde beraber ömrü geçireceği erkeğe feda ve kurban olan ilk kız ben mi olacağım?"* (s.87)

"*Aydemir"*de görücü usulüne benzeyen ve sadece tek bir romanda görülen padişahın emriyle evlilik yer alır. Hazin, Avrupa dönüşü padişahın emriyle Neyyir ile evlenir.

> *"Hazin ve Nevin Avrupa'dan "Geldiklerinin altıncı ayı Hazin, yine padişahın yeni bir iradesiyle, istemediği, sevmediği, Neyyir ile evleniyordu."* (s.23)

Gelen misafirlerden Madam D.M Neyyir ile Hazin'in evlilik macerasını dinledikten sonra bu evlilik sürecini değerlendir. Değerlendirmede geleneksel yapıda sarayın etkisini görmek mümkündür.

"—Ah ne fena! Türkler, böyle zorla evlenilir mi?

—Herkes zorla evlenmez; fakat saray adamları başka. Dünyanın bütün saraylarında olduğu gibi bizde de onların bir hâkimi var." (s.26)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, paşa buyruğuyla evlilik görülür. Kani ile Şâyan arasında yaşanan cinsel süreç evlilikle neticelenir. *"Şâyan on altısının içinde iken, benim geçtiğim o dönme dolapla, hamam aralığından selâmlığa, Kâni'nin odasına gidip gelmeye başlamış, ihtiyatsız davranmış, hem yakayı ele vermiş, hem de gebe kalmıştı. O sırada Kâni Baytar mektebinden kovulmuş, işsiz, güçsüz oturuyor, konakta boy büyütüyordu. Havadis Paşa'ya kadar dallana budaklana aksedince işi şer'î (şeriata uygun) bir surette bitirmekten başka çare kalmadı. Hemen o gün, nikâh kıyılıp sandıkları hazırladıktan sonra ikisi de konaktan çıkarıldılar; bizim eski mahalledeki eve, Medet Hanım'ın önü çardaklı o sirke, çamur kokan evine taşındılar."* (s.16)

Eserde davranışlarındaki tutarsızlıkla dikkat çeken damat İshak Bey, görücü usulü evlilik yapar. Evlilik hazırlıkları tamamen geleneksel tarzda olur. *"Konağın en acayip adamı, tahammül edilmez bir belası Damat Bey'di. Aman yarabbi, bu ne maskara, ne mecnun bir herif… Görücülük, söz kesme, nikâh, düğün hep eski usulde, ananeye muvafık (uygun) bir tarzda, yıldız barışıklığı, nikâhtan keramet beklenerek tevekkül taalâllah (Allah'ın nasibi) yapıldı."* (s.49)

*"Hiçbiri"*nde Şefika görücü usulü evlilik yapar. Yaptığı gezintilerde aşık olmuş fakat aşık olduğu adamla irtibat kuramamıştır. *"Bir sene sonra, birtakım uzak akrabaların ısrarı; çaresizlik ve şaşkınlıkla evlenmeye mecbur olmuştu."* (s.18) Kocası, Avrupa'da tahsilini tamamlamış, Ali isminde yirmi yedi yaşında bir gençle evlenir.

2.2.3.2.3.Aşk Evliliği

*"Gün Batarken"*de, Hulki aşk evliliği yapar. Yabancı bir bayanla yapılan bu evlilik, Hulki'nin aile hayatının bozulmasına neden olur. Bu evliliğin aşk boyutu tek taraflıdır. Bu aşk sadece Hulki tarafından yaşanmaktadır. İzmaru namuslu bir insan kılığına bürünerek, kendine âşık olan Hulki'ye nikâh şartında ısrar eder. İzmaru'nun tek

düşüncesi ise Hulki'nin parasıdır. Hulki bu süreç sonunda ikna olur ve nikâh kıymaya karar verir. *"Hulki sokakta, evine doğru yürürken, artık kat'i kararını veriyordu. Rum karısın nezaketi, kibarlığı, afifeliği, kendisini ikna etmişti. O taht-ı nikâhına alacaktı."* (s.61)

*"Handan"*da, Handan ile Hüsnü Paşa arasında sonu gelmeyen bir dostluğun olduğundan ve bu dostluğun evlilik ile neticelendiğinden bahsedilir. Yapılan evlilik, Handan'ın Hüsnü Paşa'yı seçmesi kadar tuhaf görülür. Neriman, Cemal Bey'den aldığı mektupta, Handan'ın evlendiğini ve bu evliliğin tuhaflıklarla dolu olduğunun belirtir. *"Düğünsüz, sessiz bir evleniş. Hatta duvak bile takmamış. Gelinlik bile giymemiş."* (s.78)

*"Acı Gülüş"*te, Ragıbe'nin şahsında eğitimle değişen kadının bakış açısını görürüz. Görücü usulü evliliğe sürekli karşı olan ve bu şekilde evlenmeyeceğini, evleneceği kişiyi tanıyarak, aşk yaşayarak aşk evliliği yapacağını belirtir. Bu bakış açısı iki kuşağın çatışmasına neden olur. Fehime Hanım, kızının bu bakış açısına aldığı eğitimin neden olduğunu düşünür.

> *"Ragıbe, kendiyle evlenmek isteyecek erkeği, kendi görerek, görüşerek, tanışarak, emellerini, ahlâkını, hissiyatını tamamıyla anlayarak, anlatarak hatta sözü de kendi keserek, evet işte ancak bu şartlar içinde evlenebileceğini anlatmış, zavallı annesi:*
>
> *— Ah kızım, adın çıkacak, evlerde kalacaksın. Baban seni böyle yapsın diye mi yetiştirdi? Keşke mahalle mektebinden düzce bir ilmihal okuyup da çıkaydın benim için daha işe yarar bir kız olurdun, üzüntüleriyle çırpınarak kederinden bir hafta hasta yatmıştı."* (s.112)

Ragıbe'nin evlilik üzerine yeni görüşleri ve Kenan'la yaşadığı aşk, evlilikle neticelenir. Yapılan bu aşk evliliğinin ilk aylarında mükemmel bir uyum görülür. Birbirini anlayan, saygı gösteren ve hayatı aynı bakışla yaşayan bir çift olarak yaşarlar. *"Fransızca nesirler, nazımlar okuyorlar, piyanoda en seçilmiş parçaları çalıyorlar, kırlarda kol kola uzun gezintiler dolaşmalar yapıyorlar; fen, felsefe, edebiyat üzerine münakaşalar ediyorlar, şiirler yazıyorlardı."* (s.119)

*"Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme"*de, İrfan Galip ile Feriha arasında başlayan mektuplaşma evlilik ile neticelenir. Feriha, İrfan Galip'i görmesine rağmen;

İrfan Galip, Feriha'yı görmeden, mektupla evlilik teklifinde bulunur. Bu süreç evlilik ile neticelenir. *"Ne kadar istemeseniz ilk felaket olarak sizi bir erkeğe verecekler. Nasıl bir erkeğe? İhtimal ki huyunu tabiatını tanımadığınız bir erkeğe… Birkaç mektupla biz, biraz manevi ve ruhi bakımdan olsun tanıştık. Yüzümü de görmüş ve pek sevimsiz bulmamış olduğunuzu lütfen söylüyorsunuz. O halde Hanımefendi, müsaade buyurunuz. Sizi Allah'ın emri, Peygamberin sözüyle eşliğe istiyorum. Razı olursanız şartlarınızı ileri sürerek acele cevap vermenizi rica ediyorum."* (s.154)

*"Son Arzu"*da, Zişan'ın aşk yaşadığı genç anne ve babasının yaptığı görücü usulü evliliğin sakıncalarını sıralayarak; kendisinin bu tarz bir evlilik yapmayacağını aşk evliliği yapacağını belirtir.

> *"Ben hanım kızcağızların safvetlerinden istifadeye çıkmış bir gönül avcısı değilim. Ciddî bir sevdalıyım. Tab'ıma tevafuk edecek afif bir güzelin şer'î müşterisiyim… Anlıyorsunuz ya? Anamı babama rapteden kör izdivaç âdeti haricinde evlenmek istiyorum."* (s.76)

*"Son Arzu"*da, Eşref Necdet ve Vicdan arasında yaşanan aşk evlilik ile neticelenir. Bir yıl sonra önce erkeğin ihaneti ve erkekten intikam almak isteyen kadının ihaneti görülür. Bu olay aile hayatını bozarken, aşk evliliği üzerine yorumlar yapılmasına neden olur.

> *"— Senden gördüğüm nümuneye imtisal ettim, cevabını vermişti. Bu vak'a da mahallede diğer bir dedikodu mevzuu teşkil etti. Ve sonra Zişan hâdisesiyle birleşti. Mahallede kadınlığın ilmü irfanına hasım irtica erbabı hemen bu fırsattan istifadeyi ganimet bilerek mektepli kızlar aleyhinde tasni etmedikleri türrehat bırakmadılar. "O ramazan gecelerinde sokaklarda fingir fingir al name, ver buse ile husul bulan izdivaçların sonu elbette böyle olur" diyorlar ve bu sözlere bütün muhatapları baş eğerek tasdik cevabı veriyorlardı."* (s.189)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, Hidayet ile Şevkidil Hanım arasında mektuplaşmayla başlayan aşk sevgiye dönüşür. Bu sevgi evlilikle neticelenir. *"Halk Büyükdere çayırında İngilizler'in futbol oynayışını seyrederken yan yana tesadüf ettirdiği arabasından usulcacık, yalnız Hanımefendiye sezdirerek bir mektup attı. Ertesi günü önü ilikli bir haremağası cevap getirdi. İş yoluna girmiştir; kısa nikâh… Hidayet hediyelerin sağanağı altında şaşırmış kalmıştı; terziler kredi üstüne kredi açıyorlar,*

mağazalar müşteri etmek için ta evine kadar gelip yalvarıyorlardı. Elbise, çamaşır, para dolu birtakım sandıklar, sepetler, çekmeceler taşınıyordu. Nihayet ilkbaharda evlendiler." (s.97)

*"Ne Bir Ses… Ne Bir Nefes!.."*te, tek taraflı bir aşk neticesinde görülen evlilik yer alır. Osman hayatta yalnız kalan Zeliha'ya evlilik teklifi yapar. Zeliha, Osman'a göre oldukça gençtir. Zeliha, Osman'ın evlilik teklifini sevgisinden değil çaresizliğinden kabul eder. "Aradığımız sevgi değil, bize kendimizi güçlü hissettirecek bir erkek veya kadındır." (Gruen, 2004: 102) *"Çünkü Hayat çok uzun zaman geceler karanlık ve fırtınalı rüzgar, iniltili ve korkak, Zeliha kimsesiz, biçare bir çocuktu. Bu büyük ve kalabalık dünyada yabancı ve lakayıt insanlar arasında, karanlık, sessiz büyük bir evin içinde kaybolmuştu. Kimsesi yoktu… Korkuyordu, öyle korkuyordu ki…"* (s.34)

2.2.3.2.4.Serbest Evlilik ve Sonuçları

Batılılaşma süreciyle arzulanan ve yaşanmaya başlanan serbestlik evlilik *"Mariage libre"* beraberinde yeni sorunlar getirir. *"Jöntürk"* romanında Ceylan ile Nurullah'ın bu konudaki düşünceleri verilir. Ceylan serbest evliliğin olması gerektiğini savunur. Nurullah ise bu tarz yaşamın geleneksel yapıya uymadığını ve yanlış olduğunu belirtir. Avrupa'da yaygın olan bu evliliğin birçok sorunu da beraberinde getirdiğine dikkat çeker.

> *"Paris'te doğan çocukların yüz de otuzu gayri meşru yani bize göre "piç" olarak doğuyorlar. Bu çocuklar, işte bir çeşit serbest izdivaç olan âşık ve metreslerin mahsulüdürler."* (s.80)

Ceylan, Nurullah'ı ilaçla uyutup birlikte olduktan sonra hamile kalır. Serbest evlilik fikirleriyle istediği gibi davranan Ceylan, bu fikirlerin neticesinde evlilik dışı hamilelik yaşar. Bu durumun değerlendirilmesi ve bu durumdan kurtulma süreci eserde şu şekilde verilir: *"Avrupa'da böyle cinayet gibi bir birleşme mahsulü olan günahsız çocuklar hakkındaki muamele Despina'nın tavsiye ettiği muameleye pek uygundur. Özel doğumhanelere müracaat eden matmazeller; açık görüşlü, serbest kızlar olup erkeklerle evlilik dışı beraber olarak işte "serbest evlilik" dedikleri yolda davranarak ve yaşayarak ilişkilerinin meyvesini yok etmekte mecburiyet görmezler. Fakat az çok iyi ailelerden gelen kızlar için ya düşük veyahut doğumdan sonra boğmak çok kereler uygulanmış bir aile kurulu âdetidir."* (s.129)

*"Acı Gülüş"*te, Cabir ile Faika arasında serbest evlilik tarzında bir ilişki yaşandığı görülür. Cabir ile Benli Faika arasındaki bu ilişki, aile ve toplum hayatına zarar veren yaşam tarzına örnektir. Bu ikilinin yaşamı eserde şu şekilde verilir:

> *"Cabir'in de kırk beşlik bir dostu vardı: Benli Faika. On beş yıldır bir arada övür olmuşlardı. Tamamıyle karı koca gibi idiler, yalnız nikâhları yoktu. Benli Faika, gençliğinde çok canlar yakmış, hanümanlar söndürmüş, gönül yakan bir afetti. Güzelliği düşmeye başladıktan sonra bir geçim vasıtası bulmak için dört el ile Cabir'e sarılmıştı. Birbirinin kazalısı, belâlısı idiler. Eskiden çok sevişmişlerdi. Gitgide bu sevgi hemen kırılması hemen imkânsız bir alışkanlık, bir hayat alışkanlığı şeklini almıştı."* (s.152)

*"Şıpsevdi"*de Rebia, Bedri ile yaşadığı aşk sürecinde hamile kalışıyla evlilik sürecinin hızlanacağını düşünür. Bu süreç istediği gibi çıkmayınca büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Batılılaşmayla daha çok görülen, bu tür ilişkiler beraberinde birçok sorunu getirir. Bedri batılılaşma süreciyle görülen yeni hayat tarzına uygun bir düşünce yapısına sahiptir. Rebia ile ilişkisini serbest evlilik olarak değerlendirir. Bedri bu konudaki eksik bilgilerin Meftun'a danışılarak giderilebileceğini belirtir. Çünkü Meftun her konuda Batı'yı örnek alan ve bu yaşamı geleneksel sürece yansıtmaya çalışan bir kişiliğe sahiptir.

> *"Medeniyet ilerleyeli evlenmelerin de çeşidi çıktı. Her evlenme, sizin yüksek zannınız gibi imamı, muhtarı, mahalle halkını, bütün eşi dostu toplamakla ve doyurmakla olmaz. Kulunuz, âcizane, basit düşünen, basit iş gören insanlardanım. Böyle gürültülü patırtılı, karışık işlerden hoşlanmam. Aramızda yapılmasını teklif ettiğiniz evlenme geldi geçti. Tarafların kabul edişiyle, külfetsizce oldu bitti. Bu tabiî evlilikten sonra bir de davetle dernekle, düğünle yapmacığını yapmak, karnında kimden olduğu belirsiz bir çocuk, köşeye oturup gelin olmak, böyle bir hal, gerçek bir evlenmeden çok tiyatro sahnelerinde başkalarının ibretli bakışları önüne konulacak bir komedyaya benzemez mi? Hâlâ gösterdiğiniz bu bilmezlikten gelmeye şaşıyorum. Başımızdan gelip geçen tabiî evliliğe bu medeniyet çağında "mariage civil á I'improviste instantané (kendiliğinden olan medenî evlilik)" derler. Burada instantané (ansızın) deyimini kullanmak da uygun düşer. Bunun hovardaca çevrisi (şıpın işi)dir. (Şıpsevdi) de bu asıldan çıkma ise de anlamca aralarında*

fark vardır. Bu anlamda birincisi kuvvetli, ikincisi hafif sayılır. Yabancı tamlamalarla anlatmak istediğim sözlerin ne demek olduğunu Fransızca'daki derin bilgisiyle adı yayılmış olan Meftun Beyefendi ağabeyinizden sorunuz." (s.248)

*"Kiralık Konak"*ta, Seniha görücü usulü evliliği kabul etmeyen ve saçma bulan bir düşüncededir. Batılılaşmayla görülen, serbest evlilik olarak adlandırılan hayat tarzını benimser. Faik Bey ile yaşadığı aşkı sınırsız ve kuralsız yaşar. Faik Bey, kumar merakı olan ve bu yolda çok para kaybeden biridir. Çok para kaybettiği bir gün Seniha'ya yalvarır. Seniha aşkı için bu kadar yalvarmamış olan bu adama âşık olup, her şeyini verdiğine pişman olur.

"Seniha ilk defa olarak, o gün Faik Bey'in muhabbeti yoluna kendi vücudundan ve kendi namusundan yaptığı fedakârlığa acıdı. Bir yaz gecesi orada, birkaç kahkaha ile birkaç buse arasında farkına varamayarak işlediği hatanın vahametini, genişliğini, derinliğini ancak o gün anladı, ne yapmıştı? Bugün merhamete avuç açmaya gelmiş şu tıraşı uzun, yakalığı kirden dalga dalga dilenciye, bundan sekiz ay evvel ihsan ettiği şeye, demek üç buçuk muhafaza içinde biraderine uzattığı şu taşlardan daha mı az kıymetliydi? Halbuki, Faik Bey bu taşlara malik olmak için daha ziyade yalvarmış, daha ziyade ağlamıştı!… Nasıl ve hangi sihirle bu adam, ona bundan sekiz ay evvel, kendisine kurban verilmek ihtiyacı hissedilen bir ilâh gibi göründüydü; nasıl ve hangi sihirli el değmemiş, körpe etini içi hiç titremeden onun önüne atmıştı?" (s.94)

2.2.3.2.5.Boşanma ve Sebepleri

*"Hamamcı Ülfet"*te, Pakize kadınlar arası cinsel ilişki yaşayan biridir. Bu yaşama boşandıktan sonra düşer. Boşanmasına neden olan olayların başında eşinin kendi başına karar verememesidir. Her şeyde anne ve babasının söz sahibi olması; olayların her zaman farklı değerlendirilmesi, ayrılığa götüren sebepler olarak verilir. *"Piyano çalmış, pencere önünde oturmuş, eve bu ana kadar görmediği bir misafir kadın gelmiş, kahya ile yarım saat kadar dolabın önünde konuşmuş, çarşafla karşıki hanımlara gitmiş, öğleyin çıkmış, ikindi ezanıyla girmiş, alafranga giyinmiş… Kendine*

pek aldırmıyormuş. Gitme! Bey duyar demiş de yine aldırmamış, hoppa büyümüş, beyin başı ateşe yanmış, olamayacak, geçinilmeyecek imiş…" (s.47)

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde, Belkıs düşünce ve yaşam tarzıyla sürekli eleştirilir. İşlemediği suçlarla itam edilen Belkıs, boşanma sürecini yaşar. *"O artık bu evde oturamazdı. Pek uğraştığı halde ne muhiti kendine uydurabilmiş, ne de kendi muhite uyabilmişti. Daha bir sene olmadan, hiç kabahati olmadığı halde, çirkeften çirkefe yuvarlanmış, mütemadiyen başkasının günahlarını çekmişti. Bu ailenin içinde yalnız onu incitmeyen, Kadrini bilen bir Sabır Efendi'ydi."* (s.78) Tahir Bey daha sonra her şeyi Huriye'den öğrenir ve Belkıs'a mektup yazarak affını ister. Yeniden birleşme isteği, Belkıs tarafından kabul edilmez. Bu zihniyetin iyi düşünülmesi gerektiğini, eşini boşadıktan sonra tekrar alabilmek için başka bir erkeğe kendi eliyle teslim eden zihniyeti anlayamayacağını söyler. Bu ayrılığa başka bir kadın sebep olsaydı, yeniden varma mecburiyetini hissedeceğini belirtir. Fakat bu değişmeyen tutucu bir zihniyetle boşandıktan sonra, dönemeyeceğini herkesin aldığı terbiye doğrultusunda yaşamını sürdürmesinin en doğru karar olduğunu belirtir.

*"Gün Batarken"*de Hulki Bey, batılılaşma sürecinde görülen yaşama, özellikle Beyoğlu yaşamına kendini kaptırır. Hulki Bey paranın verdiği güçle hareket eder. "Özne bireyciliğin karanlık yüzünü oluşturan şeylerin, yani arzunun (tutkuyu doğuran arzu) ve özellikle paraya ve güce bağımlılığın etkisiyle değer kaybeder." (Touraine, 2002: 105) Bu yaşamda tanıştığı düşük bir kadın olan İzmaru'ya âşık olur ve bu uğurda ailesini yıkar. İzmaru'nun nikâh şartında ısrarı nedeniyle eşini boşar.

> *"— Yarın sabah, yahut akşam, ne vakit isterse buradan çıksın gitsin. Ben ona beğendiği yerde bir ev tutayım. İnşallah bir kısmeti çıkıp da münasip bir kocaya varıncaya kadar ben kendisine bakarım. Nikâhı bin kuruştur, fakat ben insafsız bir adam değilim, bugün bin kuruş para değildir. Ben ona bin lira vereyim. Ne yapayım? Kısmet bu kadarmış… Bir şey söylemiyorsun anne!"* (s.62)

*"Acı Gülüş"*te, Kenan iç güveysi olarak evlilik hayatını sürdürür. Kenan'ın Uncu Ahmet'in evinde basılması boşanma sürecinin başlamasına neden olur. Kenan'ın basılmasına kayınvalidesi Fehime Hanım şu şekilde tepki verir:

> *"— Elin donsuzunu damat diye eve al. Cebinde on paraları yok. Burnu Kaf dağında. Azametinden yanına varılmaz. Yemek beğenmez, içmek beğenmez.*

Lakırdı söylenmez. Küçük dağları ben yarattım gibi bir eda, bir çalım… Üstünü yap, başını yap… Giydir, kuşat, donat, cebine para koy… en sonunda şükrane olarak bize bu marifeti yapsın, öyle mi? Elgün kepazesi çapkın…" (s.107)

Kenan'ın bu evlilik hayatını değerlendirdikten sonra kızını aldatması nedeniyle, artık damadı olarak yüzüne bakamayacağını söyler.

"— Bundan sonra ben o maskaranın yüzüne damat diye nasıl bakarım? Koca namıyla sen o menhusu nasıl odana alırsın? Elâlem bize ne der? Rezil yalnız senin benim değil yedi ceddimizin haysiyetini bozdu. Minnet Hudaya bizim soyumuzda basılmış kimse yoktur. Artık o ailemiz arasından çıkmıştır. Bir daha bu kapıdan içeri giremez." (s.109)

Kenan'ın Uncu Ahmet'in evinde basılmasıyla bozulmaya başlayan evlilik sürecinde Ragıbe boşanmak ister. Geleneksel yapı, birçok konuda olduğu gibi boşanma konusunda da sözü erkeğe verir. Kenan bu konumu fırsat bilerek boşanmak istemez.

"—Boşanma, bir erkeğin keyfine ait bir meseledir. Niçin boşar, niçin boşamaz? Bundan dolayı kimseye hesap vermek zorunda değildir." (s.214)

*"Gulyabani"*de, evlilik hayatında ezilen kadın örneğini görürüz. Muhsine Hanım, hayatın acı yüzünü küçük yaşta anne ve babasını kaybedince tanır. Çocukluğundan itibaren komşuların yardımıyla ayakta kalan Muhsine Hanım, yine komşuların yardımıyla evlilik sürecine adım atar. Herkesin gücüne göre yardım ettiğini ve eşyalarını tamamlayarak evlendirdiklerini belirtir. Hayatın acı bir yüzünü bir de bu evlilik sürecinde yaşar. Kocasının kötü davranışları, bu evlilik sürecini çekilmez bir hale getirir. Bu sürece dayanamayan Muhsine Hanım evi terk eder ve boşanır. *"Tanrının günü haşlar, canımı yakar. Yemeğin tuzu çok olmuş der döver, mintanımı çarpık biçmişsin der döver. Kısacası, paya pay, üç sene dayağını yedim, kahrını çektim. Artık illallah, canıma tak dedi. Bir gün o evde yokken, bohçamı bağladım, kaçtım. Boşandım kurtuldum. Bana ettiği yanına kalmadı. Kendisi de meyhane peykesinde can verdi gitti."*(s.29)

"Sevda Peşinde", boşanma üzerine görüşleri Seza Hanım dile getirir. Seza, Nezihi ile Aynı-ı-nur Hanım'ın evliliklerinden hareketle görüşlerini belirtir. İstemeden ve maddi unsurlar nedeniyle yapılan bu evliliklerin sıkıntılı bir süreç yaşatacağını söyler. Bu süreçte eşini aldatan Ayn-ı-nur Hanım boşanmak ister. Fakat birçok konuda

olduğu gibi bu konuda da söz hakkı erkeğe verildiği için bir şey yapamaz. Nezihi Bey'in boşanma hususunda görüşlerini Seza Hanım belirginleştirir.

> *"Bizim için ölüm var, ayrılmak yoktur; bir hıyanetini yakalarsam seni de, onu da, kendimi de gebertir bin parça ederim" demiş… Ve bu tehdidini harfiyen icra edeceği hakkında namusu, ervah-u ecdadı, daha bilmem ne kadar mukaddesat üzerine seksen yemin etmiş; efendim talâkı niçin icat etmişler?… Bu nevi müşkülât vukuunda ayrılık ipini şıp diye kesmek için değil mi? Böyle asarım, keserim, zorbalıklarıyla bir kadının kalbini fethe imkân var mıdır?"* (s.103)

*"Son Arzu"*da, Eşref Necdet ve Vicdan arasında yaşanan aşk evlilik ile neticelenir. Bir müddet devam eden evlilik sürecinde problem görülmez. Bir yıldan sonra Eşref Necdet eşini aldatır ve bu ihanete ait bir mektubu Vicdan, Eşref'in cebinde bulur. Eşinin bu hareketinden dolayı intikam almak isteyen Vicdan da eşini aldatır. Olayların açığa çıkması boşanmaya neden olur.

*"Toraman"*da, aile içi geçimsizlik nedeniyle boşanma yaşanır. Hansa Hanım, kızı Sabriye'yi evlendirir. Maddi durumlarının kötü olması nedeniyle bu evlilik aile üzerinden bir yükün kalkması olarak görülür. Fakat eşler arasındaki geçimsizlik boşanmayla neticelenir. Hansa Hanım bu evliliğe bir kişi verir, üç kişi alır.

> *"Kızım Sabireyi kocaya verdik. Halimiz vaktimiz sizce malûm… oh üstümüzden bir yük kalktı diye sevinirken meğerse verdiğimiz herif soysuzmuş… tamam payapay iki buçuk sene dırdırdan, hırhırdan, kavgalardan sonra boşayıverdi; kız buradan bir can gitti… şimdi üç canla geri geldi; biri kucağında, bir karnında… bu da Rabbimin bir cilvesi, Tanrının gücüne gitmesin; haşa şikâyet etmiyorum; takdir böyle imiş…"* (s.6)

*"Şimşek"*te, Behire'nin Müfid'i yönlendirmesiyle Pervin'in ihaneti netleşir. Bu ihanet boşanma sürecinin yaşanmasına neden olur.

> *"Pervin! Ayrılıyoruz." Artık hiçbir şey ilâve etmeyecekti, fakat şunları yazmayı da lüzumlu buldu: "Yakınında resmen de ayrılacağız. Bu andan itibaren serbestsin, daha doğrusu ben, senin izdivaç esnasında da kendi kendine bahşettiğini bu serbestliği rızam ile ve kanun ile sana veriyorum. Artık rahat ol, şimdiye kadar bilmeyerek harcadığım izzetinefsimin zararlarına katlanıyor ve*

daha fazlasına dayanamayarak çekiliyorum. Teyzemin yanında oturacağım. Bu mektubu yazarken, tarih haziranın üçüdür, gün çarşambadır, saat sabahın sekiz buçuğudur, hava güzeldir, kalb rahattır, hayat yenidir ve ben her şeyi anlamış bulunuyorum." (s.154)

*"Çalıkuşu"*nda, Feride'nin Anadolu'daki ilk günlerinde karşılaştığı bir olay verilerek kadının aile içerisindeki konumuna dikkat çekilir. Otelde meydana gelen bu olay eşinden ayrılmak isteyen bir zabitin karısını dövmesidir. Seslere uyanan Feride palabıyık bir zabitin eşini dövdüğünü görür. Bu esnada çocukların *"Anamız… Babam anamızı öldürüyor!"*(s.166) bağrışmaları ile kadının *"Kulun kurbanı olayım efendiciğim, öldür beni, lâkin bırakma, boşama!…"* (s.166) şeklinde haykırması dikkat çeker. Ailede kadına verilmeyen değer ve uygulanan şiddet çocukları olumsuz etkilediği gibi aile yapısına da zarar verir.

Feride'nin güzelliğine hayran kalan Hafız Kurban Efendi Feride'yle evlenmek için eşini boşamaya kalkar. Eşi kendisini boşamaması için bu evliliğe izin verir. Feride'yi istemek için Hafız Kurban Efendi'nin hanımı gelir. Erkekler kanunların verdiği imkânla ikinci eş alma isteği aile ve toplum hayatına zarar vermekte ve boşanmalara neden olmaktadır.

"—Hemşireciğim, efendi size göz koymuş, sizi almak için beni boşamaya kalktı. Yalvardım, yakardım: "Ziyanı yok, o hanımı al, tek beni boşama. Biz, güzel güzel geçiniriz. Ben, sizin yemeğinizi pişiririm, hizmetinizi ederim! dedim. Kuzum kardeşim bana acı." (s.301)

2.3. ZEVKTE BATILILAŞMA

2.3.1. Giyimde Batılılaşma

Batılılaşma sürecinin değişim alanlarından biri giyimdir. "Osmanlı İmparatorluğu'nda tebanın giymesine izin verilen elbiselerden, hatta bunların renklerinden rütbe, köken, etnik ve dini kimlik açıkça anlaşılırdı." (Deren, 2002: 389) Osmanlı toplumunun giyim, kuşam ve modayla ilgili yaşantısında önemli değişim süreci, "19. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanır. Türk toplumunun tüketim kültüründe dinsel inanç ve geleneğe bağlı yaşam tarzının önemli etkisinin olmasından dolayı, toplumun ancak belli kesimlerinde Batılı giyim tarzı kabul

görmüş, daha sonraları bu etki ilk önce şehir insanında ve memur kesiminde olmak üzere diğer halk kesimlerine doğru yavaş yavaş yayılmıştır." (Orçan, 2002: 79)

Cumhuriyet'in ilanıyla şapka, kravat dinsel ve etnik farklılıkları ortadan kaldırır. Bu giyim "devlete sadakati gösteren bir laiklik üniforması haline gelir. Devlete boyun eğmemekse, aykırı bıyık ve sakal ya da uygun olmayan başlıkla ifade bulmuştur. Giyim/kuşamın Cumhuriyet reformlarının ve dolayısıyla Cumhuriyet ideolojisinin bir parçası olmasıyla, kültürel olanla siyasal olanın iç içe geçmişliği belirgin hale gelmiştir. Batılılığın şapkayla temsil edildiği bir toplumda, dindarlık da türbanla ya da belli sakal biçimiyle temsil edilegelmiştir." (Deren, 2002: 389)

Batılılaşma süreciyle görülen bu değişim, Milli Edebiyat dönemi romanlarına da yansır. Bu değişim süreci birçok konuda olduğu gibi, kılık kıyafette de belirginleşerek; yeni insan örneğini öne çıkarır. Bu değişimin örneklerini toplumun her kesimde görmek mümkündür. Değişen insanda en önemli unsur şıklıktır. Bu değişimde *"Şık olan her şey makbul, şık olmayan her şey kötü olacak ki "modern" yani çağa uygun "yeni adam" olabilsin."* (Jöntürk, 56) görüşü hâkimdir.

2.3.1.1.Erkek Giyiminde Batılılaşma

Batılılaşma sürecinde değişen unsurlardan biri erkek giyimidir. Osmanlının geleneksel yapısı içerisinde erkeğin yaşamı ve giyimi eserler içerisinde yer alır. Değişen sosyal yaşam erkeğin olaylara bakışını değiştirdiği gibi, giyimini de değiştirir.

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde Sabir, giyimi ve yaşamıyla geleneksel insanı temsil eder.

> *"Bu gün altmış beş yaşını ikmal etmiş olduğu halde, eski zamandan beri hiç değişmeyen ve ayağında potura benzeyen bir pantolon, sırtında sadakor, kendinden yakalı nimten, çift düğmeli yelek, latams bir pardösü ve başında ağabani sarıklı, Aziziye kalıp, yumuşak bir fesden ibaret bulunan, temiz kıyafetiyle; her sabah kışın Süleymaniye'den yaya; yazın da Kanlıca'dan vapurla dükkânına gelir; ikindi vakti ayni suretle avdet ederdi."* (s.4)

*"Küçük Paşa"*da, erkek çocuğunun giyiminde batılılaşmayı görürüz. Konakta belli bir süre kaldıktan sonra köyüne gönderilen Salih, getirdiği giyeceklerde erkek giyiminde batılılaşmayı belirginleştirir. Haççа, Salih arasında geçen konuşmada kısa olan pantolonların küçük olacağını belirterek; Mevlüt'ün giyinmesini ister. Çaresiz

kalan Salih elbiseleri kurtarmaya çalışır. *"Yalnız ben değil, İstanbul'da frenk çocukları da, Paşa çocukları da hep böyle giyerler."* (s.111)

Salih, çaresiz söylenenlere boynunu büker. Böylece *"Beyoğlu'ndaki Vapillon mağazasının en güzel mallarından olan zavallı kostüm, pantolon yere inen paçaları içeriye kıvrılarak uzun şalvar; ceket, uzun bir palto şeklinde Mevlût'e giydirildi."* (s.111)

*"Yaban Gülü"*nde, erkek giyiminde batılılaşmayı Rahmi Bey'in kayınbiraderi Cemal'de görürüz. Cemal, moda meraklısı bir kişiliğe sahiptir. Cemal'in kişiliği sadece güzel giyinerek, şık görünerek, salonları süslemekten başka meziyeti olmayan biri olarak verilir. Rahmi Bey kayınbiraderi Cemal'in giyim tarzını şu şekilde değerlendirir: *"Sarı kravatı, caketinin yan cebinden görünen pembe bonje mendili, darca beyaz pantolonu, birbirine yapıştırarak akrep kuyruğu gibi uçları kıvrılmış bıyıkları, hâsılı heyeti umumiye itibarile sahnede sahte bir prens rolü yapan acemi bir aktöre(…)"* (s.49) benzer.

Halide Edip Adıvar'ın romanlarında pek çok yerde İngiliz tarzı öne çıkar. *"Handan"*da, Nazım'ın Handan'a at binmeyi öğretirken üzerindeki binici kostümü erkek giyiminin değişimini yansıtır. Nazım, İngiliz at kostümü ve çizmeleriyle verilir.

"*Mev'ut Hüküm"*de, Kasım Şinasi'nin amcası, *"tutucu ve ciddî olan babasına göre alay edilecek kadar alafrangalığı, alaycılığı ve toplum hayatını seven bir adam"* (s.11) olarak tanıtılır. Kasım'ın amcasının davranışları gibi giyimi de değişim sürecinin izlerini taşır. *"Amcası smokini, açık iskarpinleri, tek gözlüğü, en alafranga yüz gülüşü ile piyanoya şöylece dayanmış, karşısındaki süslü ve çok kokulu bir genç kadınla konuşuyordu."* (s.18)

*"Yeni Turan"*da, Oğuz siyasi süreç içerisinde yer alan şahısların giyiminden farklı bir tarzda giyindiği verilir. Kabine üyelerinin düzgün siyah redingotlarına karşılık, Oğuz'un *"kurşuni kostümü ile ve kurşuni ipek gömleğinin güçlü ve adaleli boynunu açan yakasında kırmızı büyük bir boyunbağı"* (s.83) ile verilir.

*"Acı Gülüş"*te, Ragıbe ile Kenan'ın nasıl tanıştıkları anlatılırken, Kenan'ın giyimine çok özen gösterdiği görülür.*"Kahveciden iki iskemle istedi. Birinin üzerinde pardüsüsünü ve hasırlı fesini koydu, ötekine oturdu. Koyu lâcivert ceketinde, santrançlı, açık kurşunî keten yeleğinde, yine o renkte ve dizleri üzerinden geçen çizgi gayet düzgün duran çizgili pantolonunda biçim ve renkçe bir ahenk, bir uygunluk vardı.*

Yakalığın yüksekliği, kravatın bağlanışı, iğnenin iliştirildiği yerin seçilmesi, koyu hardal rengi buldok iskarpinlerin ipek bağlarına varıncaya kadar her şey bu ahenk içindeydi." (s.114)

*"Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme"*de, İrfan Galip kadınlara vereceği konferansta uzun siyah ceketle çizgili pantolondan oluşan "bonjur" adlı elbiseden giyer. Koyu lacivert boyunbağı ve üzerine birkaç iğne iliştirilmiş olarak verilir.

*"Son Arzu"*da, Nuriyezdan, Zişan ve Vicdan gezintiye çıktıkları esnada peşlerine takılan üç genç ile aşk yaşar. Bu üç erkeğin giyimleri, *"Karagözün narcıl beyine benzeyen top salata kabarık saçlı, küçük fesli, bel kasıntısı ziyade, kısa caketli, göğsü çiçekli Ramazan şıklarının yanında bu üç gencin yakalık, boyunbağı, feslerin kalıbı, saçların kesimi, elbiselerin renk ve biçimleri itibariyle asîlâne birer zevke tebeiyetleri görülüyordu. Bu küçük şeyler kadar zevk ve terbiyeyi tayine medar büyük miyar olamaz."* (s.34) şeklindedir.

Nuriyezdan'ın intihar eder ve son anlarında Sabih'i görmek ister. Sabih'in ziyareti esnasında giyimi verilir. **"***Çok bekletmeden Rıdvan Sabih Bey gözüktü. Küçük bey koyu barudî kostümü, tek inci iğneli, kravatı taralı sarı saçlarının üzerine itina ile örtülmüş hasırlı fes ve ruganlı potinleriyle o kadar şık ve güzeldi ki Şeyda Bey ilk nazarda zevcesinin hüsnü intihabını acı acı takdirden kendini alamadı."* (s.223)

*"Şıpsevdi"*nin giriş bölümünde Hüseyin Rahmi, dönemin alafrangalaşmış tiplerini tanıtır. Bu tiplerden bir tanesi giyimi ile batılılaşma sürecini yansıtır. Bu şekilde batılılaşan tipler, elverişli havalarda Beyoğlu'nda gezenler arasında görülür. En ayırıcı özellikleri yakalarının yüksekliğidir.

> *"Hafifliğe kapılıp da bazen fırr diye döndüğü zaman fistan gibi açılan arabacıvarî uzun ve "en cloche" etekli redingotu, dar pantolonu, sivri potinleri, baston inceliğinde zarif şemsiyesi(…)Üzerinde darlığa, bolluğa, kısalığa, uzunluğa, inceliğe, kalınlığa dair ölçüde ilgisi modaya bağlı neler varsa zevk bakımından da, adet bakımından da her türlü akıl ölçüsünü aşar."* (s.17)

Meftun, komşusu Kasım Efendi'nin kızıyla evlenip, zengin olma hayalleri kurar. Bu amaç için Kasım Efendi ile karşılaşma planları yapar. Kasım Efendi'nin üçüncü mevkide, Meftun ise birinci mevkide yolculuk etmektedir. Meftun kendini zorlamasına rağmen yine birinci mevkide yolculuk eder. Bu süreçte Meftun'un giyimi verilir.

"Meftun, Paris'teki terzisinden getirttiği elbisesi, zarif "gant"ları, tepesi altın toplu bastonu, ipek çorapları, rugan iskarpinleri, hele tek gözlüğüyle üçüncü mevkie gidip bir bahçıvanla bir toprak işçisinin arasına sıkışamazdı. En içten üzüldüğü zaman şikâyetlerini Fransızca söylemeye alışık olduğundan o dilde dedi ki: "Sıcak havalarda (ménagerie) gibi kokan bir yere gidip yarım saat geçirmek! Aman ne müthiş şey!" (s.130)

Lebibe, yaşadığı aşk macerasında abisinden çekinen sevgilisine, bu konuda rahat olmasını, abisinden çekinmeyi gerektirecek bir durumun olmadığını yazar. Abisi için önemli olan unsurları belirtirken, bu unsurlar arasında giyim tarzı da yer alır.

"Ağabeyimden çekinmeyiniz. O gayet alafranga yaratılışlıdır. Botere' yaptırılmış bir kostüm, Bergui'ye ısmarlanmış bir iskarpin, Pigmalyon'dan alınmış bir kravat onun gözünde bütün günahlarınızı bağışlatmaya yeter. Sizi o kıyafette görürse kız kardeşinin gönlünü çalmış olduğunuza üzülmez, sevinir." (s.143)

Meftun ile Kasım Efendi arasında, giyimdeki değişim süreci ve bunun gerekleri üzerine yapılan konuşma, erkek giyiminin değişim nedenlerini ve boyutunu görmemizi sağlar. Meftun'un anlatımında bu değişimin en önemli sebebi çevre faktörleridir. *"Niçin olursa olsun şimdi bir insan herhangi bir sosyete ve büroya gitse redingotun hangi makastan çıktığına, yakalığın biçimine, boyun bağının şekline, çeşidine bakıyorlar. İşte bu birkaç şey içyüzünüzü anlamakta ölçü sayılıyor. "Ger bana uymazsa eyyâm, uyarım eyyâma ben" demişler… Geçinmek için bu dünyanın gidişine uymaktan başka çare yok… Dünya döndü. Şimdi bütün bütüne dönüyor, her şey değişiyor. Yavaş yavaş şehrimiz Avrupa gibi olacak."* (s.289)

*"Toraman"*da, mahalle sakinlerinden olan Hasna ile Nuriye arasındaki tartışmada erkeklerin giyiminden söz edilir. Nuriye'nin kocası Meyzin'in saç boyaması ile başlayan konuşma tartışmaya dönüşür. Bu tartışmada Hasna, Meyzin'in saç boyamasına ve giyimine ait ayrıntılar verir.

"Kocanın erkekliği yokmuş da niçin boyanıyor bakayım? Kendini kime beğendirecek? Başında kalıplı fes… Ayağında gıcır gıcır ruganlı potinler… İpekli boyunbağı, ortasında oklu yaylı elmas iğne.. ısmarlama yapılmış ütülü elbise.. Delikanlı oğlun bile o kadar süslenmiyor. Sen ise alık karı evde sokakta hamam anası gibi gezersin." (s.29)

*"Ferdâ-yı Garâm"*da, Macid'in, Sermed ile dolaşmaya çıktıklarında giyimine verdiği özen anlatılır.

> *"Mâcid, odasına koşup getrlerini taktı; yakasını değiştirdi, boyunbağını fazla özentili görünmeyecek biçimde bağladı; mendilini değiştirdi; büyük özenli bir hazırlanış ki, İstanbul'a ise ancak bu kadar özen gösterirdi. Sanki sonsuza kadar akşam olmayacaktı."* (s.97)

*"Sözde Kızlar"*da, çay partisine gelenlerden hareketle dönemin giyiminde görülen değişim yansıtılır. Partiye gelen, Salih ve Belma iki kardeş olmasına rağmen insanların zihninde evli bir çifti düşündürmektedir. Salih, *"üstü pek bol, paçaları dar, lüzumundan fazla kilot pantolonu, gelişi güzel bağlanıvermiş çarpık kelebek boyunbağı, saçlarının dağınıklığı Salih'e bir apaş hali veriyor, serbest tavırları ve yayvan lâkırdıları da bu çeşniyi kuvvetlendiriyordu."* (s.43)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, Kani yaşamı ve giyimiyle batılılaşma sürecinde görülen, yeni hayat insanlarının temsilcilerindendir. İsmet'in anlatımı ile verilen Kani, içerisinde bir sığıntı olarak yaşadığı konaktaki halinden çok farklıdır. İsmet yolda karşılaştığı Kani'yi ilk bakışta tanıyamaz. Kani'nin sırtında bal renginde beli kemerli, dar, şık bir pardösü, elinde altın saplı baston olduğu belirtilir. O, giyimi ve yaşamı ile beş yıl önceki yoksul halinden çok farklı olarak verilir.

Giyiminde batılılaşma örneklerini gördüğümüz bir diğer şahıs, Ziya Bey'dir. "Eski Devrin Simaları" bölümünde tanıtılan Ziya Bey, *"Gayet şık giyinir; o zamanda yaşlı bir adam için hoş görülmeyecek kıyafetlerde sokağa çıkıp dikkati celbeder (çeker). Arkasında bonjur, yakasında bir gül, kolunda pardösü, tıraşlı tuvaletli, fes giymiş bir ecnebi konsolos gibi frenkçe konuşa konuşa genç adamlarla vapurda, trende gidip gelirken âlem hayretle ona bakar, fakat hürmet de eder."* (s.108)

*"Hiçbiri"*nde, İhsan Bey'in, Fransızca eponge denilen havlulu kumaştan yapılmış sade tayyör giydiği ve boynuna eflatun bir fular taktığı belirtilir.

*"Bir Sürgün"*de, Doktor Hikmet yaşadığı hayattan kurtulma ve merak ettiği Batı yaşamına ulaşma arzusuyla Avrupa'ya kaçar. Bu yolculuğun Atina bölümünde Doktor Hikmet'in giyimi şu şekilde verilir: *"O, şimdi, sırtında küçük damalı nefti kostümü, başında Panama taklidi şapkası ve elinde bu el çantasıyla Atina şehrinin kaldırımları üstünde kendisini, orta halli bir Avrupalı seyyahtan farksız buluyordu ve içinde bu benzeyişten dolayı bir nevi memnuniyet, bir nevi iftihar duygusu vardı."* (s.38)

2.3.1.2.Bayan Giyiminde Batılılaşma

*"Jöntürk"*te Ceylan, kadınların durumunu değerlendirirken toplumumuzda öne çıkacak, parlayacak kadının az olduğunu belirtir. Toplumumuzda kadının ancak gençliği ve güzelliği ile kendinden söz ettirebileceğini vurgular. Avrupa cemiyetlerindeki kadın varlığını kabullendirecek ve parlayacaktır. Bu iki toplum kadını arasındaki en önemli farkın örtünmeden kaynaklandığını belirtir. Bu sürecin değiştiğini vurgular. *"Sakınmak ve örtünmeye mahkûm olan bizim kadınlarımız hiç olmazsa bu mecburiyetin baskısından kurtulmuştur."* (s.94)

Toplumdaki yaşamın bozulmasında ve erkeğin dış hayata yönelmesinde kadının giyimindeki değişim süreci etkili olur. Ceylan bakışıyla kadınların giyimindeki değişim süreci şu şekilde verilir:

> *"Bir zamanlar Şark kadınları tamamen örtülüymüş. Rum, Ermeni, Yahudi kadınları da Müslüman kadınları gibi kendi harem dairelerinde örtünüp sokağa çıktıkları zaman da örtüleriyle çıkarlarmış. Hala Anadolu'da ve Arabistan'ın içlerinde böyledir.*
>
> *—O zamanlar kadınlar daha mesut, daha bahtiyar imişler."* (s.94)

Eski kadınların şimdiki kadınlardan daha mutlu olduğu belirtilirken; bugünkü kadının mutsuzluğuna sebep yine kadının kendisi olduğu vurgulanır. Giyimdeki değişim öne çıkan kadını meydana getirdiğinden; bu yeni kadın imajının da erkeklerin ilgisini çektiği belirtilir. Bu süreç erkeğin dışarıya imrenmesine ve evinden uzaklaşmasına neden olur. Kadın bu süreci yaşamasaydı; erkekler *"(…)dışarıda başka kadınları görmediklerinden kendi hanesindeki kadınla daha kanaatkâr olup, yetinebilirler. Bu halde kadın kocasından emin olur. Ne kadınlar erkeklerle ve ne de erkekler kadınlarla münasebette bulunmayınca birbirine imrenmek(…)"* (s.94) sonucu ortaya çıkmazdı.

*"Hamancı Ülfet"*te, eve gelen misafirlerden Pakize'nin giyiniş tarzı *"eski modanın yenileşmiş bir çeşidini"* (s.23) andırır. Pakize'nin giyimi *"Boynu az dantelâlı, yarı kapalı, uzun etekli, müslim taklidi beyaz bir zemin üzerine alı hafif güllü, yalnız belinden büzmeli, tek peşli, yarım uzun etek bir entari" olarak verilir."* (s.24) Gelen misafirlerden başka bir bayan tanıtılırken, giyiminin bir önceki misafire göre daha alafranga olduğu belirtilir.

> *"Bu, daha alafranga idi. Dekolte değil idiyse de yarı beline kadar uzanan dar, lacivert bir ceket, göğüs omuz gibi yerlerin zarafetini bütün bütün*

meydana çıkarmış, kolalı beyaz yakalık, kolluklar, aynı renkte iki sıra düğme, üç parmak kalınlığında altın yaldızlı bir kemerle süslü uzun etekli hafif pembe bir eteklik pek yakışmıştı." (s.25)

*"Nedret"*te, Mualla iyi bir aile kızı olmasına rağmen, eğitiminde izlenilen yanlış yol onun milli duygulardan mahrum bırakır. Bu mahrumiyetin en önemli sebeplerinden biride mürebbiyesidir. Mualla'nın kişiliğinin bu eğitimle şekillenmesi neticesinde, zamanının büyük bir bölümünü Beyoğlu'nda geçirir. *"Beyoğlu mağazalarında, moda peşinde geçirmekle zevk alanlar arasına girmekten geri kalmayan bir kafa taşır ve bununla pek övünür; insanlığın bütün meziyetlerini yalnız güzel giyinmek ve güzel görünmekten ibaret sanırdı."* (s.27)

Mualla ile Nihal giyim noktasında karşılaştırılır. Mualla'nın eğitimi giyimine yansırken, içerisinde bulunduğu mekânla örtüşmeyen bir tarzdadır. Nihal daha sadedir. Giyim hususunda bu karşılaştırma eski ile yeni, aynı zamanda doğu ile batı mukayesesidir.

"Muallâ'yı gizliden tetkik ediyor ve onu pek güzel buluyordu. İri yeşil gözlerinde biraz hıyanet ve bakışlarında biraz istihza görmekle beraber pek sihirli ve dudakları kalın ve gül renkli idi. Saçları açık kumral ve gayet parlaktı; hâsılı, renkli ve zengin bir güzelliğe malik olan bu kızın kıyafeti de kendisi kadar güzeldi. Bir köy veya çiftlik seyahatine değil, bir tiyatroya, bir düğüne gider gibi giyinmişti. Elindeki altın çantası, beyaz ganları, narin ve zarif iskarpinleri, açık renk ipekli kostümü, tuvaletinin güzelliğine daha fazla bir şuhluk vererek bu çiftlik hayatiyle tuhaf bir tezat meydana getiriyordu. Hâlbuki Nihal, ne kadar sade, ne kadar lâtif giyinmişti. Gümüşi renk çarşafının sadeliği içinde ne kibar, ne vekârlıydı." (s.49)

*"Yaban Gülü"*nde, Leyla'nın giyimi yenileşen sürecin izlerini taşır. Leyla'nın gezmelerde manto giydiği belirtilirken; ev içerisinde çıplak omuzlarını örtmek için üzerine rob dö şambr alır.

*"Mev'ut Hüküm"*de, Behire, *"Gece için örülmüş sarı örgüleri acele ile başına sarılmış, gecelikler üstüne mavi bir rop döşambr geçirmiş, çorapsız ayakları mavi entari ile siyah kadife terlikler arasında iki uzun beyaz leke gibi görünüyordu."* (s.24)

*"Seviye Talip"*te, bayan giyiminde arzulanan batılılaşma sürecinin zamanla eskiye özlem şeklinde değiştiğini görürüz. Fahir'in Londra'dan geldiği ilk zamanlar eşinde uygulamak istediği değişim sürecinin bir bölümü giyim üzerinedir. Bu süreç daha sonra eskiye özlem olarak değişim gösterir.

> *"Macide hemen odasına çıktı. Biliyorum ki tuvaletiyle uğraşıyor. Onun, kitap ve müzik merakıyla beraber gelen, yeni bir tuvalet merakı da var. Yeni hanımlar gibi giyinmek! İşte onun maddî isteklerinin en büyüğü. İlk zamanlar, her sabah korsesini giymek, uzun uzadıya giyinmek, her ay modayı izlemek ona biraz müşkül geliyordu. Hatta alışmadığı yeni şıklık içinde gülünç olmaktan çok çekiniyordu. İşte bunun için, son iki aydır, Samime ile sık sık modeller, kumaşlar arasında uzun uzun fısıldaştıklarını görüyordum. Bu yeni tuvaletler arasında, bazen, ona o kadar yaraşan, düz uzun entarilerini özlüyorum. Londra'dan geldiğim gün, onu nasıl seçkin ve güzel bulmuştum."* (s.52)

Macide, çevrenin insan üzerindeki etkisinin belirginleşmesinde önemli bir karakterdir. Kocası Fahir'in Londra'dan geldiği zaman sade ve utangaç tavırlarıyla verilen Macide, eşinin ve çevrenin etkisiyle değişim sürecini yansıtır. İlk zamanlar yakınlarının yanına dahi başörtülü çıkan Macide, Cemal'in evine gidişte; giyimiyle batılılaşan bir kadındır.

> *"Krem tüllerle yapılmış, uzun, ampir moda bir elbise giyiyordu. Boynu, ensesinden ve göğsünden, ince hatlarla aşağı doğru açılıyordu; dekoltesi etrafında, onun sevimli krem tenini okşayan yumuşak, sırmalı pliler parlıyordu; kolları aynı krem tüllerle aşağı doğru inceliyordu; koltuğunun biraz altından zarif bir eda ile gelerek, göğsünün üzerinde kavuşan yine sarı sırma pliden bir kuşak vardı. Sonra bu uzun tüller, hoş büzmelerle içerde sıkılmış vücudunun bütün gençlik ve inceliğini, meydana çıkarmaksızın sezdiriyordu."* (s.78)

*"Son Eseri"*nde, bayanların giyiminden hareketle yorumlar yapılarak; kadınların giyinme konusunda düşünceleri, erkeğin bakışıyla verilir. Feridun ile Münire arasında geçen konuşmada, Münire'nin yoldan geçen bir bayanın giyimi ve güzelliği hakkındaki düşüncelerine kayıtsız kalan Feridun'un, bayanların giyimi üzerine düşüncesi yer alır.

> *"Bizim kadınların hali vakti yerinde olanları ekseri iyi giyinir. Fakat bu her zaman dürüst bir zevk ifade etmez... Para ve iyi terzi birleşince herhangi kuklayı zarif bir şekle sokabilir. Bunların ekserisi de "bana bakın, ben ne*

güzelim" der gibi bir tavır alırlar… Herhalde iyi giyinişi terzinin marifetine bağlı olan kadın lüzumundan fazla kıyafetiyle meşguldür." (s.22)

*"Yeni Turan"*da, kadınların eğitim ve diğer birçok fikirdeki değişim süreci verilirken; giyim noktasında geleneksel kıyafet öne çıkar. Düzenlenen programa birçok Yeni Turan kadınının çarşaflı geldiği görülür. Bu kadınlardan birinin gelişi ile Yeni Turan kadınları değerlendirilir. Kadınların değişim süreci ile kadının bir et, bir makine halinden çıkarak erkeğe yardımcı ve arkadaş olan bir süreci yaşadığı belirtilir. İlerleme sürecinde kadının kıyafeti, İslam'ın söylemlerine ve inanç sistemine uygun olduğu vurgulanır.

"Kadın ilerlerken kıyafeti, o kadar İslam'ın söylenti ve inancıyla uygun görünüyorduk ki, bu benzersiz olay.(…) Arkasında, ta ayaklarına inen ve bol, uzun kolları elleri örten, dizlerine düşen yumuşak, kurşuni bir yün cübbe vardı." (s.28)

Kaya eşi ile giyim noktasında anlaşmazlığa düşer. Kaya Hanım'ın giyiminden şikâyet eden eşi, onu Avrupa kılığına sokamamaktan şikâyetçidir. Kaya'nın geleneksel giyimine eleştirel bir yaklaşımla bakar. Aklına çarık giymek gelmediği için şükreder. Kaya'nın geleneksel giyimi nedeniyle, Avrupa'da bir rahip sanıldığını ve bu olayı garipsemediği belirtilir.

"Kaya'yı sokakta gezerken, Avrupa kılığına sokamadım. Çantasından siyah ipek cübbesiyle beyaz krep döşin örtü çıktı. Söyledim söyledim; ne şiddet ne de yalvarma kar etmedi." (s.78)

*"Acı Gülüş"*te, Hasan Efendi ile Kenan arasında geçen konuşmada bayan giyiminde görülen değişim vurgulanır. Yanlış batılılaşmayla görülen, birçok aksaklıktan ve ahlak çöküntüsünden bahseden Hasan Efendi, arzu ettiğimiz Batı'nın ilim ve tekniğine bu şekilde ulaşılamayacağını belirtir. Hasan Efendi, yeni moda kadınlarının giyimini anlatırken; *"(…)fistanları, çarşafları örtünme değil, birer dar kılıf, vücutlara geçirilmiş birer çeşit eldiven. Etekleri âdeta birer köstek, sanki ayaklarından bağlanmış eşkıya gibi bu moda esirleri sekerek yürüyorlar. Bunun adı "giyinme serbestliği…"* (s.24) şeklinde değerlendirerek değişime dikkat çeker.

Ragıbe giyim ve kişisel bakım hususunda oldukça yeteneklidir. Yüzündeki solukluğa doğal bir şekil verecek kadar beceriklidir. Bu becerisini giyim noktasında da gösterir. Ragıbe son moda giyinmeye meraklıdır. *"En meşhurlarına abone olduğu moda*

gazetelerindeki resimlerin her birinden bir biçim, bir fikir, bir renk, bir zariflik toplar, bunları birleştirerek bir elbise, bir yeldirme, bir çarşaf icat ederdi. Giydiği şeylerin pek tabiî sanılan her katında, kıvrımında, ince bir sanat eseri gizliydi." (s.112)

"Sevda Peşinde", Ayn-ı-nur Hanım'ın giyimi batılılaşma ile gelen değişimleri yansıtır. Ayn-ı-nur Hanım'ın intihar etmeye karar verdiği gün, dolaşmaya çıkıyorum diyerek evden ayrılışında giyimiyle ilgili ayrıntılı bilgi verilir.

> *"Eylülün yirmi ikinci Perşembe günü Ayn-ı-nur Hanım öğleden sonra ince İngiliz şayağından açık barûdî ve yine o rengin koyusu ipekli harçla süslü yeldirmesini giyer; krem rengi büründücük başörtüsünü, örter; samanî ipek eldivenlerini takar; şemsiyesini el çantasını alır; sokağa çıkmağa hazırlanır; hane halkından bu cevelânına iştirak etmek isteyenleri reddeder; yalnızca gezeceğini söyler."* (s.9)

*"Şıpsevdi"*de, tramvayda kadınlar arasında geçen konuşmada kadınların giyimi ve bu giyim tarzının yine kadınlar tarafından değerlendirilişi verilir. Yaşlı bir hanımın bakışından hareketle, batılılaşma süreciyle kadınların giyiminde görülen değişimin yanlışlığı vurgulanarak; bu giyimimin toplum hayatına etkisi verilmeye çalışılır. Bu giyimden hareketle erkeklerinde davranışları değerlendirilir.

> *"Bir erkeğin kanında hoppalık, cebinde de dünyalık oldu mu, ben denedim hanım, mümkün değil, doğru durmuyor… Erenköyü taraflarında nedir kadınların o kıyafetleri?… O ne biçim yeldirmeler?… Harmaniyelisi var… Aynalı biçimi var… O uzun etekler… O cânım kumaşlar süpür süpür yerlerde… O pudralar, boyalar, o kabarık saçlar… O telli pullu başörtüleri! Senin kocan beni görüyor, benim kocam seni görüyor… Apâşikâre ben senin karına bakayım, sen benimkine bak… A… bu ne mezhep genişliği? Kabahat erkeklerde değil, bizde, kadınlarda… Benim tazeliğimde bir kürsü Şeyhi Mehmet Efendi vardı. İğciler camisine çıkardı. "Süsleneceksen ehline, ayaline süslen. Giyineceksen, kuşanacaksan evinde giyin, kuşan. Sokağa süslenme. Harama süslenme. Günahtır, vebaldir" diye bar bar bağırırdı."* (s.43)

*"Şıpsevdi"*de Meftun, Lebibe'nin giyimiyle yakından alakadar olur. Meftun, zengin bir enişteye yutturmak için hapı yaldızlamalı mantığıyla düşünmektedir.

"Bir genç kızın sabah tuvaleti, bir genç kızın öğle tuvaleti, bir genç kızın akşam tuvaleti, bir genç kızın sofra tuvaleti, bir genç kızın misafirlik tuvaleti isimleriyle Lebibe'ye beş-on kat elbise yaptırttı. Ve bunların "savoir-vivre"e tatbik edilerek giyilmek ve çıkarılmak zamanlarını belirtti, öğretti." (s.80)

*"Toraman"*da Binnaz, çocukluktan gelen rahat yaşamın verdiği davranışlarla hareket eder. Binnaz'ın davranışları ve giyimi batılılaşma sürecinde görülen değişim ve rahatlığı yansıtır. Dönemine göre dekolte özelliği taşıyan bu giyim tarzı eserde şu şekilde verilir:

"Genç kadın kalemle vasfı müşkül bir kıyafette idi; bir tiyatro sahnesinden inmiş, üst değiştirmeden arabaya binmiş bir artiste benziyordu; ensesini, göğsünü, kollarını, ajurlu çorapları altında baldırlarını; gösterebilecek her bir uzvunu açabildiği kadar açmış, vücudunun billûrluğunu ipeklerin, elmasların şaşalarına karıştırmış, pek açık, baygın limon küfü ince elbisesinin içinde bahar sislerine bürünmüş bir çiçek demetini andırıyor, ipek kumaşın göz alan rakik dalgaları arasından bütün bedeninin esaslı hatları görenlere yutkunma getirecek bir letafetle sanki köpürüyordu." (s.135)

"*Ferdâ-yı Garâm"*ın ilk kısmında, bahçede Macid ile Nevber arasında geçen konuşmada Nevber'in giyimi verilir. Nevber, saçlarının rengi ve elbisesinin darlığı ile dikkat çeker.

"Bu, baştan ayağa siyah ve dar elbisesi içinde vücudunun tombullukları titreyen, sarıdan çok kırmızıya meyilli saçları, o siyah zemin üzerinde cildine aşırı bir saydamlık veren bir genç kızdı. Ayaklarının altına serilen halıya uzanır gibi oturmuş, dar, düğmeli sarı iskarpinli ayakları çimenlere uzanmış, henüz pek genç kız…" (s.20)

"*Aydemir"* romanında Nevin ve Hazin, giyimleriyle batılılaşma sürecindeki değişimi yansıtır. Bu giyim tarzı Demir tarafında eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilir. Hazin'in hermine yakalı bir manto ve beyaz Çin krepi şeklinde başörtüsü; Nevin, ziplin kürklü koyu mavi manto ve mavi bir başörtü ile Demir'in yanına gelişlerinde bu eleştiriyi görürüz.

"—Hazin Hanım, ne şık mantonuz var, dedi. Fakat bunun yerine sizin üstünüzde kalın abadan bir maşlah ve kuzu derisinden bir kürk görsem benim pek çok hoşuma giderdi." (s.38)

*"Sözde Kızlar"*da, Nevin, misafir gelen Mebrure'ye verdiği kıyafetler batılılaşmayla görülen değişimi yansıtır. Mebrure verilen bohçayı açtığında, ilk dikkatini çeken pembe renkli, ince yünlü, sade bir rop olur. Sonra tamamıyla yeni mavi ipekli bir kaşkorse ve daha *sonra "(…)muslinden bir dekolte, krepdöşinden turuncu kurdeleli bir kombinezon(…)"* (s.14) ve ipek çoraplar görür.

*"Sözde Kızlar"*da, verilen çay partisine gelenlerden hareketle dönemin giyiminde görülen değişim sürecini, birçok kişide olduğu gibi Belma'da da görmek mümkündür. Belma, *"(…)kiremit rengi elbisesi, boyalı yüzü, topukları pek yüksek iskarpinleri ve daima hareket halinde bulunan oynak vücuduyla(…)*(s.43) dikkat çeken şahıslardandır.

*"Şimşek"*te, köşke misafir gelen Behire kısa boylu, çok zayıf ve ince yapılı bir bayandır. Kendinde gördüğü eksikleri bastırmak için daima yüksek sesle konuşur ve abartılı kıyafetler giyer. Behire *"(…)ufacık tefecik yaratıldığı için insanlar arasında göze az görünen vücudunun küçüklüğünü çok lakırdı söylemekle, bağırmakla, büyük tavırlar yapmakla, çiğ renkli ve biraz garip esvaplar giymekle, herkesi çekiştirmekle telafi etmek istiyor denebilir."* (s.46) Behire'nin tanıtılan özellikleri ile birlikte abartılı giyimi, batılılaşma süreciyle görülen giyime örnektir.

Kadının giyimine bir diğer örnek Behire'nin değerlendirişiyle verilir. Behire içkiye düşkün biridir. Partide içki olduğunu öğrenince, Pervin'in giyimini över. Bu övme sırasında giyimde batılılaşma özellikleri görülür.

"Sana siyah daima iyi gidiyor. Kime yaptırdın bu rodunu? Dişleri çürük Rum terziye mi? Vallahi mükemmel yapmış. Var canım o kadında gusto var." (s.49)

Pervin aşk ve arzu noktasında eşi Müfid ile Müfid'in dayısı Sacid arasında bir konumdadır. Eşini aldatmaması gerektiğini düşünür, ancak Sacid'e yönelmekten kendini alamaz. Bu düşünce dünyası Pervin ruhundaki iyi ve kötü duyguların çatıştığı bir süreci oluşturur. Bu süreci yaşadığı bir anda Sacid'in karşısına uygun olmayan bir kıyafetle çıkar. Bu Pervin'in ruhunda kötü duyguların hâkimiyetini gösterir. *"Sacid*

koltuğa uzandı. Pervin yanı başında duruyor ve Sacid'in başı onun beli hizasına geliyordu. Genç kadın beyaz bir incecik rob giymişti. Sacid zannetti ki bu robun eteği içinde başka hiçbir çamaşır yoktur, vücud o derece ipeğin üstünde teressüm ediyor. Kavurucu bir arzu duydu." (s.96)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, Damat İshak Bey evdeki sütnineyle anlaşıp evden kaçar. Ragıbe Hanım kocası ile sütnineyi aratıp, buldurur. Bu eve yapılan baskın esnasında sütninenin kıyafetlerinde değişim görülür. Ragîbe Hanım ile sütnine arasındaki tartışma anında, İsmet'in değerlendirmesiyle sütninenin kıyafeti şu şekilde verilir:

> *"Vak'anın böyle en heyecanlı yerinde garip değil mi, ben sütninenin kılığına, kıyafetine bakıyordum; ayağında sipsivri burunlu, yüksek ölçekli iskarpinler, bir yolu beyaz, bir yolu siyah damalı keten etek. Alanglez bir beyaz bluz, belde siyah kayış kemer… Bu, benim gözümün alıştığı elbiseydi, hemen her zaman gördüğüm, ezberlediğim bir kılık; Büyükdere'ye Tarabya'ya giderken vapurda tesadüf ettiğim sarışın saçlı, şeffaf derili, tertemiz İngiliz misleri vardı, Sütnine onlara dönmüştü."* (s.63)

Bayanların giyimlerinde görülen değişim süreçlerinden birini, İsmet ile Küçük Hanım'ın alışverişinde görürüz. Dönemin çeşitli modalarından bahsedildikten sonra *"Bonmarşede bulunabileceklerin en pahalısından seçtik, sonra Cliyon'a gittik, orada da bana bir çarşaflık kestirdik, hâlâ hatırımdadır, limonküfü renginde ince kadifeden… Kadife çarşaf modası da o zamanlar yeni başlıyordu."* (s.79) şeklinde değişim verilir.

Bayan giyiminde değişim sürecini, gelişen siyasi olaylarla birlikte Feyziye Hanım'ın şahsında görürüz. Feyziye Hanım, güzelliği ile şöhret kazanmış ve kendinden çok söz ettirmiş bir bayandır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile görülen ilk süreçte eğlence hayatına ve giyime önem verilmemesi, onu oldukça üzer. Bu süreç Meşrutiyet'in ilanı ile oluşan, özgür ortamın anlaşılmaya başlanmasıyla değişim kendini hissettirir.

> *"İlle Meşrutiyet'in ilânından sonra büyük konaklar kapılarını örtüp de meydanda ona tuvaletlerini teşhir edecek içtimalar (toplantılar) kalmayınca, artık kimse süs ve kumaşla meşgul olmayınca şaşırdı. Zannetti ki artık İstanbul büsbütün meclissiz ve hanımsız, hep böyle gürültü, heyecan içinde kalacak, kimse tuvalete, ziynete aldırmayacak… Âdeta matem tutuyordu. Neden sonra kederleri bir derece yatıştı, baktı ki daha hür giyinmek, elbiselerini daha keyfine,*

arzusuna göre yaptırmak şimdi kabil (mümkün); polisin veya halkın müdahalesinden o derece korkulmuyor; birbiri arkasına çarşaflar diktirdi, yeni modalar çıkardı. Eski devirden kalıp da bu devirle de uyuşan ricalin (ileri gelenlerin) hanımları tek tük meydana çıkmaya başlamışlardı, yeni zamane adamlarının daha pek acemi, pek zibidi olan aileleri de yavaş yavaş sivriliyorlar, ev bark, hademe haşeme (adam) sahibi oluyorlar, süse düşüyorlardı. Yeni bir âlem kurulmuştu. Feyziye Hanım gene baş safa geçti, bu devrin de gene mahbubu (sevileni) oldu. Fakat evvelkisine daima mütehassir (hasret) kalarak…" (s.170)

*"Çalıkuşu"*nda, Feride'nin Anadolu'ya yöneliş süreci ve bu süreçte çalıştığı köyde çocuk yaşta evlendirilmeler görülür. Zehra'nın evlendirilmesinde Feride'nin verdiği kıyafet köyün ihtiyarları tarafından çok alafranga bulunarak, yorumlara yapılır.

"Benim hediye ettiğim gelin elbisesi köyün ihtiyarlarına yine fazla alafranga görünmüştü. Kulağıma etraftan: "Yarın ahiret", "Münkir, Nekir", "Kızgın topuz" gibi kelimeler geliyordu. Buna mukabil genç kadınların ağızlarının suyu akıyordu. Aralarında, galiba, geline haset edenler bile oluyordu." (s.201)

*"Ne Bir Ses… Ne Bir Nefes!.."*te, Zeliha kendi giyimini anlatırken giyimde ki değişim sürecini görürüz. Geleneksel yaşamda kadının giyim tarzında görülen, vücut hatlarının gizlenmesi anlayışının önemsenmediği görülür. *"Üstümde kalın fakat yumuşak eski bir ipekliden kırmızı, dar, çok dar, vücudumun bütün inceliğini gösteren bir oda elbisesi var ki, omuzlarının üzerinden hep kayıyor."* (s.21)

Osman'ın ruh halindeki değişim süreci hayallerle belirgin hale gelir. Zeliha'ya olan aşkın etkisiyle gördüğü bir rüya anında bayan giyimine ait özellikler kendini gösterir. Rüya anında maddiyatı olmayan mevcudiyetinin ipek bir kapıdan girdiğini belirtir. Girdiği bu odada *"(…)on altıncı asrın ortalarında yaşayan kadınlar gibi giyinmiş, misk ve anber kokularıyla muattar bir kadın, o zamanki Venediklilerin ışıklı ve kırmızı saçlarına malik, süslü ve ağır elbiseli bir kadın vardı. Bu kadın ipekli bir yataklığın üstünde, baygın gibi uzanmış yüz üstü yatıyordu. Floransalı kadınlar gibi tanzim edilmiş saçları, fildişi taraklarla tutulmuştu. Ve bu saçların üstünde koyu maî kadifeden bir serpuş vardı. Yataklığın koyu renk perdeleri arasından zahmetle giren bir ışık onun bütün vücudunu gösteriyordu. Bir eli yataklıktan aşağıya sarkmıştı.*

Elbisesinin kolları bileğinden dirseğine kadar çok sıkı geliyor, sonra omuzlarına doğru fevalâde bollaşıyordu. Bir yelpaze gibi açılmış olan İtalyan modası, sırmalı dantelden bir yakası vardı. Elbisesinin üst kısmı belinin inceliğini ve mevzunluğunu tamamile gösteriyordu. Yanları sırma gibi işlenmiş gümüş taftadan ağır eteğinin altından, açık pembe çoraplar mor kadifeden kırmızı ökçeli iskarpinler içinde saklanmış olan küçük ayakları görünüyordu." (s.38)

*"Hiçbiri"*nde, Cavide'nin "alangle" tarzı diye bilinen İngiliz tarzı, bir tayyör giydiği verilir. *"Alangle tayyörünün cebinden çıkardığı müslin mendiliyle yüzünü silerek, bir hasır koltuğa oturdu."* (s.59) Cavidan başörtüsü olarak kırmızı çiçekli gümüşi bir yemeni ile saçlarını kapattığı, *"bejkumlu"* (s.167) bir elbise giydiği belirtilir.

*"Hiçbiri"*nde, bayan giyiminde eldiven, kürk, sincap manto ve rop döşambr görülen diğer giysilerdir.

2.3.1.3.Dekolte Giyim

Batılılaşma sürecinde görülen kılık kıyafet değişiminin bir bölümü dekolte şeklindedir. Geleneksel yapıda yeri olmayan bu tarz giyim, değişim sürecini yaşayan roman kahramanlarında görülür. Batılılaşmayla görülen dekolte giyim çok fazla olmamakla birlikte romanlarda yer alır.

*"Jöntürk"*te, Ahdiye Hanım için *"mavi, açık mavi renklisinden yarım dekolteden biraz fazla, üç çeyrek dekolte güzel bir gelinlik yaptırılmıştı."* (s.29)

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde, Belkıs'ın gelinliğinin açık olması düğüne gelen kadınların dikkatini çeker. Gelinin giydiği elbiseden dolayı beğenilmeyerek; "…*Gelin nasıl şey öyle? Oyuncu kızı gibi, her tarafı açık saçık, kumaşa kıyamamış galiba?"* (s.7) şeklinde konuşmalara neden olur. Gelinin giyiminin, geldiği çevreyle ilgili olduğunu belirten bazı misafirler *"Beyoğlu'ndan gelen gelin başka türlü olmaz ya?"* (s.7) şeklinde yorumlarlar. Belkıs'ın gelinliğindeki bu açık tarz, düğün sonrası ev içerisinde de devam eder. Giyimi çok açık olmasa da geleneksel bir yapının hâkim olduğu bu evde, Belkıs'ın giyiniş açık bir tarzdadır.

*"Nedret"*te, Mualla'nın dekolte giyimi dikkat çeker. *"Muallâ, yarı dekolte, açık renk, elbisesinin letafeti içinde, şen ve güler çehresiyle görünmüş, nezaketen öpüşmüşler ve sonra, birbirlerini derin ve ince bakışlarla süzmüşlerdi…"* (s.97)

*"Handan"*da, Refik Cemal'in Server'e yazdığı mektupta; Handan dekolte bir kıyafetle anlatılır. Refik Cemal, Londra'ya geldiğinden beri ilk defa Handan'ı dekolte bir elbise içerisinde görür ve Handan'ın bu kıyafetine bakışını yazar.

> *"Zannımca biraz fazla açık, fakat zengin bir dekolte, rengin saçları çıplak ensesi üstünde incili bir tarakta perişan toplanmış, şakaklarına inen ipek dalgalı saçlarıyla, ziya ile yanan gözleri ve mütebessim dudakları ile ne kadar zamandır koyu ve sakit bir gölgeye benzeyen kadın tamamen değişmişti."* (s.103)

*"Seviyye Talip"*te Seviyye, giyimiyle doğu ve batı özelliklerini birlikte yansıtır. Giyimindeki açıklık dikkat çeker.

> *"…Beyaz ipek muslinden bir fistan giyiyor; yuvarlak beyaz boynu ve ensesi aşağıya doğru incelen bir çizgi halinde açık, solgun sarı saçları, alnında gayet sade ayrılarak, ensesine bir tarakla iliştirilmiş; dirseklerine kadar açılan, yuvarlak, beyaz kolları, elbisesinin bir parçası gibi görünen beyaz yüzü…"* (s.54)

*"Sisli Geceler"*de, Mine dekolte bir kıyafetle yer alır. Çocukluk dönemini atlatmış, bir genç kız olarak verilir. Misafirlere piyano çalarken, her zaman olduğu gibi üzerinde mavi bir elbise olduğu belirtilir. Dekolte bir tarzda hazırlanmış olan bu elbise Mine'nin, *"göğsünü, kollarını açık bırakan"* (s.43) bir tarzdadır.

2.3.1.4.Yabancıların Giyimi

Batılılaşma sürecinde yabancıların birçok alanda batılılaşma sürecini hızlandırdıkları görülür. Yaşamlarıyla örnek olan yabancılar, insanımızı birçok alanda etkileyerek; kültürel etkileşimi hızlandırır. Bu alanlardan biride giyimdir.

*"Gün Batarken"*de, Hulki'nin ailesinden kopuşunda neden olan İzmaru'nun giyimi yer alır. İzmaru, *"(…)ipekli bluz, bir de etek giydi; sırma gibi sarı, ipek gibi yumuşak, hilkaten kıvırcık saçlarını kabarttı. Bir siyah kadife kurdele ile sıktı, ayağına, kibar müşterilere çıktığı vakit giyindiği ipek çorapları, siyah rugan iskarpinlerini geçirdi."* (s.51)

Hulki, İzmaru ile aşk yaşadıkları evde İzmaru'nun astığı fotoğraflara inceler. Bu fotoğraflardan hareketle İzmaru'nun giyimi hakkında bilgi verilir.

"İzmaru'nun yanında bir Alman bahriyelisi ile çekilmiş kötü bir fotoğrafisi vardı. Evvelâ, onu parça parça edip pencereden attı. Sonra, yalnız alınmış bir diğer resmini buldu. Bunda genç kadın, kısa kollu yazlık bir elbise giymiş, omuzlarının ve göğsünün mütenasip, bîhazar güzelliğini üryan arzediyordu." (s.59)

*"Handan"*da, Hüsnü Paşa'nın ilişkide olduğu Matmazel Mod, Server'in anlatımıyla verilir. Server'in anlatımında Matmazel Mod'un, Handan'la kıyasladığı görülür.

"Gül kurusu güzel bir dekolte ile krepdöşin fistan giyiyor. Göğsünde kocaman bir pembe gül. O kadar biçare zayıf bir dekolte ki, ince kollarının omuz kemiklerine asılışı pek açık surette meydanda. Hülâsa o ince boyunla o fakir dekolteye bakmak biraz teşrih okumaya benziyor. Fakat baş hiç fena değil, Refik. Bu, Handan gibi birdenbire adama canlı bir facia, bir dram, bir antika parça hissini vermiyor. Kurumuş küçücük kırmızı dudaklı bir ağız, ince burnunun üstünde, mai yeşil bilmem nedir, gece fark edemedim, iki minimini boncuk göz; etrafları bir parmak sürme içinde; kuru yanaklarından iki boya dalgası sürmelere kadar çıkıyor. Saçları güzel, açık, manasız bir sarı." (s.153)

*"Şıpsevdi"*de, Kasım Efendi'nin yabancılara ve yabancıların giyimine bakışı verilir. Özellikle şapka takanlardan nefret eder.

"Kasım Efendi, başı şapkalılardan hiç hoşlanmazdı. Bunların giriştikleri işte mutlaka kötü bir niyet, bir fesat bulunduğuna bu yabancıların toptan, İstanbul'a Türkleri aldatmak için gelmiş olduklarına inanırdı. Başı şapkalıları hep bir milletten sayardı. Onun gözünde Fransız, İngiliz, Alman, İtalyan yoktu. Hepsi gâvurdu. Hatta bu çeşitli milletleri aynı dilden konuşur sanır, Ermeniceyle Almancanın, Fransızcayla Rumcanın bir farkını görmezdi. Bunların hepsi Kasım Efendi için gâvurcaydı işte…" (s.293)

"Çete" romanında Yüzbaşı Ernest'in eşi Madam Ernest'in ziyareti sırasında giyimiyle ilgili bilgiler verilir. Madam Ernest, savaş sonu modasına uygun kısa etekli, dar elbiseli ve siyah eldivenli olarak verilir.

Romanda yabancı giyimine bir diğer örnek Nina'nın giyiminde görülür. Nina'nın giyimi eserde şu şekilde verilir:

"Üzerinde bir köylü entarisi, başında alacalı bez yemeni vardır. Fakat bu yemeniyi Rus usulü, boynunun altından düğümlemiştir. Siyah kadifeden sade bir yelek göğsünü sıkmış, bu göğse; bir nokta Direktuvar modası dar elbisenin memeleri kaldırıp biçimlerini toparlaklaştıran fazla belirgin şeklini vermiştir." (s.102)

*"Salon Köşelerinde"*nde, balo esnasında yabancıların yaşamlarıyla birlikte giyimlerine dair ayrıntılar verilir. Madam Daven'in ve yanındakilerin yorgunluklarını atmak için seçtikleri palmiye ağaçlarının altında giyiminde ait ayrıntılar verilir.

"Düz, parlak ve gayet kalın pembe atlastan elbisesi o kadar sade, o kadar sadeydi ki ne bir dantel, ne bir kurdele parçası, hiçbir şey o sadeliği bozmuyordu. Sadece göğsüyle kollarının içinden ince bulutlar gibi pembe pembe muslinler dışarı doğru düşüveriyor, bunlar gayet narin ve nazik cildine sanki bir saydamlık veriyordu; beline aynı renkte kurdeleden bir kemer takmış, kemerin yan tarafına bir demet menekşe iliştirmişti." (s.20)

"Salon Köşelerinde", özellikle Lydia'nın giyimi ayrıntılarıyla verilir. Batı medeniyetine ait bir bayandan hareketle verilen bu giyim ayrıntıları, batı medeniyetinin üstünlüğünü vurgular tarzdadır. Lydia'nın birçok özelliğinde olduğu gibi giyiminde de bir farklılığın olduğu belirtilir.

"Gayet sade, gayet ince, nazik bir tuvalet: Açık mavi yanar döner canfes üzerine ince ince kıvrılmış gayet bol bir mavi tül geçirilmiş, belinde koyu mavi kalın atlas bir kurdele birkaç defa gelişigüzel sarılıverilerek bir kemer oluşturulmuş, kemerin arka tarafına pırlanta ve firuzeyle süslü büyük bir toka iliştirilmişti. Bu tokanın altında atlas kurdelenin iki ucu eteklerine kadar sallanıyordu. Kollarında, göğsünde, elinde hiçbir şey, gereksiz bir süs eşyası yok, yalnız saçının arka tarafına, en kabarık yerine yine firuzeyle pırlantadan ince, düz bir broş takılıydı. Dirseğinden yukarısına kadar ellerini örten süet beyaz eldivenlerse buruşarak düşmemek için yine yer yer firuzeli elmaslı hafif, görünmeyecek kadar hafif birer altın bilezikle tutturulmuştu. Özetle Lydia'yı her gören bir bakıştan batı uygarlığının zarafeti içinde doğup büyümüş az bulunan, ince ve nazik bir çiçeğe benzetirdi." (s.30)

2.3.1.5.Moda

2.3.1.5.1.Saç Boyanması ve Bakımı

*"Jöntürk"*te, Fettan Hanım dikilen elbiseye en uygun düşecek saç modelini La Valliere olduğunu belirtir. Fettan'ın söylediklerinin bayanlar tarafından anlaşılmaması üzerine, bu saç modelini bayanların birinde göstererek anlatmaya çalışır fakat başarılı olamaz. Bu nedenle Fettan Hanım, "Larus"tan faydalanarak konuyu açıklamaya çalışır.

> *"Fettan hanımefendi, düğün hazırlıkları kapsamında Larus koleksiyonundan kuaför kelimesini arayarak yapılacak saç modeli üzerine çalışmalar yapar. "Fettan hanımefendi, bu ciltten "kuaför" yani baş taramak sözcüğünü buldu ki iki büyük sayfaya yetmiş kadar resim konularak erkek ve kadın başlarından bol miktarda nasıl tarandıklarını tarif ediyordu. Hanımlar büyük bir merakla bu resimlere baktılar. Jacgues de Lagrange ve Ode sur Seine ve Charles Sabi asrı gibi saç taranışlarına bir hayli gülüştükten ve özellikle kalyonlu hotoza sürekli kahkahalar attıktan sonra bir gelin başı için uygun birkaç resim buldular ise de La Valliere'in saçlarını hakikaten hepsinden güzel buldular."* (s.30)

Eserde, bayanların düğün hazırlıklarıyla birlikte, erkeğinde yaptığı hazırlıklar verilir. Gelini süslenmiş haliyle koluna alacak damadın, basit sıradan bir süsle yetinmediği belirtilir. Giyiminden fesine, potinlerine kadar yerli yerinde olması gerektiği belirtilir. Bu hazırlığın en önemlisi ise tıraş kısmıdır. *"Başkalarının tıraşı bir çeyrek sürer ise onun tıraşı bir saat sürer."* (s.40)

*"Ateşten Gömlek"*te, Ayşe ile Cemal arasındaki tokalaşma esnasında *"pomat"* adlı genellikle saçlara ve cilde sürülen yağlı bir kremden bahsedilir.

> *"Cemal annemin elini öptü. Ben, en sun, tavrımla onu selamlayacaktım. Fakat o katı elleriyle benim pomat kokan yüzüklü elimi öyle bir sıktı ki, ister istemez bu vilayetli yeğenin yüzüne gözlerimi açarak bakmaya mecbur oldum."* (s.4)

*"Acı Gülüş"*te, Kenan giyimine ve kişisel bakımına oldukça önem veren bir karakterdir. Batı hayranı olan Kenan, bu hayatın getirdiği yanlış batılılaşma sürecini yaşar. Bu yaşamda isteklerini yapabilmek için şık giyinmeye ve saçlarının bakımına önem verir.

> *"Kenan, başından Şlik fesini çıkararak alnının üstünden kulağına doğru ince siyah açık bir kuş kanadı yaygınlığı ile yapışık duran son moda taranmış,*

lusturalı gibi saçlarını daha çok yatıştırmak için birkaç defa daha sıvadı. Fesini giydi." (s.27)

*"Hakka Sığındık"*ta, Nermin, Narin ve Sadiye adındaki kızların Beyoğlu'nda tiyatroya gidişleri esnasında saçlarını boyadıkları belirtirler. *"Nermin'le Narin bu mahallede doğdular. Bilmez miyim, saçları siyahtır. Amma şimdi bir gör… lüle lüle, böyle kanarya sarısı…Bu para yok mu. Arabı beyaz ediyor alimallah…"* (s.16)

*"Hayattan Sayfalar"*da, Veli Ağa yaşı altmış, saçı sakalı ağarmış biridir. Bu yaşına rağmen halen genç kızların peşinde koşan ve yaşlılığın vermiş olduğu izleri yok etme derdindedir. Bu sevda uğruna saçlarını boyatmaya karar verir.

"Bir başa yüklenmiş yılların çokluğuna şahit olan bu beyazları karartmak için kendi gibi azıtmış yaşlı gençlerin başvurdukları çarelere sarıldı. Mahmutpaşa yokuşundan bir kutu boya aldı. O manav kafası, boyacının nasıl kullanılacağı hakkında söylediklerini pek iyi anlayamadı. Bunu ilk kullandığı günü ateş yanığı gibi suratı kıpkızıl cılk yara oldu. Boyanın dokunduğu cilt kısımların lacivert bir renk aldığı, abraşlaştı. Bunu sıcak su, bunu leke sabunu, ispirto, hiçbir şeyle çıkarabilmenin ihtimali yoktu. Bu karalıkları gidermeye uğraştıkça yüzünün yaraları daha çoğalıyordu. Haftalarca yüzü gözü sargılı gezdi." (s.239)

*"Toraman"*da, Şuayip Efendi, Binnaz ile evlilik sürecinde genç görünmek ister. Bu amaçla "Perikli" adında berbere giderek saçını ve sakalını boyatır. Berbere sevgilisiyle ilgili açıklamalar yapar ve emeği karşısında iki üç kat ücret ödeyeceğini belirtir. Perikli bu işi kendisinden iyi yapanı bulamayacağını söyleyerek, iş bittiğinde görenlerin yirmi yaşında olduğunu, düşüneceğini söyler.

"Perikli komisyoncunun gözlere görünen bütün tüyünü tüsünü kurum rengine boyadı; burun deliklerinden dışarı fışkırmış ak kılları küçük makasla budadı; pomata ile bir cilâ geçtiği saçlarını, taradı; bıyıklarını maşaladı; yüzünü pudraladı; kolonyayı kozmetiği bolca kullandı; büyük aynanın önündeki efendiye küçük el aynasıyla başının yan taraflarını, arkasını gösterdi. Bu simsiyah boyaların ortasında pırıltısı daha artan tüysüs çorak nuraniyeti mehtaba yaklaşmış bir ay gibi parlıyordu." (s.65)

"*Ferdâ-yı Garâm"*da, Sermed'in saç şekli *"şinyonuna"* (s.115) kadınların, saçlarını enselerinde toplayarak yaptıkları topuz şeklinde bağladığı belirtilir.*"Genç kız*

gülümser bir tavırla bekliyordu. Omzuna aldığı bir pelerinin yüksek yakası, saçlarının şinyonuna kadar bütün boynunu çevreleyerek başına hoş bir biçim veriyordu." (s.115)

"*Genç Kız Kalbi"*nde, Pervin'in İstanbul'a gelişi ile Nigar değişim süreci yaşar. *"Nigar, tuvaletime, saçlarıma bakarak her şeyini mümkün olduğu kadar bana benzetmek için çalıştı. Mesela, o zamana kadar kendisi, gerek babasının zoru ve ısrarı, gerek kendi ihmali ve tabiatsızlığı sebebiyle modayı takip etmeyerek saçlarını, alelade önünü kabartıp arkasına bir topuz yaparken, beni gördükten sonra ortadan ayırıp geceleri bigudilerle saçlarını kıvırmaya başladı."*(s.16) Nigar'ın bu değişim sürecini, geleneksel yapıda gelen ve geleneksel bakış açısına sahip babası beğenmez. Özellikle saçlarına taktığı bigudileri eleştirerek, *"O sabah ki hokkabazlıklar neydi bakayım? O zilli maşaları kafana bu marifet için mi koymuştun? Nedir o öyle yarmışsın kafanı iki taraftan şantöz karılar gibi…Bunların ne lüzumu var efendim? Şöyle hanım hanımcık kaldırın saçlarınızı,örün arkanıza bir saç…Nedir o iğrenç kıvırcıklar?Masum yüzünüze bir kart şekil geliyor…"* (s.16) şeklinde açıklamalar yapar.

*"Ne Bir Ses… Ne Bir Nefes!.."*te, Osman, Kenan ve Zeliha'nın akşam sohbetinde saçla ilgili konuşmalar geçer. Kenan, Zeliha'nın saç modelinden hareketle *"son haftanın moda gazetelerindeki kadınlara benziyorsunuz"* (s.59) şeklinde değerlendirir. Kenan, yaptığı tespitten sonra son zamanlarda birçok şeyde değişimin görüldüğünü belirtir.

> *"— Sizde birçok şey değişti Zeliha. Elbiselerinizin biçimi, sonra zannederim saçlarınızın tanzimi de, şimdi onları ensenizin üstünde kesik saç gibi topluyorsunuz."* (s.60)

2.3.1.5.2. Tuvalet, Süs ve Makyaj

*"Jöntürk"*te, Ahdiye Hanım'ın gelinliğiyle Fettan Hanım ilgilenir. Giyim konusunda diğer kadınlardan daha zevkli olan *"Fettan Hanım, birçok tuvalet resmi inceledikten sonra, zevklerine güvendiği birkaç Hanım'ın da onayını alarak terziye bu gelinliği diktirmişti.Bazı müsriflerin gösteriş olsun diye Paris'e ölçü gönderip yaptırdıkları gelinliklerden çok daha güzel, ensef bir eser olmuştu. Garnitürü yukardan aşağıya kadar limon çiçeklerinden ibaret olan bu gelinliği Parisli hem de kibardan bir geline giydirmiş olsalar en müşkülpesent Parisli madamlar dahi beğenilmeyecek bir yerini bulamazlardı."* (s.29)

*"Küçük Paşa"*da, Salih'in eğitimi için tutulan mürebbiyenin Salih'ten çok evin hanımıyla ilgilendiğini görürüz. Naime Hanım bu konudaki bilgi birikimini mürebbiyeden alır.

> *"Naime süse, elbiseye müteallik her şeyin modasını ondan öğrendiğinden birçok hanımların gıptalarına hedef oluyordu. Beyoğlu'ndan alınan her şeyi o arar, bulur, onun zevkiyle seçilirdi. Hanım evvelce saçlarını ancak bir iki türlü tanzim edebilirken, şimdi birçok şekillerde düzeltmesini öğrenmiş, adeta bir Fransız kadını gibi bezenmekte maharet peyda etmişti."* (s.66)

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde, Belkıs'ın düğününde gelinliğinin arkasına taktığı çiçek, misafirlerin dikkatini çeker ve bu konuşma mevzusu olur. Gelinlikteki çiçeğin görülüp görülmediğini birbirlerine soran misafirler, bu tür şeylerin Frenk âdeti olduğunu belirtir.

Romanda, Belkıs ile Huriye birçok konuda zıtlıkların verilmesi için bir araç olarak kullanılır. Belkıs doğru batılılaşan, olduğu gibi görünen samimi ve içten biri olarak yer alırken; Huriye, bayağı bir terbiye görmüş, büyük kadınların meclisinde bulunarak *"hırs, haset, bedhahlık, dedikodu, iftira, hiyanet, mugayiri tabiat huzuzata meyil,"* (s.11) gibi ahlaksızlıkların hepsini öğrenmiştir. Büyümelerindeki bu farklılıklar bayanların giyim ve süslenmelerinde de kendini gösterir. Belkıs doğru bir batılılaşma sürecini yaşarken, eskiye göre farklı olan ancak değişim sürecinde göze batmayan sıradan basit bir batılılaşma sürecini yaşar. Huriye ise Belkıs'a olan kin, nefreti yüzünden her konuda olduğu gibi giyim ve süs konusunda da bir ölçü tutturamaz. Büyüdüğü ortamdan hareketle Huriye, *"(…)pek adî bir muhitte perverişyab olduğu cihetle sanati tezeyyündeki ilmi, rastık, sert kokulu lavanta, pudra, düzgün gibi şeyleri yüzüne gözüne bulaştırmak, Papas Köprülü Modistra Kalyopi'nin diktiği mai, kavuniçi açık tirşe, yanardöner kumaşlardan, fena biçimleri hep örnek elbise giymekten ibaretti."* (s.11)

*"Gün Batarken"*de, Sadberk Hanım yaşadıkları muhittin sıkıntılarını, bayanlarını ve süslenmelerini Vesile Hanımla dertleşir.

> *"Bu hınzır, sefertası gibi apartmana girdim gireli, ne yalan söyleyeyim, başımıza bir felaket gelecek diye korkuyorum. Etrafımız, Allah vermesin, tiyatro gibi. Nereye baksak kokonalar. Hem inadına da süsleniyorlar, pudralar, düzgünler sürüyorlar da, pencerelere öyle çıkıyorlar. Geçen sabah bir tanesi*

anadan doğma, açık pencerenin önünde durmuş kopası saçlarını tarıyordu." (s.3)

*"Yaban Gülü"*nde, Leyla evliliği ile değişen hayatında eşinin sakat oluşu nedeniyle, günün yarısını ona gazete, kitap okumakla geçirdiğini belirtir. Günün diğer yarısını da *"bebek gibi süslenmek, sabah, sofra, gece tuvaleti ile meşgul olmak, misafirlerle bulunmak"* (s.75) gibi işlerle uğraştığını söyler.

*"Handan"*da, Hüsnü Paşa giyime ve süse önem veren bir karakter olarak yer alır. Hüsnü Paşa, Matmazel Mod ile olduğu gecede *"saçları pür tuvalet, esvabı henüz ütüden çıkmış"*(s.153) şekilde verilir.

Hüsnü Paşa'nın, ihaneti Handan'da değişim sürecini başlatır. Handan, eşini tekrar elde etmek için Hüsnü Paşa'nın ilgi gösterdiği Matmazel Mod gibi olmaya çalışır.

"— Bekle Hüsnü, bekle. Yeni bir kimyager gözleri boyuyor. Gözlerim mavi, sarı olacak. Ellerimde tıpkı onunki gibi ince ve damarlı." (s.170)

*"Sisli Geceler"*de Mine, olaylar karşısında kaçış duygusunu arzuladığında odasına çekilir. Bu odada oturmaktan çok hoşlanır. Odanın eşyasını ve teferruatını çok sever. Odanın anlatımında bakım ürünleri dikkat çeker. *"Şu aynalı dolap, lavabonun üstünü dolduran şu irili ufaklı şişeler, fırçanın içine gömülen şu fildişi tarak, hep ayrı birer tanıdık çehre gibi, Mine'nin ta kalbine gülüyordu."* (s.146)

*"Acı Gülüş"*te Kenan, eğlence hayatına düşkün bir karakterdir. Bu eğlencelere katılacağı zamanlar bakımına ayrıca bir özen gösterir. Uncu Ahmet'in evinde basıldığı haberi üzerine eşi Ragıbe, Kenan'ın evden çıkarken halini düşünür.

"Kocasından ayrıldığı son sabahı düşündü. O günü Kenan, hiç lâzım olmadığı halde, evdeki sobalı küçük hamamda yıkanmış, sonra kolonyalı bir banyo yapmış, makineli jilet usturası ile bir saat yüzünü perdahlamış, ipekli iç çamaşırı giymiş, en yeni kostümünü sırtına geçirerek, en şık kravatını bağlayarak gitmişti." (s.99)

Ragıbe, eşini kaybetme sürecinde yaşadığı çelişkiyle dikkat çeker. Bir yandan eşini kaybetme ve yuvasının dağılma tehlikesi, bir yandan kadınlık gururu çatışma halindedir. Kocasının gelişiyle güzel görünmek için süslenen, ancak eşinin yaptıklarına karşı umursamaz tavrı dikkat çekicidir. Bu çelişkiler Ragıbe'nin yapmış olduğu bakım ve davranışlarla belirginleşir.

"Ragıbe Hanım hemen aynanın önüne koşar. Darmadağın başına, çarçabuk bir düzen vermek için, birkaç firkete daha yerleştirir. Ensesindeki kavisli pırlantalı küçük bağa tarağı çıkarır. Saçlarını yukarı yukarı sıvayarak tekrar tekrar. Solgunluğunu gidermek için pembe pudra ponponunu çabuk sinirli vuruşlarla yüzünde gezdirir. İpek havlı, yumuşak yüz silgisiyle pudranın kabasını alır. Rengini tabii hale koyar. Yüzüne renk getirmek için yanaklarını birkaç defa burar. Kendi kendini tokatlar. Omzuna bir atkı, eline bir kitap alır. Koltuğa oturur, ayağını ayağının üstüne atar. Bunlar birkaç dakikanın içinde olur. Okumakla meşgul, fütursuz bir tavır alır." (s.138)

*"Hakka Sığındık"*ta, Esma ve Nakiye arasındaki konuşmada Nermin, Narin ve Sadiye'nin makyaj yaptıklarını görürüz.

"*Yüzlerine basmışlar düzgünü, vermişler allığı.. çekmişler sürmeyi.. bu soğukta göğüsler açık.. kollar açık.. üşümez mi bu karılar?*

— Çarşafları böyle kelebek gibi bir renkte, anlamam ki… suratlar, saçlar bütün dışarıda… Nermin'le Narin bu mahallede doğdular. Bilmez miyim, saçları siyahtır. Amma şimdi bir gör… lüle lüle, böyle kanarya sarısı…Bu para yok mu. Arabı beyaz ediyor alimallah… öööy estağfurullah… ne günlere kaldık. Ayaklarında Şam nalınlarından yüksek ikişer karış ökçe… İllâ o çorapların inceliği…" (s.16)

*"Şıpsevdi"*de Meftun, birçok konuda olduğu gibi kadın erkek ilişkisinde kadınlara izleyeceği yol hakkında bilgi verir. Bu bilgilerin önemli bir bölümü kadının erkeği nasıl avlaması gerektiği üzerinedir. Kadınların erkekleri avlama bilgisinde ustalık kazanmaları için bilgiler verdikten sonra sözü *"(…)makyaj, yani düzgünle, allıkla, sürmeyle yüz boyamak bilgisine getirdi. Düzgün nasıl kullanılır? Allık yüzün nerelerine ve nasıl sürülür? Kaş, kirpik nasıl boyanır? Bunları uzun uzadıya tarif ederek dışarıda satılan tutyalı, esvedli düzgünlerin, içindeki karışık maddeleri bilinmeyen boyaların zararlarından(…)"* (s.417) söz eder. *"Talk tozu ve imbikten çekilmiş sirkeyle ve "sous nitrate de bizmouta" gül suyu, saf gliserin, çiçek suyu ve gül ruhuyla yapılan sulu, koyu ve toz halinde birkaç çeşit düzgün ve kırmızı amonyakla yapılan allık tertipleri öğretti."* (s.417)

*"Toraman"*da, Adile Hanım'ın kocası sakalını boyamaktadır. Adile kocasının genç görünümünden geri kalmamak için kalan boya ile saçlarını boyar. *"Boyalı olsun*

ne olursa olsun.. kurum gibi siyah sakallı herifin karşısında ak saçlı gezeyim de bana onun anası mı desinler." (s.15)

"*Ferdâ-yı Garâm"*da, Sermed ve Nevber'in tuvalet, süs ve bakım konusunda İngilizleri örnek alır. Fransızlar ve İngilizlerin bu konuda kıyaslandığını ancak İngilizlerin "hay layf" dedikleri "lüks hayat" tarzının daha güzel olduğu belirtilir. Sermed'in giyim tarzı eserde şu şekilde verilir:

> *"Sermed'de güzel giyinmenin sanatı değil, dehâsı vardı. Bir düğün, bir ziyaret, bir kabul; her ne vesileyle olursa olsun, odasında bir süre gözden kaybolur, ortaya çıktığı zaman bütün bakışları hayran bırakırdı. O zaman her şeyinde; saçlarının bir kıvrımında, yakasının bir çizgisinde, omuzlarının bir dalgasında, her şeyinde nâdir ve nefis bir zariflik görülürdü."* (s.48)

*"Sözde Kızlar"*da Nevin, batılılaşma ile gelen yeni hayat içerisinde süs ve bakımın çok önemli olduğunu belirtir. Nevin misafir olan akrabası Mebrure'ye süslenmenin önemini ve ayrıntılarını anlatır.

> *"—Bu yeni hayatında tuvaletin büyük bir ehemmiyeti var. Bunun inceliklerini öğrenmelisin."* (s.38)

Nevin süslenmenin önemini belirttikten sonra ayrıntılı olarak uygular. Yüzünün bütün derisini kulaklarının arkasına kadar bir krem sürerek kapatır. Parmaklarının ucunu kullanarak yüzünün derisine bastırarak, kremi cildine içirmeye çalışır. Nevin *"(…)mermer taşın üstünde duran krepon sürmeyi eline alarak her iki göz kapaklarının üzerine kuvvetli iki leke sürdü, parmaklarının uciyle bu sürme lekesini dağıtmaya, göz kapaklarını, göz çukurunu, kirpiklerin etrafını gümüşî gölge ile boyamaya başladı. Sürme lekelerinin fazla biriktiği yerleri kolonya damlalarıyla hafifletiyordu. Sürme kreyyonunu kirpiklerinin arasında da biraz gezdirdi: Aynanın karşısında geri çekildi, gözlerini kırparak kendisine baktı, sonra küçük bir kutudan beyaz renkli, incecik, uzun bir boya çıkardı, sürme sürdüğü yerlere bu kalemle hafif darbeler konduruyor."* (s.38)

Nevin yeni hayatın süslenme kurallarını bilir ve bu hususa oldukça önem verir. Yüzünün hatlarına bir ressamın tablosuna gösterdiği ilgi ve sabırla, süslenmeye ait tüm incelikleri uygular.

> *"Parmağının ucunda yine biraz sürme ezerek burnunun her iki kanadının aşağıya doğru nihayet noktalarını hafif, belirsiz bir gölgeye buladı. Dudaklarına*

ve yanaklarına kırmızılık sürdü, pudra pomponuyla alnından göğsüne ve ensesine kadar bütün başını hafif bir pudra tabakasıyla boyadı. Sonunda, küçük bir elbezini gayet az kolonya ile ıslatarak bununla yüzünün fazla boyalı yerlerini sildi, rengini hafifletmeye çalıştı, ötede beride gayritabîî bir halde biriken boya, pudra ve sürme lekelerini dağıttı. Gözlerini kırparak, iki adım geriden tablosunu seyreden bir ressam gibi, başını sağa sola büküp kendi kendisini süzdü, nihayet kirpiklerine de birer fırça rimel dokundurdu, onları da dikleştirdi. Avucuna bol lavanta dökerek dekoltesinin arasından çıplak vücudunun her tarafını, koltuk altlarını, göğsünü, belini, hattâ dizlerine kadar daha aşağı kısımlarını ıslattı. Şezlonga oturarak, yirmi dakika kadar da tırnaklarını cilâlamakla oyalandı." (s. 39)

Nevin'in işi bittiği zaman, vücudunda doğal olarak kalmış küçük bir parça bile yoktur. Her tarafını boyalar, kremler ve bakım ürünleri istila etmiş gibi görünür. Nevin anlattıklarından ve uygulamalı olarak gösterdiklerinden sonra, Mebrure'nin de makyaj yapmasını ister. Mebrure, çok basit, kısa ve göze batmayan, doğal bir bakım yapar. Bu bakım Nevin'i sinirlendirir. Bu bakım sonrası süs ve bakıma Mebrure'nin bakışı verilir. Daha önce yolda Nevin gibi bakım yapmış ve doğallığını kaybetmiş insanlardan hareketle düşünceler belirginleştirilir.

"O, sokaklarda böyle ne kadınlara rastlamış onların küçük birer mürekkep hokkası gibi siyah göz çukurlarına, sar'ası tutmuş insanlar gibi bembeyaz yüzlerine, dudaklarının çekik ve iğrendirici kırmızılığına tiksinerek bakmış, bütün bu zavallıları yol ortalarında durdurarak, yüzlerine karşı:

— Yazık, güzelleşmek istiyorsunuz, halbuki iğrenç kılıklara giriyorsunuz, yüzünüze bakmak bile insana nefret veriyor!" (s.39)

*"Sözde Kızlar"*da erkeklerinde süs ve bakım yaptığı görülür. Verilen çay partisine pudra sürmüş olarak gelen Behiç'e, Nevin yüzüne çok pudra sürdüğünü söyler. Bu konu üzerine yapılan konuşmada herkes fikrini açıklar. Fikrini belirtenlerden biri Salih'tir. Salih bu konuya örnekle açıklık getirir.

"—Erkeklerde pudra sürmek değil, sürme çekmek bile sünnet-i seniyedir. Haniya karaciğer hastalığından ölen bir muharrir vardı, bir sürü gazeteler falan çıkarırdı, söyleyin şunun ismini yahu… Hatırıma gelmedi… Ne ise, bu muharrirceğiz başının tepesinden, yakalığına kadar saçlarına, suratına,

kulaklarına pudra sürer, gözlerine sürme çeker, dudaklarını da boyar. Moda Caddesi'nde bu kılıkla gezerdi." (s.43)

Bu konuda fikri alınanlardan biri Nazmiye Hanımdır. Nazmiye Hanım erkeklerin pudra ve sürme çekmesine açıklık getirmekle birlikte, kadınlarında bakım yapmalarını değerlendirir. *"Pudra ve sürme bir erkeğe yakışırsa böyle bir tuvalet yaptığı için o erkek ayıplanamaz. Amma, kendisine yakışmadığı halde pudra ve sürme süren bir kadın gülünçtür. Ben şimdiki taze kadınlara şaşıyorum, bazıları yüzlerine dalga dalga pudra sürüyor, âdeta üçüncü devresinde bir verem gibi bembeyaz kesiliyor."* (s.44)

"*İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, erkeğin kişisel bakım yaptırdığı görülür. İsmet, Kani'nin vucudunda gördüğü kısımları inceler. Ellerinin eskiden de güzel olduğunu belirtir. *"Şimdi büsbütün beyaz ve temiz görünüyordu; boyalı, cilâlı, biçimli tırnaklarına bakılırsa galiba, ayrıca bunlarla bir adam meşgul oluyor, haftada bir, iki defa düzeltiyor, süslüyordu."* (s.22)

"Yeni Devrin Simaları" adlı bölümde, Mesut Efendi evlenme arzusunda olan variyetli biridir. Evlenmek istediği bayanın evli çıkmış olması düşüncelerini değiştirmez. İmkânları zorlayarak buluşma ayarlar. Gayet gizli ve ayaküstü olmak şartıyla Fenerbahçe'de iki dakikalık bir görüşme kararlaştırılır. Buluşmaya hazırlık esnasında Mesut Bey'in yaptığı bakım eserde şu şekilde verilir: *"Mesut Efendi telâş içinde idi. Yıkandı, tıraşlar oldu, lavantalar sürüdü, zümrüt yüzüğünü parlattı, inci boyunbağı iğnesini taktı. Sarığını yeniledi…"* (s.85)

*"Çalıkuşu"*nda, Feride okulda çok zengin olan ve bütün öğretmenlerin ilgi gösterdiği Nadide Hanım'ın çocuğuna, sıradan hatta bazen hırpalayıcı bir tarzda davranır. Arkadaşlarının bu ailenin zenginliğinden dolayı gösterdikleri ilgiyi çoğu zaman komik ve iğrenç bulur. Diğer hocalardan gördükleri ilgiyi göremeyen Nadide Hanım, Feride'yi ziyaret eder. Ziyaret esnasında Feride'nin ders vermek amaçlı Paris'ten alınan çok şık bir elbisesini giydiği ve yaptığı bakım verilir. Nadide Hanım'ı bekletmekten çekinmeden giyinir ve saçlarını Avrupa mecmualarında gördüğü bir baş modeline göre şekillendirir. *"B.'de iken pek beğendiğim için bir Avrupa mecmuasından kesip sakladığım bir baş modelini aynanın kenarına iliştirdim, bütün kuvvetimi, maharetimi sarf ederek onu taklit ettim. Bu baş, fazla fantezist ve viöjö idi. fakat neme*

lâzım? Ben bugün, bir aktris gibi bu kibar "Kenar dilberleri" üstünde yapacağım tesire bakarım." (s.290)

*"Ne Bir Ses… Ne Bir Nefes!.."*te, Zeliha'nın kınalı saçlarını büküp ince fildişi bir tarakla topladığı görülür. Üzerinde *"kabarık kollu ve yakası bir yelpaze gibi açılarak dik duran solgun mali taftadan, belli sıkı ve etekleri geniş bir elbise"* (s.26) olduğunu ve bu haliyle İtalyan tabaklarının üstündeki kadın resimlerine benzediğini söyler.

Zeliha'nın giyim ve saç bakımıyla birlikte tırnak bakımına da önem verdiği görülür. Zeliha, Osman'ın yazıhanede bir şeyler yazdığını, Osman'ın ayakta ve cama hafif hafif vurarak kırları seyrettiği anda kendisinin de tırnaklarını cilaladığını belirtir.

*"Nur Baba"*da, Ziba ve Nigar Hanım'ın giyim ve süslenmeleri yer alır.

"Ziba Hala, bugün, her vakitten daha süslü; kirpiklerinin sürmesi, saçlarının boyası âdeta göz alıyor; kıyafeti bir operet Primadonna'sınınki gibi parlak ve gösterişli… Nigâr ona nisbetle pek sade, fakat itinalı giyinmiş; yakası yarı açık, koyu fes rengi, ipekli bluzu tenine tatlı bir durgunluk veriyor; boynunda bir sıra mercanla birkaç siyah inci tanesinden dizili bir gerdanlık var; bu zevcinin ona İspanya'dan gönderdiği bir hediye olacak." (s.87)

*"Kiralık Konak"*ta, Seniha yaşamıyla batılılaşma sürecine yönelmiş bir kişidir. Hakkı Celis'in anlatımıyla verilen Seniha değişim sürecini yansıtır.

> *"Seniha, Hakkı Celis'i kendisinden çok yaşlı ve nadir görülen bir teyze tavrıyla karşıladı. Toplanmış, uzamış, ağır ve mağrur görünüyordu; genç adamın onda şimdiye kadar hiç tesadüf etmediği bir yüksekten bakışı ve bir alaycı tebessümü vardı. Japonkâri bir sabah esvabı içinde kolları ta omuzlarına ve göğsü oldukça harim (gizli) noktalara kadar açık duruyordu. Saçları yüksek, fakat aynı zamanda dağınık bir tarzda düzeltilmişti. Her hareketinde dizlerine kadar sıyrılan bacakları incecik ipek çoraplar içinde canlı, zeki ve harikulade şeyler gibi gözüküyordu hakkı Celis'e, Seniha'nın ağzı ve gözleri genişlemiş gibi geldi; zira genç kız dudaklarına kırmızılık sürmüş ve gözlerinin sürmesini hadden bir kat ziyade fazlalaştırmıştı."* (s.150)

"Efruz Bey" romanında okul müdürünün süse ve lükse genel bir bakışı verilir. Bu bakış toplumdaki düzensizliği ön plana çıkarır. Müdür, *"(…)lüksün aleyhinde açtı ağzını, yumdu gözünü… Dünyadaki felâketlerin en baş sebebi lükstü! Süslü ev, süslü giysi süslü çevre… Bu süs düşkünlüğü insanları kudurtuyor, fakirlerin zenginlerin*

aleyhine kalkmasına sebep oluyordu. İhtimal, bir gün bütün fakirler birleşecek, süse dair ne varsa, ev, apartman, gazino falan… hepsini yağmaya verecekler, hepsini harap türap edeceklerdi." (s.125)

Kişisel bakımda önemli unsurlardan biride parfüm kullanımıdır. Eserlerde parfüm ve kullanımı çok görülmez.

*"Hamamcı Ülfet"*te, gelen misafirlerden biri *"lavantaya pek meraklı olmalı ki insan yaklaştıkça şiddetinin hissediyor."* (s.24) şeklinde verilir.

*"Sevda Peşinde"*de, eşini aldatan Ayn-ı-nur Hanım, yaşadığı aşk macerasını Seza Hanım'a anlatmaktadır. Ayn-ı-nur sevgilisiyle buluşacağı günlerden birinde Seza'ya uğrar kâğıt, sigara alır ve parfümünden kullanır.

> *"—Nihayet Ayn-ı-Nur dayanamadı; kalktı; aynada saçlarını düzeltti; tabağın içinde duran benim firketelerimden üç dört tanesini aldı; başının orasına burasına soktu; bir iki sigara ile birkaç zarf, kâğıt istedi, verdim; el çantasına koydu; benim (parföm ideal)den de bol bol sürüdükten sonra çıktı gitti."* (s.105)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, Kani'nin kullandığı parfüm verilir. Kani zenginliğin vermiş olduğu maddi imkânlarla piyasada bulunan bütün parfümleri toplar ve bu parfümün sadece kendisinde olmasını ister.

> *"—Bak, dedi, Kör dö Janet, şişesini yirmi dört liraya aldım; bulduğumu topladım, piyasadan hepsini kaldırdım; bu şimdi yalnız benim kokum."* (s.24)

*"Çete"*de, Nina ve uşağın Beyrut sokaklarında dolaşmaları esnasında görülenlerin, Nina'nın düşünceleriyle birleştirilerek verilir. Bu düşüncelerde parfüm ismi geçer. *"Biraz gölge bulmak için yan ve dar sokaklara saptılar. Kah yasemin, kah amonyak kokan Yakın Doğu sokakları… Bazen bu iki çeşit koku güneşin altında buharlarını birleştirerek Pompeia losyonuyla Kaloderma pudrası sürülmüş fahişelerin dolaştıkları büyük limanların gemicilere özgü eğlence mahallerini hatırlatıyor."* (s.12)

2.3.1.5.3.Takı

*"Hamamcı Ülfet"*te eve gelen Pakize'nin giyimi eskinin yenileşen bir tarzı olarak verilirken; bu giyinişin takıyla tamamlandığı görülür. Pakize elbisesine *"mücevher ufak bir ay-yıldız, birkaç iğne kondurmuş, göğsüne bir pırlanta kuş takmıştı."* (s.24) Gelen davetlilerden birinin kapıyı açış esnasında *"parmağında*

parlayan pırlanta yüzük, bileğindeki iri elmaslı bilezik göze çarpacak derecede" (s.22) büyük olduğu belirtilir.

Gelen misafirlerin şık giyime ve mücevhere verdikleri önemi hamamcı hanımda da görürüz. Hamamcı hanım da misafirlerini şık bir giyim ve bolca mücevher takmış olarak karşılar. Hamamcı hanım, *"Büyük menekşe oyalı yemenisi, eski kabakçiçeği iğneler, salkımlı elmas küpeler, boynundaki külçe yani ufak incilerden yapılma, enseden geçme bir dizi zile birbirine bağlı on, onbeş sıra iri incileri, kordonu sürgülü, üzeri mineli elmaslı saati, yakası devrik, tül tentenesi bir parmak çıkık, uçları göğsüne doğru bağlı bir beyaz mendille belsi, etekleri belde şal örneği entarisi, ucu işlemeli ipek kuşağı, ayağında sırma tasmalı nalını durmuş, büzme dudaklı bir ağızla"* (s.54) misafirlerini karşılar.

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde Sabir Bey, gelini Belkıs'a taktığı mücevher ihtişamı bakımından birçok insanın dikkatini çeker. *"O vakit gelince yüz görümlüğü diye takılan akar su pırlanta gerdanlığın hayali şaşaadarı hala bile pek çoklarının gece rüyasına giriyordu."* (s.4)

*"Gün Batarken"*de, Hulki bilmediği işlerde para kaybetmeye başlamasına rağmen İzmaru'ya mücevherler alır. İzmaru, Hulki'nin malvarlığını elde etme düşüncesindedir. Mücevher bu konuda en önemli araçtır. *"Viyana'dan getirilen en son moda melbusat ile en ağır mücevherat herkesten evvel İzmaru'nun üzerinde görülüyordu."* (s.72)

*"Nedret"*te, takı olarak Nedret'in annesinden kalan mücevherler yer alır. Bu mücevherler Nedret'e annesini hatırlatan, annesini yaşatan maddiyattan çok manevi yönü önemli olan bir simge konumundadır.

> *"Çekmeceyi dizlerinin üstüne aldı. İçinde, ufak kadife mahfazalara konulmuş, bazı kıymetli yadigârlar bulunuyordu. Bunların arasında, kendini en ziyade memnun eden, yeşil mine üzerine pırlanta işlenmiş minimini bir çerçeve idi. Bu, ince altın bir zincire takılmış ve ortasına annesinin küçük bir resmi geçmişti. Nedret, bunu, uzun uzun muayene etti… O sevgili kadının güzel gerdanını öpen bu parlak taşları dudaklarına sürdü. Sanki bunda, uzun senelerin muhafaza ettiği, bir anne kokusu duruyordu."* (s.87)

*"Handan"*da, Hüsnü Paşa'nın şık giyinmeye önem verdiği gibi bu giyinişini takılarla tamamladığını görülür. Hüsnü Paşa, *"(…)saçları pür tuvalet, esvabı henüz*

ütüden çıkmış. Altın düğmelerinin üstünde kıymettar elmaslar, boyunbağında kocaman bir zümrüt, yüz tebessümle, pomatalarla, arzu ile şarapla daha bilmem ne ile parıl parıl oturuyor." (s.153)

*"Acı Gülüş"*te, Kenan eğlence hayatı içerisinde tanıdığı Vuslat'a aldığı takılar yer alır. Vuslat'ın yarı dekolte giyimi içerisinde anlatımı esnasında taktığı mücevherler verilir. *"İnce somaki menevişleri gösteren dirseklere kadar açık kollarında altın zincirden bilezikler, parmaklarında zümrütlü, yakutlu, pırlantalı yüzükler parlıyor, korsenin sıkıştırmaya uğraştığı göğsü bir taşkınlık inadıyla taşıyordu. Koyu altın parıltılı gür saçlarını başına dolamış, dolamış bitirememiş, birkaç tane elmaslı tarakla güç tutturabilmişti."* (s.203)

Takıyla ilgili diğer bir tespit Mısır'ın meşhur zenginlerinden Zübeyri Bey'de görülür. Zübeyri Bey, Benli Faika'nın anlatımıyla verilir. *"Bu delikanlıyı göreydin çeyiz katırına benzetirdin. On parmağında pırlanta, yakut, zümrüt çiftler yüzük… Kravatının ortasında şakayık kadar iri bir elmas iğne… mücevherli saat kordonu gemi zinciri kalınlığında idi."* (s.298)

*"Cadı"*da, ölmüş Binnaz Hanım'ın resmi tarif edilirken, giyimiyle birlikte takılarına da yer verilir. *"Başında saman renginde oyalı mor grepten bir hotoz, yan tarafında okula başlatılan çocuklara takıldığı gibi koca bir broş, kulağında sallantılı uzun küpeler, gerdanında bir demet inci… Arkasında, önü çapraz düğmeli, beli ince redingot biçimli mor kadife bir hırka vardı."* (s.57)

Binnaz Hanım'ın, cadı oluşuyla ilgili söylentiler neticesinde ev içerisinde ilginç olaylar gelişir. Bu olaylardan biri kilitli ve gizli bir kutunun açılması ve mücevherlere dokunulmamasıdır. Bu olayın anlatımında mücevherlere rastlarız. Gelişen olaylar Şükriye Hanım'ın anlatımıyla verilir.

> *"Babamdan kalma pek çok değerli antika Priyol saatler, "murassa" enfiye kutuları, yakut, zümrüt yüzükler, mühürler; bir torba antika paralar var. Bunların hiç birine dokunulmamış, hepsi duruyor. Yalnız Rahmetli'nin bütün süsleri yok olmuş…"* (s.58)

*"Toraman"*da, kendisinden çok küçük olan Binnaz ile evlenen Şuayp Efendi, eşini evlilik konusunda ikna eder fakat cinsel konuda ikna edemez. Eşini ikna etmek için elmas broş, küpe, altın bilezik, gerdanlık hediye ettiği görülür.

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, yoksulluklar içerisinde ve konak hayatında büyüyen Şayan, Kani ile ilişki yaşayıp hamile kalınca, Fikri Paşa'nın emriyle evlendirilir. Kani'nin zengin oluşuyla, Şayan takı bolluğu yaşar. Bu durum kadınlar arasındaki dedikodulardan hareketle belirginleştirilir.

> *"Şâyan şimdi elmaslar, inciler içinde yüzüyormuş, kocası "Asıl sağlam para bunlar…" diyerek eline geçen elması eve taşıyor, içi kasalı aynalı dolaba kutu kutu istif ediyormuş. İlle tek taşlı bir çift sarı pırlanta küpeleri varmış, dünyada misli bulunmazmış, mübalağa değil, tam fındık kadarmış… Bir düğüne veya davete gideceği vakit hangisini taksam diye düşüne düşüne kasanın önünde, mücevherler eteğinde akşamları ettiği, sinirlendiği, âdeta bayıldığı da çokmuş."* (s.17)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, batılılaşma süreciyle görülen değişimlerden biri taşlı tarak modasıdır. Bu moda ile ilgili bilgiler İsmet'in anlatımıyla verilir.

> *"O, seneler İstanbul müthiş bir taşlı tarak modası geçiriyordu; orta halli hanımlardan mahalle karılarına kadar her kadının başında renk renk, şekil şekil taraklar dolu idi… Arı, kelebek, örümcek resimleri ve kırmızı, yeşil, beyaz birçok taşlar…"* (s.79)

Şadiye ile Recai Bey arasında yaşanan aşkın sembolü olarak bilezik yaptırdıkları görülür. *"Hediyeler, yadigârlar alıp vermeye de başlamışlardı. Eş birer bilezik yaptırdılar, örme altında telden sade, fakat zarif bir şey; içine sarmaşık yaprağı hâkkettirip altına da Fransızca: "Sarmaştığım yerde ölürüm" ibaresini yazdırdılar. Recai erkek olduğu halde bunu her gün kolunda taşıyordu; Şadiye ise, kabil olsa, bir ucunu da derisinin içinden geçirtecek, kanına, canına sokacaktı."* (s.81)

*"Efruz Bey"*de, Dizanterici Salih Paşa'nın oğlu Nermin Bey, tutucu bir soyluluk taraftarıdır. Meşrutiyetin esaslarından olan eşitlik ilkesinden hareketle soyluluk diye bir kavramın kalmayacağını savunan biridir. Nermin Bey giyime ve aksesuara önem vermektedir. Nermin Bey'in kullandığı aksesuarlar *"tek gözlüğünün zinciri, yaka kol düğmeleri, yüzükleri saat kordonu, kravat iğnesi, özetle dişlerinin kuronlarından potininin düğmelerini ilikleyecek alete varıncaya kadar üstünde madenden ne varsa altın olan"* (s.50) biridir.

2.3.2. Güzel Sanatlarda Batılılaşma

2.3.2.1. Müzik ve Müzik Aletleri

Milli Edebiyat dönemi romanlarında batılılaşma sürecinde görülen unsurlardan biride müzik, müzik aletleri ve müziğe bakıştır. Milli Edebiyat dönemi romanlarında müzik aleti olarak en fazla piyano görülür. Piyano ilk olarak Abdülmecit döneminde saraya alınır. "Saraya ilk gelen piyanolar kuyruklu ve sipariş eseriydi." (Aydın, 2003: 19) Sarayla başlayan bu süreç piyanonun konak ve köşk hayatına girmesiyle devam eder. Piyanoyla erken tanışılmasına rağmen ciddi çalışmalar Cumhuriyet sonrası görülür.

Batılılaşma sürecinde Beyoğlu ve Galata en önemli semtlerdir. Bu semtler dönemin romanlarında bir özelliğiyle yer alır. Bu yön batılılaşmanın en yoğun yaşandığı mekânlar olmasıdır. Batılı hayatın en yaygın olduğu semt Beyoğlu'dur. Galata semti "Bizans çağında bile Latinlerin ticaret merkezidir. Galata'da oturanların çoğunluğu Venediklilerdir. Galata tüccar konaklarında her dönemin çeşitli batı çalgılarını ve klavsen çalan amatörler bulunur. Piyasada her çeşit çalgı edinilebilir. Çekiçli piyanolar "forte-piano" adıyla icat olunup çoğalınca, ilk örnekleri Galata piyasasına gelir. Saraya ilk getirilenler "Erard" yapımı piyanolardır." (Aydın, 2003: 19)

Piyanodaki ses düzeni ile geleneksel yapıdan gelen müzik anlayışı birbiriyle çelişir. Bu çelişki müzikte alaturka-alafranga çatışmasına neden olur. Piyanonun gelişi, batı müzisyenlerinin konserleri ve yabancı müzik hocalarının bu süreci ders boyutuna taşımaları, halkın ilgisiyle birleşince belirli bir mesafe alınır. "Özellikle Liszt'in ülkemize gelişiyle piyanoda "ekol" kapsamında yeni bir boyut yer edinmeye başlar. Batı tekniğiyle yazan bestecilerimizin de katkısıyla Cumhuriyet dönemine girerken piyano eğitiminin ulaştığı düzey, çoksesli müzik anlayışı yenide olsa çok iyi boyuttadır. Bu süreçte icra ve akademisyenlik konularında yeni arayışların en iyi derecede sindirilebileceği bir zemin hazırlamıştır." (Aydın, 2003: 32)

*"Jöntürk"*te, Dilşinas Hanım, kızı Ahdiye'nin eğitimiyle yakından ilgilenir ve Ahdiye eski ve yeniyi sindirerek mükemmel bir eğitim alır. Eksik kaldığı tek nokta müziktir. Ahdiye'nin bu alanda eksik kalmasının tek sebebi annesinin müziğe bakışıdır. Dilşinas Hanım'a göre müzik, *"şeytan sedası"* (s.17) olduğu için Ahdiye'ye bu konuda eğitim aldırmaz.

Dilşinas Hanım'ın müziğe bakışına rağmen; konakta yapılan eğlencede birçok müzik aleti görülür. Dilşinas'ın itirazlarına rağmen *"(…)bir kibar komşudan güzel bir piyano getirildi. Yine komşu hanımların utları, kemanları, başka birinin mandolini ve birkaçının defleri saz takımları oluşturuldu."* (s.18)

Dilşinas Hanım'ın evindeki eğlenceli gecede piyanistler sırasıyla çalarken, bu ortam içerisinde çalınan müzik parçalarının usulleri üzerine düşünceler verilir. Bu görüşler alafranga ve alaturka müziğe bakışı belirginleştirir.*"Bazılarının hocaları, parmakları bozulmasın diye! Alaturka hiçbir şey öğretmemişler. Alafranga marşlar, polkalar, valsler çalıyorlar. Hatta bazı ilerlemiş olanlar opera ve operetlerin en kolay parçalarını da çalabiliyorlar. Ama usul denilen şey alafrangada da var. Buna ne kadar riayet ettiklerini ve falsolarının azlığını, çokluğunu kim fark edecek? Mevcut Hanımların hemen tamamına göre alafranga müzik, bir gürültüden ibaret."* (s.18)

Eserde cariyelerin müzik aletlerini çalmaları için eğitim aldıkları görülür. Cariyeler özellikle piyano, arp, keman gibi batı müziğine ait aletleri çalmak için Fransız öğretmenden ders alırlar. Batı müziğine verilen bu önem, batı danslarını öğrenilmesinde de görülür. Cariyeler, başka bir Fransız muallimden de batı danslarını öğrenmek için ders aldıkları belirtilir.

Ceylan ile Nurullah arasındaki konuşmalar devam ederken müzik arzusu kendini hissettirir. Ev içerisinde piyano odasına geçilir. Nurullah müzik olarak alaturka sevdiğini, piyanonun alaturka müziğe tamamen yakışmadığını belirterek, *"bizde piyano akompanıman yapıp şantör veyahut şantöz okumak yolu henüz açılmamış olduğundan okuyanın sesi piyanoya mağlup oluyor, kaybolup gidiyor."* (s.96)

*"Nedret"*te, neşeli bir akşamda müzik aletlerinin ve parçalarının geçtiğini görürüz.

> *"Muallâ, piyanoda, pek parlak parçalar çaldı. Kenan, kendisini, kemanla takip ediyordu; Nihat da biraz mandolin karıştırdı.*
>
> *Nedret, sakin ve müteessir, lâtif bir akışla kâh yükselen, kâh sönen, kâh bitip eriyen bu musikideki ahengi dinliyordu. Biraz sonra, nöbetin kendisine gelmiş olduğunu hatırlatan bir ses, onu, taburenin üstüne oturtmuştu. "Rapsodi"den bir parçanın çalınmasını arzu ediliyordu ve bunu, bilhassa, Nihat istiyordu. Genç kız, en tabiî ve en sade tavrını muhafaza ederek, istenilen*

parçayı bitirdikten sonra, iyi bir vals çaldı; Kenan'la Muallâ, Nihat'la hemşiresi dans ettiler." (s.100)

Mualla, eski aşkların hatırlanması ve hüzünlü geçen akşamda neşeli bir kahkaha atarak; *"Sanki ortamızda bir cenaze var gibi, her çehreden, her gözden matem akıyor… Haydi Kenan Bey, kemanı al… Ölüm havasına benzeyen, Şopen'in "serenad"ını çalalım… dedi."* (s.103)

*"Yaban Gülü"*nde, müzik ve müzik aletleri bakımından doğu ve batı müziğine ait aletleri bir arada görürüz. Rahmi Bey, kızı Leyla'ya piyano ve ut alır. Bu müzik aletlerinde dersler aldırarak, iki müzik kültürünü bir araya getirir.

"—Piyano hariç bir zamanında biraz da Arapça ut öğrenirsin diye düşündüm, herhalde pek fena bir saz değildir, diye cevap veriyordu." (s.9)

Leyla'nın aldığı müzik eğitiminde alaturkanın daha ağır bastığını görürüz. Rahmi Bey'in biraz piyano çalmasını istemesi üzerine, Leyla, alafranga müzik konusunda hünerli olmadığını belirtmekle birlikte; "Faust" ya da "Toksa" olabileceğini, "Toska"nın ruha daha yüksek hisler verdiğini belirtir.

Müzik hususunda Rahmi Bey ile Pakize arasında bir çatışma görülür. Batılılaşma sürecinde görülen birçok çatışma, alaturka ve alafranga müzikte de belirginleşir. Bu çatışma, Rahmi Bey'in, Leyla'dan Hicaz makamında çalmasını istemesiyle yaşanır. Hicaz makamına Pakize Hanım'ın, "*Bilirsiniz ki piyanoda alaturka sevmem."*(s.50) tepkisi, Rahmi Bey'den tepki görür.

"—Ben de sizin dan…dan… alafranganızdan hoşlanmam, vakıa garp musikisinin kıymetini takdir etmez değilim, fakat kendi milli şarkılarımızı ve kıymettar bestelerimizi de buralara tercih ederim." (s.50)

*"Yaban Gülü"*nde, Leyla ile Feridun arasındaki aşka piyano ve çalınan aşk şarkısı eşlik eder. Eserin sonuç bölümünde bu müzik ve parça Feridun'a geçmişini hatırlatan unsur olarak yer alır. Feridun, Leyla'nın çaldığı ve söylediği şarkıda aşkı yaşar.

"Ey çarhı sitem dili nalâna dokunma
Hicr alemidir ettiğim efgana dokunma
Ey tiri elem pareledin cismimi bari
Cananıma nezreylediğim cana dokunma" (s.71)

Feridun geçirmiş olduğu acı günlerin etkisiyle hastalıkların esiri olur ve geçmişteki olayları hatırlamayacak kadar zihni dağılır. Bu süreçte piyano Feridun'un

iyileşmesine katkı sağlayan bir müzik aleti olarak eserde yer alır. Bu katkının sebebi Leyla'nın geçmişte Feridun'a çaldığı o eşsiz şarkılardır.

*"Handan"*da Refik Cemal, Neriman'ı musiki bakımından özelliklerini *"musikiyi çok seviyor, iyi piyano çalıyor, tatlı, sakit bir sesi var."* (s.22) şeklin tanıtır.

Handan'ın aldığı eğitim hakkında bilgiler verilirken, bu eğitimde müziğin önemli bir yer tuttuğunu görürüz. Handan'ın müziğe aşırı ilgisinden ve Ermeni, Macar, İtalyan müzik hocalarının tutulmasından bahsedilir. Nazım ile Handan arasındaki diyalogların bir kısmı musiki üzerine yapılır.

> *"— Musiki sever misiniz, Handan Hanım?*
>
> *— Pek çok.*
>
> *— Ne çalarsınız?*
>
> *— Piyano ve biraz keman."* (s.48)

Nazım, Handan'ın piyanoda her genç kızın çaldığı gibi *"Bir kızın duası", "Tuna'nın dalgaları"* (s.48) adlı parçalar olup olmadığını sorar. Handan, bu tür parçaları şiir ve edebiyat seven insanlara bıraktığını, kendisinin Macar besteci Liszt'ten ve Alman besteci Richard Wagner'den çaldığını belirtir.

Handan, Neriman'a yazdığı mektupta Salim Bey'e bir akşam piyano çaldığını yazar. Piyano çalışını ve seçtiği parçaları çok beğendiğini belirtir. *"Verdi'ye olan muhabbeti fevkalâde, Addio del Passato'yu söyledim, Aida'dan birkaç parça söyledim. Hep biraz mübalağakâr, gaşyolmak tavrıyla dinledi."* (s.58)

Refik Cemal'in Server'e, Londra'dan yazdığı mektupta, Handan ile Hüsnü Paşa'nın müzik zevkleri ele alınır. Handan'ın sokağa fazla çıkmadığını ve en fazla musiki ile uğraştığını yazar.

> *"Akşamları bize biraz musiki yapıyor, Neriman şarkı söylüyor; bazen Neriman piyano çalıyor, o keman çalıyor; ben musikiden, hususiyle alafranga musikiden çok anlamam. Kulağıma hoş gelenleri bile hangi bestekârın hangi parçası olduğunu bellemek için hiç olmazsa seksen kere dinlemek lâzımdır. Neriman'ın rivayetine nazaran Handan hep zavallı Nâzım'ın sevdiği parçaları çalıyormuş; evet, akşamları gözleri hep mazinin şiir ve hayaliyle müphem ve*

uzak. Hüsnü Paşa bu musikiden uyuyacak kadar sıkılıyor. "Canım, bir vals, bir şarkı, ne çalarsanız çalınız, fakat bu gümbürtüyü kesiniz" diyor." (s.114)

*"Raik'in Annesi"*nde, Mansur ve Refika musikiyle ilgilenen şahıslardır. Mansur ve Refika'nın musikiyle olan ilgileri Siret'in anlatımıyla verilir.

"İkisi de musikiyi, edebiyatı çok sevdiklerinden birbirleriyle sık sık buluşuyorlardı. Mansur iyi keman çalar; Refika da piyano… Bu kış daima müzikle vakit geçirmişlerdi." (s.181)

*"Mev'ut Hüküm"*de, Sara ve Kasım'ın piyanoda yabancı parçalar çaldığı verilir. Sara'nın piyanoda *"Şopen'in cenaze marşını"*(s.120) çaldığı belirtilirken; Kasım'ın *"Offenbah'ın Aşk Gecesi'ni herkesin kalbini ezip geçen bir güçle"*(s.125) söylediği görülür.

"Seviyye Talip" ve *"Son Eseri"*nde, kuyruklu piyano yer alır. *"Seviyye Talip"*te Seviyye'nin ev dekorasyonu verilirken evin en önemli eşyası *"değerli bir kuyruklu piyano"*(s.54) olduğu görülür. Kamuran'ın eviyle ilgili bilgiler verilirken kuyruklu bir piyanonun bulunduğunu belirtilir.

Romanlarda müzik alanında yabancı unsurlar yer aldığı gibi, gelenekten gelen öğelerede yer verilir. *"Yeni Turan"*da, geleneksel süreçten gelen musiki öğeleri öne çıkar. Yeni Turan'ın, başta eğitim olmak üzere verdiği birçok eğitim faaliyetlerinden biride geleneksel süreçten gelen musikidir.

"Yeni Turan, musikisine, özellikle dinsel bir biçimde olursa, mutlak bir Mevlevi karakteri veriyor. Musikide mimarlıkta hep meslek kaynağını Selçuklular'a kadar yükseltiyordu. Bununla beraber yeni müzisyenlerden birinin milli şarkıları, ilahileri ve dramları bu ince, esrarlı sofu unsur ile beraber, bilmem neden birdenbire, bu kadar yıl bu kadar yabancı etkisinden sonra dilini bulan mert, vahşi, serseri ve güçlü bir tatar Türk'ü sesini, nefesini getiriyordu. Neylerin ince derin girişinden sonra bu on iki genç Türk göğsünden, çeşitli seslere ayrılarak, güzel bir ahenk yapan bu taze ruh çağlayanlarıyla Yeni Turan, bütün binaları, kadınları ve toplumsal kurumları ile ruhunun çıplak sadeliğinden kopmuş bir melodi üflüyordu." (s.26)

*"Sisli Geceler"*de, Mine gelen misafirlerine piyanoda Batı'ya ait müzik parçaları çaldığı görülür.

"Piyanonun sesi yükseldikçe herkes birden sustu. Mine ikinci defa "Şopen"in "Noktürn"ünü çalıyordu. Çocuğun bütün san'at kabiliyeti bu gece taşmış gibiydi." (s. 45)

Piyanoda oldukça başarılı olan Mine, doğu kültüründen gelen müzik aletlerine karşıdır. Tanburdan daha adi bir saz olmadığını düşünür. Mine'nin yaşadığı aşklar müzik aletlerine bakışını şekillendirir. Tanburu adi bir müzik aleti gören Mine, daha sonra tanbur öğrenmek için çok sevdiği piyanosunu ihmal eder. Mine bazen aşk acısıyla, Zehra'ya duyduğu öfkeyi çok sevdiği piyanosuna yansıtır.

Batılılaşma süreciyle müzik aletlerinde görülen değişimin en önemlisi parçası piyanodur. Milli Edebiyat dönemi romanlarının çoğunda piyano mutlaka bir yönüyle eserde geçer. *"Acı Gülüş"* ün başında yer alan ve İstanbul'daki büyük bir yangından kalan eşyalar verilirken piyanodan bahsedilir.

"Aman Yarabbi! gelen bu eşya ne halde idi? Bunlara eşya değil döküntü bile denemezdi. Çamurlar içinde, otları, pamukları fırlamış minderler, döşekler, hurdahaş iskemleler, etajerler, eğrilmiş büğrülmüş karyola parçaları, yalnız çerçeve kalmış aynalar, kapakları açılmış, dişleri dökülmüş piyano…"(s.7)

*"Şıpsevdi"*de, Meftun'un düzenlediği baloda piyano ve keman çalınır. Eserin diğer bölümlerinde de bu müzik aletlerinin geçtiği görülür.

*"Ferdâ-yı Garâm"*da, piyano önemli bir müzik aleti olarak yer alır. Macid, Sermed ve Nevber'in salonda oturmaları esnasında Nevber'in, "Vals Kralı" adıyla tanınan Ştraus'un bir valsını çalar.

*"Genç Kız Kalbi"*nde, müzik aleti olarak yine piyanoyu görürüz. Piyanoda alaturka ve alafranga müzik parçalarının çalınması üzerine sohbet edilir. Piyanoda alaturka parçaların çalınmasının hiçbir şeye benzemediği, bu nedenle alafranga parçalar çalınması istenir.

"- Oh halacığım rica ederim, bunların yerine alafranga bir iki hava lütfetseniz… Bilseniz piyano ile alaturka çalmak hiçbir şeye benzemez!" (s.45)

Alafranga müzik ve parçalarıyla birlikte batı medeniyetine ait müzisyenler ve şairler üzerine de sohbetler edilir. Bu sohbetler, batı medeniyetinin sanatçılarından Şopen, Şuman, Beethoven, Şöber, Çaykovski ve Brahms; şairler ise Bodler, Hayne, Leopardi, Danonçio üzerinedir.

*"Sözde Kızlar"*da, piyano diğer eserlerde olduğu gibi önemli müzik aleti olarak yer alır. Nevin ve Mebrure'nin bahçede dolaşmasından sonra piyano çalmak için içeri girerler. Piyano ve müzik üzerine yapılan sohbette, Mebrure'e İzmir Amerikan Mektebinde piyano çalmayı öğrendiğini belirtir. Piyanoda hep alaturka müzikler çaldığını söyler. Piyano üzerinde duran *"Mon homme"*(s.18) parçasını görünce çok sevinir. Mebrure, bu parçanın İzmir'de olduğu zaman çıktığını söylemesi ile Nevin bu parçayı çalar. *"Mon homme"* adlı parçayı verilen çay partisinde çalının müzik parçaları içerisinde de geçtiği görülür. Bu parçanın haricinde *"Van sitep"* çalınan diğer bir parçadır.

*"Şimşek"*te, düzenlenen partide en önemli müzik aleti piyanodur. Sacid, partide bulunanların ciddi münakaşaları bırakmalarını, piyano çalmalarını, içki içilmelerini ve eğlenilmesini ister.

"İstanbul'un Bir Yüzü"nde, Ziya Bey'in yabancı bir kadınla olan evliliği ve yaşadığı muhiti değiştirmesi, zamanla etrafındaki insanların yabancılardan oluşmasına zemin hazırlar. Yabancıların eğlence hayatına olan meyilleri, müzik aletlerinin yer aldığı eğlencelerin düzenlenmesine imkân verir. Bu eğlencelerde *"piyanolar, mandolinler, şarkılar, rakslar, kır gezintileri, at eğlenceleri av ve balık, hepsi var…"* (s.109)

*"Çalıkuşu"*nda, Feride kullanılmayan eşyaların bırakıldığı salonda ders levhasını ararken, tozlar içerisinde bulunan org dikkatini çeker. Org, Feride'yi geçmişe götüren bir araç konumundadır.

> *"Etrafıma bakınırken, köşelerden birinde gözüme, toza ve toprağa bulanmış bir eski org ilişti, birden bire gönlümde tatlı ve mahzun bir ihtizaz uyandı. Çocukluğumun mesut günleri bir orgun çaldığı ağır, derin ilahiler içinde geçmişti. Unutulmuş bir dost mezarına yaklaşır gibi titreye titreye onun yanına gittim. Bu salona ne yapmaya geldiğimi, nerede olduğumu unutmuştum. Yavaşça ayağımı bastım, tuşlardan birine parmağımı koydum. Org, yaralı bir gönülden gelir gibi ağır, derin bir ses verdi. Ah, bu ses!*
>
> *Ne yaptığımı düşünmeden bir sandalye çektim. Orgun önünde oturdum; yavaş olarak sevdiğim cantique'lerden birini çalmaya başladım."* (s.256)

*"Ne Bir Ses… Ne Bir Nefes!.."*te, Zeliha içinde bulunduğu aşk çıkmazında sürekli piyano çalar. Parmaklarının piyano üzerinde bir korkuyu yaşatmak için koşmaya başladığını belirtir. Bu duygu sürecini açıklarken, yabancı eserlerden örnekler verir. *"Bu musikide "Göte"nin yarattığı gecenin "Şöbert" tarafından bestelenmiş ve âhenk olmuş, bütün renkleri var. Bütün gölgeleri, bütün korkuları bütün vahimeleri… Rüzgârları, ağaçları, rüzgârla beraber koşan atın nalından çıkan sesin… Babasının göğsüne sığınmış, hali ihtizardaki sıtmalı yavrucuğun korku ve dehşet dolu humması… Parmaklarım piyanonun üzerinde o gecenin bütün uğursuzluğunu, o hasta çocuğun bütün dehşetini yaratıyor. Sesim parmaklarıma yardım ediyor.*

Siehst, Vater, du den Erlkönig nicht?

Den Erlenkönig mit Kron, und Schmeif?

Mein Vater, mein Vater, und hörst du nicht" (s.76)

*"Hiçbiri"*nde, piyano öne çıkan müzik aletidir. Müzik isteği belirginleşince; Hikmet, Neriman, ve İhsan piyanonun bulunduğu salona geçerler. Cavide, klasiklerden çalmaya bir türlü muvaffak olamayan tembel parmaklara sahiptir. Sadece *"Lehar'dan Kâlmân'dan hafif, şakrak parçalar"* (s.78) çalabilir.

Birçok eserde olduğu gibi piyano, dönemin insanını bir noktada birleştirebilen bir özelliğe sahiptir. Piyanoya ve piyanoda çalınan müziğe hayranlık insanları bu müzik aletinin başına toplanmasına zemin hazırlar.

> *"— Oda karanlık, diyordu. Notayla çalamayacağım. Bakalım aklıma ne gelirse… Ve parmaklarını, iki üç kere, tuşların üzerinde aramaya başladı. Cavide, piyanoya dayanmış, Neriman'ın yanında duruyordu, doktor onun yanındaydı. Hikmet ile İhsan piyanonun öbür ucunda yan yanaydılar."* (s.77)

Neriman notaları karıştırarak Liszt'in rapsodilerinden üçüncüsünü alır ve piyanon başına geçerek hevesle çalmaya başlar.

*"Kara Kitap"*ta, müzik aleti olarak yine piyano yer alır. Piyano eserde gergin ortamı yumuşatan, insanı dertlerinden uzaklaştıran bir özellikle karşımıza çıkar ve insan ruhunu okşayan bir yanı olduğu belirtilir. "*Bir müddet, dudaklarımız kilitli, gözlerimiz dalgın, düşünüyoruz. Birkaç dakika sonra sükûtumuz, bitişik odanın aralık kapısından akan bir musikinin dalgalı nağmeleri öldürüyor. Necat piyano çalıyor... Koskoca evin içinde başka bir ses yok, babamın öldüğü ve bizim hemen İstanbul'u bırakarak buraya*

geldiğimiz o kara günden beri ruhumu okşayan yegâne zevk bu…" (s.26) Necdet, romanın birçok bölümünde piyano çalarken verilir.*"Necdet bitişik odada, ilahi sanatını, piyanonun tuşlarında sarhoş ediyor. Musikinin o derece taht-ı tesirindeyim ki…"* (s.51)

*"Nur Baba"*da, Safa Efendi'nin konağında düzenlenen eğlenceleri izlemek ve çalınan müziği dinlemek için çevre semtlerden birçok sandalın köşkün yakınına geldiği belirtilir. Bu eğlenceleri izlemeye gelen bayanları Safa Efendi'nin dürbünle izlediği verilir. Bu eğlenceler daha sonra farklı şekilde devam eder. Bu süreçte piyanoyu görürüz.

> *"Yalı sahibinin genç kızı, elâ gözlü Ziba, pederinin müsamerelerini bir başka şekilde devam ettirmenin ve geçen sandalları koya çekmenin yolunu buldu. Sesi, gözleri kadar güzeldi; parmakları tebessüme kadar sehhar (büyüleyici) ve hünerli idi. Akşam yemeklerinden sonra piyanosunun başına oturunca, sehnişinin büyük pencerelerinden yine karşı sahillere kadar lâtif bir musikinin aksi çarpıyor, koya yine küme küme sandallar birikiyordu; şu farkla ki, bu seferki sandallar artık Safa Efendi'yi dürbününü kullanmak zevkinden mahrum ediyor, çünkü mehtapta da karanlıkta da simsiyah duran ve yalnız sigaralarının ucu parlayan renksiz ve mânasız bir erkek yığınından başka bir şey getirmiyordu."* (s.42)

2.3.2.2.Resim

Osmanlı İmparatorluğu'nda resim ve heykel alanındaki sanatsal faaliyetler dini bakış açısı nedeniyle tam bir gelişme göstermez. "Geleneksel resim sanatı minyatür sınırları içinde gelişir." (Güler, 2003: 19) Osmanlı resim sanatında değişim, "17. yüzyıldan itibaren geleneksel biçim dilinin çözülmeye başlamasıyla, yeni bir estetiğe doğru kendine özgü bir yönelim gösterir. Bu dönüşümde mimesis temel unsurdur, ancak resmin bütününde, programlı olarak 19. yüzyılda uygulanır. Bu döneme kadar resimsel düzlemde natüralist gerçekçilik yönündeki tüm çabalar minyatür estetiğinden kopmadan gerçekleştirilen denemelerden ibarettir." (Çalışır, 2005: 71) Batılılaşma döneminde resim, Doğu mantığını -minyatürü- bir kenara bırakarak; batılılaşma sürecinde değişen bakış açısıyla şekillendirir. Resim ve heykel sanatı "verileri, simgeleri ve bu sanat dalındaki etkinlikler büyük kültür değişimleri neticesinde belirginleşir." (Güler, 2003:

19) Bu değişim, resim ve heykele olan bakış açısını değiştirir. Bu değişim devrin romanına da yansır.

*"Handan"*da, Handan'ın içerisinde bulunduğu durum Alman felsefeci *"Schopenhauer"*dan hareketle yorumlanır. *"Schopenhauer'ın dediği gibi, güzel sanatlar Handan için zincirli, dikenli hayatında bir azatlık."* (s.122) Handan, sıkıntılarını sevdiği ressamların tablolarıyla aşmaya çalışır. *"Sevdiği tabloların önünde bir sandalye atıp otururken gözlerindeki ışıklar tamamen kendi muhitinden, kendi hayatından sıyrıldığını gösteriyordu. En çok Turner'ın levhaları önünde kaldı. Hele altınlar, turuncu nurlar, alevleri parlayan bir Saint-Marc'ın karşısında yarım saat oturdu. Ondan sonra David'in, Corot'nun peyzajları ile meşgul oldu."* (s.122)

*"Son Eseri"*de, Kamuran'ın resim sanatıyla uğraştığını görülür. Feridun ve Münire'nin tabloları incelemeleri üzerine; Kamuran, *"Siz asıl benim yaptığım portrelere bakın. Ötekiler hep kopya…"* (s.34) şeklinde değerlendirişi yer alır.

Kamuran'ın, resim sanatıyla uğraşması giyiminden ve saç modelinden hareketle anlatılır. Feridun'un anlatımıyla verilen Kamuran, *"(…)kıyafeti bir iş görmeye karar verdiğini gösteriyor. Kısa keten etek, yakası devrik bol bluz, üstünde her tarafı boya lekesi içinde bir gömlek. Başı "Madam Bron"un resimlerindeki gibi bağlı. Acaba amatör ressam kadınların ona benzemeye çalışmayacakları bir devir olacak mı?"* (s.38)

Kamuran'ın resim sanatıyla uğraşı parça parça yer alırken; yakalandığı hastalık neticesinde ölmesi ile gazetelerde vefat ilanı yer alır. Bu ilan Kamuran'ın resim sanatında aldığı mesafeyi verme bakımından önemlidir.

> *"Merhum sanat hayatımız için bir ziyadır. Kendisi genç ressamlarımızın en parlakları arasında bulunuyordu. Birkaç ay evvel Viyana'da bir resim sergisinde teşhir edilen "Sadet köşkü" ismindeki tablosu ora sanat münekkitlerinin dikkatini celbetmiş, Viyana gazetelerinde kendisinin ve eserlerinin resmi neşredilmişti. Haber aldığımıza göre şehrimizin genç ressamları merhumun resimlerini teşhir için bir sergi hazırlamaktadırlar."* (s.123)

*"Sözde Kızlar"*da, Mebrure'yi odaya çıkaran Nevin'in lambayı yakmasıyla oda içerisinde resim sanatının örneklerini yansıtan iki büyük resim dikkat çeker. *"İlk*

bakışta, göze, duvarlardaki iki büyük resim çarpıyor. Üniformalarını giymiş bir ferikin divan halinde fotoğrafisi ve yağlı boya bir baş!" (s.11)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, Damat İshak davranışlarında problemler olan bir karakterdir. Belirli aralıklarla ilgi alanlarında değişimler ve davranışlarında tutarsızlıklar görülür. Bazen evden kaçar ve geri dönüşlerinde farklı alanlara ilgi duyduğu görülür.

> *"Damat Bey ikinci dönüşünde ibadet yerine resme başladı; boyalar, çerçeveler, sehpalar… Kalemi attı. Babıâli'yi serdi, boyacılığa kapıldı; gül yapar, yaraya benzerdi; bardak maşrapadan, maşrapa testiden fark olmazdı; karpuz ıstakozdan seçilmez, sandalye masadan ayırt edilmezdi… Al, mor, yeşil, sarı renkleri birbirine karıştırır, karıştırır, kırlar, çayırlar, bahar manzaraları yapar, altına da beyitler, kıtalar yazarı. Sonra bunlara ağır, pahalı çevreler geçirtir, camlatır, kordonlarla süsler, salonlara, sofalara asardı."* (s.55)

Resme merakı olan bir diğer kişi Şadiye'dir. Şadiye konak içerisinde batılılaşma sürecinin yaşamına kendini kaptırmış ve bu âlemde tez solmuş bir çiçek gibidir. Resme, müziğe ve el işlerine meraklıdır. Şadiye'nin, psikolojisinde değişim sürecini yaşamadan ve yanlış bir yaşam tarzına yönelmeden önce resimle uğraştığı görülür.

> *"Resim yapardı; durgun göllerde kuğular, bacalar üstünde leylekler, harabelerde baykuşlar, telgraf tellerinde kırlangıçlar, hep böyle hazin, düşündürücü, vahşi tablolar…"* (s.68)

*"Kara Kitap"*ta Hasan, Şadan'a odayı dolaştırırken ağabeyinin resminden bahseder. *"İyi bir ressam fırçasından çıkmış olduğu belli olan bu resim demin Hasan'ın bana bahsettiği ağabeyinin resmi."* (s.48)

*"Kiralık Konak"*ta, resim sanatıyla ilgili bilgileri Servet Bey'in yaşamında görmek mümkündür. Naim Efendi'nin damadı olan Servet Bey, Müslümanlıktan ve Türklükten nefret eden bir kazaskerin oğludur. Biraz Fransızca bilmesi, Galatasaray Mektebi'nde bulunması onun bu ev içerisinde çıplak kadın resimlerini odasında bulundurma hakkını vermiş gibidir. En büyük zevklerinden biri bu tabloların karşısına geçerek ayaklarını uzatıp sigara içmektir.

*"Efruz Bey"*de, Efruz'un öğretmenlik sürecinde resme bakışı verilir. Resim sanatının geleneksel yapıdan gelen bakış açısıyla gelişmediğini vurgular. Bakış açısının değişim sürecini romanlarda ve dekorasyonda kullanılan resim sanatına ait eserlerde görmek mümkündür. Bakış açısının değişimiyle birlikte, okullarda verilen bir sanat dalı

olduğu vurgulanır. Eski-yeni arasındaki bakışın değişimi verilirken; resim sanatının okullarda verilip verilemeyeceği sorusuna, Mufat Bey şu cevabı verir:

> *"—Elbette, şimdi hemen her okulda. Eskiden resim bile günahtı. Çocuklar bir resim yaparlarsa yarın ahirette "Bunun cevabını ver bakalım!" sorusuyla karşılaşacakları söylenebilirdi."* (s.118)

Resim sanatı ve bu sanata olan bakışın değişimi verilirken, Avrupa taklidi eserlerin sanat olmadığı vurgulanır. Müdür Bey'in bu konudaki düşüncesi şu şekildedir:

> *"Bizim millî ressamımız, hatta millî dâhimiz Meşhur Hulûsi Efendi'dir! Bu levha da onun eseridir. O, milletin ruhunu tanır, millet nasıl isterse öyle yapar. Cahil olmadığı için tabiî bir başkumandanı, maroken koltuğa kurulmuş, ağır bir perdenin altında yapamaz. Aydınlar hâlâ Avrupa taklidi eserleri sanat tanırlar. Cahilliklerinden…"* (s.131)

2.3.2.3.Heykel

Geleneksel yapının ve özellikle dini inanışların getirdiği yaşam, Türk toplumunda heykeltıraşlığın gelişimini zorlaştırır.

*"Cadı"*da, Binnaz Hanım'ın cadı oluşu söylentileri ile başlayan olaylar eserin sonuna doğru gerçeklerin anlaşılması ile çözümlenme sürecine yönelir. Bu sürecin hazırlanışında Türk toplumunun heykele ve bu sanat dalına bakışı verilir. Türk toplumunun heykeltıraşlığa ve görsel figürlere bakışı *"Rahmetli Aram-ı Dil Hanımın Büyük Oğlu A. Kadir"* (s.168) notu düşülerek gönderilen uzun mektupta yer alır.

> *"Türkler arasında hiçbir zaman beğenilmeyecek bir meslek varsa o da (yontma sanatı) dır. Yurduna yararlı olacak, işe yarayacak bir şey öğren… Heykeltıraşlıkla burada ne yapacaksın? Dedelerimizin bırakmış olduğu suları kurumuş çeşmelere, bugün musluk takacak paramız yok. Büyüklerimizden çoğu mezarlarında taşsız yatıyor. Birçoğunun gömüldüğü yerler bile belli değil!… Heykeli kime dikeceğiz? Evimizin içine giren, Avrupa'dan gelme bazı öte beri kutularının üzerindeki resimleri, günahtır, diye bıçakla kazıdıklarını; kandil geceleri eve melek girmez, iddiasıyla çocuğun bebeğini helâya kapadıklarını bilmiyor musun? Kışın çamurdan, molozdan; yazın süprüntüden, tozdan geçilmeyen mübarek meydanlarımızı, sokaklarımızı heykeller ile pisletecek misin?"* (s.160)

Var olan bu düşüncelere rağmen Nadir Bey, Paris'e giderek bu sanat yolunda alınması gereken eğitimi alır. *"Kararını yerine getirmek için Paris'e gitti. Gereken öğrenime başladı. Birkaç yılda bir İstanbul'a geliyor. Bir süre sonra yine Avrupa'ya dönüyordu."* (s.160) Aldığı eğitim sonunda yurda dönen Nadir Bey, Hisar'daki yalının büyük bir odasını atölyeye çevirerek çalışmalarını devam ettirir.

> *"İçerisi birtakım gönyeler, pergeller, küsküler, alçıdan yarım heykeller, kollar, bacaklar, kafalar, kalıplar (modeller, etütler) ile dolu idi. çok geçmedi bu atölye, o civarda Nadir Bey'in (Puthanesi) adıyla ün aldı. Hatta mahallenin kadınları aşırı içerlemeleri ve hınçları yüzünden bir küçük modelinin üreme örgenini koparmışlardı. Nadir çok bağırdı çağırdı. Bu örgen koparma cinayetinden sonra atölyesini kadınlara kapadı. Dava büyüdü. Bütün mahalle ahalisi saldırgana hak veriyordu. Ahlâk ve edep bakımından elbise altında örtülü kalması gereken insan örgeninin, fen ve sanat adına, irdelenmesi ve sergilenmesi pek çirkindi. Uygarlar arasına karışmak için Türklerce yontma ve oyma sanatının öğrenilmesi zorunlu ise; hiç olmazsa, donun uçkuru çözülmemesi; göğüsten aşağı insan gövdesinin irdelenmesinin yasaklanması, gözdağı verilerek, hatırlatılıyordu."* (s.161)

Heykel sanatı üzerine görüşler eski ve yeni diye ikiye ayrılır. Güzel sanatların Osmanlıcası, Frenkçesi olup olmadığı tartışılır. Bu noktada yanlış batılılaşmaya dikkat çekilerek, *"Avrupa uygarlığının bize tüm olarak uygulanmasında, buna benzer birçok güç sorunların baş göstereceği"* (s.161) belirtilir.

*"Efruz Bey"*de, "Bilgi Bucağı" bölümünde Efruz, verdiği dersler ve yaptığı çalışmalar neticesinde heykelini yaptırmak isteyen başkanın teklifini kabul etmez. *"Yaşayan adamın heykeli yapılmaz!"* (s.95) görüşünde olan Efruz, başkanın kendisini taş haline getirmek istemesine bağlar. Efruz'un heykele bakış açısı şu şekilde verilir:

> *"Efruz Bey şiddetle bu şerefi reddetti. Bir an gözünün önüne heykeli geldi. Herkes gibi mahcupça girecek, yavaş yavaş heykeline yaklaşacak, herkesle beraber kendini seyredecekti ha! Bu ne korkunç bir haldi! Öldükten sonra, ruhumuzun havaya uçarken bir kere dönüp, yatakta kalan soğuk ve sarı cesedimize yabancı bir gözle bakması gibi."* (s.95)

Gelişen olaylar neticesinde bucaktan ayrılmak zorunda kalan Efruz'un heykele bakışında değişim görülür. Heykelinin yapılmasına izin vermeyen Efruz'un, bucaktan ayrılışı esnasında düşünceleri şu şekilde verilir:

> *"Hazır bulunanların hepsinin ellerini ayrı ayrı sıktı. "Beni unutmayınız, eserlerimi okursunuz!" diyor, gayet uzak bir diyara gidecekmiş gibi hareket ediyordu. Kütüphaneden çıktı. Salonu geçti. Yavaş yavaş büyük filozoflara has bir sükûnetle merdivenden indi. Yağmurlu bir gündü. Sokakta şakır şakır seller akıyordu. Kapıdan çıkmazdan önce o kadar alkış, bağırış, şöhret, şan topladığı bu kutsal binaya bir kere daha baktı. Gözlerini bahçeye çevirdi. Meydan bomboştu. Ah razı olsaydı, şimdi orada heykeli yükselecek, değil kıskançların, çekemeyenlerin, hatta asırların eli bile dehasının, ilminin bu sonsuz anıtını yıkamayacaktı! Başını salladı. Titreyen dudaklarından gayri ihtiyarî "Türk'ün aklı sonradan başına gelir!" hikmeti döküldü."* (s.113)

2.3.2.4.Opera

Milli Edebiyat dönemi batılılaşma sürecinde güzel sanatlarda görülen bir diğer tür operadır.

*"Seviyye Talip"*te, Beyoğlu'nda gösteri yapan İtalyan bir grup yer alır.

> *"Bir akşam Ahmet Bey, Seviyye ile iftara gelmiş, sonra bizi toplayarak Beyoğlu'nda adını hatırlayamadığı bir İtalyan opera trupuna götürmeye kalkmış, bunu Haşim Bey'le Talip Bey de hemen katılmışlardı.*
>
> *Operayı ilk defa görmüş olduğumdan, bu sahne üzerinde şarkı söyleyerek birbirleriyle konuşan giyimli erkekler, süslü kadınlar, ışıklar, elmaslar, hepsi beni hemen biraz sarhoş etti. Oyunun ne olduğunu bilemiyorum. Sanırım karışık bir programdı. Her parça söylenirken Talip Bey kendisine önem verdiren bir davranışla ismini söylüyordu. "Kavalerya Rustikana" birinci perdeden, "Payas" ha "Labohem", bu nefis şeydir! Bunun içine bir de "Aida" karıştırmışlardır…"* (s.30)

Operanın yer aldığı diğer kısımda Numan ile Fahir görülür. Operada görülen parlak ışıklı hayatın, kendi hayatlarından ne kadar uzak olduğu belirtilir.

"Orkestra koltuklarında idik. Numan, bir çocuk kadar atılgan ve memnundu. "Faust"u oynuyorlardı. Hepimiz, yüzlerce defa gördüğümüz bu güzel operadan çok, Britanya'nın en güzeli diye anılan primadonnayı bekliyorduk. Arkamdan birisi, bu yeni sanat yıldızını bir "İngiliz Venüs'ü" diye nitelendiriyordu. Şüphesiz, opera hayatının pek hayalci, pek yaldızlı fakat yalancı bir yansımasıdır. Bu süslü elbiseler, parlak ışıklar içinde şarkılarla, oyunlarla çırpınan boyalı insanlar, bizim o acı, geçek ayrıntılarıyla hayatımızdan ne kadar uzaktır!" (s.97)

*"Acı Gülüş"*te, Kenan eğlence hayatının yetersizliğini eleştirirken opera parçalarının gerektiği şekilde sahnelenemediğini belirtir. Bu sanatların gösterildiği mekânların hayvan barınaklarını andıran tarzından, bu parçaların sahnelenmesindeki yanlışlardan ve halkın seviyesiz halinden şikâyet eder.

"Kulenin yangın sepetleri gibi al astar kaplı bir kümesin içine loca niyetine girersin, üç dört kişi birden yemliğe başını uzatan hayvanları andırır bire acele ile görmek için uzanırsınız. Geceliği birkaç mecidiyeye tutulmuş orkestra, meşhur opera parçalarını rezil eder bırakır. Sonra kantolar başlar. Şamandıra gibi yusyuvarlak, kıpkızıl şantözler çıkar. Bunların "muganniye"ye benzemek için boncuklu fistanları, pembe çorapları, atlas iskarpinleri, her şeyleri vardır, yalnız sesleri yoktur, hiç yoktur. Nezleli sivrisinek gibi bir şeyler vızıldar. Hepsi de 'poliglot', yani her dilden söylerler. Meşk edilmiş Hint papağanları gibi her dilden öterler. Kimse bunların sesine, sanatına, şarkı söylemesine aldırmaz. Ahali büyük bir meftunlukla bu çığırtkanların baldırlarına, butlarına, göğüslerine, gerdanlarına bakar. Bunlar titredikçe seyircilerin kalpleri de ahlarla, oflarla beraber titrer. Tiyatro baştanbaşa inler." (s.142)

"Salon Köşelerinde" yemek saatlerinin konuşulduğu sohbet esnasında doğu-batı kültürü arasında görülen farklar verilir. Mösyö Sanşayn ve Lydia doğu kültüründe yemek saatlerinin erken oluşundan, kendi kültürlerinde bu saatin daha geç olduğundan bahseder. Sohbetin yapıldığı akşam, yemeği erken yemelerinin sebebi ise operaya yetişmek için olduğunu belirtir. *"Kendilerinin böyle saat yedide yemek yemeleriyse Madam Duperstini'nin davetinden önce o akşam Beyoğlu'nda ilk defa olarak yeni grup tarafından verilen Verther Operası'nın bir perdesini olsun izlemek için bir haftadan*

beri davetli bulundukları Madam Rostov'un locasında oturmak zorunda kalmalarından ileri geldiği söyleniyordu." (s.75)

2.3.3. Eğlence Hayatında Batılılaşma

Batılılaşma sürecinde değişen yaşam, yeni bakış açısı ve yeni zenginlerin ortaya çıkışı farklı eğlence mekânlarının oluşmasına zemin hazırlar. "Hamam, Meyhane, Kahvehane, Mesirelik, hane temelli geleneksel eğlence dünyasında yaşamını sürdüren Osmanlı toplumu Batı tarzı "cafe, pastahane, tiyatro binası, otel, lokanta, gazino, bar, birahane, yazlık, havuzlu, kameriyeli bahçe, buluşma evi, kumar kulübü," gibi yeni eğlence mekân ve ortamlarıyla tanışır. Osmanlı eğlence dünyası, yavaş yavaş Kâğıthane, Göksu Çayırı, Erenköy, Çamlıca, Direklerarası, Şehzadebaşı, Bendler, Adalar"dan Beyoğlu'na kaymaya başlar. Bir bakıma eğlence dünyasında zaman yarı alafranga yarı alaturka akar hale gelir." (Özdemir, 2007: 18) Eserlerde yer alan eski ve yeni bakış açısı ve yaşamlar, beraberinde eğlence hayatında da değişimler yaşanmasını sağlar.

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde, eski eğlencelerden ve bu eğlencelerin değişim sürecinde bahsedildiği görülür.

> *"Muhadderatı islamiyenin, sinemanın taammümü ve parkların küşadından evvel yegâne eğlenceleri, pek adilerine münhasır kalan hamam sefalarıyla; akşamları, yol veya deniz kenarlarına kilim yayıp, dedikodu yapmaktan mada, her perşembe nerede düğün varsa onu tahkik edip, geline bakmağa gitmekten ibaret idi."* (s.3)

*"Nedret"*te, eğitimiyle, giyimiyle yeni neslin temsilcilerinden olan Mualla'nın eğlence hayatına bakışı verilir. Nejat'ın anlatımıyla *"Muallâ Hanım, cemiyet hayatını, her şeye tercih edecek kadar sever. Süs, ihtişam, debdebe, kendilerini çok meşgul eder. Binaenaleyh, bu hususta tebrike lâyıktırlar; çünkü hiç yorulmaz, hiç usanmazlar…"* (s.51) bir kişiliğe sahiptir.

*"Jöntürk"*te Kazım Bey, iyi yaşamasını bilen biridir. Her şeyin iyisinden anlar ve her şeyin iyisini seçer. Kazım Bey, alafrangaya çok düşkün biri olmasına rağmen, "*Fransızca "Bonjur" demesini bile bilmez ise de daha gençliğinden beri polka oynamakta pek ustaydı. Rum ve Ermeni kadınlarından oluşan bir toplulukta bulunacak*

olsa alafrangalılığı ve dostane tavırları ile hemen dikkatleri üstüne çekerdi. Zevcesi Sezayıdil Hanım da mensup olduğu dairede yetiştirilmişti. Orada vazifesi rakkaselikti. Hakikaten gerek alaturka gerek alafranga ayak oyunlarında en iyilerden sayılıyordu." (s.66)

*"Ferdâ-yı Garâm"*da eğlence hayatının Macid üzerinde yarattığı etki verilir.

> *"Mâcid'in gençliğini arka arkaya elemlerle doldurmuş olan zevk ve eğlence hayatı, ruhuna verdiği duygu inceliğini o dereceye getirmişti ki, bütün dünyada hayatını adayacağı bir emel bulup da kalbini doldurmamaktan, hiçbir şeyin bu sıkıntıyı yok edemeyeceğine inanmaktan, her şeyi unutmak için sığındığı göğüslerde ruhunun hayâl kırıklığını daha da şiddetlendiren kederlerle karşılaşmaktan gelen süreğen bir dertle hasta olmuştu."* (s.52)

*"Sözde Kızlar"*da, değişen eğlence hayatını ve yeni eğlencelere bakışı Mustafa Efendi'nin şahsında görürüz. Mustafa Efendi, çocukları Belma ve Salih'in yaşamlarını anlamakta zorlanır. Eğlence kavramının batılılaşma süreciyle değişime uğradığını, kendilerinin daha farklı eğlenceler düzenlediklerini belirtir. Şimdiki gençlerin gece eve gelmemelerine anlam veremez. Kendi zamanlarında düzenlenen eğlencelerin farklı olduğu gibi, bu eğlencelerin büyüklere sezdirilmediğinden bahseder.

> *"— Canım ben de sizin bu türlü yaşayışınızı anlamıyorum vesselâm… bizim zamanımızda eğlenti başka türlü idi: Meselâ, bir Cuma günü. Alemdağı'na gitmeye hazırlanırdık. Üç gün evvelden masraf düzerdik. Patlıcan mevsimi halis Edremit yağından dolma doldurur, helva yaptırır, Haydarpaşa'dan bir muhacir arabası kiralar, yirmi kişi içine dolardık. Yanımıza hokkabaz Portakaloğlu ile çengilerini de alırdık, bir altına gelirlerdi. Binlikleri de halis Umurca ile doldurur, (Memo) şarkısını söyleye söyleye giderdik. Yer içer, eğlenir, her şeyi yapardık. Akşama eve döndüğümüz zaman ağzımızı nane ile yıkar, yine camiye gider, mahallenin ihtiyarlarının elini öper, hovardalığı hiç çaktırmazdık."* (s.86)

2.3.3.1.Dans ve Balo

Batılılaşma sürecinde Batı'nın eğlencelerinde yer alan dans, değişen eğlence hayatımızda yer alır. Eserlerde dans üzerine görüşler yer aldığı gibi, batılı tarzda yapılan eğlencelerde özellikle balolarda yeni danslar ve dansların kurallarıyla ilgili bilgiler verilir.

*"Jöntürk"*te, Ceylan ile Nurullah arasındaki sohbetlerde, dansla ilgili konuşmalar görülür. Eserin merkezinde bulunan Ceylan ile Nurullah'ın dans konusunda ki bilgi birikimleri, aldıkları eğitim ve yetiştikleri aile ortamı nedeniyle farklılık gösterir.

> *"Bir defasında raks üzerine konuşuyorlardı. Nurullah alafranga raksı pek de bilmediği için vals, müzik kurallarına göre üç tempo üzerine yürütüldüğü halde dans sırasında bu üç temponun bir harekete dönüştürülmesindeki inceliği anlayamıyordu. Gerek babasının mensup olduğu çevredeki dansçılardan ve gerek doğrudan doğruya kendi validesinden dansın güzel sanatlarını temelden, hakikatiyle öğrenmiş bulunan Ceylan bu inceliği, üçü bire çevirmek anını tarife girişir."* (s.84)

Ceylan'ın dansa aşırı bir ilgisi görülür. Nurullah ile Ceylan müzik eşliğinde dans edip eğlendikten sonra Ceylan, Nurullah'a bale örnekleri sergileyerek baleyi Nurullah'a öğretmeye çalışır. Ceylan'ın dansa olan merakında valsın ayrı bir yeri vardır. Çünkü vals onun, Nurullah'a ilk temasını sağlayan unsurdur.

> *"Yaşasın vals! Bundan sonra ömrümde valsten başka oyun oynamayacağım. Vücudumun vücudunuza ilk teması vals sayesinde nasip olmuştur."*(s.86)

*"Yaban Gülü"*nde, Leyla'nın evlilik sonrası Mısır'a taşınması evlilikle gelen ihtişamlı bir yaşamın farklı bir boyutunu başlatır. Bu süreçte yaşanan resmi hayat Leyla'yı oldukça bunaltır. Leyla'nın, Mısır'daki bu yaşamı eserde şu şekilde yer alır.

> *"Bir an hülyalarımla yalnız kalmak saadetinden bile mahrumum. Maddiyatımı rencide etmiyor, fakat maneviyatımı çok hırpalıyor. Birtakım resmiyetler içinde bunalıyorum. Ben hiç böyle düşünmemiştim. Hayatımı ona hasretmekle beraber, sakin ve münzevi bir ömür geçireceğimi sanmıştım. Tiyatrolar, balolar, eğlenceler… Of, bunlar benim hazin hayatımla ne kadar zıt değil mi? Sanki beni böyle oyalayıp ta mahpusiyet müddetimi uzatmak istiyor."* (s.94)

*"Mev'ut Hüküm"*de, Kâmi'nin giyimi Sara'ya *"ilk kez Süruri ile geçen en mutlu ve masum bir dakikasını hatırlatmıştı. Erenköyün'de Süruri ile ilk seviştikleri"*(s.131) günleri hatırlatır. Bu hatırlama esnasında gidilen bir balodan bahsedilir. Bu, *"bir Perşembe akşamı Feneryolu'nda Belyü'de verilen bir balo"*(s.132) olarak geçer.

*"Seviyye Talip"*te, eşini Avrupa yaşam tarzına alıştırmaya çalışan Fahir, bu yaşamın eğlence gecelerinden birine eşine götürmek ister, ancak eşi Macide bunu kabul etmez. Fahir, *"Akşam ilerledikçe Macide'nin gelmemekte direnmesine memnun oluyordu. Gerçi anlamsız olmakla beraber masum bir eğlence ise de, benim Batı hayatı diye onun bakışlarını çekmek istediğim hayatın bu kadar boş bir taklidini ona göstermek iyi bir şey olmayacaktı."* (s.25)

*"Son Eseri"*nde, Kamuran ile Feridun otelin teras katında hayallerle süsledikleri bir akşam yemeği esnasında çevredeki insanların dans edişleri verilir. *"…Terasın suya bakan ucundaki birkaç küçük masanın birinde karşı karşıyayız. Orkestra Viyana valsleri çalıyor; kadın erkek mütemadiyen terasın ortasında; yekpare bir ışık lekesi içinde dönüyor; dönüyorlar."* (s.117)

*"Şıpsevdi"*de Meftun, evde düzenlenecek baloya hazırlık yapılırken, dans öğretimi ve dansın tarihi hakkında bilgiler verir. *"Vals, oyunların şahıdır. Bu oyunun icat edildiği yer Almanya olduğu eski söylentilerdense de kaynağımız bunu kabul etmiyor. "Vals aslında Fransız işidir. Bu oyunu ilk önce krallarımızdan Üçüncü Henri oynamıştır." Bu geniş bilgilerle söze girişip birtakım tarih belgeleri gösteriyor. Şimdi bunların bize gereği yok. Balomuz yakında verileceğinden kısa ve acele bilgiler vermek zorundayım. Vals, adımı üç tempo üzerinden ve biraz hızlı olarak atılır. Birinci tempoda sol ayak sol yana kaydırılır. İkincide dizler biraz kıvrılarak dinlenir. Üçüncüde sağ ayak arkadan sol ayağa hızla yaklaştırılıp sol ayak ileri sürülür. Bu adım ayakları aynı biçimde arkaya sürüklemekle de yapılabilir. Kavalyenin dans eşliğinde bulunan madam da aynı adımları atacaktır."* (s.384) Kavalyenin sol tarafında bulunup sağ koluyla belinden sarılacağını ve sol eliyle de bayanın sağ elinden tutulacağını söyler. Bunun önemli olduğunu, bu şekilde olursa bayanın sağ kolunun gerektiği anda çeşitli yönlere hareket ettirme imkânı vereceğini belirtir.

*"Ferdâ-yı Garâm"*da, düzenlenen müzikli eğlencede dans olarak "Polka" yapılması istenir. Polka Bohemya halk danslarından çıkarılan, iki zamanlı, hareketli bir Polonya dansıdır. Bu dans piyano eşleğinde yapılır.

"Genç Kız Kalbi"nde Pervin, Abdi ve Behiç'in arabayla yaptıkları seyahat esnasında, eğlence hayatının öne çıktığı *"Diyaskilos"*a (s.75) ait izlenimlerini görürüz.

> *"Gazinolarda laterna çalıyorlar, dans ediyorlar, orada toplanmış olanların hepsi de bir hay ve huyla eğleniyordu. Aşağıdan birtakım yeni*

arabalarla yeni kafileler geldikçe, bir taraftan da buradaki arabalarla kafileler dile doğru gidiyorlardı. Biz de tekrar hareket ettik; dile giden ince yolda neşe ile çıldırmış bir kalabalık arasında neşeli olmak için ve onların neşelerine muhtaç olmamakla beraber bu neşe ile saadetimin artığını hissediyordum. Dile geldik. Behiç, "Üçüncü ve son durak yeri" dedi. Hıncahınç halkla dolu gazinonun önü sıra ile arabalarla çevrilmiş burada da laterna çalınıyor, genç erkekler, genç kadınlar dans ediyorlardı.." (s.75)

*"Sözde Kızlar"*da, Nazmiye Hanım'ın evinde yapılan eğlencede dans edildiği ve bu esnada ortaya çıkan görüntü anlatıcı tarafından şu şekilde anlatılır:

"Her vakitki dans manzarası: Erkekler fazla gergin, ağır, dimdik; kadınlar fazla gevşek, hafif uçucu, etekleri hava hücumlariyle bazen şişip kabaran, bazen da bir sarmaşık gibi bacakların yumuşak sütunlarına sarılarak dönüyorlar, boşlukta uçuşan, içi boş kâğıt bebeklere benziyorlardı." (47)

"Salon Köşelerinde", batılılaşma süreciyle görülen değişimin en önemli yansımaları olan eğlence hayatına dair önemli tespitler verilir. Şekip Bey'in anlatımıyla Beyoğlu'nda Pera Palas Oteli'nde düzenlenen büyük bir balodan ve bu baloya ait ayrıntılardan söz edilir. *"Kış aylarının en erken ve en nezih balolarından biri olduğu için Beyoğlu'nun aristokrat aileleri bu fırsatı kaçırmamışlardı. Saat ondan sonra o büyük binanın muhteşem kapısı önünde insanlar toplaşmaya başlamışlardı ve araçlardan hızla inerek vals salonlarına ilerliyorlardı."* (s.8)

Düzenlenen baloya gidip gitmeme konusunda kararsızlık geçiren Şekip Bey, giyinip baloya gitmeyi en iyi tercih olduğunu düşünür ve baloya gider. Şekip Bey'in bu kararsızlığında batılılaşma sürecinde görülen hayat tarzı içerisinde eziklik duygusu önemli bir yer tutar. Bu duygu eserin birçok bölümünde görülür ve eserdeki doğu-batı çatışmasını belirginleştirir.

"Böyle özel gecelere gidildiği zaman isterim ki biz Türkler de inceliğimiz, tavrımız, duruşumuz, terbiye ve nezaketimizle bakışları üzerimize çekelim. Fes giymiş birisiyle güzel bir kadının vals ettiğini görenlerin bir an durup "Şuradaki genç Türk ne kadar da güzel vals yapıyor!" diye takdir etmelerini arzularım." (s.6)

Balo esnasında "vals" en önemli dans olarak yer alır. Şekip Bey'in anlatımıyla verilen baloda, Miss Lydia ile tanıştırılması ve vals üzerine yapılan sohbet yer alır. Miss Lydia'nın çok iyi vals yaptığı ve bu konuda kimseyi beğenmediği belirtilir. *"Kaç kişi rica ettiyse reddetti; İstanbul'da kimse vals edemiyor diyor… Bir Türk olduğunuz için bu söz sizin gururunuza dokunmalı; genç bayana valsınızı beğendirmelisiniz… Yoksa karışmam!" Sonra gülümseyerek ve ağırbaşlılıkla onu benimle tanıştırdı. "Şekip Bey… en iyi valsörlerimizden biridir. Madam Sanşayn, Miss Lydia Sanşayn… Bu yılın en mükemmel ve en zor beğenen valsörü."* (s.10)

Düzenlenen bu eğlenceler batılılaşma sürecinde önemli bir yer tutar. Eserde dans üzerine yapılan sohbetler ile dans sahneleri ayrıntılı bir şekilde verilir.

> *"Biz orada konuşurken el ele tutuşmuş, kol kola girmiş yüzlerce kadın erkek gülüşerek, birbirini çekerek önümüzden geçiyorlardı. Bu alay önce sağdan sola doğru koşuşurken birdenbire bir ses "sola!" emrini verince hep birden sola döndüler. Kadınlar, kızlar, kendilerini büsbütün bırakmışlar, adeta sürükleniyorlar, erkekler düşmemek, kadınların eteklerine ayaklarını dolaştırmamak için önlerine bakarak ilerliyorlardı. Bu çılgın, bu neşe dolu vals alayı sürekli önümüzden geçiyordu."* (s.21)

Balodaki sohbetlerde birçok dans ismi geçer. *"Orkestra Strauss'un bir valsını çalmaya başlamıştı. Koca salonda bir hareket, bir telaş, bir kargaşa uyandı."* (s.25)

Düzenlenen balolardan biride Union Française adlı yerde yapılan balodur. Baloya katılacaklar arasında Sanşaynlar'ın da olacağı Şekip Bey'i heyecanlandırır. Bu baloya hazırlık süreci ve bu süreçte yaşananlar Şekip Bey'in düşüncesiyle verilir.

> *"Bir aydan beri her salonda sözü edilmekte olan, özellikle Paris'ten getirtilen Cotillioni hakkındaki övgülere son verilemeyen bu baloyu bütün Beyoğlu aileleri de benim kadar, belki daha büyük merakla bekliyorlardı, konuya milli gurur ve rekabet de katılmıştı. Düzenleme komitesindeki madamlar mümkün olduğunca çok bilet dağıtmak için bütün çekicilik ve zarafetleriyle çalışmaya başlamışlardı. Binden fazla bilet satıldığı söylentisi herkesi baloya normalden erken giderek hiç olmazsa bir süre rahatça dans edebilmeye yöneltmiş ve aileler bu konuda sözleşmişlerdi. Ben o akşam Davenler'le davetli bulunduğumdan ve yemekten sonra on buçuğa doğru birlikte baloya gidilmesi*

kararlaştırılmış olduğundan akşam alafranga sekize çeyrek kala Madam Daven'in evine gitmiştim." (s.97)

Balo akşamı yapılan hazırlıklar Şekip Bey'in anlatımıyla verilir. Verilen ayrıntılar tam anlamıyla Avrupai bir gecenin izlerini taşır. Balonun yapılacağı mekân ve davetlilerin geliş anı şu şekilde yer alır:

"Union Française'in kusursuz bir şekilde donatılmış, bayraklarla, çiçeklerle süslenmiş girişi önünde durmuştuk. Kapıcı bir çekirge süratiyle sıçrayarak kapıyı açtı. Önce ben, elbiselere basmamak, kadınlara çarpıp rahatsız etmemek için bin dikkatle indim. Bir eliyle eteklerini kavrayarak, diğeriyle körüklü pelerininin önünü kavuşturarak inen kadınların kollarına girerek yardım ettim. Öteki arabalar da birer birer geliyor, kadınlar iniyor, mösyöler yardım ediyor, hizmetçiler bastonları paltoları almaya koşuyor, herkes eşine kolunu vererek geniş mermer merdivenlere doğru ilerliyordu…" (s.109)

*"Bir Sürgün"*de, Doktor Hikmet'in Avrupa'ya kaçışı ve bu kaçış sonucunda yaşadığı hayal kırıklığından ve sıkıntılardan kurtulması için Ragıp Bey tarafından baloya götürülür.

"Duchesse d'Urat namında bir zengin dul, Auteuil'deki kâşanesinde, her on beş günde bir –tabiî yaz mevsimleri hariç olmak üzere- dörtle yedi arası misafir kabul ederdi. Bu hanımın oturduğu semt uzak ve sapa olmakla beraber -o zamanlar Auteuil Paris'in sayfiyesi gibi bir şeydi- her kabul resminde aşağı yukarı elli altmış hususî arabanın ve bir o kadar kiralık faytonun evinin bahçe kapısı önünde beklediği olurdu." (s.141)

Doktor Hikmet, balodaki insanların giyimlerinden kendisini, yanlışlıkla bir hayvanat bahçesinin, ziyaretçilere kapalı tutulan bölümünden içeri atıldığını düşünür. Balodaki kıyafetler çeşitli kuşları, maymunları, zürafaları ve tilki gibi hayvanları hatırlatır. Bu ortam içerisinde yabancılığını en üst noktada hisseden Doktor Hikmet, *"(…)yüreğine panik veren bu yabanî âlem içinde kaybolmak korkusu ile sağ tarafındaki bir madamın dirseğine dürterek, veya sol tarafına isabet eden bir ihtiyar efendin ayağına basarak, yahut da, önüne çıkan bir grubu ikiye yararak, Ragıp Beyin som endamı arkasından yürümek mecburiyetinde(…)"* (s.143) kalır. Doktor Hikmet'in eğlencedeki acemiliği ve davranışları memnuniyetsizlik yaratır.

Doktor Hikmet arzu ettiği, hayalini kurduğu bu hayatı ve bu hayat içerisindeki insanları anlamakta zorlanır ve kendini yalnız hisseder. Baloda bulunan insanları düşünürken bu eğlence gecelerine dair bilgiler verir. *"Doktor Hikmet'e o kadar tuhaf giyinmiş görünüyorlar ve tavır ve hareketlerinde o kadar yapmacık, o kadar mekanik idiler ki, genç adam, bunların etten ve kemikten canlı birtakım mahlûklar olabileceğine bir türlü ihtimal veremiyor ve hepsini, bir sahne üstünde gözle görülmez tellerle oynatılan çok sanatkârane yapılmış kuklalar gibi seyrediyordu. Hele bunların -erkekler de dahil olmak üzere- kendi aralarında öyle bir konuşma ve gülüşme tarzları vardı ki tıpkı fonoğraf kovanlarından çıkan sesleri andırıyordu. Kahkahalar zoraki, tebessümler, iğretiydi ve sözler hep birbirine benziyordu."* (s.145)

*"Kiralık Konak"*ta, Madam Kronski'nin Avrupa yaşamında gördüğü eğlence hayatına dair bilgiler verilir. Madam Kronski, eğlence hayatına dair anlattığı hikâyelerle Seniha'nın hayalindeki yaşama can veren kişidir. Madam Kronski, Lehistan'ın en eski ve asil ailelerinden birine mensuptur. Avrupa'nın birçok yerinde şato eğlencelerine ve *"Çar sarayının merasimine, at üstünde sürgün avlarına, Almanya'nın İsviçre'nin "kür" yerlerindeki palas hayatına, Fransa'nın cenup sahillerindeki gazino Safalarına ve nihayet Paris'in salonlarına, bulvarlarına, kahvelerine, tiyatrolarına dair birçok şey"* (s.29) bilir. Bu bilgilerini Seniha'ya anlatır. Eğlence hayatıyla ilgili anlatılanlar, Seniha'yı kendinden geçirir. Bu hayata dâhil olmak için ne yapması gerektiğini sorar ve bu hayata dâhil olmak için çabalar.

Eğlence hayatında görülen değişimde yabancıların etkisi önemlidir. Naim Efendi ile kız kardeşi Selma Hanım arasında geçen konuşma, eğlence hayatının değişimini ve aile yapısına verdiği zararı belirginleştirir. Selma Hanım, kardeşi Naim Efendi'ye torunlarının düzenledikleri ve katıldıkları eğlencelere, eve geç ya da hiç gelmemelerine dikkat çeker. Bu tür bir yaşamın dedikodularınıda beraberinde getirdiğini belirtir. Naim Efendi bu eğlencelerden haberi olduğunu ve kendisinin izin verdiğini söyler.

Eğlence hayatını gereği gibi yaşamak için dans önemli bir etken olarak öne çıkar. Eğlence hayatına düşkün olan Seniha, aynı zamanda yabancı erkeklere ve bu erkeklerin zarafetlerine oldukça hayrandır. Bu hayranlık dans dersi esnasında kendini gösterir.

> *"Doğrusu, Şu Frenk erkeklerinin nezaketine, zarafetine gittikçe daha ziyade hayran kalıyorum. Sana söyledim mi, bilmem? Birkaç zamandır haftada üç defa Astori'lerin evinde bir genç İtalyan'dan dans dersi alıyorum."* (s.95)

2.3.3.2.Çay Partileri

*"Gün Batarken"*de, Hulki'nin, Prodromos ile başladığı ticaret hayatı Beyoğlu'nun eğlence mekânlarıyla birlikte yer alır. Prodromos bu eğlence mekânlarına sürekli katılır ve bu eğlencelere Hulki'yi de alıştırmak ister. Bu eğlence hayatında özellikle çay partileri ve yemekli toplantılar belirginleşir.

> *"Rum, Musevi, Tatlısufrenklerinden ibaret olan Beyoğlu mahafil-i medeniyesine gelince, burada verilen bir müsamere, bir çay veya yemek ziyafeti yoktu ki ondan Prodromos med'uv bulunmasın. Ve her birinde beyhude vakt-i ziyâatı nefsince züll addeden Karamanlı mutlaka neticede Hulki Bey'le kendisine birkaç bin lira kazandıracak bir iş bitiriyordu."* (s.27)

Çay partileri Hulki'nin eğlence hayatına ve kadına yönelişinin başlangıcını oluşturur. Bu partilerinde gördüğü kadınlara nasıl davranacağı konusundaki acemiliği, partilerin en sıkıcı yönüdür. Bu konuda Prodromos, Hulki'yi aydınlatamaz çünkü bu konuda Prodromos da oldukça acemidir.

> *"Sabık yüzbaşı yalnız karılarla bağdaşamamıştı. Onlara karşı nasıl muamele edeceğini bilemiyor ve Prodromos da, bu hususta kendisi kadar acemi olduğu için onu tenvir edemiyordu."* (s.27)

Hulki ile İzmaru'nun evliliğinden sonra yaşamlarında çay partileri ve eğlence geceleri önemli bir yer tutar.

> *"Ayaspaşa'daki apartmanda her iki üç günde bir tertip olunan, çay, yemek ziyafetleri, müsamereler, en büyük müessesat-ı maliye ve ticariyenin bi'l-cümle erkânını hep oraya topluyordu…*
>
> *Bunların hepsi Hulki ile karısının bir davetini kaçırmadan oraya, apartmana şitaban oluyorlar ve bir taraftan kumar oynuyor, diğer taraftan, İstanbul'u, Türkiye'yi aç bırakarak, ihtiyaç içerisinde kıvrandırarak para kazanmak, daha kazanmak, her vakit kazanmak çarelerini düşünüyorlar."* (s.65)

*"Seviyye Talip"*te, Fahir yurtdışında olduğu zaman tanıştığı Evelin Marchal'ın verdiği çay partisini katılır. Evelin Marchal, Fahir'i Pietro Mascagni'ye benzettiği için, onunla yakından ilgilenir ve verdiği çay partisine çağırarak tanışmak için fırsat yaratır.

*"Son Eseri"*nde, Sen Loganoya, Paris, Berlin seyahat edilen yabancı yerlerdir. Kamuran'ın bu seyahatlerden birinde çay partisine davet edildiğini görürüz.

> *"Berlin'de ikinci derecede bir otelde oturuyorduk. Fakat Cemal bizi bir defa "Kayzerhof"a çaya davet etti. Daima muzika vardı, şık kadınlar vardı, limonlukta yetişmiş güzel palmiyeler, zevkle seçilmiş döşemeleri vardı. Hulâsa Cemal'in gülerek dediği gibi, Asım'ın inceliğine, hassasiyetine tamamen uygun bir yüksek sosyete hayattı. Ben bilhassa muzikasına hayran oldum."* (s.73)

*"Şıpsevdi"*de, evde düzenlenen eğlenceyi Meftun'un eşi Edibe geleneksel bakış açısından hareketle değerlendirir. Geleneksel sürece uymayan bu tür eğlenceler değişim sürecini hızlandırır.

> *"Karısı kocasının kolundan çıkıyor, başka erkeğin koluna giriyor. Birbirlerinin ellerini sıkıyorlar. Bir gülüşme, bir hokkabazlıktır gidiyor. Bu karılar kendi kocalarının yanında başka erkeklerle sarmaş dolaş olup mızıkayla oynarlarmış. Frenkler gözlerinin önünde böyle şeylere nasıl izin veriyorlar, madamlarını başkalarına nasıl peşkeş çekiyorlar? Bunlar, karılarını hiç kıskanmazlar mı?"* (s.305)

*"Sözde Kızlar"*da, babasından haber alamadığı için sıkıntılı bir süreç yaşayan Mebrure'yi, Nazmiye Hanım teselli eder. Ev içerisinde düzenlenen çay partisi tarzındaki eğlencelerden bahsederek, bu eğlencelerin can sıkıntısını alacağını ve bu eğlencelerin çok önemli olduğunu vurgular. *"Bu ilk heyecan günleri geçsin, bak evimizdeki hayattan ne hoşlanacaksın. Burada bizim haftada bir kabul günümüz vardır, genç kızlar, falan gelirler, konuşur, oyun oynar, dans eder, müzik yaparlar, hiç canın sıkılmaz. Sen de genç bir kızsın. Bugünden sonra istikbalin senin elinde… Böyle cemiyetlerde bulunmak fırsatını kaçırma, ben bile koca kadınken bu eğlentilerden hoşlanıyorum."* (s.31)

Nevin'in düzenlediği çay partilerinin davetlilerinden olan Behiç'in, bu çay partilerine bakışı verilir. Behiç, düzenlenen bu çay partilerinin tek düzeliğinden sıkıldığını görürüz.*"Monşer, sana bir şey söyliyeyim mi, artık çay davetlerinden, aniverselerden, parti döplezirlerden bıktım. Her zaman aynı simalar, aynı sözler, aynı oyunlar, aynı tuvaletler… Ne bir yeni zekâ, ne bir yeni eğlence, ne bir yeni hâdise…"* (s.40)

Nevin'in aklına estikçe düzenlediği eğlencelerden birinde ***"****köşkün salonunda bütün elektrikler, büyük avize, raflardaki renkli ampuller, piyanonun mumları, sofanın bütün lambaları yakılmış"* (s.198) şekilde verilir. Bu esnada ve eserin birçok yerinde

içki kullanımı dikkat çeker. Gelen misafirler *"Behiç'e Fransa'dan yeni gönderilen lezzetli Bordo şarabının tatlı uyuşukluğuyla sofradan kalkarak, birer ikişer merdivenlere koşuyorlar, ne muntazam bir sohbetin devamına, ne de bir sualin cevabına benzeyen kırık dökük fikirler, nükteler söyliyerek, gülüşerek"* (s.198) davetin yapılacağı salona geçtikleri görülür.

*"Şimşek"*te, verilen partide batılılaşama süreciyle görülen, özellikle şarap ve viski vazgeçilmez içkiler olarak yer alır.

*"Kiralık Konak"*ta, Seniha'nın çay günleri düzenlediği görülür. Her pazartesi düzenlenen bu çay günlerinde, **"***Avrupa'nın bütün kibar kadınları gibi o günleri giyinir; kuşanır ve tam saat beşte konağın büyük salonunda kendisine nadir görülen bir hanımefendi vakarıyla ziyaretçilerini beklerdi."* (s.20)

Seniha'nın düzenlediği çay günlerinin sürekli olduğu görülür. Eserin ilk kısımlarında pazartesi günleri düzenlenen çay günlerinin, eserin ilerleyen bölümlerinde perşembe günüyle devam edilir. Düzenlenen bu çay partileri Hakkı Celis'in anlatımıyla verilir. *"Şimdi perşembeleri onun günüymüş. Birçok Alman ve Avusturyalılar geliyormuş. Saatlerce musiki yapıyorlarmış. Başka günlerde de misafir eksik olmuyormuş. Bazı, gece yarılarına kadar süren eğlenceli saatler geçiriyorlarmış."* (s.169)

Bu eğlence geceleri, batılılaşma süreciyle görülen ve batı medeniyetini aratmayacak bir tarzdadır. Birçok milletten insanın bulunduğu bu eğlence gecesi geleneksel yapıya uymayan bir eğlence konumundadır.

> *"İç içe oda ağzına kadar doluyor. Birçok Şarkvarî köşeler yapmışlar, bunlar üstünde bağdaş kurup oturmuş Alman zabitleri, ellerinde bir tambur veya bir gitara ile yan yatmış Viyanalı kadınlar; duvardan indirilmiş bir uzun çubuğu tüttürmeye uğraşan Beyoğlulu gençler var. Herkes kendi havasında gülüp eğleniyor. Seniha, ayakta olsun, oturmuş daima hiç çözülmeyen bir çemberle çevriliyor. Dört muhtelif lisanla konuşan, dört muhtelif cinsten, dört muhtelif yaşta, en az yedi sekiz erkekten müteşekkil bu çember, Seniha ayağı kalktığı vakit onunla beraber kalkıyor. Seniha yürümeye başlar başlamaz onunla beraber yürüyor ve bir tarafa çekilip oturunca o da beraber çekilip oturuyor."* (s.171)

2.3.3.3.Kumar

Batılılaşma sürecinde değişen yaşam, beraberinde değişik eğlence türlerini de getirir. Bu eğlence türlerinin en zararlısı kumardır. Romanlarda kumarın yarattığı yıkım ve maddi kayıplar, genel olarak belirtilirken; roman kahramanlarının da bu yıkımı ve kayıpları yaşadıkları görülür.

*"Gün Batarken"*de, geleneksel yaşamda örnek bir kişilik olan Hulki, içerisine girdiği yeni hayatla kişiliğindeki birçok değeri yitirir. Gün batarken ifadesi bir anlamda insanımızın ve yaşamımızın batışıdır. Bu batışta öne çıkan Hulki, kadın, eğlence ve kumar nedeniyle batan kişinin temsilcisidir.

Hulki'nin eğlence mekânlarına dâhil edilmesinde Prodromos etkili olur. Prodromos gittiği eğlence mekânlarına Hulki'yi de götürerek farklı ortamlara alıştırmak amacındadır. *"Hulki, evvelleri kerhen gittiği bu eğlencelerde yabancı durmamak için poker de öğrendi. Alelekser yeşil çuhalı masanın başında muhtelif meslek ve milliyetten dört beş zat toplanıp bu zavallı acemi oyuncuyu soyuyorlardı."* (s.27)

Eğlence hayatı içerisinde yer alan kumar, Hulki'nin İzmaru ile evlenmesinden sonra ev içerisine taşınır. Kumar verilen çay partilerinin vazgeçilmezi olur.

> *"Ve sabahlara kadar süren bu içtimalar esnasında, apartmanın pür-şa'şaa yanan elektrik lâmbaları, semâda nurdan bir sis vücuda getirirken, Haliç'in öte tarafında, mütevekkil, saf, hamûl, sessiz, temiz İstanbul, zulmet içerisinde uyuyordu.*
>
> *Yine böyle bir gece sabahlamışlardı. Kumar masalarının başında, kağıtları tutan, fişleri kırıştıran eller, artık gevşemiş, tütün dumanı ve nefesten odanın içerisini ağır bir hava istilâ etmişti. Pokerde bin üç yüz lira vermiş olan Hulki, karısını oynatıp da kendi iştirak etmeyen Pandelâki Bey ile beraber balkon kapısına doğru gitti, başı ağrıyor, taze ve temiz hava teneffüs etmek ihtiyacını hissediyordu. Kapıyı açtı, yüzünü tatlı bir serinlik okşadı. İkisi de birlikte balkona çıktılar."* (s.66)

*"Sözde Kızlar"*da, eğlence hayatı içerisinde yer alan kumarı Siyret ve Behiç'te görürüz. Behiç'in kumar merakı eğlence boyutunu aşarak; aşırı paraların kaybedildiği bir hastalık durumundadır. En son oyununda yüz lira kaybettiğini ve bir kısmını verdiğini halen otuz lira borcu olduğunu söyler. Borcunu ödemek için Nevin'den yardım isteyecek kadar kötü bir duruma düşer.

*"Kiralık Konak"*ta, eğlence amaçlı oynanan ve kazanma hırsıyla bütünleşince felaketler oluşturan kumara bakış yer alır. Batılılaşma süreciyle görülen yaşam ve bu tarz oyunlar şahısları, aileleri ve toplumu yıkan bir unsur olarak belirginleşir. Faik Bey'in kumar tutkusuna ve tutku neticesinde kaybettikleri eserde verilir. Naim Efendi'nin kumarı değerlendirişi şu şekildedir:

> *"İhtiyar; dindar ve namuslu kimseler nazarında kumar, seyyiatın (kötülüklerin, günahların) en müthişidir. Ocakları söndüren bu, evleri yıkan bu, insanı hırsızlığa, cinayete, intihara sevk eden budur."* (s.23)

Faik kumar düşkünü bir gençtir. Sürekli oynamakta ve kaybetmektedir. Bu süreç o kadar kötüye gider ki borç isteyecek, borçlarını kapatacak bir çözüm bulamaz ve intihar etmeyi düşünür. Faik'in kumara olan düşkünlüğü ve kumarın Faik üzerinde bıraktığı tesiri, Seniha'nın değerlendirmesiyle öğreniriz. Seniha, Faik'in davranış ve görünüşünden hareketle şunları düşünür:

> *"Hayat bir an içinde, ona, en çıplak ve en kaba haliyle görünmüştü. Bu dünyada her şey ne bayağı, ne beyhude, ne kirliydi!… Bu dünyada güzellik bir hayal, sezgi bir efsane, asalet ve zarafet, insanın üstünde hafif bir cilaydı. En güzel bir yüze bir iskelet ifadesi vermek için iki gecelik bir uykusuzluk, bir sevgiyi bir alışverişe çevirmek için birkaç paket iskambil kâğıdı, en zarif bir adamı bir dilenciye döndürmek için üç yüz elli liralık bir borç kâfiydi."* (s.93)

2.3.3.4.Diğer Eğlenceler

*"Hamamcı Ülfet"*te, eşcinsellik teması ele alınır. Bu tema düzenlenen eğlencelerle daha belirginleştirilir. Ülfet, annesinin ve misafirlerinin düzenlediği eğlencelerde bir gariplik olduğu hisseder ancak yaşını küçük oluşu nedeniyle bir anlam veremez. Ancak ev içerisindeki eski eğlenceleri düşündükçe farklı bir şeylerin olduğunu düşünmeye başlar.

Hamamcıların belirli aralıklarla bir araya geldikleri ve eğlenceler düzenledikleri görülür. Ev sahibi olan Sabriye Hanım, *"Cerrahpaşa, Havuzlu, Macuncu, Aksaray, Sofular, Horhor, Çinili… Ve diğer hamamların hamamcı hanımlarını, natırlarını, ustalarını"* (s.56) *bu eğlenceye davet eder.* Eğlence için *"Sıracılar gelmişler, yerlerine oturmuşlardı. Keman, kanun, def, üç de çengi"* (s.56) hazırlık yapar ve çalınıp söylenilen, yenilip içilen bir eğlenceler düzenlenir.

*"Yaban Gülü"*nde, Rahmi Bey'in, konağında müzik aletleri eşliğinde hüzünlü bir gece eğlencesi düzenlendiği görülür. *"Beyrutun en meşhur musikişinasları selamlıkta toplanmışlardı. Şarkıları birbirini takip ediyor, sanatkârların ellerindeki musiki aletleri kederli bir kalbin takatsiz iniltileri gibi titriyor, dinleyicileri müteessir ediyordu."* (s.8)

*"Mev'ut Hüküm"*de, Sururi, doktoru ve Atıfe'yi karşılamak için iskeleye inişi esnasında eğlence hayatıyla ilgili bilgiler verilir. *"Biraz kenara çekilmiş, yaşayıştan sıkılıyordu. İskelebaşı hoşuna gitmişti. Gazinodaki yeni bir Romanyalı çalgıcı topluluğu, iki dansöz fena değildi. Çalgıcıları biraz daha dinleyebilse!"* (s.74)

*"Acı Gülüş"*te, Kenan batılılaşma sürecini tam manasıyla kavrayamayışı ve yaşadığı hayat kötü bir son yaşamasına neden olur. Bu sona sürüklenişinde, katıldığı içkili eğlenceler ve bu meclislerde tanıştığı kadınlar önemli rol oynar. Kenan'ın katıldığı, Uncu Ahmet'in evindeki eğlence akşamlarından biri basılır. Eğlence ortamı bir anda dağılır ve kadınlar saklanmaya çalışır. Bu baskın sonrası eğlence ortamı *"Lambanın altına kurulmuş geniş içki sofrasının üzeri havyar, balık yumurtası, tuzlu balıkların, salataların, çerezlerin, kuru ve yaş meyvelerin çeşitleri ile bol bol donatılmış görüldü. Boş, yarım, dolu karma karışık şişeler, bazıları devrilerek içindekileri saçılmış,(…) Çatallar, bıçaklar, peçeteler oraya, buraya fırlatılmış, sofranın bu karışıklığı, etrafındaki içki içenlerin meclislerinin en zevkli, bir hey hey devrinde bırakıp kaçıştıklarını gösteriyor. Nağmeleriyle, iniltileriyle, insanı oynatan ahenkleriyle meclisin sefa içindeki adamlarını söyleten, güldüren, oynatan, çıldırtan ut, keman şimdi susmuş telleriyle utangaç, korkak birer tarafa uzanmış yatıyorlar, (…) öpücüklerden buruşmuş zarif kadın mendilleri, sıcak kucaklamalardaki sevgi sıkıştırmasından bunalmış, terlemiş vücutlardan fırlatılmış şık kadın ceketleri, terlikler birer tarafa serpilmiş(…)"* (s.52) şekilde dağınık olarak, uzun ayrıntılarıyla verilir.

Kenan, batılılaşma ile gelen yaşamda eğlence hayatının yetersizliğini eleştirir. Bu yaşamı arzulayan Kenan'ın görüşleri şu şekilde verilir:

> *"—Bu memlekette eğlence bulutta balık aramaya benzer. Bu kelimenin yalnız adı var, yapıldığı yer yok. Koca bir memleket halkı can sıkıntısından esneye esneye ölüyor. Ne sosyete var, ne ilim mecmuaları var, ne tiyatro var, ne spor var."* (s.141)

*"Hakka Sığındık"*ta, Hacı Ferhat Efendi ve Hafız İshak Efendi adında yan duvarları birbirine iki komşunun yaşamları ele alınır. Bu konaklarda düzenlenen eğlenceler hakkında bilgiler verilir. Devrin siyasi ve sosyal yaşamı içerisinde bulunduğu sıkıntılı süreç ve dönemin yoksulluğu işlenir. Bu iki konakta yaşayanların hiçbir şeyden etkilenmedikleri belirtilir. Mahalle halkının kendi yaşamlarındaki yoksulluk ile bu konaklardaki bolluk kıyaslanır. Bu kıyaslama, devrin iki farklı yaşam alanını ve konaktaki eğlence hayatını görmemizi sağlar.

Yoksulluğun etkin olduğu bu zamanda konaklara sürekli erzak taşındığı, bu kadar erzakı nasıl tükettikleri mahalledeki yoksul insanlar tarafından hep merak edilir. Bu konakların *"gelen gidenleri eksik değildir; sıkça sıkça ziyafetler verilir. Haremler, selâmlıklar, hanımlar, beylerle dolar. Bu Hancının, Hâfızın konaklarına hasırlarla rakılar, kasalarla biralar taşınır. Yerler, içerler, söylerler, çağırırlar, eğlenirler, çalgı, cümbüş, kıymet kopar."* (s.12)

Konaklardaki eğlenceler sadece ziyafetlerden oluşmaz. Bu iki konağın yaşam tarzı sürekli bu konaklarda düğün olduğunu düşündürecek şekillerdedir. Bu konaklardaki yaşamda *"Piyano, ut, def, şarkı sesleri hiç kesilmez. İki ev de musiki meşkhanesine benzer. Komşularda hasta ve hattâ cenaze olduğunu nazarı insafa almazlar; dünya yıkılsa onlar zevkleriyle meşguldür; bunların evlerine gidenler, kapılarının önlerinden geçenler harb, kıtlık, hastalık felâketlerini unuturlar; kendilerini bolluk, güllük, güneşlik, ferah veren, neşe saçan bir memlekette sanırlar."* (s.12)

*"Son Arzu"*da, geleneksel yaşam ile eğlence hayatını iç içe görmek mümkündür. Ramazan ayının bolluk bereketi ile akşamları bütün dükkânların açık, caddelerin gündüz gibi aydınlık olduğu verilir. *"Ramazan geceleri, şehrimizin diğer aylardaki uhrevi sükûnetini, zulmetini, harekete, şenliğe, şetarete, ziyaya münkalip eder."*(s.11) Bayramın gelişiyle şehrin eski sessiz haline döndüğü, camilerin boşaldığı belirtilir. "*Şenlikler söner, sesler kesilir. Her taraf ıssızlanır. Bilmem herkes nereye çekilir. Teravih ile gürül gürül inleyen camiler boşaldıktan sonra Divanyolu, Şehzadebaşı, Direklerarası gazino ve çayhaneleri adam almaz. Tiyatrolar, karagözler hıncahınç dolar."* (s.11) Ramazan sonrası insanların farklı mekânlara yönelmesiyle, bu eğlenceler hakkında bilgi ediniriz.

> *"Biraz ötede viraneye kurulmuş, içi al, üstü tirşe çifte direkli çadırın derunundan fışkıran zilli maşa, darbuka ve klarnete sadaları gecenin rutubetli*

havası içinde burgula burgula helezonlar yaparak yükseliyor. Etrafa nağmelerini saçıyor… Çadırın tavanından sarkan elvan kâğıtlardan yapılmış zincirlerin ortasında yanan, etrafı billur avize menşurlariyle süslenmiş iri lambanın altında omuzdan ilikli yardan ayrıldım mintanlı, camadanlı bir çift genç tulumbacı raksediyorlar. Kranetenin kıvrak nağmeleriyle, zilli maşa, darbukanın, seri usul darbelerine ayak uydurarak karşı karşıya öyle sekiyorlar, öyle kıvırıyorlar ki etraftan tahsin nâraları yağıyor. Herkesten ziyade aşka gelen kraneteci ara sıra nefirini havaya kaldırarak kulakları yırtacak kadar keskin, acı, tek tiz perdeden feryatlar koparıyor…" (s.15)

*"Toraman"*da, hayat kadını olan Servinaz'ın evinde eğlenceler düzenlendiği görülür. Kızı Binnaz çocukluk anılarını anlatırken bu eğlence gecelerinden bahseder. Servinaz eve gelen her erkeği Binnaz'a babası olarak tanıtır. Binnaz herkesin bir, kendisinin ise birçok babası olmasına sevinir.

"Evimizin geniş ve kuytu bir odasına kurulan meclislerde, ekseriya ney, keman, kemençe, ut, kanun çalan, güzel şarkı okuyan efendiler, daha doğrusu babalarım bulunurdu. Bazen beni odaya çağırarak oynatırlar ve ben de raksa büyük bir istidat göstererek validemi tebrik ederlerdi." (s.53)

Evde düzenlenen bu tarz bir eğlenceyi Şuayp, Binnaz ve Servinaz arasında görürüz. Ud eşliğinde yapılan eğlencede Şuayp'in izin vermesiyle anne ve kız da içki içer. Şuayip Efendi kayınvalidesi ve hanımının bu konudaki tecrübesine biraz şaşırır.

"Üç el ortaya uzandı; üç dolu kadeh tirink tirink birbirine dokandı; badeler ağızlara döküldü; gözler süzüldü; çehrelerin cür'et kırmızılığı arttı; yekdiğerine meze takdimi müsabakasına çıkıştılar; Şuayb Efendi biri kaynanalığa, öteki zevceliğe namzed bu iki kadının bilâ istikrah badenuşluktaki bu ezelî istidatlarına bir arz şaştı." (s.73)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, Kani anlatılırken Kani'nin ailesi de verilir. Kani'nin annesi kibar dalkavuğu olarak tanıtılır. Fikri Paşa konağında Paşa'ya kurulan içki sofrasının karşısına geçerek sıralanan saz çalıp, şarkı okuyan ve taklitler yapan kadınlardandır. Bu tür eğlencelerde bulunan bu insanların bu konak yaşamında her türlü ihtiyaçlarının karşılandığı ve ailece geçindikleri belirtilir. Kani'nin ve ailesinin bu tanıtımında Fikri Paşa'ya düzenlenen eğlence geceleri, konak hayatı içerisinde görülen eğlencelere örnektir.

Eski eğlence tarzının anlatımında seçilen şahıslardan biri Rukiye Hanım'dır. Rukiye Hanım, eski sadrazamlardan birinin, Tuna Vali'sinin kızı ve aynı zamanda Fikri Paşa'nın kayınvalidesidir. Yaşı doksanı geçmiş, kendine has ağır bir giyim tarzı bulunmaktadır. Zamanında babasından kalan parayı devrin cengi kolları diye tabir edilen kişilerle har vurup harman savurmuş. Rukiye Hanım ve konaktaki yaşamı, İsmet'in düşüncelerinden hareketle okuyucuya aktarılır. *"O vakitler meşhur çengi kolları vardı, ben de döküntüsüne yetiştim ya! Afet'in kolu, Benli Hatice'nin kolu, Binnaz'ın kolu…Hayahaylar (büyük gürültüler), Arap oyunları, gemiciler, helvacılar, daha neler! Bir kemancı Şöhret vardı, kemanını adam gibi konuştururdu. İşte Rukiye Hanımefendi olanını bitenini bu kuru Çingene karısına yedirdi."* (s.45) Kemancı Şöhret'in kolunda çengi Seza adındaki bayanın çok hünerli olduğunu söyler.

> *"Atlas şalvarlı, sırmalı cepkeni, Hint ipliğinden tiril tiril gömleğiyle altınlar içinde ortaya bir atılır, öyle atar, öyle titrer, öyle çalkalanırdı ki, aman Allah, vurulmayan kalmazdı; tefler dökülür, kemanlar inler, seyirciler haykırır; bir coşkunluk, bir taşkınlık, bir hal ki dünya emsalini bir daha görmemiş… Bütün o davetli Hanımefendiler, Şeyhülislâm (Şeyhülislâm: Din görevlisi), Kazasker (yüksek din görevlisi) haremleri kızın başından aşağı liralar serperler, alnına beşibiryerdeler yapıştırırlardı. Evvelleri daha neler de olurmuş; kıskanırlar, birbirlerinin ellerinden almaya da çalışırlar, bu uğurda zorba gibi dövüşürlermiş. İşte Büyük Hanımefendi o âlemden yetişmiştir."* (s.46)

Kani'nin annesi bu eğlencelerde sürekli bulunur. Medet Hanım'ın karşısında oturur ve sürekli hanımefendiye sigara sarar. Tekkeden tutunda, yapılan gezmelere hatta saray ziyaretini bile birlikte giderler. Bazen de kendi aralarında da küçük eğlenceler düzenlerler. *"Akşamları bazen piyanoya bir misafir hanım geçer, udu ben alırım. Medet Hanım def çalar, kemanı da saraydan çıkma ir Çerkez kızı vardı, ona verir küçük bir saz yapardık. Hanımefendi böyle akşamlarda atlas paravanayı siper ederek yarı gizli birkaç kadeh atardı."* (s.48)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, eğlence hayatına dair bilgileri gördüğümüz bir diğer bölüm *"Eski Devrin Simaları"*dır. Bu simalardan bir olan Saffet Bey, nezaretlerden birinde müsteşardır. Aldığı yüz liralık aylığı yarınını, ihtiyarlığını ve çocuklarını düşünmeden, sarf eden biridir.

"Saza, söze meraklıdır, evinde her gece fasıl vardır, zamanın en namlı, en rağbette hanende (şarkıcı) ve sazendeleri (çalgıcıları) orada toplaşırlar, coşkunluğa gelirler, mest (sarhoş) ederler, mest (sarhoş) olurlardı. Ne giyim, ne kuşam; ne eşya, ne intizam… Bütün konak halkının tek düşüncesi, tek meşguliyeti misafirlere yemek, yatak, işret (içki) sofrası… Bu sofra gecede sekiz, on defa tükenir tekrar düzelir, yemek şafak atacağı vakit yenir, biraz sızılır, sonra kalkıp sabah faslı yapılır, öğle taamı (yemeği) edilir ve akşama kadar uyunduktan sonra, tekrar bir gün evvelki programla zevke devam edilirdi." (s.104)

Eski devrin eğlencelerine dair bilgileri Taya Hanım'ın anlattıklarında da görürüz. Eski büyük konaklarda sahte düğünlerin yapıldığı ve hane halkının bu eğlencelerle eğlendiği belirtilir. Bu tür eğlencelerin düzenlenmesinde, kadınların ve konak hayatında belli bir alanla sınırlı yaşamın etkisi büyüktür.

"Meselâ halayıklarından birini gelin sayarlarmış, birini de güvey, birini tellerler, pullarlar, öbürünü erkek kıyafetine sokarlarmış, sonra davetler yapılır, takım teferrruatiyle birçok hanımefendiler, sahici bir düğüne geliniyormuş gibi hediyeleri baş kalfanın koynunda olduğu halde konağa gelirlermiş. Saz olur, söz olur, yenir, içilir, gülüşüp eğlenirlermiş. O zamanlar için bu hiç de aykırı düşmezmiş. Zira harem hayatı pek mahdutmuş (sınırlıymış), hanımlar dışarıda eğlenemezler, gönüllerini avutamazlarmış. Böyle vesileler bulmak, sebepler icat etmek lâzım gelirmiş." (s.136)

*"Nur Baba"*da, eğlence hayatına dair tespitleri Bektaşi dergâhıyla iç içe görürüz. Farklı bir bakışla yaşanılan dergâh hayatı içkinin bolca tüketildiği bir mekândır. Dergâhın bu içkili ortamını Celile Bacı'nın şu sözlerinde görmek mümkündür.

"— Çocuklar, dedi, vallahi ne dediğinizi, ne yaptığınızı bilmiyorsunuz. Bu kadar demlilik (içkili oluş) elverir; sekiz saattir mütemadiyen içtik. Nerede ise şafak sökecek. Bakınız camlar ağarmaya başladı." (s.22)

Dergâhın yapısında görülen bozukluk, dergâhtaki insanlar tarafından da dile getirilir. Celile Bacı ile Nesimi Bey arasında geçen konuşmada bu düzensizlikten bahsedilir. Celile Bacı'nın *"Allah'a emanet! Ne dergâh, ne erkân!"* (s.23) siteminin nedenini soran Nesimi Bey'e sebebini açıklar.

"— Allah'ı seversiniz, siz bâri böyle demeyin Beyefendi. Siz ki dergâh nedir bilirsiniz, tarikatin erkânına benden ziyade vâkıfsınız. Bana söyleyin, böyle meydan, böyle muhabbet nerede gördünüz? Baba kendinden geçmiş, evlâtlar her istediğini yapar. Rapt yok, zapt yok, lokma zamanı ise hiç belli değil. Bunun sonu neye varır böyle?" (s.23)

Dergâhta düzenlenen eğlencelerin yanında eski eğlencelerin de nasıl olduğuna dair bilgiler verilir. Özellikle İstanbul'un eski ve namlı ailelerinden birine mensup olan Ziba Hanım'dan bahsedilirken bu eğlencelerle ilgili bilgiler yer alır.

Ziba Hanım, Abdülaziz devrinin saray erkânından Safa Efendinin kızıdır. Safa Efendi *"meşrebi rind, kalbi geniş, tavırları zarif"* (s.39) biridir. Bu şahsın konağında düzenlenen eğlenceler eski eğlencelere güzel bir örnek niteliğindedir.

"Bugün altmışını geçmiş İstanbullularca müteveffanın ismine izafeten (dayanarak) "Safa Abad" tesmiye edilen (adı verilen) Kanlıca koyundaki büyük ve sehnişinli yalı bir zamanlar Boğaziçi'nin en dilfirip (alımlı) bir cazibe merkeziydi. Bu muhteşem yalının bütün yaz mevsimi her gece sabahlara kadar açık ve aydınlık duran pencerelerinden tâ karşı sahillere kadar bitmez tükenmez kahkahalar, bitmez tükenmez saz sesleri, revnakı (parlaklığı, güzelliği) hiç sönmeyen uzun "hey hey" sadaları dökülürdü. Hele koy bir şehr-âyinde (şenlikte) gibi kâmilen nur ve ahenkle mümteli (dolu) kalırdı. Boğaziçi'nin Bebek ve Kandilli'den başlayıp tâ Sarıyer'le Çubuklu'ya kadar uzanan çifte sahillerinden, neş'e avına çıkmış bütün sandallar çevik ve titrek, akın akın, küme küme gelip hep burada dururlardı. Bu sandallar içinde hattâ tâ Beşiktaş'tan ve tâ Üsküdar'dan kalkıp gelenler bulunurdu." (s.40)

2.3.3.4. Eğlence Hayatında Spor ve Sportif Faaliyetler

Batılılaşma sürecinin birçok alanda getirdiği yenilikler arasında spor ve sportif faaliyetleri de görürüz. "Eğitim tarihinde ilk çağlardan beri büyük yer tutan beden eğitimi XIX.yüzyılda Spencer'in olumlu fikirlerinden sonra, Thomas Arnold eğitimin ağırlık merkezinin vücut idmanları olduğunu iddia ederek İngiliz kolejleri ve diğer okullarda sportif oyunların ve beden eğitiminin yer almasını sağlamıştır." (Doğan, 1996: 196) Geleneksel yapıda değişim birçok alanda görülmesine rağmen spor ve

sportif faaliyetlerde tam anlamıyla görülmez. Tanzimat'la başlayan ve II. Meşrutiyet'le şekillenen batılılaşma sürecinde, erkeğin sportif faaliyetlere yöneldiğini ancak kadının sportif faaliyetlerde yer alacak kadar çağdaş bir boyuta ulaşılmadığı görülür.

*"Handan"*da, Refik Cemal'in Neriman'ı ziyareti esnasında tenis oynandığı ve tenis sahasının olduğunu görülür.

> *"Gittiğim zaman küçük hanımların bahçede olduklarını söylediler. Biraz yürüdüm. Evin arkasında bir düzlük, o düzlükte tenis(sahası) vardı. Üç genç kız beyaz kısa fistanlar, başörtüleriyle birbirlerine toplarını fırlatıp duruyorlardı.*
>
> *—Tenis oynar mısınız, dedi.*
>
> *Oynadığımı anlayınca azıcık inkisar-ı hayale benzer bir şeyle elindeki topu, raketi bıraktı."*(s.11)

*"Mev'ut Hüküm"*de, spor olarak tenisle uğraşıldığı görülür. *"Kasım evin arkasındaki çiçek bahçesini, bozdurup tenis kortu yaptırıyordu. Her pazar Kami, Atıfe bazan da Kasım tenis oynuyorlardı. Bazan Cuma sabahları da Kami geliyor, Kasım ile öğleye kadar"* (s.135) tenis oynadıkları belirtilir.

Kasım, mesleğinin koşuşturması nedeniyle pek bir zamanı kalmasa da tenise zaman ayırdı görülür. *"Her pazar saat alafranga üçte Trabya'ya dönüyor, beyaz fanilasını geçiriyor, Atıfe ile beşe kadar tenis oynuyordu. Sara Atıfe ile Kâmi'ye çay vermek için salona indiği vakit, pencereden Kâmi'yi raketiyle top fırlatırken görüyordu."* (s.140)

*"Son Eseri"*nde, sportif faaliyet olarak jimnastiği görürüz. Feridun ve Şevket'in jimnastikle uğraştıkları belirtilir. *"Bir gıcırtı var. Şevketin trapezde döndüğünü anladım. Jimnastik yapıyor galiba. Ben de bahçeye çıktım. Şevketle yan yana mütemadiyen trapezde dönüyoruz."* (s.29)

*"Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme"*de, İrfan Galip'in mektuplaştığı Feriha kadınların birçok alanda olduğu gibi spordan da mahrum bırakıldığını ve kadınların birçok alanda mahrum bırakılmasının, kadınların ruh sağlığına zarar verdiğini belirtir. Mektubunda kadınların en büyük sporu olarak ev işleri olduğunu belirtir.

> *"Zavallı Türk kadınının ev içinde vücut hareketi için iki büyük sebep vardır. Ya ortalık süpürmek adına hasır süpürgeyi alıp iki kat olarak evin bütün*

mikroplu tozlarını yutmak, ya da çamaşır adına leğen başında akşama kadar ailenin bütün kirlilerinin sıcak su içinde salıverdiği zehirli buharını nefes yoluna çekmek… İşte bizim en büyük egzersizimiz, sporumuz bundan ibarettir." (s.114)

*"Sözde Kızlar"*da, Nevin ve Mebrure arasında geçen konuşmada Nevin, Behiç'in tenise meraklı olduğunu ve iyi bir tenisçi sayıldığını söyler.

"— Bizim Behiç tenis meraklısıdır. Şişli'de iyi tenisçi sayılır." (s.17)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, Hidayet Bey ile Şevkidil Hanımefendi arasında aşk süreci yaşanmaya başlar. Bu ilişkinin ilk belirtileri Kalender'de bulunan çayırda başlayan seviyeli takiptir. Bu takipten cesaret alan Hidayet Bey, *"halk Büyükdere çayırında İngilizlerin futbol oynayışını seyrederken yan yana tesadüf ettirdiği arabasından usulcacık, yalnız Hanımefendiye sezdirerek bir mektup"* (s.97) atar. Bu ilk mektubun verildiği zaman İngilizlerin futbol maçı dikkat çekmektedir. Bu olaydan, o dönemde yabancıların futbol müsabakaları düzenlediği ve bu müsabakaların halk tarafından izlendiği görülür.

2.4. GELENEK VE GÖRENEKTE BATILILAŞMA

2.4.1.Düğün Adetlerine Bakış ve Değişim

Batılılaşma sürecinde görülen zihniyet değişimi, birçok alanda yeni bir sürecin başlamasına neden olur. Bu yenileşmenin yaşandığı alanlardan biri düğün adetleridir.

*"Jöntürk"*te, konakta yapılan kına gecesinden hareketle eski ile yeni kına geceleri eleştirilir. Eski kına gecelerinin rezaletten başka bir şey olmadığı belirtilir.

"Eski zamanın kına gecelerinde "çengi" denilen rezil topluluğun "oyun çıkarmak" tabiriyle komedya yollu yaptıkları şeyler seyredilmesinden hakikaten utanç duyulacak rezaletlerdi. Çocuk olduğumuz halde hatırlarımızdan bir türlü çıkmaz. Çenginin birisi erkek kıyafetine girer, dudakları üzerine birde bıyık çizerdi. Yine kendilerinden kızlar, kadınlar ile o kadar, rezaletler yapardı ki o zaman perdelerinde Karagöz'ün rezaletlerini de geçerdi." (s.20)

Eski kına gecelerinde yapılanlar eleştirilirken; yeni kına gecelerinin de eskilerden daha kötü rezillikler içerdiği belirtilir. Yeni kına gecelerinde, özellikle erkek çalgıcıların bulunması, kına gecesinin kadınlara özel olmasına rağmen akrabadan

gençlerin selamlık denilen yerden bu geceyi izlemeleri neticesinde; yaşanan olayların ve sergilenen davranışların yanlışlığı dile getirilir.

> *"Yalnız Müslüman değil, gayrimüslim düğünlerinde de, bu tür haller ayıplanır. "Yeni fikirli" ve "yeni terbiyeli" hani şu "alafranga" kızlar! Alafranga Hanımların serbestliğini; gerçekleri anlatan Hüseyin Rahmi'nin o güçlü kalemi bile anlatmakta yetersiz kalır."* (s.21)

Batılılaşma, gelin giydirme adetlerinde de değişimin yaşanmasına neden olur. Zamanın her şeyi değiştirdiği gibi, bu adetleri de değiştirdiği belirtilir. Bu adetler *"(…) o kadar değiştirmiştir ki büyükbabalarımızın valideleri veya kaynanaları bugün gelip de gelin giydirme telaşını görecek olsalar, başka bir milletten gelin giydiriyorlar zannederlerdi."* (s.27)

Düğün geleneklerinde görülen ve yok olma sürecini yaşayan bir diğer konu "yüz yazısı" olarak bilinen husustur. Gelenekten gelen bu kültürün değişim süreci eserde yer alır.

> *"Eskiden gelinlerin yüzlerini yazarlardı. Yüz yazısı olarak bilinen bu ameliyatın bugün yalnız ismi kalmışsa da, tamamıyla ortadan kalkmamıştır. İstanbul'a pek yakın yerlerde, mesela Çanakkale gibi İstanbul'un bir mahallesi olan mahallelerde bile hâlâ gelinlerin yüzlerini yazarlar."* (s.27)

Eserde yüz yazısı olarak bilinen âdetin iğrenç olduğu belirtilirken, bu âdetin değişim sürecide verilir.

> "*İşte bu iğrenç âdet kalktıktan sonra yerine bundan daha zararsızı, daha güzeli geçti. Bugün için "yüz yazısı" adı hâlâ kullanılıyorsa da, şimdi ona "gelin başı bağlamak" deniyor. Bu vazife hamam ustalarına bırakılıp, yapana da "kutucu usta" denildi. Gelinin yüzünün bazı bölümleri yine yolundu, yine düzeltildi. Fakat teller, pullar yerine "yapıştırma" denilen değerli taşlarla bezenmiş şeritler yapıştırıldı."* (s.28)

Dönem içerisinde yapılan düğünlerde kuşak bağlama töreni oldukça önemlidir. Eser içerisinde Ahdiye Hanım'ın babasının olmaması bu törenin buruk geçmesine neden olacaktır. Abdüllatif Efendi, Ahdiye Hanım'ın hocası olaraktan düğün töreni içerisinde böyle bir burukluğun yaşanmasına gönlü razı olmaz. Kendisine yapılan teklifi hemen kabul ederek Ahdiye Hanım'ın kuşak bağlama görevini kabul eder.

Yenileşme süreciyle gelenekler ve düğün adetlerinin kaldırılmasına yönelik düşünceler verilir. Özellikle düğünlerde halka yemek verilmesi konusunda bir değişim

sürecinin başladığı ve bu âdetin yavaş yavaş kalktığı belirtilir. Bu âdetin yok oluşunun en önemli sebebi maddi olarak getirdiği yüktür. Eserde kalkması istenen, eleştirilen adetlerden bir diğeri gelin görmedir.

> *"Düğünlerde, halka yemek verme meselesi! Malum a! Masrafın en büyüğü bu olduğunda zamanımızda bu âdet yavaş yavaş kalkıyor. Keşke daha hızlı kalksa! Keşke birden kaldırılıverse! Hoş geçerli bir sebep de olsa bunu kaldırmak geline bakmaya gelmek âdetini kaldırmak kadar zor görünüyor. Bu âdetlerin ikisinden de şikâyet etmek o kadar normaldir ki. Halk ne olursa olsun göze alarak bunları kaldırdıkları gün, istibdadı yıkıp özgürlükleri ellerine verilmişçesine, bir başarıya kavuşmuş sayılacaklardır."*(s.37)

Ceylan ile Nurullah arasında geçen bir konuşmada düğün öncesi süreç eleştirilir. Ceylan'ın düşüncesiyle dile getirilen bu sürecin bayan için onur kırıcı olduğu vurgulanır. Görücü olarak gelenlerin kızı uzun uzadıya incelemeleri, beğenip beğenmemek hakkına sahip olmaları ve düğüne kadar kadının evleneceği adamı görememesi eleştirilir. Bu sürecin değişmeye başladığı, erkeğin bir resminin kadına gösterildiği belirtilir. Bu fotoğraf göstermenin de eski fikirli insanlarca pek alafranga bulunduğu belirtilir.

*"Hamamcı Ülfet"*te, eşcinsel ilişki yaşayan Sabriye ve Ülfet, Pakize'nin düğün ve düğün adetlerine bakışları verilir. Sabriye ile Pakize arasındaki ilişkiye Ülfet'in dahil olması olaya bu üç şahıs tarafından farklı bakış açılarını da beraberinde getirir. Pakize, Ülfet'in evlenmesini istemez çünkü onu çok sevmektedir. Sabriye, kızı Ülfet'i evlendirip; Pakize'den uzaklaştırarak kendi ile Pakize arasındaki ilişkiyi devam ettirmek düşüncesindedir. Ülfet, yeni tattığı duyguları görmemezlikten gelemeyeceğini anlar; fakat aynı zamanda da evlenmeyi de ister. Ülfet'in evliliği üzerine Sabriye ile Pakize arasında geçen konuşmalar, Pakize'nin bakış açısıyla verilirken düğüne ve düğün adetlerine bakış açısını da belirginleştirir.

> *"Pakize bu kararı ister istemez kabul etti. Kadın da başka türlü diyemezdi. Örf, adet, hısım, akraba, taallukat gayreti, başkalarının nazarı, mahalle dedikoduları, uzun kulaktan işitilen sözler, kısacası ne olursa olsun bir ananın görmek emelinde bulunması tabii olan bir mürüvvet, buna takılıp kalan kızlığın bir defaya mahsus bir iki günlük taç giymesi, nikah, düğün, kına geceleri, paça günü merasimi, gerek ilkel bir hal de kalmış olsun, gerek doğuştan bir hissin ileriye doğru görmek eğilimiyle "kendi başına ev bark sahibi*

olmak", "aile teşkil etmek" gibi görünümlerin gelecekteki tesirlerine ait bulunsun bu tür duygulanmaların fikir ve dimağ üzerinde kararlı veya kararsız biçimde belirmeleri hülyaları, düşünceleri de böyle diyorlardı!" (s.60)

*"Yaban Gülü"*nde, düğün esnasında gelenek ve göreneklerin uygulandığını görürüz. Leyla düğün sonrası yeni evine geldiğinde, önce kocasının yanına çıkarılır ve hoş geldin faslından sonra harem ağasının eşliğinde, alkışlar arasında kendisini bekleyen misafirlerin olduğu salona geçirilir. Bu esnada avuç avuç paralar dökülür. Kayınvalide ayağı kalkarak gelinini davetlilere tanıtır.

*"Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme"*de, İrfan Galip ile Feriha'nın kararlaştırdıkları düğün günü için Emeti Hanım'ın düşünceleri verilir. Evlilik hazırlıkları ve değişiklikler dönemin yaşantısına ters düştüğü için eleştirilir.*"Hiç çarşamba günü yüz yazısı olur mu? Şimdiye kadar bu, ne görülmüş, ne işitilmiş bir şey… Karagöz'ün ters evlenmesine benziyor. Ne Yahudi, ne Frenk, hiçbir millet çarşamba günü düğün yapmaz."* (s.161)

2.4.2.Geleneklerin Değişimi ve Sonuçları

*"Jöntürk"*te, Ceylan ile Nurullah'ın sohbetlerinde gelenekler üzerine konuştukları görülür. Ceylan gelenekleri uygarca yaşama yolunda bir engel olarak görür. Uygar bir yaşama ulaşılamamışsa bunun tek nedeni geleneklerdir. Yazar bu fikirden hareketle yorumlar yaparak; geleneklerden uzaklaşma neticesinde ortaya çıkan ve yeni bakış açısıyla şekillenen, ilişkileri belirginleştirmeye çalışır. Bu sürecin daha sonra Avrupa'da görülen *"mariage libre" yani "serbest evlilik"* (s.77) isteklerine varacağını belirtir.

"Görenekten ibaret olan birtakım manasız şeylerin, bizi uygarca davranışlardan uzaklaştırdığından bahsediyorlardı. Aslında Rumlara mahsus iken onlarla iç içe yaşadığımız için bize de geçmiş olan batıl inançlara gülünüyordu. Bizde kibarlık ile fakirlik nadir olup, dünkü garibanın bugün bir şans eseri kibardan olması ve bugünkü kibarın gözden düşerek yoksullaşması gibi karışıklıklardan söz ediyorlardı. Ekmeğini kendisi kazanıp yemek gibi onurlu yaşama isteği henüz meydana çıkmayıp meslek ve memuriyetinde ilerlemek için etekler öpülmesinden utanılmamasından şaşılıyordu. Bu konuşmalarda ne erkeğe benzer erkek ve ne de kadına benzer kadın görülmemesinden dolayı tuhaf sohbetlere giriliyor ve arabacısına gönül veren

bazı Hanımlara ve adı çıkmış bir karıya âşık olup kendi kazandığını değil babasından miras kalan serveti yediren ve bu aşkı ile hüngür hüngür ağlayan erkeklere gülünüyordu." (s.77)

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde Belkıs, geleneklerin değişim sürecini uygulayan bir kişidir. Belkıs, Sabir Bey'in geleneksel aile yaşamı içerisinde yeni yaşamın açtığı bir penceredir. Belkıs'ın evlilikle girdiği bu yeni aile, yaşam ve bakışıyla Belkıs'a yabancı kalır. Belkıs, *"(…)içerisinde yaşamakta olduğu muhite yüksek tahsiliyle biraz yabancı geliyordu. Bâzı hususatta, babasının dilhahı dairesinden çıkmıyor meselâ onun huzurunda göksü açık oturmadan, sigara içmekten, başı açık yemek yemekten içtinap ediyordu. Fakat buna mukabil meselâ yakalık takıyor, Frenkçe gazete, kitap okumaya özeniyor. Cumaları Beyoğlu cihetine geçip piyasa etmekten haz ediyordu."* (s.5)

Belkıs'ın gelmesiyle geleneksel yapıdan yenileşen bir sürece doğru ilerleme görülür. Değişim süreci verilirken, ev içerisindeki geleneksel yapı verildikten sonra değişim süreci anlatılır.

"Sabir Efendi ailesi kuruldu kurulalı, kadınlar kocalarının madasına hep başörtüsü ile çıkmışlardı. Hatta ara sıra da romatizması tutan Sabir efendiyi yatağında oğmağa çıkan Eda Hanım bile efendinin bu hizmetini başörtüsü ile görürdü.

Belkıs bu adetleri alt üst etti. Onun nazarında bir öz kardeşten farkı olmayan kayın biraderlerinden kaçmağa lüzum görmedi…. Dört duvar arasında, kafes arkasında yaşamağa alışmamış olduğu için, hemen her gün, akşamüzeri, sırtında maşlahı başında kendi eseri sanatı yağlı boya çiçeklerle müzeyyen, zarif baş örtüsü ile, kah yalının arkasındaki koruya ve kah sandal ile Küçüksuya gidiyordu." (s.15)

Romanda, geleneksel aile yapısı içerisine yerleştirilen Belkıs alışılmışın dışında davranışlarla bu süreci etkiler. Belkıs'ın giyimi ve davranışları en fazla kayınvalidesinin tepkisini alır. Anne bu konularda oğlu Tahir'i uyarır.

"Aşçıya varıncaya kadar başı açık çıkıyor. İnsanda böyle nikâh mı kalır? Düttürü Leylâ, kısa etekle dolaşıyor. Seni çağırırken, babasının uşağına seslenir gibi: "Tahir? Tahir" diye evin içini çın çın öttürtüyor. Hizmetçilerden utanıyorum Alimallah! Biz de genç olduk, biz de kocalarımızın kıymetlisi idik ama hiçbir vakit şımarmadık. Haddimizi hududumuzu bildik." (s.20)

Belkıs ile eşi Tahir arasında da fikir ve kelimelerin kullanışı noktasında farklılıklar görülür. Geleneksel bir ailede büyüyen Tahir, anne ve babasından gördüğü davranış ve bir birlerine seslenişleri Belkıs ile olan evlilik sürecinde değişir. Geleneksel süreç içerisinde kocasına "siz" diye hitap edilme süreci, "sen" şekline dönüşür. Bu kavramları Belkıs değerlendirirken "siz" hitabında bir sahtelik olduğunu belirtir.

> *"Zevc ile zevcenin iki cüzden mürekkep bir tek vücut olduğunu zannediyorum.*
>
> *Bu cüzlerden birinin diğerine "siz!" diye hitabını, ne yalan söyleyeyim, aykırı görüyorum. Eğer mevzubahs olan hörmet ile Cenabıhakka bile sen hitabile yalvaran insanlardan, zevc veya zevceye karşı fazla hörmet beklemek abes değil mi? Ben sana olan samimiyeti eksiltecek her hangi bir sahte hissi hörmeti, nefsime cebren kabul ettirdiğim gün aramızda bir uçurum, hem de bir daha dolmak, kapanmak imkânı olmayan bir uçurum açılacağından eminim."* (s.22)

Belkıs'ın olduğu gibi davranması bazı sorunların yaşanmasına neden olur. Ev çalışanlarından kâhya düşüncesinde Belkıs'a ilgi duyduğunu fark eder ve bunu kendine yakıştıramayarak işi bırakır. Huriye, Belkıs'ın bu rahatlığını yanlış değerlendirir ve kıskançlığı neticesinde eşini aldatır. Belkıs'ın kardeşçe öptüğü küçük kaynı Selim, büyütülme tarzından yengesinin kendisini öpmesini anlamlandıramaz ve ona âşık olur. Bu aşkın içinden çıkamaz ve intihar eder. Belkıs'ın Selim'i öpmesi *"Şimdiye kadar, hep taassup, hep ciddiyet, hep resmiyet hükümferma olan bu evde, on dört seneden beridir, hep ayni tarzda devam eden ömrü biraz evvel, âni, umulmadık bir inkılâba uğramıştı, o bu güne değin düşüp kalktığı Eda hanım, dadılar, komşu kızları, Rum hizmetçilerden mürekkep bir muhiti süflide, pusenin, ana, baba ve kardeşten gayri kimselerle teati edilen busenin mutlaka fenalık ifade edeceğini öğrenmişti."* (s.25) Selim, bu bakış açısı ile Belkıs'ın busesi arasında değerlendirme yapar. Zihnini işgal eden, bu sürecin içerisinden çıkamaz.

*"Son Arzu"*da, Nuriyezdan, Sabih'in annesiyle konuşmaya gider. Bu ziyaretin sebebi oğluyla evlenmesine izin vermesi içindir. Bu ziyarette Nuriyezdan, geleneklere ve geleneklerin yanlışlığına dikkat çeker. Nuriyezdan'ın yaptığının yanlış olduğunu, iyi eğitim almış ve terbiye görmüş bir kız için bu davranışın uygun olmadığını belirten Sabih'in annesine, Nuriyezdan : *"Analar, babalar evlâtlarına her şeyi emredebilirler.*

Fakat falanı sev, falanı sevme, diyemezler. Çünkü deseler de hükmü olmaz. Gönül hisse tabidir. Emre muti olamaz. İtaate cebredilse de sonu felâkettir, gözyaşıdır. Bu dünyadaki felâketlerden çoğunun esbabı malûmdur. Bilmem neden, insanlar görenek, itiyat saikalarile kendi felâketlerini kendileri hazırlarlar. Ve ekseri bedbahtlıklarımız bizi en ziyade sevenlerden gelir. Büyük iyilik yapıyoruz zannıyla pek büyük fenalıklarda bulunurlar. Bu zeminlerde vuku bulan facialardan kimse mütenebbih olmaz, ibret almaz. Bunlar daima her gün aynı fecaat ve aynı şeametle tekerrür eder, durur." (s.166) şeklinde cevap vererek, gelenekten gelen bu bakış açısının yanlış olduğunu belirtir.

*"Şıpsevdi"*de, Meftun, evlilik hazırlığında olan insanların birbirlerine kur yapma sürecinde yapılması gerekenleri söyler. Batılıların bu konuda yanlış tanındığını belirtir. Lebibe'nin yaşadığı aşktan hareketle bu konuya "Ermans Defo"nun kur bahsini açarak yazılanları okur.

Evlenmek isteyen kimse nişanlandıktan sonra kur yapmak için kızın evine gidebileceğini, ev her zaman müsait olsa da kibar bir insana yakışacak şekilde hangi saatlerde gelebileceğini sorması gerektiğini okur. Kız ile yapılacak bu görüşme de kızın annesi, ya da onun yerini alacak derecede bir yakının hazır bulunmasının adet olduğunu belirtir. Bu sohbet esnasında *"kızla delikanlı yan yana oturabilirler. Ama aynı kanepe üzerinde değil. Kapısı kapalı bir odada baş başa kalamazlar. Oda kapısı hiç olmazsa yarı açık bulunmalı, dışarıdan her isteyen odaya girip çıkabilmelidir."* (s.171)

Birlikte sokağa çıkma arzusu olursa, kızın nişanlısının koluna girmeyip annesinin yanında yürümesi gerektiğini ve bu konuda uyulması gereken birçok kuralı okur. Meftun verdiği bu bilgilerden hareketle kur yapma hususunda Avrupalıların bakışını yansıtır. Bu davranışlar hakkında bilgimizin olmadığını ve kur yaparken gelişen kötü olayların Avrupalılara iftira edildiğini söyler.

Romanlarda geleneklerin değişimiyle belirginleşen süreçte öne çıkan bireyler mutlaka bir yönüyle zarar görür. Geleneklerin değişiminde rol oynayan bireyler batı medeniyetinin üstünlüğünü savunan kişilerdir. Bu kişiler batı medeniyetinin çöküş noktalarının merkezindedir. Bireylerin yaşadığı olumsuzluklar *"Batı Medeniyetinin Çöküşü"* bölümünde ele alındı.

2.5. MEKÂNDA BATILILAŞMA

Batılılaşma sürecinin yarattığı değişim, mekânlarda da görülür. Tanzimat sonrasında değişen yaşam zamanla şehir hayatında da belirginleşir. "Kitle ekonomisinin yarattığı yeni tip zenginler, Batı'da eğitim görmüş aydınlar, yeni tip okullardan mezun olan bürokratlar, yeni ayrıcalıklarla donatılan gayri-müslimler, yeni mekân ve ortamlar yaratarak ya da eski semtleri dönüştürerek, etnik, dini, sözel, homojen ve de eril nitelikli geleneksel mahalle kültürü temelinde oluşturulan Osmanlı kent dokusunun, dolayısıyla eğlence dünyasının değişmesine neden olurlar." (Özdemir, 2007: 14) Yaşamda görülen bu değişim dönemin romanlarına yansır. Romanlarda geleneksel yapıda görülen konak ve köşk hayatının yavaş yavaş yok olduğu görülür. Bu yok oluş süreciyle apartman hayatına geçiş belirginleşir. Yaşam alanında görülen bu değişim iç dekorasyona da yansır. Batı ticaretinin aktif olması ve Batı mallarına yönelim, ticaret hayatını olumsuz etkilerken; iç dekorasyonda Batı özelliklerini yansıtan bir süreci başlatır.

Tanzimat'la başlayan batılılaşma sürecinde şehir insanının ve özellikle varlıklı kesimin eğlence anlayışı değişir. Eğlence hayatında görülen bu değişim süreci mekânlarında değişimine zemin hazırlar. "Sarayın öncülüğü ile Müslüman kadın ve erkeklerin davetlere birlikte katılmaları ve dans etmeleri, saray tiyatrosunun kurulması, Batı kökenli opera-operetle tanışılması, kültürel değişimin, eğlence anlayışına ve mekânlarına ilk yansımalarıdır. Bu eğilimin sadece seçkinlerce benimsenmediği veya toplumun diğer kısmı tarafından bütünüyle ret edilmediği söylenebilir. Eğlencenin kamusallaşmasında ise tiyatro, pastane, balo salonları gibi Batı'nın eğlence kalıp ve kavramlarıyla oluşan Pera, seçkinlerin, Şehzadebaşı'ndaki Direklerarası ise sıradan insanların tercih ettiği eğlence merkezi olur." (Gültekin, 2005: 138) Bu değişim süreci Milli Edebiyat dönemi romanlarında da görülür.

2.5.1. İç Mekânda Batılılaşma

2.5.1.1. Ev-Konak

Geleneksel yaşamda önemli olan konak hayatı, batılılaşma süreciyle değişime uğrar. Geleneksel yaşamda kapalı bir özellik taşıyan konak yaşamı, 19. yüzyılın ortalarında Batı dünyasına yönelir. Batı medeniyetine ait unsurlar roman ve dergi gibi basılı materyaller ile tiyatro sayesinde Batı'ya ait unsurları konak hayatından başlayarak yaşamımıza aktarır.

Batılılaşma sürecinde birçok alanda görülen değişim, ev ve konak yaşamında da görülür. "Konak ve yalılarda ev sahiplerinden daha çok onlara hizmet eden arabacılar, kayıkçılar, cariyeler, bahçıvanlar, aşçılar vb. vardır. Tanzimat'tan sonra hızlanan Avrupalılaşma, konak ve yalıların mimarîsinden başlayarak ev içi düzenine kadar her şeyini etkiler." (Doğanay, 2006: 101) Osmanlının yaşamında önemli bir yer tutan, konak hayatındaki değişim romanlarda da yer alır. Bu değişim, yeni mahallelerin ve apartman yaşamının oluşmasını sağlar.

*"Jöntürk"*te, İstanbul'da görülen yangınların yerleşim yerlerine verdiği zarar yer alır. Yangınlar, konakların yok olmasına neden olurken; konak arsalarının satılmasına ve yeni mahallelerin oluşmasına yol açar. Konakların bir bölümü de mirasçıları tarafından satılarak bu sürece dâhil edilir.

> *"Artık şu zamanda, 'konak yavrusu' tabiri neredeyse unutulmuş, kullanılmaz olmuştur. Hem "Konak" mı kaldı ki yavrusu olsun? Eski zamanlardan kalma koca koca konaklar bir yangının ardından kül oldukça, arsaları parça parça satılarak, yeni mahalleler oluştu. Yanmayanları da mirasçıları tarafından önce enkazı bu ticaretle uğraşanlara satılıp yıkıldıktan sonra, arsaları aynı şekilde yeni mahallelere dönüştürülmek üzere satıldı. Konakta kalmadı, yavrusu da."* (s.7)

Konaklardaki bu değişim süreci verilirken eserde yer alan konak haremde on altı ve selamlıkta altı olmak üzere yirmi iki odasının olduğu, birkaç sofası ve güzel bir hamamının olduğu belirtilir. Dış görünüşü itibariyle bakımsız olmasına rağmen, oldukça sağlam olduğu vurgulanır. Konağın dışındaki bakımsızlık konak içerisinde görülmez. Konağın içyapısında tamirat yapıldığı gibi süslemelere de oldukça önem verilir. Konaktaki süslemede değişim belirginleşir.

> *"Sonraki sahipleri tamirat ve süslemelerde ağırlığı iç bölümlere verdiklerinden, konağın içi gerçekten çok gösterişliydi. Hatta eski dönemlerde konağı süsleyen tepe camları, sofa setleri, yüklükler, çiçeklikler, raflar vs. kaldırılarak konağı yeni binalara benzetmeye çalışmışlardır. Evleri alafranga yapmak uğruna, o canım ince mimariyi yok etmişlerdir. Gerçek şu ki; bu konakta yaşayanlar da o gustolar bulunmuyordu."* (s.8)

Dönemin romanlarında mekânlarda görülen değişim, yeni evler ve apartmanlar tarzındadır. Bu değişim eserlerde yer aldığı gibi eski konak hayatı ve bu konaklardaki

ihtişamlı yaşamda yer alır. Konaklarda görülen bu muhteşem yaşamın bir örneğini de *"Küçük Paşa"* romanında görmekteyiz.

> *"Konak içerisinde cariyeler, hizmetçiler ve dadılar bulunmakla birlikte konağın görünümü ve yaşam tarzı insanın büyüleyecek niteliktedir. "Konağın ihtişamı, çifte kurnalı, çifte musluklu, kaynar sulu hamamı, büyük hanımefendinin güzelliği, heybetli tavrı, zaten şaşırttığı (sırada) Nüzhet Hanım'ın pek muhteşem yatağı, mavi atlas yorganı, yastığı, baş tarafına takılan el kadar büyük elmas maşallahı ile ince bulutlu bir seher seması gibi görünmesi, Selime'yi büsbütün büyülemişti."* (s.30)

*"Gün Batarken"*de, merhum Âşir Efendi'nin ailesinin konak hayatından apartman hayatına geçişleriyle, ailenin değişen yaşamı ve bu yaşama bakışları yer alır. Sadberk Hanım, oğlunun ısrarı ile *"…Ayaspaşa'daki bu apartmana taşındı taşınalı çok rahatsız oluyordu. Hukuk-ı kadîmeye riâyetle tâ İstanbul'un en kenar mahallelerinden ziyaretine gelen eski konu komşu arasında küçüklüğünden beri hep aynı samimiyetle görüştüğü muhtarın Vesile Hanım'la, mümeyyizin İfakat Hanım bile, elli dört ayak merdiveni tırmanmaktan bıkarak artık pek seyrek gelmeye başlamışlardı. Sadberk Hanım ise, kendini bu bir kattan ibaret dapdaracık mesken içinde, kafese hapsedilmiş bir kuş gibi mahsur görüyor, pencereden baksa başı dönüyor, sokağa çıksa dönüşte minareye çıkar gibi o bitmez tükenmez merdivenden ürküyordu..."* (s.1) Bu hayatın en fazla düşündürdüğü ise insan burada ölecek olsa cenazesinin vereceği eziyettir. Cenazenin indirilmesi, yıkanacak yerinin olmaması gibi birçok sıkıntılı unsurunu sayar. Sadberk Hanım ve gelini Hediye bu kasvetli apartmana bir türlü alışamaz.

*"Nedret"*te, konağın eski günlerindeki süslü görünümü yer alır. Anne ve babasının ölümünden sonra, konağın kâhyası ve hanımı tarafından büyütülen Nedret'e eski günlerle ilgili bilgi verilir. Nedret'in anne ve babası hakkında sorduğu sorudan hareketle kâhyanın karısı, *"Ekseriya, sabahları burada piyano çalar, rahmetli beyefendi de şu köşeye kurulmuş olan kanepeye oturur, gazetesini okurdu. Şimdi ikisi de gözümün önüne geldi… Bir gün, İstanbul'dan beyefendinin akrabaları gelmişti. O zamanlar, bu salon böyle değildi. Yerde en kıymetli halılar döşeli, etraf, atlas kadife kanepelerle dolu; ne tarafa baksan, gözleri kamaştıracak kadar süslüydü. O gün, anneniz lâcivert kadife bir elbiseyle misafirlerini karşılamıştı."* (s.17) şeklinde bilgiler verir.

*"Son Arzu"*da, Feyzullah Efendi'nin Vefa semtinde batılılaşma sürecinden etkilenmemiş ve yapısı bozulmamış konağı verilir. Bu konak yavrusu *"(…)arkası bostan, yanı mescit, önü işlekçe bir sokak, saçakları şadırvan varı enli, pencereleri küçük, şehnişinleri çok, katları basık kârıkadim bir binadır."*(s.39)

Romanda batılılaşma sürecinden etkilenmemiş bir diğer konak da Sabih'in konağıdır. Sabih'in annesi Nuriyezdan ile evliliklerine müsaade etmeyince, Nuriyezdan devrin şartlarına hiç uymayacak bir davranış örneği sergiler ve Sabih'in annesini evlilik için ikna etmeye gider. Bu gidişte Sabih'in yaşadığı konak tanıtılır. Bu konak ortası sofa olan, iki yanı oda ekmekçi küfesi denen tarzda yapılmış, üç katlı ve pembe boyalıdır.

*"Şıpsevdi"*de, tramvaydaki kadınlar kısa sürede birbirleriyle kaynaşır ve sohbet etmeye başlar. Bu sohbet esnasında Nebile Hanım'ın köşkünden bahsedilir. Bu köşkün çok güzel olduğunu söyleye söyleye bitirilemeyeceği, dille anlatılamayacak kadar güzel olduğu, kameriyeleri, fıskiyeleri ve havuzlarıyla mükemmel bir yapı olduğu belirtilir. Köşkün üst kattaki helâlarına kadar sularının kendi kendine çıktığı söylenir.

*"Şimşek"*te, olayların geçtiği köşkün geleneksel süreçten gelen yapısının korunduğu görülür. Batılılaşma sürecinde yapılarda görülen değişim bu köşkte görülmez.

> *"Köşk üç katlıydı, fakat en alt kat, bir bahçenin seddi hizasına geldiği için fazla karanlık olduğundan, Paşa'nın zamanından beri eşyasız, metruk bırakılmıştı. Şoseden binanın ikinci katına giriliyor, büyük bir sofa bu katı, birbirinin aynı iki daireye ayırıyordu. Bu binanın garabetlerinden biri de, iç içe geçme birçok dehlizleri bulunmasıydı."* (s.21)

*"Kiralık Konak"*ta, geleneksel yaşamda yer alan konak hayatının değişim süreci kendini gösterir. Geleneksel aile yapısından ve bu yaşamın devam ettiği mekândan sıkılma söz konusudur. Servet Bey, konak hayatından ve içgüveylikten sıkılmaktadır. Bu sıkılma süreci konak hayatı ile apartman hayatı arasında bir mukayese sürecini başlatır. Bu süreç Servet Bey'in apartman hayatına taşınmasıyla neticelenir.

Servet Bey, konak hayatını bir eziyet olarak görür. Hayatının sonuna kadar böyle her gününü zehir edemeyeceğini belirtir. Hür ve kendi fikrine, zevkine göre yaşamak, evinin hakiki sahibi olmak istemektedir. *"Gücenme ama bu içgüveyliği canıma tak dedi; son zamanlarda baban da çekilmez bir hale girdi. Anlamıyor değilim*

beni; istiskal (kovma) ediyor. Her tavrı, her hareketiyle bir an evvel başından defolup gitmemi istiyor." (s.140)

Servet Bey, yaşam alanını farklılaştırma arzusundadır. Bu arzu geleneksel yaşamın önemli bir parçası olan konak hayatını sürekli eleştirmesiyle belirginleşir. Servet Bey'in, eşi Sekine Hanım'a konak hayatı hakkında yaptığı eleştiriler eserde şu şekilde yer alır:

> *"Bu evde bir türlü rahat edemiyordum; senelerden beri bu geniş odalarda altı ay kış bir türlü ısınmanın, senelerden beri altı ay yaz bir taraftan nefes almanın imkânını bulamadım. Bu ne çok pencere, bu ne çok kapı… Kânunusanide (ocak ayında) duvarların arasından bile hava işliyor. Nasıl döşesek, ne yapsak nafile. Daima her tarafında bir sığıntı gibisin. Sana öteden beri söylerim. Şişli'de, o mükemmel ve yeni apartmanlar dururken burada bir göçebe halinde yaşamanın mânasını anlayamıyorum. Koca evde adamakıllı bir banyo odası bile yok. O hantal hamamı yakmak için üç gün evvel hazırlanmak, üç çeki odun yakmak, ikide birde kazanı sıvattırmak, ikide birde kurnalarını tamir ettirmek lâzım geliyor. Bu şerait dahilinde ayda bir kere bile yıkanmak müyesser olamıyor."* (s.141)

Servet Bey, batılılaşma süreciyle görülen yeni yapılarda yaşamak arzusundadır. Özellikle Şişli'nin yeni tarzda, elektrikli, banyolu apartmanları Servet Bey'in dikkatini ve ilgisini çekmektedir. Sıkıldığı yaşamda, ara sıra boş vakitlerinde bu apartmanların birkaçını gezmek en büyük zevklerinden biridir.

> *"Doğduğu günden beri aradığı havayı nihayet İstanbul'un bu mahallesinde ve bu yeni evlerde bulabilmişti. Vakıa bu apartmanların merdivenlerinden çıkarken: "Ne yazık asansör yok!" diye hayıflanıyordu, fakat üzerinde zaif beyaz bir plaka Türkçe ve Frenkçe numarası yazılmış, zil düğmesi parıl parıl parlayan kapılardan içeriye girip de burnu boyanmış parkenin kokusunu alır almaz adeta içi açılıyor; ocağı çini taklidi Frenk tuğlalarıyla döşenmiş mutfaklarda dakikalarca kalıyor, sonra o odadan bu odaya fesi elinde hayran hayran dolaşıyordu. Kendi kendisine: "Burası 'Salle a menger' burası 'fumoir' burası salon, burası kütüphane, burası budvar, burası yatak odası; ikinci bir yatak odası!" diyor ve nihayet alafranga abdesthane ile banyo odasının tokmağına elini uzatır uzatmaz çıkıp caddeye bakıyordu; cadde,*

genişliği, gürültüsü, telgraf, telefon, tramvay telleri, otomobiller, ortasından geçen rayları, duvarlardaki ilanları ile onun beyninde tamamıyle bir Avrupa şehri manzarasını canlandırıyordu." (s.142)

Konağın satışına karar verilmesiyle, alıcıların konak ve konağın yapım tarzıyla ilgili görüşleri verilir. Necip Bey'in anlatımıyla verilen bu değişim süreci eserde şu şekilde yer alır:

"Bu tereddiye (yozlaşmaya) uğramış bir nevi tarz-ı mimaridir" diyordu. "O kadar ki, menşelerini bile bulmak kabil olamıyor. Eski ecdadımız bütün taş binalarda otururlarmış; Tanzimat devrinden sonra bir ahşap ev, ahşap konak modası başlamış. Şu çerçevesi birer parmak ayrılmış koca koca pencerelere bakınız, bunlar neyi ifade ediyor; hangi ihtiyaç, hangi lüzum üzerine yapılmıştır?" (s.165)

2.5.1.2. Mobilya-Dekorasyon

*"Jöntürk"*te Ahmet Mithat Efendi, konakların yok oluş sürecine değinirken konaklardaki yenileşme hakkında da bilgi verir. Yenileşme süreciyle görülen bu değişim alaturkadan alafrangaya geçiş sürecidir. Konak sahipleri, konağı tahrip ederek gösterdikleri yenileşme çabasını konağın döşenişinde de gösterir.

"Eski divanlar, minderler kaldırılmış. Yerine köşeler, kanepeler, koltuklar, sandalyeler konulmuş. Yatak odaları, karyolalar komodinler, gece servisleri ile doldurulmuş. Aynalı dolaplar, lavabolarda unutulmamıştı. Alaturkalıktan tamamen çıkarılıp alafrangalaşmıştı vesselam." (s.8)

Dönemin romanlarında mobilya ve dekorasyonda değişim süreci görüldüğü gibi değişmeyen eski tarzın hâkim olduğu görülür. "Hamamcı Ülfet"te, bayanların giyimlerinde değişim süreci görülmesine rağmen dekorasyonda bu değişim görülmez.

"Aynalar, konsollar, minderler eski tarz keten, beyaz uzun perdeler, kalın tüylü halılar, duvarda testi, çanak, kase vesaire konulacak oyuklar, boyalı, zinetli raflar, ortada iri parlak pirinç bir mangal, sağ tarafta yükümsü bir dolap, köşede iki üç terlik, tabak üstüne oturtulmuş, kapağı üzerine tülbent örtülü zarif bir gırgır testi, konsolun üstünde bir cam fanusla kapalı sarı madeni,

sanatkarane dökülmüş, kabartma çerçeveli bir saat, tavanın ortasında asılı bir yeni dünya süs ve eşyadan ibaretti." (s.26)

*"Mev'ut Hüküm"*de, Kasım'ın tedavi amaçlı gittiği, Servet Paşa'nın oğluna ait konağın dekorla ilgili özellikleri yer alır. Konağın küçük odalarından birinin dekorasyonu, *"Yumuşak, alçak bir sedir; bir iki geniş koltuk; çiçekleri solmuş, kurumuş bir tek gümüş vazosuyla bir yazı masası ve masanın üstünde duvara asılı on beş, on altı yaşında bir genç kız portresi. Bu Sara'nındı. Gümüş vazo yanında aynı resmin eskimiş bir fotoğrafı"* (s.51) olduğu belirtilir.

Kasım ile Sara'nın evlilik hazırlıklarında dekorasyonla ilgili özelliklere rastlamaktayız. Kasım'ın düğün için döşediği ev güzel ve zarifliğiyle dikkat çeker. Kasım ile Sara'nın evlenmesinde görülen doğu ile batı insanın birleşmesi, hazırlanan evin dekorasyonunda doğu ile batı özelliklerini taşımasına neden olur.

"İki kıymetli tablosu, ağır ceviz sandalyeleri, masası ve büyük büfesinin üzerine gösterişten çok ihtiyaç için konulduğunu hissettiren birkaç gümüş ve değerli billûru ile yemek odası sakin ve ağırbaşlı idi. Beyaz yatak odasının titreyen ketenleri tuvalet billuriyle Sara'nın beyaz ayakları için serilen ipek halılara kadar odanın el değmişliğine paha biçilmez bir ahenk ekliyorlardı. Koyu mavi özelliği ile salon aynı derecede seven ve düşünen el, yeşilleri, geniş koltukları, sedirleri, ipekli yastıkları ve halıları ile gezerken iç açıcılığı, otururken rahatlık ve sessizliği, gözlere zevk veren bir özellikle karıştırmış, birleştirmişti. Her yerde koyu abajurlar altında billur lâmbalar ışıklarını eşyalara döküyorlardı." (s.109)

*"Seviyye Talip"*te, Seviyye'nin evine yapılan ziyarette evin alaturka ve alafranga öğeleri içeren sade bir şekilde döşendiğini görülür.

"Sevimli beyaz muslin perdeli, süsten çok, rahatlık düşünülerek, büyük alçak koltuklar konulmuş, biricik önemli eşyası değerli bir kuyruklu piyanodan ibaret olan bu büyük alaturka odayı iki büyük abajurun sarı ışıkları yakıyordu. Hepimiz bu geniş koltukların en rahatını ararken, Cemal, gülümser, ince bir yüzle içeri girdi. Macide'yi abajurun altında ve piyanonun karşısında büyük bir koltuğa yerleştirdi." (s.54)

*"Son Eseri"*nde, Kamuran ile Münire'nin evleri, dekorasyon bakımından karşılaştırılarak verilir. Kamuran'ın evi, ahşap olmakla birlikte şairane olarak tarif

edilir. Evin hanımeli, menekşe ve bahçedeki çamlar ile birlikte bir bütünlük oluşturduğu ve tam alaturka döşenmiş olduğu belirtilir.

> *"İlk gözüme çarpan köşe minderi ve üstündeki eski nakışlarla işlenmiş yastıklar. Kim derdi harici bu kadar renkleşmiş görünen bu kız köşe minderli bir odada otursun, hangi eski mahalledeki bir kız gibi kasnak işlesin… Eski ailelerin garplaşması bizde daha uzun bir tekâmül geçirdiği için daha ziyade içten gelme ve tabiî oluyor. Zevkleri birdenbire kitaptan alma, yabancı zevklerin taklidi olmıyor. İstemiyerek Münirenin yepyeni, biblodan geçilmeyen alafranga odasını düşündüm. Onun bir de alaturka odası vardır. Fakat Bedestende Frenk müşterileri celp için düzülen sun'î Şark odaları gibidir."* (s.33)

*"Acı Gülüş"*te, Uncu Ahmet'in evinde eğlenceler düzenlediği ve fuhuş yaptırdığı için baskın düzenlenir. Baskın sırasında kadınların saklanmış oldukları düşünülür ve odalar aranmaya başlanır. Bu aramada evin iç dekorasyonu ile ilgili bilgiler verilir.

> *"Oradaki dört odayı aradılar. Burada da bütün odalar süslü kaba şilteler, seten, yazma, işlemeli güzel yorganlar, salkım salkım dantelli, fistonlu yastık başları, örtüler, çarşaflar, döşek yanlarında çoğu Avrupa taklidi halılar, lavabolar, taraklar, fırçalar, küvetler, tuvalet takımları, suları, pudraları, pomatalar, duvarlarda pek dekolte münasebetsiz resimler…"* (s.61)

Kenan, eğlence hayatında tanıdığı Vuslat'a ayrı bir ev döşer. Yenileşme sürecinin getirdiği değişimlerinde yer aldığı bu evin dekorasyonu, tam anlamıyla batılılaşma sürecini yansıtmasa da doğu-batı birlikteliğini verir. *"Ortada al bir Türk halısı, tirşe zemin üzerine beyaz hareli pelüş kaplı bir lake takımının kanepeleri, koltukları, sandalyeleri güya alafranga bir yolda oraya buraya serpiştirilmişti. Orta yerde masanın üzerindeki çiçekliklerde bayatlamış, evdeki kadınlar gibi samimî kokularını kaybetmiş iki buket. Atlas, kadife, keten ufak yastıkların ve cıgara iskemleleri örtülerinin etamin üzerine kotonperle işlemeleri, kibritliklerin boncuklu kılıfları…"* (s.198)

Evin duvarları tablolar, fotoğraflar ve çiçekler ile süslenmiş olarak verilir. Bu tür süslemelerle batılılaşma süreciyle gelen dekorasyondaki değişimi gösterir.

"Koyu yeşil çiçekli kâğıt kaplı duvarda aşkla ilgili, hovardaca dekolte mevzularda yağlı boya taklidi, adi, bayağı birkaç tablo vardı. Duvarın bir kısmı çerçeveli çerçevesiz kadın, erkek fotoğraflarından görünmüyordu. Sapları renkli kurdelelerle fiyonklu Japon yelpazeleri, işlemeli çevreler, havlular, hasırdan, atlastan ceplerinde yapma çiçekler sarkan duvarlıklar, üzerlerinde bebeksiz düz gözleriyle alçıdan Venüs'ler, Diyana'lar, bakan ufak etajerler, sanatsız, zevksiz bir bollukta her tarafı doldurmuştu." (s.199)

Duvarları süsleyen bu fotoğraflar Ragıbe ve Şirin'in dikkatini çeker. Şirin, bu fotoğraflardan birinde bir kadınla erkeğin öpüşmesine ve bunun evin duvarına asılmasına tepki gösterir. Ragıbe bu fotoğraftakilerin Kenan ve Vuslat olduğunu bakınca anlar. Bu tür fotoğrafların süs amaçlı evin duvarlarına asılması, batılılaşma süreciyle görülen dekorasyondaki değişimlerdendir. *"Bu, resmi alınanların yarımşar vücutlarını gösterir kabine bir fotoğrafı idi. Kadının dolgun omuzları, göğsü geniş yakalı bir gecelik gömleği içinde hemen çıplak, çözük saçarlı dağınık, erkek baş açık, saçlar dağınık, yalnız fildekoz ten fanilası ile dudak dudağa vermişler, şehvetten gözleri süzülerek birbirinin aşk şerbetini içiyorlardı."* (s.199)

*"Son Arzu"*da, Nuriyezdan, Sabih'le evlenebilmeleri için annesini ikna etmeye gidişinde, konağın dekorasyonu verilir. Bu dekorasyonda alaturka ve alafranga öğeler birlikte görülür. Nuriyezdan, ince hasır ve yol keçeleriyle döşenmiş bir merdivenden geçtikten sonra alaturka evlerde salon görevi gören misafir odasına alınır. Misafir odasının dekorasyonu şu şekilde verilir: *"Burası üzerleri sarı ve güvez yollu ipekli Şam kumaşları kaplı bizim yorgancı çarşısının hiçbir üslûp ve usule tabi olmayan sedir ve sandalyeleriyle döşenmişti. Orta yerde Avrupakâri bir masa, sonra sadefli (arabesk) sigaralıklar. Oda tefrişatında her nedense birinci derecede tertibattan addettiğimiz, üzerinde hotozu yaldızlı aynası, bir çift karpuzlu lâmbası, Bardak ve sürahisiyle mermerli mahut büru… Ve Saksunya mamulâtından antika kıymettar bir bardağın yanında Mahmutpaşa başının üç buçuk kuruşluk pek âdi bir kâsesi."* (s.160)

*"Şıpsevdi"*de, Kasım Efendi'nin Meftun'u ziyareti esnasında evin dekorasyonu anlatılır. Bu dekorasyon Meftun'un Batılı yaşamını yansıtacak bir zevkle döşelidir. Geleneksel yapıdan gelen Kasım Efendi'nin bu dekorasyonunu oldukça garipsediği görülür. *"Meftun'un kabul salonundaki dekolte tablolar bazı ünlü kimselerin büstleri, insan, hayvan heykelcikleri, kısacası bağnazlığını incitecek, nefretini çekecek birçok*

eşyayı bu sofu misafir, âdeta şaşılacak bir dayanıklılıkla seyrediyor; hatta bazılarını garipseyerek, hayretle gülümseyerek karşılıyordu." (s.282)

Evin dekorasyonu ile ilgili ayrıntıları Azize Hanım ve Edibe'nin eğlence gecesi evde gizlice dolaşmaları esnasında verilir. Azize duvarda asılı duran *"Deccadent şairler"den meşhur Verlaine'in Fransızca resimli gazetelerin birinden kesilmiş, çerçeveletilmiş, epeyce büyük boyda bir resmi olmuştu. Şair boynunda kalın bir atkı dolamış, sakal bıyığa karışmış, gür kaşlarına doğru âdeta bir tümsek daha oluşturan alın altında absent kuvvetiyle parlayan çekik gözleriyle keskin keskin"* (s.307) bakan tablosunu görür ve bu tablodan korkar. Bu korkuyla oturduğu kanepeden başını çevirince ünlü heykeltıraş *"Houdon'un ustalığı eseri olan Voltaire heykelinin bir gravürünü gördü. Filozof tıraş olmuş yüzü, o alaycı hafif gülümsemesi ve arkası biraz kamburlaşmış bir yaşlı insan durumunda"* (s.307) koltukta oturduğunu görür. Odanın bir diğer köşesinde çıplak bir kadın resmi dikkatini çeker. Bu kadın resmine bakanın gusül abdesti alması gerektiğini söyler. Bu ve buna benzer öğeler eserde Azize Hanım'ın anlatımıyla verilerek; dekorasyonda görülen değişim vurgulanır.

*"Aydemir"*de, Nevin ve Hazin'in babalarının gelişiyle ilgili konuşmanın yapıldığı esnada Nevin'in oda içerisinde dolaşmasından hareketle evin dekorasyonu verilir. Dekorasyonda doğu unsurları ağırlıklı olmakla birlikte, batıya ait unsurlarda dikkat çeker.

> *"Her şey yerli yerindeydi. İçindeki kıymettar eşyaya rağmen gayet basit döşemeli olan bu beyaz salon, köşedeki uzun piyano ile üstünde duran keman müstesna, tamamıyla bir Şark odasıydı. Yüksek arkalı abanoz sedirler beyaz ipek seccadelerle örtülmüştü. Bütün oda balkona açılan billur bir camekândan ziya alıyordu. Önüne uzun yapraklı Çin hurmaları yerleştirilmiş ve ince ipliklerle perdelenmiş bu camekândan ziya geçerken pembe perdelerden eleniyor, yere serili beyaz zemindeki Acem halılarının üstüne bir nur rikkati ile akıyordu. Sedefler ve oymalarla gayet ince işlenmiş bir paravan kapıyı saklıyordu."* (s.21)

*"Sözde Kızlar"*da, verilen davet öncesi, Nevin'in hazırlıklarla uğraştığı ve kabul saatine yakın bir zamanda salonda asabi bir şekilde dolaşarak değiştirdiği eşyalar, dekorasyon ile ilgili bilgiler edinmemizi sağlar. Nevin bazı küçük vazoların, resimliklerin, heykellerin yerini değiştirir ve diğer odalardan küçük eşyalar getirerek

salonun alışılmış görüntüsüne alafranga bir görünüm verir. Bu dekorasyon değişikliğinde görülen özellikle resim ve heykeller yeni hayatın getirdiği değişimlerdir.

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, Fikri Paşa konağı ayrıntılı olarak verilir. Konaktaki birçok şahsın kendisine ait daireleri olduğundan ve bu dairelerin dekorasyonlarından bahsedilir. Bu dairelerin dekorasyonunda doğu ve batı kültürünü bir arada görmek mümkündür. *"Paşa Efendi'nin Damat Bey'in Kerime Hanımların, Küçük Beylerin daireleri vardı. Bunlar zevklerine göre, istedikleri biçimde döşenmişti. Tekke gibi postlu, pöstekili, Mekke, Medine resimli, boy perdeli, yeşil kapılısından tut da Amerikan yazıhaneli, Venüs heykelli, Frenk gösterişli son modasına kadar."* (s.40)

Şahıslar ve özellikleri tanıtılırken en zahmetsizi, en sessizi ve iyi huylusu olarak Paşa gösterilir. Paşa'nın ne kadında gözü vardır ne de makamda. Paşa'nın tek bir merakı olduğundan bahsedilir, o da saattir. *"Saatlerine âşıktı; dünyanın her tarafından adamlar gelir. "Breguet"ler, "Leroy"lar, "Priol"lar gösterirler, elmas pahasına satarlardı."* (s.42) Paşa'nın dairesinde dekorasyonun önemli bir parçası saatlerdir. *"Her zaman oturduğu odasında kımıldamaya yer kalmamıştı; duvarlar, masalar, sigara sehpaları, her köşe, her taraf saat içinde idi, guguklusu, çalılısı, türkülüsü, barometrelisi, çeşmelisi, şimendiferlisi saat başı gelince hep birden çalmaya, çınlamaya başlarlardı. Her biri ayrı sesle işleyen ince narin makinelerden odada sinirleri uyuşturan bir garip çıtırtı çıkardı."* (s.41) Paşa, bu saatlerin arasına sokulur ve oluşturduğu huzurlu ortamda Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sini okuryarak zaman geçirir.

"Salon Köşelerinde" Şekip Bey'in, Madam Daven'in evini ziyaret edişi, evin dekorasyonuyla ilgili bilgiler edinmemizi sağlar. Evin küçük salonuyla ilgili dekorasyon özellikleri verilirken; batılılaşma süreciyle görülen değişim çizgisi de belirginleşir. Şekip Bey, palmiyelerle ve halılarla süslü merdivenlerden çıkar ve Kütahya usulü bir perdeyi kaldırdıktan sonra küçük salona gelir. Halıları toplanmış salonunun dekorasyonu ile ilgili ayrıntılar verilir. Bu ayrıntılarda doğu-batı birleşimi bir tarzın hâkim olduğu görülür.

> *"Madam Dölans'ın tam yanına, yaslanacak yeri olmayan, kısa bir iskemleye oturdum. Yanımda yine İngiliz şeklinde oda döşemeleri için yapılmış akaju masalardan birinin üzerinde gümüşten birkaç resim çerçevesiyle ince uzun bir billur çiçeklik içinde menekşeler, mine kapaklı gümüş bir silangle şişesi ve kenarında bir gece önceki balonun karnesi duruyordu. Bu masanın arkasında iki kanatlı geniş fakat kısaca ve kanatlarına ince mavi "kartona" gerilmiş bir*

paravana; paravananın arkasında bir tunç heykelin elinde tutup uzattığı büyük maden bir kâse içinde geniş yapraklı kısa bir palmiye; daha ortada gümüşleri, billurları, gümüş ispirto takımının uyumlu mavi aleviyle çay masası konulmuştu. Diğer köşede tavandan aşağıya düşen gayet büyük bir İran halısı duvarın bir kısmını kaplıyor, sonra bir sedir oluşturup kısmen de parkeyi örtüyordu. Divanın üzerinde çeşitli yastıklar: İşlemeli eski kumaşlardan, rengârenk canfeslerden büyüklü küçüklü, kare şeklinde dantelâ kaplı, sırma işlemeli, kuştüyü yastıklar. Bir tarafa büyük bir şövalye üzerinde Madam Florj'ın pastelle yapılmış yarı çıplak bir resmi vardı. İnce ve işlemeli büyük bir tül perdeyle örtülü geniş ve tek pencerenin ortasında maden bir küp içinde büyük yapraklı bir palmiye; orada burada mavi atlas kaplı ufak vernikli sandalyeler, koltuklar; paravanının arkasındaki köşede Madam'ın yazı masası bulunuyordu. Üstüne siyah gümüşle kuşlar, büyük yapraklar, salkımlar işlenmiş dar ve kare şeklindeki bir masa, bu masanın yanlarına aynı biçimde fakat minimini iki masa daha bağlanmıştı ki, yandan bakılınca merdiven basamakları gibi bir şekil gösteriyordu. Bu raflara Madam Daven çerçeveler içinde birçok fotoğraf, billur şişeler içinde menekşeler, mimozalar, gardenyanlar yerleştirmiş… Masanın ortasına da iki kanadı açık cilalı cevizden bir kâğıt kutusu konmuştu; bu kutunun sayısız, düzensiz ve orasında burasında yine siyah gümüşten kuşlar, yapraklar, salkımlar takılı rafların arasından rengârenk mektup kâğıtları, zarflar gözüküyordu. Duvarlarsa düz ve donuk bir mavimsi kâğıtla kaplı, bir iki nefis tabloyla da süslüydü. Kısaca bu mavi salon ev sahibesinin zarifliğini olduğu gibi yansıtıyordu." (s.48)

*"Kiralık Konak"*ta, eski tarz yaşamı sürdüren insanların ölmesiyle bu yaşamında yok olduğu, bu yok oluşla yeni yaşamın belirginleşmesi görülür. Nefise Hanım'ın ölümüyle eski hayat tarzını yürütecek kimsenin kalmaması Sekine Hanım'ın kocasına fırsat verir. Bu şahıs batılılaşma süreciyle görülen hayatın hayranı bir kişiliktir. Kırk beş yaşında bir züppe olarak tarif edilir. *"Alafranga hayat namına sabahtan akşama kadar bin türlü garabet yapan bu adam, Büyük Hanım'ın vefatını müteakip, evi kendi heveslerine göre esasından değiştirmeye kalktı; ne kadar eski eşya varsa hepsini tavan aralarına ve mahzenlere attırdı, her odayı Avrupa'dan gelmiş mobilya kataloglarına göre ayrı bir üslupta, ayrı bir renkte Pisaltiye döşetti."* (s.14)

Servet Bey'in odası dekorasyon yönünden batılılaşma sürecindeki hayata uygun olarak döşenmiştir. Odasında çıplak kadın resimleri, Fransızca kitap ve yabancı yapımı vazolar, biblolar gibi dekorasyon özelliği taşıyan eşyalar dikkat çeker.

Servet Bey'in Şişli'deki yeni apartman hayatı yeni tarzda dekorasyon özelliklerini görmemizi sağlar. *"Yemek odasını Fransız tarzında döşedi; fümüvarla kütüphaneye İngiliz üslubunda kanepeler, masalar aldı; salon biraz melez odlu; zira, bütün, konaktan getirilmiş eşyadan teşekkül etti."* (s.143)

*"Efruz Bey"*de, Efruz'un annesine ait odanın dekorasyonu verilir. Geleneksel yaşam tarzını yansıtan bu oda mescide yakın bir tarzda döşenmiştir. *"Burası beyaz dokuma sedirli, Uşak halısı döşenmiş, Şam perdeli, gayet alaturka bir oda idi. duvarları hep ayet, hadis tablolarıyla örtülüydü."* (s.66)

2.5.1.3. Mutfak ve Yemek Kültürü

"Şıpsevdi" romanında Avrupa'da eğitim amaçlı kalan Meftun Bey, sözde eğitimini tamamladıktan sonra yurda dönünce her alanda batılı yaşama ait unsurları aile çevresine uygulamak ister. Bu alanlardan biride mutfak kültürü ve sofra adabıdır. Meftun'un, Paris'ten gelişinin bir bucuk yıl olduğu ve bu sürede İstanbul'daki yaşamı alafrangalaştırmak için çalıştığı belirtilir. Bu amacı gerçekleştirmek için maddi ve manevi bütün imkânları kullanır ancak birçok sorunla karşılaşır. *"Meselâ aşçı Zarafet ablaya; Potage aux pointes d'aspérges, Homard á la Bordelaise, Volaille demi-deuil, Boeuf froid en gelée"* (s.51) gibi alafranga yemekler pişirmesi için saatlerce tarifler verir.

Sofra adabında da değişiklikler yapan Meftun, geleneksel süreçten gelen yapıyı kırmakta zorlanır. Meftun, ev halkıyla tek tek ilgilenerek sofra adabı için koyulan kuralların uygulanıp uygulanmadığını kontrol eder. *"Çatal denilen o sivri uçlu demirleri ağza sokup yemek yemeye aileden birkaçı istemeye istemeye biraz alıştılar. Ama kadın nine Şekûre Hanım, mümkün değil, bu güç usulde yemek yemeyi beceremiyordu. Onun yeteneksizliği kesin olarak ortaya çıkınca yaşına saygı göstererek bu yemek usulünden bağışık tutulmasına karar verildi."* (s.56)

Meftun'un koymuş olduğu kurallar aile bireyleri tarafından yadırganır. Onun olmadığı akşamlar, yemeklerin eski usulde yenmesi için bir fırsat, aynı zamanda bir

nevi ev halkının doyması demektir. Ev halkının yemek süreci iki türlüdür. Meftun'lu akşamlar ve Meftun'suz akşamlar.

> *"— Ooohh, canım alaturka. Anandan babandan gördüğünden şaşma. İnsan böyle tatlı tatlı yiyor… İçine siniyor, ne yediğini biliyor… sözleriyle kolları sıvayıp hepsi birden sahana hücum ederek çorbadan pilâva kadar bir kapışmadır giderdi. Meftun bu hali duysa evde kıyamet kopacak. Ama böyle yemek yemek daha kolay, hizmetçiler için daha yorgunluksuz olduğundan Zarafet'le Eleni, bu sırrı saklamaya iyice dikkat ederler, beye bir şey duyurmazlardı. Meftun'un geldiği akşamlar "sal a manje" adı verilen bodrumdaki uzun sofra gene fesleğen, kına çiçeği saksıları, mezat malından alınmış altmışar paralık şamdanlar, bardaklar, tabaklarla donanır, aile üyelerinin büyüğü, küçüğü, ihtiyarı, tazesi, istemeye istemeye iskemlelere dizilirler, hepsi birer birer belli yerlerini alırlardı."* (s.57)

Eserde sofra adabının değişim süreci ve bu değişimin gerekliliği üzerinde durulur. Anlatıcı tarafından verilen bu bilgiler, geleneksel süreçten gelen sofra adabının sakıncaları ele alınır. Aynı tabak içerisine batıp çıkan birçok elin sağlık ve temizlik açısından sakıncalı olduğu vurgulanır. Değişen yaşam tarzıyla birlikte sofra adabında da bir değişinin olduğu görülür. Alaturkayla alafranga arasında ortalama bir sofra düzenlenmesinin gitgide yaygınlaştığı belirtilir. Bu değişim *"yuvarlak bir yemek masası, etrafında iskemleler, herkesin önünde birer tabak, birer çatal, kaşık. Ama bıçak yok. Halbuki bıçaksız çatal hiçbir iş görmez. Koparılması gereken et parçalarının üzerine saplanıp kalır."* (s.78) Değişim süreciyle sofra adabında görülen eksikliklerin nasıl giderileceği uzun uzun anlatılır.

Meftun sofra adabında koyduğu kurallarla birlikte, bu kuralların Avrupa'da kullanımı ve menşei hakkında da bilgi verir. Meftun'a birçok konuda karşı çıkan kardeşi Raci'nin *"Çatal bıçak icat olmazdan önce Avrupalılar yemeği nasıl yerlerdi?"* (s.94) sorusuna şu şekilde cevap verir:

> *"Tabiî elle yerlerdi. Çatal pek o kadar eski bir şey değildir. Çatal ismi Fransa'da 1379'da ilk defa olarak Beşinci "Şarli"ye ait gümüş takımlarını gösteren bir sayım defterinde görülmüştür. Çatalın Fransa'ya İtalya'dan geldiği söyleniyor. Ama kullanılışı bugünkü gibi yaygın değildi. On altıncı yüzyılda bile*

çatal süsten sayılıyordu. İngiltere'de bunun kullanılışına ancak on yedinci yüzyılda başlanmıştır." (s.95)

Sofra adabının her konusuyla ayrı ayrı ilgilenen Meftun, Rebia'nın su içişinden hareketle bu konuda uyulması gereken kuralları anlatır. Rebia'nın su bardağını beş parmağıyla kavramasına tiksinerek bakar ve bu konuda yapılması gerekenleri söyler.

"Kız, sana yazıklar olsun. Alafranga sofrada böyle mi su içeceksin? Yanına rastlayan talihsiz sofra komşularının suratları, üstleri başları ne olur sonra? Önce şunu haber vereyim ki, Frenkler sofrada su değil, başka şeyler içerler. Bunların içilişi hep birbirinin aynı olacağından biz şimdi şu denemede suyu bira, likör, şampanya, Bordeaux, Bourgogne niyetine içebiliriz. Bakınız baron Staff, sofrada içmeyi nasıl tarif ediyor:

"İçmek istenildiği zaman öyle beş parmağınızı açarak bardağı kavrayıvermemeli. Parmaklar, şöyle hafifçe, nezaketle ayağından tutmalı, bardağı sükûnetle ağır ağır kaldırmalı. New York'taki güzellik okulunun tariflerine göre dudaklara, sözde içenin dudağı bardağı kenarından öpüyormuş gibi, hafifçe dokundurmalı…" (s.110)

Meftun'un sofra kurallarında gösterdiği titizlikle birlikte yemek tercihlerinin de değiştiği belirtilir. Meftun'un tövbe ettiği yemekler arasında *"İşkembe çorbası, nohutlu yahni, patlıcan dolması, un helvası, bulamaç, pekmezli muhallebi, piruhi, tatar böreği"* (s.59) bulunurken; tercih ettiği *"fileler, biftekler, ragular, sosisler, sufleler, tartlar, konpotlar… Kuşkonmaz… (yoksa) enginar sapı, bazen kamışlık pırasa, omlet (yapılamazsa) kaygana…"* (s.59) türünde yemeklerdir.

"Salon Köşelerinde", yemek kültürü ve yemek saatleri hususunda iki kültürün öğelerini görmek mümkündür. Mösyö Sanşayn'ın yemek listesini yüksek sesle okuması, yemek kültüründeki değişimi gösterir. *"Sülenorman… tavsiye ederim. Tepsi tavası… çok nefisti. Avusturya böreği"* (s.74)

Yemek saatleri üzerine açılan sohbette Şekip Bey yemek yediği saati söyler. Şekip Bey'in söylediği saatte yemek yemesine herkes hayret ederek, bu konudaki görüşlerini açıklarlar. Şekip Bey, bu konuşmalardan hareketle şunları düşünür:

" Alafranga saat sekizden evvel yemek yemenin sağlığa aykırı olduğu, hatta İngiltere'de öğle yemeği alafranga birden sonra ve akşam yemeklerinin

sekiz buçukla dokuz arası yenildiği açıklandı. Kendilerinin böyle saat yedide yemek yemeleriyse Madam Duperstini'nin davetinden önce o akşam Beyoğlu'nda ilk defa olarak yeni grup tarafından verilen Verther Operası'nın bir perdesini olsun izlemek için bir haftadan beri davetli bulundukları Madam Rostov'un locasında oturmak zorunda kalmalarından ileri geldiği söyleniyordu. Benimse nasıl olup da saat altıda yemek yemiş olduğuma hayret ediliyordu." (s.75)

Şekip Bey, yemek saatleri üzerine yapılan sohbette doğu-batı kültürünün bu konudaki bakışını değerlendirir. Bu değerlendirmede doğu-batı kültürünün farklılıkları yer alır.

"Ne demek istediğinizi anlamamakta haklıyım. Saat altı, saat dokuz ne demek? Biz alaturka on ikimizi biliriz. Ailelerimizde yerleşmiş bir yemek saati vardır ki yaz olsun kış olsun değişmez. Bizim midelerimiz öyle alışmıştır. Sizlere uyarak yemek yemiş olsak ölürüz… Neticede biz saatimizi biliriz; sizin saatlerinizi de bilmeyiz ve anlamak istemeyiz. Biz İstanbulluyuz efendim, günümüzü tamamladıktan sonra, artık, yemek, dinlenme, sigara, kahve ve uyku zamanımızı getirmişizdir…" (s.75)

2.5.1.4.Kütüphane ve Büro

Batılılaşma sürecinin etkilediği mekânlar içerisinde kütüphanelerin ve büroların olduğunu da görürüz. Çok olmamakla birlikte bu değişim bazı romanlarda yer alır. Özellikle kütüphanelerde mevcut olan eserler bu etkileşimi belirginleştirir.

*"Handan"*da, Handan'ın Neriman'a yazdığı mektupta Salim Bey'in kütüphanesinden bahsedilir. Bu kütüphanenin oldukça zengin olduğu belirtilirken, kütüphanede güzel ciltler halinde Almanca ve İngilizce kitapların olduğu belirtilir.

"Mev'ut Hüküm" romanında, Kasım Şinasi'nin zengin bir kütüphanesi olduğunu görürüz. Kasım Şinasi eğitim için Avrupa'da bulunmuş ve bilimsel anlamda alması gerekeni alarak, yurda dönen nesli temsil eder.

"O genç bir tip öğrencisi iken ihtiyar öğretmenlerinden daha zengin bir kütüphanesi vardı; küçük bir laboratuvarı içinde her yeni eseri, nazariyeyi anlamak için, babasının vaktiyle sonsuz ve karışık rakamlar arasında rahat kafasiyle çalıştığı gibi çalışıyordu." (s.9)

*"Yeni Turan"*da, Yeni Turanlıların bulundukları sade bina tanıtılır. Bu bina içerisinde yer alan kütüphane ve diğer bölümler verilir. *"Kapının önünde, binanın derinliğine doğru uzanan bir kara taş dehliz, ortalarında iki tarafa iki büyük kapı, bir iç içe olan okuma salonu ve kitaplığa ve öteki, konferans salonuna açılıyordu."* (s.23) Bu bölümler içerisinde yer alan kütüphane doğu özelliklerini yansıtan bir yapıya sahiptir.

> *"İki taraf, baştanbaşa aynı sade tahtalar üzerine oyulmuş. Türk halıları örtülmüş, alçak, uzun yaylı kerevetlerle döşenmişti. Bu kerevetlerin üstüne eski Türk işlemeleri ile yapılmış yastıklar atılmış, ortada gene baştan başa aynı tahtadan bir rahle kadar alçak ve uzun masa üzerine birçok kâğıtlar ve kitaplar bırakılmıştı."* (s.23)

Kaya'nın oturduğu ev içerisinde piyanodan ve kitaplardan bahsedilir. Kaya'nın odasının iki duvarında Fransızca ve Türkçe kitapların olduğu verilir.

*"Kara Kitap"*ın girişinde Şadan'ın anlatımıyla verilen olaylar, yaşanılan mekânın verdiği sıkıntıyı belirginleştirilir. Mekânda sıkıntı yaratan unsurlar belirtilirken kütüphane ile ilgili bilgiler verilir. *"Zavallı annem matemiyle solmuş, kavrulmuş; dayımın küflenmiş kütüphanesinin ihtiyar bir kurdu; beyaz sakalı bezgin vücudu, eski odası, eski kitapları, eski düşünce ve itikatlarıyla evvel zaman şeylerini hatırlatan, eski şeylerden bahseden bir eksiklik…"* (s.25)

"Kara Kitap"ta, kütüphane ve içindeki eserler, hastalığı neticesinde ölüme yaklaşan insanın gittiği meçhulü ne kadar aydınlatabileceği sorgulanır. Kütüphanede yabancı dillerde yazılmış birçok eserin yer aldığı görülür. Olay Şadan'ın anlatımıyla verilir. *"Büyük dolabın kapısını açıyorum. Küflenmiş, eskimiş sert bir kâğıt kokusuyla ince bir toz tabakası yükseliyor. Titrek ellerimi, korkak gözlerimi Latin, Yunan, İbrani, Farisi, Arabi lisanlarında yazılmış olan bu kitapların ciltlerinde dolaştırıyor ve "acaba içlerinde bir tane bana aradığımı hakikati söyleyebilecek var mı? Diye düşünüyorum."* (s.53)

Hastalığı nedeniyle her gün ölüme biraz daha yaklaşan insanın çıkmazı eserde şu şekilde ele alınır: *"Hastayım ölüyorum. Bana gideceğim karanlık yoldaki doğruyu öğretiniz." diye yalvarmak istiyorum. Asırlardan beri kendilerini yoran, hırpalayan bu âlimlerin, bu yüzlerce değişik içtihada malik olan insanların hangisi daha fazla hakikate yaklaşmış? Acaba hangisi benim aradığım ve korktuğum hakikati bulmuş. Acaba hangisi kavi bir emniyet ve itimatla yaşamak budur, ölmek budur demiş?... Koca*

ciltleri kucaklayarak yere koyuyor, sehbanın üzerinde şamdanı alarak ciltlerin yanına yerleştiriyorum. Halının üstüne uzanıyorum. Sayfaları titrek ellerle karıştırıyorum, karıştırıyorum." (s.53)

Büro ile ilgili tespitlere baktığımızda *"Gün Batarken"* ve *"Mev'ut Hüküm"* romanlarında bu tespitleri görürüz.

"Gün Batarken" romanında, Hulki ile Prodromos'un yaptıkları ticari faaliyetlerde ilerlemeleri büro ihtiyacını belirginleştirir. Tutulan büro dört odalı olup, ticari faaliyetlerde kullanıldığı gibi mahrem işlerde de kullanılır. Büro ayrıntılı bir şekilde yer alır.

Büronun döşenmesinde yeni unsurlar ön planda olmakla birlikte, eskinin de izleri görülür. *"Hulki'nin odası bir Amerikan perdeli yazı masası, kan renginde maroken oda takımı, koyu kırmızı perdeler, bir de yekpare, kırmızı zeminli Acem halısı ile döşenmiş; güya Hulki'yi rahatsız etmemek, fakat hakikatte onu dalaveralarına âgâh kılmak üzere ayrıca bir oda talep eden Cingözoğlu Efendi'nin hücre-i mesaisi ise lüks hususunda daha basit olmakla beraber yine oldukça müzeyyendi. Diğer iki odadan birisi Prodromos'un getirdiği Rum kâtibe tahsis olunmuş, sonuncusu da Karamanlının manidar surette göz kırparak ve öksürerek ima eylediği mahrem (!) işlere ayrılmıştı. İstanbul'a geldiklerinin haftasında, senevi bin iki yüz lira bedel ile bu yazıhaneyi tutmuşlardı."* (s.25) Bu büronun tutulmasında Hulki isteksiz olmasına rağmen, Prodromos ticari faaliyetlerde bu tür mekânların önemini olduğunu birçok örnekler vererek, Hulki'yi ikna eder.

"Mev'ut Hüküm" romanında büro olarak seçilecek mekânın arandığı semtler verilir. Kasım Şinasi'nin, tutacağı büro için Nuruosmaniye, Cağaloğlu, Babıâli civarında gezdiğini görürüz.

2.5.2. Dış Mekânda Batılılaşma

2.5.2.1. Batılı Hayatın Öne Çıktığı Semtler

Batılılaşma sürecinde mekân olarak İstanbul'un içinde olan, fakat yaşam olarak geleneksel süreçten uzak olan bir yaşam tarzı görülür. Bu yaşam özellikle Beyoğlu, Galata, Şişli, Harbiye gibi semtlerde yaşanır. Batılı hayatın öne çıktığı semtlere bakıldığında bu mekânların en önemlisi Beyoğlu'dur. Dönemin romanlarında sıkça yer

alan Beyoğlu, birçok sorunun yaşandığı ve batılılaşmanın en fazla görüldüğü semttir. Beyoğlu, Batı hayatının öne çıktığı, bizim olup da sahip olamadığımız yerdir.

*"Küçük Paşa"*da, Beyoğlu batılı bir yaşamın her yönüyle öne çıktığı bir semt olarak yer alır. Birçok konuda olduğu gibi ticari faaliyetlerde Beyoğlu önemli bir konumdadır. Eserde konaktaki mürebbiyenin sürekli Beyoğlu'ndan alış veriş ettiği belirtilir. *"Beyoğlu'ndan alınan her şeyi o arar, bulur, onun zevkiyle seçilirdi."*(s.66)

*"Gün Batarken"*de, konak hayatından apartman hayatına geçen Sadberk ve gelini Hediye Hanım'ın bu yaşama alışamamalarının en büyük sebeplerinden biri apartmanın bulunduğu muhittir. *"Burada adeta teşe'üm ediyorlardı. Burası bir kere, Beyoğlu demekti. Beyoğlu ise bütün erkekleri baştan çıkaran, nice ocakları söndüren mülevves bir fısk u fücur muhitiydi."* (s.1) Sadberk Hanım muhit içerisinde hiç alışık olmadığı manzaralar ile karşılaşır. Sadberk Hanım, bir gün sabah namazına kalktığında *"(…)karşıki apartmanda genç bir kokonanın, göğsü, kolları, bacakları açık olduğu halde saçlarını taradığını görmüştü. Perdesini indirmeye lüzum görmeden böyle arz-ı mahremiyet eden bu haspayı Hulki görse, ne kadar olsa erkekliği galeyana gelmez miydi? Bu ne biçim mahalleydi? Allah vermesin, ne tarafa dönsek yarı beline kadar çıplak kokonalar görüyorduk."* (s.2) Sadberk Hanım, bu derece rahat bir ortamda oğlunun bir münasebetsizlik etmesinden ve bu kötü muhitte şeytana uymasından, ailesine zarar vermesinden korkar.

Beyoğlu, insanımızın bakışıyla bizim içimizde olan, ancak yaşamıyla bizden olmayan hastalıklı bir yaşamın sembolüdür. Evin emektar hizmetçisi Zerafet, Beyoğlu'na taşınma sürecini *"…bu yaştan sonra tango mu olacayız?"* (s.31) şeklinde değerlendirerek;*"Önümüz ramazan, ezan sesi duymadan insan orada oturabilir mi?"* (s.31) şeklinde düşüncelerini belirtir.

Hastalıklı yaşamın sembolü olan Beyoğlu, doğu ile batı arasında bu iki medeniyetin oluşturduğu bir piç olarak tarif edilir.

> *"Bütün memâlik-i garbiyenin matmah-ı enzârı olan, cihanı kana boyayan muharebâtın onda dokuz gizli veya alenî, yegâne sebebini teşkil eden, emsâlsiz güzel İstanbul şehrinin yakasında, Beyoğlu müstekreh bir leke teşkil eder.*
>
> *Şarkla garbın bütün çirkinliklerini, fezayihini ve yalnız bunları bir arada cem'eden bu belde-i mütevves ü fesad, yine şark ile o garbın gayr-i meşru münasebetinden doğmuş güyâ bir piçtir."* (s.45)

Beyoğlu, yaşamda hiçbir hususta rahatsız olmadan, üzülmeden yaşamını sürdürür. *"İstanbul'u vakit vakit sarsan ihtilâller, sekenesini kasıp kavuran zulüm devirleri Beyoğlu'nu zerre kadar müteessir etmemiştir."* (s.46) Beyoğlu, Fatih'in İstanbul'u fethedişiyle Bizans tarafından bize hediye edilmiş, bir mikroptur.

> *"Beyoğlu! Mücahidin-i Fatih'in ahfadından, zamanla ahz-ı sâr etmek üzere Bizans tarafından ankasdin İstanbul'da bırakılmış bir mikroptur. Bu mikrop dahi, dört yüz bu kadar senedir harikulâde bir azim ve sebat ile ifâ-yı vazife ederek bir karha-i âkile suretinde daire-i tahribatını tevsi etmiş ve saadet, servet, kuvvet, sıhhat, hülâsa bir kavmin esbâb-ı azametini tehyie ve teşkil eden eshap ve avâmil namına İstanbul'da ne var, ne yoksa yemiş bitirmiş, bugünkü inhitatı o izhâr eylemiştir.*
>
> *Payitahtın o asırlarca iddihâr edilmiş; dillerde destan olmuş; muhteşem; muazzam servetleri; konaklar, yalılar, mücevherler, nadide pırlantalar, tabur bozan yakutlar, kubbeli zümrütler, kangal kangal inciler, hep Beyoğlu'nun doymaz bıkmaz gayya-yı şuhûtunda kaybolup gitmiştir."* (s.46)

Beyoğlu, batılılaşma sürecinde insanların zaaflarını, kolay kazanılan paraların kolay harcanacağını bilir ve ona göre tuzaklarını hazırlar. *"Kumarhaneler, fuhuşhaneler, gazinolar, kafeşantanlar, her cinsten sefahat yuvaları yerden bitercesine çoğalır. Bu tuzaklara gafilâne tutuldunuz mu arz-ı muhabbet eden edenedir."* (s.47) Bu süreç, insanın bu bataklıkta yok oluşuna zemin hazırlar.

*"Ateşten Gömlek"*te, Beyoğlu'nun, yaşam tarzı ile batılılaştığı gibi, düşüncede de batılılaştığı görülür. İzmir'in işgalini protesto eden yürüyüş esnasında Beyoğlu'nun tedirginliği dikkat çeker. *"Milletin başına gelen kanlı zilletin, acı matemin canlı ve müşahhas alemi bu sakat Ayşe oluvermişti. Hep beraber yürüyerek Köprü'yü geçtik. Zi-kudret ve müsellah Beyoğlu'nun "Türkler geliyor!" diye geçirdiği "panik" in aksülameli ile o gün sokakları tahliye etmişlerdi. Kendi memleketimizde imişiz hülyasını bir an için rüya gibi hissederek Şişli'ye geldik."* (s.31)

*"Acı Gülüş"*te, yanlış batılılaşmayla görülen olumsuzluklardan biri içki kullanımıdır. Langa bu yönüyle batılı hayatın öne çıktığı bir semttir. Bu semtte sarhoş olarak gezenler şu şekilde verilir:

"Vakit yatsıya yaklaşıyor. Langa'da kafayı tutan sarhoşların oradan buradan sarhoşça naraları, ahları, şarkıları işitiliyor.

Bazı tek, bazısı kol kola çift, bazı da üç dört, İmrahor hamamının köşesinden yola düzülüyorlar. Çoğu o duvar senin, bu duvar benim, zikzak gidiyorlar." (s.15)

Batılı hayatın öne çıktığı semtler arasında diğer romanlarda olduğu gibi yine Beyoğlu görülür. Kenan'ın, Ragıbe'den boşanması ve Vuslat'ın ihaneti, sokak ortasında kalmasına neden olur. Bu durumda Beyoğlu tek çözümdür. Beyoğlu batılılaşmayla gelen yaşamın merkezi olduğu gibi, bu yaşamda düşüşü yaşayann insanların sığındığı mekândır. Yaşanan düşüşle bir gazinonun bir kenarında yatmak, çok garipsenecek bir şey değildir. Çünkü Beyoğlu otelleri hiçbir zaman müşterisiz kalmaz. Kenan, otellerde yer bulamadığı için gazinoda yatmak zorunda kalır. Kenan'ın tek derdi böyle bir yerde kimseye görünmemektir.

*"Son Arzu"*da, Divanyolu, Şehzadebaşı, Direklerarası gazino ve çayhaneleriyle eğlence hayatının merkezlerindendir. Bu eğlence mekânlarının olduğu semtler, batılı hayat tarzının yaşanmasına zemin hazırlayan muhitlerdir.

*"Genç Kız Kalbi"*nde, Pervin İstanbul'da karşılaştığı şehir yapısını değerlendirir. Bu değerlendirişte, batılı hayatın öne çıktığı semtlerin ismi geçer. Bu semtlerin yaşam tarzları yerine yapı bakımından değerlendirilişi verilir.

"Galata ne ise Beyoğlu, Boğaziçi, hele İstanbul ondan başka bir şey değil… Mesela Beyoğlu, iki tarafa uzayan dar, pis sokaklarla yapılmış tek bir caddeden ibaret ki en geniş yeri on beş metreden fazla değil. Hele o Boğaziçi… Yalı çöküntüleriyle gözü tırmalayan baştanbaşa harabe… Rumeli sahilinde yeni birkaç binaya mukabil Anadolu sahili harap köyleriyle asırlık uykusunda ezilmiş gibi hareketsiz, hayatsız." (s.7)

*"Sözde Kızlar"*da, makyaj yapan ancak ismi hatırlanmayan erkek bir gazetecinin bahsi geçer. Bu gazetecinin ilginç giyim ve makyajlı haliyle Moda Caddesi'nde gezdiği belirtilir. Moda Caddesi bu değişimi kabullenen batılı hayatın öne çıktığı bir yerdir.

Batılı hayatın öne çıktığı semtleri Salih'in kız kardeşi Belma'ya yaptığı uyarıda da görürüz. Belma yeni hayata ve yeni hayatın getirdiği yaşama meraklı ve bu uğurda her şeyi göze alacak bir kişiliğe sahiptir. Salih, kardeşini uyarırken bundan sonra Şişli

ve Beyoğlu'nun yasak olduğunu, bir daha Galata Köprüsü'nü geçmeyeceğini belirtir. Batılı hayatın öne çıktığı bu semtleri yasaklarken bu semtlerde tanıdığı ve batılı bir yaşama yönelmiş olan Nazmiye, Nevin, Behiç, Siyret gibi şahısları da bir daha görmeyeceğini söyleyerek, nasihatler verir. *"Bundan sonra gözünü aç, Sulukule'de dolaş, Beyoğlu'nda dolaşma. Çirkefe gir, Şişli'deki eve girme."* (s.81)

Salih'ın, kız kardeşi Belma'ya yaptığı uyarıya benzer bir uyarıya da, geleneksel yaşamdan gelen, geleneksel bakışa sahip ve batılılaşmayı doğru kavramış olan Nadir'in yaptığını görürüz. Mebrure'nin içinde bulunduğu hayatın gerçek yüzünü göstererek, kötü yolu düşmesini engellemek için yanlış batılılaşma süreciyle bozulan hayatlara dikkat çeker. Bu tip insanların yani yanlış batılılaşma sürecinin getirdiği yaşamı benimsemiş insanların yaşamlarını anlatırken, batılı hayatın öne çıktığı semtleri görmek mümkündür. *"Mebrure Hanım, ben bu kızları eksiksiz tanırım. Bunlar yazın Ada'da, Moda'da, kışın Beyoğlu'nda, Şişli'de, kendilerine rahat, âsude yuvalar yaparlar."* (s.123)

*"Şimşek"*te, dayısı Sacid ile eşi Pervin arasında bir ilişkiden şüphelenen ve sürekli dayısının gölgesinde yaşamak zorunda kalmış olan Müfid, köşkten ayrılmak ister. Köşkten ayrılacağı zaman Kadıköy'e yerleşmeyi planlar. Daha sonraları bu semte karşı aşırı bir öfke duymaya başlar. *"Çünkü orası da serbest ve düşkün kadınların muhitidir."* (s.87)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, Kani ile İsmet arasında hatıralara dair yapılan konuşmada, köşkün küçük beyi Mahdum'un yaşamında batılı hayatın öne çıktığı Beyoğlu'nun önemli bir yer tuttuğu söylenir. *"Anasından alır, babasından alır, büyük ninesinden alır, üste de gider saatinin kordonunu satar, Beyoğlu'nda öyle, delicesine, edepsizcesine borç, harç yer, yaşardı…"* (s.30)

Beyoğlu, Galata batılı hayatın öne çıktığı, devrinin birçok zenginini ve mirasyedisini içine çeken semtlerdir. Batılılaşma sürecinde tüketici toplum özellikleri belirginleşir. "Osmanlı'da tüketim konusunda en ilginç tüketici kesim, hiç kuşkusuz Osmanlı yazın hayatında çok sık rastlanan ve başvurulan "mirasyedi"lerdir. Belli bir dönem ailesinden kalan mirastan dolayı, tüketim gücüne sahip olan bu insanların, yeniden tüketimi karşılayacak bir üretim gerçekleştiremediklerinden dolayı, yıllar geçtikçe güçleri ve karizmaları sarsılarak toplumda küçümsenmeye neden olmuşlardır." (Orçan, 2002: 64) Bu hayatı yaşayanlardan biri Hatıf Paşa'nın oğlu Recep Bey'dir.

Recep Bey, babasından kalan mirası *"Beyoğlu'na çıkmaya vakit kalmadan, Galata'da"* (s.31) tüketmiş biridir.

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, Nazmi Bey'in anlatımından, dönemin eğlence hayatını ve bu hayatın öne çıktığı semtleri görmek mümkündür. Bu süreçte yabancıların ve Osmanlı içerisindeki azınlıkların yaşamlarına dair ayrıntılarda verilir.

> *"İlle Beyoğlu âlemleri! Ben o zaman gezginci idim, açıkgözdüm, çapkındım; Kuledibi'ndeki Pirinci'nin gazinosunda Lehli kızlarını dinlemek için hemen her akşam oraya gider, rakımı orada içer, sonra Balıkpazarı'nda Kefalonyalı Yani'nin bir lokantası vardı; gayet nefis balık kızartır, yemeğimi de orada yerdim. Arabaya bir mecidiye verdin mi Büyükdere'ye kadar götürür getirirdi. O zamanlar zengin Ermeniler çoktu. Saraylarda müteahhitlik, nakkaşlık, kalemkârlık (yazmacılık) ederlerdi. İşte Beyoğlu'nun zevkini çıkartan onlardı, sefahatı, zevki onlarda görmeliydi… Herifler araba ile Büyükdere'ye giderler; karılar koltuklarında sabaha kadar zevk ederler, çaldırırlar, söyletirler, sonra da caka satarlardı."* (s.124)

"Salon Köşelerinde", Beyoğlu batılılaşmayla görülen, balo tarzı eğlencelerin düzenlendiği en önemli semttir. *"O gece, Beyoğlu'ndaki Pera Palas Oteli'nde büyük bir balo vardı. Kış aylarının en erken ve en nezih balolarından biri olduğu için Beyoğlu'nun aristokrat aileleri bu fırsatı kaçırmamışlardı. Saat ondan sonra o büyük binanın muhteşem kapısı önünde insanlar toplaşmaya başlamışlardı ve araçlardan hızla inerek vals salonlarına ilerliyorlardı."* (s.6)

Yaşam tarzına uymayan kusur ve davranışların Beyoğlu'nda yapıldığı vurgulanır. Bu semtte bu kusurlardan, ayıplardan ve davranışlardan aklanmak için ya elçilik çalışanı ya da İngiliz olmak gerektiği söylenir. Madam Dölans'ın bakış acısıyla verilen bu değerlendirilme eserde şu şekilde yer alır: *"Bu Beyoğlu'nda her kusurdan, her ayıptan aklanmış ve saygıdeğer olmak için ya elçilik çalışanlarından olmalı yahut İngiliz olmalı(…)"* (s.39)

*"Bir Sürgün"*de, Doktor Hikmet yaşadığı olayları ve içerisinde bulunduğu durumu teşhis etmeye çalışır. Batı medeniyetine olan hayranlığı nedeniyle, batılı yaşamın öne çıktığı yerlere gider. Doktor Hikmet, sürgün edilmesinin sebebini sorgular. Bu sorgulamada batılı yaşam ve bu yaşamın öne çıktığı semtleri görmek mümkündür. *"Doktor Hikmet'in Fransız kitapçı dükkânlarına girip çıkışlarında, hususî Fransızca muallimiyle düşüp kalkışlarında ve Beyoğlu'nun bazı ecnebî muhitleriyle temasa*

gelişlerinde, yahut da –zavallı babasının zannettiği gibi- sadece Ruşeni Beyin oğlu oluşunda arayıp bulmak kabildir." (s.24)

*"Kiralık Konak"*ta, Beyoğlu yeni yaşamın varlığını devam ettirdiği ve batılılaşmayla birlikte birçok unsurda görülen değişimin kaynağıdır. Eserde büyük hanımın ölmesiyle damadı Servet Bey, birçok değişiklikle birlikte konaktaki hizmetçileri de değiştirir. Yeni hizmetçiler batılı hayatın öne çıktığı Beyoğlu'ndan getirilir. Sevet Bey, *"evin içini Beyoğlu'ndan gelmiş beyaz önlüklü, beş topuzlu hizmetçilerle doldurdu ve bütün bunların idaresini, çocuklarına mürebbiyelik eden Lehistanlı bir kadına verdi."* (s.14)

Batılılaşma süreciyle görülen teknolojik gelişmelerin hayatı etkilediği görülür. Özellikle Beyoğlu'na elektrikli tramvayın gelmesi maddi olarak değerli olan bu mekânları ve arsaları daha da değerli hale getirir. Bu tespit, Naim Efendi'nin Beyoğlu'ndaki arsasını satmak mecburiyetinde kalması ile belirginleşir. Naim Efendi'nin satış kararına Ragıp Efendi şu şekilde cevap verir:

> *"Bu hisse müteallik (ilişkin) bir şey değil, efendim," dedi. "Bu, bir hesap ve menfaat meselesi. Vakıa arsanın muamelesi bitmek üzeredir. Fakat, oradan alacağımız paranın nereye gideceğini biliyor musunuz? Bütün Beyoğlu esnafları bu arsanın satılacağı günü bekliyor. Hem, rica ederim, bendenize bu arsadan bahsetmeyiniz. Zira, içim kan ağlıyor, takrir günü yanınızda bile bulunamayacağım. Bilir misiniz, bugün iki yüz liraya sattığım bu yer biraz dişimizi sıksaydık, elektrikli tramvay işlemeye başlar başlamaz bize ne getirecektir?"* (s.83)

*"Efruz Bey"*de, kumar ve eğlence hayatı yönüyle öne çıkan mekân Beyoğlu dur. Prens Zırtaf özel kuruluşlara, cemiyetlere sürekli girip çıkar. Bu aktif yaşamı içerisinde Beyoğlu önemlidir. Prens Zırtaf eğlence hayatının aktif olduğu Beyoğlu'nda birinci sınıf bir apartmanda yaşar. Beyoğlu'nda eğlence gecelerinde ve kumar partilerinde miktarının tahmin edilemeyeceği paralar harcar.

Soylular kulübünün üyeleri Zırtaf'ın evinde toplanmak için İstiklal Caddesi'ne yürürler. Zırtaf'ın kaldığı apartman sahibi hakkında bilgi verilirken batılı hayatın öne çıktığı semtleri görmek mümkündür. *"Yavaş yavaş İstiklâl Caddesi'ne doğru yürümeye başladılar. Zırtaf, yirmi senedir İstanbul'da genelevler, kumarhaneler işletmekte*

milyonerleşmeye yüz tutmuş bir Rum'un geçen sene yaptırdığı büyük "Megalo İdea" apartmanında, ikinci kattaki dairesinde oturuyordu." (s.71)

2.5.2.2. Mağazalar

Batılılaşma sürecinde yabancıların ticaret hayatında öne çıkmaları yerli üretimi etkilediği gibi ticarette söz sahibi olmalarına imkân verir. Bu dönemde yabancıların birçok meslek dalında çalıştığı ve çeşitli mağazalar açtığı görülür.

*"Küçük Paşa"*da, Salih'e alınan elbiselerin *"Beyoğlu'ndaki Vapillon"* (s.111) mağazasından alındığı belirtilir.

*"Handan"*da, evlilik hazırlıkları yapılırken; Beyoğlu'nda ithal eşya satan *"Psalti, Beyker, İşpikili"* (s.15) gibi dükkânlardan alışveriş yapıldığı belirtilir.

*"Raik'in Annesi"*nde, Necibe'ye alınan elbiselerden bahsedilirken, mağaza isimleri yer alır. Necibe daima *"Vapyon yahut Karlman'dan aldıkları en pahalı, fakat en çirkin hazır elbiselerle, daima bol gelen yakasından bir kuş boynu gibi dimdik görünen ince boynu ve uzun siyah örgülü"* (s.131) bir çocuk olarak yer alır.

Batılılaşma süreciyle birçok alanda görülen değişim süreci ticaret hayatında da görülür. Batılılaşma sürecinin önemli bir kısmını oluşturan yabancı mallar ve malların tüketimi yerli ticareti oldukça etkiler. Yerli üretimi etkileyen ve yok etme sürecine sokan yabancıların ticaret faaliyetleri üzerine en detaylı bilgi *"Acı Gülüş"*te geçer.

*"Acı Gülüş"*te, Hasan Efendi ile Kenan arasındaki konuşmada doğu-batı ticareti değerlendirilir. Kenan'ın batı medeniyetine hayran oluşu ile batı ticaretini savunduğu görülür. Hasan Efendi, yabancıların yerli ticarete zarar verdiğini vurgular.

> *"Biz Frenkleri birkaç kırpıntı ile aldatıyorsak onların bize soktukları kazıklardan haberin yok mu? Bu bizimkisi aldatmak değil, bir cins ticaret gazasıdır. Beyoğlu'ndaki ticarethaneleri, o büyük camların arkasında elektrikler içinde parlayan eşyayı görmüyor musun? Hep onların bu fantazyalarını, süslerini, pahalılıklarını bizim keselerimiz ödüyor. Bak benim bu fakir dükkânında ne var? Müşteriyi rahatça oturtabileceğim bir yerim bile yok. Onlar mı bizi aldatıyorlar? Biz mi onları?"* (s.20)

Hasan Efendi, yabancı mağazalarda bir fiyat listesi olduğunu ve bu fiyatların çok abartıldığını belirtir. Yerli ticaret sahiplerinin ucuza verdiği malları, yabancıların

daha pahalıya vermesine rağmen, daha çok rağbet gördüğünü belirtir. Bu sürecin yerli ticaret sahiplerine zarar verdiğini vurgular.

"*Cadı"*da, Binnaz Hanım'ın göndermiş olduğu mektubun markasından hareketle ticaret hayatına dair bilgi edinmekteyiz.

> *"İç içe katlanmış, kenarı yaldızlı, en iyi cinsten beş tabaka İngiliz "takrir"liği çıkardı. Cadı madı ama karının (etiket)e bu derece saygı göstermesi doğrusu şaşmamı gerektirdi. Bu en iyi cins kâğıtları nereden bulmuş? Öbür dünyada kırtasiye mağazaları mı var? İngiliz ticareti orada mı geçerlilikte imiş?"* (s.100)

"Sevda Peşinde", Sermet ve Nezih eşlerinden şüphelenen iki arkadaştır. Nezih'in hanımının ihanet etmesine rağmen, deliller Seza Hanım'ın ihanet ettiğini gösterir. Ayn-ı-Nur içinden çıkamadığı sevgi çıkmazında olanları Seza'ya anlatır. Sevgilisine yazdığı mektupların kâğıdını Seza'dan alır. Bulunan mektup parçaları Seza'nın ihanet ettiğini gösterir. Bulunan kâğıt parçası *"tabakanın ortasından kopmuş olduğu için şöyle ziyaya karşı tutulunca satırların altında Royal Bucks"*(s.63) markası okunmaktadır. Sermet, bu marka kâğıdı Beyoğlu'ndan kutu ile aldığını söylemesi, yabancıların ticari faaliyetlerini örneklendirir.

*"Toraman"*da, Şuayb Efendi'nin, Rum, Ermeni ve Yahudilerle ticaret yaptığı görülür. Yapılan bu ticaretin büyük bir bölümü karaborsacılık ve komisyonculuk üzerinedir.

*"Sözde Kızlar"*da, Nazmiye ve Naciye Hanım alışverişe çıkışları, ticaret hayatının aktif olduğu semtleri görmemizi sağlar. Birçok alanda olduğu gibi ticaret hayatında da batılılaşma süreci etkilidir. Alışveriş için Mahmutpaşa, Eminönü, Galata gibi yerleri dolaşmalarına rağmen yine Beyoğlu'nda neticelendirirler.

> *"Naciye ile Mahmutpaşa, Eminönü, Galata… Her yeri dolaştık. Ben zaten İstanbul tarafından alışverişe yeminliyim. Zarif yünleri yine Beyoğlu'nda bulduk. Mahmutpaşa'dakiler hep kaba şeyler…"* (s.113)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, İsmet ile Küçük Hanım'ın alışverişe çıktıklarında moda ile ilgili bilgileri görmek mümkündür. İsmet'in anlatımında edindiğimiz, bu alış verişlerden birinde *"Bonmarşede"* (s.79) bulunabileceklerin en pahalısını seçtiklerini ve sonra *"Cliyon"*a (s.79) giderek, orada çarşaflık kumaş kestirdiklerini belirtir.

Yabancı mağaza isimlerinden ve Şadiye Hanım'ın mektuplaştığı Recai Bey'in kullandığı malzemelerden hareketle yabancı ticaretinin öne çıktığını söyleyebiliriz. İsmet'in değerlendirmesiyle verilen bu süreçte, Şadiye için kaliteli kâğıt, mürekkep ve kalem uçları seçildiğinden bahsedilir. Recai Bey'in kullandığı malzemeler hakkında da ayrıntılı bilgi verilir. *"(…)Recai Bey'in kâğıtları da markalı idi; hep Londra malı kullanıyordu. Zaten rivayete göre çamaşırlarını, elbiselerini, bütün eşya ve levazımatını da İngiltere'den getirtirdi."* (s.80)

2.5.2.3.Tiyatrolar ve Sinemalar

Batılılaşma sürecinde değişime uğrayan eğlence hayatında, yenilikler sanat faaliyetleriyle birlikte görülür. Bu değişimin ilk yenilikleri tiyatroyla gelir. "Tiyatro mekânlarının faaliyete girmesiyle birlikte, isteyen seyirciler, programdan önce ve sonra oturup konuşacakları, yiyip içebilecekleri mekânlara ihtiyaç duyarlar." (Orçan, 2002: 77) Tiyatrolar dönemin sosyal hayatı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Dönemin birçok romanlarında bir yönüyle tiyatrodan bahsedililir. Tiyatroyla başlayan bu süreç, daha sonraki yıllarda sinemaya zemin hazırlar.

*"Son Eseri"*nde, Kuşdili ve Kadıköy tiyatro ve saz eğlenceleri için gidilen yerler arasındadır.

*"Acı Gülüş"*te, Hasan Efendi'nin duyduklarından hareketle, Beyoğlu'ndaki bir tiyatro sahnesinde gösterilen bir oyunun bir bölümü eleştirilir. Hasan Efendi'nin yanlış batılılaşmaya gösterdiği tepki neticesinde anlattığı bu olay başkasından duyulmuştur.

> *"Beyoğlu sahnelerinin birinde Frenk orospularından bir ahlâksız, hâşa sümmehâşa, Hazreti Havva'yı gösteriyorum diye ortaya anadan doğma çıplak çıkmış, el şakırtıları, alkışlar içinde kalmış… İnsanların anası yaprak tutunduydu. Hiç rezalet alkışlanır mı? Avret yerini örtmeyi emretmeyen hangi mezhep vardır?"* (s.24)

*"Hakka Sığındık"*ta, mahalle kadınları arasında geçen konuşmalarda, birbirine komşu olan iki konağın kızlarının Beyoğlu'nda tiyatroya gittikleri belirtilir. Nermin, Narin ve Sadiye adındaki genç kızlar giyimlerinden hareketle eleştirilir. Beyoğlu'nda tiyatroyu izlemeye mi, yoksa oynamaya mı, gittiklerinin belli olmadığı söylenir.

*"Son Arzu"*da, tiyatroyla ilgili bilgiler yer alır. Ramazan ayının bitimiyle insanların eğlence hayatına yöneldiği belirtilirken; bir kısım insanlarında tiyatroya yöneldiği görülür. *"Biraz yukarda dram kumpanyasının kapısı önünde halk yine karınca*

yuvası gibi kaynaşıyor. Buradaki ilan resimleri, yufka yürekleri bilet alıp içeri girmeye hacet bırakmadan sokak ortasında besbedava ağlatacak kadar acıklı ve dehşetli." (s.17)

*"Genç Kız Kalbi"*nde, Pervin ve Nigar'ın tiyatroya gittikleri görülür. Pervin'in anlatımıyla verilen ve günlükte anlatılan olayda çok eğlendiklerini yazar.

> *"Bugün İstanbul'un maruf tabirince "Ne güzel eğlendik!" Çünkü tiyatroya gittik. Amca beyimizin nasılsa fevkalade bir surette müsaadei lütufkâranesi tecelli etti; bizi Bebek bahçesinde oynayan Abdi'ye gönderdi. Ben Abdi'yi ve tuhaflığını küçükten beri işitir, fevkalade metholunduğunu görürdüm. Bebek'te oynayacağını haber alınca, "A, ne iyi; gitsek!" demiş bulundum. Nasılsa amca beyimizin eşref saatine rast geldi, lütfetti."* (s.17)

Pervin'in İstanbul'a gelişinde kurduğu hayallerin yıkılma sürecini tiyatro hususunda da görmek mümkündür. Tiyatro binasını yabanı bir görünüşü olduğunu, onu affedebileceğini belirtir. Ancak oyunu ve oyunda gördüğü kusurları eleştirir. *"(…)Peruz diyorlar dev anası kıyafetli, soğuk bir şakacı, kendisine çirkinlikte, sakillikte rekabet edecek ondan da şişman diğer bir kadınla beraber, bozuk, kalın, kokmuş bir sesle, seslerinden daha müstekreh, daha murdar bir tavırla, berbat, iğrenç, rezil kantolar böğürdüler; sonra kumpanya manasız, asılsız, tertipsiz, dört perdelik bir oyun oynadı. Öyle bir oyun ki yalnız yavanlığı ile, tatsızlığı ile insanın neşesini ihlal ve harap eder(…)"* (s.18) Tiyatro binasındaki iğrenç görünümle birlikte, oyunda mevcut olan aksaklıklara ve bayağılıklara rağmen insanların eğlenmelerine hayret eder. Kıyafetlerine bakılarak his ve zevk bakımından yüksek bir muhite ait görünen kadınların perdenin açılmasıyla ne kadar düşük olduklarını görerek üzülür. *"Bebek'teki tiyatroya gelen bu hanımların İstanbul'un yüksek sınıfını teşkil etmeleri lazım gelirdi. Lakin demek ki gazetelerdeki ilânlara nazaran her gün İstanbul'un bir başka köşesinde bir tanesi oynayan bu murdar kumpanyaları bu hanımların alkışları ihya ediyor öyle mi?"* (s.18)

Pervin kendisinden uzak olan ancak içerisinde bulunduğu bu kalabalığa bakarak kendini bir çölde garip ve yalnız hisseder. Bu süreç İzmir'den gelirken kurduğu hayallerin, süslü ve mutlu bir hayatın hüsrana doğru sürüklendiğini gösterir.

Pervin, hürriyetin ilan edilmesinden sonra İzmir'de yaşanan olayları anlatır. Kadının toplumdaki yeri ve davranışlarını sorgulayan bu anlatım, insanımızın bakış açısını görmemizi sağlar. *"O zaman her tarafta oynanmış olan vatan oyununu İzmir'e*

gelen bir kumpanya, Kordon'da "Sporting Kulüp" tiyatrosunda kadınlar için oynanacaktı. Kömürcü, deveci, hamal gibi, ayaktakımı bunu haber alarak o zamanki hükümetin zaafından ve cesaretsizliğinden cüret buldular ve "Ne demek? Müslüman kadınları şer'an camii şerife bile gitmeye mezun olmadıkları hâlde nasıl tiyatroya giderlermiş?" (s.38)

"Salon Köşelerinde", tiyatro dönemin eğlence hayatı ile iç içe yer alır. Eserde tiyatroyla ilgili bilgiyi Tepebaşı Tiyatrosu'ndan çıkan insanların o anki halleri ve sokaktaki yaşamın verilişinde görürüz. Tiyatrodan çıkan ve sokaktaki insanların durumu, Şekip Bey'in anlatımıyla şu şekilde verilir:

> *"Tepebaşı Tiyatrosu'ndan birçok maske gülüşerek, bağrışarak, şakalaşarak çıkıyorlardı. Biraz ötede iki kişi bir araya gelmiş gizli gizli konuşuyor. Daha ötede bir maskeli, bir kadını kolundan çekip sürüklemek istiyor. Şurada bir fenerin demirine yaslanmış bir belediye çavuşu sönük bir gözle arabacılara bakıyor, daha ileride bir alay maskara, önlerine bir laterna katmışlar oynayarak, sıçrayarak gidiyorlar… Düşündüm ki bunlar, bu merhamete değer gördüğüm canlılar mutlu, hayattan kendi bilinçleri ölçüsünde yararlanıyorlar. Biraz sonra her biri kendi sahiplenme ihtiyacına yetecek kirli bir kucakta mutlu bir uykuya dalacak."* (s.34)

Batılılaşma sürecinde değişime uğrayan eğlence hayatında sinemayı da görürüz. Tiyatronun hazırladığı seyirci potansiyeli, sinemanın rahatlıkla kabul görmesini sağlar. Tiyatrodan farklı olan sinema, sosyal hayata farklı bir canlı hava katar. "Osmanlı'da halka açık ilk sinema "sinematograf", Lumier Kardeşler tarafından başkentte 1897'de gösterilir. 1908'den sonra da sinema salonları açılır. Bahçe (açık hava) sineması ise Şişli Halaskargazi caddesinde 1913'te açılır. 1913–1916 yıllarında şehirde sinema salonlarının sayısında bir patlama görülür. Yabancı film şirketlerinin yeni pazar arayışları ve İstanbul seyircisinin keşfedilmesi bu döneme rastlar." (Orçan, 2002: 77) Sinema alanında görülen bu değişim süreci sosyal hayatta etkili olmasına rağmen dönemin romanlarına tiyatro kadar yansımaz.

"Sözde Kızlar" romanının ilk satırları *"Pangaltı"* (s.5) adlı yerde gece yarısına bir iki dakika kaldığı belirtilek, sinemadan çıkacak olanları bekleyen arabacıların anlatımıyla başlar. Sinemanın dağılış saatini bekleyen bu arabacıkların can sıkıntısıyla yaptıkları anlatılır.

2.5.2.4.Kahvehaneler, Gazinolar ve Pastaneler

Batılılaşma sürecinde sosyal hayatta ve özellikle eğlence hayatında görülen değişim yeni eğlence mekânlarının oluşumuna zemin hazırlar. "Yeni eğlence mekânları olarak gazinoların Türk toplum hayatına girişi ise II. Abdülhamid'in (1876–1909) saltanat yıllarının sonlarında gerçekleşmiştir. Gazino, genelde avam tabakadan sonradan yükselmiş insanların ev dışında rahatlıkla eğlenecekleri, görünmeyen kapalı bir mekân olması, Türk bireyinin karakteristik ve kültürel yapısına da uymuş görünmektedir." (Zat, 1994: 379)

*"Ateşten Gömlek"*te, batılı hayatın öne çıktığı mekânlar yer alır. Bu mekânların bir kısmı isim olarak geçerken, bir kısmı da bar, gazino şeklinde yer alır. Cemal, İhsan ve Peyami arasında geçen konuşmada bu eğlence mekânlarını görürüz. İhsan'ın arkadaşlarını çay içmeye davet eder.

> *"—Löbon ' da bir çay içelim, diye bizi davet etti.*
>
> *Cemal:*
>
> *—Bu gavurların arasında gülerek sabah kadar dolaşmak isterdim. Ama bu sakat kolumun eski yarası çok sızlıyor, dedi.*
>
> *Hakikat o akşam Beyoğlu'nda yemek yedik ve Tepebaşında barda eğlendik ve gece sarhoşa yakın bir hale döndük."* (s.9)

Löbon, bir pastane ismidir. Bu pastane hakkında eserin açıklamalar bölümünde bilgi verilir.

> *"Löbon, İstanbul'un Beyoğlu'ndaki eski, seçkin ve ünlü pastanelerindendir. Bir zamanlar İstanbul' un toplumsal yaşamında öneli bir yer tutan Lebon(Löbon) pastanesi 19.yy'ın ikinci yarsında Beyoğlu İstiklal Caddesi üzerindeki Şark Aynalı Çarşı köşesinde 362 No.lu dükkânda hizmet vermeye başlamıştır. Burası daha sonra Lebon'un rakibi olan Markiz Pastane'si olmuştur. Lebon pastanesi daha sonra hemen karşı sırada, İstiklal Caddesi ile Kumbaracı Yokuşu'nun kesiştiği yerde bulunan 459 No.lu dükkâna taşınarak 1960'lı senelerin ortalarına kadar burada faaliyetini sürdürmüştür.*
>
> *Uzun seneler "Chez Lebon, tout est bon" (Lebon da her şey güzeldir) geleneğini sürdüren Lebon nefis pastaları, şekerlemeleri, kahvaltıları ile damak zevkine düşkün İstanbulluları olduğu kadar sanat ve edebiyat çevrelerinin birçok ünlülerinin de buluşup, sohbet ettiği bir yerdir."* (s.215)

Eserde geçen diğer bir pastane yabancıların çalıştırdığı ve Cemal ve arkadaşlarının gittiği Madan Tadia'nın pastanesidir. *"Nihayet Madan Tadia'nın pastaları etrafında neşemizi bulduk."* (s.131)

Eserde geçen önemli mekânlardan biri Meserret Kıraathanesi'dir. Meserret Kıraathanesi, edebiyat ve kültür çevresi olarak bilinir. Bu mekân hakkında da eserin açıklamalar bölümünde ayrıntılı bilgi yer alır.

> *"Sirkeci'den Babıâli'ye çıkarken Ankara Caddesi ile Ebussuut Caddesi'nin kesiştiği köşede bulunan eski bir kıraathane. Üst katları da Meserret Oteli adıyla faaliyet göstermiştir. Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekte ise de 20.yy'ın başlarında faaliyette olduğuna dair pek çok kayıt bulunmaktadır. Halit Ziya Uşaklıgil "Kırk Yıl" adlı kitabında bu kıraathaneden bahsetmektedir. Ancak o zamanlar burası Yıldız Kahvesi adını taşır. Salih Efendi adında biri tarafından işletilmekte olan bu kahve "Yıldız" sözcüğünün Abdülhamit' in kuruntularını uyandıracağı yolunda uyarılar üzerine Yaldız Kıraathanesi'ne dönüştürüldü. Yaldız Kıraathanesi'nin ne zaman Meserret Kıraathanesi olduğuna dair kesin bir kayıt yoktur.*
>
> *Meserret Kıraathanesi 1920'li yılların Babıâli' ye ve diğer devlet dairelerine, gazete ve dergi basımevi ve idare yerlerine yakınlığı nedeniyle gazetecilerin, şairlerin yazarların buluşma haline gelmiştir. Ayrıca Sultanhamam, Mahmutpaşa, Eminönü, Kapalıçarşı gibi alış veriş merkezlerine yakınlığından ötürüde Anadolu'dan gelen tacirlerin konaklama yeriydi.*
>
> *Meserret Kıraathanesi Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, Peyami Safa, Reşat Nuri Güntekin, Mahmut Yesari, Necip Fazıl Kısakürek, Orhan Kemal, Sait Faik Abasıyanık ve daha nicelerinin toplanıp, tartıştığı ve kararlar aldığı bir yer olarak 1960'lı yılların sonuna kadar bu özelliğini sürdürmüştür."* (s.216)

*"Raik'in Annesi"*nde, Çamlimanı'nda Rauf'la metresinin ismi verilmeyen bir gazinoda oturdukları belirtilir. *"Çamlimanı'nda gazinoya girince benimle eğlenen şansa içimden gelerek, kızdım. Rauf'la metresi denize karşı bir masada bira içiyorlardı."* (s.160)

*"Son Arzu"*da, ramazanın bitmesiyle camileri dolduran insanların, *"Divanyolu, Şehzadebaşı, Direklerarası gazino ve çayhanelerine"* (s.11) yöneldikleri belirtilir.

*"Çete"*de, İstanbul'da bulunan Fransız subayların Rus prensesini korumakta olduğu ve bu subayların bir gün Kalamış kahvesinde çınarların altında oturdukları ve bu yere âşık oldukları belirtilir.

*"Kiralık Konak"*ta, Selam Hanım ile kardeşi Naim Efendi arasında geçen konuşmada Seniha'nın gittiği yerlerin ismi geçer. Selma Hanım, Hakkı'nın Selmayı sürekli *"Lâbon, Mulatye, Tokatlıyan"* (s.35) gibi yerlerde gördüğünü söyler. Bu eğlence mekânlarıyla birlikte Tepebaşı diğer bir eğlence mekânıdır. Hakkı Celis ile Faik Bey'in birlikte oturdukları bu mekânda yabancıların şarkı söylediği belirtilir. *"Sahnede bir Viyanalı kadın Almanca bir şarkı söylüyordu. Bazı Avusturyalı zabitler, hep bir ağızdan, aynı şarkının nakaratını tekrar ediyorlardı"* (s.184)

2.5.2.5.Gezinti Yerleri

*"Hamamcı Ülfet"*te, eşcinsel ilişki içerisinde olan Pakize ve Ülfet'in Beyoğlu ve Şişli civarında gezinti yaptıkları görülür. Pakize ile Ülfet gezinti esnasında erkeklerin dikkatlerini çekerek, birbirlerini kıskandırmak gayesindedirler.

> *"Araba köprüde biraz durakladıktan sonra Beyoğlu'na doğru yollandı. Şişli, o tepe, o hâkim manzara kızı açtı. Güzel kokulu rüzgârlar alnına, kızarmış yanaklarına dokundukça hafif hafif üşüterek eğlendiriyor, arabalardan sarkarcasına eğilip bakan sakallı, ihtiyar, bıyıklı, kıranta, tüysüz, sevimli, çirkin güzel, çekici, esmer, ela, kara gözlü, sarışın her cins erkeğin ilgileri ona hoş görünüyor. Pakize durur mu? O daha işveli!... Aldatıyor, herifleri ardına takarak eğleniyor, yarım saat kadar iltifat ediyor, birdenbire surat asıyor, takipçilerini üzüyor, yine gülüyor."* (s.50)

*"Siyah Gözler"*de, eserde çayır diye geçen, gençlerin dolaştıkları, âşıkların buluştukları ve aşklara başlangıçın yapıldığı gezinti yeri görülür.

> *"Çayırın kenarında birkaç genç kız, gülüşerek, kol kola dolaşıyorlar; yoldan geçen altın gözlüklü bir genç, ortada giden sarışın bir kıza, avucunun içinde bir kâğıt gösteriyor; o, gözünün ucuyla arkadaşlarını işaret ederek reddediyordu. Olasıdır ki sevişiyorlardı."* (s.13)

Eserde *"Genç Kadın"* olarak verilen, başından bir evlilik macerası geçmiş kahraman çayır diye adlandırılan gezinti yerine sürekli gelir ve çevreyi gözlemler. Genç

kadının bu gezintileri ve gözlemleri, dönemin bu tür gezinti yerleri hakkında bilgiler edinmemizi sağlar.

> *"Çayır kalabalıktı. Otların arasına oturmuş aileler, öteye beriye koşan çocuklar, yolda dolaşan genç kızlar, bunların arasında dolaşan delikanlılar, köyün bütün bu genç ihtiyar, fakir zengin halkı, güneş çekildikten sonra, buraya toplanmışlar; akşamüzerlerine özgü bir yaşam ve hareketle, bu ıssız yerler, canlanmaya başlamıştır. Biri söylüyor; bir diğeri gülüyor; satıcıların yüksek sesleri, ormanların derinliklerinde, bir uzunca bir yansıma oluşturarak yükseliyordu. Ötede beride dolaşanların arasında, henüz başlayan ilişkiler, her karşılaşmada birbirine gülümseyen tanıdıklar vardı. Bir genç kız, şemsiyesinin altında gizli gizli bir delikanlıyı inceliyor; bir diğeri, yanından geçen bir gence, kim bilir, nasıl bir ilişkiye bağlı olan anlamlı bir cümle söylüyor; bütün bu birbirlerine karşı az çok ilgili olan halk arasında, ötekine berikine söz atan yabancılar bulunuyordu. Genç kadın genellikle şurada bir ağacın altında otururak, en gizli yanlarıyla gözünün önünden geçen bütün çayır halkına ait olayları, gözleriyle uzaktan izler ve bundan garip bir tat alarak kendi kendine saatlerce eğlenirdi. Böyle ne kadar maceralara tanık olmuştu!.. Öyle ki yüzler, onun için yaşam dolu olayların tarihi gibiydi… Gördüklerini, bütün maceralarıyla ayrı ayrı tanır; bir delikanlının bir genç kızla ilişkisini, en küçük ayrıntılarıyla bilirdi."* (s.57)

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde, Beyoğlu yaşamı, ticaret ve mağazalarıyla dikkat çeker. Bu mekânın öne çıkan özelliklerinden dolayı insanların gezinti yaptığı bir yerdir. Eserde Belkıs'ın "Cumaları Beyoğlu cihetine geçip piyasa etmekten" (s.5) büyük bir zevk aldığını görürüz.

*"Nedret"*te, Beyoğlu ve Kağıthane gezinti yapılan yerlerdendir.

*"Handan"*da, yurtdışı seyahatler görülmesi nedeniyle, gezilecek mekânlarında yurtdışından olmasını sağlar. Refik Cemal'in otel görevlisine gezilecek mekânları sorması üzerine Notre-Dame Kilisesi önerilir. Hüsnü Paşa'nın Madam Juliette'den dolayı Hyde Park'ta gezinti yaptığı görülür.

*"Raik'in Annesi"*nde, Çamlimanı gezinti yapılan yer olarak verilir. *"Bu pazar Çamlimanı'na dökülen işsiz, manasız halka, baston sallayarak beyazlı genç kızları takip eden kalabalığa karışmak istiyordu."* (s.137)

*"Mev'ut Hüküm"*de, Kasım Şinasi'nin Tarabya, Feneryolu, Adalar gibi semtlerde gezinti yaptığını görülür.

*"Seviyye Talip"*te, gezinti yeri olarak eserin birçok bölümünde Küçük Çamlıca ve Fener gezinti yeri olarak geçer.

*"Son Eseri"*nde, Üsküdar, Çamlıca, Suphi Paşa Korusu, Kısıklı gezinti yapılan yerler arasındadır.

*"Acı Gülüş"*te Ragıbe, görücülere çıkmayarak ruhunun hayal ettiği genci Kuşdili, Haydarpaşa çayırlarında arar. Bu amaç için yanında Hıristiyan bir hizmetçi kızla her gün uzun uzun dolaşır. Ragıbe'nin yapmış olduğu bu gezilerdeki gözlemlerinden hareketle, gezinti yerleri hakkında bilgiler verilir. Bu gezinti yerleri oldukça kalabalık ve kozmopolit bir yapıya sahiptir.*"Her cinsten, her diyardan, her kıyafette, her çeşit adam vardı. Efendi midir? Uşak mıdır? Lekeli şapşal redingotlarının biçimsiz etekleri sarken, mutfak bezi gibi uzun bir kullanma zamanı geçirmiş yakalıklarının ölçüleri boyunlarına uymayan, çarpık kıravatlı, dizleri çıkık pantolonlu, iki parmak traşlı, kadife eski yelekleri, üzerindeki taklit kaim kösteklerinin verdiği gururla göğüslerini şişirerek, avuçlarını, avurtlarını doldurdukları kestane, sakız leblebisi, şam fıstıklarını birer sevda mermisi gibi rast geldikleri kadınlara fırlatan böyle birtakım kirli heriflerden, Ragıbe Hanım ne kadar edepsizce söz atmalara, sırnaşıklıklara, yılışıklıklara uğramıştı."* (s.113)

*"Son Arzu"*da, Nuriyezdan, Zişan ve Vicdan yaşadıkları aşk macerasında tenha mahallelerde sevgilileriyle buluşup, sokak sokak gezerler. Ailelerinin İstanbul'da bir aile ziyaretine verdikleri izni, sevgilileriyle Boğaziçi'ne Mirgün korusuna gitmek için kullanırlar. Mirgün korusu gezinti yapılan bir mekân olarak yer alır.

*"Şıpsevdi"*de, Meftun'un yaşamına uyan, gezinti yaptığı yerler verilir. Meftun kışın Horhor, yazın Erenköy civarında dolaştığı ancak aklının hep Beyoğlu'nda olduğu belirtilir.

Lebibe ve Rebia'nın yaşadıkları gizli aşk ve yaptıkları gezintiler Şekure Hanım'ın değerlendirilişi ile verilir. Şekure Hanım, gençler ile kendi zamanlarını kıyaslayarak ne büyük değişimler olduğunu belirtir. Şimdiki genç kızlardaki cesareti kendi dönemleriyle kıyaslar. Bu kıyaslamada gençlerin gezinti yaptıkları yerler verilir. *"Meğer vaktiyle biz de ne alıkmışız, ne alık… Tadını çıkarmak için meğerse gencelip*

dünyaya şimdi gelmeliymiş. Böyle kurt kuş uykudayken döşeğini bırakıp Çiftehavuzlar'a, Fener'e gitmenin güzelliğini işte o zaman anlardık." (s.212)

*"Toraman"*da, Binnaz yalnız başına gezintiler yapar. Bu gezintilerini *"Kuşdiline, Haydarpaşa çayırına, Çifte havuzlara, Bostancıya, İç Erenköyüne"* (s.134) yapar.

*"Şimşek"*te, Pervin sıkıntılı anlarında Frenk Tepesi denilen yere kadar giderek; bir anlıkta olsa sıkıntılarından uzaklaşır. Pervin, roman boyunca içinden çıkamadığı aşk macerasının vermiş olduğu sıkıntıdan kurtulmak için Frenk Tepesi'ne giderek gezer. Pervin'in bu gezintileri aşk çıkmazını yaşadığı köşkten ve hayattan kaçışını simgeler.

Müfid eşinin ihanetini öğrenmek için Behire'yi ziyaret eder. Behire, Müfid'in kendisini ziyaret ettiği vakitlerde, birlikte gezmeye çıkabileceğini söyler. Dul olan ve bu yalnızlığını Müfid'le paylaşmak isteyen Behire'nin konuşmasından gezinti yerleri hakkında bilgi sahibi oluruz. *"Şimdi yaz geliyor. Kadıköy'ün itibarı artar. Moda'sı, Mühürdar'ı Kalamış'ı Fener'i vardır."* (s.115)

"Salon Köşelerinde", gezinti yapılan semt olarak Şişli geçer. Şekip Bey ile Lydia arasında yaşanan aşkta, Şişli'de yapılan gezintilere özlem duyulur. Şekip Bey, *"Ah o Şişli gezintileri! Aşkımızın en renkli, en şairane, en mutlu sayfalarını onlar oluşturur!"* (s.122) şeklinde özlemini dile getirir.

*"Hiçbiri"*nde, Şefika'nın ailesi yaz ve kış aylarına göre oturdukları evlerini değiştirir. Nisan ayından sonra adetleri gereği Büyük Çamlıca'nın eteklerindeki köşklerine taşınırlar. Annesiyle baş başa geçirdiği hayatın tek eğlencesi sinemaya gitmek, Beyoğlu'nda bakımı için gerekli malzemeleri almaktan ibarettir. Bu yaşamlarında bir de Fenerbahçe'ye kadar yapılan geziler önemlidir.

> *"Şefika, annesiyle beraber bir kalfa ve arabacının yanında ihtiyar, emektar bir ağanın refakatiyle yaptıkları bu Fenerbahçe gezintilerinden pek mütelezziz olurdu. Güzel, siyah ipek çarşafının içinde, arabanın sol köşesinde oturup, etrafına baktıkça; bütün geçtikleri yerlerde kendileriyle meşgul görünen insanların çokluğu, onu hayrete düşürürdü. Tur yapan arabaların arasına karışıp, birkaç kere dönerler; sonra arabalarını tenhaca bir köşeye çektirip etrafı seyretmeye başlarlardı. Şefika, yanlarından geçen her arabanın içindekileri, her süvariyi gözden kaçırmazdı. Bütün bu Fenerbahçe müdavimleri*

içinde, şahsen tanımadığı, tek bir tip yoktu. Hele her sene, Fener'e ilk gidişlerinde, onları aynı arabalarında, aynı atlar üstünde gördükçe âdeta memnun olurdu." (s.14)

*"Hiçbiri"*nde Bebek Bahçesi gezinti yapılan mekânlardandır.

*"Nur Baba"*da Nigar Hanım, "arzusunun biçimlendirdiği bir değişme sürecini yaşayan öznedir." (Özcan, 2002: 88) Nur Baba ile Nigar Hanım aşklarını her türlü eğlence hayatı ile birlikte yaşarken; gezinti yerlerinde de dolaştıkları verilir. *"Nur Baba ile Nigar Hanım da bütün bir yaz seviştiler. Çamlıca tepeleri, Boğaziçi koruları, Marmara sahilleri, bütün bir yaz bu sevdalı çiftin sözlerile, kahkahalarile, ahuvahlarile doldu."* (s.134)

*"Kiralık Konak"*ta, gezinti yerleri ve eğlence mekânlarını bir arada görmekteyiz. Hakkı Celis'in, Naim Efendi'yi ziyaret edişinden sonra Faik Bey'i görme arzusuyla aradığı görülür. *"Onu evinde aradı Tokatlıyan'a, Lebon'a baktı, nihayet, akşam üstü, Doğruyol'da gezinenler arasında tesadüf etti."* (s.199)

"Efruz Bey" romanında Efruz, Meşrutiyet'in ilanı ile geçirdiği değişim süreci ve bakış açısı, "Asiller Kulübü" bölümünde farklı bir alana yönelir. Meşrutiyet'in ilanı, otuz bir mart vakası ve bu olaylara ait ayrıntılar dikkatini çekmez. Kibar ve soylu biri olarak bu tür işlerle uğraşmanın kendisine yakışmayacağını belirtir. Bu bakış açısıyla gelen yaşamda gezinti yerleri öne çıkar.

"Kahramanlıklarını, verdiği nutuklarını, gösterilerini, mevkilerini -hiç yaşanmamış olmamış gibi- unuttu. O kadar unuttu ki, memlekette siyasi bir değişim olup olmadığının bile farkında değildi. Hep Beyoğlu'nda geziyor, Tokatlıyan'da buluşuyor, şık mükemmel, temiz bir hayat geçiriyor, yeni metreslerinden son aşklardan dem vuruyordu. Politika, halka, adi adamlara özgüydü. Bu adi, bu ne oldukları belirsiz adamlar birbirleriyle boğazlaşa boğazlaşa nihayet, didinmelerinden vazgeçecekler, memleketi idare etmek için mutlaka bir gün asilleri çağıracaklar." (s.52)

2.5.2.6.Otel ve Lokantalar

"Ateşten Gömlek" te, Meserret Kıraathanesi'nin üst katlarının otel olarak işletildiği ve Meserret Oteli olarak işletildiği belirtilir. Kuruluş tarihi kesin olarak

bilinmemesine rağmen 20.yy'ın başlarında faaliyette olduğu bilinmektedir. Romanda ismi geçen bir diğer otel Madan Tadia'nın otelidir.

İhsan ile Ayşe arasında geçen konuşmada, yemek için İstanbul Lokantası'nı seçtiklerini görürüz.

*"Handan"*da, yurtdışı seyahatler nedeniyle yabancı otel ismine rastlanır. Refik Cemal, eşi Neriman'a ilk mektubunu Grand Otel'den gönderir. Bu otel Hüsnü Paşa'nın Paris'e geldiğinde kaldığı oteldir. Hüsnü Paşa'nın ilişkide olduğu Madam Juliette, Hyde Park civarında oturması ve Hüsnü Paşa'nın ona yakın olma arzusu Charing Otel'ine yerleşmesini sağlar. Bu otel Madam Juliette'nin gezinti yaptığı Hyde Park civara yakın olması bakımından önemlidir.

*"Raik'in Annesi"*nde, otel olarak Halki Palas geçer. Halki Palas, bekâr hayatı yaşayanlar için uygun bir oteldir. Eserde ismi verilmeyen ve Beyoğlu'nda bulunan, aşk ilişkilerinin yaşandığı otellerden de söz edilir.

Halki Palas otelinde kalan ve bu yaşamın kendisinin sıktığını belirten Siret, bu sıkıcı ortamdan kurtulmak için çamlığa kaçtığını belirtir.

> *"Terasta kahvemi içer, Matmazel Kalinko'nun Madam Orpidi'nin flörtlerine bakar sonra fena bir rüya anısı gibi kulaklarımı tırmalayan "kiki, koko"nun nağmelerinden kaçmak için çamlığa yürür, bir ağaç altında, açık havadan biraz sarhoş, yatma zamanı beklerdim."* (s.137)

Rauf, eşi ve çocuğunu bırakarak yabancı bir kadınla yaşar. Aile hayatını bozan bu ilişkide otellerin bu tür olaylara mekân oldukları görülür. Rauf bu ilişkiden kurtulma sürecinde otel ismine rastlarız.

> *"Ogustin de Pera Palas'ta bir ay için bir oda tutmuştu. Benim şaşkınlıkla kendisine baktığımı görünce açıklıyordu: Bütün bunları Ogustin'in rahatsız etmesinden kurtulmak için yapmıştı. Yoksa kesin olarak, artık bu ilişkisine son verecekti. Refika'ya gelince… Ona da Raik'e sokularak o sayede barışacaktı."* (s.168)

*"Seviyye Talip"*te, Fahir'in Mısır'da kaldığı sürede Chebert Otel'i yer alır.

*"Son Eseri"*nde, Feridun'un Kamuran'ı görmek için gittiği Köngsi şehrinde Belvü otelinde kaldığı belirtilir.

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, kadınlar arasındaki dedikodudan hareketle Kani ve eşi Şayan'ın Tokatlıyan adında bir lokantada yemek yedikleri belirtilir. *"Tokatlıyan'a gelince "En pahalı ne varsa ondan getir!" derlermiş."* (s.19)

*"Çete"*de, Beyrut'ta geçen olaylarda yabancı otel isimleri yer alır. Nina Daviloviç'in şubat ayında güneşli bir günde dolaşmasına ait ayrıntıların verildiği esnada bu otel isimlerine rastlarız.

> *"Tramvay yoluna sapıp Royal otelinin önünden denize doğru indi, sağa döndü, kornişe çıktı. Demin ilk defa arabayla geçtiği bu yolları, çoktan tanıyormuş gibi şaşırmadan bulmuştu. Biraz sonra "Bassul" otelinin altındaki Cook acentesini önünde idi."* (s.10)

*"Salom Köşelerinde"*nin ilk bölümde Şekip Bey'in anlatımıyla verilen büyük bir balodan bahsedilir. Kış aylarının en erken ve nezih balolarından biri olduğu ve Beyoğlu'nda bulunan Pera Palas Oteli'nde yapıldığı belirtilir. *"Pera Palas'ın sarı atlaslarla döşenmiş ufak salonu, parlak ışıkları, titrek lambaları, yumuşak halıları, antikalarla süslü parlak camekânları kaloriferle ısıtılmış havasıyla gözümün önüne geliyordu."* (s.58)

Eserde yer alan diğer bir otel Londra Oteli'dir. Şekip Bey'in hayal edişiyle verilen Londra Oteli şu şekilde verilir:

> *"Londra Oteli'nin kapıları kapanmış, pancurları indirilmiş, yalnız merdiven yanındaki misafir salonunda ince bir keman sesi, ardından sürekli bir el şakırtısı duyuluyordu. Bu kapalı pancurların arkasında kurulmuş olan mutluluk tablosunu gözümün önüne getirdim. Yerlerde, minderlerin, kanepelerin üzerlerine atılmış Türk halılarıyla mallarını kolaylıkla yabancılara satabilmek için örnek olmak, salonu da süslemek üzere mağazalar tarafından otele emanet bırakılıp duvarlara asılmış, piyanonun üzerine serilmiş sırma işlemeli rengârenk seccadeleri, kapı perdeleriyle bu küçücük salonu hafızamın ufak bir yardımı sayesinde görüyordum."* (s.60)

*"Kiralık Konak"*ta, adada verilen davete gelenler arasında Faik Bey'in olmaması ve son vapurla da gelmemesi Seniha'nın moralini bozar. Cemil, Faik'in geleceğini ve çantasını gözleri önünde hazırladığını söyler. Gecikme sebebi olarak da *"Hotel des Etrangers"*e (s.50) gitmiş olmasına bağlar.

*"Efruz Bey"*de, *"Asiller Kulübü"* (s.48) adıyla kurulan ve soylu olduklarını düşünen grup üyeleri ev toplantıları yapmaktadır. Bu toplantılardan birini Perapalas otelinde yapmaya karar verdikleri görülür.

2.6. ROMANLARDA GEÇEN YABANCILAR VE BATILILAŞMA

Batılılaşma sürecinin en önemli unsurlarından biri yabancılardır. Batılılaşma sürecinde yabancılar ve Osmanlı içerisinde bulunan azınlıklar, batılı bir hayat tarzının hızlı ilerlemesinde etkili olurlar. İstanbul'un birçok semtinde görülmekle birlikte; özellikle Beyoğlu, yabancıların yerleştiği ve batılı bir hayat tarzının hâkim olduğu semttir.

Tanzimat'la başlayan değişim, Islahat Fermanı'yla artar. Toplumda görülen batılı yaşam hızlı bir şekilde yayılır. Özellikle ticaret hayatında öne çıkan yabancılar, bu dönemde Beyoğlu'nda mağazalar açarak, ticarette önemli faaliyetlerde bulunurlar. Ticaret hayatı beraberinde lokanta, otel ve eğlence mekânlarının açılmasına zemin hazırlar. Açılan bu mekânlar ve ticari hayat, batı medeniyeti ile paralel bir yaşamın şekillenmesinde rol oynar.

Milli Edebiyat dönemine kadar hayatın birçok alanında görülen yabancıların, sosyal hayatı şekillendirdikleri görülür. "Ülkede meyhane, bar, otel, kumarhane, genelev, moda mağazaları, lokanta, eczane, fotoğrafçı, sinema gibi bütün unsurların ilk sahipleri, kurucuları, çalıştırıcıları ve çalışanları yabancılar olmuştur." (Çıkla, 2004: 328) Özellikle bu dönemde Fransızların etkisi görülür. "Fransızlar ne yapıyorlarsa hemen yapmak, onların her türlü adetlerini Tanrı emri imiş gibi taklit etmek için müthiş bir telaş görülür. Bugün her şeyimiz Fransız usulü oldu: Kıyafetimiz, mutfağımız, dilimiz, adetlerimiz, hatta kusurlarımız bile Fransız." (Öztürk, 2001, 32)

Batılılaşma sürecinde etkili olan en önemli unsurlardan biri, çocukların yetiştirmesi için tutulan mürebbiyelerdir. "1830'lu yıllarda yurt dışından özel olarak getirilen mürebbiyeler, Türklerin konukseverliği ve cömertliği sayesinde 1850'lerden sonra kendileri gelmeye başlar. Hatta dönemin gazetelerine ilanlar vererek eğitilecek öğrenci aramışlardır." (Şen, 2006: 2) Mürebbiyeler batılılaşma sürecinde "Batılı yaşayış ve kültür unsurlarının Türk evlerine kadar girip yayılmasında en etkili faktörlerden" (Kavcar, 1985: 182) birini oluşturur.

Batılılaşma sürecinde mürebbiyelerle birlikte konak hizmetinde, ticarette, çeşitli mesleklerde ve memuriyette yabancıları görmek mümkündür. Bu yabancıların bir kısmı yerli gayri müslimlerden bir kısmıda yabancılardan oluşmaktadır.

2.6.1. Mürebbiyeler ve Eğiticiler

Batılılaşma sürecinde özellikle yanlış batılılaşmada, mürebbiye ve hizmetçilerin kültürel değişimde önemli rolleri görülür. Bu değişimle birlikte kendi yaşantıları ve bakış açılarıyla "Türk aile yapısı üzerinde açtıkları tahripkâr vasıfları görülmektedir." (Gündüz, 1997: 524)

*"Jöntürk"*te Ayşe'nin müzik ve dil eğitimi için dört Fransız öğretmen tutulduğu belirtilir. Bu öğretmenlerin üçü müzik eğitim, bir tanesi dil eğitimi verir. *"Ayrıca küçük hanımefendiye Fransızca öğretmek için bir de gayet iyi bir Fransız muallimi haftada üç gün ders vermeye geliyordu."* (s.68)

*"Küçük Paşa"*da Salih'in pratik bir şekilde Fransızca öğrenmesi, okuyup, yazabilmesi için Aleksandrin Bujiye adında bir mürebbiye tutulur. Aleksandrin Bujiye'nin kişiliği anlatılarak, kendisini Salih'e sevdirdiği belirtilir. Bu kurulan sevgi ile Salih'e Fransızca öğretmeye çalışır.

*"Handan"*da, Handan'ın, müzik, sosyoloji ve felsefe üzerine Nazım'dan eğitim alması düşünülür. Nazım'ın bu derslerin hepsini okutmasına karar verilirken; müzik eğitimi için Don Pedrelli adında bir yabancıdan ders alır.

*"Seviyye Talip"*te, Seviyye'nin eğitimi için tutulan bir İngiliz mürebbiye yer alır. Bu mürebbiye *"Onun kalın ayakkabılı, gözlüklü, kuru bir İngiliz mürebbiyesi vardı."* (s.28) şeklinde verilir.

Milli Edebiyat dönemi romanlarında yer alan yabancı eğiticileri fert olarak görmekle birlikte; eğitim kurumlarının içerisinde de görmekteyiz. Özellikle batılılaşma sürecinde Osmanlı'nın karşılaştığı sorunlardan biri bu okullardaki misyonerlik faaliyetleridir. Bu faaliyetlerde özellikle ABD'nin ve diğer batılı devletlerin aktif olduğu görülür. 1896'da Everett P. Wheeler'in "Biz Türkiye'de Hıristiyanlar ve Hıristiyanlık için okul, hastane açıyoruz, ilaç götürüyoruz, modern tıbbı ve eğitimi kuruyoruz. Türk bizi istemeyebilir ama oranın sahibi Türkler değil ki…"(Ortaylı, 2007: 115) sözü yabancıların eğitim kurumlarına verdikleri önemin gerçek sebebini belirginleştirir.

*"Son Eseri"*nde Kamuran'ın yatılı olarak verildiği *"Dam dö Sion"* okulunda Hemşire Terez adındaki görevli misyonerlik faaliyetlerinde bulunmaktadır. Hemşire Terez Katolik olup, Kamuran'ı misyonerlik faaliyetleri doğrultusunda yönlendirerek Hıristiyan yapmak isteyen yabancı bir karakterdir. Hemşire Terez bu emeline muvaffak olamaz. Bu amaç Kamuran'a din duygusunda önemli katkılar sağlayarak, dinine daha bağlı bir Müslüman olmasını sağlar.

*"Ferda-yı Garam"*da mürebbiyelerin çocuklar üzerindeki etkisine dikkat çekilir. Sermed Hanım'ın İngiliz modasına aşırı bir düşkünlük göstermesi, *"Sermed Hanım'a mürebbiyesinden, Miss Morogand'dan…"* (s.23) kalma bir alışkanlık olarak verilir. Eserde mürebbiye seçimi, Sermed ile Macid arasında çatışmaya neden olur.

> *"Genç kız, Miss Morgan adında bir İngiliz mürebbiyenin eğitimine bırakılmıştı. Bu, Mâcid için yeni saldırılara vesile oldu. Niçin bir Fransız değil de, bir İngiliz?..."Mâcid, o zamana kadar yalnızca "Sermed" demeye alışmışken, maskaraca bir tavırla "Miss, miss!" diye seslenmeye başlar."* (s.29)

Macid mürebbiye seçiminde Fransız değil de bir İngiliz seçilmesini kabul etmek istemez ve her fırsatta mürebbiyenin çocuğa öğrettiği bütün bilgileri çürütme yoluna gider. Bu davranışların sebebi bir noktada mürebbiyeyi Sermed'in seçmesidir. Sermed, Macid'in bu davranışlarına anlam veremez.

Milli Edebiyat dönemine kadar her alanda Fransızlar görülür. Bu dönemle birlikte İngilizler toplum hayatında etkin olmaya başlar. İngilizlerin etkileri daha sonraki süreçte Fransızları geride bırakarak toplumun her alanına yayılır.

> *"O tercih ettiği için bütün İngilizlerden nefret ettiği, (onun) bütün düşüncelerini reddedip küçümseyerek yalnız onu aşağılamak amacıyla, "Yalnızca Fransızlar!" diye genç kızda mürebbiyesinden kalma düşüncelerden oluşan inanç olarak ne varsa hepsini birer birer aşağılayarak çürütmek için bin dereden nasıl su getirdiğini, onun ufak bir hakaretli gülüşüne karşı günlerce direnerek yeni sebepler, yeni bahâneler bulmak için neler yaptığını, sevdiği yazarları, beğendiği şairleri, öyle düşünmediği hâlde ne kusurlara boğduğunu, ne çok alay ettiğini hatırlayarak, "Ne saçma!" diye söylendi." (s.33)*

*"Çalıkuşu"*nda, Feride'nin *"Dam dö Sion"* okulda yatılı olarak okuduğu dönemde, yabancı öğretmenleri görürüz. Feride'nin, dördüncü sınıfı okurken Sör Aleksi adında bir eğiticinin kendilerine hatıra yazma görevi verdiğinden bahseder.

2.6.2. Konak Hizmetçileri

*"Jöntürk"*te konak içerisinde yaşayan insanlar verilirken, konağın yukarı hizmetine bakan ancak ismi verilmeyen yaşlı bir Ermeni kadın yer almaktadır. Romanda yer alan yabancı hizmetçiler konağın her türlü işini yaptıkları gibi, konak dışı getir götür işlerinde de kullanılır. Özellikle aşk mektuplarının götürülmesini konak hizmetçileri yapar.

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde, konak hizmetçisi olarak Sofi adlı bayanı görmekteyiz. Sofi tavırlarıyla konak aşçısının ilgisini çekmektedir. Sofi, Huriye ile aile düzenini bozmaktadır. Sofi, şimdiki bayanların hepsinin dostu olduğunu, Beyoğlu'nda bu tarz bir hayatın varlığını sürekli vurgulayarak Huriye'nin düşüşünde rol oynar. Sofi eser içerisinde olaylara yön vermekle birlikte, olaylara eklemeler yaparak, diğer şahıslara ileten bir kişidir.

"Ateşten Gömlek", *"Mev'ut Hüküm"*, *"Yeni Turan"* romanlarında yabancı hizmetçiler yer alır. *"Ateşten Gömlek"*te evin hizmetini yapan Katina adlı bayandır. "*Mev'ut Hüküm"*de ise isimleri verilmeyen iki hizmetçiden birinin yabancı olduğu belirtilir. "*Yeni Turan"*da ise Eleni yabancı kişi olarak yer alır.

*"Acı Gülüş"*te Ragıbe evlilik üzerine yeni fikirleri doğru bulur. Ragıbe, gelen görücülere çıkmayıp evleneceği insanı, kendisinin görüp beğenmesi gerektiğini savunur. Bu amaçla dönemin gezinti yerleri olan *"Kuşdili"* ve *"Haydarpaşa"* çıvarında *"yanında Hıristiyan bir hizmetçi kızla her gün uzun uzun dolaşmalar yapar."* (s.113)

*"Cadı"*da, yabancı olarak geçen konak bahçıvanının kızı Despina'dır. Fikriye Hanım tarafından bostan kulübesinde kocasıyla yakaladığı Despina, aile düzeninde güvensizliğe ve bozukluğa sebep olan bir konak çalışanıdır.

*"Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme"*de, dünyaya çarpacağı tahmin edilen yıldızın, dünyaya büyük zarar vereceği ve insanların öleceği haberleri insanların davranışlarında etkili olur. Evin içerisinde şimdiye kadar görülmeyen bir samimiyet ve sevgi kendini gösterir. *"Dadım, öteki hizmetçimiz Anesto'yla kucak kucağıydılar. O ana kadar birbirine dokunaksız, sitemsiz muamele etmeyen bu iki Ermeni ve Rum*

hizmetçinin de ağlayarak sevgiyle birbirinin kucaklarına atıldıklarını şaşkınlıkla gördüm…" (s.105)

*"Son Arzu"*da, konak içerisinde biri Müslüman biri Hıristiyan olmak üzere iki hizmetçi çalışır. Eserde hizmetçiler sevgililer arasında mektuplaşmayı sağlayan kişilerdir. Sabih ile Nuriyezdan arasındaki mektuplaşmayı sağlayan, Marika adlı hizmetçidir.

Sevgililer arasında mektuplaşmayı sağlayan yabancı hizmetçilerin yer aldığı romanlardan biride *"Şıpsevdi"*dir. Romanda yer alan Eleni, mektuplaşmayı sağladığı gibi aile fertleri arasında mevcut olan çatışma ortamına da yön verir.

> *"Böyle işleri başarmaya Eleni'nin yaratılışı pek elverişliydi. Sevenden sevilene yazılı, sözlü haber getirip götürmek; sanki Rum kızı böyle aracılıklar için yaratılmıştı. Bu ince işe neresinden başlamak gerektiğini Eleni çok düşünmeden kestirdi. Önce Lebibe'yle Zarafet'in arasını açmak, yahut Zarafet'i bu aracılığı yapmaktan alıkoyacak bir zorunluluğa sokmak gerekiyordu."* (s.137)

*"Sözde Kızlar"*da Evdoksiya, Mebrure'yi İstanbul'daki akrabalarına ilk geliş esnasında karşılayan yabancı bir hizmetçidir. *"Genç kızın karşısında, saçları dağınık göz kapakları şişmiş, dudakları sarkmış, bakışları öfkeli ve meraklı ihtiyar bir Hıristiyan hizmetçi kadın vardı."* (s. 9)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde konağın damadı İshak Bey kişilik problemi yaşayan, dönem dönem farklı davranışlar sergileyen, bir kişi olarak yer alır. İshak Bey'in dindarlık döneminde konakta çalışan hizmetçilerin dinlerini değiştirme konusundaki çabaları konaktaki hizmetçileri tanımamızı sağlar.

> *"Katina'yı Fatma Belkıs; Marika'yı Hatice Gülsüm gibi isimlere çevirir başlarına birer yeşil yemeni bağlatır, namaz surelerini öğretmeye başlardı."* (s.51)

*"Kiralık Konak"*ta Madam Kronski adında konak çalışanı yer alır. Madam Kronski, yanında çalıştığı insanlara zarar gelmesini istemeyen bir kişidir. Seniha ile Faik arasındaki aşk ilişkisinin doğuracağı problemleri sezerek; Servet Bey ve Sakine Hanım'a bu aşk ilişkisini haber verir. Seniha ve Faik'in bir yıldan beri aşk yaşadıklarını fakat evlenmek istemediklerini belirtir.

*"Efruz Bey"*de, rahat tavırlarıyla dikkat çeken Despina *"Şeytan, maskara, güzel bir Rum kızı…"* (s.23) olarak verilir.

2.6.3.Ticaret ve Meslek Sahipleri

*"Jöntürk"*te, gizli hafiyelik görevine getirilen Kazım Bey, esnafı rahat bırakmaz. Bu esnaflar içerisinde yabancılar ve azınlıklardan kişilerde yer alır.

> *"Alışveriş yaptığım Ermeni bir ekmekçi, iki seneden az bir zaman zarfında altmış liradan fazla fidyeyi vermeyince bir rahat edememişti."* (s.190)

Romanda yabancıların ticaretle ve ülkemizin ticari faaliyetleriyle yakından ilgilendikleri görülmektedir. Eser içerisinde geçen yabancı şahıslardan bir diğeri Fransız Ticaret Odası Başkanı Mösyö Giraud'dur. Yabancıların ticaretimiz hakkında bizden daha çok bilgi sahibi olduklarını görmekteyiz.*"Ne acayip şeydir ki Bartın gibi küçücük bir iskelemizde yıllık milyonlarca yumurta ihraç edildiği haberini bizden evvel İstanbul'da Fransız Ticaret odası Başkanı Mösyö Giraud'dan almışızdır."* (s.229)

*"Sabir Efendinin Gelini"*nde, Huriye elbiselerini *"Papas Köprülü Modistra Kalyopi"*(s.11) adında yabancı bir terziye diktirdiğini belirtilir.

*"Gün Batarken"*de, ticaretle uğraşan Çemenoğlu Yordan adlı şahsı görürüz. Çemenoğlu Yordan eğitime önem vermiş, çocuklardan birinin doktor diğerinin avukat olmasını sağlar. Ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılı süreçte çocuklarını askere göndermemenin çaresini arar.

*"Ateşten Gömlek"*te, salon işletmeciliği yapan Madam Tadian yer alır. Madam Tadian'ın salonu sohbet edilen ve gelenlerin güzel pastaları tattıkları bir yer konumundadır. *"Nihayet Madam Tadia'nın pastaları etrafında neşemizi bulduk."* (s.131)

*"Seviyye Talip"*te, Kalyo Rosi adlı terziden bahsedilir. Eserde balo esnasında Kalyo Rosi'nin diktiği elbiseler hakkında sohbet edilir.

> *"— Pardon, azizem, Kalyo Rosi'nin fantezi elbiselere verdiği şık Şpigele lakırdı söylerseniz protesto ederim; İstanbul'da biricik "comme il faut" terzi."* (s.25)

*"Hakka Sığındık"*ta, terzi Niko ve ailesinden bahsedilir. Bu aile terzi Niko'nun ölümünden sonra dağılma sürecine girer. Romanda Niko'nun üç oğlu ve üç kızı olduğu söylenmesine rağmen, bu şahısların isimleri eserde yer almaz. Niko'nun ölümünden

sonra erkekler dolandırıcılık gibi toplum hayatını bozan işlerle uğraşırken; kızlarında konaklarda hizmetçilik yaptığı belirtilir.

*"Toraman"*da, birçok alanında görülen yabancılar berberlik mesleğinde de görülür. Şuayip Bey, kendisinden çok genç bir kıza gönlünü kaptırdıktan sonra genç görünme arzusu belirginleşir. Bunun için Perikli lakaplı yabancı bir berbere giderek saçlarını boyatır.

Eserde yer alan diğer bir yabancı belinden rahatsızlanan Hansa Hanım'ın doktora gidişinde görülür. Doktor ilaçları kullandıktan sonra kontrol amaçlı tekrar gelmesini ister. Doktorun bu isteği Hansa Hanım'a daha önce hastalandığında gittiği, Moronaki adlı doktorunda aynı bu cümleyi kullandığını hatırlar.

*"Şimşek"*te, Müfid'in çalıştığı iş yerinde yabancılar söz sahibidir. Müfid, evin iş yerine uzaklığını ifade ederken; iş yeri İstanbul tarafında olanların deniz aşırı yerde oturmalarının anlamsız olduğunu, bu mesafenin gecikmelere sebep olacağını belirtir. Müfid, iş yerine geç gitme noktasında yabancıların hassasiyetlerini dile getirir. *"Bundan sonra önümüz yaz. Lodos havalarda vapurun tehiri çoğalacak. Halbuki şirkette Amerikalılar bir saniyelik tehiri bile hazmetmiyorlar. Onların iş ciddiyetleri ma'lum. Biz Pervin'le düşünüp taşındık, İstanbul tarafına geçmek istiyoruz."* (s.26)

Eserde görülen bir diğer yabancı terzilik yapan bir Rum'dur. Behire, giyimi ile dikkat çeken Pervin'i överken, terzi hakkında bilgi ediniriz. *"Sana siyah daima iyi gidiyor. Kime yaptırdın bu rodunu? Dişleri çürük Rum terziye mi? Vallahi mükemmel yapmış. Var canım o kadında gusto var."* (s.49)

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde Kani, ticaret hayatına atıldıktan kısa bir süre sonra tanışmış olduğu yabancı ile yaptıkları ticari faaliyetlerde çok zengin olur. *"ayaklarıma bir Yahudi dolaştı, belki adını duydun, Samuel, el ele tuttuk, şu iş, bu iş, derken bu dereceyi bulduk"* (s.32)

*"Çete"*de, meslek sahibi olarak Doktor Mantegazza'nın ismi geçer. Doktorun Mantegazza eserde hastasına yaptığı *"Ben çiçek koklarken o derece güçlü bir zevk duyarım ki, bir günah işlediğim aldanışına kapılırım."* (s.6) itirafı hatırlayışı ile yer alır.

*"Çalıkuşu"*nda, Piyer For adında yabancı bir gazeteci yer alır. Bu gazetecinin Maarif Müdürünü ziyaret etmesi ve müdürün birkaç okul gezdirerek eğitim alanında lehimizde bir yazı yazdırabilme ümidi, bu yabancı gazetecinin eserdeki yer alış sürecini oluşturur.

*"Bir Sürgün"*de, Batı hayatını merak ederek kaçan Doktor Hikmet, batı yaşamının gerçek yüzünü görünce pişman olur ve bu süreçte parasızlık, hastalık gibi birçok sıkıntıyla karşılaşır. Bu sıkıntılı süreçte kendisine yardım eden yine bir meslektaşı olur. Eserde geçen Doktor Pienot, Batı hayatındaki olumsuzlukları objektif bir gözle değerlendiren biri olarak eserde yer alır.

*"Efruz Bey"*de, ticaret hayatında yabancıların etkili oldukları alan matbaacılıktır. Efruz Bey'in yazdığı kitap hakkında asılsız övgüleri ve çok sattığını söylemesi, kitabın baskısının yapıldığı matbaadan bu konuyla ilgili bilgi alınmasıyla, gerçeklerin ortaya çıktığını görürüz. Matbaa sahibi basılan kitaptan sadece on beş adet satıldığını, satılmayanları da kâğıt yapımıyla uğraşan Yahudi birine verildiğini belirtir.

2.6.4. Memurlar

*"Gün Batarken"*de, Çemenoğlu Yordan'ın çocuklarını askere göndermeme sürecinde Prodromos adlı şahıs yardım eder. Prodromos, *"Ahz-ı asker şubesinde gayr-i müsellâh yerli efrad meyanından intihab edilmiş "Cingözoğlu Prodromos" namında bir Rum yazıcısı vardı. Bu genç Türkçeyi o havaliye mahsus şiveyle tekellüm etmekle beraber, iyi okuyor ve pek iyi yazıyordu. Hatta şubenin kapılarında yapışık "Makam-ı Riyaset" "Birinci Bölük" gibi yazılar hep Prodromos'un birer nûmune-i hüsn-i hattı idi."* (s.9)

*"Şimşek"*te, Müfid'in çalıştığı dairede İtalyan bir kâtibin çalıştığı verilir. Bu İtalyan kâtip Müfid'in bir dönem sıkıntılarını paylaşan bir yabancıdır.

2.6.5.Diğer Yabancılar

*"Jöntürk"*te, Nurullah ihbar edilince yakalanır ve hapiste geçirdiği sürede çamaşırların ve çarşafların temizliği Hıristiyan bir Arap kadın tarafından yapılır.

*"Gün Batarken"*de, İzmaru adlı yabancı bir bayan ve teyzesi yer alır. İzmaru'nun teyzesi çamaşır yıkayarak geçimini sağlayan ve yeğenine bakıp büyüten bir yabancıdır. Muharebenin başlamasıyla pahalılaşan hayat karşısında İzmaru, *"hemen bütün arkadaşlarının, akran ve emsalinin yaptığını yaptı. Almanların kucağında dolaşmaya başladı. Mamâfih bu suretle de ancak karnı doyuyordu."* (s.49)

*"Ateşten Gömlek"*te, dönemin savaş ortamı verilmeye çalışılır. Bu ortam içerisinde evlere baskınlar yapan İngiliz askeri ve onlara tercümanlık yapan ismi verilmeyen bir Ermeni'den bahsedilir.

> *"Nihayet bizim eve de geldiler. Çarşaflandım, kapıyı açtım. Bir ermeni tercüman, bir küme İngiliz askerine tercümanlık ediyor. Ağzı kulaklarına kadar açık, öyle muzaffer sırıtıyor ki zavallı uşak Ermeni'yi, hatta bize isyan ederken severdim, fakat İngilize uşaklık ederken küçük bir şey!"* (s.59)

*"Handan"*da, Hüsnü Paşa sadakatsiz bir eş olarak romanda yer alır. Hüsnü Paşa yurtdışı seyahatinde tutulacak evi ve gezinti yapılacak yerleri Madam Juliette'nin oturduğu semte göre planlar. Hüsnü Paşa, Madam Juliette ile aşk yaşamaktadır.

*"Raik'in Annesi"*nde, Abbas Paşa iskelesine sandalı getiren Yanko adlı bir yabancı ile Halki Palas otelinde Matmazel Kalinko ve Madam Orpidi adlı yabancılar yer alır. Rauf eğlence hayatına merakı olan biridir. Romanda yer alan diğer yabancılar Rauf'la birlikte okuyucuya verilir. Rauf'un, ismi verilmeyen Lehli bir kadınla ilişkisi ve Ogustin adında yabancı biriyle bira içişinde, diğer yabancıları görürüz.

*"Seviyye Talip"*te, Numan ve Fahri'nin okul döneminden arkadaşı oldukları bir İngiliz yer alır.

> *"Büyük caddede, bir moda dükkânının göz kamaştıran aydınlıklarından uzun boylu bir İngiliz'in çıktığını gördüm. Hemen tanıdım. Bu, bizim Oksfort'da sınıf arkadaşımız Fred Lesley idi."* (s.95)

*"Seviyye Talip"*te, Numan'ın yurtdışında kaldığı dönemde edindiği dostlardan biri olan Fred'in, gönderdiği mektupla eserde yer alan yabancılardır.

> *"Dün akşam Evelin Marchal'dan, yani primadonnadan bir mektup aldım. Onu İngiltere'den beri tanırım. Altın gibi bir kızdır. Kendisini dostlarımdan Lord Stanley koruyor. Hatta bir evlenme dedikodusu bile var; fakat Evelin özgürlüğünü sever, hiç acele etmeyen bir kızdır."* (s.99)

*"Acı Gülüş"*te, Yağlıkçı Hasan Efendi'nin, Uncu Ahmet'in evini bastırması esnasında tesadüfen iki yabancı fotoğrafçı yer alır ve olaylar hakkında yorumlar yapar.

> *"O civarda bulunan vükelâdan birinin konağına misafir gelmiş iki Frenk bu baskın patırtısını işitince yanlarından hiç ayırmadıkları fotoğraf makineleriyle, magnezyumları ile vaka yerine hemen koşuşmuşlardı."* (s.48)

"Sevda Peşinde", sandalcılık yapan yabancılardan birinin ismi geçer. Ayn-ı Nur hanımın intihar etmeye karar verdikten sonra *"tersane iskelesinde bağlı bulunan Nikolinin sandalını çözerek binip açıldığı"* (s.21) belirtir.

*"Şıpsevdi"*de, alafrangalığın iyi geleneklerinden olan bazı unsurların doğuda kullanımını sağlamak üzere, bir dernek kurma çalışması yapılır. Şark Akademyası (Doğu Akademisi) adındaki bu dernek, Beyoğlu'nda Mösyö Mc Ferlan'ın evinde kurulur.

*"Aydemir"*de, yabancı olarak yer alan kişi D.M adlı bayandır. Neyyir ve Hazin, evlilik maceralarını bir eğlence ortamında Fransız Madam D.M'ye anlatır. Madam D.M, eğlence ortamında edebiyatçılarımızdan olduğu belirtilen Ali Cevat Bey ile Fransızca üzerine sohbet eder.

*"Sözde Kızlar"*da, yabancıların toplum hayatının bozulmasında etkin rol oynayıp zemin hazırladıkları görülür. Toplum yaşamında birçok alanda görülen yabancılar, âşıkların buluşmalarında ve yasak aşkların yaşanmasında, rol alırlar. Salih'in gece bahçede buluşma teklifine, Nazmiye'nin cevabı bu tespiti belirginleştirir.

> *"— Hayır, hayır… Yarın yine Madam Panayota'nın odasına gideriz, orası rahat.*
>
> *— Öff… Orası da benim içimi gıcıklıyor, yatağın halini görmedin mi? Gelincikler serpilmiş gibi dalga dalga kan lekeleri… Berbat şey… Vazgeç… Sen bu gece in aşağı… Pek canım istiyor, uzun etme!"* (s.50)

Romanda ismi geçen diğer yabancılar Silviya ve Rejina adlı bayanlardır. Behiç, Silviya ile evlilik dışı bir aşk yaşar. Belma, Silviya ile Behiç arasında yaşanan aşkı kıskanması ve Behiç'e ilgi duyması nedeniyle, Silviya'nın yerine geçmek istediğini belirtir. Belma bu ilişki neticesinde Behiç'ten frengi hastalığını kapar. Behiç, hastalığın Rejina adlı bayandan bulaştığını söyler.

*"İstanbul'un Bir Yüzü"*nde, yabancıların eğlence hayatında yer aldığı görülür. Kani, bankada çalıştığı dönemde adam olamamasına sebep olarak gösterdiği eğlence evini, yabancılar çalıştırır. Kani'nin sürekli gittiği bu yer Maryanko'nun evidir. Eserde bu evin bekçiliğini de bir Ermeni yapmaktadır. Kani'nin, bu eve gidişlerini ve değerlendirişi eserde şöyle verilir: *"…Uzunçarşı'da bir ev vardı. Maryanko'nun evi, bir*

zamanlar elime geçeni gider orada tüketirdim; zaten Ziraat Bankası'nda adam olamadığımın sebebi orasıydı." (s.26)

Eserde Settar Efendizade tanıtılırken, yabancıların görmüş oldukları itibara dikkat çekilir. Özellikle gençlerimizin yabancı gençlere verdikleri değer vurgulanırken; iki yabancı genç örnek olarak gösterilir.

> *"Küçükhanımlar arasında bir "Matmazel Mari" ile bir de "Mis Novart" dolaşıyordu. Biri Rum, biri Ermeni… Onlara itibar fazla idi; İstanbul ve Ada seyranlarında bu küçük milyonerlere refakat eden şu âdi komşu kızları, cedbeced (babadan babaya) hanedan, bir büyük ecnebi ailesine mensup prensler kadar ikram ve ihtiram (saygı) görüyorlar; zavallı bizim paralı, fakat, akılsız çocukları etraflarında pervane gibi döndürüyorlardı."* (s.141)

*"Çete"*de, yabancı olarak Ernest ailesi yer alır. Yüzbaşı Ernest ile Madam Ernest olarak geçmektedir. Eserde ayrıca yüzbaşının bir başka eşi olan bayan da eserde yer alır.*"Yüzbaşı Ernest'in karısı olarak şimdi odasında bulunan bu kadın Karadeniz kıyılarında tüyler ürpertici maceralarıyla ün yapmış bir Rus Grandüşesi, Kızıl ve Beyaz Rus ordularını korktuğu ve taptığı Nina Daviloviç idi."* (s.8)

Osmanlı İmparatorluğunda uzun yıllar devletin ve milletin bir parçası olarak yaşamış olan azınlıklar, gelişen olaylar neticesinde bu bütünlüğe karşı davranışlar sergilemeye başlar. Bu davranışların temelinde işgalci güçlerle olan yakınlığın önemli payı bulunur. Bu azınlıkların başında Ermeniler gelir. Eser içerisinde de bir grup Ermeni genci yer alır. İşgal ordularının göz yummasından, cesaret alan Ermeni gençleri dört, beş Türkü sokak ortasında vurduktan sonra ellerini kollarını sallayarak gittiklerini ve herhangi bir soruşturma görmedikleri belirtilir.

*"Çalıkuşu"*nda, Piyer For isimli gazetecinin Maarif Müdürünü ziyaretinde Kristiyan adlı bayanı görmekteyiz. Kristiyan, Feride'nin *"Dam dö Sion"* dan okul arkadaşıdır. Feride'nin hocalığa ve özellikle Anadolu'nun kendi halinde, yokluğun dahi yok olduğu bir yerde öğretmenlik yapmasına bir anlam veremez. Bu düşünceler doğrultusunda yapılan konuşmaya, Piyer For yeni yetişen neslin Anadolu'ya duyarsız kalmadığını, İstanbul'u ve rahat bir hayatı bırakarak Anadolu'yu uyandırmaya geldiğini belirtir.

*"Salon Köşeleri"*nde yabancıları eğlence hayatı içerisinde görürüz. Romandaki yabancılar ilk olarak Şekip Bey'in bakışıyla verilir. Kristalin adlı bayana gönderilen çiçeklerin üzerindeki nottan hareketle Kristalin'i tanıttığı gibi, onun hakkındaki görüşlerini de dile getir.

Romanda eğlence hayatı içerisinde görülen diğer yabancılar, balo esnasındaki konuşmalarda geçer. Bu konuşmalar genellikle dans üzerine yapılmaktadır. Bu konuşmalar Şekip Bey ile Madam Jackon, Miss Lydia ve Madam Sanşayn arasında geçer. Şekip Bey'in valsta bilmediği ayrıntıları öğrenmesi için Madam Daven'in evinde verilen çay partisine davet edilir. Bu çay partisinde Laura adlı bayanda bulunur. Eğlence hayatı içerisinde ismi geçen diğer yabancı şahıslar Madam Rostov, Madam Duperstini ve Madam Sanjet'dir.

*"Bir Sürgün"*de, İzmir'den Avrupa'ya kaçan Doktor Hikmet'in macerası anlatır. Olayların büyük bir bölümü yurtdışında geçmesine rağmen, eser içerisinde görülen yabancı şahıs sayısı oldukça azdır. Eser daha çok Doktor Hikmet'in olayları değerlendirmesi ile şekillenir. Romanda Duchesse d'Urat adında zengin dul yer alır. Duchesse d'Urat silik bir karakterdir. Ragıp Bey, Doktor Hikmet'in sıkıntılarını dağıtmak için Duchesse d'Urat adlı bayanın evindeki baloya götürüşüyle yer alır. Balo içerisinde Comtesse adında bir ihtiyar ve Arlette adındaki genç bayan yer almaktadır. Arlette ile Doktor Hikmet arasındaki yakınlaşma okurun Arlette'yi yakından tanımasına fırsat verir. Arlette batı medeniyeti içerisinde yok olma sürecini yaşayan, bir aile ortamında büyür. Bu aile ortamı birçok sıkıntı çekmesine ve sokak hayatına sürüklenmesine neden olur.

*"Kiralık Konak"*ta, Batı hayatına ilgi duyan Seniha, Avrupa'ya kaçış planları yapar. Seniha'nın bu kaçışı, romanlar içerisinde ailenin izni olmadan bayanın ülke dışına çıkışının ilk örneğidir. Seniha'ya bu kaçış planında ve sürecinde yardım eden Madam Kraft'tır.

Yapılan tespitlerden hareketle, batılılaşma sürecinde yabancıların toplumsal yaşamın her alanında yer aldıkları görülür. Yabancıların bu konumu batılılaşma sürecini hızlandırır. Yabancılar eğitim, sağlık ticaret gibi toplumu ayakta tutan birçok alanda söz sahibidir. Bu alanların yanında eğlence hayatında da yabancılar yer alır. Toplumun her alanında söz sahibi olan yabancılar, yaşamlarıyla dikkat çeker ve insanımızı etkiler. Bu

etkileşim geleneksel yapıdan gelen birçok değerin yozlaşmasına ve yok olmasına neden olur.

Osmanlı devletinin taklide dayalı yanlış batılılaşma politikası ve yabancıların batılılaşma sürecindeki yaşantıları, toplumun her kesiminde değişime neden olur. Bu değişim, yozlaşan bir yapıya sürükler. Bu sürükleniş, geleneksel süreçten gelen birçok unsura zarar verir. Toplumumuzu ayakta tutan unsurların zarar görmesi ve yok olması, devletin yıkım sürecini hızlandırır.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu, tarihte kazandığı zaferlerin etkisinde kalarak, sürekli üstün olduğunu düşünmüştür. Bu düşünce Avrupa'da yaşanan ilerleyişin fark edilmesini bir süre engeller. Ancak Avrupa'daki Rönesans hareketleri bu değişimi Batı'da birçok ülkede ve farklı alanlarda birbirine yakın zamanda başlatır. Batı'daki ilerleyişin fark edilmesi, Osmanlının Avrupa'ya yönelmesine zemin hazırlar. İlk temasların askeri alanda olması ve bu alandaki eksikliklerin farkına varılması, yenilik sürecini başlatır. Askeri alanda görülen yenilikler zamanla sosyal ve kültürel alanlarada yansır.

Osmanlı Devleti askeri çalışmalarda yeterli ilerlemeyi sağlayamaz. Bu süreçte Avrupa ordularındaki ilerleyiş, hızını artırarak devam eder. Osmanlıda sıkıntılı bir sürecin yaşanması, bu dönemde Avrupa'daki gelişmelerin tam anlamıyla takip edilmesine engel olur. Batılılaşmada başarı sağlanamamasında siyasi olaylar, savaşlar ve yeni ordu çalışmalarından rahatsızlık duyan çevreler etkili olur. Osmanlı, Avrupa'daki gelişmeleri izlemekten öteye geçemez.

Birçok alanda farklı yenilik çalışmaları yapılmasına rağmen en hızlı ilerleyiş II. Mahmut döneminde görülür. Devamlılık kazanan yenileşme hareketleri, geniş bir alanı kapsar. Yenileşme çalışmaları, hızlı bir şekilde neticelendirilir. Bu yenileşme sürecinin geniş ve hızlı oluşunda, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmış olmasının verdiği rahatlık önemlidir. II. Mahmut döneminin yenileşme süreci tam bir planlama içermese de, çağdaşlaşmadaki en önemli süreçtir. Daha önce başlamış olan çağdaşlaşma sürecinin devamını sağlayarak; 1840 sonrasına zemin hazırlar.

Batılılaşmanın en önemli faktörleri Avrupa ülkelerinde açılan elçilikler ve Batı'ya gönderilen öğrencilerdir. Batılılaşma 1839 Tanzimat'ın ilanıyla, en hızlı sürecini yaşar.

Tanzimat Fermanı'yla ekonomide ve yönetim sisteminde amaçlanan batılılaşma, hedefine ulaşamaz. İlim ve fenden ziyade; adab-ı muaşeret kuralları, eğlence ve moda ile sınırlı kalır. Gelişmelerin yaşandığı bu geçiş sürecinde, yeni insan tipleri ortaya çıkar. Bu özellikle çelişkiler yaşayan, iki kültür arasında bocalayan insan tipinin oluşmasına neden olur.

Tanzimat öncesinde özellikle askeri alanda yapılan yenilikler, bu dönemde devlet kurumlarının düzenlenmesine ve idari yapının modernleşmesine yöneltilir. Eğitim kurumlarına verilen önem devam ettirilir ve yeni eğitim kurumları açılır.

Tanzimat'la hız kazanan batılılaşma sosyal hayata yansır. Sosyal hayatta görülen bu yenileşme dönemin aydınına ilham kaynağı olur. Edebiyatın her alanında özellikle romanda batılılaşma fikri ele alınır. Toplumsal değişim süreci birey ve toplum olarak eserlere yansır. Özellikle yanlış batılılaşma sürecinde görülen tipler eserlerde işlenir.

Batılılaşmada en önemli örnek Fransa'dır. Sanat ve edebiyat camiasında Fransızca öğrenmek modadır. Bu etkinin 1908 sonrası kırılmaya başlandığı görülür. 1908 sonrası İngilizce kendini hissettirir.

Yenileşme, özellikle edebi faaliyetlerde birçok yeniliği getirir. Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemi kendinden sonraki sürece zemin hazırlar. II. Meşrutiyet dönemini, kendinden önceki Tanzimat hareketinden ayıran en önemli farkı sorgulayan aydın tipini oluşturmasıdır.

Yanlış batılılaşma süreci kötü gidişatı daha da kötüleştirip, ülkeyi yıkıma sürükler. Bu sürüklenişin farkına varan aydınlar 1908 sonrası oluşan özgür ortamda "Bu ülke nasıl kurtulabilir?" sorusuna cevap arar.

1908'de II. Meşrutiyet'in oluşturduğu ortam ve bu dönemde basın hayatının aktifliği, Milli Edebiyat döneminin ilk fikir kıvılcımlarını oluşturur. Bu fikirler 1908 sonrası romanlara da yansır.

Çalışmamızın birinci bölümünü oluşturan bu tespitler, batılılaşma sürecinin tespitine yöneliktir. Çalışmamızın ikinci bölümünde tarihsel sürencine değindiğimiz batılılaşmanın, 1908–1923 Milli Edebiyat dönemi romanlarına nasıl yansıdığıdır.

Meşrutiyet'in ilanıyla oluşan özgür ortam insanların rahatlıkla fikirlerini belirttiği bir süreci başlatır. Genç aydınların fikirlerini dile getirdiği ve eserlerine yansıttıkları görülür. Toplum yaşamının dillendirildiği ve düzensizliklerin eleştirildiği yer olan roman, bu dönemi birçok yönüyle tanımamızı sağlar.

Batılılaşma sürecine bakıldığında kültür ve zihniyet açısından bir değişim görülür. Değişimi en fazla yaşayanlar kadınlardır. Kadınların eğitiminde görülen yenileşme topluma katkı sağlayacak niteliktedir. Kadının eğitimden yoksun bırakılması erkeğe ve topluma zarar verir, görüşü belirginleşir. İncelediğimiz romanlarda bu husus öne çıkarılarak kız çocuklarının eğitimine önem verildiği görülür. Eğitimin her alanına

yönelen bayanlar, birçok iş kolunda görülmeye başlar. Bu dönemde kadınlarında erkekler gibi Avrupa'ya tahsil için gönderilmesi gündeme gelir.

Romanlarda eğitim konusunda kadınların daha ön plana çıktığı görülür. Bunun en önemli sebebi geleneksel yapıda sıkıntısı olmayan erkekler, eğitim konusunda da bir sıkıntı yaşamaz. Erkeklerin eğitim sürecinin sıkıntısız oluşu, eğitim noktasında kız çocuklarına yönelişi belirginleştirir.

Yenileşmeyle daha önce temelleri atılmış olan roman, tiyatro, edebi eleştiri, gazetecilik ve dergi gibi türlerin gelişimi bu dönemde de devam eder. Yeni fikirlerin edebiyata girdiği görülür. Bu dönemde özellikle dergi alanında önemli bir gelişme yaşanır. Meşrutiyet'in ilanıyla milli temele dayanan birçok dergi çıkarılır.

Batılılaşmanın getirdiği yeni yaşam, yeni insan tiplerinin oluşmasına neden olur. Romanlarda doğu-batı çatışmasını yaşayan birçok karakter görülür.

Kadınların değişim sürecine bakıldığında okuyan, araştıran, imkân verildiğinde topluma sayısız faydalar sağlayan bir değişimi görürüz. Yanlış batılılaşma süreciyle kadını ele aldığımızda birçok sorun belirginleşir. Batı hayatını taklit eden ve gelenekten uzaklaşan kadınların tamamı düşüşü yaşar ve bir yönüyle zarar görür.

Değişim sürecinde erkeği ele aldığımızda üç tip karşımıza çıkar. Bu tiplerden biri kimlik bunalımı yaşayan, batılılaşmayı yaşayış olarak değerlendiren, görünüşte Avrupalı olan ve yaşayışıyla aile yapısını bozan tiptir. İkinci tip Avrupa'yı ilim noktasında araştıran ve memleketine ne gibi faydalar getiririm sorumluluğunu yaşayan tiptir. Üçüncüsü ise geleneksel yapıda görülen ülkesini her türlü kötülüğe karşı savunan ve bu uğurda canını seve seve veren tiptir.

Batılılaşma süreci iki kültürü doğu ve batı'yı aynı zeminde birleştirir. Bu birleşim doğu ve batı mukayesesini belirginleştirir. Dönemin romanlarına yansıyan mukayese birçok konuda yapılır. Bu alanlar şunlardır: Düşünce, davranış, resim, müzik, misafir adetleri, kültür, yaşam tarzı, ticaret, bilim, kadının toplumdaki yeri, intihar ve sebepleri, üretim…

Osmanlı İmparatorluğunun birçok alanda geri kalışı ve Avrupa'nın ilerlemiş olması, batı medeniyetinin üstün olduğu tarafların romanlara yansımasına zemin hazırlar. İki kültürün mukayesesiyle belirginleştirilen bu üstünlük ticaret, bilim, eğitim, kadın hakları gibi konular üzerinedir.

Batılılaşmanın getirdiği değişim, geleneksel yapıdan gelen insanın düşünce yapısıyla çelişir. Çelişki eski-yeni çatışmasını oluştururken, bir yönüyle de milli kimlik-

batı çatışmasını belirginleştirir. Doğu kültürüne ait bireyin batılılaşması kendi kültürüne yabancılaşması demektir. Bu bireyde dışlanmışlık duygusunu oluşturarak çatışma ortamlarının oluşmasına neden olur. Çatışma ortamı milli şuur, milli kültür kavramlarını öne çıkararak yerleşmesine zemin hazırlar. Milli Edebiyat döneminde belirginleşen bu düşünce, Cumhuriyet sonrası köklü değişimlere zemin hazırlar.

Batılılaşmanın tam anlamıyla gerçekleştirilememesi, Batı'nın fikir, ekonomi ve bilimsel yönünden ziyade; yaşayış ve eğlence hayatına yönelik olmasından kaynaklanır. Geleneksel yaşamdan çıkarak serbest bir yaşama yöneliş, yıkılan ve bozulan bir yapının oluşmasına yol açar. Dönemin romanlarında bu süreç ele alınarak; Batı yaşamının gerçek yüzü verilmeye çalışılır. Bireylerin yaşadığı düşüşler vurgulanarak, batı medeniyetinin çöküşü belirginleştirilir.

Kültürel değişimin zamanı, mekânı ve sınırı olmaz. Batılılaşmayla görülen değişim zamanla aile yapısına da yansır. Ailedeki değişim aşk ve evlilikten başlayarak aileyi tamamen etkiler. Bu süreçte aşkını erkeğe itiraf eden, serbest evlilik olarak adlandırılan yaşamı arzulayan kızlara rastlanır. Evlilik öncesi yaşanan cinsellik ve ihanet oldukça sık görülür. Batılılaşmanın getirdiği serbest yaşamda yer alan bu kadınlar, topluma ve aile yapısına zarar verir.

Evlilik üzerine görüşlerin değiştiği, geleneksel yaşamın erkeğe verdiği hakların sorgulandığı görülür. Geleneksel yaşamda görülen, görücü usulü evliliğin istenilmediği ve aşk evliliğinin arzu edildiği bir hayat belirginleşir. Yaşanan aşkların büyük bir bölümü intihar, cinayet, evlilik dışı ilişki gibi problemler yarattığı görülür.

Giyimde değişim yaşanmadan önce geleneksel yapı içerisinde bireyleri tanımak kolaydı. Batılılaşmanın getirdiği yaşam, giyimde birçok yeniliği belirginleştirir. Bu değişim toplumun tamamından destek görmez. Giyim noktasında bir karışıklık yaşanır. Giyimde başlayan değişim uzun zaman sonunda belirginleşir. Milli Edebiyat dönemi romanlarında bu değişim yer alır. Özellikle kadınların giyimine dair ayrıntılar verilir. Kadınların gezmelerde çeşitli renklerde kıyafetler giydiği, davetlere özel kıyafetler yaptırıldığı, geleneksel yapıda yeri olmayan vücut hatlarını belirgin hale getiren dar kıyafetlerin seçildiği ve dekolte giyimin yer aldığı görülür.

Milli Edebiyat dönemi romanlarında batılılaşmayı gördüğümüz alanlardan biride müzik ve müzik aletleridir. Özellikle piyano her romanda yer alır. Piyanodaki ses düzeni ile geleneksel yapıdan gelen müzik anlayışı birbiriyle çelişir. Bu çelişki müzikte alaturka-alafranga çatışmasına neden olur. Çatışma birçok eserde belirginleşir.

Piyanonun gelişi, batı müzisyenlerinin konserleri ve yabancı müzik hocalarının bu değişimi ders boyutuna taşımaları, halkın ilgisiyle birleşince belirli bir mesafe alınır.

Batılılaşmanın getirdiği yaşam, yeni eğlence mekânlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Geleneksel yaşamda bireylerin eğlendiği mesire, meyhane, kahvehane gibi mekânlar görülür. Batılı yaşamla cafe, otel, lokanta, gazino, bar, birahane gibi mekânlar yaşamda yerini alır. Bu mekânlar romanlarda da geçer. Eğlence mekânlarının semtlerinde de değişim yaşanır. Bu semtlerin en önemlisi Beyoğlu'dur. Dönem içerisinde geleneksel eğlence ile batılılaşma sürecinin getirdiği eğlence hayatı birlikte verilir.

Batılılaşmanın yaşandığı alanlardan biri sportif faaliyetlerdir. Dönemin romanlarında çok olmamakla birlikte jimnastik, tenis ve futbol oynandığı belirtilir. Özellikle futbolda yabancıların maç yaptıkları görülür.

Batılılaşmayla mekânlarda da değişim görülür. Geleneksel yapıda görülen konak ve köşk hayatının yavaş yavaş yok olduğu belirtilir. Bu yok oluş süreciyle apartman hayatına geçiş belirginleşir. Yaşam alanında görülen bu değişim iç dekorasyona da yansır. Batı ticaretinin aktif olması ve Batı mallarına yönelim, ticaret hayatını olumsuz etkilerken; iç dekorasyonda Batı özelliklerini yansıtan bir süreci başlatır. İç dekorasyonda geleneksel yaşamdan gelen divan, minder, sedir gibi unsurlar kaldırılır. Koltuk, yemek takımı, komodin, aynalı dolap… gibi eşyaların kullanıldığı görülür.

Batılılaşma sürecinde mekân olarak İstanbul'un içinde olan, fakat yaşam olarak geleneksel süreçten uzak olan bir yaşam tarzı görülür. Bu yaşam özellikle Beyoğlu, Galata, Şişli, Harbiye gibi semtlerde yaşanır. Batılı hayatın öne çıktığı semtlere bakıldığında bu mekânların en önemlisi Beyoğlu'dur. Romanlarında sıkça yer alan Beyoğlu, birçok sorunun yaşandığı ve batılılaşmanın en fazla görüldüğü yerdir. Beyoğlu, Batı hayatın öne çıktığı, bizim olup da sahip olamadığımız yerdir. Beyoğlu, Bizans tarafından bize hediye edilmiş bir mikrop ve Doğu ile Batı'nın gayri meşru çocuğu olarak görülür.

Batılılaşmada en önemli unsur yabancılardır. Çünkü yabancılar batılılaşmanın hızlı ilerlemesinde aktif rol almıştır. Özellikle ticaret hayatında öne çıkan yabancılar, bu dönemde Beyoğlu'nda mağazalar açarak, ticarette önemli faaliyetlerde bulunurlar. Ticaret hayatı beraberinde lokanta, otel ve eğlence mekânlarının açılmasına zemin hazırlar. Açılan bu mekânlar ve ticari hayat, batı medeniyeti ile paralel bir yaşamın şekillenmesine katkı sağlar. Geleneksel yapıya zarar veren işletmelerin açılmasında ve

işletilmesinde yabancılar öne çıkmaktadır. Yabancıların en faal oldukları alan çocukların eğitimidir. Bu eğitimle aile yapısına kadar ulaşarak; batılılaşmanın hızlanmasına neden olmuşlardır. Batılılaşma sürecinde mürebbiyelerle birlikte konak hizmetinde, ticarette, çeşitli mesleklerde ve memuriyette yabancıları görmek mümkündür.

Milli Edebiyat dönemi romanına genel olarak baktığımızda sorgulayan, doğruyu arayan, doğruyu ararken geleneksel yapıdan gelen bizi biz yapan değerlere zarar vermeden yapılan bir arayış belirginleşir. Batılılaşmayla yanlışa yönelen birey, bu yanlışlıkların kötü sonuçlarıyla yüzleştirilir. Türklük, vatan, millet gibi kavramların dert edinilip, üzerine düşünüldüğü görülür. Toplumun bir diğer yarısı olan kadınların eğitimiyle toplumun kalkınacağı ve kalkınmanın kadınının yetiştireceği çocukla belirginleşeceği vurgulanır.

Değişim sürecinin yanlışlıklara rağmen yaşandığı, yanlış batılılaşmaya karşıyız ama batılılaşıyoruz, sonucunun çıktığı bir süreç yaşanır. Bu dönemde atılan adımlar 1923 sonrası kurulan devletin temellerini oluşturur.

KAYNAKLAR

1. İncelenen Romanlar

1. Ahmet Mithat Efendi, **Jöntürk**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 239 s.
2. Ahmet Rasim, **Hamamcı Ülfet**, Arba Yayınları, İstanbul, 1958, 71 s.
3. Cemil Süleyman, **Siyah Gözler**, Mercek Yayıncılık, İstanbul, 2003, 95 s.
4. Ebubekir Hazım Tepeyran, **Küçük Paşa**, De Yayınevi, İstanbul, 1946, 192 s.
5. Ercümend Ekrem Talu, **Sabir Efendinin Gelini**, Gayret Kitabevi, İstanbul, 1939, 159 + 8 s.
6. _____ _____, **Gün Batarken,** Kültür Bakanlığı Yayınları, No: 1200, Ankara, 1990, 94 + 17 s.
7. Güzide Sabri, **Nedret**, Semih Lûtfi Kitabevi, İstanbul, 191 s.
8. _____ _____, **Yabangülü**, Semih Lûtfi Kitabevi, İstanbul, 1942, 128 s.
9. Halide Edip Adıvar, **Ateşten Gömlek**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2006, 229 + 16 s.
10. _____ _____, **Handan**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2005, 232 + 1 s.
11. _____ _____, **Mev'ut Hüküm**, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1968, 192 s.
12. _____ _____, **Yeni Turan**, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1973, 127 s.
13. _____ _____, **Raik'in Annesi**, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1973, (127–196) 69 s. (Bu eser "Yeni Turan"la birlikte basılmıştır.)
14. _____ _____, **Seviyye Talip**, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1973, 128 s.
15. _____ _____, **Son Eseri**, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1944, 132 s.
16. Halide Nusret Zorlutuna, **Sisli Geceler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, 223 s.
17. Hüseyin Rahmi Gürpınar, **Acı Gülüş (Tebessüm-i Elem)**, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1967, 344 s.
18. _____ _____, **Cadı**, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1967, 168 + 8 s.
19. _____ _____, **Gulyabani**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2005, 138 + 21 s. (Bu eser 360 sayfadır. **Gönül Ticareti**, **Melek Sanmıştım Şeytanı** adlı eserlerle birlikte basılmıştır.)
20. _____ _____, **Hakka Sığındık**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1950, 144 s.

21. _____ _____, **Hayattan Sayfalar**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2005, 75 + 21 s. (Bu eser 329 sayfadır. **Mürebbiye** ve **Kadınlar Vaizi** adlı eserlerle birlikte basılmıştır.)
22. _____ _____, **Kuyruklu Yıldız Altında Bir Evlenme**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2004, 150 + 25 s. (Bu eser 373 sayfadır. "Kaderin Cilvesi" adlı eserle birlikte basılmıştır.)
23. _____ _____, **Sevda Peşinde**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1948, 256 s.
24. _____ _____, **Son Arzu**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1948, 232 s.
25. _____ _____, **Toraman**, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1948, 167 s.
26. _____ _____, **Şıpsevdi**, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1990, 433 + 18 s.
27. Mehmet Rauf, **Ferdâ-yı Garâm**, Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2005, 105 + 16 s.
28. _____ _____, **Genç Kız Kalbi**, Elips Kitap, No:285, Ankara, 2006, 87 s.
29. Müfide Ferit Tek, **Aydemir**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002, 129 + 39 s.
30. Peyami Safa, **Sözde Kızlar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1989, 229 s.
31. _____ _____, **Şimşek**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997, 287 s.
32. Refik Halid Karay, **İstanbul'un Bir Yüzü**, İnkılâp Kitabevi, 1999, 184 s.
33. _____ _____, **Çete**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 164 s.
34. Reşat Nuri Güntekin, **Çalıkuşu**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1999, 432 + 15 s.
35. Saffeti Ziya, **Salon Köşelerinde**, Klas Yayınları, İstanbul, 2004, 144 s.
36. Suat Derviş, **Ne Bir Ses…Ne Bir Nefes!..**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1946, 79 + 7 s.
37. _____ _____, **Hiçbiri**, Doğan Kitap, İstanbul, 185 s.
38. _____ _____, **Kara Kitap**, Oğlak Yayınları, İstanbul, 1996, 47 + 23 s.
39. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **"Nur Baba"**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, 173 + 20 s.
40. _____ _____, **Bir Sürgün**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1980, 267 + 19 s.
41. _____ _____, **Kiralık Konak**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, 232 s.
42. Ömer Seyfettin, **Efruz Bey**, Yuva Yayınları, İstanbul, 2005, 160 s.
43. _____ _____, **Yalnız Efe**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2005, 45 s.

2. Tezler (Yüksek Lisans ve Doktora)

Akyıldız, Kaya, Nurullah Ataç'ın Eleştiri Pratiğinde Uygarlık Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2002.

Arık, Şahmurat, Cumhuriyete Kadarki Türk Romanında Değerler Çatışması, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2001.

Atalı, Esra, 1905 Rus Devrimi İle 1908 Jön Türk Devrimi'nin Karşılaştırmalı İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2002.

Ateş, Mehmet, Servet-i Fünun Romanlarında Batılılaşma Analizi ve Kimlik Tespitleri, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2003.

Avcı, Kezban Demirbaş, 19. Yüzyıl Vak'a-Nüvislerine Göre Osmanlı Devletinde Batılılaşma, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 2003.

Aydın, Beste, Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma Sürecinde Piyanonun Konumu, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2003.

Aydın, Bilgen, Fahri Celalettin Göktulga'nın Öykülerinde Anomi ve Geçmişe Kaçış, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara,2003.

Aytemiz, Beyhan Uygun, Halide Edip Adıvar ve Feminist Yazın, Yüksek Lisan Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2001.

_____, _____, Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Aşk İlişkileri, Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2005.

Can, Zeki, Ziya Gökalp ve Batılılaşma, Doktora Tezi, Erciyes Ünv., Kayseri, 1998.

Canbaz, Firdevs, Fatma Aliye Hanım'ın Romanlarında Kadın Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2005.

Çevik, Dilek, Mürebbiyelik ve Türk Romanında Mürebbiye Tipleri, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 1999.

Çeviş, Ramazan, Türk Yenileşme Tarihinde II. Meşrutiyet Batıcılığının Cumhuriyete Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.

Çıkla, Selçuk, Serveti Fünun Romanında Yabancı Unsurlar ve Kişiler, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2002.

Çoruk, Ali Şükrü, Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1993.

De Rosay, Ceylan Pınar, Ahmet Mithat Efendi'nin Eserlerinde Batılılaşma, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2006.

Demircan, Aynur, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Aydınlık Bir Yüz: Abdülhak Hamit Tarhan, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2003.

Doğan, Recai, II. Meşrutiyet Döneminde Batıcılık Akımının Din ve Eğitim Öğretim Görüşlerinin Değerlendirmesi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1996.

Efe, Adem, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcılar ve Modernleşme (1908-1924), Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2002.

Erlevent, Damla, Halide Edip Adıvar'ın Son Dönem Romanlarında İstanbul'da Gündelik Hayat ve Müzik, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2005

Gül, Melahat, Ahmet Vefik Paşa'nın Çevirilerinde Osmanlılaşan Moliere", Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2004.

Gül, Muhittin, İkinci Meşrutiyet Döneminde Sosyal ve Kültürel Alanlarda Yapılan Yenileşme Hareketleri (1908-1918), Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ünv. Ankara, 1985.

Güler, Nida, Cumhuriyet Dönemi Türk Resminde Portre, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2003.

Gün, Kerem, Peyami Safa'nın Yalnızız Romanında Ruh ve Beden Sorunsalı, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2002.

Günay, Çimen, Toplumcu Gerçekçi Türk Edebiyatında Suat Derviş'in Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2001.

Güneş, Zeliha, Milli Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1997.

Gürbüz, Hüseyin, Milli Edebiyat Dönemi Hikâyelerde Sosyal Meseleler, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1997.

Kahraman, Alim, Mütareke ve Milli Mücadele (1918-1922) Dönemi Edebiyat Dergilerinde Edebi Eleştiri, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2000.

Kalkandelen, Zülal, Batılılaşma Üzerine Bir Model: "Düzenin Yabancılaşması", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1996.

Kanter, M. Fatih, Reşat Nuri'nin Romanlarında Yapı ve İzlek, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2008.

Karabulut, Mustafa, Batılılaşma Açısından Tanzimat Dönemi Türk Romanı, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2008.

Lee, Nan, Peyami Safa'nın Eserlerinde Doğu Batı Meselesi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1996.

Orçan, Mustafa, Batılılaşma Sürecinde Türk Tüketim Toplumunda Değişim, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2002.

Orhan, Said, Türk ve Osmanlı Toplumu Değişiminde Tanzimat ve Batılılaşma, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul, 2006.

Önhan, Emine, İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in İlanına Kadar Kadın Cemiyetleri, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1990.

Özdiş, Hamdi, Tanzimat Devri Mizah Gazetelerinde Batılılaşma ve Toplumsal-Siyasal Eleştiri: Diyojen (1870-1873) ve Çaylak (1876-1877) Üzerine Bir araştırma", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2004.

Öztürk, İ.Halil, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Kültür Öğeleri, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, Urfa, 2001.

Öztürk, Nurettin, I. Tanzimat Dönemi Edebi Eserlerinde İnsan Motifi, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 1996.

Paralı, Ece, Halide Edip Adıvar ve Romanlarında Cumhuriyet Dönemi Yeni Kadın Kimliği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2001.

Serdar, Ali, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Cinsellik, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2002.

Suadiye, Orhan, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı Anlayışı, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1993.

Sütçü, Tevfik, Tanzimat Sonrası Türk Romanında Vatan Temi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2004.

Şen, Zeynep, Din Eğitimi ve Öğretimi Açısından Batılılaşma Sürecinde Mürebbiyeler", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006.

Uğraş, Meriç, Erken Türk Romanında Fiziksel Çevre Sorunsalı, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2003.

Uğurcan, Sema, Türk Romanında Çalışan Kadın Tipleri-Tanzimattan Cumhuriyete Kadar-, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1983.

Ünal, Yaşar, II. Meşrutiyet Döneminde Dini Düşünceyi Yenileştirme Hareketleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2001.

Vatandaş, Celalettin, Kültür Değişmeleri ve Batılılaşma, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 1995.

Yalçın, M. Alemdar, II. Meşrutiyet Devri Tiyatrolarında (1908-1923) İçtimai Meseleler, Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, Erzurum, 1981.

Yeşiloğlu Güler, Birgül, Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Kadın Oyun Yazarlarının Kadın Eksenli Oyun Metinlerinde Kadın Karakterlere Yaklaşımlarının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana, 2005.

Yüksel, Nahit, Fikir Hareketleri Dergisi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2004.

3. Genel Kaynaklar

3.1.Kitaplar

Abdulkadiroğlu, Abdulkerim – Abdulkadiroğlu, Nuran, (1990), **Mehmed Akif Ersoy'un Makaleleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

_____, _____, (1991), **Mehmed Akif Ersoy Hakkında Yazılanlar**, Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları, Ankara.

Adler, Alfred, (1996), **Yaşama Sanatı**, (Çev. Kamuran Şipal), Say Yayınları, İstanbul.

_____, _____, (2001), **İnsanı Tanıma Sanatı**, (Çev.Kamuran Şipal), Say Yay., İst.

_____, _____, (2003), **İnsan Tabiatını Tanıma**, (Çev. Ayda Yörükan), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Akçura, Yusuf, (2001), **Yeni Türk Devletinin Öncüleri**, Kültür Bakanlığı Yay.,Ankara

Akyüz, Kenan, (1986), **Batı Tesirinde Türk Şiir Antolojisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

_____, _____, (1999), **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**, İnkılap Yay., İst.

Andaç, Feridun, (2000), **Edebiyatımızın Yol Haritası**, Can Yayınları, İstanbul.

Andı, M. Fatih, (1999), **Ömer Seyfeddin**, Şule Yayınları, İstanbul.

Armaoğlu, Fahir, (1999), **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yay., İst.

Assmann, Jan, (2001), **Kültürel Bellek**, (Çev. Ayşe Tekin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Avcıoğlu, Doğan, (1969), **Türkiye'nin Düzeni**, Bilgi Yayınları, Ankara.

Aytaç, Gürsel, (1999), **Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler**, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Ayvazoğlu, Beşir, (1996), **Yahya Kemal Eve Dönen Adam**, Ötüken Yay., İstanbul.

Bachelard, Gaston, (2006), **Su ve Düşler**, (Çev. Olcay Kunal), YKY., İstanbul.

_____, _____, (2006), **Yok Felsefesi**, (Çev. Alp Tümertekin), YKY., İstanbul.

Bakırcıoğlu, N.Ziya, (1996), **Başlangıçtan Günümüze Türk Romanı**,Ötüken Yay., İst.

Balcı, Yusuf, (2002), **Türk Romanında Aydın Problemi (1908–1950)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Banarlı, Nihad Sami, (1985), **Kültür Köprüsü**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

Bauman, Zygmunt, (2000), **Ölümlüler, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri**, (Çev. Nurgül Demirdöven), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

_____, _____, (2001), **Parçalanmış Hayat**, (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yay., İst.

Bekiroğlu, Nazan, (1999), **Halide Edip Adıvar**, Şule Yayınları, İstanbul.

Berkes, Niyazi, (2008), **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, YKY, İstanbul.

Bilhan, Saffet, (1991), **Eğitim Felsefesi – Kavram Çözümlemesi**, AÜEBF Yayınları, C.1, Ankara.

Bolay, S. Hayri, (1992), **Namık Kemal'in İslam'a Bakışı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Botton, Alain, (2008), **Statü Endişesi**, (Çev. Ahu Sıla Bayer), Sel Yayınları, İstanbul.

Bulut, Ümran, (2003), **Avrupa Resminde Üslup ve Anlam İlişkisi**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Carrierre Jean Claude, Delumeau Jean, Eco Umberto, Gould Stephen Jay, (2001), **Zamanların Sonu Üstüne Söyleşiler**, (Çev. Necmettin Kamil Sevil), YKY, İstanbul.

Cioran, E.M., (2008), **Çürümenin Kitabı**, (Çev. Haldun Bayrı), Metis Yay., İstanbul.

Cüceloğlu, Doğan, (1996), **İnsan İnsana**, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Çalıkçı, Ayşenur, (2008), **Oynarken Tükenmek: Kumar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Çetişli, İsmail – Çetin, Nurullah – Doğan, Abide – Gür, Alim – Demir, Şenol – Karataş, Çengiz, (2007), **II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Akçağ Yayınları, Ankara.

Çıkla, Selçuk, (2004), **Kültür Değişmeleri ve Servet-i Fünûn Romanı**, Akçağ Yayınları, Ankara.

Çileli, Meral, (1986), **Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi**, V Yayınları, Ankara.

Davidon, Yuri, (1997), **Özgürlük ve Yabancılaşma**, (Çev. Sorgut Sölçün), Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara.

De Beauvoir, Simone, (1993), **Kadın İkinci Cins: Genç Kızlık Çağı**, (Çev. Bertan Onaran), Payel Yayınları, İstanbul.

Denkel, Arda, (1984), **Bilginin Temelleri**, Metis Yayınları, İstanbul.

Deren, Seçil, (2002), **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Moderleşme ve Batıcılık "Kültürel Batılılaşma"**, İletişim Yayınları, C.3, s.382-427.

Devlet Nadir, (1988), **İsmail Bey Gaspıralı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.

Doğan, Mehmet, (1976), **Batılılaşma İhaneti**, Dergah Yayınları, İstanbul.

Dökmen, Üstün, (2001), **İletişim Çatışmaları ve Empati**, Sistem Yayınları, İstanbul.

Düzdağ, M. Ertuğrul, (1988), **Mehmed Akif Ersoy**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

_____, _____, (1989), **Mehmed Akif Hakkında Araştırmalar 1**, Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul.

Einsenstadt, S.N., (2007), **Modernleşme Başkaldırı ve Değişim**, (Çev. Ufuk Coşkun), Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Ekiz, Osman Nuri – Ergül, Müslim, (___), **Servet-i Fünûn'dan Cumhuriyete Kadar Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi**, Toker Yayınları.

Elias, Norbert, (2000), **Zaman Üzerine,** (Çev. Veysel Atayman), Ayrıntı Yay., İstanbul.

Enginün, İnci, (1995), **Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi**, MEB Yayınları, İstanbul.

Ercilasun, Bilge, (1981), **Servet-i Fünun'da Edebi Tenkit**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Erişirgil, Mehmet Emin, **Kant ve Felsefesi**, İnsan Yayınları, İstanbul.

Erkul, Vedat, (1996), **Sanat ve İnsan**, Timaş Yayınları, İstanbul.

Erverdi, E, - Özer, D. – Debbağoğlu, A, (1979), **Türk Milliyetçiliği ve Batılılaşma**, Dergah Yayınları, İstanbul.

Esen, Nuket, (1991), **Türk Romanında Aile Kurumu**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Evans, Laurance, (2003), **Türkiyenin Parçalanması ve ABD Politikası**, Örgün Yayınevi, İstanbul.

Evola, Julius – Guenon, Rene, (2003), **Savaş Metafiziği ve Sembolik Silahlar**, (Çev. Atilla Ataman, Mustafa Tahranlı, İsmail Taşpınar), İnsan Yayınları, İstanbul.

Fabian, Johannes, (1999), **Zaman ve Öteki**, (Çev. Selçuk Budak), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Felton, D., (2002), **Antik Edebiyatta Hayalet Hikayeleri**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Fidan, Hafsa, (2008), **Değişen Dünyada Kadın**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ank.

Foucault, Michel, (2005), **Özne ve İktidar**, (Çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Frankl, Wictor E., (1999), **Duyulmayan Anlam Çığlığı**, Ötüken Yayınları, Ankara.

Freud, Sigmund, (1989), **Psikanaliz Üzerine**, (Çev. A. Avni Üneş), Say Yay., İstanbul.

_____, _____, (1998), **Narsizm Üzerine ve Shreber Vakası**, Metris Yay., İstanbul.

From, Erick, (1994), **Kendini Savunan İnsan**, (Çev. Necla Arat), Say Yay., İstanbul

Geçtan, Engin, (1999), **İnsan Olmak**, Remzi Kitapevi, İstanbul.

Giddens, Anthoney, (1994), **Mahremiyetin Dönüşümü**, (Çev. İdris Şahin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Goard, Soren Kierke, (2003), **Kaygı Kavramı**, (Çev. Türker Armaner), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Göçgün, Önder, (1993), **Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Gökalp, Ziya, (1977), **Türkleşmek – İslamlaşmak – Muasırlaşmak**, Türk Kültür Yayınları, İstanbul.

_____, _____, (1996), **Türkçülüğün Esasları**, MEB Yayınları, İstanbul.

Gray, John, (1998), **Erkek, Kadın ve İlişkiler**, (Çev. Füsun Doruker), Altın Kitapları Yayınları, İstanbul.

Gruen, Arno, (2004), **Kendine İhanet**, (Çev. Ülkü Hastürk), Çitlembik Yay., İstanbul.

_____, _____, (2005), **İçimizdeki Yabancı**, (Çev. İlknur İgan), Çitlembik Yay., İst.

Guenon, Rene, (1990), **Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alametleri**, İz Yay., İstanbul.

Guntrip, Harry, (2003), **Şizoid Görüngü Nesne İlişkileri ve Kendilik**, (Çev. İpek Babacan), Metis Yayınları, İstanbul.

Günay, Ünver, (1998), **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, İstanbul.

Gündoğan, Ali Osman, (1997), **Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi**, Birey Yayınları, İstanbul.

Gündüz, Osman, (1997), **Meşrutiyet Romanında Yapı ve Tema I – II**, MEB Yayınları, İstanbul.

Güngör, Erol, (1997), **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Has-er, Melin, (2000), **Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Hayber, Abdülkadir, (1993), **Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları**, MEB Yayınları, İstanbul.

Hume, David, (1997), **İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme**, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul.

İskit, Server R., (2000), **Türkiyede Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, MEB Yayınları, Ankara.

Kabaklı, Ahmet, (1994a), **Türk Edebiyatı, C.III**, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul.

_____, _____, (1994b), **Türk Edebiyatı, C.V,** Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İst.

Kaçmazoğlu, H.B., (1999), **Türk Sosyoloji Tarihi Üzerine Araştırmalar**, Birey Yayınları, İstanbul.

Kafadar, Osman, (2000), **Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi**, İz Yayınları, İstanbul.

Kahraman, Alim, (1998), **Yahya Kemal Beyatlı**, Şule Yayınları, İstanbul.

Kandiyoti, Deniz, (1997), **Cariyeler Bacılar Yurttaşlar**, Metis Yayınları, İstanbul.

Kaplan, Mehmet, (1991), **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar III**, Dergah Yay., İst.

_____, _____, (1995), **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1**, Dergah Yay., İst.

Kaplan, Ramazan, (1997), **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy**, Akçağ Yayınları, Ankara.

Karal, Enver Ziya, (1995), **Osmanlı Tarihi, C.V**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

_____, _____, (1996), **Osmanlı Tarihi** (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı) C.9, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Kavaz, İbrahim, (1999), **Sait Faik Abasıyanık**, Şule Yayınları, İstanbul.

_____, _____, (2005), **Belgelerle Akif Paşa Hayatı ve Eserleri**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Kavcar, Cahit, (1985), **Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Kerman, Zeynep, (1995), **Halid Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı İle İlgili Unsurlar**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

Kierkegaard, Soren, (2003), **Kaygı Kavramı**, (Çev. Türker Armaner), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kocabaşoğlu, Uygur, (2004), **Modernleşme ve Batıcılık**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kocakaplan, İsa, (1999), **Namık Kemal**, Timaş Yayınları, İstanbul.

Kolcu, Ali İhsan, (2007a), **Milli Edebiyat I Şiir**, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum.

_____, _____, (2007b), **Milli Edebiyat II Nesir**, Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum.

Koloğlu, Orhan, (2002), **Abdülhamit Gerçeği**, Eylül Yayınları, İstanbul.

Korkmaz, Alâaddin, (1994), **Ziya Gökalp Aksiyonu Meşrutiyet ve Cumhuriyet Üzerine Tesirleri**, MEB Yayınları, İstanbul.

Korkmaz, Ramazan, (2004), **Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri**, Türksoy Yayınları, Ankara.

_____, _____, (2005), **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara.

Kösoğlu, Nevzat, (2005), **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp**, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Kuçuradi, İonna, (1999), **Nietzche ve İnsan**, Türkiye Felsefe Kurumu Yay., Ankara.

Kudret, Cevdet, (1987), **Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman**, C. I-II, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

_____, _____, (1997), **Edebiyat Kapısı**, YKY., İstanbul.

_____, _____, (2000), **Abdülhamit Devrinde Sansür I**, Cumhuriyet Kitapları, İst.

Kundera, Milan, (2002), **Roman Sanatı**, (Çev. Aysel Bora), Can Yayınları, İstanbul.

Kurdakul, Şükran, (2002), **Çağdaş Türk Edebiyatı Meşrutiyet Dönemi 1**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.

Kurnaz, Şefika, (1996), **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**, MEB Yay., İstanbul.

Kutlu, Şemsettin, (1976), **Tanzimat Edebiyatı Antolojisi**, Toker Yayınları, İstanbul.

Le Bon, Gustave, (1997), **Kitleler Psikolojisi**, Timaş Yayınları, İstanbul.

Leledakis, Kanakis, (2000), **Toplum ve Bilinçdışı**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Levinas, Emmanuel, (2006), **Ölüm ve Zaman**, (Çev. Nami Başer), Ayrıntı Yay., İst.

Lewıs, Bernard, (2004), **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ank.

Livingston, Ray, (1998), **Geleneksel Edebiyat Teorisi**, (Çev. Necat Özdemiroğlu) İnsan Yayınları, İstanbul.

Mantran, Robert, (2002), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II**, XIX Yüzyıldan Yıkılışa, (Çev. Servet Tanili), Adam Yayınları, İstanbul.

Mardin, Şerif, (1964), **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, İş Bankası Kültür Yay., Ankara.

_____, _____, (1997), **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yayınları, İstanbul.

_____, _____, (1998), **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İletişim Yay., İstanbul.

Meriç, Cemil, (1983), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi "Batılaşma"**, İletişim Yayınları, C.1, İstanbul.

Millas, Herkül, (2000), **Türk Romanı ve Öteki Ulusal Kimlikte Yunan İmajı**, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Miyasoğlu, Mustafa, (1981), **Edebiyat Geleneği**, Elifbe Yayınları, İstanbul.

_____, _____, (1999), **Sanat ve Edebiyat Konuşmaları**, Akçağ Yay., Ankara.

Okay, Orhan – Aktaş, Şerif, (1992), **Büyük Türk Klasikleri**, "Yirminci Asırda Türk Edebiyatı", Ötüken Yayınları, C.11, İstanbul.

Büyük Türk Klasikleri, (1988), **"Edebiyatımızda Batılılaşma Yahut Yenileşme"**, Ötüken Yayınları, C.8, İstanbul.

Okay, Orhan, (1998), **Sanat ve Edebiyat Yazıları**, Dergah Yayınları, İstanbul.

_____, _____, (2005), **Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı**, Dergah Yayınları, İstanbul.

_____, _____, (2008), **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Mithat Efendi**, Dergah Yayınları, İstanbul.

Oktürk, Şerif, (1984), **Ömer Seyfeddin Hayatı Sanatı ve Eserleri**, Gökşin Yay., İst.

Onay, Ahmet Talat, (2004), **Milli Mücadele Yazıları**, MEB Yayınları, İstanbul.

Orr, John, (2005), **Trajik Gerçekçilik ve Modern Toplum**, (Çev.Abdullah Şevki), Hece Yayınları, Ankara.

Ortaylı, İlber, (2007), **Avrupa ve Biz**, Turhan Kitabevi, Ankara.

_____, _____, (2007), **Batılılaşma Yolunda**, Merkez Kitapları, İstanbul.

_____, _____, (2007), **Osmanlı Toplumunda Aile**, Pan Yayıncılık, İstanbul.

_____, _____, (2007), **Osmanlı'yı Yeniden Keşfetmek**, Timaş Yayınları, İstanbul.

Ortega, Jase – Gasset, Y., (1996), **Sevgi Üstüne**, (Çev. Yurdanur Salman), YKY, İst.

Önertoy, Olcay, (1984), **Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Özakpınar, Y., (1998), **Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler**, Ötüken Yay., İst.

Özbalcı, Mustafa, (2006), **Yahya Kemal'in Duygu ve Düşünce Dünyası**, Akçağ Yayınları, Ankara.

Özdemir, Emin, (1979), **Türk ve Dünya Edebiyatı Üzerine Notlar**, Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

Özer, İlbeyi, (2005), **Batılaşma ya da Batılılaşma**, Truva Yayınları, İstanbul.

Özodaşık, Mustafa, (2001), **Modern İnsanın Yalnızlığı**, Çizgi Kitapevi, Konya.

Öztürk, Nurettin, (2001), **Türk Edebiyatında İnsan**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Öztürkmen, Neriman, (1969), **Mehmed Akif ve Dünyası**, Altınok Matbaası, Ankara.

Pearson, Carol S., (2003), **İçimizdeki Kahraman**, (Çev. Semra Ayanbaşı), Akaşa Yayınları, İstandul.

Sennet, Richard, (2002), **Kamusal İnsanın Çöküşü**, (Çev. Serpil Durak – Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Setewick, Phılıp, (2004), **Roman Teorisi**, (Çev.Sevim Kantarcıoğlu), Akçay Yay., Ank.

Sevinçli, Erdal, (1990), **Hüseyin Rahmi Gürpınar**, Arba Yayınları, İstanbul.

Şeriati, Ali, (1998), **İslam Sosyolojisi**, (Çev. Kenan Sökmen), Birleşik Yay., İstanbul.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, (1988), **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

Taydaş, Nihat, (2000), **Reşat Nuri Güntekin'in Oyun Yazarlığı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Tektaş, Nazım, (___), **Çadırdan Saraya Saraydan Sürgüne Osmanlı**, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul.

Timur, Taner, (1991), **Osmanlı – Türk Romanında Tarih Toplum ve Kimlik**, Alfa Yayınları, İstanbul.

Topçu, Nurettin, (1999), **Var Olmak**, Dergah Yayınları, İstanbul.

Touraine, Alain, (1994), **Modernliğin Eleştirisi**, (Çev. Hülya Tufan), YKY, İstanbul.

_____, _____, (2002), **Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?**, (Çev. Olcay Kunal), YKY., İstanbul.

Tuncer, Hüseyin, (1996), **Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı II**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir.

Türkdoğan, Orhan, (___), **Değişme – Kültür ve Sosyal Çözülme**, Birleşik Yay., İst.

Ulaş, Sarp Erk, (2002), **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Urry, John, (1999), **Mekânları Tüketmek**, (Çev. Rahmi G.Ödgül), Ayrıntı Yay., İst.

Ülken, Hilmi Ziya, (___), Ziya Gökalp, Türk İslam Filozofları 1, Kanaat Kitabevi, İst.

_____, _____, (1968), **Varlık ve Oluş**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

_____, _____, (1998), **İnsani Vatanseverlik**, Ülken Yayınları, İstanbul.

_____, _____, (2004), **Türk Tefekkür Tarihi**, YKY, İstanbul.

Yakar, Aytekin, (1973), **Türk Romanında Milli Mücadele**, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Yalçın, Alemdar, (2002), **Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı**, Akçağ Yayınları, Ankara.

Yavuzer, Haluk, (1996), **Ana-Baba ve Çocuk**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Yılmaz, Durali, (1976), **Romanımız ve İnsanımız**, Nakış Yayınevi, İstanbul.

_____, _____, (1997), **Roman Kavramı ve Türk Romanın Doğuşu**, Akçağ Yayınları Ankara.

Zahar, Renet, (1999), **Sömürgecilik ve Yabancılaşma**, (Çev. Bayram Doktor), İnsan Yayınları, İstanbul.

Zat, Vefa, (1994), **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi "Gazinolar"**, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

3.2.Makaleler

Ağırman, Cemal, "Oryantalizm ve Oryantalistlerin İslam Hakkındaki Bazı Görüşleri", (15.04.2004 Sivas Müftülüğünde misyonerlik hakkında verilen konferans metni, **www.cemalagirman.com**).

Akça, Gürsoy – Hüler, Himmet, "Osmanlı-Türk Düşüncesindeki Doğu-Batı İmgelerini Küreselleşme Tartışmaları Bağlamında Yeniden Düşünmek", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya, 2004, S.16, s.259-282.

Akpınar, Soner, "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında "Alafrangalık" Teması", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2008, s.62-76.

Araz, Rıfat, "Bestami Yazgan'ın "Aydınlığın Savaşı" Adlı Şiiri Üzerine", **Bizim Külliye**, Elazığ, 2002, S.14, s.60-68.

Arslan, Ali, "Türkiye'de İktidar'ın Sosyolojik Anatomisi ve İktidar Seçkinleri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, İzmir, 2004, C.6, S.1.

Aslan, Seyfettin – Yılmaz, Abdullah, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı ve Düşüncesinin Değişimi", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sivas, C.2, S.1, s.287-297.

Aslan, Taner, "Garpçılar ve Garpçılar Arasındaki Fikir Ayrılıkları", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Ekim 2006, C.14, S.2, s.629-636.

Atalay, A., "Türkiye'de Osmanlı Döneminde ve Uluslaşma Sürecinde Kadın ve Spor", **Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi**, 2007, C.2, S.2, s.24-29.

Aydın, Abdulhalim, "Batılılaşma Döneminde Şinasi ve Fransız Etkisi", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara, C.17, S.2, s.105-131.

Ayhan, Ömer, "Sami Paşazade Sezai Kendi Öykülerinin En Güzelini Yazdı", **İmge Öyküler**, 2005, Yıl:1, S.2, s.148-152.

Aytaç, Ömer, "Örgütler: Sosyolojik Bir Perspektif", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Elazığ, C.14, S.1, s.189-217.

Aytaş, Gıyasettin, "Batılılaşma Maceramızda Türk Romanına Yansıyan Tipler I", **Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Ankara, 2002, C.22, S.1, s.133-148.

_____, _____, "Batılılaşma Maceramızda Türk Romanına Yansıyan Tipler II", **Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Ankara, 2002, C.22, S.3, s.199-220.

Bildirici, Yusuf Ziya, "Türklerde İlim Hayatı", **PAÜ. Eğitim Fak. Dergisi**, 1997, S.2, s.31-38.

Bolay, H. Süleyman, "Yabancılaşma Karşısında Yahya Kemal", **Doğumunun 100. Yıldönümünde Yahya Kemal Beyatlı Semineri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2 Aralık 1984, Ankara, s.99-108.

Burcu, Ebru, "Ömer Seyfettin'den "Milli Benliğe Dönüş Çağrısı: Primo Türk Çocuğu", **Bilig**, 2004, S.30, s.141-149.

Ceyhan, Nesimi, "İkinci Meşrutiyet Devri Türk Hikâyesinde "Din Duygusu" ve "Dini Müesseselerin Tenkidi", **Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları**, 2007, S.4, s.137-149.

Çalışır, Deniz – Ögel, Semra, "Şeker Ahmed Paşa'nın Resimleri Bağlamında Bir Değerlendirme", **İTÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık, 2005, C.2, S.1, s.69-79.

Çalışkan, Adem, "Şinasi'nin İlahi'si ve Tahlili", **Dinbilimleri Akademik Araştırmaları Dergisi**, 2003/3, S.4, s.87–100.

Çelik, Celaleddin, "Gökalp'in Bir Değişim Dinamiği Olarak Kültür-Medeniyet Teorisi", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2006/2, S.21, s.43-63.

Çetin, Nurullah, "II. Abdülhamid Dönemi Türk Romanı (1878-1908)", **Hece Dergisi**, **Türk Romanı Özel Sayısı**, Ankara, 2002, S.65/66/67, s. 34-52.

Çılgın, Alev Sınar, "Edebiyata Yansıyan Kriz: Sözde Kızlar ve Zaniyeler Örneği", **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Bursa, 2003/1 S.4, s.139-156.

Demirtaş, Barış, "Jön Türkler Bağlamında Osmanlı'da Batılılaşma Hareketleri", **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007/2, Yıl:8, S.13, s.389-408.

Doğan, Mehmet H., (1976), "Türk Romanında Kurtuluş Savaşı", **Türk Dili Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı**, S.298, s.7-40.

Doğanay, Mehmet, "Bir Mekan Unsuru Olarak İstanbul'un Ahmed Mithat Efendinin Romanlarına Tesiri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Kütahya, Ağustos 2006, S.15, s.95-108.

Geçgel, Hulusi, "Türk Edebiyatında Erotizm Teması Üzerine", 2006, **Hayal**, S.19.

Genç, Ayten, "Peyami Safa'nın Fatih – Harbiye Adlı Romanında Doğu-Batı Çatışması", **Hacette Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1992, S.7, s.351-356.

Göçgün, Önder, "Milli Mücadelede Yahya Kemal", Doğumunun 100. Yıldönümünde Yahya Kemal Beyatlı Semineri, **Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları**, 2 Aralık 1984, Ankara, s.25-35.

Gültekin, Nevin – Onsekiz, Dilşen, "Ankara Kentinde Eğlence Mekanlarının Oluşumu ve Yer Seçimi", **Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi**, Ankara, 2005, C.20, S.1, s.137-144.

Gündüz, Olgun, "Türkiye'nin Batılılaşma Serüveninde Özgün Bir Portre: Ahmet Hamdi Tanpınar", **Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Bursa, 2002, Yıl:3, s.13-28.

Hocaoğlu, Durmuş, "Lümpen Batılılaşma ve Son Durağı", **Gelecek**, 2001, Yıl:1, S.4, s.10-13.

Işın, Ekrem, "Tanzimat, Kadın ve Gündelik Hayat", **Tarih ve Toplum**, Mart 1988, C.9, S.51.

Kahraman, Alim, "İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e (1908-1922) Türk Romanı", **Hece Dergisi**, **Türk Romanı Özel Sayısı**, Ankara, 2002, S.65/66/67, s. 53-57.

Kalyoncu, Nesrin, "Alla Turca Stiline Genel Bir Bakış", **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, XVIII/2, 2005, s.309-322.

Karaburga, Oguzhan, "Şair ve Şair Nedim Mecmuaları Arasında Bir Hece Aruz Tartışması", **Arayışlar**, 2006, Yıl:8, S.15, s.86-92.

Kavaz, İbrahim, "Necip Fazıl Kısakürek'in Hikayeciliği ve Hikayelerinde Temalar", **Yedi İklim**, Ekim 1993, S.43, s.5-14.

_____, _____, "Varlık Tabakaları İçinde Sanatın Yeri", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Elazığ, 1993, C.6/1, s.179-188.

_____, _____, "Yazar-Eser İlişkisi Açısından Edebi Metnin Değeri", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Elazığ, 1991, C.5/1, s.217-231.

Keskin, Y. Mustafa, "Ziya Gökalp'in Din Anlayışı", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2003, S.8, s.101-118.

Kodaman, Bayram, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çağdaşlaşma Sorunları", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2005, s.149-158.

Kunt, Esen – Sapaz, Şehsade, "Batı ve Öteki", **Kültür Üniversitesi Sanat Yönetimi Bölümü Dergisi**, İstanbul, 2005/1, s.55-63.

Okumuş, Ejder, "Geleneksel Siyasal Kimliğin Çözülmesinde Tanzimat (1839-1956)", **Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 2005, S.4, s.9-36.

Osma, Kıvanç, "Cumhuriyet Dönemi Anıt Heykellerinde Kadın İmgesi", **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sivas, Mayıs 2006, C.30, No:1, s.89-107.

Ovadya, Silviyo, "Osmanlı ve Cumhuriyet'te Basın ve Basım" **Görüş**, 2003, Türkiye Yahudileri Özel Sayısı, 2003, s.30-35.

Önberk, Nevin, "Namık Kemal'de Özgürlük Fikri", Doğumunun Yüzellinci Yılında Namık Kemal, **Türk Tarih Kurumu Basımevi**, Ankara, 1993, s. 93-115.

Özbek, Nadir, "II.Abdülhamid Dönemi Tarihçiliği Üzerine Bir Değerlendirme", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2004, C.2, S.1, s.71-90.

Özcan, Tarık, "Deniz'in Çağrısı-Yahya Kemal ve Tanpınar'ın 'Deniz' İsimli Şiirlerinin Sembolizm Açısından Çözümlenmesi", **Türk Dili**, Ağustos 2004, s. 632, s.174-178.

____, _____, "Nur Baba Romanında Nigâr Hanımın Niyet ve Eylemleri Üzerine Bir Çözümleme", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Ocak 2002, C.12, s.87-95.

_____, _____, "Romanda Sosyal Ortam", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Elazığ, C.10, S.2, s.99-109.

Özdemir, Nebi, "Osmanlı Tüketim Kültürü, Eğlence ve Yazılı Medya İlişkisi", **Milli Folklor**, 2007, S.73, s.12-22.

Özer, Fuat, "Mustafa Necati Bey (1894- 1 Ocak 1929)", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, s.165-188.

Öztürk, Nurettin, "XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatında Voltaire ve Rousseau Çevirileri", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 2002/2, S.12, s.69-79.

Parlatır, İsmail,"Genç Kalemler Hareketi İçinde Ömer Seyfettin", Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin" **Türk Tarih Kurumu Basımevi**, Ankara, 1992, s.87-111.

Pekman, Yavuz, "Tanzimat Dönemi Oyun Yazarlığında Batılılaşma Olgusu", **Tiyatro Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Aralık 2002, S.14, s.4-40.

Sakal, Fahri, "Şapka İnkılâbının Sosyal ve Ekonomik Yönü Destekler ve Köstekler", **Turkish Studies**, 2007, s.1308-1318.

Soykan, Ömer N., "Türk Postmodernizmi", **Felsefe Dünyası**, Ekim 1993, S.9, s.33-40.

Şahin, Muhammet, "Osmanlı Yöneticilerinde Zihniyet Değişimi ve Batılılaşmanın Başlangıcı", **Gazi Ünv. Eğitim Fakültesi Dergisi**, Ankara, 2006, C.26, S.3, s.223-237.

Şanal, Mustafa, "Yenileşme Dönemi Eğitimcilerinin Öğretmenlik Mesleğine Bakışları", **Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2005/1, S.18, s.137-154.

Şubaşı, Necdet, "Türkiye'de Laiklik ve Din Eğitimi: Reel Politik Güzergâhlar", **Dem Dergi**, Yıl:1, S:2, s.6-10.

Tepekaya, Muzaffer – Kaplan, Leyla, "Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2003, S.10 s.147-202.

Tosun, Necip, "Türk Öykücülüğünde Batılılaşma/Yabancılaşma Algısı ve Yansıması", **Hece Öykü**, Ankara, 2006, S.13, s.61-76.

Turan, Namık Sinan, "Osmanlı Diplomasisinde Batı İmgesinin Değişimi ve Elçiliklerin Etkisi", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık, 2004, s.57-86.

Uyanık, Necmi, "Batıcı Bir Aydın Olarak Celal Nuri İleri ve Yenileşme Sürecinde Fikir Hareketlerine Bakışı", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Konya, 2003, s.227-274.

Ülken, Hilmi Ziya, "Türkiye'nin Modernleşmesi ve Bu Hareketin Öncüleri Olan Türk Düşünürleri", **Felsefe Dünyası**, 1963, S.28, s.33-37.

Yıldırım, Ercan, "Batılılaşmanın Doğurduğu Seküler Yaşam", **Hece Öykü**, Ankara, 2006, S.13, s.97-113.

_____, _____, "Değişen Toplum Yabancılaşan Birey", **Hece Öykü**, Ankara, 2005, S.12, s.68-83.

Yücel, İsmail Hakkı, "Türkiye'de Bilim Teknoloji Politikaları ve İktisadi Gelişmenin Yönü", **Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları**, Ankara, Haziran 2006, No:2690.

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında Elazığ'da doğdum. 1995 yılında Fırat Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girdim. 1999 yılında mezun oldum. 2000 yılında başladığım yüksek lisansımı 2002 yılında tamamladım. 2005 yılında doktoraya başladım. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Elazığ Bilim ve Sanat Merkezi'nde çalışmaktayım. Yabancı dilim İngilizcedir.